

Ἡ ΠΡΩΤΗ ΕΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΣ Κ' • ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1971 • ΤΕΥΧΟΣ 231 - 232 - 233

ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΤΗ

ΑΣΗΜΑΚΗΣ ΚΡΟΚΙΔΑΣ

(ὁ ἔμπορος, ὁ ἄνθρωπος, ὁ πατριώτης)

«Ἄς ἐξετάσῃ διακεκριμένως ὁποιοσδήποτε ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Ἐπανάστασιν καὶ θέλει ἰδεῖ ὅτι ἡ τάξις τῶν ξενιτευμένων λογισμάτων καὶ ἐμπόρων εἶναι ἥτις πρώτη ἐτόλμησεν τὸν μοχλὸν τοῦτον καὶ ἔμβασεν καὶ τοὺς προεστοὺς καὶ ἀρματολοὺς εἰς τὰ αἵματα...».

(Ν. Κασομούλη: Ἐνθ. Στρατ. Γ' ἔξ. 626)

Ἀνάμεσα στοὺς Ἡπειρώτες ἐμπόρους τῆς Τουρκοκρατίας πρωτεργάτες τοῦ ἀφωτισμοῦ καὶ τῆς ἐθνεγερτικῆς ἰδέας, ἐξέχουσα ἀναντίρρητα θέση κατέχει Ἡ Ασημάκης Κροκίδας. Γεννημένος ὁ Κροκίδας στὴν Ἄρτα περὶ τὸ 1760 ἀπὸ πατριῶτες γονεῖς, διδάχθη ἐκεῖ στὴν πατρίδα του τὰ κοινὰ γράμματα¹, εὐθὺς κατόπιν προσῆλθε στὴ Σχολὴ τῶν Μπαλάνων, τὴ μόνη τότε σ' ὅλη τὴν Ἡπειρὸν ὑπάρχουσα ἀνώτερη Σχολή, διευθυνομένη ἀπὸ τὸν Κοσμᾶ κι' ἔγινε μαθητὴς αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἀποφοίτησή του ἀπὸ τὴ Μπαλαναία ἀκολούθησε τὸ ἐμπορικὸ στάδι «εὐδοκίμησας ἀρχούντως». Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς του στὴν Ἡπειρικὴ πρωτεύουσα σχετίζεται ὁ Κροκίδας μὲ τὴ γνωστὴ ἀρχοντικὴ οἰκογένεια τῶν Μελάδων, ἀρχὲς δὲ τοῦ 1803 παντρεύεται τὴν Ἑλένην Μελά (τὸν Ἰανουάριον ἢ Φεβρουάριον μῆνα ἔγινεν τὸ στεφάνωμα), κόρη τοῦ Ἀναστασίου, μεγαλεμπόρου, διατηροῦντος ἐμπορικὸ σπίτι στὴν Κωνσταντινούπολη². Ἀπὸ τὸ γάμο του

Ποῖον εἶχε δάσκαλο στὴν Ἄρτα ὁ Κρ. δὲν γνωρίζομε ἀκριβῶς. Κατὰ τὸ 1770, καθὼς στὸ περὶ Ἄρτης Δοξίμιό του (ἔκδ. 1962 σελ. 168) ἀναφέρει ὁ Σεραφεὶμ Βυζάντιος, ἐδίδασκε στὴν ἐκεῖ ἀπὸ τὸ Καστοριανὸ Μανωλάκη δρυσθεῖσα τὸ 1662 σχολὴ ὁ Β.Η. ἀπὸ τὸ Βυθικόνκι ἱερομόναχος Εὐστράτιος ὑπὸ τὸν ὁποῖον πιθανότατα ἐθῆλασε καὶ ὁ Κρ. τὰ ἐγκύκλια γράμματα.

Κατὰ τὸ ἀπὸ τὴν ἀποφοίτησή του ἀπὸ τὴ Μπαλάνειο Σχολὴ κι' ὡς τὸ γάμο του χρονικὸ διάστημα, ὁ Ασημάκης διέμενε μᾶλλον στὴν Ἄρτα, γιὰτὶ σὲ γράμμα ἀπὸ Κωνσταντινούπολη τῆς 16/7/1802 ὑπογραφομένο ἀπὸ τοὺς Σκαρλάτο Σεβαστόπουλο, Ἀπόστολο Παπαῖ, Δημ. Παπαρηγόπουλο καὶ Γεώργ. Φενερέλη, ὀρισθέντες ἀπὸ τὸν Πατριάρχην Καλ-

αὐτὸν ὁ Κρ. ἀπέχτησε πέντε ἐν ὄμῳ παιδιὰ, τέσσαρες γιοῦς καὶ μίαν θυγατέρα, τὸν Κωνσταντῖνο δηλ., μαθητὴ τοῦ Ψαλίδα ποῦ σπούδασε στὴν Εὐρώπη γιὰ τὸς ὡς τὸ 1827 καὶ διέπρεψε κατόπι ὡς ἀνώτερος ὑπάλληλος τῆς Ἑπιπέτης Πόλης, τὸν Ἀναστάσιο ἐμπορευόμενον στὴ Σύρα, τὸν Γεώργιο ἀπαντόμενον κατὰ τὸ ἔτος 1827—8 ὡς ὑπογραμματεὶα «τῆς κατὰ τὴν Λ. Ἑλλάδα Φροντιστικῆς Ἐπιτροπῆς», τὸν Μιχαήλ ποῦ ἔπεσε στὴ διάσωση τοῦ Ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας καὶ τῆ Θεοδώρα ποῦ παντρεύτηκε τὸ γιοῦ τοῦ ἐξ ἀπορρήτων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Μάνθου Οἰζονόμου, Κωνσταντῖνο. (Προβλ. Α. Μελά: Μιά οἰκογένεια Ἀθ. 1967 σελ. 129—130, 787, 791 καὶ 987).

Ἀπὸ τὸ Φλεβάρη τοῦ 1803 (;) ὁ Κροζίδας διεύθυνει τὸ Γραφεῖο (ὀνδᾶ) τοῦ πεθεροῦ του εἰς Γενῆ—Χάνι στὴν Κωνσταντινούπολη, διαδεχθεὶς τὸν μεγαλύτερο κουνιάδο του Δημήτριο, μισεύσαντα τὴν ἴδια ἐποχὴ διὰ Μόσχαν, ἀπὸ δὲ τὸ 1811 θ' ἀναλάβῃ καὶ τὴ διεύθυνση τῶν ἐμπορικῶν ὑποθέσεων αὐτοῦ τοῦ τελευταίου στὴν Πόλη καθὼς καὶ τὴ διάθεση τῶν ἀπὸ Ρωσία στελλομένων ἐκεῖ ἐμπορευμάτων του.

Τὸ 1812 ἐργαζόμενος πάντα στὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Κροζίδας θὰ συστήσῃ μὲ τοὺς ἐπίσης μετερχόμενους τὸ ἐμπόριο συμπατριῶτες του Χριστοδούλο Οἰζονόμου, ἀδελφὸ τοῦ Μάνθου καὶ κατόπι σύγγραμρό του, τὸν Κυριάκο Μπιτζαζοῦ καὶ τὸ γνωστὸ Φιλζὸ Ἰμμ. Ξάνθος Πάτριο, κίαν ἐταιρείαν ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεως, καθὼς αὐτὸς ὁ Ξάνθος ἀναφέρει στὰ Ἀπομνημονεύματά του (ἔκδ. 1939 σελ. 29), ὁ ἴδιος δὲ (ὁ Ξάνθος) θὰ ἀπέλθῃ, καθὼς γράφει, «κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1813 εἰς τὴν Πράβηξαν δι' ἀγορᾶν λαδίων καὶ ἐξεῖθεν εἰς Ἰωάννινα διὰ τὴν τήρησιν ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ τὴν ἀδειαν τῆς ἀγορᾶς διὰ μέσου τῶν πολλῶν ἰσχυρῶν τῶν ὑπαλλήλων του Μάνθου Οἰζονόμου ἀδελφοῦ τοῦ ὡς ἄνω Χριστοδούλου καὶ Κωνσταντῖνου Μαρίνογλου, φίλων του...».

Τέλος, τὸ 1810 θὰ ἰδρῶσῃ ὁ Κροζίδας μὲ τὸν Χρ. Οἰζονόμου νέα ἐμπορικὴ συντροφιά στὴν Πόλη μὲ τὴν ἐπωνυμία «Κροζίδας Οἰζονόμου καὶ Σία» στὴν ὁποία κύριος συνεταιῖρος ὑπῆρξε αὐτὸς ὁ κουνιάδος του τῆς Μόσχας Δημήτριος Μελάς. Ἄς σημειωθῇ, πῶς ἀπὸ τὴν Πόλη, ὅπου ἐργάζονταν ὁ Κροζίδας, ἐρχοῦνταν συχνὰ στὰ Ἰωάννινα γιὰ τὴν ἐξέλιξη τὴν ἐδῶ μόνιμα ἐγκατεστημένη οἰκογένειά του, εἰς τὴν δὲ συνέσει καὶ δραστηριότητος ὧν προσεῖλκε τὴν εἰνοιαν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅστις κατὰ τὸ 1817 ἀπέστειλεν αὐτὸν ὡς ἐπιτετραμμένον τῆς ἡγεμ

ἀνεκο ὡς κεντρικὸς ἐπιτρόπος τῆς ὑπὸ ἀναστάσει Ἀθωνιάδος Σχολῆς «τοῦ παρὰ πᾶσι συζητηθέντος (σχολείου) ἐπὶ τῆς Σχολαστικῆς τοῦ Σοφοτάτου κελου Κώγελου τοῦ Βουλγάρου καὶ δυστυχῶς πάντο ἐν τάχει πεποκότους» διαβάσομε: «ἐκλεγόμεν καὶ ἡμεῖς, γράφομεν οἱ πατριῶτες, κατὰ τόπους διὰ τῆς ἐγκυκλίου ἡμῶν ταύτης ἐπιστολῆς συνοροῦς συμβουλοῦς καὶ συμπράκτορας ἡμῶν καὶ συντρόφους τὴν τιμιότητά σας».

Εἰς Ἄρταν: Τοῦ κ. Στ. Ἰωάννου Γένια. Τοῦ κ. Στ. Κροζίδα.

(Προβλ. Περιοδ. Ἑλληνικά ΙΕ' σελ. 153)

- 2) Ἐκπαιδευθεὶς ὁ Κωνσταντῖνος Κροζίδας, πληρότατα ἐν τῇ Καπλιανῶ Σχολῇ, ἔκει δ' Ἀρσενίου (Λόγιοι... σελ. 98) καὶ ἀποδημήσας εἰς Εὐρώπην ἐπέστρεψε εἰς Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1827 ὡς δόκτωρ τῆς Νομικῆς καὶ τριῶν Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν κάτοχος, διέπρεψε δὲ κατόπι ὡς σύμβουλος διαφόρων πιασάδων καὶ εἰς ἀνώτερες θέσεις τῆς Ἑπιπέτης Πόλης. Περὶ τῆς ἡμετέρας ἡμετέρας. Ἐγγράφο ὑπογραμμένο ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Μελά ὡς ὁ ἀποικητὴ Π. Πατριῶν καὶ Βοστίτης (4.11.1831) καὶ ἀπευθυνόμενον πρὸς τὴν Γραμματεῖα τῆς Ἐπιτροπῆς ἐπιτείνει εἰς ἀντικατάστασιν (τοῦ παραιτηθέντος ὑγειονόμου) ἡμετέρου Κωνσταντῖνου Κροζίδα ἡδη μετερχόμενον τὴν ἐπιστήμην ἐν Μεσολογγίῳ... (Προβλ. Α. Μελά: Μιά Οἰκογ. σελ. 129).

νικής του υποθέσεως εις Κωνσταντινούπολιν...» (Αραβντινοῦ: Βιογρ., Συλλ. λογίων σελ. 95). Ἡ ἀλήθεια εἶναι, πὺς δὲν ἀπέστειλεν ὁ Ἄλῆς στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν Κρ. ἐπειδὴ, καθὼς εἶδαμε, ὁ τελευταῖος εὐρίσκονταν ἐκεῖ ἀπὸ πολὺ νωρίτερα, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν διώρισε τὸν παραπάνω χρόνον ἐκπρόσωπό του, χασιτζοχαντάρη του, σὲ ἀντικατάστασιν ἴσως τοῦ Μιχ. Κονιτζιώτη καὶ κατὰ σύστασιν προφανῶς τοῦ Μάνθου καὶ κυρ Σταύρου³, πολὺ ἰσχυρόντων στὸν τύραννον, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Κρ. ἦταν στενὰ συγγενευάμενος.

Στὴν Κωνσταντινούπολιν διαμένοντας ὁ Κρ. μνεῖται στὶς 23)11)1818 ἀπὸ τὸ Λειβαδίτη Παπαγεώργιο Ἀθανασίου στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία ὑπὲρ τῆς ὁποίας κατέθεσε ἀμέσως σὰν πρώτη εἰσφορὰ του γρόσια 200 (Πρὸβλ. Μέξα: Φιλικοὶ σελ. 26 καὶ Δ.Ι.Ε.Ε. ΙΗ' σελ. 275)⁴. Τὰ ἱστοροῦμενα συνεπῶς ἀπὸ τὸν Φιλήμονα καὶ ἐπαναλαμβανόμενα ἀπὸ τὸν Κανδηλῶρον (Φιλ. Ἐτ. 1926 σελ. 189) σχετικὰ μὲ τὴ μύση τοῦ Κρ. στὴν ὀργάνωσιν, κατὰ τὰ ὁποῖα, αὐτὸν τὸν τελευταῖον εἰσήγαγε στὰ μυστικά της ὁ Ἀναγνωστόπουλος δὲν ἀνταποκρίνονται στὰ πράγματα καὶ πρέπει ν' ἀναθεωρηθοῦν. Συγκεκριμένα ὁ Φιλήμων (Δοκίμ. σελ. 191—2) γράφει: «Ὁ Ἀναγνωστόπουλος δέχεται συγχρόνως τὸν μεγαλέμπορον Ἀσημάκην Κροκίδα, Ἐπίτροπον τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ παρὰ τῆ Ὀθωμανικῆ Πόρτα. Ὁ ἐντιμος οὗτος πολίτης συνετέλεσε σημαντικὰ διὰ τῶν ἐντέχνων παρακινήσεων του εἰς τὸ νὰ μνηθῶσι εἰς τὴν Ἐταιρείαν ὁ Μάνθος Οἰκονόμου καὶ ἄλλοι σημαντικοὶ ὑπουργοὶ τοῦ τυράννου τῶν Ἰωαννίνων...». Καὶ σημειώνει: «Ὁμνύων οὗτος (δηλ. ὁ Κρ.) τὸν μέγαν ἴρκον διεκόπτετο ἀπὸ ἀλληλοδιάδοχον ροὴν δακρύων» καὶ ἀμέσως πρὸ κάτω ἐκρᾶζοντας ὁ Φιλήμων τὸ θαυμασμὸ του γιὰ τὸν ὑπὲρ τῆς Φιλικῆς ἐνθουσιασμὸ τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως λέει: «Περίεργον τῶνόντι! Οἱ ἔμποροι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν γένει τῆς Τουρκίας ἔδειξαν τὴν μεγαλυτέραν προθυμίαν καὶ γενναιοῦτητα παρ' ἐκείνους τῆς Ρωσίας ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἠλπίζετο πεισσότερον ἢ ἀποδοχὴ καὶ ἡ ἔκτασις τοῦ Μυστηρίου. Ὡς αἰτίαν θεωροῦμεν, ἡ ὅσα ἔθεσάμεν (εἰς τὸ κεφ. Α') περὶ τῶν συμβάντων τῆς Μόσχας καὶ τῆς Πετρούπολεως ἢ ὅτι δὲν συνησθάνοντο πλέον οὗτοι εἰς τὰ κακὰ μεμακρυσμένοι ἀπὸ τοὺς τότε οὗς ὅπου ἐπράττοντο. Αὐτοὶ καὶ ὅλοι ἐν γένει τῆς Εὐρώπης οἱ ἔμποροι τότε ἔλαβον ὄν μέγαν ἐνθουσιασμὸν, καὶ συναμιλλώμενοι τρόπον τινα συνέτρεξαν τεραστίως εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ μέλλοντος πολέμου, ὅτε εἶδον ἐκείνους τῆς Τουρκίας ἐπιχειροῦνους τὰ πάντα ἐντὸς τῆς ἐστίας τῶν τυράννων». Ὁ δὲ Κανδηλῶρος χωρὶς νὰ παραπέμπῃ γιὰ κάποιες ἄλλες πρόσθετες πρὸς παρέχει πληροφορίας στὶς οἰκειῆς πηγὰς μὴ ἀνταποκρινόμενες δὲ κατὰ τὸ μεγαλύτερό τους μέρος στὴν ἀλήθειαν, προσθέ-

3) Μὲ τὸν Κρ. ὁ Σταύρος Ἰωάννου εἶχε ἐκτὸς τῆς συγγένειας καὶ στενὲς ἐμπορικὰς σχέσεις, γιὰτὶ σὲ πρόχειρον κατάστιχον τοῦ δευτέρου περιέχον λογαριασμοὺς του καθημερινοὺς τῶν ἐτῶν 1812—1815 μὲ ἰδρύματα καὶ διάφορα πρόσωπα ἐμπόρων, προεστῶν καὶ Τούρκων ἀρχόντων, ὑπάρχει, καθὼς βεβαιώνει ὁ Κουγέας πρὸς τῆς, καὶ μερίδα ἰδιαιτέρη τοῦ Ἀσημ. Κροκίδα (Πρὸβλ. Ἠπ. Χρ. 1939, σελ. 4—5 καὶ 226).

4) Στὸν κατάλογον Φιλικῶν τοῦ Ἀρχείου Π. Σέκερη, πρὸς ἡλθε τελευταῖα σὲ φῶς (Δ.Ι.Ε.Ε. ΙΗ' σελ. 274—341) ἀποτελεῖ δὲ πηγὴ ἀθθεντικὴ γιὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς Φιλ. Ἐταιρείας, ὁ Κρ. φέρει αὐξ. ἀριθμ. 8 καὶ τὴν ἀναγραφὴν: «Ἀσημάκης Κροκίδας ἀπὸ Ἄρταν ἔμπορος εἰς Κων)πολιν διὰ τοῦ Παπα-Γεωργίου Ἀθανασίου εἰς Κων)πολιν 1818 Νοεμβρίου 23. Πρὸς τὸν κυρ Ἰωάννην Γεωργίου Σία εἰς Βιέννην γρ. 200. «Ὁ κατηχητὴς τοῦ Κρ. Παπα-Γεωργίου φέρων τὸν βαθμὸν τοῦ ποιμένος καὶ αὐξ. ἀριθμ. στὸν ἴδιον κατάλογον 412, ἦταν ἀπὸ τῆ Λειβαδίας καὶ κατηχήθηκε ἀπὸ τὸν Τσακάλωφ στὴν Πόλιν στὶς 1.10.1818». Εἰς δὲ τὸν κατάλογον τοῦ Φιλήμονος (Δακ. Ἑλλ. Ἐπαγ. Α' σελ. 398) ἀναγράφεται: «269) Κροκίδας Ἀσημάκης Ἄρτα ἔμπορος 1818 Κων)πολιν Π. Ἀναγνωστόπουλος γρ. 200».

τει: «Οἱ ἀρχηγοὶ συνηθάνοντο ὅτι μεγίστην θὰ ἐλάμβανεν ἐπίδοσιν ἢ ἐπιχειρήσις ἔαν ἠδύναντο νὰ προσελκύσουν τὴν προσοχὴν τῆς Αὐλῆς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅστις ἐξουσίαζε τότε ὀλοκλήρον τὴν Ἀλβανίαν, τὴν Ἡπειρον, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἀπὸ Ἀγρᾶφων Μεσολογγίου καὶ Ναυπάκτου μέχρι Λεβαδείας. Ὁ Μάνθος, ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος, ὁ Κολοβός, ὁ Τουρτούρης, ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος καὶ τόσα ἄλλα μεγάλα καὶ σημαντικὰ πρόσωπα μετὰ τῆς λατρευτῆς τοῦ τυράννου Βασιλικῆς Κίτσου Κονταξῆ ἂν κατορθοῦτο νὰ μνηθῶσι, θὰ ἠσφαλίζετο ἡ κατήχησις τοῦ μᾶλλον ἐνόπλου Ἑλληνικοῦ διαμερίσματος. Ἐκρίθη δὲ κατάλληλος διὰ τὴν ἐνέργειαν ταύτην ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγαλέμπορος Ἀσημάκης Κροζίδας ἐπίτροπος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ παρὰ τῆ Πύλλῃ. Ὁ Ξάνθος συνέστησε τοῦτον πρὸς τὸν Ἀναγνωστόπουλο, ὅστις τὸν ἐμήνησεν... Οὕτω λοιπὸν ὠρίσθη ὡς ὄγδος ἀπόστολος ὁ Κροζίδας, ἕνατος δὲ διὰ τὴν Πελοπόννησον ὁ Ἀντώνιος Πελοπίδας...».

Ἄς σημειωθῆ πὼς τὰ ἴδια σχετικὰ τοῦ Κανδηλώρου ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Δ. Κόκκινος στὴν Ἱστορία του τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως (Α' σελ. 145—6).

Παρὰ ταῦτα οὔτε, καθὼς εἶδαμε, ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἐμήνησε στὴ Φιλικὴ τὸν Κροζίδα, οὔτε ὁ τελευταῖος ἐπέλεγε ἀπὸ τὸ Σκουφᾶ ὡς ὄγδος ἀπόστολος — τὸν κατάλογό τους, τῶν δώδεκα ἀποστόλων δηλ., λέει ὁ Κανδηλ. (ὁ.π.) «κατήρησε ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου κατακείμενος ὁ Σκουφᾶς — ἐπειδὴ ὁ Σκ. περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου 1818 ἔπαψε νὰ ζῆ. Θεωρῶ ἐν τούτοις ὄχι πιθανό, ἀλλὰ βέβαιον, πὼς τὴν ἀποστολὴν γιὰ τὴν κατήχησιν τῶν σημερινόντων τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Ἀλῆ ἀνέθεσαν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Φιλικῆς ὡς τὸν καταλληλότερον γιὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς στενὴν σχέσιν καὶ τὴν ἀξιοσύνην του σ' αὐτὸν τὸν Κροζίδα, ὁ ὁποῖος καὶ τὴν ἔφερε σὲ μιὰ ἀπὸ τὴν προσεχεῖς ἐπισκέψεις του στὰ Γιάννινα σὲ αἴσιο πέρας. Πράγματι, καθὼς ἀπὸ τὸ συναπτόμενον στὸ τέλος τοῦ Α' τόμου τοῦ Δοκιμίου Ἱστορικοῦ περὶ τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως τοῦ Φιλήμονος μακρὸν κατάλογο μελῶν τῆς Φιλ. Ἐταιρείας φαίνεται (σελ. 405), οἱ Μάνθος Οἰκονόμου καὶ Ἀλέξης Νοῦτσος μνοῦνται στὴ Φιλικὴ κατὰ τὸ ἐπόμενον 1819 ἔτος. Δυστυχῶς ἡ ἀναγραφὴ τους στὸν ἐν λόγω κατάλογο εἶναι ἑλλιπὴς ὡς πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ κατηχητῆ καὶ τὸ χρηματικὸ ποσὸ πὸν αὐτοὶ οἱ κατηχηθέντες προσέφεραν. Τὰ ὅσα σχετικὰ συνεπῶς περὶ τοῦ Χριστοδοῦλου Οἰκονόμου ἀδελφοῦ τοῦ Μάνθου καὶ συνεταίρου καὶ συγγάμπρου τοῦ Κρ. ἀναφέρει ὁ Λαμπροῖδης (Ζαγορ. Β' σελ. 31), ὅτι δηλ. «οἱ διευνύοντες τὰ τῆς Ἐταιρείας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπέστειλαν κατὰ τὸ 1817—1818 ἔτος εἰς Ἰωάννινα τὸν Χριστ. Οἰκονόμου ὅπως κατηχήσῃ τὸν ἀντάδελφον αὐτοῦ Μάνθον καὶ τὸν Ἀλέξιον Νοῦτσον...» παρ' ὅτι εἰλημημένα ἐκ διατριβῆς ἀνδρὸς γινώσκοντος καλῶς τὰ περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας δὲν ἀνταποκρίνονται ἐξ ὀλοκλήρου στὰ πράγματα, γιὰ τὸ λόγο πὼς, καθὼς ἀπὸ τὸν ἴδιο παραπάνω κατάλογο τοῦ Φιλήμονος προκύπτει, ὁ Χρ. Οἰκονόμου ἔγινε φιλικὸς τὸ 1820. Κατηχητῆς του βέβαιον εἶναι αὐτοῦ δὲν ἀναγράφεται, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν Κροζίδα ἄλλος δὲν μποροῖσε νάβῃ γιὰ τοὺς στενοὺς ἐπαγγελματικὸς καὶ συγγενικοὺς δεσμοὺς πὸν τοὺς ἔνωσαν. Αὐτὸν δὲ τὸν Οἰκονόμου θ' ἀποστείλῃ τὸ ἐπόμενον ἔτος (1821) στὴν Ἡπειρο ἢ Ἐταιρεία, καθὼς ἀπὸ γράμμα τῶν ἐφόρων τῆς πρὸς τὸν Ἀλ. Ὑψηλάντη μετὰ χρονολογία 12)1)1811 φαίνεται. «δι' ἐκτέλεσιν ὅσων καὶ τὸ προγεγραμμένον μας σᾶς ἀναφέραμεν καὶ ἵνα ἐμψυχώσῃ περισσότερον τὸ ἀναφανέν σύστημα τῶν ὁμογενῶν μας καὶ κατορθώσῃ τὸ πνεῦμα τῶν ὑπὸ τὸ προσωπεῖον εἰσέπι ὁμοίων τῶν ἐντονώτερον, ὡς ἡ ἀνάγκη διδάσκει». (Φιλήμ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Α' σελ. 96)⁵. Καὶ ἤδη μετὰ τὴν ὡς ἄνω προσπάθειά μας ἱστορικῆς ἀποκατάστασης τῶν

5) Πράγματι ὁ Χρ. Οἰκονόμου, καθὼς ὁ κοινιάδος του Πέτρος Μελάς στὰ γνωστὰ ἀπομνημονεῖματά του γράφει (Λ. Μελά: Μιά Οἰκογ., σελ. 997—8) «εἰς τὰς 17 Μαρτίου (1821) ἐμίσθωσε μετὰ καράβι διὰ Στυλίδαν... Διὰ ξηρᾶς ἤλθαμε, λέγει ὁ Μελάς, εἰς τὸ

γεγονότων, ξαναγυρίζουμε στα κατά τον Κροκίδα μας³α.

Ο Ίω. Φιλήμων (δ.π. σελ. 130) συγκαταριθμῶν τὸν Κρ. μεταξὺ τῶν «σπουδαίως ἐργασθέντων προσώπων γιὰ τὸν ξεσηχισμό, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα κινδυνεύουν νὰ ξεχαστοῦν, σημειώνει: «Ἐξ τούτων ἐστὶ ὁ Ἀσημάκης Κροκίδας περὶ οὗ ἐμνημονεύσαμεν ἐν τῷ Δοκιμίῳ τοῦ 1834 σελ. 192). Αἱ προσωπικαὶ καὶ χρηματικαὶ ὑπηρεσίαι αὐτοῦ ὑπῆρξαν μεγάλαι...». Στὴν συνέχεια ἀναφέρεται στὰ περὶ ἀποστολῆς τοῦ Χρ. Οἰκονόμου εἰς Ἰωάννινα «ἵνα κατηχήσῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Μάνθον καὶ τὸν Ἀλέξιον Νοῦτσον» ἀποδειχθέντα ἀσύστατα καὶ τελειώνει: «Ἐἰ καὶ ἐξωρίσθη (ὁ Κρ.) εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν παρὰ τοῦ Σουλτάνου ὡς ἐπίτροπος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἢ ἐν Ἰωαννίνοις οἰκία αὐτοῦ ὁμοίαζε ἄλλον στρατόνα μυστηριώδη καὶ τρομερὸν διότι ἐν αὐτῇ συνερχόμενοι κατὰ πᾶσαν νύκτα καὶ Ἰωαννῖται καὶ Ζαγορίσιοι καὶ Ἀκαρῶνες καὶ Σουλιῶται συνεσκέπτοντο μετὰ τοῦ Χριστοδούλου Οἰκονόμου (sic). Ἄλλ' καὶ ἂν ἀνεκλήθη παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἐκ τῆς ἐξορίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Κροκίδας μόλις διεσώθη δραπετεύσας ἐκείθεν εἰς Ἰδρον μετὰ τοῦ πατριώτου Δημητρίου Μπερούκα μεγάλα ἐγκαταλείψας χρηματικὰ κεφάλαια· διότι κηρυχθεῖσης τῆς Ἐπαναστάσεως τότε ἀνεζητήθη παρὰ τῆς Πύλης...».

Γιὰ τὸ γεγονὸς τῆς ἐξορας τοῦ Κρ ἀπὸ τὸ Σουλτάνο, ποὺ ἐμνημόνευσε πρὸ πάντων ὁ Φιλήμων, ἀναφέρω τὰ ἐξῆς: Εὐθὺς ὡς ἔγινε γνωστὴ ἢ κατὰ τοῦ Ἀλῆ ὀργῆ τοῦ Σουλτάνου Μαχμουτ ἀπ' ἀφορμῆ δολοφονικῆ ἐνέργειας πρακτόρων τοῦ πρώτου κατὰ τοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐφρισομένου ὁμοσμένου ἐχθροῦ του Τουρκογαννιώτη

Ζητούνη... ἀπ' ἐκεῖ εἰς Σάλωνα... καὶ ἀπ' ἐκεῖ διὰ θαλάσσης μέσω Πάτρας διὰ Πρέβεζαν, καθῆσας εἰς Πάτρας δύο ἡμέρας ἐξ αἰτίας τοῦ σκληροῦ Χριστοδούλου Οἰκονόμου διὰ τὰ ἐθνικὰ πράγματα (ἄγνωστα εἰς ἐμὲ) καὶ τέλος ἐφθάσαμεν εἰς Ἀγίαν Μαύραν...». Ἀπ' ἐκεῖ διὰ Προβέζης καὶ Ἄρτης, ὅπου συναντᾷ τὴν οἰκογένειά του, θὰ καταλήξῃ περὶ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1821 στὸ Ζαγόρι (Πρβλ. καὶ Ἠπ. Χρ. 1939 σελ. 298). Παρὰ ταῦτα δὲν φαίνεται νὰ ἐξεπλήρωσε τὴν ἀποστολή του τὴν ἐταιρικὴ ὁ Χριστόδουλος. «Οὐδόλος ἀφιλοκερδῆς ὡς ὁ ἀδελφός του Μάνθος, γράφει ὁ Λαμπρίδης (Ζαγορ. Β' σελ. 32—3), προσωπολήπτης ἄδικος καὶ ἀνθαίρετος, γινώσκων νὰ θωπεύῃ τις Ὀθωμανικὰς ἀρχάς, διεκρίθη μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἀλῆ γενικὸς τοῦ Ζαγορίου Προεστῶς. Ὁ δὲ νεώτερος ἀδελφός του Πέτρος μνηθεὶς στὰ τῆς Φιλικῆς στίς 26.1.1819 (στὸν κατάλογο Σέκερη φέρει αὐξ. ἀριθμὸ 455 ἐνῶ οἱ ἀδελφοὶ του καὶ ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος δὲν ἀναφέρονται) κατηῆλθε στὴν Ἠπειρὸν καὶ προσκολληθεὶς εἰς τὸ στρατόπεδο τοῦ Πασοῦμπε «ἦλθεν εἰς τὸ χωρίον Γραμμένον (Ἰούνιος 1821) καὶ περιερχόμενος τὰς οἰκίας ἐξήτει κασσιτερινὰ ἀγγεῖα χρήσιμα εἰς κατασκευὴν βολῶν... διεκέρυττεν δὲ ὅτι φθάνει τὸ ρωμεῖζον...» (Πρβλ. Α. Κουτσαλέξη: Ἐνδιαφέροντα καὶ Περιέργα Ἰστορήματα. Ἀπομν. Ἄγων. 21 ἔκδ. Βιβλιοθ. τόμ. Ζ' σελ. 236).

β) Περὶ τοῦ Χριστ. Οἰκονόμου ὡς φιλικοῦ σημειῶνω καὶ τὰ ἀκόλουθα: Ὁ ἴδιος ὑπογράφει μαζί με τοὺς ἐπίσης φιλικοὺς Γιαννιώτες Εὐστ. Σουγδουρῆ, Ἀναστ. Μπούμπα, Γεώργ. Μελά καὶ Μιχ. Βασιλείου δύο ἀπὸ Κων/πολιν πρὸς Ἀλέξ. Ὑψηλάντη γράμματα με ἡμερομηνία 2.1.1821 καὶ 12.1.1821. Στὸ δεύτερο μάλιστα ἀπ' αὐτὰ ἀναγράφεται ἡ γνωστὴ εἰδηση: «Ἐἰς Ἠπειρὸν πέμπεται εἰς ἀδελφὸς ἐξ ἡμῶν Ἠπειρώτης Χριστ. Οἰκονόμου λεγόμενος...». Προσφύμενος πρὸς Ἠπειρὸν ὁ Οἰκονόμου ἔφερε μαζί του, καθὼς ὁ Φιλήμων γράφει, καὶ γράμμα πλαστὸ τοῦ Καποδίστρια πρὸς τὸν Ἀλῆ - Πασᾶ γιὰ τὴν παράδοση τοῦ κάστρου τῆς Κιάφας στοὺς Σουλιώτες. Φθάνοντας στὴν Ναύπακτο ὁ Οἰκονόμου φρόντισε νὰ τὸ παραδώσῃ στὸν ἐκεῖ εὐρεθέντα γνωστὸ καπετάνιο Γιαννάκη Ράγκο ὁ ὁποῖος με τὴ σειρά του τὸ διεβίβασε ἀσφαλῶς στὸν ἀποδέκτη του. (Πρβλ. Φιλημ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Α' σελ. 315, 317 καὶ Β' σελ. 347). Γιὰ τὸν Χρ. Οἰκονόμου καὶ τὴ μῆσί του στὴ Φιλικῇ Πρβλ. καὶ Ν. Κουβαρά 1965 σελ. 28—30.

Ἰσμαήλ Παστόμπεη, ὁ Ἄσ. Κροκίδας πιάστηκε ἀπὸ τὶς Τουρκικὲς Ἀρχὲς σὰν ἀνθρώπος τοῦ Ἀλῆ καὶ ἰθροίστηκε στὴν Ἀσία. Στὴν τελευταία ἐκδοθεῖσα Ἱστορία τῆς Πολιορκίας τῶν Γιαννῶν τὴν ἀποδιδόμενη στὸ σοφὸ Ἀρχιδάσκαλο τῆς Καπλανείου Ἀθανάσιο τὸν Ψαλίδα, διαβάζουμε τὰ ἀκόλουθα σχετικὰ: «Κατὰ τὸ 1820 Μαρτίου 6' τρεῖς ἄνθρωποι διωρισμένοι εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπιστόλισαν τὸν Πασόμπεην χωρὶς νὰ τὸν πάρουν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐπιάστηκαν δύο καὶ ἐφανέρωσαν ποῖος τοὺς ἔβαλε καὶ ἔτσι τοὺς ἐφόνευσαν. Τότε ὁ Σουλτάνος ὠργίστηκε κατὰ πόλιν καὶ ἔδιωξε ἀπὸ τὴν Πόλιν τὸν καπιτσοχαντάρην τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Ἀλμάζην Μετζεμπόνον καὶ Χριστόδουλον Μαρίνον, προστάξαντας ὁποῦ κανένας Ζαγορίσιος καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς τὴν Πόλιν νὰ μὴ πατήσῃ καὶ τοῦτο ἠκολούθησε τὶς 16 Μαρτίου, ὅθεν ἐπρόλαβαν καὶ ἔφυγαν κρυφίως, ὁποῦ θὰ ἐξορίζονταν κατὰ τὸ φερμάνι, ἐξωρίσθηκεν ὁμοῦς ὁ Ἀσημάκης Κροκίδας. Ἀρτηγὸς πραγματευτῆς εἰς Ἀνατολὴν μὲ τὸ νὰ εὐρέθῃ φίλος τοῦ Ἀλμάζην καὶ ὄχι τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Τὰ κλωρὰ καίονται μὲ τὰ στεγνὰ πάντοτε, ἂν ἀνακατωθοῦν. Τότε ἐδιώχθη ἀπὸ τὴν Πόλιν καὶ ὁ παλαιὸς διβάν ἐφέντης τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ὁ Κονιτζίωτης καὶ ἦλθεν εἰς τὰ Ἰωάννινα...». (Πρὸβλ. Ν. Κουβαράς 1962 σελ. 58—9).

Διαφωτιστικώτερες ἐν τούτοις γιὰ τὶς λεπτομέρειές τους, σύμφωνες δὲ κατὰ βάση μὲ τὰ ἀπὸ τὸν Ψαλίδα γραφόμενα γιὰ τὴν ἐξορία αὐτῆ τοῦ Κρ., εἶναι οἱ εἰδήσεις ποὺ παρέχουν τὰ συναπτόμενα στὸ τέλος τῆς γνωστῆς ὀγκώδους ἐργασίας τοῦ Λ. Μελά (Μιά οἰκογ... σελ. 989—1002) σύντομα μὲν, πολύτιμα δέ, γιὰ τοὺς μελετητῆς τῆς ἠπειρωτικῆς ἱστορίας ἀπομνημονεύματα τοῦ Πέτρου Μελά κουνιάδου τοῦ Κροκίδα. Γράφει λοιπὸν ἐκεῖ ὁ Μελάς αὐτός. (ὁ.π. σελ. 997): «Τὴν Μεγάλῃ Τρίτῃ (13 Μαρτίου 1820 δηλ.) διὰ τὸ κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ μήνυμα τοῦ Σουλτάνου ἔκαμαν ἐξορία (εἰς Ἰωάννινα) τὸν καπιτσοχαντάρην τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Ἰλμάζ—ἀγὰ ὀνομαζόμενον μ' ὄλους τοὺς ἀνθρώπους του βιαίως καὶ διὰ τὸ μέγα μέρος ὁποῦ ὁ Κροκίδας ἔλαβε διὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ αὐτοῦ Ἐλμάζι περιλαμβάνοντός του (;) κοντὰ τοὺς πράγματα καὶ φέρνοντάς τα μέρα μεσημέρι εἰς τὸν ὄνδαν χωρὶς νὰ φοβηθῆ τινὰ (τοῦτα ὅλα πρὶν ἐμέ — προτοῦ φθάσει δηλ. αὐτὸς στὴν Πόλιν ἐρχόμενος ἀπὸ Ρωσίαν) τὸν ἔκαμεν τὸ Δοβλέτι διὰ παρακινήσεως τοῦ Πασιόμπεη ἐξορία εἰς τὴν Καοτάμπολη. Τὴν Μεγάλῃ Πέμπτῃ... 25 Μαρτίου τὸν ἐξεκινήσαμεν ἀπὸ Σκούταρη καὶ ἐνεργώντας διὰ τὴν ἀφεσίμην του ἀδιακόπως. Εἰς διάστημα ἐννέα μηνῶν (sic) ἦρθε (;) τὸ συγχωρητικὸν του γράμμα θυσιάζοντας ἀπὸ μὲν τὸ κοινὸν (τὴν Ἐταιρεία δηλ.) γρ. 11 χιλιάδες καὶ ἐξ ἰδίων μου 3 χιλιάδες καὶ τοῦτο διὰ παρηγορίαν ἀδελφῆς ἵνα τὸν πάρω μαζί μου διὰ πατρίδα κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν του. Εἰς τὰς 24 Ὀκτωβρίου ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν τραβώντας τους διὰ Φανάρι εἰς τὸ σπίτι τοῦ Μελά (τοῦ Γεωργίου δηλ.). Ἐπῆγα ἐκεῖ, μὲ ἐδέχθη μὲ μούτρα ἐνῶ ἐγὼ ἔτροξα ὡς διψῶσα ἔλαφος εἰς τὴν πηγὴν μετ' οὐ πολὺ ἤρχισε ἡ μεταξὺ μας φαγούρα καὶ δυστροπώντας διὰ πολλὰ καὶ ἀσιμβίβαστα πράγματα...». Ἀπὸ τὶς πρὸ πάντων ἐγκυρότατες χωρὶς ἀμφιβολία γιὰ τὰ πρόσωπα ποὺ μᾶς τὶς δίδουν μαρτυρίες συναγομὲ πὼς ὁ Κρ. ἐξορίστηκε ὄχι γιατί ἦταν ἐπίτροπος τοῦ Ἀλῆ στὴν Πύλη — ἀμφιβάλλομε ἂν ποτὲ διετέλεσε τέτοιος καὶ ἡ σχετικὴ τῶν Φιλήμονα καὶ Ἀραβαντινοῦ εἶδηση ὕστερα ἀπ' αὐτὰ δὲν εὐσταθεῖ — ἀλλὰ γιὰ τὶς στενές του σχέσεις μ' αὐτὸν τὸν ἐπίσημο ἐκπρόσωπο τοῦ Ἀλῆ στὴ βασιλεύουσα Ἀρβανίτη Ἐλμάζ Μετσιομπόνο (56).

56) Ὁ Λαμπρίδης στὴν Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ (σελ. 32) δὲν ἀναφέρει ὀνομαστικὰ τοὺς στὴ Πόλιν ἀνώτερους ὑπαλλήλους του «Διβάν ἐφένδην μεθ' ἑνὸς Γραμματέως καὶ Καπουτσοχαντάρην του». Ὁ δὲ Σπ. Ἀραβαντινὸς (Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ σελ. 276) λέει ὅτι «ἐπίτροποι καὶ ὑπάλληλοι τοῦ Ἀλῆ ἐν τῇ πρωτευούσῃ «Καπουκεχαγιάδες καὶ Καπουτσοχανταραῖοι του) ἦσαν ο Ἐλμάζ Μετζάνη (sic) Χουσεῖν μπέης Κονίτσης, Γιάννης

Μετά oligómηνη λοιπόν παραμονή του στην έξορία (έπτά μηνών και όχι έν-
 νέα που λέει ο Μελάς) ο Κρ. αφέθηκε ελεύθερος καθώς και από προς αὐτὸν γραμ-
 μα (13-12-1820) τοῦ εἰς Ἄρταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ εὐρισκόμενου Σταύρου Ἰωάννου
 προστοῦ τῶν Γιαννίνων φαίνεται καὶ ἐπέστρεψε στὴν Πόλη. «Ὅσον ἐλύπησε τοὺς
 καλοθελητάς της ἢ χωρὶς ἔγκλημα έξορία της, ἄλλο τόσον τοὺς ἐχαροποίησε ἢ ἀποδει-
 χθεῖσα ἀθωότης της καὶ δοθεῖσα ἐλευθερία της καὶ ἐγὼ εἰς ὧν αὐτῶν μεγάλως ἐχά-
 ρην καὶ θέλω καὶ συμβουλεῖο τὴν ἀγάπην της νὰ κάμη τὸ ταξίδιόν της δι' ἐδῶ νὰ
 τὴν ἰδῆ καὶ συγχαρῆ καὶ ὅλη ἡ οἰκογένειά της, μάλιστα ἡ ἰδική μου θυγάτηρ καὶ
 νύφη των (ἣτις καὶ τὴν προσκυνεῖ) εἶναι ἀνυπόμονος νὰ τὴν ἰδῆ διότι θέλει διάση
 καὶ παρακινήση καὶ τὸν σύζυγόν της (τὸν Πέτρο δηλ. Μελά κουνιάδο μικρότερο
 τοῦ Κρ. συνεταιροῦ του ἐπίσης καὶ γαμπρὸ ἀπὸ θυγατέρα τοῦ Σταύρου) νὰ ἔλθετε
 ὀγλήγορα...». (Προβλ. Α. Μελά: Μία Οἰκογ... σελ. 114).

Εὐθύς μετὰ τὴν ἐκρηξὴ τῆς Ἐπαναστάσεως ὁ Ἄσημ. Κροκίδας ἐξέχων, καθώς
 εἶδαμε, φιλικός, ἀναγκάστηκε νὰ ἐγκαταλείψῃ ἐσπευσμένα τὴν Πόλη καὶ τὶς ἐκεῖ ἐρ-
 γασίες του μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ὀλικὴ σχεδὸν οἰκονομικὴ καταστροφὴ αὐτοῦ καὶ τῶν
 συντρόφων του καὶ μάλιστα τοῦ γυναικαδέλφου του Δημ. Μελά συνεταιροῦ του ἐμ-
 πορευόμενου, ὡς γνωστόν, στὴ Μόσχα. Αὐτὸς ὁ τελευταῖος μάλιστα σὲ μακρὰ πρὸς
 τὸν Τσάρο τῆς Ρωσίας αἰτησὴ του τὸ Φλεβάρη τοῦ 1822, πὺ παραθέτει σὲ μετά-
 φραση ὀλόκληρη ὁ Α. Μελάς (Μία Οἰκογ... σελ. 86—90) διεκτραγωδεῖ τὴ δεινὴ
 μετὰ τὴν καταστροφὴ οἰκονομικὴ του κατάστασι καὶ ζητᾶει σὰ Ρῶσος ὑπήκοος τὴ
 βοήθεια τοῦ αὐτοκράτορα γιὰ τὴν ἀνεύρεση τῆς χαμένης περιουσίας του. Ἀπὸ τὸ
 κείμενο αὐτὸ ἀρνούμαστε καὶ τὶς ἀκόλουθες περὶ τοῦ Κρ. εἰδήσεις: «Ἐλαβα τὴ ρω-
 σικὴ ὑπηρετικότητα, γράφει ἐκεῖ ὁ Α. Μελάς, τὸ 1807 καὶ ἔδωσα τὸν καθιερωμένο ὄρ-
 γο. Τώρα διαμένω μὲ τὴν οἰκογένειά μου στὴ Μόσχα. Κέρδιζα τὴ ζωὴ μου ἐμπορευ-
 ὄμενος μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἄλλα μέρη τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους στὰ ὀποῖα
 ἀπόστειλα διάφορα ρωσικὰ ἐμπορεύματα καὶ πρὸ πάντων zibelines (σαμούρια)
 hermines, κουνάβια καὶ διάφορα ἄλλα γουναρικά, τὰ ὀποῖα ἀγόραζα μὲ δικὰ μου
 κεφάλαια ἢ μὲ πίστωση ἀπὸ διάφορα πρόσωπα. Τὴν πώληση τῶν ἐμπορευμάτων αὐ-
 τῶν καὶ τὴ διεύθυνση τῶν ἐμπορικῶν μου ὑποθέσεων στὴν Κωνσταντινούπολι εἶχα
 ἐμπιστευθῆ ἀπὸ τὸ 1811 στὸ γαμπρὸ μου Ἄσημάκη Κροκίδα Ἑλληνα καὶ ἀπὸ τὸ
 1819 τοῦ ἔδωσα σὰν συνεταιροῦ καὶ τὸν ἄλλο γαμπρὸ μου Χριστόδουλο Οἰκονόμου
 μὲ τὴν ἐμπορικὴ ἐπωνυμία «Κροκίδας — Οἰκονόμου καὶ Σία» μὲ τὴν ὑποχρέωση νὰ
 μὴ προβαίνουν ἀπὸ μέρους τους σὲ ἰδιαίτερες ἐμπορικὲς πράξεις γιὰ λογαριασμὸ
 τους...». Ἀναφέρει παρακάτω ὁ Μελάς αὐτὸς πὺς τὰ ἐμπορεύματα πὺ ἔστειλε γιὰ
 πώληση στοὺς Κροκίδα — Οἰκονόμου καὶ Σία στὴν Πόλη καὶ γιὰ τὰ ὀποῖα οὐδε-
 μία, ὡς τὴν ὄρα πὺ γράφει τὴν αἰτησὴ του (Φλεβάρη 1822), εἶδησι ἔχει, τοῦ
 στοίχισαν συνολικὰ 341.684 ρούβλια. Στὴ συνέχεια τῆς αἰτήσεως ἀναφέρονται τὰ
 ἀκόλουθα: «Στὸ μετὰξὺ ἀλληλογραφῶντας μὲ ξένους ἀνθρώπους συγκέντρωσα τὶς

Σεῖτ ἐφένδης καὶ Σεῖτ Σουλεϊμιάν ἐφένδης «πὺ ἐκδιώχτηκαν εὐθύς ὡς ἐκδηλώθηκε
 κατὰ τοῦ Ἄλῆ ἡ ὀργὴ τοῦ Σουλτάνου. Ἀπὸ τοὺς Ἠπειρωτὲς λοιπὸν ἱστορικοὺς καὶ δὴ
 ἀπὸ τὸν Ψαλίδα (Ν. Κουβαρᾶς ὀ.π. σελ. 58—9) καὶ Πέτρον Μελάν, (ὀ.π. σελ. 992)
 δυναμένους ἀπὸ τὶς θέσεις τους νὰ γνωρίζουν καλύτερα παντὸς ἄλλου τὰ πράγματα,
 ἀναφέρονται Χασιτζοχαντήρας καὶ Διβάν - ἐφένδης τοῦ Ἄλῆ στὴν Πόλη ὁ Μιχ. κλο-
 νιτζιώτης, Καπουτζοχαντήρας τὸν ὁ Ἐλμάξ Μετσιομπούης (παιδὶ τοῦ Μέτσιο Μπόνου,
 ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτέρους καὶ μᾶλλον ἀφοσιωμένους φίλους τοῦ Ἄλῆ συμπατριώτης του)
 καὶ γραμματικὸς τὸν ἴσως ὁ Ζαγορίσιος Χρ. Μαρίνογλου. Περὶ τοῦ Κροκίδα λόγος γιὰ
 παρόμοιο ἀξίωμα ἀπὸ τοὺς στενοὺς αὐτοὺς γνωρίμους καὶ συγγενεῖς του πουθενά, καθό-
 σο γνωρίζω, δὲν γίνεται.

ἑξῆς πληροφορίες: Πρῶτον ὅτι ὁ Ἀποστόλης Νίκωφ Ἕλληνας ἀπὸ τῆ Νίζνα, ὁ ὁποῖος κατοικεῖ κοντὰ στὸν Κροκίδα, ἔφθασε στὴν Ὀδησσό. Τοῦτον παρεκάλεσα μὲ γράμμα μου νὰ ἔλθῃ στὴ Νίζνα νὰ μὲ συναντήσῃ. Ζήτησα ἀπ' αὐτὸν μέσου τοῦ Ἑλληνικοῦ Magistrat (Ἑλλ. Κοινότητος) στὴ Νίζνα πληροφορίες γιὰ τὸν Κροκίδα καὶ αὐτὸς ἀπόδειξε ὅτι ὁ Κροκίδας στὴν ἀρχὴ τοῦ διωγμοῦ τῶν Ἑλλήνων, πρὶν ξεφύγει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ ἓνα ὠρισμένο χρονικὸ διάστημα κρυβόταν στὸ σπίτι ἐνὸς φίλου του. Τότε ὁ Κροκίδας κάλεσε τὸν Ἀποστόλη καὶ τὸν διέταξε νὰ συγκεντρώσῃ ἀπὸ τὸ γραφεῖο του ὅλα τὰ ἔγγραφα καὶ τὶς συναλλαγματικὰς διαφόρων προσώπων καὶ νὰ τὰ φυλάξῃ στὸ σπίτι του. Σὲ περίπτωσιν πού ὁ Κροκίδας θὰ ἀπομακρυνόταν ἀπὸ τὴν Κων)πολι ἢ ἂν ἔχανε τὴ ζωὴ του ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὸν διέταξε νὰ τὰ φέρῃ αὐτὰ σὲ μένα καὶ στὴν ἀπόλυτη διάθεσή μου. Κατόπιν τοῦτου ὁ Ἀποστόλης συγκέντρωσε ὅλα τὰ ἔγγραφα πού βρῆκε στὸ γραφεῖο τοῦ Κροκίδα καὶ μαζί μ' αὐτὰ ἓνα ἰνδιάνικο σάλι, καὶ ὅταν ὁ Ἀποστόλης αὐτὸς πῆγε νὰ ἐπισκεφθῆ τὸν Κροκίδα στὸ σπίτι ὅπου κρυβόταν, δὲν τὸν βρῆκε πλέον, μόνο τὸν πληροφορήσαν ὅτι ὁ Κροκίδας διασώθηκε αἰσίως σὲ κάποιο πλοῖο.... Δεύτερον οἱ ἀδελφοὶ Ποστολάκα στὴ Βιέννη ἔχοντας ἀλληλογραφία μὲ τὸν ἐξαδελφό μου στὴν Ὀδησσὸ Δημ. Λέοντος Μελά, τὸν εἰδοποίησαν ὅτι ὁ Κροκίδας πρὶν ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν Κων)πολι ἔστειλε στοὺς Ποστολάκα lettres de changes καὶ μαρογαριτάρια ἀξίας πάνω ἀπὸ 60.000 πιάστρα Τουρκίας... καὶ ὅτι ὅπως μὲ εἰδοποίησαν ἀπὸ διάφορα μέρη ὁ Κροκίδας θοῖσεται τώρα στὸ νησί Κορφοί (Κέρκυρα)... Τρίτον ἀπὸ ξένη ἀλληλογραφία πληροφορήθηκα ὅτι ἔπειτα ἀπὸ ἔρευνα πού ἔγινε ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ Κυβέρνηση στὰ σπίτια τῶν Ἑλλήνων πού ἀναχώρησαν κατασχέθηκαν ὅλα ὅσα βρέθηκαν καὶ ἀνάμεσα σ' ἄλλα στὸ γραφεῖο τοῦ Κροκίδα τὸ βιβλίο τῶν χρεῶν γιὰ ὅσα εἶχε νὰ λαμβάνῃ αὐτὸς ἀπὸ διάφορους χρεῶστες περίπου 320.000 ἀσάκια ἢ ὁσμανικὰ πιάστρα (224.000 ρούβλια) καὶ ὅτι ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση κάλεσε αὐτοὺς τοὺς χρεῶστες καὶ τοὺς ὑποχρέωσε νὰ πληρῶνουν 7% τὸν μῆνα ὡς τὴν τελικὴ ἀποπληρωμὴ. Εἶναι διάχυτη σ' ὅλη τὴν ἔκτασιν τοῦ ἔγγράφου αὐτοῦ ἡ πίστις τοῦ συντάκτη του Δ. Μελά, βασιζόμενη κυρίως στὸ γεγονός ὅτι ὁ Κροκίδας τὶς παραμονὲς ἀκριβῶς τῶν ἐπαναστατικῶν γεγονότων μεταβίβασε, καθὼς λέει, ὠρισμένα περιουσιακά του στοιχεῖα στοὺς Ἡπειρώτες μεγαλειότους τῆς Βιέννης ἀδελφοὺς Ποστολάκα, πὼς ἡ χρεωκοπία τῆς ἐπιχειρήσεώς του δὲν ὀφείλονταν στοὺς ἄγριους ἀνθελληνικοὺς διωγμοὺς τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἑξ αἰτίας τοὺς ἐσπευσμένῃ ἀπὸ κείνην φυγὴ τοῦ Κο., ἀλλὰ σὲ δολία ἐνέργεια. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν παύουν μετὰ ταῦτα οἱ ἴδιοι κοινοῖοι του Μελάδες (Δημήτριος καὶ Πέτρος), ἀναφερόμενοι σὲ διασωθέντα κείμενά του σ' αὐτόν, νὰ τὸν κακολογοῦν καὶ τὸν ὑβρίζουν σζαιότατα, χαρακτηρίζοντάς τον «φθορέα τοῦ πατρικοῦ μας ὀνόματος, ἦτοι ὑπολήψεως καὶ ὅλης τῆς περιουσίας μας, ἀχάριστον, Κιτσαντώνη Κροκίδα (ληστὴ δηλ.), ἀναθεματισμένον, ἀσυνηθισμένον» καὶ πολλὰ ἄλλα.

Ἡ ἀλήθεια ἐν τοῦτοις εἶναι πὼς ὁ Κο. ἐγκαταλείποντας τὶς κρίσιμες ἐκείνες ὧρες τὰ πάντα στὴν τύχη του, ἐνήργησε μὲ γνώμονα τὸ συμφέρον τῆς Πατρίδος καὶ τῆς μυστικῆς ὀργανώσεως τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ἡγετικὸ στέλεχος καὶ γιὰ τὴν ὁποία τίποτε δὲν φαίνεται νὰ ἐγνώριζαν οἱ μόνον ἔμποροι κοινοῖοι του.

Ἄς σημειωθῆ ἀκόμα πὼς καὶ ὡς τὶς παραμονὲς τῶν μεγάλων γεγονότων, ποὶ φαίνεται νὰ αἰφνιδίασαν τοὺς φιλικούς τῆς Πόλης, ὁ οἶκος Κροκίδα ἐσυνέχιζε κανονικὰ τὶς ἐμπορικὰς του πράξεις, προβαίνοντας μάλιστα σὲ ἐκτεταμένους ἀγορὰς πολυτίμων εἰδῶν, κατὰ τὸ ἀκόλουθο συντεταγμένον στὴν Κων)πολι τὴν 12)5)1830 καὶ ἐκδομένο ὕστερα ἀπὸ ἐνέργειαν τοῦ Πέτρου Μελά μαρτυρικὸ γράμμα: «Διὰ τοῦ παρόντος γράμματος δηλοποιεῖ καὶ ὁμολογεῖ ὁ ὑπογεγραμμένος Μαρκάτος Ἀνακάτος ὅτι ἐπειδὴ καὶ ἐχρημάτισε πρὸ χρόνου ἰσανοῦ μεσίτης εἰς τὸν ὄνδαν τοῦ κυ...

Ἀσημάκη Κροκίδα καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ ἔτους 1821 ὅπου τότε ἔφυγεν ἐντεῦθεν ἠξεύρει ὅτι κατὰ τὸν Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον τοῦ ἰδίου ἔτους 1821 διὰ μέσου του ἠγόρασαν οἱ διαλειφθέντες κύριοι Ἀσημάκης Κροκίδα καὶ συντροφία τὰς ἀκολούθους τρεῖς παρτίδας μεργαριτάρια συνισταμένας εἰς γρ. 71.600 ἰντζέρικα.... προσέτι ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνωτέρω κρεδιτόρων ἐπληρώθη μέχρι τοῦδε. Ταῦτα πάντα γινώσκω ἔν καθαρῶ σινειδότη καὶ μὲ θάρρος ὁμολογῶ...». (Λ. Μεῖα: ὅ.π. σελ. 975—6).

Παράλληλα πρὸς τὶς ἐμπορικῆς του ἀσχολίαις στὴν Κων)πολι ὁ Κρ. γιὰ τίς ὁποῖες ἐπιχειροῦσε συχνὰ καὶ ταξίδια ἀνά τίς ἐπαρχίαι τῆς Ὀθωμ. Αὐτοκρατορίας καὶ τίς Παραδουνάβιαι χῶραι (τὸν Ἰούνιο τοῦ 1815 τὸν βρίσκουμε στὸ Ἰάσιο), ἀναιμινύεται καὶ στὰ κοινὰ τῶν Γιαννίνων συμμετέχοντας ὡς μέλος διαφόρων ἐπιτροπῶν διαχείρισης λάσσων καὶ βοηθημάτων αὐτῆς τῆς πόλης καὶ τῆς περιοχῆς⁶. Τὸ 1818, καθὼς μαρτυροῦν ἐπιστολὴ του τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου αὐτοῦ τοῦ ἔτους πρὸς τοὺς στὰ Γιάννινα ἐπιστόπους τοῦ λάσσου Καπλάνη Στ. Ἰωάννου καὶ Χριστοδ. Εὐθυμίου, εἶναι συνεπίτροπος μετὰ τοῦ Γ. Μεῖα (ἐμπορευόμενου ἐπίσης καὶ διαμένοντος μόνιμα στὴν Πόλη) αὐτοῦ τοῦ λάσσου στὴ βασιλεύουσα, τὴν ἴδια δὲ ἐποχὴ καὶ μὲ τὸν ἴδιο παραπάνω Μεῖα διαχειριστῆς τοῦ λάσσου Παναγ. Μεῖα γιὰ τὰ Γιάννινα (Προβλ. Λ. Μεῖα ὅ.π. σελ. 203 καὶ ἰδίου: Σελίδες τῆς Ἠλείου σελ. 145, 152). Γνωρίζεται ἐπίσης καὶ ἀλληλογραφεῖ ὁ Κρ. μὲ τὸν εἰς Νίζναν Νικόλαο Ζωσιμᾶ, ὁ ὁποῖος μὲ γράμμα του τῆς 20(12)1820 πρὸς τὸν εἰς Ἰωάννινα Σταῦρον Ἰωάννου, τὸν διατάσσει «ὅπως τραβήσετε πρὸς τοὺς κυρίους Κροκίδα — Οἰκονόμου καὶ συντροφία διὰ λογαριασμὸν μας γρ. 1.500 καὶ νὰ τὰ μοιράσετε ἀπὸ μέρος τῆς ἀδελφότητός μου τῶν αὐτοῦ δυστυχημένων συγγενῶν μας...». Καὶ παρακάτω: «μάλιστα σήμερον ἔγραψα τοῦ κύριου Ἀσημάκη Κροκίδα νὰ τοὺς ριχομανδάρι (συστήση) εἰς τοὺς ἐκεῖ (εἰς Ἄρταν) συγγενεῖς του καὶ νὰ τοὺς προφθάσῃ μὲ τὰ ἀναγκαῖα ἔξοδα ἐπειδὴ μοῦ γράφει ὅτι εὐρίσκονται εἰς μεγάλην στενοχωρίαν ἀπὸ ἔξοδα καὶ ἐλπίζω ἐν καιρῶ νὰ τοὺς ἐστείλετε...» (Προβλ. Λ. Μεῖα: Σελίδες... σελ. 149).

Ἀπὸ τέλος ἐπιστολῆς τοῦ Κρ. ἀπὸ Κων)πολι τῶν ἐτῶν 1817 καὶ 1818 πρὸς τὸν Ἀρχιδιδάσκαλο τῆς Καπλανεῖου Ἀθανάσιο τὸν Ψαλίδα, περιεχόμενες στὸ ἤδη δημοσιευθὲν ἀπὸ τὸν Κ. Διαμάντη ἀρχεῖο του (Δ.Ι.Ε.Ε. 1962 σελ. 356—7) μὲ τίς ὁποῖες ἐκφράζει τίς εὐχαριστίαις καὶ τὸν ἐνθουσιασμό του γιὰ τίς ὑπὲρ τῶν παιδιῶν του φροντίδας τοῦ Ψαλίδα καὶ τῶν ὁποίων ἀποσπάσματα χαρακτηριστικὰ παραθέτω, μαρτυροῦν τὴν ἀνώτερη καλλιέργεια τοῦ ἀνδρός, τὴν ἐκτίμησίν του πρὸς τὸν Δάσκαλο καὶ τὸ ἔργο του, τὸν πατέρα ἀκόμα πατριώτη καὶ ζηλωτὴ τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης:

Γράφει στὴν πρώτη κοντὰ στ' ἄλλα ὁ Κρ.: «Ἐἶμαι ἀναπαυμένος ὅπου ἡ τύχη τους (τῶν παιδιῶν του δηλ.) τοὺς ἐπρόβλεψε πατέρα καὶ διδάσκαλον ὅπου καὶ ὀγλήγορα θέλουν τὴν ἀποχτήσῃ κοντὰ αὐτῆς καὶ τὰ καλά ἦθη. Ὅθεν λάβετε ὄλην τους τὴν φροντίδα, γίνου διδάσκαλος καὶ πατέρας τους καὶ ἐκεῖνο ὅπου ἀρμόζει διὰ τὴν προκοπὴν καὶ ἠθικὴν τους μὴν ἀρηφαῖτε. Ἐγὼ δὲ προσμένω νὰ μὲ προστάξῃ

6) Ὁ Ψαλίδας γράφοντας καθὼς βλέπω (Δ.Ι.Ε.Ε. 1962 σελ. 344) στίς 25.8.1815 πρὸς τὸν εἰς Ρωσίαν Μάνθον Ριζάρην «εὐεργέτην τοῦ φωτισμοῦ τῆς πατρίδος του Μονοδενδρίου» λέγει μεταξὺ ἄλλων: «Ἡ γνώμη μου ὡς τόσον εἶναι ἡ ἀκόλουθος: ἂν θέλετε τὸ ἀγαθὸν τοῦτο νὰ γίνῃται τακτικὰ σηκώσατε τὴν ἐπιτροπεῖαν ἀπὸ τὸν Κόνιαρην καὶ τὰ χίλια γρόσια τοῦ διδασκάλου ἠμπορεῖτε νὰ τὰ ἐμβάξῃτε τὸν Φεβρουάριον εἰς τὴν Πόλιν εἰς τὸ σπίτι Ἀσημάκη Κροκίδα καὶ ἐκεῖνος μοῦ τὰ στέλνῃ ἐμένα καὶ ἐγὼ τὰ δίνω καὶ παίρνω καὶ γράμμα περιλαβῆς ἀπὸ τὴν χόραν καὶ ἀπὸ τὸν κατὰ καιρὸν διδάσκαλον καὶ οἷς τὸ στέλνω δι' ἀνάπαισίν σας...».

νά ενεργήσω ὅ,τι ἀνήκει ἐπ' ἐμέ. Ἐμείνα ἀδελφέ κατὰ πᾶν εὐχαριστημένος καὶ πλέον κραῶ τούς υἱούς μου υἱούς σας...». Καὶ παρακάτω: «Ἄς εἰπῶ καὶ περὶ τῆς ἠθικῆς των ἂν γνωρίζετε ὅ,τι χρειάζεται καὶ πρὸς διόρθωσίν τους ἀκολουθᾶτε το καὶ εἰπέτε μου νά ἀποπληρώσω μὲ ὅ,τι εἶναι εἰς τὸ χέρι μου. Προσπαθήσετε νά τοὺς κόψητε τὴν βαρβαρότητα καὶ τῶν παιδιῶν τὰ συνηθισμένα. Δὲν πιστεύω νά τὰ ἀψηφίσετε εἰς τοὺς κόπους ὅπου στοχάζομαι οἱ δυὸ νά ἔχουν καιρὸν νά ὑποφέρουν καὶ μάλιστα ὅσον ὀλιγορότερα παιδευθοῦν ἀντιλαμβάνουν καὶ καλλιώτερα. Κάμετε νά τοὺς λείψη ἡ ἀργία καὶ τὰ τοῦ ὀσπιτίου χαίδια. Μοῦ φαίνεται οἱ δυὸ νά ἀργησαν σὰν ὅπου ἑπτὰ χρόνους παιδεύονται εἰς τὰ Γραμματικά ὁ Κωνσταντῆς περιορότερον. Πλὴν δὲν τοὺς μετροῦ ὅτι ἦθουν εἰς ξένους, τώρα δὲ εἰς τὸν πατέρα τους...». Καὶ συνεχίζει: «Εἶδον ὅτι ἡ παράδοσις τῆς Χίου εἶναι ἀνωφελῆς καὶ χωρὶς πείραν καὶ ὅτι νά τοὺς τὴν ἀναιρέσητε. Εὐχαριστοῦμαι ἐκεῖνο ὅπου σᾶς ἀρέσει νά πράξητε διότι ἐκ μέρους μου εἶμαι ἀναπαυμένος εἰς τὸν Ψαλῖδα καὶ ἐπιθυμῶ ἡ πατρίς μας νά ἀνθέξη ὡς καὶ ἦτον ἡ ἀρχὴ ὄλων τῶν Σχολείων...». Καὶ τελειώνει: «Μὲ λυπεῖ τῆς Ἄρτας. Ἄμποτε νά ἐκλείψη καὶ ἀπὸ κεῖ τὸ κακὸν τῆς πανώλης. Προσκυνῶ ὄλους τοὺς φίλους καὶ ἐδικούς. Ὁ κύρ Μπαλάνος πάλι μ' εἶπεν τὰ περισσότερα. Ὁπόταν εἰκαιρεῖτε γράφετέ μου καὶ προστάξτε καθὼς καὶ σᾶς ξαναπροσκυνῶ...».

Καὶ στὸ δεύτερο: «Πιστεύω εἰς τὸ ἔξῃς: νά ἀπερᾶτε πολλὰ καλὰ ὅτι καὶ οἱ δυὸ αὐτοῦ ἐπίτροποι (τῆς Καπλανικῆς Σχολῆς δηλ.) καλοὶ καὶ ὁ διδάσκαλος καλλίστος. Ἄν ἦτον δυνατὸν νά ἔρχονταν κοντά σας καὶ ὁ μαθητῆς σας Αἰσωπος (ἐννοεῖ τὸν Γεώργιο Κρανᾶ τὸν κατοπὶ πρῶτο Γυμνασιάρχῃ τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς ἀπὸ τὸ Γραμμένο) διὰ νά ἔχετε καὶ ἀνάπαυσιν, συμβουλευθῆτε μετὰ τοὺς αὐτοῦ διὰ νά ἐνεργηθῆ. Προσέτι ἂν ὡς φαίνεται εὐλόγον νά κάμητε μίαν περιγραφὴν τῆς παραδόσεως σας τὴν ὁποῖαν νά βάλωμεν εἰς τὸν Λόγιον Ἐρμῆν (τῆς Βιέννης δηλ. τοῦ ὁποίου ἦταν συνδρομητῆς) ὅτι εἰς αὐτὸν βλέπω παρόμοια τῶν ἄλλων σχολείων. Μὲ συγχωρεῖτε καὶ κρίνετε ἐκεῖνο ὅπου ἐγνωρίζετε αὐτοῦ καὶ ὁ κύρ Μπαλάνος τὸν ὁποῖον καὶ προσκυνῶ, σεφεθῆτε τόσον διὰ τὸν Αἰσωπον ὡσὰν καὶ τίς περιγραφές...».

Μετὰ τὴν ἐκρηξὴ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὰ αἱματηρὰ γεγονότα τῆς Πόλης ποὺ τὴν ἀκολούθησαν, ὁ Κρ. κατώρθωσε, καθὼς εἶδαμε, νά διασωθῆ στὴν Κέρκυρα, ἀπὸ ὅπου, καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν Πόλη, καθὼς ὁ Ἀραβαντινὸς (ὁ.π. σελ. 96) πληροφορεῖ, «διὰ βάς εἰς τὴν νῆσον Ἰδραν ἠγωνίσθη τὸν καλὸν ἀγῶνα κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀπεβίωσε δὲ εὐηποληττόμενος περὶ τὰ 1828 ἐν Ἰωαννίνοις».

Θὰ πρέπει μὲ τὴν εὐκαιρία καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ νά τονισθῆ, πὼς ὁ ἱστορικὸς τῆς Ἠπείρου ἀντλώντας τίς περὶ Κροκίδα εἰδήσεις του, τίς περισσότερες, ἀπὸ τὸν Φιλήμονα φαίνεται, καὶ ἐνσωματώνοντάς τῆς ἔτσι ἀνεξέλεγκτες στὴ σχετικὴ βιβλ.

7) Χαρακτηριστικὴ τῆς πατριωτικῆς καὶ ἠθικοθηρηκευτικῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν τοῦ Κρ. εἶναι ἐπιστολὴ τοῦ πρώτου ἀπ' αὐτὰ Κωστάκη, ἡλικίας 15 τὸ πολὺ χρόνων τὴν ἐποχὴ αὐτῆ, ἀπειθυνόμενῃ ἀπὸ Κων.πολι (25.5.1819) πρὸς τὸν εἰς Ἰωάννινα θεῖο το (πρωτεξάδελφο τῆς μάνας του) Παῦλο Μελά, τὸν περὶντα ἀργότερα κατὰ τὴν ἔξοδ τοῦ Μεσολογγίου, καὶ στὴν ὁποῖα ἀνάμεσα σ' ἄλλα γράφει: «νέα ἄξια δὲν ἔχομεν ἄλλο εἰ μὴ τὸν μετὰ τοῦ σκληροῦ τυράννου μας, (ἦγουν τῶν ὀθωμανῶν) τὸν παρόντα πάλμον καὶ τὴν ἀκινήσιαν εἰς ὅλα γενικῶς τὰ εἶδη τοῦ ἐμπορίου —Τι νά σὲ εἰπῶ φίλα τὰ ἦθη τῶν πολιτῶν τὰ ὁποῖα εἶναι μιγμένα τοῖς τουρκικοῖς μοὶ κατήνησαν ἀνετόφοι καὶ ἐν ταύτῳ μὲ ἐκθαιμάζουν πῶς (κακῆ τύχη) ἐφύλαξαν καὶ αὐτὴν τὴν θεοσεβίαν (οἱ χριστιανοὶ δηλ. τῆς Πόλης)» καὶ τελειώνει ὁ καθ' ὅλα ἄξιος τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς Δασκάλου του Κωστάκης: «ἐλησμόνησα ἀδελφέ νά σὲ εἰπῶ τὸ νέον τῆς πανώλης ἡ μᾶς ἐξάλισεν καὶ πηγαίνει ἀξάνοντα καὶ τοῦτο ἀποτελέσμα φίλε τῆς κακῆς διοικῆσεως, δυστυχία!» (Προβλ. Α. Μελά: Μιὰ Ὀλιγογ. σελ. 307).

γραφία δίδει άσαφή και ελάχιστη άνταποκρινόμενη στην αλήθεια εικόνα τών πραγμάτων. Θετική έν τούτοις πηγή περιεχόμενη στα γνωστά απομνημονεύματα του γυναικαδέλφου του Κρ. Πέτρου Μελά (Προβλ. Λ. Μελά: Μιά Οικογ... σελ. 998—9) φέρνει τον Άσημάκη έξακολουθούντα να διαμένη και στα μέσα άκόμα του 1823 στην Κέρκυρα όπου ο Μελάς αυτός καλεσμένος από τον εκεί επίσης εύρισκόμενον άδελφό του Δημήτριο φθάνει από το Ζαγόρι για να παραστή σε δίκη για τις γνωστές με τον Κρ. διαφορές τους. Πότε βέβαια ο Κρ. διέβη εις Ύδραν και άν μετέσχε και πώς στον διεξαγόμενο απελυθερωτικόν άγώνα, δέν ήμπόρεσα, παρά τις προσπάθειές μου, να έξακριθώσω. Ή παντελής σχεδόν αφάνειά του από τον έκτεταμένο χώρο τών επαναστατικών κειμένων πού έρεύνησα, μάς έπιτρέπει να εικάσωμε ότι ή παραμονή του στην επαναστατημένη Ελλάδα θα ήταν μάλλον ολιγόχρονη και ή συμβολή του στον καλόν άγώνα της όχι σημαντική.

Άλλά και ή σημειούμενη από τον ίδιον Άραβαντινό χρονολογία του θανάτου του παρά την κάποια άοριστία της, άπέχει, όπως θα καταδείξω, άρκετά από την πραγματική. Καθώς στο Θ' τόμ. (σελ. 187) τών ήδη έκδιδόμενων Άρχείων τών Λ. και Γ. Κουντουριώτη βλέπω, ο Κρ. μεταφέρει από Κέρκυραν γράμμα του Ν. Μανιάτη (Παργίου μαθητή του Ψαλίδα και καθηγητή τότε στην Ίόνια Άκαδημία) προς τον εις Ύδραν Ορλάνδον (τον Ίωάννη γαμβρό του Λ. Κουντουριώτη, γνωστό διαπραγματευτή με το Λουριώτη του πρώτου δανείου της Άνεξαρτησίας) γραμμένο στις 20)5)1828. «Ή παρούσα μου, τελειώνει το γράμμα, σās έρχεται δια του κυρίου Κροκίδα». Επί τών νώτων δέ άλλου γράμματος κάποιου Γεωργ. Κλήρη από Φροντζαλοκάμαρον γραμμένον στις 20)4)1829 απευθυνόμενου δέ προς τον εις Αίγινα Γεώργ. Κουντουριώτη σημειώνεται: «Συστήνεται εις τον κύριον Α. Κροκίδα» (Άρχ. Λ. Κουντ. ό.π. σελ. 479).

Άλλά και ο Πέτρος Μελάς στο ίδιο εκείνο κείμενό του μέχρι του φθινοπώρου τουλάχιστον του 1829, πού εγκαταλείπει την Κέρκυρα και το φυλακισμένο στις φυλακές της της Άνοντζιάτα με ενέργειες, καθώς λέγει, του Κρ. και του Πέτρου Οικονόμου (άδελφού του Χριστοδούλου) άδελφό του, δέν κάμνει λόγο για τον θάνατο του Κρ. Μάλιστα πριν ξεκινήσει για το ταξίδι της επιστροφής τρέχει εις την κατοικίαν του Κροκίδα δια να ειδοποίηση την αδελφήν... Σε τελευταία άνάλυση θα πρέπει να τοποθετήσουμε το γεγονός του θανάτου του Κρ. μάλλον περι το 1830 έτος και στην πόλη τών Γιαννίνων βέβαια (ο Άραβαντινός βρίσκεται έδω από το 1832 ως διδάσκαλος της Άλληλοδιδασκτικής μεθόδου), όπου μετά την αποκατάσταση τών πραγμάτων φαίνεται να επέστρεψε με την οικογένειά του⁸.

Άναφορικά τέλος προς το χρόνο της παραμονής του Κρ. στην επαναστατημένη Ελλάδα και το βαθμό της συμμετοχής του στον Άγώνα της παρατηρήσαμε ήδη, πώς ή εκεί διατριβή του υπήρξε ολιγόχρονος και ή συμβολή του μάλλον πε-

8) Κατά τη διάρκεια του πολέμου μεταξύ Σουλτανικών και Άλη ή οικογένεια Κροκίδα κατέφυγε μαζί με άλλες έπίσημες τών Γιαννίνων (Μελά, Πάλη, Στ. Ίωάννου κ.ά.) στην Άρτα, όπου καθώς ο ίδιος Πέτρος Μελάς γράφει (ό.π. σελ. 998) μετά το Πάσχα του 1821 «έφθασαν (εις Άρταν) μπουμπασιραίοι παρά του Πασιά (του Χουρσίτ δηλ.) δια να σηκώσουν τās τρεις φαμελίας δηλ. του Πάλη, του Κροκίδα και του Μπίτζινου δια την φυγήν από Κων)πολιν τών άνδρων των... Την Τετράδην εκινήσαμεν από Άρταν και την Πέμπτην έφθάσαμεν έξω τών Ίωαννίνων κοιμηθέντες εκεί την νύκτα έκλήφθη το καλόν σεπέτι της Κροκίδοβας...». Άργότερα τη συναντούμε στην Κέρκυρα, όπου κατέφυγε με άλλες Ήπειρωτικές οικογένειες και όπου από το 1821 βρίσκονταν εκεί και ο Άσημάκης.

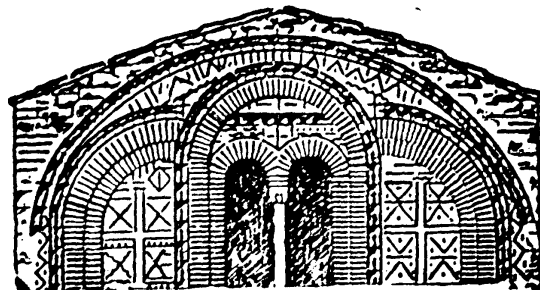
ριωρισμένη⁹. 'Ανίκανος πιστεύουμε ἐξ αἰτίας τῆς προχωρημένης ἡλικίας του νὰ ὑποστῇ τὶς κακουχίες τοῦ 'Αγῶνα, ὅσο κι' ἂν τὸν θελε, ἀλλὰ καὶ ἀηδιασμένος ἴσως ἀπὸ τὶς ἀναφρῆσεις μεταξὺ τῶν ἀγωνιστῶν ἔριδες, τὶς μηχανορραφίες καὶ τὸ γενικὸ σκόπιμο παραγκωνισμὸ τῶν φιλικῶν, ποὺ συστηματικὰ ἐπιχειρεῖται καὶ πετυχέεται ἀπὸ τὰ πρῶτα κιόλας ἔτη τῆς 'Επανάστασης ἢ καὶ γιὰ, ποιὸς ξέρει, τὶ λόγους ἄλλους γενικοὺς ἢ προσωπικοὺς, ἀποσύρθηκε περὶ τὸ 1829—30 στὴν Τουρκοκρατούμενη 'Ηπειρωτικὴ πρωτεύουσα, ὅπου μετ' ὀλίγο ἐπλήρωσε ἐκεῖ τὸ κοινὸν χρέος... Αὐτὰ γιὰ τὸν 'Ασημάκη Κροκίδα, τὸν ἔμπορο, τὸν ἄνθρωπο, τὸν πατριώτη, ὅσα κατὰ τὶς σχετικὰς ἔρευνές μας μπορέσαμε νὰ βροῦμε.

'Η περίπτωσή του, ἀπὸ τὶς τόσες ἄλλες ἠπειρωτικὰς παρόμοιες, ἀποτελεῖ ἓνα ἀκόμα παράδειγμα ὑψηλὸ φωτισμένον πραγματευτῆ καὶ θερμοῦ ἐραστῆ τῆς Πατρίδας τῶν τελευταίων προεπαναστατικῶν χρόνων, ποὺ πολὺ ἐμόχθησε, πολλές θυσίες ὑπέστη καὶ πολὺ τέλος κινδύνειψε γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὴν ἀνάστασι τοῦ Γένους.

Σ. Μ.

- 9) Οἱ ἀναφερόμενες ἀπὸ τὸν 'Αραβαντινὸ ('Ιστορ. 'Αλῆ Πασιᾶ σελ. 468) εἰδήσεις κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ Κροκίδας «ἤχημασεν ἐμπορικῶς εἰς Μολδοβλαχίαν, ὅπου καὶ ἐμνήθη τὰ τῆς Φιλικῆς 'Εταιρείας μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Βασιλείου διεκρίθη ἐν τῇ πολιτικῇ δράσει τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀτεκμηρίωτης κατὰ τὴ συνήθειά του, ἀποδεικνύονται μᾶλλον ἀσύστατες.

Υ. Γ. Στόν κ. ΛΕΟΝΤΑ Ι. ΜΕΛΑ

DONALD M. NICOL

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου
τοῦ Λονδίνου

Μετάφραση: ΠΕΡΙΚΛΗ ΛΕΥΚΑ
Καθηγητοῦ Ἀγγλικῆς

ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

ΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ 1215 - 25

Ι Ι Ι

Ἡ κατάκτηση τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς πρὸ σημαντικῆς πόλεως τῆς Ἑλλάδος, μετέβαλε τὸ Δεσποτᾶτο σὲ Βασίλειο καὶ τὸ Δοπότη σὲ Αὐτοκράτορα. Στὰ μάτια τῶν Δυτικῶν Ἑλλήνων ὁ Θεόδωρος ἦταν πᾶ Αὐτοκράτορας σὲ ὅλα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὄνομα. Καθὼς τονίζουν πάντα οἱ ἀπολογητὲς του, εἶχε νικήσει τὸν Λατῖνο Αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶχε καταλάβει τὸ Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ εἶχε ἀπελευθερώσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Βορείου Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν ξένη καταδυνάστευση. Τέτοια κατορθώματα φανέρωναν καθαρὰ τὸ καθοδηγητικὸ χέρι τοῦ Θεοῦ. Στὸν ἴδιο τὸ Θεόδωρο φαίνονταν πῶς τὸ κληρονομικὸ του δικαίωμα γιὰ τὸν Αὐτοκρατορικὸ τίτλο, ὅσο μακρινὸ καὶ ἂν ἦταν, τὸν ἀνύψωσε σὲ πολὺ ἀνώτερη θέση ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Βατάτζη, τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας, πού δὲ μπορούσε καθόλου νὰ περφηφανεύεται γιὰ βασιλικὸ αἷμα. Μόνον ἡ στέψη ἔλειπε γιὰ νὰ ὀλοκληρώσῃ τὴ νίκη του. Αὐτὴ θὰ γίνονταν στὴ Θεσσαλονίκη, κατὰ τὴν ἀνακατάληψη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅποτε θὰ λάβαινε χώρα μιὰ δευτέρη καὶ λαμπρότερη τελετὴ.

Σύμφωνα μὲ τὴ φυσικὴ σειρά τῶν γεγονότων τὴ στέψη τοῦ Αὐτοκράτορα τὴν ἔκανε ὁ Πατριάρχης. Ἀλλὰ ἀφοῦ συνδέονταν μὲ τὴν Αὐλὴ τῆς Νικαίας δύσκολα θὰ περίμενε κανεὶς νὰ βοηθήσῃ στὴν ἐκπλήρωση τῶν φιλοδοξιῶν τοῦ Θεοδώρου. Καὶ καθὼς εἶχε ἀντιληφθῆ γρηγορώτερα ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης ὅταν ὑποχρεώθηκε νὰ διορίσῃ Πατριάρχη γιὰ τὴ δική του στέψη, τὸ ἔθιμο ἀπανοῦσε νὰ παίρῃ τὸ Αὐτοκρατορικὸ στέμμα τὶς εὐλογίαις τῆς Ἐκκλησίας. Ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε Πατριάρχης νὰ τελέσῃ τὴν στέψη ἦταν εὐνόητο νὰ ἐκλεγῆ ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Κωνσταντῖνος Μεσοποταμίτης, πού τὸν εἶχεν ἐπανεγκαταστήσει ὁ ἴδιος ὁ Θεόδωρος. Ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος τῆς Ναυπάκτου, τὸ ἀρχαιότερον τότε μέλος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Δυτικῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, μπορούσε νὰ κληθῆ καὶ νὰ λάβῃ μέρος. Ὁ Μεσοποταμίτης ὅμως ἀρνήθηκε ὑποφασιστικὰ νὰ ἐμπλακῆ στὴν ἐκλογὴν ἢ τὴ στέψη ἐνὸς ἀντιπάλου Αὐτοκράτορα. Ἔνοιωθε πῶς μιὰ τέτοια ἐνέργεια θὰ σήμαινε ἄμεση ἄρνηση

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 181.

τῆς ἐξουσίας τοῦ Πατριάρχου Νικαίας, πού οἱ σχέσεις του μέ τή Δυτική Ἱεραρχία δέν ἦταν κίόλας καθόλου φιλικές. Ὁ Θεόδωρος καί ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος, πού ἦταν τότε στή Θεσσαλονίκη, ἀφοῦ συζήτησαν μαζί του χωρίς ἀποτέλεσμα, ἔκαμαν ἔκκληση στόν Ἀπόκαυκο νά ἀσκήσῃ ὅσῃν ἐπιρροήν εἶχεν. Ὁ Ἀπόκαυκος ἔγραψε γράμμα στό συνάδελφό του πού τόν συμβούλευε μέ θέρμη νά ἀλλάξῃ τή στάση του, καί τοῦ ὑπενθύμιζε πώς χρωστοῦσε τή θέση του πέρα γιά πέρα στό Θεόδωρο. Ἀλλά ὁ Μεσοποταμίτης παρέμεινε ἀκαμπτος, καί μπροστά στό συμβιβασμό προτίμησε νά ἐγκαταλίψῃ τή Θεσσαλονίκη καί νά μῆ σέ ἓνα μοναστήρι¹⁵.

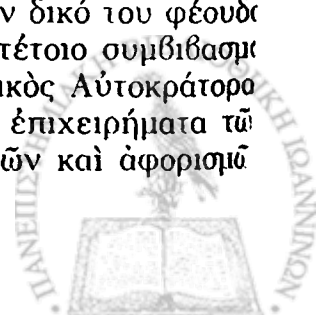
Ὁ Θεόδωρος μέ τὸ δίκιο του ἀνησύχῃ, ἀλλά ἡ δυσκολία ξεπεράστηκε ἀπὸ μιὰ Σύνοδο τοῦ κλήρου πού συνήλθε στήν Ἄρτα. Ὁ Ἀπόκαυκος ἦταν πρόεδρος καί ἡ Σύνοδος ἐπικύρωσε τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοδώρου γιά τὸ Αὐτοκρατορικό στέμμα ἀναθέτοντας στό Δημήτριο Χωματηνό, Ἀρχιεπίσκοπον Ἀχρίδος, νά τελέσῃ τή στέψη. Ἡ ἐκλογή ἦταν πετυχημένη, γιατί ὁ Χωματηνός δέν εἶχεν ἐνδοιασμούς γιά τὴν ὑποταγή του στόν Πατριάρχη ἢ τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας.

Οἱ Ἐπίσκοποι πού ἔλαβαν μέρος στή Σύνοδο ἐξέδωσαν ἐπίσημη ἀνακίνηση τονίζοντας μέ ἔμφαση τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τοῦ Θεοδώρου κατὰ τὴν ὑπεράσπιση καί ἀποκατάσταση τοῦ Ὀρθοδόξου Χριστιανισμοῦ στήν Ἑλλάδα. Διατυπώθηκε μέ σκοπὸ νά ἐντυπωσιάσῃ τὸν Ἑλληνικὸ κόσμον, καί ὄχι νά μειώσῃ τὴν ἐξουσία τῆς Νικαίας, μέ τὴν ἀπονομὴ ἀνταμοιβῆς στό Θεόδωρο.

Ὁ Μεσοποταμίτης δέν ἦταν ὁ μόνος ἀνάμεσα στό Δυτικὸ Ἑλληνικὸ Κλήρο πού θρηνοῦσε γιά τὸ ρῆγμα μέ τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Νικαίας πού ὁ Θεόδωρος εἶχε κάμει τόσα πολλὰ νά τὸ δημιουργήσῃ, καί πού θὰ τὸ χειροτέρευε ἀσφαλῶς ἡ στέψη του ὡς Αὐτοκράτορα. Καί ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόκαυκος ἦταν ἀνήσυχος. Ὁ Δημήτριος Χωματηνός ὅμως, πού τοῦ εἶχε ἀνατεθῆ νά τελέσῃ τὴ στέψη, ἦταν κίόλας πεπεισμένος πέρα γιά πέρα γιά τὴν ἀνεξαρτησία του ἀπὸ τὸν Πατριάρχη, καί ἦταν ἔτοιμος νά δικαιολογήσῃ τίς πράξεις του μέ κάποια πολύπλοκη ἱστορικὴ ἔρευνα στὰ προνόμια πού εἶχαν δοθῆ στήν Ἐπισκοπὴ τῆς Ἀχρίδος ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανό¹⁶.

Ἡ Σύνοδος στήν Ἄρτα πρέπει νά ἔλαβε χώρα στίς ἀρχές τοῦ 1225, καί ἡ στέψη τελέστηκε στή Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὸν Χωματηνὸ λίγο ἀργότερα. Ὁ Ἀπόκαυκος, πού ἡ κακὴ του ὑγεία καί ὁ βαρὺς χειμῶνας τὸν ὑποχρέωσαν νά μείνῃ στήν Ἄρτα μέχρι τὸ Μάρτη, ἔγραψε στό Θεόδωρο καί στή Μαρία ἐκφράζοντας τὴν ἐλπίδα πὼς δέν θὰ στερηθῆ τὴ χαρὰ καί τὴ δόξα τῆς στέψεώς τους. Κανόνισε νά μείνῃ μέ τὸν Ἐπίσκοπο τῆς Λάρισας στό δρόμον του γιά τὴ Θεσσαλονίκη. Ἀλλὰ τελικὰ φαίνεται πὼς δὲ μπόρεσε νά κἀνῃ τὸ ταξίδι καί ἀρκέστηκε νά γράψῃ ἓνα συγχαρητήριο γράμμα στό Θεόδωρο πρὶν ἀπὸ τὴ στέψη. Σ' αὐτὸ ἔδινε καί μερικές συμβουλές γιά τὰ προσόντα πού εἶναι ἀπαραίτητα σὲ ἓνα μονάρχη, καί ἐπιβεβαίωνε τὴν πίστη του πὼς, μέ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεόδωρος «θὰ ἔκανε ὅλους τοὺς ἐχθρούς του ὑποπόδιους καί θὰ πατοῦσε τὸ πόδι του στὰ χῶματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως»¹⁷.

Τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοδώρου γιά τὸν τίτλον τοῦ Βασιλιᾶ τῆς Θεσσαλονίκης πού εἶχε ἀποκτήσῃ μέ τίς δικές του προσπάθειες, δύσκολα μπορούσε νά ἀμφισβητηθῆ ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας· καί ὁ Ἰωάννης Βατάτζης φαίνεται πὼς ἦταν ἔτοιμος νά ἀναγνωρίσῃ τὸ δικαίωμα αὐτὸ πού ἦταν δίκαιο, μὲ τὴν προϋπόθεση πάντα πὼς τὸ Βασίλειον θὰ διατηροῦνταν σὰν δικό του φέουδο. Ἀλλὰ ἡ φιλοδοξία τοῦ Θεοδώρου οὐδὲ μπορούσε νά ἀνεχθῆ τέτοιο συμβιβασμὸς. Πίστευε ἀκράδαντα πὼς αὐτὸς ἦταν τώρα ὁ μόνος πραγματικὸς Αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου. Καί ἡ πίστη του στηρίζονταν στὰ δυναμικὰ ἐπιχειρήματα τῶν ὑποστηρικτῶν του ἐναντίον τῶν ἀλλεπαλλήλων διαμαρτυριῶν καί ἀφορισμῶν.

τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας. Οὔτε ὁ Χωματηνὸς οὔτε ὁ Βαρδάνης δίσταζαν πᾶ νὰ ἀποκαλοῦν τὸ Θεόδωρο «Αὐτοκράτορα ἐστεμμένον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ».

Ἀπὸ τότε ἡ ὑπογραφή του στὰ δημόσια ἔγγραφα ἦταν ἐκείνη τοῦ Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορα: «Θεόδωρος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων Κομνηνὸς ὁ Δούκας». Τὰ νομίσματα ποὺ ἀποδίδονται σ' αὐτὸν τὸν παριστάνουν μὲ ὅλα τὰ ἐμβλήματα τῆς Βυζαντινῆς Αὐλῆς, σκῆπτρο καὶ ὑδρόγειο στὸ χέρι, κατακόκκινες μπότες καὶ πορφύρα. Καὶ ὁ Αὐτοκρατορικός του τίτλος ἀναγνωρίστηκε στὸ ἀποκαρύφωμα τῆς καριέρας του ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς βαρῶνους τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας, γιατί στὴν ἀνακωχὴ ποὺ ἔκαμε μαζί τους τὸ 1228 προσαγορεύεται «altissimo imperatore graecorum domino Theodoro imperatore **duca**»⁴³.

Ἐνῶ ὁ Πατριάρχης καὶ ὁ Αὐτοκράτορας τῆς Νικαίας στὰ χαμένα διαμαρτύρονταν καὶ ἀπειλοῦσαν, ὁ Θεόδωρος ὄρχιζε νὰ ἐγκαθιδρῆ αὐτοκρατορικὴ διοίκηση στὶς ἐπαρχίες του στὴν Ἑλλάδα καὶ Μακεδονία. Μετὰ τὴ στέψη του σὰν Αὐτοκράτορας περιέβαλε τὸν ἑαυτό του μὲ ὅλες τὶς τιμὲς ποὺ ταίριαζαν στὸ νέο του ἀξίωμα καὶ ὅλες τὶς ἐθνητοπίες τῆς Βυζαντινῆς Αὐλῆς. Οἱ τίτλοι τοῦ Δεσπότη, τοῦ Δούκα, τοῦ Σεβαστοκράτορα, τοῦ Μεγάλου Δομέστιχου, τοῦ Πρωτοβεστιάριου κ.ἄ., καθὼς καὶ πολλοὶ καθαρῶς τιμητικοὶ τίτλοι ποὺ ἐπινοήθηκαν ἀπὸ τοὺς Κομνηνοὺς Αὐτοκράτορες, ἀπενεμήθησαν στὴν ἀριστοκρατία καὶ τοὺς ἀξιωματούχους τοῦ νέου τοῦ Βασιλείου⁴⁹. "Ὅ,τι ἐλάχιστα ξέρουμε γιὰ τὴ διακυβέρνηση τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Δυτικῶν ἐπαρχιῶν κάτω ἀπὸ τὴν ἡγεμονία τοῦ Θεοδώρου, προέρχεται μόνον ἀπὸ τυχαῖες ἀναφορές, κυρίως στὰ γραπτὰ τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ. Πολλοὶ ὑπάλληλοι καὶ κρατικοὶ λειτουργοὶ διορίστηκαν ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς τοῦ Θεοδώρου ἢ τῆς γυναίκας του Μαρίας Πετραλείφα. Μερικοὶ μάλιστα ἀνῆκαν σὲ ἀριστοκρατικὲς οἰκογένειες ποὺ ἄλλα μέλη τους κατεῖχαν θέσεις στὴν Αὐλὴ τῆς Νικαίας. Ὁ κουνιάδος τοῦ Θεοδώρου, Ἰωάννης Πετραλείφας, ἦταν «μέγας χαρτουλάριος» τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη, καὶ ὁ ἀνεψιὸς του Θεόδωρος Πετραλείφας ἀγωνίστηκε γιὰ τὴ Νίκαια ἐναντίον τοῦ Δεσποτάτου ἀργότερα⁵⁰. Οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Θεοδώρου, Κων)τῖνος καὶ Ἐμμανουήλ, εἶχαν λάβει κιόλας τὸ ἀξίωμα τοῦ Δεσπότη. Ὁ τίτλος τοῦ Δούκα ἀπενεμήθη στοὺς κυβερνήτες τῶν χωριστῶν ἐπαρχιῶν καὶ περιοχῶν τοῦ Βασιλείου καὶ Δεσποτάτου. Ὁ Ἰωάννης Πλύτος, ποὺ συνδέονταν μὲ τὴν οἰκογένεια τῶν Κομνηνῶν, χρημάτισε σὲ διάφορες ἐποχὲς κυβερνήτης ἢ Δούκας τῆς Ἀχρίδος, τῆς Βερροίας καὶ τῆς Κροΐας. Διατηροῦσε καὶ ἓνα ἀξίωμα ὡς «μεισάζων», ἢ ἀρχιθαλαμηπόλος τῆς Αὐλῆς τοῦ Θεοδώρου, καθὼς καὶ τὸν τιμητικὸ τίτλο «ὑπερσέβαστος», ποὺ γενικὰ δίνονταν σὲ μέλη τῆς Αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας⁵¹. Κάποιος Βάλος Τζάμας, ποὺ συγγένευε μὲ τὸ Θεόδωρο ἀπὸ γάμο, χρημάτισε κυβερνήτης τῆς Βερροίας. Καὶ κάποιος Νικηφόρος Μυκάρι ἀναφέρεται ὡς κυβερνήτης τῆς Βελλᾶς περὶ τὸ 1229. Ὁ Νικόλαος Γοριανίτης, ὁ φίλος τοῦ Θεοδώρου καὶ τοῦ Ἀποκαύκου, ἦταν «μεγαλυπέροχος δούξ τῆς ἐπισκέψεως Ἀχελῶου» στὴν Ἀκαρνανία. Καὶ ὁ Κων)τῖνος Πεγωνίτης, ποὺ ἓνα μέλος τῆς οἰκογενείας του ἦταν Δούκας τῆς Θεσσαλονίκης, ἀναφέρεται ὡς «μεγαλοδοξότατος δούξ Βερροίας», ἔχοντας τιμηθῆ προηγουμένως μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ Δεσπότη. Ὁ τίτλος «πανυπέρτατος δεσπότης» κατέχονταν ἐπίσης ἀπὸ κάποιον Εὐθύμιο Τορνίκη, ποὺ φαίνεται πὼς κατεῖχε ἀξίωμα στὴν Ἄρτα. Ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας Τορνίκη ἦταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας λίγα χρόνια ἀργότερα, κυρίως ὁ Δημήτριος Τορνίκη, ποὺ ἡ κόρη του παντρεύτηκε τὸ Θεόδωρο Πετραλείφα, ἀνεψιὸν τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου⁵².

Οἱ ἀρμοδιότητες τῶν κυβερνητῶν αὐτῶν ἦταν διοικητικὲς καὶ δικαστικὲς

μᾶλλον παρὰ στρατιωτικές, ἐν καὶ στὸ βαθμὸ ἀντιστοιχοῦσαν μὲ τοὺς προηγούμενους «στρατηγούς» ἢ στρατιωτικούς διοικητάς, καὶ οἱ περιοχὲς ποὺ ἀσκοῦσαν ἐξουσίαν ἀναφέρονται ἀκόμη ὡς Θέματα. Οἱ κυριώτερες πόλεις διοικοῦνταν ἀπὸ σῶμα Ἀρχόντων. Στὸ Δυρράχιον ὁ Θεόδωρος διόρισεν Ἄρχοντα τὸν Ἀλέξιον Πεδιαδίτην, Κερκυραῖον ἀπὸ τὴν ἴδια οἰκογένεια τοῦ προηγούμενου Μητροπολίτη Κερκύρας, ποὺ τὸ 1223 ἔφερε τοὺς τίτλους «μεγαλεπιφανέστατος ἄρχων . . . ὁ ὑπατος καὶ πανσέβαστος σεβαστός». Ὁ Γεώργιος Πεδιαδίτης ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς Ἄρχοντες τῆς Βερροίας. Ἀναφέρονται καὶ τὰ ὀνόματα μερικῶν Ἀρχόντων τῆς Ἄρτας⁵³.

Μετὰ τὸ 1224 ἡ ἔδρα τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἡ κεντρικὴ διοίκηση τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος πρέπει νὰ μεταφέρθηκε εἰς Θεσσαλονίκη. Ἐκεῖ γίνονταν οἱ συνελεύσεις τῆς Συγκλήτου. Τὸ Συγκλητικὸ Συμβούλιο (συγκλητικὸν βουλευτήριον) ἀπαρτίζονταν κυρίως ἀπὸ μέλη ποὺ διορίζεν ὁ Θεόδωρος, ἀλλὰ περιλάμβανε ἀκόμη μερικὰ μέλη τῆς Συγκλήτου ποὺ εἶχαν φύγει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1204. Ἡ ὑπεράσπιση τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης ἀνετέθη σὲ ἓνα «καστροφύλακα», ποὺ διοικοῦσε ἓνα σῶμα Τσακωνικοῦ στρατοῦ καὶ οἱ ἀρμοδιότητές του ἐπεκτείνονταν καὶ εἰς τὰ καθήκοντα ἀστυνομίας μέσα εἰς τὴν πόλιν. Ἡ Ἄρτα ἔγινε ἀπλῶς δευτέρα πρωτεύουσα τοῦ Βασιλείου, ἴσως μάλιστα κατώτερη σὲ σπουδαιότητα ἀπὸ τὸ Δυρράχιον, ποὺ ὁ Θεόδωρος λένε πῶς «εἶχε ἀγαπήσει περισσότερο ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες πόλεις τοῦ Βασιλείου του»⁵⁴.

Ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὶς λίγες καὶ σκόρπιες ἀναφορὰς ποὺ ὑπάρχουν γίνεται ἀρκετὰ φανερὸ πῶς τὸ Δεσποτᾶτο τῆς Ἠπείρου, καθοδηγούμενον ἀπὸ τὴ φιλοδοξία τοῦ Θεοδώρου, εἶχε ἀποβῆ κάτι περισσότερο ἀπὸ προσωρινὴ καὶ «ἐκ τοῦ προχείρου» ὀργάνωση ποὺ εἶχε ἰδρύσει ὁ προκάτοχός του Μιχαὴλ. Δοξασιμένο μὲ τὴν προσθήκη τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης εἶχε ἀνυψωθῆ, εἰς τὴ σκέψη τῶν κατοίκων του, εἰς τὴ θέση τῆς ἐξόριστης Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ τὸ κῦρος του τουλάχιστον δὲν ἦταν καθόλου λιγώτερον ἀπὸ κεῖνο τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας. Ὁ Θεόδωρος δὲν ἦταν διατεθειμένος νὰ ἀναγνωρίσῃ καμμιά ὑποταγὴ εἰς τὴ Νίκαια οὔτε γιὰ ἐκκλησιαστικὰς οὔτε γιὰ κρατικὰς ὑποθέσεις. Καὶ ἡ στέψη του ὡς Αὐτοκράτορα καὶ Βασιλιᾶ, ζευγαρωμένη μὲ τὶς ἱερατικὰς ἀξιώσεις τοῦ μορφωμένου καὶ φιλόδοξου Ἀρχιεπισκόπου του, Δημητρίου Χωματηνοῦ, ἀνοίξε ἓνα μεγάλο κεφάλαιον ἀνταγωνισμοῦ καὶ ἐχθρας ἀνάμεσα εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἠπείρου καὶ τοὺς Ἕλληνας τῆς Νικαίας, ποὺ ἀπέσπασε τὴν προσοχὴν καὶ τῶν δύο ἀπὸ τὸν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τῆς ἐπανάκτησης τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοὺς Λατίνους.

Ἡ στάσις τῆς Νικαίας γιὰ τὴν ἰδρυση ἑνὸς ἀνεξαρτήτου Βασιλείου καὶ ἑνὸς ἀντιπάλου Αὐτοκράτορα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως παρουσιάζεται εἰς τὰς σελίδας τῶν ἱστορικῶν, ἦταν στάσις ἀγανακτικῆς καὶ μνησικακίας. Τὰ κατορθώματα τοῦ Θεοδώρου ἐναντίον τοῦ κοινῶν ἐχθροῦ προκαλοῦσαν μόνον τὸ μεγαλύτερον φθόνον. Στὴν ἀνασκόπησίν των οἱ ἱστορικοὶ τῆς Νικαίας δὲν ἀναγνώριζαν παρὰ μικρὴν σημασίαν εἰς τὴν στέψιν του, καὶ ἀγνοοῦσαν ἐπιμελῶς τὶς ἀξιώσεις του γιὰ τὸν τίτλον τοῦ Αὐτοκράτορα τῶν Ῥωμαίων. Ποτὲ δὲν ἀνέφεραν πῶς ἡ ἔκτασις τῆς χώρας ποὺ ὑπάγονταν εἰς τὴν Θεσσαλονίκη ἦταν κάποτε μεγαλύτερη ἀπὸ ἐκείνην ποὺ ὑπάγονταν εἰς τὴν Νίκαιαν, οὔτε πῶς ὁ τίτλος τοῦ Αὐτοκράτορα θὰ μπορούσε ἴσως νὰ δοθῆ καὶ εἰς τὸν Θεόδωρον Ἄγγελον Κομνηνὸν Δούκαν ὅπως εἰς τὸν Ἰωάννη Βατάτζην. Ὁ Ἀκροπολίτης δύσκολον μπορούσε νὰ παραδεχθῆ πῶς ἡ ἥττα τοῦ Λατίνου Αὐτοκράτορα Πέτρου τοῦ Κουρτεναῖ εἶχε ἀποβῆ «βοήθεια εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῶν Ἑλλήνων». Ἀλλὰ θεωροῦσε τὶς ἄλλες νίκαις τοῦ Θεοδώρου μόνον ὡς ἐμπόδια εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς Νικαίας, καὶ τὴν τελικὴν τῆς ἥττας ὡς τὴν δίκαιαν τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεόδωρος καὶ οἱ διάδοχοί του

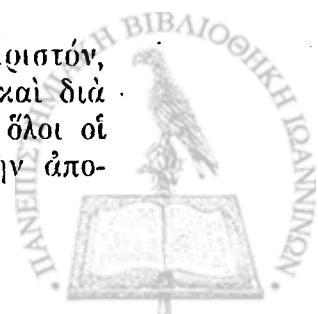

περιγράφονται σάν «ἐπαναστάτες» ἀποφασισμένοι νὰ ματαιώσουν τὴ νόμιμη καὶ θεϊκὴ ἐγκαθίδρυση τοῦ ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος πού, σὸ πρόσωπο τοῦ Βατάτζη, γενναιόδωρα τοὺς ἐπέτρεψε νὰ ἀσκοῦν ἐξουσία στὶς πόλεις πού εἶχαν καταλάβει, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἔδωσε τίτλο ἀνεξαρτησίας. Γιὰ νὰ τονίση τὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Ἀκροπολίτης ἀσχολεῖται ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἄγνοια τοῦ Θεοδώρου στοὺς τρόπους καὶ τὶς παραδόσεις τῆς Βυζαντινῆς Αὐλῆς, καὶ κοροϊδεύει τὰ «Βουλγαρικὰ ἢ μᾶλλον βαρβαρικὰ» θεμέλια πού εἶχε ἰδρύσει τὸ Βασίλειό του. Ὁ Γρηγοῶς, πού ἔζησε ἀκόμη πρὸ ὕστερα ἀπὸ τὰ γεγονότα πού ἀναφέρει, περιγράφει τὸ Θεόδωρο σάν «ἓνα πονηρὸ νεόπλοτο ἀπὸ τὰ Θεσσαλικά βάρη», ἓναν ἄνθρωπο δραστηκῆς ἐνεργείας καὶ ἐπαναστατικῆς φιλοδοξίας, πού κατόρθωσε μόνο νὰ κατασιρέψη ὅ,τι εἶχε ἀπομείνει ἀπὸ τὴν ἐρήμωση τῶν Λατίνων καὶ Βουλγάρων⁵³.

Ἡ στάση τοῦ ἄλλου μισοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως, πού μπορεῖ νὰ κριθῆ ἀπὸ σύγχρονες πηγές, ἦταν ἀκριβῶς ἢ ἀντίθετη. Οἱ Ἕλληνες τῆς Δύσεως, πού εἶχαν περισσότερους λόγους νὰ ἀγανακτοῦν γιὰ τὴν ἐξαχρείωση τῶν ξένων εἰσβολέων ἀπὸ ἐκείνους τῆς Ἀνατολῆς, φυσιολογικὰ θεωροῦσαν καὶ τὸ Μιχαὴλ καὶ τὸ Θεόδωρο σάν οὐρανόσταλους σωτῆρες πού τοὺς ἔσωσαν ἀπὸ τοὺς Φράγκους, Ἰταλοὺς, Βουλγάρους κ.ά. πού εἶχαν ὑπόδουλώσει τὴ χώρα τους, παρὰ σάν ἐπαναστάτες ἐναντίον τῆς ἐξουσίας τῆς Νικαίας. Ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος, ὁ ἐξόριστος Ἀρχιεπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν, πού εἶχε δῆ τὴν λατρευτὴ του πόλη νὰ δέχεται τὴν ἐπιδρομὴ τῶν «βαρβάρων», μποροῦσε νὰ μετέχη στὴν ἄποψη αὐτῆ χωρὶς νὰ ἐκθέτῃ τὴν πίστη του στὸν Αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας. Ἀλλὰ τὰ αἰσθήματα πού κυριαρχοῦσαν ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες τῆς Δύσεως ἐκφράζονται πολὺ καλὰ στὶς εὐλογίες τοῦ Θεοδώρου πού δεσπόζουν στὰ γραπτὰ τοῦ Ἀποκαύκου, τοῦ Βαρδάνη, καὶ τοῦ Χωματηνοῦ. Πρὶν ἀπὸ τὴ στέψη του ἀκόμη ὁ Ἀπόκαυκος τὸν χαιρετίζει σάν «τὸν θεόπεμπτον ἡγεμόνα καὶ Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων τῆς Δύσεως». Ἀργότερα θὰ τὸν ἀποκαλοῦσε «σωτῆρα τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς Ἑλλάδος», «μέγαν καὶ ἰσχυρὸν Κομνηνόν», καὶ ἐπιτίμησεν ἀκόμη καὶ τὸν Πατριάρχην πού δὲν ἀπευθύνονταν πρὸς αὐτὸν σάν σὲ Βασιλιά. Τὰ ἐπίθετα πού χάριζε μὲ ἀφθονία στὸ Θεόδωρο ὁ Χωματηνὸς καὶ ὁ Βαρδάνης δὲν εἶναι καθόλου λιγώτερο χτυπητὰ καὶ εὐγλωττα. Σὲ ἓνα μεγάλο πανηγυρικὸ ὁ Χωματηνὸς ξαναθυμᾶται πὼς ὁ Θεόδωρος «ποδοπάτησε τοὺς ἐχθροὺς του, καὶ ζώνοντας τὸ σπαθὶ τῆς Παντοδυναμίας, ἔκοψε τὰ κεφάλια τῶν ἀλαζόνων. Τοὺς ἐλεεινοὺς ἡγεμόνες τῆς Θεσσαλονίκης τοὺς ξαπόστειλε ἀλυσοδεμένους ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς, ὀλοκληρώνοντας ἔτσι τὴν καταστροφὴ τῶν ἐχθρῶν του καὶ τὴν ἀναστήλωση τῆς πατρίδος του». Οἱ μόχθοι καὶ οἱ δοκιμασίες πού εἶχεν ὑποφέρει ὁ Θεόδωρος γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων τοῦ εἶχαν χάρισει τὸν τίτλο τοῦ Αὐτοκράτορα, καὶ τὸ γεγονὸς τῶν Αὐτοκρατορικῶν προγόνων του καὶ ἡ βασιλικὴ καταγωγὴ τὸν εἶχαν ἐτοιμάσει γιὰ τὸ στέμμα πού τελικὰ τοῦ ἀπενεμήθη ἀπὸ τὸν Θεό. Ὁ Βαρδάνης ἐπίσης τονίζει ἐμφατικὰ τὴ θεῖα προέλευση τῆς ἐξουσίας τοῦ Θεοδώρου, τὴν Αὐτοκρατορικὴ κληρονομία του, καὶ τὸ ἱερὸ δικαίωμά του γιὰ τὸ στέμμα καὶ τὸ σκῆπτρο τῆς Αὐτοκρατορίας⁵⁴.

Τὰ γενικὰ αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων τῆς Δύσεως πού ἔτρεφαν γιὰ τὸν ἡγεμόνα τους οὐνοψίστηκαν ἐπίσημα στὴ Σynοδικὴ ἀπόφαση πού διατυπώθηκε στὴν Ἄρτα τὸ 1225 σχετικὰ μὲ τὴ στέψη τοῦ Θεοδώρου:

«Ὁ Θεὸς Ἀπόστολος Παῦλος, κηρύσσων τὴν πίστιν εἰς τὸν Χριστόν, λέγει: «Διὰ τῆς καρδίας ὁ ἄνθρωπος πιστεύει εἰς τὴν δικαιοσύνην, καὶ διὰ τοῦ στόματος ἡ ὁμολογία μεταβάλλεται εἰς σωτηρίαν». Ἡμεῖς λοιπόν, ὅλοι οἱ ὀφισθέντες ἐπίσκοποι αὐτῆς τῆς Δυτικῆς χώρας... ἀκολουθοῦμεν τὴν ἀπο-

στολικήν ἐντολήν, καὶ διὰ τῆς καρδίας ἡμῶν πιστεύομεν εἰς τὴν ὁρθότητα τῆς ἐκλογῆς, τῆς στέψεως, καὶ τοῦ χρίσματος τοῦ κραταιοῦ καὶ θείου ἡγεμόνος καὶ Βασιλέως ἡμῶν, τοῦ ἄρχοντος Θεοδώρου Δούκα, ἐνῶ ὁμολογοῦμεν τοῦτο διὰ τοῦ στόματος ἡμῶν καὶ ἐπικυροῦμεν γραπτῶς διὰ τῶν χειρῶν ἡμῶν. . . Ἀναρίθμητα εἶναι τὰ μέρη ἅτινα ἀπέσπασεν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν Λατίνων καὶ τῶν Σκυθῶν, καὶ πολλαὶ αἱ Ἐπισκοπαὶ καὶ αἱ Μοναὶ ἃς ἐκάθαρεν ἐκ τοῦ μίσματος αὐτῶν, εἰς τὰς μὲν παρέχων ἐξουσίαν εἰς τοὺς Ἐπισκόπους αὐτῶν ἵνα ἐπανεγκαθιδρῶσιν τοὺς ἐξορίστους λειτουργοὺς τοῦ Κυρίου, εἰς τὰς δὲ ἐπανεγκαθιδρῶν τοὺς Ἡγουμένους, οὕτως ὥστε νὰ δύνανται ἀμφοτέροι ἐκ νέου νὰ ποιμάνωσι τὸ ποίμνιον αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον καὶ ἀναγνωρίζομενον ὑπὸ πάντων εἶναι ὅτι οὗτος, ὢν ἀπόγονος διαφόρων Αὐτοκρατόρων καὶ περιβληθεὶς νομίμως τὸ Αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, ὡς πεπειραμένος στρατιώτης καὶ ἀκατάπαυστος φρουρὸς τῶν συμφερόντων ἡμῶν, ἔχει ἀποκτήσει τὴν ἀμοιβὴν νὰ γίνῃ βασιλεὺς διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν Ἐπισκόπων, διὰ τῆς ἐπιδοκίμασις ὀλοκλήρου τοῦ κλήρου, τῶν μοναχῶν, καὶ τοῦ στρατοῦ, καὶ οὕτως ἔχει ἀνέλθει εἰς τὸ Ἱμῆριον. Αὐτὸν μόνον ἀναγνωρίζομεν ὡς Βασιλέα καὶ αὐτὸν στέφομεν, καὶ αὐτὸν χρίομεν καὶ ὅ,τι πιστεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν δίκαιον καὶ σωτήριο ἐπικυροῦμεν ἐνταῦθα διὰ τῶν ἐπαρκῶν ὑπογραφῶν ἡμῶν».

Μιὰ σύγχρονη ἐπιγραφή σ' ἓνα πύργο βορειο-δυτικὰ τοῦ Δυρραχίου ἐπιβεβαιώνει μέχρι σήμερα τὴν ὑπόληψιν πὺ ἀπελάμβανεν ὁ Θεόδωρος μεταξὺ τοῦ λαοῦ του, καὶ ἐπιτάσσει στὸ διαβάτη νὰ προσέξῃ καὶ νὰ θαυμάσῃ τὴ δόξα τοῦ «γυιοῦ τοῦ Ἰωάννου Σαβαστοκράτορα, Θεοδώρου Δούκα Κομνηνοῦ, τοῦ πορφυρογέννητου, τοῦ κραταιοῦ στὴ μάχη, τοῦ δυνατοῦ στὰ χέρια, τοῦ ἀνίκητου ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του, καὶ τοῦ ἀκούραστου στὰ ἔργα του»⁵⁷.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- 45) Akropolites II, 33—4. Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 19 καὶ 20, σελ. 279—82. Ἴδὲ Wellnhofer, op. cit., σελ. 27—8. Ἡ δὴλωση τοῦ Ἀκροπολίτη (σελ. 33) πὺς ὁ Θεόδωρος τιμώρησεν ἀσπληρὰ τὸ Μεσοποταμίτη καὶ τὸν ἔστειλε ἐξορία ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ κείνη τοῦ Γεωργίου Βαρδάνη, πὺ λέει πὺς ὁ Μεσοποταμίτης ἔφυγε ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη μὲ τὴ θέλησή του. Ἴδὲ Bardanes, ἔκδ. Mustoxidí, op. cit., σελ. 429—32, καὶ Appendix, σελ. LIII, καὶ ἰδὲ Nicol, «The Despotate of Epiros» σελ. 95.
- 46) Akropolites 34, Gregoras, I, 26—7. Chomatenos, ἔκδ. Pitra, ἀριθ. 86, σελ. 381—90 (ἐπιστολὴ πρὸς Σάββαν Ἀρχιεπίσκοπον Σερβίας), ἀριθ. 114, σελ. 487—98 (ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Πατριάρχη Γερμανὸ II). Ἴδὲ Nicol, The Despotate of Epiros, σελ. 81. Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 24, σελ. 285—6. Meliarakes, σελ. 164, καὶ Appendix ἀριθ. V (Text of the Synodical resolution).
- 47) Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 21, 22, 23, 24, 25, σελ. 282—8. Ὁ Ἀπόκαυκος ἐπισκέφθηκε τὴ Θεσσαλονίκη ὅπωςδήποτε τὸ Πάσχα τοῦ 1225. Ἴδὲ Wellnhofer, op. cit., σελ. 29—30.
- 48) Chomatenos 482 (θεοστεφῆς αὐτοκράτωρ)· 367 (κραταῖος αὐτοκράτωρ). Bardanes, ἔκδ. Mustoxidí, op. cit., Παράρτημα, σελ. LII καὶ LIII (θεοστεφῆς αὐτοκράτωρ), σελ. LIV (θεοδυναμῶτος αὐτοκράτωρ). Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 26, σελ. 291, στίχ. 32: «τὸν ἡμέτερον ἐκ Θεοῦ δεσπότην καὶ αὐτοκράτορα», *ibid.*, ἀριθ. 29, σελ. 299. Miklosich καὶ Müller, V, σελ. 14—15 (Χρυσόβουλλα τοῦ Θεοδώρου ὡς Αὐτοκράτορα, μὲ χρονολογία 1228). Predelli, «Liber Plegiorum», Παράρτημα, σελ. 148 (κείμενον ἀνακωχῆς τοῦ Θεοδώρου μὲ τοὺς Λατίνους).
- 49) Akropolites 34.
- 50) Akropolites 58, 66. Ἴδὲ Nicol, «The Despotate of Epiros», Παράρτημα στὴν οἰκονομικὴν Περραλίφα, σελ. 215.

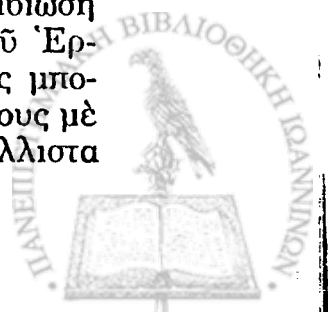
- 51) Για τὸν Ἰωάννη Πλύτο ἰδὲ Nicol, «The Despotate of Epiros», σελ. 48. Chomatenos 19, 199, 445. Για τὸ ὄφφίσιον «μεσάζων» (ποὺ περιγράφεται ἀπὸ τὸν Du Cange ὡς «rerum ministri in aula imperatoris») ἰδὲ E. Stein, Spätbyzant. Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte, «Mitteilungen zur osmanischen Geschichte», II (1923—6), σελ. 39.
- 52) Chomatenos 41, 105, 366, 395. Apokaukos, ἔκδ. P. Kerameus, Ἰε ρ ο σ ο λ υ μ η τ ι κ ῆ Β ι β λ ι ο θ ῆ κ η, I, ἀριθ. 43. Analecta, IV, ἀριθ. 38, σελ. 119. Β υ ζ α ν τ ῖ ς, I, σελ. 8. Akropolites 66, 90. Ἐνας «χαρτουλάριος τῆς μικρᾶς σακέλλης» (Μιχαὴλ Βερσιλάβος) καὶ ἓνας «βρειαρχῆς» μνημονεύονται ἐπίσης (Chomatenos 363, 445). Οἱ τίτλοι «πανσέβαστος» καὶ «μεγαλειφανέστατος» ἀπενεμήθησαν γενναϊδῶρα ἀπὸ τὸ Θεόδωρο (π.χ. Chomatenos 105, 193, 165, 205, 537). Ἰδὲ L. Bréhier, «Les Institutions de l' Empire byzantin», σελ. 142—3.
- 53) Ἰδὲ D. Angelon, Τὸ πρόβλημα τῶν διοικητῶν Θεμάτων στὸ Δεσποτᾶτο τῆς Ἠπειροῦ καὶ τὸ Βασίλειον τῆς Νικαίας, «Byzantinoslavica», 12 (1951), σελ. 56—74. Bardanes, ἔκδ. P. Kerameus, V.V., XIII, ἀριθ. 2, σελ. 336—8. Chomatenos 105, 107, 205.
- 54) Chomatenos 452, 490. Bardanes, ἔκδ. Mustoxidi, ὀρ. cit., Παράρτημα, σελ. LIII, LIV. Οἱ Τσάκωνες τῆς βορειοανατολικῆς Λαζωνίας χρησιμοποιοῦνταν σὰν φρουροὶ τῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὸν δέκατον αἰῶνα. Ἰδὲ E. Stein, ὀρ. cit., σελ. 55. N.A. Bees, «Byz. - neugr. Jahrbuch», III (1922), σελ. 247.
- 55) Akropolites 34. Gregoras, I, 25, 28.
- 56) Ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος (ἔκδ. Λάμπρος, II, σελ. 329, στίχ. 21) ἀποκαλεῖ τὸ Θεόδωρο «Δόξα καὶ κόσμημα τῶν Οἰκῶν Κομνηνοῦ καὶ Δούκα, καὶ καύχημα τῶν Ἑλλήνων». Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 17, σελ. 270, στίχ. 30: «ὄν ἡμεῖς θεόθεν ἀπεστάλθαι φρονοῦμεν, καὶ βασιλεῦα τῶν ἡμετέρων ἐπιγραφόμεθα»; καὶ ἀριθ. 27, σελ. 293, στίχ. 27—30: «δῶρον μὲν ἀναμφιλόγως Θεοῦ, σωτήριον δὲ τῶν ἐνταῦθα χριστιανῶν, ἀνακλήτορα πόλεων, συναγαγέα τῶν σκορπισθέντων, συνδέτην τῶν διεστώτων». Chomatenos 54, 487—98.
- 57) Τὸ κείμενον τῆς Συνοδικῆς ἀποφάσεως εἶναι στὸν Ἀπόκαυκο, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 24, σελ. 285—6· καὶ στὸν Μηλιαράκη, παράρτημα 5, σελ. 653—4. Πολλὲς φράσεις μοιάζουν μὲ κείνες τοῦ Σιλέντιου ποὺ ἔγραψε ὁ Νικήτας Χωνιάτης γιὰ τὴ στέψη τοῦ Θεοδώρου Λάσκαρη τὸ 1208 (ἰδὲ Sathas, «Bibliotheca graeca medii aevi» I, σελ. 99). Τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι στὸν Boeckh, «Corpus inscriptionum graecorum», IV, ἀριθ. 8750· Hahn, «Albanisische Studien», I, σελ. 118· Meliarakes, σελ. 145—6. Ἡ περιγραφὴ τοῦ Ephraim γιὰ τὸ Θεόδωρο (στίχ. 7660—1 «γίγας βριαρόχειρ τις, δξὺς ἐν μάχαις» μπορεῖ κάλλιστα νὰ ἔχει ἐμπνευστῆ ὀπὸ αὐτῆ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ Δυρραχίου.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν 4.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ

Η ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Τὸ ὅτι τὸ Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ Βασίλειον τῆς Νικαίας δὲ μποροῦσαν ποτὲ νὰ ἐνωθοῦν γιὰ τὸν κοινὸ σκοπὸ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Βυζαντινοῦ θεωρήθηκε σὰν ἀξίωμα ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς. Ὁ ἀνταγωνισμὸς τοὺς ἦταν μιὰ τραγωδία, ἀλλὰ τραγωδία ποὺ προκάλεσε στὸν Ἑλληνικὸ κόσμον ἡ ἐπαναστατικὴ στάσις τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου ἐναντίον τῆς θεόθεν ὀρισθείσης ἐξουσίας τοῦ Αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας. Δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία πῶς ὁ ἀνταγωνισμὸς αὐτὸς στάθηκε ὁ κύριος λόγος ποὺ συνετέλεσε στὴν ἐπιβίωσιν τῆς ἀδύνατης Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας, τουλάχιστον μετὰ τὸ θάνατον τοῦ Ἐρρίκου τῆς Φλάνδρας. Ἄν οἱ στρατοὶ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Νικαίας μποροῦσαν νὰ ἐνώσουν τὶς δυνάμεις τοὺς ἀντὶ νὰ συμπεριφέρωνται μετὰ τὸν μετὰ τὴν ψυχρότητα ἢ ἀνοικτῆ ἐχθρότητα ἢ Κωνσταντινούπολιν θὰ μποροῦσε κάλλιστα

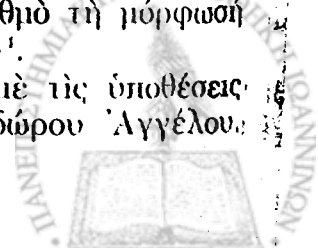

νά σωθῆ ἀπὸ τῆ Λατινικῆ ἡγεμονία πρὶν ἀπὸ χρόνια¹.

Ἡ ἄποψη τῶν Ἑλλήνων τῆς Δύσεως δὲν παρουσιάζεται πούθεν ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς. Οἱ διεκδικήσεις πού ἔθεσε γιὰ τὴ βασιλεία ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος καὶ ἐπαλήθευσε μὲ τὴ στέψη του ὁ Θεόδωρος ἀγνοοῦνταν ἢ συσκοτίζονταν ἀπὸ τὸν Γεώργιον Ἀκροπολίτη καὶ τὸ Νικηφόρο Γρηγορά. Ἀλλὰ γιὰ τοὺς Ἕλληνες τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Μιχαὴλ καὶ ὁ Θεόδωρος εἶχαν τόσα δικαιώματα γιὰ τὸν τίτλο τοῦ Αὐτοκράτορα ὅσα καὶ ὁ αὐτοδιορισμένος Θεόδωρος Λάσκαρης καὶ ὁ ἀδιάντροπος Ἰωάννης Βατάτζης. Καὶ ὁ σταθερὸς ἐθνικισμὸς τοῦ Θεοδώρου μποροῦσε νὰ ἀντιπαραβληθῆ εὐνοϊκὰ μὲ τὶς προτάσεις πού ἔκαμε στὴ Ρώμη καὶ στὴ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία ὁ Λάσκαρης. Ὁ φθόνος ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες τῆς Ανατολῆς καὶ τῆς Δύσεως χρωμάτισε τὶς ἐκκλησιαστικὰς καθὼς καὶ τὶς πολιτικὰς σχέσεις. Αὐτοὶ πού ἀμφισβητοῦσαν τὴ νῆγεμονία τοῦ Αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας ἀμφισβητοῦσαν καὶ τὴν ἐξουσία τοῦ Πατριάρχου πού εἶχε διορίσει. Γιατὶ ὁ τελευταῖος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Ἰωάννης Καριατερός, τελείωσε τὴ ζωὴ του ὄχι στὴ Νίκαια ἀλλὰ στὴ Βουλγαρία, καὶ ὁ ἄνθρωπος πού ἰσχυρίζονταν πὼς εἶχε κληρονομήσει τὰ προνόμια του δὲν ἦταν ἄλλος ἀλλήθεια ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο τῆς Νικαίας². Δὲν ὑπάρχει ἀμερόληπτη ἱστορία νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἰσορροπία τῆς ἐρμηνεύσας στὴν πολιτικὴ σφαῖρα. Ἀλλὰ ἡ διασωθεῖσα ἀλληλογραφία τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἐκκλησίας ἀντικατοπτρίζει καθαρὰ τὰ διάφορα στάδια τοῦ ὑψηλοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῶν παρεξηγήσεων πού χώρισαν τοὺς Ἕλληνες σὲ μιὰ κρίσιμη περίοδο, καὶ παρέχει ὑλικὸ γιὰ μιὰ πολὺ διαφορετικὴ ἐρμηνεύσας τοῦ Δεσποτάτου ἀπὸ αὐτὴν πού παρέχουν ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης καὶ οἱ διάδοχοί του.

Κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ θανάτου τοῦ Μιχαὴλ τὸ 1215 ὑπῆρχαν ἀκόμη δύο σημαντικοὶ Μητροπολιτικοὶ Ἐπίσκοποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἠπείρου πού μποροῦσαν νὰ διεκδικοῦν ἄμεση σχέση μὲ τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Βασίλειος Πεδιαδίτης τῆς Κερκύρας καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος τῆς Ναυπάκτου. Ὁ Πεδιαδίτης εἶχε διοριστῆ τουλάχιστον τὸ 1204, καὶ ἢ παρέμεινε στὴν Κέρκυρα κατὰ τὴ βραχυχρόνια Ἐνετικὴ κατοχὴ τοῦ νηιοῦ ἢ ἀλλιῶς ἐπανεγκατεστάθη ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ τὸ 1214. Προσεκλήθη νὰ λάβῃ μέρος στὸ Οἰκουμενικὸ Συνέδριον τοῦ Λατερανοῦ τὸ 1215, καὶ ἡ ἀπότομη καὶ σαρκαστικὴ ἀπάντησή του πρὸς τὸν Πάπα οὐζεῖται. Σχολίαζε μὲ δριμύτητα τὴν πιθανότητα νὰ δεχτοῦν τέτοια πρόσκληση τῆς Ρώμης ὅποιαδήποτε μέλη τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου, πού ὁ ἴδιος ὁ Πάπας εἶχε ἐκδιώξει ἀπὸ τὴς Ἐκκλησίες τους καὶ εἶχε ἀντικαταστήσει μὲ «διεφθαρμένους». Καὶ ἀμφισβητοῦσε τὴν ἐγκυρότητα ἑνὸς «Οἰκουμενικοῦ» Συνεδρίου τῆ στιγμῆ πού ὁ Πατριαρχικὸς θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦταν κενός³. Ἡ Ἐπισκοπὴ τῆς Κερκύρας ἦταν ἰδιαίτερα εὐάλωτη στὶς ἐπιδράσεις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ «ἀνόητες ἰδέες» τῆς γιὰ τὰ μυστήρια καὶ τὴν Ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Ὁ Πεδιαδίτης ἐνδιαφέρονταν περισσότερο νὰ διεξάγῃ λεκτικὸ πόλεμον ἐναντίον τοῦ Πάπα καὶ τῶν πρακτόρων του παρὰ ἐναντίον τοῦ Πατριάρχου τῆς Νικαίας. Ἀλλὰ οἱ συνιεράρχες του ἐκτιμοῦσαν πολὺ τὴ σοφία του σὲ θεολογικὰ ζητήματα. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀχρίδος, ὁ ἴδιος καθόλου κατώτερος θεολόγος, ζητοῦσε τὴ συμβουλή του καὶ χρησιμοποιοῦσε ἀποσπασματικὰ τὶς κρίσεις του πάνω σὲ διάφορα σημεῖα τῶν κανόνων καὶ ὁ θάνατός του τὸ 1219 ἔκαμε τὸν Ἰωάννη Ἀπόκαυκο νὰ ἐκφωνήσῃ ἕνα πολὺ ἐπαινετικὸ ἐπικήδειον, μὲ τὸν ὁποῖο ἐξυμνοῦσε σὲ ὑψηλὸ βαθμὸ τὴ μὀρφωσὴν του καὶ τὴν πολεμικὴν του ἐναντίον τῶν «ἀλαζόνων Ἰταλῶν»⁴.

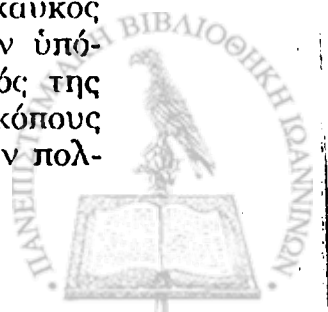
Ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος συνδέονταν πολὺ μὲ ἄμεσα μὲ τὶς ὑποθέσεις τοῦ Δεσποτάτου, τουλάχιστον μετὰ τὴν ἀνάρρηση τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου.

Ὁ Ἀπόκαυκος ἦταν ἀνεψιὸς τοῦ Κωνσταντίνου Μανασσοῦ, τοῦ ἱστορικοῦ, ποὺ χρημάτισε Μητροπολίτης τῆς Ναυπάκτου περίπου ἀπὸ τὸ 1175 μέχρι τὸ 1187. Ὅταν ἦταν νέος σπούδασε στὴν Κωνσταντινούπολη μαζὶ μὲ τὸν τελευταῖο Πατριάρχη τῆς Νικαίας Ἐμμανουὴλ Σαραντηνὸ. Ἄλλοι παιδικοὶ του φίλοι ἦταν ὁ Δημήτριος Χωριατηνός, ὁ Κωνσταντῖνος, τελευταῖος Ἐπίσκοπος τῆς Καστοριάς, καὶ ὁ Ἰαοίτης, ποὺ ἔγινε Μητροπολιτικὸς Ἐπίσκοπος τῆς Ἐφέσου γύρω στὸ 1220. Φαίνεται πὼς ἔρχισε τὴν καριέρα σὰν κληρικὸς στὸ Μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Λουκά στὴ Σπιρίδα. Σ' ἓνα γράμμα του στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἰωαννίνων πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του γράφει γιὰ τὴν πρόθεσή του νὰ κλείσῃ τὰ μάτια του μέσα στὰ τεῖχη του, στὸ «πνευματικὸ του σπίτι» καὶ ἀλλοῦ ἀναφέρεται στὸν Ἅγιο Λουκά καὶ τὸν θεωρεῖ «πατέρα» του. Οἱ σχέσεις του μὲ τὸ Μοναστήρι φαίνονται ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἔδειξε γιὰ τὴν τύχη ἐνδὸς ἀπὸ τοὺς καταδιωγμένους χριστιανοὺς ἀδελφοὺς του κατὰ τὴν πρόσκαιρη κατοχὴ του ἀπὸ τοὺς Ἰππότες τοῦ Ἁγίου Τάφου. Ὑπηρετήσε σὰν διάκονος στὸ θεῖο του Μανασσοῦ στὴ Ναύπακτο πρὶν πάη στὸ Πατριαρχεῖο στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου παρέμεινε τουλάχιστον μέχρι τὸ 1119, ὑπηρετώντας ὑπὸ τοὺς Πατριάρχας Βασίλειον Καματερόν (1183—87), Γεώργιον Ξιφιλινὸν (1191—99), καὶ Ἰωάννην Καματερόν (1199—1206). Δὲν ὑπῆρχεν ἀμφιβολία τότε πὼς γνωρίστηκε μὲ τὸν τελευταῖο Πατριάρχη τῆς Νικαίας Γερμανό, ποὺ ἦταν τότε διάκονος τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς προαγωγῆς του στὴ Μητρόπολη τῆς Ναυπάκτου δὲν εἶναι γνωστή. Σύμφωνα μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Μανασσοῦ ὑπῆρχε κάποιος Ἐπίσκοπος Ναυπάκτου ὀνόματι Ἀνδρέας, καὶ ὁ Ἀπόκαυκος τὸν διαδέχτηκε λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ Λατινικὴ κατάκτηση, ἴσως περὶ τὸ 1207.

Ὁ Ἀπόκαυκος ἦταν πολυγραφώτατος, καὶ οἱ ἐπιστολές του ἀποτελοῦν μὰ ἀπὸ τίς σημαντικὲς πηγές τῆς ἱστορίας τοῦ Δεσποτάτου. Ἀνάμεσα στοὺς ἀλληλογράφους του ἦταν ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος, ὁ μορφωμένος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν. Μὲ τὸ φλογερὸ του μῖσος γιὰ τοὺς Λατίνους ὁ Ἀκομινάτος μποροῦσε νὰ διάκειται φιλικὰ καὶ πρὸς τὴν Ἠπειρο καὶ πρὸς τὴ Νίκαια. Ὁ Θεόδωρος νωρὶς τὸν προοκάλεσε νὰ πάη καὶ νὰ μείνῃ στὸ Δεσποτάτο, ἀλλὰ καὶ στὴ Νίκαια τοῦ προσφέρθηκε καταφύγιο. Παρὰ τὴ θέλησή του ἀρνῆθηκε καὶ τίς δυὸ προκλήσεις γιατί προτιμοῦσε νὰ τελειώσῃ τὴ ζωὴ του στὸ νηοὶ τῆς Κῆου, ποὺ μπορούσε νὰ ἀντικρύξῃ ἀπὸ κεῖ τὴν πολυαγαπημένη του Ἀθήνα. Ἀπὸ τὴν Κῆο ἔγραφε στὸν Ἀπόκαυκο. Τὰ γράμματα ποὺ ἄλλαζαν μεταξύ τους οἱ δυὸ ἱεράρχαι ἀφοροῦσαν διάφορα θέματα καὶ προσωπικὰ καὶ ἐκκλησιαστικά. Ὁ Ἀκομινάτος ἔδειχνε τόσο μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τίς ὑποθέσεις τοῦ Δεσποτάτου ὥστε οἱ Ἐνετοί, ποὺ εἶχαν καταλάβει τὴν Κῆο, τὸν ὑποψίασθηκαν πὼς μηχανορραφοῦσε μυστικὰ μὲ τὸ Θεόδωρο. Κάποτε ἐπανεξέτασε τὴν πρόκληση νὰ πάη στὴν Ἠπειρο καὶ ἔγραψε στὸν Ἀπόκαυκο λέγοντάς του πὼς ὁ Θεόδωρος προσεγγίζει τὴ σκοπιμότητα γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς διαμονῆς του οὐ μὰ «χώρα ποὺ ἡ λευτεργία της διατηρεῖται ἀκόμη μὲ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ». Καὶ ὁ Ἀπόκαυκος ἐπίσης διατηροῦσε ἐκτεταμένη ἀλληλογραφία μὲ τοὺς Ἐπισκόπους του καὶ μὲ τοὺς ἴδιους τοὺς Δεσπότες, καὶ φαίνεται πὼς εἶχε τίς καλύτερες φιλικὲς σχέσεις μὲ τὴ γυναῖκα τοῦ Θεοδώρου καὶ τίς θυγατέρες του.

Σὰν ἀνώτερος Ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἠλείρου ὁ Ἀπόκαυκος βρέθηκε σὲ δύσκολη θέση. Ὁ διορισμὸς Ἐπισκόπων στὴν Ἑλλάδα ἦταν ὑπόθεση τοῦ Πατριάρχη καὶ τοῦ Ἀυτοκράτορα. Ἡ Σύνοδος ποὺ πρόεδρος τῆς ἦταν ὁ Ἀπόκαυκος ἦταν ἐξουσιοδοτημένη μόνο νὰ ἐκλέγῃ τοὺς Ἐπισκόπους ἀπὸ τοὺς ὑποψηφίους ποὺ κατονόμαζε ὁ ἴδιος ὁ Ἀυτοκράτορας. Ὑπῆρχαν πολ-

λές, πρακτικές, δυσκολίες, πού εμπόδιζαν τὸν Πατριάρχη Νικαίας, νὰ ἐξοικονομήσῃ τὴν προσηκουσα δικαιοδοσία του στὴν Ἡπειρο, τοῦλάχιστον κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Δεσποτάτου, καὶ ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος, ἐκμεταλλεζήθηκε τὶς δυσκολίες αὐτὲς, γιὰ τοὺς σκοποὺς του σκοποῦς. Ἐπικύρωσε τὸ διορισμὸ τῶν Ἐπισκόπων στὴ Λάρισα καὶ στὸ Δυρράχιο τὸ 1212 καὶ 1213 χωρὶς, καμμὴν ἀνομορφῶν στὴ Νίκαια, καὶ ὁ Ἀπόκταυκος χρειώστηκε, ὅσο καὶ ἂν ἔβλεπε, νὰ δώσει τὴν ἔγκρισή του¹⁶.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μιχαὴλ, καθὼς τὸ Δεσποτάτο μεγάλωνε σὲ ἔκταση καὶ οὐνοδακτύτητα, ἡ ἀνάγκη γιὰ ἕνα ἡγέτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἡπείρου ἐγίνε πῶ ἐπιτακτική. Ὁ Θεόδωρος ἦταν ἀκόμη πῶ ἀπόθετος, ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του νὰ ὑποκύψῃ στὴ δικαιοδοσία τοῦ Ἀυτοκράτορα καὶ τοῦ Πατριάρχη Νικαίας, καὶ ὁ Ἀπόκταυκος, σὴν τελευταίος Μητροπολίτης, στὴν Ἡπειρο πῶ εἶχε χειροτονηθῆ ἀπὸ Πατριάρχη στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀναγκάστηκε νὰ γίνῃ ἡγετικός, ἐκπρόσωπος, γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀνεξαρτησία τοῦ Δεσποτάτου. Ἦταν ἕνα πῶστο πῶ ποτὲ ἔε μύησε νὰ δεχθῆ μὲ ἀπαρέζα. Γιατὶ ἦταν διακήρυξε θαυμασμὸ γιὰ τὸ ἐνδοκίμερον τοῦ Θεοδώρου γιὰ τὴν κατήσωση τῆς Ἐκκλησίας, καὶ γιὰ τὴν ἰκανότητά του νὰ διαλέγῃ τοὺς κατάλληλους ἀνθρώπους, γιὰ τὶς κατάλληλες Ἐπισκοπικὲς θέσεις, ὅν ἔβλεπε νὰ διακώψῃ σέσεις μὲ τὸν Πατριάρχη. Ὁ Ἀπόκταυκος, ἐπαινοῦσε τὸ Θεόδωρο ὅταν συνέδραμε τὰ προσόντα ἑνὸς στρατηγοῦ μὲ τὰ προσόντα ἑνὸς εὐεργέτη καὶ ὑποστηρικτῆ τῆς ἐκκλησίας. Ἦταν πρόθετος, νὰ ὑποστηρίξῃ τὶς πολιτικὲς φιλοδοξίες, τοῦ Θεοδώρου σὲ βῆρος τῶν ἡγεμόνων τῆς Νικαίας, ἀλλὰ ἀπρόθετος, νὰ διακώψῃ τὸ ρήγμα ἀνάμεσα στὸν κλῆρο τῆς Ἡπείρου καὶ τὸν Πατριάρχη Νικαίας¹⁷.

Ὁ Θεόδωρος, πρέπει νὰ ἀντιληφθῆκε νωρὶς, πῶς, ἔε μπορούσε νὰ ὑπολογίξῃ στὴν ὀλιγότερη ὑποστήριξη τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου γιὰ τὴν ἔκωση ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας, στὴν Ἡπειρο. Ὁ Ἀπόκταυκος, ἀντέδρασε σθεναρῶς γιὰ τὴν καθέσωση φορολογίας, στὴν Ἐπισκοπή του καὶ φιλονείκησε σφοδρῶς μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Ἄγγελο, ἀντιπρόσωπο τοῦ Θεοδώρου στὴν Αἰτωλία. Ἐποὶ ὁ Θεόδωρος, ἄρπαξε τὶς ἐβκαιρίες, πῶ τοῦ πρόσφεραν οἱ περιστάσεις, νὰ διορίσῃ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ἄλλους ἱεράρχες, πῶ θὰ ἦταν ἐποχρεωμένοι σ' αὐτὸν ἀπὸ τὴν προαγωγή τους, καὶ θὰ ὑποστήριζαν τοὺς πολιτικοὺς σκοποὺς του χωρὶς ἐπιφυλάξεις.

Τὸ 1217 παρέστη ἀνάγκη νὰ ἐκλεγῆ Ἕλληνας Ἐπίσκοπος γιὰ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀχρίδος. Διὸ χρόνια ἀργότερα ἡ Ἐπισκοπή τῆς Κερκύρας χήρεψε μὲ τὸ θάνατο τοῦ διαδόχου τοῦ Πεδομάτη. Ὁ Δημήτριος Χωματινός διορίστηκε στὴν Ἐπισκοπή τῆς Ἀχρίδος, καὶ ὁ Γεώργιος Βαρόντης, στὴν Κέρκυρα. Καὶ οἱ δυὸ ἦταν γνωστοὶ σὴν μορφωμένοι καὶ θεολόγοι πῶ μπορούσαν νὰ ἀναμετρηθοῦν στὴν μόρφωση μὲ τὸν κλῆρο τῆς Νικαίας, καὶ ἦταν ἐπὶσης γνωστοὶ πῶς, πίστευαν στὸ γεγονός, ὅτι ὁ Θεόδωρος, Ἄγγελος εἶχεν ὀριστῆ μὲ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς Ἕλληνες, ἀπὸ τὴ Λατινικὴ κατοχή. Σὲ καμμὴ περίπτωση ἔε ζητήθηκε ἡ συμβουλή τοῦ Πατριάρχη Νικαίας. Ἡ προαγωγή τους, ἦταν ὑποτέλεσμα τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοδώρου, καὶ οἱ ἔλπιζαν, τῶ πῶς, ἡ εὐγνωμοσύνη τους, θὰ ὑπηρετοῦσε τοὺς πολιτικοὺς σκοποὺς, τῶς γίνονταν ὅλο καὶ περισσότερο ἀνιληπτες. Τὸ ἐκκλησιαστικὸ κῦρος, πῶ ἔπρεπε νὰ ἔχη γιὰ τὸ διορισμὸ τους, ὅν τὸ ζήτησε ἀπὸ τὴ Νίκαια ἀλλὰ ἀπὸ τὴ Ναύπακτο. Ὁ Ἀπόκταυκος, βρέθηκε σὲ δίλημμα νὰ δεῖξῃ πίστη στὸ νικηφόρο ἡγεμόνα τῶ ἢ σεβασμὸ στὴ θέληση τοῦ Πατριάρχη του. Ὁ Χωματινός, ἦταν προσωπικῶς του φίλος, καὶ ἀνησυχῶσε μήπως, χαθῆ ἡ ἐβκαιρία τῆς προαγωγῆς του. Ἀλλ' ἐκεῖνος, δυσκολεβόνταν νὰ συμβιβῶσῃ τὰ προσωπικὰ του αἰσθήματα μὲ διθεωροῦσε καθήκον του σήμωνα μὲ τὸν ἐκκλησιαστικὸ Νόμο.

Ὁ Ἀπόκταυκος, συμβιβῶστηκε μὲ τὸ Θεόδωρο καὶ ζήτησε συγγνώμη ἀπ

τὸν Πατριάρχη, ἀπαλαίνοντας τὴ δική του συνείδηση μὲ τὸ νὰ δείκνῃ τὴν παραγμένη κατάσταση τοῦ κόσμου μετὰ τὴ Λατινικὴν κατάκτηση. Ἄλλὰ ὅταν πιά ὁ Χωματηνὸς καὶ ὁ Βαρδάνης ἔφτασαν σὲ περίοπτη θέση στὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἡπείρου δὲν ἔλειπαν πιά σὺν Θεόδωρο οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες ποὺ θὰ προσιπίζονταν τὰ δικαιώματά του ἐναντίον καὶ τοῦ Αὐτοκράτορα καὶ τοῦ Πατριάρχη Νικαίας. Ὁ Δημήτριος Χωματηνὸς διορίστηκε στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ τῆς «Justiniana Prima καὶ Πάσης Βουλγαρίας» ἀπὸ τὸ Θεόδωρο στὶς ἀρχὲς τοῦ 1217, λίγο μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἀχρίδος, κατὰ σύσταση τοῦ Ἀποκαύκου. Προηγουμένως εἶχε χρηματίσει Χαρτοφύλακας τῆς ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας, καὶ πρὶν κιόλας ἀπὸ τὴν προαγωγή του εἶχεν ἐδραιώσει τὴ φήμη του σὰν θεολόγος. Στὴν ὑψηλὴν του θέση στὴν Ἀχρίδα γρήγορα ἀναγνωρίστηκε σὰν «Ἄρειος Πάγος ἢ σοφὸς καὶ ἀλάνθαστος σύμβουλος τοῦ Ἀστικοῦ καὶ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου» καὶ οἱ κρίσεις του σὲ ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἀστικὰ ὑποθέσεις λαμβάνονταν ὑπ' ὄψη ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ Θεόδωρο ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα τῆς Σερβίας¹². Τὰ πολλὰ του ἔργα ποὺ διασώζονται καὶ ἡ μεγάλη του ἀλληλογραφία δείχνουν πὼς ἡ συμβουλὴ του ζητοῦνταν συνεχῶς ἀπὸ ὅλες τὶς τάξεις τῶν ἀνθρώπων γιὰ κάθε πρόβλημα. Καὶ ἡ σφοδρὴ ὑπεράσπιση τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως κατὰ τῆς ἐπιρροῆς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας στὴν Ἑλλάδα ἀποτελέσεν μεγάλη βοήθεια στὴν ὑπόθεσιν τοῦ Θεοδώρου. Ἀκόμη καὶ σὺν τῷ Ἅγιον Ὄρος ὁ λόγος του ἦταν νόμος. Ὅταν οἱ Γεωργιανοὶ μοναχοὶ τῆς Μονῆς Ἰβήρων ἀνταποκρίθηκαν στὴ Λατινικὴν πίεσιν καὶ δέχτηκαν τὴν ἀνωτερότητα τῆς Ρώμης, ἀπεσιτάλη ἀντιπροσωπεῖα σὺν Χωματηνὸν γιὰ τὴ συμβουλὴν του, καὶ οἱ Γεωργιανοὶ καταγγέλλθησαν σὰν προδότες καὶ ἀναθεματισμένοι¹³.

Ἡ μεγάλη φήμη ποὺ εἶχε ὁ Χωματηνὸς ἀπὸ τὸ ἱεραρχικὸν τοῦ ἀξίωμα δὲν ἦταν χωρὶς ἱστορικὴν δικαιολογίαν. Ὁ τίτλος τῆς «Justiniana Prima καὶ Πάσης Βουλγαρίας», εἶχεν υἰοθετηθῆ ἀπὸ τοὺς Ἀρχιεπισκόπους τῆς Ἀχρίδος πρὶν ἀπ' αὐτόν. Ἡ Justiniana ἦταν ὁ οἶκος τῆς οἰκογενείας τοῦ Αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ, καὶ μὲ Αὐτοκρατορικὸν διάταγμα τοῦ ἔκτου αἵωνα, ἐπικυρωμένο ἀπὸ τὸν Πάπα Βιγίλιο, εἶχε παραχωρηθῆ σὺν τῷ Ἀρχιεπισκόπῳ τῆς κάποια αὐτονομία ὅσον ἀφορᾷ σὺν τῷ ζήτημα διορισμοῦ τῶν Ἐπισκόπων του. Ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν τοποθετοῦσε τρίτον σὺν τῷ ἱεραρχικῷ κατάλογῳ, μετὰ τὸν Πάπα τῆς Ρώμης καὶ τὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, ἕνας βαθμὸς ποὺ ὁ Πατριάρχης ποτὲ δὲν ἀναγνώρισε σὰν δικαίωμά του. Ἀργότερα ἡ Justiniana Prima εἶχε περάσει σὺν τῷ μεγαλύτερῳ Ἐπισκόπῳ τῆς Ἀχρίδος, ποὺ διατηροῦσε μιὰ σχετικὰ κατώτερη θέσιν στὴν ἱεραρχίαν. Ἀλλὰ τουλάχιστον κατὰ τὸν 12^{ον} αἶωνα ἔγινε παραδεκτὸ πὼς τὰ προνόμια εἶχαν παρέλθει μαζὶ μὲ τὸν τίτλον, καὶ πὼς οἱ Ἀρχιεπίσκοποι Ἀχρίδος μπορούσαν νὰ διεκδικήσουν τὰ προνόμια ποὺ ἀπελάμβαναν πρῶτα οἱ Ἀρχιεπίσκοποι τῆς Justiniana¹⁴.

Τὸ δεύτερον σκέλος τοῦ τίτλου ποὺ υἰοθετήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀρχιεπισκόπους αὐτοῦς, «Πάσης Βουλγαρίας», εἶχε πάψει πρὸ πολλοῦ νὰ ἔχη καμμιά σημασίαν ἐκτὸς ἀπὸ ἀρχαιολογικὴν. Ἐπέζησε ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ποὺ δὲν εἶχαν ἀκόμη ἐκδιωχθῆ οἱ Βούλγαροι ἄποικοι ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς Ἀχρίδος ἀπὸ τὸν Βασίλειον Β'. Ἀλλὰ ἀμφισβητήθηκε σοβαρὰ μὲ τὴν ἀνάδειξιν τῆς δευτέρας Βουλγαρικῆς Αὐτοκρατορίας μετὰ τὸ 1186, ὅταν ἡ Ἀρχιερατεία Βουλγαρίας ἐπανέσχευσε σὺν τῷ Τίρνοβο καὶ ὁ Καλογιάννης ἔθεσε τὴ Βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν κάτω ἀπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ρώμης τὸ 1203. Οἱ κατακτήσεις τῶν ἀδελφῶν Ἀσάν ἀπέειλαν πολὺν τὸ κύρος καὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀχρίδος, καὶ ἡ ἴδρυσις τοῦ Λατινικοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν κίνδυνος γιὰ τὴν ἴδιαν τὴν ὑπαρξιν. Οἱ νίκες τοῦ Θεοδώρου ἀπομάκρυναν τὸ δεύτερον κίνδυνον, καὶ ἐλάττωσαν σχετικὰ τὸν πρῶτον. Καὶ ὁ Χωματηνὸς, πεπεισμένος πὼς ἡ ἀνακατάληψιν ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα του ἐνὸς μεγάλου μέρους τῆς Βουλγαρικῆς

Μακεδονίας είχεν ὀριστῆ ἀπὸ τὸ Θεό, διεκδικούσε καὶ πάλι τὴν αὐτονομία τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς του σύμφωνα μὲ τὰ καθιερωμένα πού παρέλαβε ἀπὸ τοὺς ἀμέσους προκατόχους του. Τὸ γεγονός τῆς ἱστορικῆς συνεχείας τῆς Βουλγαρικῆς Ἀρχιερατείας καὶ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος σὰν χωριστὲς ὀντότητες συσκοτίστηκε ἀπὸ τὸ μῦθο τῆς ἀδιάσπαστης Ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἀπὸ τὴν Justiniana στὴν Ἀχρίδα. μῦθος πού, κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χωματηνοῦ, εἶχε γίνει παράδοση. Τὸ πρῶτο σκέλος τοῦ τίτλου πού ἦταν κληρονόμος του. «Justiniana Prima», πληροφοροῦσε τὸν Πάπα. τὸ δεύτερο σκέλος, «Πάσης Βουλγαρίας», πληροφοροῦσε τὸν Πατριάρχη γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἐπισκοπῆς του, ἐνῶ οἱ Ἀρχιεπίσκοποι τῆς Σερβίας καὶ Βουλγαρίας μαζί θεωροῦνταν ἐπαναστάτες κατὰ τῆς ὑποτιθεμένης δικαιοδοσίας τῆς Ἀχρίδος¹⁵. Γιὰ τὸ σκοπὸ τῆς στέψεως τοῦ Θεοδώρου ὁ μῦθος πῆρε ἀκόμη μεγαλύτερο μέγεθος, καὶ ὁ Χωματηνὸς πρόσθεσε στὴν ἤδη διαστρεβλωμένη εἰκόνα τῶν προνομίων του τὸ Παπικὸ δικαίωμα νὰ κρίη Βασιλεῖς, πού εἶχε παραχωρηθῆ στὴν «Justiniana Prima» ἀπὸ τὸν Πάπα Βιγίλιο, καὶ ἀπὸ τότε ἔφτανε κληρονομικὰ στὴν Ἀχρίδα¹⁶.

Ὁ Χωματηνός, μὲ τὴν ἐνθάρρυνση ἀσφαλῶς τοῦ Θεοδώρου, εἶχε ἀκόμη μεγαλύτερη ἰδέα γιὰ τὴ θέση του ἀπὸ κάθε ἄλλον προκατόχου του. Πίστευε ἀπόλυτα πὼς αὐτός, σὰν Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος, εἶχε μεγαλύτερο δικαίωμα γιὰ τὰ προνόμια τοῦ Πατριάρχη ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο Νικαίας. Οἱ κατώτεροί του, καὶ ἀκόμη καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀλόκαυκος, συνήθως ἀπευθύνονταν πρὸς αὐτὸν μὲ τοὺς τίτλους πού γενικὰ ἀπονέμονται στὸν Πατριάρχη μόνον. Καὶ ὁ Πατριάρχης Νικαίας ἀκολουθοῦσε σαρκαστικὰ τὸ παράδειγμά τους. Ὁ Χωματηνός γιὰ ἀνταπόδοση τίμησε ὅλους τοὺς ψηφοφόρους τοῦ Ἐπισκόπου μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ Μητροπολίτη. Θεωροῦσε τὸν ἑαυτοῦ στ' ἀλήθεια πὼς ἦταν ὁ Πριμᾶτος αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας σὲ ἀνεξάρτητο κράτος, «in loco Patriarchi» μέχρι τὴν ἐποχὴ πού θὰ ἔπαιρναν πίσω τὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τοὺς Λατίνους. Καὶ ἡ ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Πατριάρχη Νικαίας εἶναι ἐπομένως πρωταρχικῆς σημασίας γιὰ τὴν ἐκτίμηση τῶν ἀνταγωνιστικῶν διεκδικήσεων τῆς Ἠλείρου καὶ τῆς Νικαίας¹⁵.

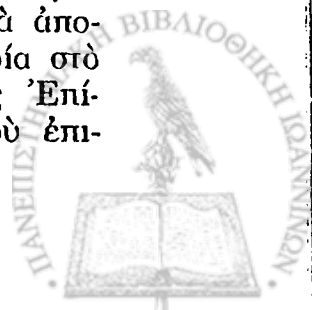
Ὁ Γεώργιος Βαρδάνης προτάθηκε ἀπὸ τὸ Θεόδωρο νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας καὶ ἐξελέγη ἀπὸ τὴ Σύνοδο πού συνήλθε στὴν Ἄρτα τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1219. Ὅπως ὁ προκατόχος του Βασίλειος Πεδιαιδίτης ἔτσι κι αὐτὸς ἐνδιαφέρονταν ἰδιαίτερα γιὰ τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης. Ἀλλά, ὅσον καιρὸ νικούσε ὁ Θεόδωρος, παρέμεινε πιστὸς ὑπερασπιστῆς τῶν δικαιωμάτων τῆς Ἠλείρου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τοῦ Πατριάρχη καὶ τοῦ Αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας. Πατέρας του ἦταν ἴσως ὁ Ἐπίσκοπος Καρύστου Εὐβοίας, ἀλλὰ αὐτὸς γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα, καὶ σπούδασε ἐκεῖ σὰν μαθητῆς τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, μὲ τὸν ὁποῖο συνέχιζε πάντα νὰ ἀλληλογραφῆ.

Τὰ γράμματά του, ὅπως ὅλα τὰ ἔργα του, εἶναι γραμμένα στὴν καθαρεύουσα πού τὴν κατεῖχε πολὺ καλὰ καὶ πού λίγο ἀπεῖχε ἀπὸ τὴν «Ἀττικὴ». Πρῶτα ἔγινε ὑπομνηματογράφος καὶ μετὰ Χαρτοφύλακας τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν. Μετὰ τὴ Λατινικὴ κατάκτηση ἐπισκέφθηκε τὸν Ἀκομινάτο στὴν Κῆρ καὶ πέρασε λίγο καιρὸ στὴ Νίκαια. Καὶ ὑπάρχουν ἐνδείξεις πού μᾶς κάνουν νὰ πιστεύουμε πὼς ἀντιπροσώπευσε τὸν Ἀκομινάτο στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1213—14 κατὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Καρδινάλιου - Ἐξάρχου Πελαγίου τῆς Ρώμης¹⁶.

Κατὰ τὸ 1218 ὁ Βαρδάνης ἦταν στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἠλείρου, προσκολλημένος στὴν Ἐπισκοπὴ Γρεβενῶν, ἀν καὶ διατηροῦσε τὸν πρῶτο του τίτλο τοῦ Χαρτοφύλακα Ἀθηνῶν. Ἐνῶ ἦταν στὰ Γρεβενὰ προτά-

θηκε από τὸν Ἀπόκαυκο, ὄχι ἀπὸ προσωπικὴ γνῶριμίᾳ ἀλλὰ γιὰ τὰ χαρίσματά του, σὰν κατάλληλος ὑποψήφιος γιὰ τὴν χηρεύουσα Ἐπισκοπὴ τῆς Βόνιτσας. Ἀρνήθηκε νὰ δεχτῆ τὴν πρότασι, καὶ ἐξέθεσε τοὺς λόγους του μὲ ἓνα μακροσκελὲς γράμμα πὺ ἐστειλε στὴ Ναύπακτο. Ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἤθελε ἀκόμη νὰ παρακολουθῆ τὴν ἐξέλιξί του πρὶν ἀνέλθῃ σὲ Ἐπισκοπή, καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος φοβοῦνταν γιὰ τὴν ἀπειρία του. Ὁ Ἀπόκαυκος δέχτηκε τὴν ἄρνησή του, ἀλλὰ θεώρησε τὸ Βαρδάνη πὺς εἶχε πολὺ ταπεινὴ ἰδέα γιὰ τὶς ἰκανότητές του¹⁰. Τὸν ἄλλο χρόνο ὅμως προτάθηκε ἀπὸ τὸ Θεόδωρο καὶ ὑποστηρίχθηκε μὲ τὴν προσωπικὴ σύστασι τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου. Δύσκολα μπορούσε νὰ ἀρνηθῆ καὶ ἔσπευσε νὰ δείξῃ τὴ μεγάλη του ἐπιθυμία στὸν Ἀπόκαυκο μὲ ἓνα γράμμα πὺ συγκρίνει τὸ ἄξεστο καὶ ἀκαλλιέργητο περιβάλλον τῶν Γρεβενῶν μὲ τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς Κερκύρας, καὶ τὴν κατωτερότητα τῆς τωρινῆς του θέσεως μὲ τὶς τιμὲς ἑνὸς Ἐπισκοπικοῦ θρόνου. Ἡ χαρὰ του ἦταν τόσο ἀπροκάλυπτη καὶ ἡ γλῶσσα του τόσο ρητορικὴ πὺ ὁ Ἀπόκαυκος ἔνοιωσε χρέος-του νὰ ἀπευθύνῃ μιὰ εὐγενικὴ ἐπίπληξι σ' αὐτὸν τὸ φιλόδοξο καὶ κοσμικὸ νεαρὸ κληρικὸ. Ὁ διορισμὸς του ἔγινε ἀπὸ τὴ Σύνοδο πὺ συνῆλθε στὴν Ἄρτα μὲ ἐντολὴ τοῦ Θεοδώρου τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1219, καὶ ὁ Βαρδάνης παρέμεινε σὰν Μητροπολίτης Κερκύρας τουλάχιστον μέχρι τὸ 1235²⁰.

Ἀπὸ τὴ διαδοχὴ στὸ Πατριαρχεῖο Νικαίας τοῦ Ἐμμανουὴλ Σαραντηνοῦ τὸ 1215 τὸ πρόβλημα τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων στὰ διάφορα τμήματα τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου ἐπηρεάζονταν ὅλο καὶ περισσότερο ἀπὸ πολιτικὲς συνθήκες. Μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες ἐνέργειες τοῦ Ἐμμανουὴλ ἦταν νὰ ἐπικυρώσῃ τοὺς διορισμοὺς τῶν Ἐπισκόπων Λαρίσης καὶ Λυρραχίου πὺ ἔγιναν ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ Ἄγγελο. Ἀλλὰ ὁ Θεόδωρος γρήγορα ἔδειξε πὺς ἦταν ἀκόμη λιγώτερο διατεθειμένος νὰ σεβαστῆ τὰ δικαιώματα τοῦ Πατριάρχου Νικαίας. Στὶς πόλεις πὺ κατέλαβε ἀπὸ τοὺς Λατίνους καὶ Βουλγάρους διόριζε κληρικοὺς ἀδιαφορώντας γιὰ τὴν κανονικὴ διαδικασία πὺ ὁ Ἀπόκαυκος βρῖσκονταν σὲ δύσκολη θέσι νὰ δικαιολογήσῃ. Γιὰ τὸ διορισμὸ τοῦ Χωματηνοῦ στὴν Ἀχρίδα τὸ 1217 ὁ Ἀπόκαυκος ὑποχρεώθηκε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ νὰ ἐπαινέσῃ τὴ σύνεσι τοῦ ἡγεμόνα του καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ καθουχάσῃ τὶς ἀμφιβολίες τοῦ Πατριάρχου του. Δυὸ χρόνια ἀργότερα, μὲ τὴ συγκατάθεσι ἂν ὄχι τὴν ἔγκρισι τοῦ Ἀποκαύκου, ὁ Θεόδωρος διόρισε κάποιον Κωστομέρη στὴν ἐπανακτηθεῖσα Ἐπισκοπὴ Νεοπάτρας. Ἀλλὰ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Βαρδάνη στὴν Κέρκυρα ἔφτασε τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὸ Δεσποτῆτο καὶ τὴ Νίκαια σὲ σημεῖο ρήξεως καὶ γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμη ὁ Θεόδωρος ἦταν ἡ δύναμι σιὰ ἐκκλησιαστικὰ παρασκῆνια. Αὐτὸς ἦταν πὺς κάλεσε τὸν Ἀπόκαυκο νὰ συγκαλέσῃ τὴ Σύνοδο στὴν Ἄρτα στὶς 15 Ὀκτωβρίου 1219 γιὰ νὰ διορίσῃ διάδοχο γιὰ τὴ χηρεύουσα Ἐπισκοπὴ Κερκύρας, προτείνοντας «ἂν ἐπιτρέπονταν σὲ ἓνα κοσμικὸ νὰ ἀσχοληθῆ κάπως μὲ πνευματικὲς ὑποθέσεις» τὸ ὄνομα τοῦ Γεωργίου Βαρδάνη. Καὶ μολονότι διατείνονταν πὺς δὲν ἐπιθυμοῦσε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴ θέλησή του στοὺς ἐκλέκτορες, εἶναι φανερὸ πὺς ἡ ἀπόφασί του εἶχε ληφθῆ. Ὁ Ἀπόκαυκος, προσεκτικώτερος ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ, ἐπικαλέσθηκε τὴν κακὴ του ὑγεία σὰν μέσον νὰ ἀποφύγῃ τὸ ζήτημα. Ἀλλὰ εἶδε πὺς ἡ Σύνοδος συνῆλθε, ἂν καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἔλαβε μέρος. Ὁ Βαρδάνης διορίστηκε, καὶ οἱ κληρικοὶ πὺ τὸν εἶχαν ἐκλέξει συνῆλθαν ξανά τὸ Δεκέμβριον νὰ συντάξουν μιὰ ἀπόφασι δικαιολογώντας τὴν πράξι τους. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἀποσκοποῦσε στὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ βελτίωσι τοῦ Πατριάρχου. Ἀποσπασματικὰ κείμενα μῆκαν γιὰ νὰ ἀποδείξουν πὺς ἦταν ἀνεπιθύμητο νὰ ἀφήσουν ὅποιαδήποτε πόλη ἢ ἐνορία στὸ Χριστιανικὸ Βασίλειο, γιὰ ὅσοδήποτε μικρὸ χρονικὸ διάστημα, χωρὶς Ἐπίσκοπο. Ὁ διορισμὸς τοῦ Βαρδάνη, ἀναγκαῖος ἀπὸ τὶς περιστάσεις πὺ ἐπι-

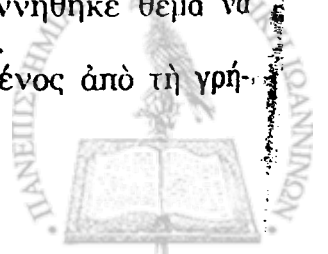

κρατούσαν, δὲ μπορούσαν ἐπομένως νὰ ἐρμηνευτῆ σὰν παράβαση τοῦ Πατρι-
αρχικοῦ προνομίου. Ὁ Βαρδάνης ἀπ' τὴν πλευρά του εἶχε δείξει κίβλας χα-
ρίσματα καὶ σύμφωνα μὲ τὴ σύσταση τοῦ Μητροπολίτη Ἀθηνῶν ἦταν πολὺ
κατάλληλος γιὰ τὸ ἀξίωμα ποὺ τοῦ ἀπονέμονταν. Ἡ ἐκλογή ἐνὸς τόσο ἐξό-
χου ἀνθρώπου σὲ μιὰ τόσο σημαντικὴ θέση ἔδειχνε κυρίως τὸ μεγάλο ἐνδια-
φέρον τῆς Ἡπειρωτικῆς Συνόδου καὶ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου γιὰ τὴν πνευ-
ματικὴ εὐημερία τοῦ λαοῦ τῆς Κερκύρας, ποὺ ἦταν εὐάλωτος στὶς σοφιστίες
τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας²¹.

Οἱ διαβεβαιώσεις αὐτὲς ὅμως δὲ μπορούσαν νὰ ἀλλάξουν τὰ πράγματα.
Ὁ διορισμὸς τοῦ Βαρδάνη, ποὺ ἀκολούθησε μετὰ τὸ διορισμὸ τοῦ Χωματηνοῦ,
ἦταν ἓνα βῆμα ἀκόμη πρὸς τὴν τελεία ἄρνηση στὴν Ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία
τῆς Νικαίας ποὺ θὰ ἔδειχνε ἀργότερα ὁ Ἡπειρωτικὸς κλῆρος κολακευμένος
καὶ πεπεισμένος ἀπὸ τὸ Θεόδωρο. Μολαταῦτα ὁ Ἀπόκαυκος, ποὺ ἦταν ἀκόμη
ἢ ἡγετικὴ μορφή τῆς Δυτικῆς Ἱεραρχίας, συνέχιζε νὰ κἀνὲ κάθε προσπάθεια
γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ στὸν Πατριάρχη τὸ θρησκευτικὸ ζῆλο τοῦ ἡγεμόνα του.

Καθὼς ὁ Θεόδωρος συνέχιζε τὴν ἐπιτυχῆ κατακτητικὴ του καριέρα στὴ
Θεσσαλία καὶ Μακεδονία τὸ πρόβλημα γίνονταν ἀκόμη ὀξύτερο. Ἡ Ἡπειρω-
τικὴ Σύνοδος, μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοδώρου, συνέχισε νὰ διο-
ρίζῃ ἱερεῖς καὶ Ἐπισκόπους τῆς ἐκλογῆς τῆς σὲ πολλὲς πόλεις καὶ ἐνορίες
ποὺ ἐπανακτῶνταν ἀπὸ τοὺς «βαρβάρους». Ἀκόμη καὶ ὁ Ἀπόκαυκος ἀναγκά-
στηκε νὰ παραδεχτῆ πὼς ἦταν πρακτικὰ ἀδύνατο νὰ ζητοῦν τὴ συγκατάθεση
ἢ τὴν ἐπικύρωση τοῦ Πατριάρχη Νικαίας γιὰ κάθε καινούργιο διορισμὸ. Καὶ
ὁ Χωματηνὸς θεωροῦσε αὐτὸ καὶ περιττὸν καὶ ἀνεπιθύμητον. Σὲ μέρη ποὺ
εἶχαν ἐγκατασταθῆ οἱ Λατῖνοι οἱ Ἕλληνες Ἐπίσκοποι ποὺ κατεῖχαν τὴ θέση
πρὶν ἀπὸ τὸ 1204 ἔπρεπε νὰ ἐπανεγκατασταθοῦν, ἢ νὰ ἐκλεγοῦν νέοι Ἐπί-
σκοποι. Δὲ μπορούσε νὰ γίνῃ συμβασιμὸς μὲ τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία. Οἱ κα-
τακτήσεις τοῦ Θεοδώρου στὴ Βουλγαρία γέννησαν ἓνα ἄλλο πρόβλημα, ἀφοῦ
ἡ Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία ἦταν τουλάχιστον κατὰ τὸ ὄνομα Ὀρθόδοξος. Ἀνα-
γνωρίζοντας τὴν ἐξουσία τοῦ Πάπα ὁ Καλογιάννης εἶχε πετύχει νὰ ἀνεβάσῃ
τὸν Ἀρχιεπισκόπο του σὲ θέση Πατριάρχη καὶ Παπικοῦ Ἐξάρχου. Βούλγαροι
Ἐπίσκοποι καὶ κληρικοὶ εἶχαν διοριστῆ ἀπὸ τότε σὲ ὅλες τὶς ἐπαρχίες του. Μὲ
τὴν εἰσβολὴ τοῦ Θεοδώρου στὴ Μακεδονία προέκυψε ζήτημα γιὰ τὴν ἐγκυ-
ρότητα τῶν διορισμῶν αὐτῶν καὶ τὴ δυνατότητα νὰ ἐνσωματωθῆ ὁ Βουλγαρι-
κὸς κλῆρος στὴν Ἡπειρωτικὴν Ἐκκλησία. Ὁ Χωματηνὸς ἦταν εὐαίσθητος
στοὺς ὑπαινιγμοὺς αὐτοῦ τοῦ προβλήματος, γιὰ τὴν οἱ Πατριαρχικὲς ἀξιώσεις
τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Τιρνόβου συγκρούονταν μὲ τὶς δικές του ἀξιώσεις. Τὸ
1219 συνήλθε μιὰ Σύνοδος γιὰ νὰ διευθετήσῃ τὸ ζήτημα. Τὸ Θεόδωρο τὸν
ἀντιπροσώπευε ὁ Ἐπίσκοπος Ἰωαννίνων. Θεωρήθηκε προσβλητικὸ νὰ ἐνερ-
γήσουν σύμφωνα μὲ τοὺς αὐστηροὺς κανόνες διαδικασίας, γιὰ τὴν οἱ Βούλγα-
ροι ἦταν στὸ κάτω - κάτω ἀδελφὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Ἔτσι ἐπῆλθε κάποιος
συμβιβασμὸς. Ὅλοι οἱ Βουλγαρόφωνοι Ἐπίσκοποι θὰ ἀποσύρονταν καὶ θὰ
τοὺς ἀντικαθιστοῦσαν ἐκεῖνοι ἀπὸ τὸν κλῆρο ποὺ εἶχαν διοριστῆ ἀρχικὰ ἀπὸ
τὴν Κωνσταντινούπολη ἀφοῦ ζοῦσαν ἀκόμη. Διάκονοι, ἱερεῖς καὶ ἄλλοι κλη-
ρικοὶ ποὺ εἶχαν χειροτονηθῆ ἀπὸ κείνους τοὺς Ἐπισκόπους θὰ διατηροῦσαν
τὴ θέση τους. Ὁ Χωματηνός, ποὺ ἔπαιξε μεγάλο ρόλο στὴ διαδικασία καὶ ἔ-
γραψε πλήρη ἔκθεσι στὸ Βασιλεῖο Πεδιὰδιτη, σημειώνει τὴ βαρβαρότητα τῶν
Βουλγάρων σὰν φυλῆς καὶ τὶς ἀτέλειες καὶ τὸν ἀπειρο χαρακτῆρα τῆς γλώσ-
σας τους. Ἀλλὰ θεωροῦσε τὴ διευθέτηση τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας διοικη-
τικὸ πρόβλημα ποὺ ἀφοροῦσε τὸ Δεσποτᾶτο μόνον. Δὲ γεννήθηκε θέμα νὰ
φέρουν τὴν ὑπόθεση στὴ διαίτησι τοῦ Πατριάρχη Νικαίας²².

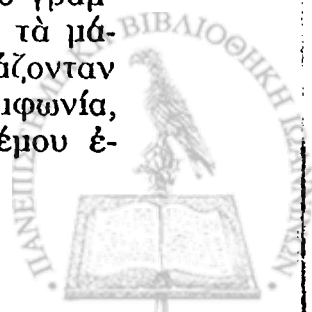
Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1219 ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης, ἀναστατωμένος ἀπὸ τὴ γρή-

γορη ἐξάπλωση τοῦ Δεσποτάτου καὶ ἐλπίζοντας νὰ προλάβῃ τὸν ἐνοχλητικὸν ἀντίπαλό του ἐξασφαλίζοντας τουλάχιστον ἓνα τίτλο τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου, εἶχε πάρει σὰν τρίτη γυναῖκα του τὴ Μαρία τοῦ Κουρτεναί, κόρη τῆς Λατίνης Αὐτοκράτειρας Γιολάνδας. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἴδιου ἔτους, παρακινούμενος ἀπὸ παρόμοια ἐλατήρια, προσπάθησε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν εὐνοια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης προτείνοντας νὰ συγκληθῇ ἓνα Συνέδριο στὴ Νίκαια ἀπὸ Ἕλληνες καὶ Λατίνους κληρικούς. Προσκλήσεις ἀπεστάλησαν στοὺς Πατριάρχες Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολήμων, καὶ ἐπρόκειτο νὰ σταλοῦν Ἐξαρχοὶ στὸν Πάπα γιὰ νὰ συζητήσουν γιὰ τὴν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ρώμης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ σύγκληση τοῦ Συνεδρίου καθορίστηκε γιὰ τὸ Πάσχα τοῦ 1220, καὶ ὁ Ἐμμανουήλ, ὁ Πατριάρχης Νικαίας, ἔστειλε γράμματα στὸ Θεόδωρο καὶ στὸν Ἀπόκαυκο λέγοντάς τους νὰ κανονίσουν νὰ λάβουν μέρος καὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἡπείρου, καὶ ἐκφράζοντας τὴν εὐχὴ νὰ τὸ παρακολουθήσῃ προσωπικὰ ὁ Ἀπόκαυκος²³.

Στὴν πρόταση αὐτὴ τὸ Δεσποτάτο υἰοθέτησε μιὰ σταθερὴ καὶ ἀσυμβίβαστη στάση. Ὁ Θεόδωρος δὲν θὰ συμμετεῖχε στὴν προαγωγὴ τῶν συμφερόντων τῆς Νικαίας ἐρχόμενος σὲ διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ λαοῦ του, καὶ ὁ κληρὸς του τὸν ὑποσιήριξε ὀμόθυμα στὴν καταγγελία τῶν συνθηκῶν καὶ συμφωνιῶν ποὺ εἶχε κάμει ὁ Λάσκαρης μὲ τοὺς Λατίνους. Ἡ ἀπάντηση στὴν πρόσκληση τοῦ Πατριάρχη συντάχθηκε ἀπὸ τὸν Ἀπόκαυκο. Αὐτὸς ὑπογράμμισε πὼς οἱ προηγούμενοι Αὐτοκράτορες εἶχαν προσπαθήσει καὶ εἶχαν ἀποτύχει νὰ φέρουν ἀποτελέσματα γιὰ τὴν ἔνωση τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, καὶ πὼς, μολονότι τὸ πείραμα μπορεῖ νὰ ἄξιζε μιὰ ἄλλη προσπάθεια ἀκόμη, ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ αὐξήσῃ μόνον τὴ δύναμη τῶν Λατίνων σὲ βάρος τῶν Ἑλλήνων. Πάντως ἂν θὰ γίνονταν τὸ Συνέδριο, συνιστοῦσε νὰ λάβῃ χώρα στὴν Ἑλλάδα καὶ ὄχι στὴ Νίκαια. Γιατὶ οἱ Ἕλληνες τοῦ Δεσποτάτου, ἐπειδὴ ἦταν συνεχῶς σὲ ἐμπόλεμη κατάσταση μὲ τοὺς Λατίνους, δὲ μπορούσαν νὰ ταξιδεύουν γιὰ τὴ Νίκαια διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης χωρὶς νὰ διακινδυνεύσουν τὴ ζωὴ τους. Οἱ Ἕλληνες τῆς Νικαίας, ἀντίθετα, χάρη σὲ τὴν συνθήκη καὶ ἀνακωχὴς τους μὲ τοὺς Λατίνους, μπορούσαν νὰ ταξιδεύουν μὲ τὴν ἴδια ἀσφάλεια στὴ Δύση καὶ στὴν ἴδια τὴ Ρώμη²⁴.

Ὁ Ἀπόκαυκος ἐξέφρασε τὴ γενικὴ ἀγανάκτηση ποὺ ἔνοιωσεν ἡ Ἡπείρος γιὰ τὸ γάμο τοῦ Λάσκαρη μὲ τὴν κόρη τῆς Λατίνης Αὐτοκράτειρας, καὶ θρηνοῦσε πικρὰ τὸ γεγονός· ὅτι εἶχε ὀδηγήσει σὲ ἀνακωχὴ ἀνάμεσα στὸ Βασίλειο τῆς Νικαίας καὶ τὸν κοινὸ ἐχθρὸ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Λάσκαρης εἶχεν ἐλπίδες νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴ διαδοχὴ στὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ τὴν κόρη τῆς Γιολάνδας, καὶ ὁ Ἀπόκαυκος ὑπαινίσσεται τὸ γεγονός· ὅτι εἶχε παραχωρήσει μέρος τῆς χώρας καὶ εἶχε πληρώσει χρήματα γιὰ νὰ πετύχῃ τὴν οὐμναχίαν αὐτὴν²⁵. Ἡ ἔνωση μὲ τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία θὰ βοηθοῦσε πολὺ γιὰ τὴν ἐκπλήρωση αὐτῶν τῶν προσδοκιῶν. Ἀλλὰ τέτοιες υποχείριες διαπραγματεύσεις μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν μόνον σὰν προδοσία ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες τῆς Δύσεως, ποὺ ἔτσι εἶχαν περισσότερους λόγους νὰ μισοῦν τοὺς Λατίνους. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης κρυφὰ διαφωνοῦσε τόσο πολὺ γιὰ τὴν διαπραγματεύσειν ποὺ προτείνονταν μὲ τὴ Ρώμη ὅσον ἐκφράστηκε ἀνοικτὰ σχετικὰ μὲ τὸ γάμο τοῦ Λάσκαρη²⁶. Ἡ συμπεριφορὰ αὐτὴ ἀπὸ τὴ πλευρὰ τῆς Νικαίας δὲν προορίζονταν, καθὼς σημείωνε ὁ Ἀπόκαυκος, νὰ βελτιώσῃ τὴν σχέσιν ἀνάμεσα στὰ διηρημένα κίβλα τμήματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Καὶ τελείωνε τὸ γράμμα του μὲ μιὰ ἐπίπληξη γιὰ τοὺς ἡγεμόνες τῆς Νικαίας ποὺ ἐκλείναν τὰ μάτια τους στὴν ἀδικίαν καὶ τὸ ἀπατηλὸ δόγμα τῶν Λατίνων καὶ συνεργάζονταν μαζί τους τὴ στιγμὴ ποὺ «ὁ μέγας Κομνηνός», μακριὰ ἀπὸ κάθε συμφωνία, ἀφιέρωνε ὅλες τὴς ἐνέργειάς του στὴ διεξαγωγὴ ἀκατάπαυστου πολέμου ἐ-

ναντίον τους. "Αν ένας άνθρωπος μπορούσε να κατορθώσει τόσα πολλά προς βλάβη τους, τί δὲ θὰ μπορούσαν να πετύχουν δυὸ πολεμώντας ὁ ένας πλάι στον ἄλλο; Ἄλλα αὐτό, ὅπως πρέπει να κατάλαβε πολὺ καλὰ ὁ Ἀπόκαυκος, ἦταν μιὰ καθαρὰ ρητορικὴ ἐρώτηση. Γιατὶ ὁ Θεόδωρος δὲν εἶχε καθόλου πρόθεση νὰ κάμη καμμιά παραχώρηση στὴ Νίκαια, οὔτε τὴν ἐλαχίστη πού θὰ μπορούσε ἕνας Λάσκαρης νὰ ἔχη μερίδιο στους θριάμβους του.

Τελικὰ ἡ πρόταση δὲν κατέληξε σὲ τίποτε. Οἱ διαπραγματεύσεις μὲ τὴ Ρώμη ἀπέτυχαν, καὶ ὁ Πατριάρχης ἀρκέστηκε νὰ συγκαλέσῃ ἕνα τοπικὸ Συνέδριο τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου μόνον, πού οἱ συζητήσεις του περιορίστηκαν σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου²⁷.

Ὁ ἀμοιβαῖος φθόνος τῶν δύο ἡγεμόνων, πού ἐμπόδισε ἀποτελεσματικὰ κάθε στρατιωτικὴ συνεργασία ἀνάμεσα στὴν Ἡπειρο καὶ τὴ Νίκαια, δημιούργησε μιὰ κατάσταση σχίσματος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὁ Πατριάρχης βρέθηκε σὲ δύσκολη θέση. Ἡ ἐπιρροή του πάνω στον κλῆρο τοῦ Δεσποτάτου ἦταν προφανῶς ἀδύνατη, καὶ ἡ ἀδυναμία ἔγινε πρὸ φανερὴ ὅταν συνέχισε τὶς προσπάθειές του νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἐξουσία του καὶ νὰ ἐλέγξῃ τὴν ἀνεξάρτητη ἐκλογὴ τῶν Ἐπισκόπων στὴν Ἑλλάδα. Ἐξογκωμένες διαδόσεις γρήγορα ἄρχισαν νὰ φτάνουν στὴ Νίκαια γιὰ τὶς ἐπαναστατικὲς ἐνέργειες τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ, καὶ εἰδικώτερα γιὰ τὴν παράνομη ἐκλογὴ νέου Ἐπισκόπου τῆς Λάρισας μὲ τὸ θάνατο τοῦ Καλοσπίτη. Ὁ Πατριάρχης Ἐμμανουὴλ ἔγραψε ἕνα γράμμα γεμάτο ἀγανάκτηση στον Ἀπόκαυκο τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1222, ἐκφράζοντας τὴν ἀνησυχία του γιὰ τὴν ἀναίδεια τοῦ νέου του διορισμοῦ πού ἔκαμε στὴ Λάρισα. Ἀνακαλοῦσε τὰ εἰδικὰ μέτρα πού εἶχε λάβει γιὰ νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Καλοσπίτη στὴ Λάρισα καὶ τοῦ Δοκειανοῦ στὸ Δυρράχιο, μὲ τὸν ὅρο πὼς τέτοιες ἀντικανόνικες πράξεις δὲν θὰ ἐπαναληφθοῦν. Ἡ ἀναφορὰ τῆς Συνόδου του γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ εἶχεν ἐπιδοθῆ στον Ἀπόκαυκο ἀπὸ τὸν Ἐξάρχο τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντῖνο Αὐλήνο, καὶ εἶχεν ἀναγνωσθῆ πρὸς αὐτὸν παρουσία τοῦ Ἐπισκόπου Βονίτσης καὶ ἐν γνώσει τοῦ Θεοδώρου. Ἐν τούτοις, παρὰ τὴν ὁμολογουμένη πίστη τοῦ Δυτικοῦ Κλήρου πρὸς τὸν Πατριάρχη, τοῦ εἶχαν φτάσει εἰδήσεις πὼς ἕνας ἄλλος Ἐπίσκοπος εἶχε διορισθῆ γιὰ νὰ διαδεχθῆ τὸν Καλοσπίτη. Τέτοια εἰρωνεῖα γιὰ τὴν Πατριαρχικὴ ἐξουσία διέκρινε, στὴν ἐπιρροή τοῦ Χωματηνοῦ, «ἐνὸς Βουλγάρου Ἐπίσκοπου, ἐνὸς ξένου, καὶ ἄσχετου μὲ τὶς ἀρχές τῆς Ἐκκλησίας», ἐνὸς πού ἡ προαγωγή του ὑπῆρξε καὶ παράνομη καὶ ἄκυρη. Συμβούλευε τὸν Ἀπόκαυκο «νὰ μὴ τὸν ἔχουν ὑπὸ οἱ βάρβαροι καὶ ὑπερβόρειοι Χριστιανοί», ἀλλὰ νὰ φροντίσῃ ὥστε ὁ κλῆρος τῆς Ἑλλάδος νὰ προτείνεται καὶ νὰ διορίζεται σύμφωνα μὲ τὴν ὁμαλὴ νομικὴ διαδικασίαν. Στὸ γράμμα τοῦ Πατριάρχου μιλῆκε τὸ βουλοκέρει ἐπισημότητος, καὶ ἡ σχέση ἀνάμεσα στον Ἐμμανουὴλ καὶ τὸν Ἀπόκαυκο καθορίζονταν τώρα μὲ σκαιότητα σὰν σχέση Οἴκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ ὑφισταμένου. Αὐτὴ ἦταν Πατριαρχικὴ βούλλα, καὶ δὲν ἐπρόκειτο νὰ ὑπάρξῃ συμβιβασμός²⁸.

Ἔτσι οἱ Ἐπίσκοποι τῆς Δυτικῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καταγγέλλθηκαν σὰν παραβάτες, καὶ ἡ χειροτονία τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ, πού γρήγορα ἀποδείχτηκε φοβερὸς ἀντίπαλος τοῦ Πατριάρχου, κηρύχθηκε ἄκυρη. Ὁ Ἀπόκαυκος, θεωρώντας τὴν εὐθύνη μιᾶς ἀπαντήσεως πολὺ μεγάλη γιὰ τὸν ἑαυτό του, ζήτησε ὁδηγίες ἀπὸ τὸ Θεόδωρο, καὶ ὁ καρπὸς τῆς ἐκκλήσεώς του, πού συντάχθηκε χωρὶς ἀμφιβολία μὲ τὴν ὑπόδειξη τοῦ Θεοδώρου, ἦταν τὸ γράμμα του στον Πατριάρχη πού γράφτηκε γύρω στον Ἀπρίλιο τοῦ 1222²⁹. Αὐτὸ τὸ μακροσκελὲς καὶ λεπτομερὲς ἔγγραφο ἔγινε γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὶς πράξεις τῆς Δυτικῆς Ἑλληνικῆς Ἱεραρχίας γενικὰ καὶ τοῦ Ἀποκαύκου εἰδικὰ. Οἱ τραγικὲς περιστάσεις τῆς ἐποχῆς δὲν εἶχαν ὁδηγήσει σὲ λιγώτερο σοβαρὲς

άνωμαλιες στην Ήπειρο από ό,τι στη Νίκαια. Ἄλλα ἡ ἀξιοπρέπεια καὶ τὸ κῦρος τῆς ἐκκλησίας, εἶχαν διατηρηθῆ με εὐσυνειδησία. Ὁ Δοκειανὸς εἶχε ἐκλεγῆ Μητροπολίτης Δυρραχίου ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Ἄγγελο καὶ τοὺς Ἐπισκόπους τοῦ «πρὶν ἀπὸ ἐννέα χρόνια». Ὁ Καλοσπίτης εἶχε διοριστῆ στὴ Λάρισα ἀπὸ τὸ μακαρίτην Ἀρχιεπίσκοπο Λευκάδος. Καὶ ὁ Γεώργιος Βαρδάνης εἶχε γίνεи Ἐπίσκοπος Κερκύρας. Καὶ οἱ τρεῖς ἱεράρχες εἶχαν προταθῆ καὶ ἐκλεγῆ με τις καλύτερες συστάσεις, καὶ ὅλοι τους χάρη στὰ ἀναμφισβήτητα προσόντα τους. Οὔτε εἶχε ἀλλάξει χέρια ἡ Ἐπισκοπὴ Λαρίσης. Ἡ διάδοσις ποὺ εἶχε φτάσει στ' αὐτὰ τοῦ Πατριάρχου ἦταν ἀστήρικτη. Ὁ Καλοσπίτης εἶχε ἀρρωστήσει ἀλλὰ εἶχε ἀναρρώσει καὶ διηύθυνε πάλι τις ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας του.

Οἱ ἐπιθέσεις τοῦ Πατριάρχου ἐναντίον τοῦ προσώπου τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ ἀντιμετώπισαν σθεναρὴ ὑπεράσπιση γιὰ τὸ χαρακτῆρα του, τὴν ἰκανότητά του, καὶ τὴ μὀρφωσή του. Ὁ Χωματηνὸς εἶχε προταθῆ γιὰ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος «ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα μας, ποὺ τὸν θεωροῦμε σὰν ἀποσταλμένο τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἀναγνωρίζουμε σὰν Βασιλιά τῆς χώρας μας». Ἡ ἐκλογὴ εἶχε γίνεи ἀπὸ τὴ Σύνοδο ποὺ συγκάλεσε ὁ ἡγεμόνας «σύμφωνα με τὰ παλιὰ ἔθιμα τῆς Ἐκκλησίας». Ἄν ὁ Πατριάρχης προτιμᾷ νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἐγκυρότητα τῶν ὑποψηφίων ποὺ προτείνονται γιὰ προαγωγή ἀπὸ ἄλλον ἡγεμόνα ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας πρέπει νὰ σκεφθῆ πὼς ἡ πρότασις γιὰ Ἐπισκόπους ἀπὸ ἕναν Αὐτοκράτορα εἶναι ὀπωσδήποτε μόνον ὑπόθεσις προσωπικῆς προτιμήσεως, καὶ δὲν προσθέτει τίποτε στὸ κῦρος καὶ τὴν ἐξουσία αὐτῶν ποὺ διορίζονται". Στὴν πραγματικότητα ὁ διορισμὸς τοῦ Χωματηνοῦ δὲν ἦταν καθόλου ἀντικανονικώτερος ἀπὸ τὸ διορισμὸ τῶν Ἐπισκόπων Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας ἢ Ἱεροσολήμων, ποὺ κανεῖς τους δὲν εἶχε τὴν ἐπικύρωσι τοῦ Αὐτοκράτορα.

Ὁ Πατριάρχης εἰδοποιοῦνταν νὰ μὴν ἀσχολῆται με τις ἐσωτερικὲς ὑποθέσεις τῶν ἄλλων, καὶ νὰ συναισθάνεται σὰν συνετὸς ἄνθρωπος πότε πρέπει νὰ ὑποκύπῃ στὴ δύναμι τῶν περιστάσεων. Πολιτικὴ ἀναγκαιότητα εἶχε ἐξαναγκάσει τὴ Δυτικὴ Ἐκκλησία νὰ υἱοθετήσῃ αὐτὰ τὰ μέτρα, ἀλλὰ ὅ,τι ἔγινε ἀπὸ ἐξαναγκασμὸ δὲν ἦταν οὔτε οχισματικὸν οὔτε προδοικόν. Τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου ἀναφέρονταν ἀκόμη οἷς εὐχὲς τῶν ἐκλεκτόρων καὶ τῶν ἐκλεγόμενων μαζί, καὶ ἡ μόνη ἀνωμαλία ἦταν αὐτὴ ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τις δυσκολίες ἐπικοινωνίας με τὴ Νίκαια. Οἱ Πατριάρχες τῆς Νικαίας ποτὲ δὲν εἶχαν διαμαρτυρηθῆ φανερά ὅταν εἶχαν διοριστῆ Ἐπίσκοποι οἷς Ἐκκλησίες τῆς Τραπεζούντας ἢ τῆς Νεο-Καισαρείας, οὔτε στὴν περίπτωσι τοῦ Μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως, ποὺ εἶχε ρυθμίσει τις ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας του χωρὶς ἀναφορὰ σὲ καμμιὰ ἀνώτερη ἀρχή. Οὔτε εἶχαν φτάσει ἀκόμη οἱ ἡγεμόνες τοῦ Δεσποτάτου σὶ σημεῖο νὰ μιμηθοῦν τὸ παράδειγμα τοῦ Δαυῖδ Κομνηνοῦ τῆς Τραπεζούντας, ποὺ εἶχε ἀπορρίψει τὴν πρότασι τοῦ Πατριάρχου γιὰ ἕναν Ἐπίσκοπο στὴν Ἐπισκοπὴ Ἀμαστρίδος σὰν παραβίασι τῆς ἐξουσίας του.

Ὁ Ἀπόκαυκος ἔλαβε τὸν κόπο νὰ δείξῃ πὼς ὅλοι οἱ Ἐπίσκοποι ποὺ εἶχαν ἐκλεγῆ με ἐντολή τοῦ Μιχαὴλ ἢ τοῦ Θεοδώρου Ἄγγελου στὴν Ἑλλάδα ἦταν ἄνθρωποι ποὺ τὸν ἀνώτερο χαρακτῆρα τους δὲ μπορούσε παρὰ νὰ τὸν παραβιχτῆ ὁ Πατριάρχης. Ὁ Κωστομέρης, ὁ νέος Ἐπίσκοπος Νεοπάτρας, εἶχε τιμηθῆ με τὸν τίτλο τοῦ Λογοθέτη ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Πατριάρχη ὅταν ὑπηρετοῦσε σὰν διάκονος στὴν Κωνσταντινούπολι, ἐνῶ οἱ ἄλλοι διορισμοὶ ποὺ ἔγιναν οἷς Ἐκκλησίες ποὺ ἀπελευθέρωσεν ὁ Θεόδωρος ἀπὸ τοὺς Λατίνους, τοῦ Γοριανίτη λ.χ. οἷς Σέρρες καὶ τοῦ Ἐπισκόπου ποὺ ἐξέλέγη γιὰ τὴν Ἐπισκοπὴ Λευκάδος, δὲν ἄξιζαν λιγώτερο τὴν ἐγκρισι τοῦ Πατριάρχου. Τέλος ὁ Ἀπό-

καυκος παρατηροῦσε τὸ Μανουήλ γιατί ἀπέτυχε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὶς πολλὰς καὶ πολῦτιμες ὑπηρεσίαις ποὺ εἶχε προσφέρει στὴν Ἐκκλησία ὁ Θεόδωρος Ἄγγελος, καὶ γιατί καταδίκαζε ἀντὶ νὰ ἐπαινῇ τὴ φροντίδα ποὺ εἶχε νὰ δώσῃ «ποιμένας διὰ τὸ ποίμνιον» σὲ κάθε νεοκατακτημένη πόλιν. Τοῦ ζητοῦσε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ γεγονός πὺς μιὰ προσωρινὴ διαίρεση στὴ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας ἦταν ἀναπόφευκτη ἀπὸ τὶς περιστάσεις. Τὸ σωστὸ θὰ ἦταν βέβαια νὰ ὑπῆρχε μόνον ἓνας Αὐτοκράτορας γιὰ τὴ διευθέτηση τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων καὶ ἓνας Πατριάρχης γιὰ τὴ διευθέτηση τῶν πνευματικῶν ὑποθέσεων. Ἀλλὰ ἡ Αὐτοκρατορία διαιρέθηκε ἀπὸ τὴ δυστυχία καὶ τὰ ἐλαττώματα τοῦ λαοῦ της, καὶ ὁ Πατριάρχης ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν ἔδρα του, καὶ τὸ ποίμνιό του διασκορπίστηκε παντοῦ καὶ βρέθηκε κάτω ἀπὸ διαφορετικὰς ἐξουσίαις. Τὸ μόνον ποὺ μπορούσε νὰ γίνῃ ἦταν νὰ ὑποταγοῦν στὴ θέληση τοῦ Θεοῦ στὶς ὑποθέσεις αὐτές. Ὅμως, ἂν καὶ ἡ διαίρεση στὶς πολιτικὰς ὑποθέσεις φαίνονταν ἀδιάλλακτη, ἂν καὶ οἱ ἡγεμόνες τῶν δύο χωριστῶν κρατῶν τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Νικαίας δὲ μπορούσαν νὰ συνεργαστοῦν ἀρμονικὰ γιὰ τὸν κοινὸ σκοπὸ, ἡ πνευματικὴ ἐνότητα διατηροῦνταν «μέχρι θανάτου». Οἱ προσπάθειαις τοῦ Μανουήλ νὰ ἐπεμβῇ στὶς ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις τῆς Δυτικῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τὸ μόνον ποὺ θὰ μπορούσε νὰ κάμῃ κάτω ἀπὸ αὐτὰς τὶς περιστάσεις ἦταν νὰ χειροτερέψῃ τὸ «πολιτικὸ σκίσμα». Ἐμοιαζε λοιπὸν αὐτὸς μὲ κείνον ποῦ, στὴν προσπάθειά του νὰ μπαλώσῃ ἓνα κομμάτι ὕφασμα, ἀπλῶς μεγάλωνε τὸ σκίσμα περισσότερο. Ἡ στάση του αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσῃ μόνον σὲ διεξαγωγὴ ἱεροῦ πολέμου στὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Ἀπόκαυκος ζητοῦσε συγγνώμη γιὰ τὴν ἀμέλειά του στὴν ἀλληλογραφία μὲ τὸ Μανουήλ ἀναφερόμενος στὶς δυσκολίες καὶ τὶς παρεξηγήσεις ποὺ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρρώστειά του. Ἐξηγοῦσε πὺς ποτὲ δὲν εἶχεν ἐνημερωθῆ καθὼς πρέπει γιὰ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Πατριάρχου ποὺ ἐπικύρωνε τοὺς διορισμοὺς στὴ Λάρισα καὶ τὸ Δυρράχιο. Γιατὶ ἦταν ἄρρωστος στὸ κρεβάτι μετὰ ἀπὸ ἓνα τριήμερον ταξίδι ἀπὸ τὴ Βόνιτσα ὅταν ὁ Πατριαρχικὸς Ἐξάρχος Κωνσταντῖνος Αὐλῆνὸς ἔφτασε ἐκεῖ. Τὸ μόνον ποὺ τελικὰ εἶχε μάθει ἦταν μιὰ μικρὴ περίληψη, καὶ δὲν εἶχε τὸ χρόνο νὰ δώσῃ ἀναφορὰ γιὰ τὴν κατάστασιν στὴν Ἡπειρο πρὶν ξαναφύγῃ ὁ Αὐλῆνὸς γιὰ τὴ Νίκαια³¹.

Οἱ παρεξηγήσεις ἦταν ἀρεκτὰ γνήσιαι. Λίγο ἀργότερα ὁ Ἀπόκαυκος ἔγραψε στὸ Γεώργιο Βαρδάνη, ἐκφράζοντας τὴ λύπη του γιὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ σχεδὸν θανάσιμη ἀρρώστειά του ποὺ ὑπέφερε ὅταν κατέβηκε στὴ Βόνιτσα νὰ συναντήσῃ τοὺς «Ἐξάρχους τῆς Ἀνατολῆς» δὲν τὸν εἶχε ἀφήσει νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ μαζί τους ἀποτελεσματικὰ. Ἀλλὰ τὰ προσωπικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ Ἀποκαύκου δὲ μπορούσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν σὰν δικαιολογία γιὰ τὴ σχεδὸν ἐχθρικὴ τῶρα στάση ποὺ υἰοθετοῦσε ἡ Ἡπειρωτικὴ Ἐκκλησία πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο, μιὰ στάση ποὺ εὔρισκε τὴ δικαιολογία της στὴ δύναμη τοῦ Θεοδώρου ποὺ μεγάλωνε καὶ τὸν πρόμαχό της στὸ Δημήτριο Χωματηνὸ. Ὁ Ἀπόκαυκος ἔγραψε στὸ φίλο του Νικόλαο Γοριανίτη περιγράφοντας τὶς δυσκολίες στὴν προσπάθειά του νὰ συμβιβάσῃ τὴν ἀρχὴ τῆς πίστεως πρὸς τὸν Πατριάρχην Νικαίας μὲ τὴν ἀνάγκη τῆς ὑπακοῆς στὶς ἐπιθυμίες καὶ ἐντολὰς τοῦ ἡγεμόνα του Θεοδώρου. Καὶ εἶναι φανερὸ πὺς ὁ Ἀπόκαυκος βασάνιζε περισσότερο τὸ μυαλό του μὲ τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἀπὸ ὅ,τι ὁ Βαρδάνης ἢ ὁ Χωματηνός. Ἀλλὰ εἶναι σημαντικὸ πὺς ἡ ἐπιδεικτικὴ ὑπογραφή «Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης» ποὺ ἔβαλε ὁ Μανουήλ στὸ γράμμα του δὲν πέρασε ἀπαρατήρητη χωρὶς νὰ θεωρηθῆ προκλητικὴ, καὶ πὺς ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόκαυκος ἦταν ἔτοιμος νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν υἰοθέτησιν ἀπὸ ἓναν αὐτόκλητο Πατριάρχην ἐνὸς τόσο ἀμφισβητήσιμου τίτλου³².

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ 1222 ὁ Πατριάρχης Μανουήλ πέθανε. Ὁ Ἰωάννης

Βατάτζης Γ', πού τὸν εἶχε σιέψει Ἀυτοκράτορα τῆς Νικαίας τὸν Αὐγουστο τοῦ ἴδιου ἔτους, ἦταν ἀπησχολημένος μὲ τὴν ἐξασφάλιση τῆς ἐξουσίας του ἐναντίον τῶν διεκδικήσεων τῶν ἀδελφῶν τοῦ Θεοδώρου Λάσκαρη, πού εἶχαν ἐξασφαλίσει τὴν ὑποστήριξη τοῦ Ροβέρτου, τοῦ νέου Ἀυτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Ἕλληνες τῆς Δύσεως ἦταν ἀπησχολημένοι μὲ τὴν ἐκστρατεία τους γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Θεσσαλονίκης. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ὁ πόλεμος τοῦ Βατάτζη ἐναντίον τῶν Φράγκων δὲν ἦταν — τί εἰρωνεῖα τῆς τύχης — καθόλου μικρὴ βοήθεια. Γιὰ μερικὰ χρόνια οἱ διπλωματικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὶς δυὸ κῶρες εἶχαν διακοπῆ, καὶ τὸ ἐρεθιστικὸ ζήτημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως βρισκόνταν σὲ ἔξαρση. Καὶ οἱ δυὸ ἡγεμόνες εἶχαν ἐπιτυχίες. Ὁ Βατάτζης νίκησε τοὺς Φράγκους στὸ Ροϊμανερον, καὶ ὁ Θεόδωρος στέφθηκε Ἀυτοκράτορας στὴ Θεσσαλονίκη. Ἡ Σύνοδος στὴν Ἄρτα πού ἀποκοποῦσε στὴ στέψη τοῦ Θεοδώρου προειδοποίησε τὸ νέο Πατριάρχη Γερμανὸ Β' γιὰ τὶς ἐκκλησιαστικὲς συνέπειες. Ἡ ὅλη πολιτικὴ ὄψη ἄλλαζε τώρα. Ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης ἀναφέρει τὴ σύγκληση μιᾶς Συνόδου καμμιά σαρανταριὰ Ἐπισκόπων στὴ Νίκαια, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀποφασίστηκε νὰ σταλῆ γράμμα στὸ Θεόδωρον Ἄγγελο μὲ τὴ συμβουλή νὰ ἀφήσῃ κατὰ μέρος τὴν πορφύρα στὰ χῶματα πού δὲν ταίριαζε στοὺς ἀνθρώπους τῆς ἴδιας φυλῆς νὰ ἔχουν δυὸ Ἀυτοκράτορες καὶ δυὸ Πατριάρχες. Ἀλλὰ τέτοια συμβουλή ἦταν καταδικασμένη νὰ ἀγνοηθῆ. Γιατὶ ὅποιες δικαιολογίες κι ἂν ἐπινοοῦσε ὁ Ἡπειρωτικὸς κλῆρος γιὰ νὰ καθουσχάσῃ τὸν Πατριάρχη, τὸ ὄνομα τοῦ Ἀυτοκράτορα τῆς Νικαίας δὲν θὰ ἀναφέρονταν ποτὲ καὶ ἡ ἰδέα τῆς ὑπεροχῆς του ποτὲ δὲν θὰ γίνονταν δεκτὴ³³.

Μετὰ τὴ στέψη τοῦ Θεοδώρου τὸ 1225, ὁ Χωματηνός, πού χάρη στὸ ρόλο πού εἶχε παίξει θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸ του καὶ γενικὰ ἀναγνωρίζονταν χωρὶς ἀμφιβολία πὼς ἦταν ὁ ἀρχηγὸς καὶ ἐκπρόσωπος τῆς Δυτικῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, προσπάθησε νὰ προλάβῃ ἕνα καινούργιο ζέσπασμα τοῦ Πατριάρχη μὲ ἕνα λεπτό, ἂν καὶ καθυστερημένο, συγχαρητήριο γράμμα πρὸς τὸ Γερμανὸ γιὰ τὴν ἀνάρρησή του στὸν Πατριαρχικὸ θρόνο. Παρὰ τὶς συγχύσεις «πού ἔφεραν στὸν κόσμον οἱ ἁμαρτίες τῶν ἀνθρώπων», ζητοῦσε τὶς εὐλογίες τοῦ Πατριάρχη γιὰ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἡπείρου, πού ἐπέζησε καὶ ἀνθοῦσε χάρη στὶς ἀκαύραστες προσπάθειες τοῦ Ἀυτοκράτορά τους, «ἐστερημένου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ». Τελείωνε μὲ εὐχαριστίες στὸ Θεὸ πού οἱ τύχες τῆς Ἀνατολῆς συνδέονταν μὲ τὶς τύχες τῆς Δύσεως, πού τοὺς ἡγεμόνες καὶ τῶν δύο τοὺς ἔνωναν τὰ δεσμὰ ἑνὸς κοινοῦ σκοποῦ, καὶ πού ἡ πνευματικὴ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας παρέμεινε ἀδιάσπαστη³⁴.

Τέτοια λόγια ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο πού εἶχε σφετερισθῆ μέχρι τότε τὴν ἐξουσία τοῦ Πατριάρχη γιὰ νὰ στέψη ἕναν ἀντίπαλο Ἀυτοκράτορα δύσκολα μπορούσαν νὰ γίνουν δεκτὰ μὲ συμπάθεια. Ὁ Γερμανὸς ἀπάντησε μὲ φανερό σαρκαστικὸ τόνο γιὰ νὰ θίξῃ τὴν περηφάνεια καὶ τοῦ Θεοδώρου καὶ τοῦ Χωματηνοῦ. Ἀγνοώντας τὰ συγχαρητήρια πού τοῦ ἐξέφραζε τράβηξε κατ' εὐθεῖαν στὴ ρίζα τοῦ ζητήματος ρωτώντας πότε καὶ ἀπὸ πού ὁ κλῆρος τῆς Βουλγαρίας εἶχε πάρει τὸ δικαίωμα νὰ στέφῃ Ἀυτοκράτορες τῶν Ρωμαίων. Ἀπὸ ποῖα ἀγριελιά θὰ μπορούσε ὁ Χωματηνός νὰ πάρῃ τὸ ἱερὸ λάδι, καὶ ἀπὸ ποῖον κατασηματάρχη θὰ μπορούσε νὰ προμηθευτῆ τὸ μῦρο γιὰ τὴ στέψη, πού ἡ γείωση καὶ ἡ χρῆση τους ἦταν δικαίωμα τοῦ Πατριάρχη; Κατηγοροῦσε τὸ Χωματηνὸ πὼς σκόπημα διασπᾷ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ τὰ σκόπημα παραστρατήματά του ἀπὸ τὸ μονοπάτι τοῦ καθήκοντος, μεγαλοποιώντας τὶς ἀνωμαλίες τῆς πολιτικῆς καταστάσεως. Τέλος, πνυστοποιοῦσε τὸ διορισμὸ τοῦ Ἐπισκόπου Ἀρμαστρίδος ὡς Ἐξάρχου του στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ διαπιστώσῃ ἂν ὁ Δυτικὸς Ἑλληνικὸς Κλῆρος ἐπιθυμοῦσε

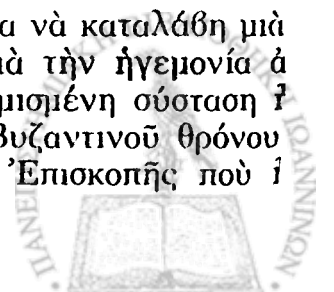

πραγματικά την αγάπη και την πνευματική όμοιοια για τὰ ὅποια μιλοῦσαν τόσο πολύ, καὶ γιὰ νὰ φέρῃ τὸ Θεόδωρο σὲ ἐπαφή μὲ τὶς ἐπιθυμίες τοῦ Πατριάρχου³⁵.

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἀμιστρίδος ἦταν πιθανὸν ὁ κοιμιστὴς τοῦ γράμματος αὐτοῦ στὸ Χωματηνὸ, καὶ ἡ σταθερότητα τῆς ἀποφάσεως τοῦ Πατριάρχου γίνονταν ἀκόμη πιὸ φανερὴ μὲ τὴ χειροτονία στὴ Νίκαια ἐνὸς νέου Ἐπισκόπου γιὰ τὴν Ἐπισκοπὴ Δυρραχίου, ποὺ ἦταν πάλι κενή. Αὐτὸ ἔγινε σὲ ἀπάντηση μιᾶς ἀναφορᾶς ποὺ εἶχε κάμει ὁ Ἀπόκαυκος πρὶν ἀπὸ δυὸ χρόνια. Ἀλλὰ ὁ Θεόδωρος ἀγνόησε μὲ περιφρόνηση τὸ διορισμὸ, καὶ μολονότι, σύμφωνα μὲ τὸ Βαρδάνη, συνῆλθε μιὰ Σύνοδος στὴ Θεσσαλονίκη νὰ ἀκούσῃ τὸν Πατριαρχικὸν Ἐξαρχο, τίποτε δὲν κατορθώθηκε. Ὁ Θεόδωρος συνέχισεν ἀπτώητος νὰ διευθύνῃ τὴν Ἐκκλησία του σύμφωνα μὲ τὴ δική του προτίμηση, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Καβάσιλας, γνωστὸς σὰν φίλος τοῦ Χωματηνοῦ, ἀνῆλθε στὸ Μητροπολιτικὸ θρόνο τοῦ Δυρραχίου³⁶.

Στὸ μεταξὺ ὁ Χωματηνός, πληγωμένος ἀπὸ τὴν ἀπάντηση τοῦ Πατριάρχου στὸ γράμμα του, ἔγραψε μιὰ ἐξαντλητικὴ υπεράσπιση γιὰ τὶς ἐνέργειες τῆς Ἐκκλησίας του καὶ τὴ δική του θέση καὶ τὴν ἔστειλε στὸ Γερμανό³⁷. Ἀφοῦ δήλωνε ἀνοιχτὰ καὶ ξάστερα πὼς δὲν ὑπῆρχε πιά τίποτε ποὺ νὰ ἐνώνῃ τὸ Δυτικὸ Ἑλληνικὸ Κλῆρο μὲ τὸν Πατριάρχου ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κοινὲς ἀρχὲς τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως, συνέχιζε ἀπαντώντας στὶς κατηγορίες ποὺ ἔγιναν ἐναντίον του. Ὁ Θεόδωρος, ἔλεγε, εἶχεν ἀνακηρυχθῆ νόμιμα Αὐτοκράτορας ἀπὸ τὴ Σύγκλητο, τὴν Ἱεραρχία, καὶ ὅλο τὸ στρατό, καὶ ἀποφασίστηκε νὰ χρισθῆ καὶ στεφθῆ σὰν ἀσπίδα στὶς ἀξιώσεις τῶν ἐχθρῶν του, ποὺ θὰ πρῶνταν ἀπὸ τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἀξίωμα ἐνὸς Αὐτοκράτορα. Ὁ ἴδιος ὁ Χωματηνός ἐξελέγη νὰ τελέσῃ αὐτὴ τὴ στέψη χάρις στὶς ἰδιαίτερες ἐξουσίες ποὺ εἶχαν παραχωρηθῆ ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸ καὶ τὸν Πάπα στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος, πρᾶγμα ποὺ τὸν ἀπάλλαζε ἀπὸ τὴν κατηγορία τοῦ προμελετημένου σφετερισμοῦ τῶν προνομίων τοῦ Πατριάρχου³⁸. Τὰ πράγματα στὴ Δύση δὲν ἦταν ἀνώμαλα ἀπ' ὅ,τι στὴν Ἀνατολή. Δὲν εἶχεν ἀνακηρυχθῆ Αὐτοκράτορα καὶ δὲν εἶχε διορισθῆ Πατριάρχης κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν περιστάσεων στὴ ἐπαρχία τῆς Βιθυνίας; Καὶ τί προηγούμενον ὑπῆρχε γιὰ τὸν Ἐπίσκοπο Νικαίας νὰ αὐτοκαλῆται Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως; Ὁ Χωματηνός ἀνεκεφαλαιῶνε μετὰ τὶς ἀρετὲς τοῦ Θεοδώρου σὰν προμάχου τοῦ ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ σὰν ἀπογόνου διασήμων Αὐτοκρατόρων καὶ κληρονόμου τοῦ Βασιλείου ποὺ τὴν παραχωρήθηκε σὰν κάτι ποὺ τοῦ ἀνῆκε. Σχετικὰ μὲ τὴν πραγματικὴ τελετὴ τῆς στέψεως παρέθετε τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας γιὰ νὰ δείξῃ πὼς δὲν ὑπῆρχαν εἰδικοί βαθμοὶ λαδιοῦ ὅπως εἶχε τονίσει ὁ Γερμανός. Τὸ λάδι γιὰ κάθε βάπτισμα δὲ χρειαζόνταν νὰ εὐλογηθῆ ἀπὸ τὸν Πατριάρχου. Μποροῦσε νὰ ἀγιασθῆ ἀπὸ ὅποιονδήποτε ἱερέα. Τὸ χρίσμα τῶν Βασιλέων ἀποτελοῦσε ἀπλῶς ἓνα παραπλήσιο «μέρος τῆς ἱεραρχικῆς τελετουργίας», καὶ καθόλου ἀποκλειστικὸ προνόμιο τοῦ Πατριάρχου³⁹. Καὶ ἀκόμη τὸ μῦρο ποὺ εἶχεν ἀμφισβητήσῃ ὁ Γερμανός δὲ χρησιμοποιοῦνταν στὴ συνθημιένῃ τελετὴ στέψεως, ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη χρησιμοποιοῦνταν δύσκολα μποροῦσε ὁ Πατριάρχης νὰ ἰσχυρισθῆ πὼς ἡ δική του ἰδιαίτερη παραλλαγή ἦταν καλύτερη ἀπὸ αὐτὸ ποὺ «χύνεται ποτάμι ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Ἀγίου Πητρίου στὴ Θεσσαλονίκη».

Ἡ ἀπάντηση αὐτὴ ἀποσκοποῦσε νὰ δώσῃ στὴ Νίκαια νὰ καταλάβῃ μιὰ πάντα ὄχι μόνον τὶς δίκαιες ἀξιώσεις τοῦ Θεοδώρου γιὰ τὴν ἡγεμονία αὐτὴ καὶ τὴν ἐγκυρότητα τῆς στέψεώς του. Καὶ ἡ ὑπογραμμισμένη οὐσία ἦταν ἡ πῶς, ἀφοῦ ὁ Θεόδωρος ἦταν ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου ὁ Χωματηνός ἦταν ὁ κληρονόμος μιᾶς Ἀποστολικῆς Ἐπισκοπῆς ποὺ ἦταν ἡ

δεύτερη μόνον μετὰ τὴν Ἐπισκοπὴν Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Βατάτζης δὲν εἶναι τίποτε παρὰ ἕνας νεόπλοτος καὶ ὁ Γερμανὸς τίποτε παρὰ ὁ Ἐπίσκοπος Νικαίας. Εἶναι πάντως δύσκολο νὰ καταλάβῃ κανεὶς γιατί ὁ Χωματηνὸς νὰ ἀσχολῆται τόσο πολὺ μὲ τὰ ὑποτιθέμενα προνόμια τοῦ ἀφοῦ παραδέχεται πῶς ἡ τελετὴ στέψεως δὲν ἀπαιτεῖ λειτουργὸν μὲ εἰδικὰ προνόμια· καὶ φαίνεται καθαρὰ πῶς ἔκανε ὅ,τι μπορούσε γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ στὴ Νίκαια τὸ σφειτεριμὸν ἀπὸ τὸν ἴδιον τοῦ Πατριαρχικοῦ ἀξιώματος ποῦ μόνον αὐτὸ ταίριαζε στὸ κῦρος ἐνὸς Βασιλείου.

Μὲ αὐτὸν τὸν τόνο τελείωνε τὸ γράμμα τοῦ κατηγορῶντας τὸν Πατριάρχη πῶς καταπατεῖ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἐπισκοπῆς Ἀχρίδος εὐλογῶντας τὴν ἴδρυση αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας στὴ Σερβία, καὶ ἀπονέμοντας στὸ Σάββα, τὸν ἀδελφὸ τοῦ Στεφάνου Νεμάνια, τὸν τίτλον τοῦ «Ἀρχιεπισκόπου Πάσης Σερβίας». Ὁ Χωματηνὸς εἶχε γράψῃ κίολας στὸ Σάββα γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ τὸ Μάιον τοῦ 1220 ἀποκαλώντας τὸν ὄχι Ἀρχιεπίσκοπον ἀλλὰ μοναχὸν ποῦ εἶχεν ἐγκαταλείψει τὸ ἐπάγγελμά του στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ εἶχε δελεασθῆ ἀπὸ ἐγκόσμιες φιλοδοξίας καὶ διαμαρτυρούμενος πῶς ἡ πραγματικὴ Ἐπισκοπὴ Σερβίας ἦταν ἐκείνη τοῦ Ράσ, ἐξαρτημένη ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν Βουλγαρίας καὶ ἐκείθεν ἀπὸ τὴν Ἐπισκοπὴν Ἀχρίδος. Ἀλλὰ τὸ γεγονός εἶναι πῶς οἱ διακανονισμοὶ ποῦ κατέληξαν στὴν ἀναγνώριση μιᾶς ἀνεξάρτητης Σερβόφωνης Ἐκκλησίας καὶ στὴ στέψη ἐνὸς Σέρβου Βασιλιᾶ, μηχανεύτηκαν ἀπὸ τὸ Νεμάνια καὶ ἔγιναν δεκτοὶ ἀπὸ τὸ Βατάτζη γιὰ πολιτικοὺς λόγους, καὶ παραβίαζαν τόσο πολὺ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πατριάρχου, ποῦ παθητικὰ ἐνέδωσε στὰ σχέδια τοῦ Αὐτοκράτορά του, ὅσο καὶ τὶς ἐδαφικὰς διεκδικήσεις τοῦ Χωματηνοῦ, ποῦ διαμαρτυρήθηκε δριμύτατα¹⁰.

Οἱ λεπτομέρειες τῆς κανονικῆς διαδικασίας στέψεως γρήγορα ξεχάστηκαν ὡς σημεῖον φιλονεικίας. Ἀλλὰ ἡ σθεναρὴ ἄρνησις τοῦ Θεοδώρου νὰ δεχθῆ γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Δυρραχίου τὸν Ἐπίσκοπον ποῦ εἶχε σταλῆ ἀπὸ τὴν Νίκαιαν ἦταν ἡ πιὸ καθαρὴ ἔνδειξις πῶς ἡ περιφρόνησις τῆς Πατριαρχικῆς ἐξουσίας ἦταν ὑπόθεσις ὑψηλῆς πολιτικῆς ποῦ ὑπαγορεύονταν στὴ Δυτικὴ Ἐκκλησίαν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Αὐτοκράτορα Θεσσαλονίκης. Ὁ Γερμανὸς ἀντεκδικήθη μὲ μιὰ καταγγελίαν ὅλων τῶν κριμάτων ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ποῦ διαπράχτηκαν ἀπὸ τὸ Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸν ἡγεμόνα του ἐναντίον τῆς ἡγεμονίας τῆς Νικαίας, καὶ ἔρριχνε τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν «ἐπανάστασι» τοῦ Ἡπειρωτικοῦ κλήρου κατευθεῖαν στὸ Θεόδωρον. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ χάθηκε, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον του μπορεῖ νὰ διαμορφωθῆ ἀπὸ τὴν ἀπάντησι ποῦ συνέταξε ὁ Γεώργιος Βαρδάνης τῆς Κερκύρας. Ὁ Θεόδωρος ἀποτελοῦσε τὸ ἀντικείμενον μιᾶς σφοδρῆς καὶ προσωπικῆς ὑβριστικῆς γλώσσης. Τὸν κατηγοροῦσε πῶς γίνονταν ἐμπόδιον στὴν ὑπόθεσις τῶν Ἑλλήνων, πῶς παραβίασε τὸν ὄρκον του πρὸς τὸ Θεόδωρον Λάσκαρη, πῶς κυνήγησε τὸν Κωνσταντῖνον Μεσοποταμίτη ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ υἱοθέτησε τὸ ὄνομα τοῦ Αὐτοκράτορα, καὶ πῶς ὑποκίνησε ἐσκεμμένα σχίσμα μέσα στὴν Ἐκκλησίαν.

Τὸ ἔργο τῆς ἀπαντήσεως ἐν ὀνόματι «τῆς Δυτικῆς Ἱεραρχίας» σ' αὐτοὺς τοὺς «ἤχους κερανοῦ» τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου ἀνετέθη στὸ Βαρδάνην. Τὸ γράμμα τοῦ στὸν Γερμανὸν εἶναι μεγάλο, ὄξύ, καὶ σαρκαστικόν. Ἀλλὰ ἡ φρασεολογία του εἶναι καλομελετημένη καὶ χαριτωμένη καὶ ἡ τραχύτητά του περιβάλλεται ἀρκετὰ καλὰ ἀπὸ ἕνα μανδύα ἀλληγορίας, μυθολογίας καὶ ἀποποιομάτων τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἐδωσε πλήρη διέξοδον στὸ συγγραφικόν του ἔλανθον μὲ μιὰ γενικὴ ὑπεράσπισιν τοῦ Θεοδώρου πρὶν, προχωρήσῃ στὴν ἐπίστασι καθεμιᾶς χωριστῆς περιπτώσεως στὸν κατάλογον τῶν κατηγοριῶν τοῦ Πατριάρχου. Ὁ Πατριάρχης, ἔγραφε, παρακινουῦνταν ἀπὸ κακοὺς συμβούλους καὶ ἐπιτεθῆ μὲ «ὀλέθριες λέξεις» ἐναντίον αὐτοῦ ποῦ, τοῦλάχιστον γιὰ τοὺς

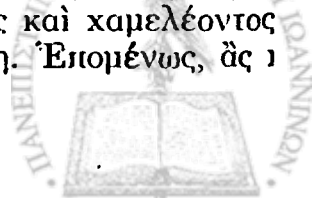
Ἕλληνες τῆς Δύσεως, ὀρίστηκε μὲ τὴ θεϊκὴ θέληση σὰν Αὐτοκράτορας. Τὰ διάφορα κρίματα ποὺ τοῦ ἀποδίδονταν στηρίζονταν μόνον στὴν προκατάληψη ἢ τὴ διαστροφή. Ὁ Θεόδωρος δὲν ἦταν ἔνοχος γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Ἐπισκόπου Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὴ Μητρόπολή του. Ὁ Μεσοποταμίτης δὲν εἶχε ἐξορισθῆ ἀπὸ τὸ Βασιλιά, τὸν κλῆρο, ἢ τὸ λαό. Εἶχε ἀκολουθήσει τὴν κλίση του καὶ τὴ συνείδησή του υἱοθετώντας ἓνα περιπλανώμενο βίο, καὶ εἶχε ἐπιμείνει στὴν ἀπόφασή του νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη παρὰ τὶς ἰκεσίες τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοδώρου καὶ τὴν παρέμβαση τῶν συναδέλφων του τῆς ἱεραρχίας καὶ μελῶν τῆς Συγκλήτου.

Ἡ κατηγορία πὺς ὁ Θεόδωρος εἶχε ἀποδεικτὴ ἔνοχος ἐπιπορκίας στὸ Θεόδωρο Λάσκαρη στηρίζονταν ἐξίσου σὲ κακὲς πληροφορίες. Ὁ ὅρκος πίστεως ποὺ εἶχε ὑποχρεωθῆ νὰ δώσῃ ὅταν δέχτηκε τὴν πρόσκληση τοῦ ἀδελφοῦ του νὰ πάῃ στὴν Ἡπειρο τὸ 1205 δόθηκε στὸ Λάσκαρη ὄχι σὰν Αὐτοκράτορα, γιὰτὶ δὲν εἶχε στεφθῆ τότε, ἀλλὰ σὰν ἀπλὸ τυχοδιώκτη ποὺ ἀναζητοῦσε πριγκηπᾶτο. Καὶ ἂν ὁ Θεόδωρος δὲν τοῦ εἶχε προσφέρει ἀνεκτίμητη βοήθεια κατὰ τοὺς πρώτους ἀγῶνες του ἦταν ἀμφίβολον ἂν ὁ Λάσκαρης θὰ εἶχε κατορθώσῃ ποτὲ νὰ ἰδρῦσῃ τὴν πρωτεύουσα τοῦ Βασιλείου του στὴ Νίκαια.

Τέλος, σχετικὰ μὲ τὸ καυτὸ πρόβλημα τῆς Ἐκκλησίας Δυρραχίου, ὁ Βαρδάνης ἔλαβε τὸν κόπο νὰ δικαιολογήσῃ τὴ στάση τοῦ Θεοδώρου. Τὸ Δυρράχιο ἦταν ἡ πόλη ποὺ ὁ Θεόδωρος ἀγαποῦσε πάνω ἀπ' ἄλλες τὶς ἄλλες στὴν ἐπικράτειά του, ἓνα λάφυρο ποὺ ἀπέσπασε ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς ὁ ἀδελφός του Μιχαὴλ μετὰ ἀπὸ ἡρωϊκὲς προσπάθειες, καὶ διατηροῦνταν μὲ καθόλου λιγώτερη ἀποφασιστικότητα ἀπὸ τὸν ἴδιο ἐναντίον τῶν ἐπιρόνων καὶ ἐπανεπιλημμένων ἐπιθέσεων ἐνὸς ἐχθροῦ «μὲ ὑπεροπτικὸ ἀπὸ τὴν ὑπερηφάνεια λιονταριῶν».

Ὁ Θεόδωρος εἶχε χάσει πολὺ ἔμψυχο καὶ ἄψυχο ὑλικὸ γιὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν κατοχὴ τῆς πόλεως αὐτῆς, καὶ νὰ ἀπωθήσῃ «τὰ ἀρπακτικὰ θηρία τῆς Σικελίας καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Ἀδριατικῆς» ποὺ τὴν λεηλατοῦσαν. Δὲν ἦταν λοιπὸν καθόλου ἀφύσικο νὰ θεωρῆ δικό του δικαίωμα τὴ διεύθυνση τῶν ἐπιθέσεων τῆς Δύσεως. Δύσκολα θὰ περίμενε κανεὶς νὰ δεχτῆ σὰν Ἐπίσκοπό τῆς ἑνὸς ἱερέα ποὺ δὲν εἶχε ὑπηρετήσῃ ποτὲ οὔτε στὴ Θεσσαλονίκη οὔτε σὲ κανὲν ἄλλο μέρος τῶν κτήσεων του. Ἀλλὰ ἀφοῦ τὸ Δυρράχιο εἶχε ἀποτελέσει πόθεση δοκιμασίας, ὁ Βαρδάνης ἐξουσιοδοτήθηκε νὰ δηλώσῃ σὰν ἀρχὴ πᾶσι στὸ μέλλον δὲν θὰ ἐπετρέπετο σὲ κανένα κληρικὸ ἀπὸ τὴ Νίκαια νὰ κατέθεσθαι σὲ κανένον μέρος τῆς ἐπικρατείας ποὺ ἡγεμόνευε ὁ Θεόδωρος σὰν Αὐτοκράτορας. Ὅλες οἱ κενὲς Ἐπισκοπὲς στὴ Δύση θὰ ἐπληροῦντο πᾶσι ἀπὸ ποσηφίους ποὺ θὰ πρότεινε ἐκεῖνος καὶ θὰ ἐξέλεγε ἡ Δυτικὴ Ἱεραρχία ἢ ἡ Σύνοδος τοὺς σύμφωνα μὲ τὴ δική τους ἐκλογὴ καὶ χωρὶς προηγούμενης συνδιάσκεψης μὲ τὸν Πατριάρχη. Τέτοια τακτικὴ μπορεῖ νὰ θεωροῦνταν ἀμαλῆ, ἀλλὰ ὄχι πῶς πολὺ ἀπὸ τὶς ἀνωμαλίες τῆς ἐποχῆς καὶ τῶν περιστάσεων ποὺ βρισκόνταν ὅλοι τους.

Ὁ Βαρδάνης τελείωνε τὸ γράμμα του μὲ μιὰ ἔκκληση γιὰ κάποιο μέγεθος συμφωνίας ἀνάμεσα στὰ δυὸ Βασιλεία σχετικὰ μὲ τὴν ἀναγνώριση τῆς Ἐξαρτησίας τοῦ καθενός. Οἱ διαφορὲς τοὺς ἦταν ὀλοφάνεραι. Τὸ Δυτικὸ σίλειο ἦταν ἐλεύθερο καὶ ἀνεκτικὸ, τὸ Ἀνατολικὸ σκληρὸ καὶ μισαλλόδοξο. Τὸ ἓνα «κῆπος μὲ τριαντάφυλλα καὶ κυπαρίσσια, ὅπου ὁ καθένας μπορεῖ νὰ μπῆ ἐλεύθερα γιὰ νὰ ἀπολαύσῃ τὴ θέα, νὰ βαδίσῃ, νὰ καθῆσθαι, νὰ μαζουλούδι, ἢ νὰ ξεκουραστῆ στὴ σκιά. Τὸ ἄλλο σὰν Πιρᾶδειςος, ἀλλὰ πμορφωμένο, ἀπαγορευμένο ἀπὸ τὴ μισαλλοδοξία του καὶ τὴν ἐχθρότητα» μπερδεῖ νὰ ὑπάρχῃ πραγματικὴ ἁρμονία μεταξὺ λέοντος καὶ χαμελέοντος. Ἐπομένως, ὡς ἂν

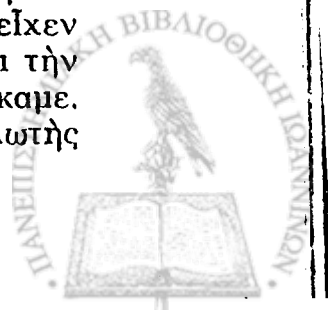

νοήση ὁ καθέννας τοὺς ὄρους αὐτοῦς, ἀπολαμβάνοντας τὴ δική του Σπάρτη καὶ ὄντας εὐχαριστημένος μετὰ τὴ μοῖρα του, χωρὶς νὰ ρίχνῃ ἀκόρταγο βλέμμα στὶς ἄλλες ἐσχατίες τῆς γῆς, ἀλλὰ νὰ ζῆ μετὰ εὐχαρίστηση καὶ ἀδελφικὴ ἀγάπη φοβούμενος τὸ Θεὸ καὶ οεβόμενος ὁ καθέννας τὸ Βασιλιά του¹¹.

Ἀλλὰ ὁ Πατριάρχης δὲ μπορούσε νὰ δεχτῆ τέτοιο συμβιβασμό, καὶ ὁ κεραυνὸς τῆς διαφωνίας του συνέχιζε νὰ βροντᾷ γύρω ἀπὸ τὸ Βασίλειο τῆς Θεσσαλονίκης. Τελικὰ ὁ Θεόδωρος ἀνέλαβε προσωπικὰ τὴν ὑπόθεση καὶ ἀνεκκήρυξε ἀνοικτὰ τὸν ἑαυτό του ὑπερασπιστὴ τῆς πίστεως στὴν Ἑλλάδα, θέση πού μπορούσε πρὸ εὐλόγα νὰ υἱοθετήσῃ ἀφοῦ ἦταν κύριος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ εἶχε τὸ ἴδιο ἀξίωμα μετὰ τὸν Ἀυτοκράτορα Νικαίας. Τὸ χειμῶνα τοῦ 1225, μετὰ τὸ ἄδοξο τέλος τῆς Σταυροφορίας τοῦ Πάπα ἐναντίον του, συνεκάλεσε μιὰ δευτέρη Σύνοδο στὴν Ἄρτα νὰ συζητήσῃ τὴν κατάστασι. Παρευρίσκονταν καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ διηύθυνε τὴν πορεία τῆς συζητήσεως. Τὰ πορίσματα τῆς Συνόδου αὐτῆς ἀναπτύχθηκαν περιληπτικὰ «ἀπὸ ὅλους τοὺς Μητροπολίτες, Ἀρχιεπισκόπους, καὶ Ἐπισκόπους τῆς Δύσεως, καὶ ἀπὸ τὴν αὐτόνομη Ἀρχιεπισκοπὴ Βουλγαρίας». Ὁ Ἀπόκαυκος τὰ συνέταξε καὶ τὰ ἔστειλε στὸ Γερμανὸ καὶ «τὴ Σύνοδο τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας». Ὁ τόνος ἦταν πρὸ μετριοπαθῆς ἀπὸ κεῖνον τοῦ Βαρδάνη καὶ τοῦ Χωριατηνοῦ, ἀλλὰ οἱ ὄροι ἦταν οἱ ἴδιοι. Ὁ Ἀπόκαυκος ἀνυπομονοῦσε πάλι νὰ τονίσῃ πῶς, ἂν καὶ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ προσωρινὰ νὰ διαιρέθῃ, στὸ πνεῦμα παρέμενε ἓνα. Ἀλλὰ οἱ πρακτικὲς δυσκολίες τῆς ἐποχῆς ἦταν ἀνυπέρβλητες, καὶ ὁ Πατριάρχης ἔπρεπε νὰ δεχτῆ τὴν ἐκκλησιαστικὴ καθὼς καὶ τὴν πολιτικὴ αὐτονομία τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἡ ἀρχὴ πού διατυπώθηκε ἀπὸ τὸ Βαρδάνη ὑποστηρίχθηκε τότε ξανὰ ἐπίσημα. Δὲν ἐπρόκειτο νὰ σταλοῦν πρὸς κληρικοὺς ἀπὸ τὴ Νίκαια γιατί τέτοια τακτικὴ ἦταν «κατὰ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοδώρου». Δὲν ἦταν δυνατὸν ἡ Ἐκκλησία Νικαίας νὰ δεχτῆ ἀδιαμαρτύρητα κληρικοὺς πού θὰ τῆς ἔστειλε ἡ Δύσις. Οἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Δυτικοῦ Βασιλείου θὰ ἔμεναν πολὺ καιρὸ «χωρὶς Ποιμένα» ἂν δὲν ἔπαιρναν ἀνεξάρτητη ἀπόφασιν νὰ διορίσουν Ἐπισκόπους. Ἐν τούτοις τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου μνημονεύονταν ἀκόμη καθημερινὰ σ' ὅλες τὶς ἐκκλησίες καὶ τὰ μοναστήρια τῆς Ἑλλάδος, κατ' ἐντολὴν τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοδώρου, καὶ μιὰ καὶ εἶχαν ἔτσι τὰ πράγματα ἢ πνευματικὴ ἐνότητα θὰ θριάμβευε τελικὰ ξεπερνώντας ὅλα τὰ προβλήματα πού δημιούργησεν ἡ γεωγραφικὴ διαίρεσις. Μποροῦσε λοιπὸν ὁ Πατριάρχης νὰ δώσῃ τὴν εὐλογία του χωρὶς ἀμφιβολίες γιὰ τοὺς διορισμοὺς τῶν Ἐπισκόπων πού εἶχαν κίβλας γίνεαι, ὅπως παραδείγματος χάριν στὶς Ἐκκλησίας Κερκύρας, Λευκάδος καὶ Φαρσάλων.

Τέλος τὰ μέλη τῆς Συνόδου δὲ μπορούσαν παρὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν ἐκπληξίαν τους γιὰ τὴν ἀπροθυμίαν τοῦ Πατριάρχου νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν πλήρη τίτλο τοῦ Θεοδώρου ὡς Ἀυτοκράτορα. Ὁ τίτλος δόθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ. Γιατὶ ὁ Θεόδωρος κατάγονταν ἀπὸ βασιλικὴ αἰχμή, ἦταν ἀπόγονος μιᾶς μεγάλης σειρᾶς Βασιλέων, καὶ τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ τὸν εἶχε κατευθύνει φανερὰ στὴν ἐκπλήρωσι τῆς προορισμοῦ του. Γιατὶ μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ περισσότερο παρὰ μετὰ τὴ δύναμιν τῶν ὀπλῶν εἶχε νικήσει τὸν Πέτρο τοῦ Κουρτεναί, καὶ ἔτσι εἶεν ὁδηγηθῆ πρὸς τὸ στέμμα πού τοῦ ἀνήκε δικαιωματικὰ. Καὶ πάλι, ὁ ἀλαρνετικὸς Μαρκήσιος, πού τὰ πλοῖα του γέμισαν τὴ θάλασσα καὶ τὰ ἄλογά του ἦν κάμπο τοῦ Ἀλμυροῦ, εἶχε γίνεαι ὑποπόδιο τῶν πεδιῶν του μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅταν, ὡς τὸ ποτάμι πού σαρώνει τὶς πέτρες μπροστὰ του, εἶχεν ἀναφέρει τὶς πόλεις στὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ εἶχεν ἐξαγνίσει τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τὸ μῖσος τῶν Λατίνων, μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ τὸ ἔκαμε. Ἐν λοιπὸν ὁ Λατῖνος ἡγεμόνας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ διαστρελωτῆς

τῆς πίστεως (ὁ ἀζυμίτης), ἂν ὁ Σκύθης Ἰωάννης Ἀσὸν ἄξιζε νὰ λέγεται Βασιλιάς, πόσο πῶς πολὺ ἄξιζε ὁ Θεόδωρος, πού τὸ δικαίωμα του γιὰ τὸ Ἱμπερίο ἦταν κληρονομικὸ καὶ δίκαιο;¹²

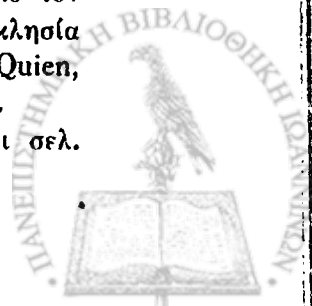
Ἐνα τρίμηνο χρονικὸ διάστημα, ἀρκετὸ γιὰ ἓνα ταξίδι στὴ Νίκαια μὲ ἐπιστροφή, καθορίστηκε γιὰ μιὰ ἱκανοποιητικὴ ἀπάντηση. Ἄν αὐτὸ περνοῦσε ἄκαρπο ἐξακοντίζονταν μιὰ καλυμμένη ἀπειλὴ πῶς ὁ Θεόδωρος μπορεῖ νὰ βρίσκονταν στὴν ἀνάγκη νὰ θέσῃ τὴν Ἐκκλησία του κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τοῦ Πάπα. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ τελεσίγραφο, πού ἀκολουθεῖ μετὰ τὴν ἄρνηση τοῦ Ἀποκαύκου στὶς προτάσεις τῆς Νικαίας νὰ λάβῃ μέρος σὲ διαπραγματεύσεις μὲ τὴ Ρώμη πρὶν ἀπὸ πέντε χρόνια, φέρνει στὸ φῶς τὶς πραγματικὲς προθέσεις τοῦ Θεοδώρου. Καὶ ὅσο κι ἂν ὁ Ἀπόκαυκος μποροῦσε νὰ τονίσῃ τὶς δυσκολίες πού ἐπιβάλλονταν ἀπὸ τὶς πολιτικὲς περιστάσεις ἢ ἀντίφαση παραμένει. Τὸ τελεσίγραφο ἦταν τοῦ Θεοδώρου, πού ἴσως τὸ ὑποστήριξε ὁ Χωματηνός, ἂν καὶ εἶναι ἀμφίβολον ἂν κανεῖς ἀπὸ τὸν κληρὸ του, καὶ πῶς πολὺ ὁ Ἀπόκαυκος, θὰ τὸν ὑποστήριζαν γιὰ ὅποιεσδήποτε διαπραγματεύσεις μὲ τὴ Ρώμη. Ἡ ἀπειλὴ ἦταν ὑποκριτικὴ ἂν ὄχι ἀνέντιμη. Ἀλλὰ στὸ τελευταῖο τοῦτο μέσον ὁ Θεόδωρος μπορεῖ νὰ ἀντιλήφθηκε, ὅπως ὁ ἀδελφός του Μανουὴλ ἀργότερα, πῶς ἡ ὑποστήριξη τῆς Ρώμης μποροῦσε νὰ τὸν στηρίξῃ σὲ καλὴ θέση vis - à - vis μὲ τὴ Νίκαια.

Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι πῶς ὁ Ἀπόκαυκος γιὰ τὰ μέτρα πού ἐπιβλήθηκαν στὴν Ἐκκλησία του ἀπὸ τὸ Θεόδωρο ἐνδιαφέρθηκε ἀρκετὰ νὰ στείλῃ, παράλληλα μὲ τὴν περίληψη αὐτῆ, ἓνα ἐπεξηγηματικὸ καὶ ἀπολογητικὸ γράμμα στὸ Γερμανό. Καὶ ὅταν δὲν πῆρε ἀπάντηση ἔστειλε ἓνα δεῦτερο γράμμα ζητώντας κάποια ἀναγνώριση, καὶ ἐκφράζοντας ἐλπίδες γιὰ κάποια φιλικὴ κατανόηση στὶς σχέσεις τῶν δυὸ ἐκκλησιῶν πού ἐλάχιστα τὶς ἀφοροῦσαν οἱ ἀπειλές τῆς Συνόδου του, καὶ λέγοντας πῶς ἡ προσωπικὴ του γνώμη διέφερε ἀρκετὰ ἀπὸ κείνη πού ἐξέφραζε μὲ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ ἡγεμόνα του¹³.

Ἀλλὰ τὸ ρῆγμα ἀνάμεσα στὴν Ἡπειρο καὶ τὴ Νίκαια εἶχε συντελεσθῆ πιά καὶ εἶχεν ἐπικυρωθῆ κατηγορηματικά. Δὲ μποροῦσε νὰ ἐπουλωθῆ ὅσον καιρὸν ὁ Θεόδωρος θὰ παρέμενε Αὐτοκράτορας στὴ Θεσσαλονίκη. Γιατὶ αὐτὸς ἦταν ὁ κύριος ὑπεύθυνος. Τὴν πολιτικὴ του ἀνεξαρτησία τὴν εἶχεν ἀποκτήσει μὲ τὶς δικές του προσπάθειες καὶ τὴν εἶχεν ἐπιβάλῃ μὲ τὴν τέλεση τῆς στέψεώς του. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἀνεξαρτησία ἦταν ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα, γιατί ἦταν ἀνεφάρμοστο ἂν ὄχι ἀδύνατο νὰ διατηρῆ αὐτόνομο Βασίλειον ἐνῶ ὀφείλει πίστη σὲ ξένο Πατριάρχη, ὅπως εἶχε δεχτῆ ἀρκετὰ εὐκόλα ἡ Νίκαια στὴν περίπτωση τῆς Σερβίας. Ἡ δικαιολογία τῶν περιστάσεων καὶ οἱ δυσκολίες ἐπικοινωνίας μπορεῖ νὰ ἐξυπηρετοῦσαν γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα, ἀλλὰ τελικὰ τὸ ρῆγμα θὰ ἀκολουθοῦσε ἀναγκαστικά, καὶ ἂν ἀκόμη χρειάζονταν ἀγῶνας γιὰ τὴν ἐπικράτησή του στὶς ἀμφιβολίες τῶν προσεκτικῶν καὶ συντηρητικῶν κληρικῶν ὅπως ἦταν ὁ Ἀπόκαυκος. Γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ ὁ Θεόδωρος βρῆκε τὸν ὑποστηρικτὴ του στὸ Δημήτριο Χωματηνὸ, ἓναν Ἱεράρχη πού ἦταν ἕτοιμος νὰ κάνῃ τὸ πᾶν γιὰ τὰ προνόμιά του, καὶ ἦταν δυναμικώτερος θεολόγος καὶ ἱκανώτερος πρόμαχος ἀπ' ὅλους τοὺς Πατριάρχες Νικαίας. Ἀλλὰ ἡ διεκδίκηση τοῦ Θεοδώρου γιὰ τελείαν αὐτονομία, ζευγαρωμένη μὲ τὴν ἀξίωσή του νὰ εἶναι ὁ μόνος πραγματικὸς Αὐτοκράτορας τῶν Ρωμαίων, ἔβαλε τὴ σφραγίδα γιὰ πάντα στὴν ἀμυδρὰ πάντα δυνατότητα πῶς ὁ Βυζαντινὸς κόσμος μπορεῖ νὰ ἐνωθῆ γιὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν πρωτεύουσά του. Καὶ μολονότι τὸ ἐκκλησιαστικὸ σχίσμα κράτησε μόνο λίγα χρόνια, ὁ ἐγκόσμιος φθόνος ἀνάμεσα στοὺς ἡγεμόνες τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Νικαίας ποτὲ δὲν παραμερίστηκε, καὶ ὀδήγησε στὴ συνέχιση τῆς ὑπάρξεως τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου γιὰ πολὺν καιρὸ ἀκόμη μετὰ ἀπὸ τότε πού εἶχε χάσει τὸν «raison d' être»¹⁴.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- 1) Μέρος αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου παρουσιάστηκε σὺν ἄρθρο στὸ «Byzantion», 22 (1952), Brussels 1953, σελ. 207—28.
- 2) Ἐπὶ τὴν ἀκόμη καὶ ἐκείνοι στὴ Νίκαια ποὺ εἶχαν ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἐξουσία τοῦ Πατριάρχου τους. Ἴδὲ Nikephoros Blemmydes, «Curriculum Vitae», ἔκδ. Heisenberg, σελ. 7.
- 3) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἰννοκέντιο Γ', δημοσιευθεῖσα ἀπὸ τὸ Δημητρακόπουλο στὸ «Ἐθνολογικὸν Ἡμερολόγιον», (1870), σελ. 187, καὶ ἀπὸ τὸν Παπαγεωργίου στὴν «Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας», σελ. 30—3. Τὸ Πατριαρχεῖον ἦταν γενὸ μεταξὺ Φεβρουαρίου καὶ Δεκεμβρίου 1215. Ὁ Πεδιαδίτης ἐπισκέφθηκε πάντως τὴ Ρώμη κάποτε (ἴδὲ Chomatenos 155).
- 4) Chomatenos 399, 400, 430. Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 8 σελ. 253—4, ἀριθ. 13, σελ. 262 (ἰδιαίτερα στίχ. 2—10).
- 5) N. A. Bees, «Manassis der Metropolit von Naupaktos ist identisch mit dem Schriftsteller Konstantinos Manassis», Byz. - neugr. Jahrbuch., VII (1928—29), σελ. 119—30. Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 15, σελ. 265· ἔκδ. P. Kerameus, V. V., XII, ἀριθ. 10, σελ. 351· ἔκδ. P. Kerameus, «Sbornik Lamanskomu», σελ. 248—50, καὶ «Bessarione», Φύλ. II, τόμ. XI (1905), σελ. 295. Ἴδὲ Wellnhofer, op. cit., καὶ Vasiliev, «History» σελ. 560—1.
- 6) N. A. Βέης, «Ἡ Μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτου», Byz. - neugr. Jahrbuch., XI (1934—35), Abt. IV, σελ. 179—92. Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 23, σελ. 284. Müller, «Latins in the Levant», σελ. 70, 234.
- 7) Apokaukos, ἔκδ. Petrides, ἀριθ. 12, σελ. 18 (ἓνα συμβόλαιον γάμου ὑπογεγραμμένο ἀπὸ τὸν Ἀπόκωνο στὸ Πατριαρχεῖο τοῦ Ἰωάννου Καματεροῦ). Ἴδὲ N. A. Βέης, «Λέων - Μανουήλ, Μακρὸς κ.λ.π.», «Ἐπετηρίς», II (1925), σελ. 131—2. Γιὰ τὸν Ἀνδρέα (ποὺ λέγονταν καὶ Τσίρος) ἴδὲ ἔγγραφο εἰς P. Kerameus, «Analecta», I, ἀριθ. 3, σελ. 461, καὶ Miklosich καὶ Müller, III, σελ. 63.
- 8) Ὁ Ἀκομινάτος τραβήξε τὴν προσοχὴ τοῦ Ἀποκωνοῦ γιὰ τὸ παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Νικολάου Σώστη, ποὺ ἔξαρτωνταν ἀπὸ τὸ Μοναστήρι τῆς Κῆου ποὺ ἔμεινε. Ἄλλαξαν ἐπίσης δῶρα καὶ ἀπόψεις γιὰ τὸ διορισμὸ τοῦ Βαρδάνη στὴν Κέρκυρα. Δυὸ ἀνεψιοὶ τοῦ Ἀκομινάτου, ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Νικητάς, ἦταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Δεσποτάτου. Ἴδὲ καὶ Wellnhofer, op. cit., σελ. 26. Akominatos, ἔκδ. Lambros, II, σελ. 326, 330, 332, 339, 350. Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 9 καὶ 10, σελ. 254—6.
- 19) Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 1, 3, 21, σελ. 241, 245, 282. Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος δώρισε ἓνα μέρος στὴν ἐκκλησία τῆς Ναυπάκτου (Apokaukos, ἔκδ. P. Kerameus, «Sbornik Lamanskomu» ἀριθ. 6 σελ. 242). Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γράμματα, ποὺ μερικὰ εἶναι ἀκόμη ἀνέκδοτα, ὁ Ἀπόκωνος ἔγραψε τουλάχιστον μία πραγματεία γιὰ τὴ χρῆση τοῦ ἀξύμου ἄρτου στὴ Θεία Μετάληψη. Δεκαεξὶ ἐπιγράμματά του ἔχουν σωθῆ, ὅλα ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα ποὺ ἔγραψε στὴν Κωνσταντινούπολη μεταξὺ 1183 καὶ 1195 (ἔκδ. P. Kerameus, «Ἀθηνᾶ»), XV (1903), σελ. 463—78.
- 20) Ἴδὲ ἰδιαίτερα Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 17, σελ. 270, στίχ. 16, «Πρόθυμος οὐκ εἰμί χειροτονητής. βραδὺς δὲ μᾶλλον περὶ τὰ τοιαῦτα». Καὶ στίχ. 20, «ἀλλὰ καὶ τούτων ὀφτω θελώντων...». Ὁ Μηλιαράκης (σελ. 189) ἀκολουθώντας τὸ Σάθα καὶ τὸν Ἀραβαντινὸ ἐσφαλμένα ὑποθέτει πὸς ὁ Μιχαὴλ ἀπένειμε στὸν Ἀπόκωνο τὸν τίτλο «ἐπέρτιμος Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου καὶ ἔξαρχος Αἰτωλίας» καὶ πὸς ἡ Ἐκκλησία τῆς Ναυπάκτου ὑπάγονταν στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἄρτης μετὰ τὸ 1204. Ἴδὲ Le Quien, «Oriens Christianus», τόμ. II, σελ. 199—200· Wellnhofer op. cit., σελ. 15—16.
- 21) Ἴδὲ ἰδιαίτερα Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 3, σελ. 245, στίχ. 24 μέχρι σελ. 246, στίχ. 6.

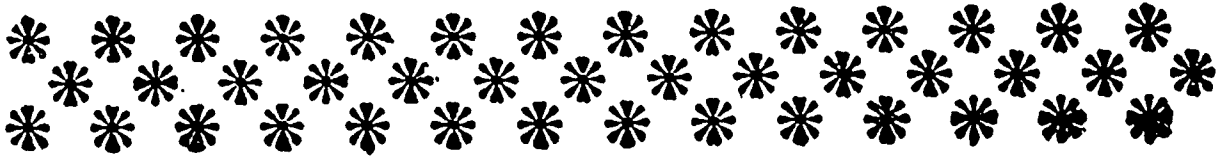
- 12) Chomatenos, ἔκδ. Pitra, στήλ. 1—2, 709—20. Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 17, σελ. 272, στίχ. 35 μέχρι σελ. 273, στ. 2. Γιὰ τὴ χρονολογία διορισμοῦ του, ἰδὲ M. Drinov, «Περὶ τινῶν συγγραμμάτων Δημητρίου τοῦ Χωματηνοῦ ἐξ ἱστορικῆς ἐπιφύσεως», V.V., I (1894), σελ. 319—40, 11 (1895), σελ. 1—23. E. Kurtz, εἰς B.Z., IV (1895), σελ. 175, V (1896), σελ. 211—12. P. Kerameus «Sbornik Lamanskomu», I (1907), Εἰσαγωγή. A. Momferratos, εἰς V.V., II (1895), σελ. 426—38. Γιὰ τὸ ρόλο τοῦ Ἀποκαυκοῦ στὴν ἐκλογή του, ἰδὲ P. Kerameus, loc. cit., ἀριθ. 2, σελ. 233, «ἐγὼ δὲ πάντων ἀποδοκιμάσας τὰς δόξας σὲ τὸν ἕμῳ πατριάρχῳ Δημητρίῳ, γνωστὸν μὲν ἔμοι πρό πολλοῦ...».
- 13) Chomatenos 245—50. Τὰ ἄλλα ἔργα του περιλαμβάνουν ἀπαντήσεις στὰ δογματικὰ προβλήματα τοῦ Κωνσταντίνου Καβάσιλα, Ἐπισκόπου Δυρραχίου, καὶ τοῦ Στεφάνου Ραδοσιλάβου τῆς Σερβίας· πραγματεῖες γιὰ τὰ καθήκοντα τοῦ Ἑλληνοποιῦ κλήρου σχετικὰ μὲ τὸ Τυπικὸ τῶν Καθολικῶν. Τρεῖς ἐπιστολὲς πρὸς τὴ Ρώμη καὶ τὴ Βενετία γιὰ τὴ χρῆση τοῦ ἀξύμου ἄρτου στὴ Μετάληψη, καὶ μιὰ ἄλλη γιὰ τὴ νηστεία καὶ τὴν ἀγαμία τοῦ κλήρου (ἔκδ. Pitra, στήλ. 617—784). Ἰδὲ καὶ P. Kerameus «Βυζαντινὰ Ἀνάλεκτα», B.Z., VIII (1899), σελ. 75—6. Krumbacher «Geschichte der Byzantinischen Literatur», σελ. 607, 611.
- 14) Ἰδὲ Zeiller, «Le Site de Justiniana Prima», εἰς «Mélanges Charles Diehl», τόμ. I (Paris 1935), σελ. 299—305. V. N. Siatarski, «Prima Justiniana im Titel des Bulgarischen Erzbischofs von Achrida», B.Z., XXX (1929—30) σελ. 484—9. Τὸ γράμμα τοῦ Χωματηνοῦ στὸν Πατριάρχη (ἔκδ. Pitra, στήλ. 495) δηλώνει τὶς διζέες του ἀπὸ ψεις γιὰ τὸ θέμα.
- 15) Zlatarski, op. cit. Γράμματα τοῦ Χωματηνοῦ στὸ Σάββα Ἀρχιεπίσκοπο Σερβίας (ἔκδ. Pitra, ἀριθ. 86, στήλ. 381—90), καὶ στὸν Πατριάρχη Γερμανοῦ (ἀριθ. 114, στήλ. 496 «μέρος γὰρ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐπαρχίας ὁ Τέρνοβο»).
16) Ὁ Γρηγοράς, 1, 26—7, ἀναφέρει τὰ προνόμια τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὰ ὁποῖα, λέγει, ἔλαβαν τὴν Ἀχρίδα ἀνεξάρτητη ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ζήτημα στέψεως Βασιλέων.
17) Ὁ Χωματηνὸς ἀποκαλοῦνταν «παναγιώτατε δέσποτα ἢ μακαριώτατε ἀρχιεπίσκοπε» Ἰδὲ π.χ. Chomatenos 319, 341, 369, 417, 429, 483· Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 3 (σελ. 245, στίχ. 35), 17 (σελ. 272, στίχ. 13), καὶ 26 (σελ. 288 στίχ. 23). Αὐτὸ ἀπενθύνονταν στοὺς Ἐπισκόπους του μὲ τοὺς τίτλους «ιερωτάτος καὶ ἱερότης, ὄχι θεφιλέστατος», (Chomatenos 67, 71, 301, 310, 536). Ἰδὲ H. Gelzer, «Der Patriarch von Achrida», σελ. 16—18, 181—3.
- 18) Michael Akominatos, ἔκδ. Lambros, II, 624—5. Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 5, σελ. 248· ἔκδ. Petrides, ἀριθ. 28, σελ. 28. Ὁ Μηλιαράκης (σελ. 199) ἰσχυρίζεται πὼς γεννήθηκε στὴν Αἴγυπτο, ἀλλὰ ἰδὲ Lambros op. cit., σελ. 350, «τῆς ἐνεργουῦς αὐτὸν (Βαρδάνη) καὶ λαχούσης ἐμὲ (Ἀθήνας)».
- 19) Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 5 καὶ 6, σελ. 248—52· ἔκδ. Petrides, ἀριθ. σελ. 28—9.
- 20) Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 7, 9, 11, 13, 17, σελ. 252—5, 256—8, 260, (στίχ. 26—30). Ἐνας ἄλλος Ἐπίσκοπος φαίνεται πὼς διαδέχτηκε τὸν Πεδιαδίτη λίγο καιρὸ (ibid., ἀριθ. 7, σελ. 252, στίχ. 16—18). Ὁ Apokaukos, ἔκδ. P. Kerameus V.V., XIII, σελ. 351, ἀναφέρεται στὸ Βαρδάνη ὡς «τὸ τῶν χειρῶν ἐμῶν ἔργον». γράψε ἀριθμὸ πραγματειῶν. Γιὰ τὶς συζητήσεις του μὲ τοὺς Φραγκισκανοὺς, ἰδὲ N. «The Despotate of Epirus», σελ. 116. Σὲ μιὰ ἐργασία του γιὰ τὴν Ἐκπόρευση τοῦ γιου Πνεύματος ἀνέφερε μιὰ ἐπίσκεψη ποὺ ἔλαμε στὴ Ρώμη, κατὰ τὴν ὁποία τὴν ἀσημένια πλάκα μπροστὰ στὸ Λεῖψανο τοῦ Ἁγίου Παύλου στὴν ὁποία τὸ Πιστὸν ἦταν γραμμένο χωρὶς τὴν πρόταση τοῦ «filioque». Ἀνάμεσα στὰ ἔργα του ἔπαρκα καὶ τριάντα λαμβικὸι στίχοι, ποὺ λέγεται πὼς τοὺς ἔγραψε γιὰ τὸν τάφο του. Ἰδὲ Stoxidi, op. cit., σελ. 437—8, καὶ Appendix, σελ. XLIX—L. Marmora, op. cit., 198—200. Parageorgiou op. cit., σελ. 36—9. Γιὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴν Ἰταλία

- 1231—1232, ἰδὲ Nicol, «The Despotate of Epiros», σελ. 115—117.
- 21) Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 2, 3, 7, 8, 13, σελ. 243—4, 245, 252—3, 253—4, 260—3. Γιὰ τὴ χρονολογία τοῦ διορισμοῦ τοῦ Βαρδάνη (ποῦ λανθασμένα τὴ δίνει ὁ Μηλιαράκης ὡς 1220) ἰδὲ Wellnhofer, op. cit., σελ. 43.
- 22) Niketas 837, Akropolites 18—19. Theiner, «Vetera Monumenta Slavorum», I, σελ. 20—8, 39. Chomatenos 39—48, 563—70. Ἰδὲ P. Nicou, «Deux Sources de l' Histoire bulgare», «Spisanie na Bulgarskata Akademija», 20 (II) (1921), σελ. 1—62. Jireček, «Bulgaren», σελ. 237. Zlatarski, «Istotija», σελ. 174—80 καὶ 182—4. Ἄλλοῦ ὁ Βαρδάνης ἀναφέρει τὴν ἰσχυρὴ Βουλγαρικὴν ἐπίδραση στὰ βόρεια τῆς Ἑλλάδος τὴν περίοδο αὐτὴ (Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 5 σελ. 248—50).
- 23) Akropolites 33. Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 14, σελ. 264.
- 24) Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 15, σελ. 265—7, γραμμένο περὶ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1220. Ἰδὲ Wellnhofer, op. cit., σελ. 51. Ὁ Λάσκαρης εἶχεν ὑπογράψει ἐμπορικὴ συμφωνία μὲ τὴ Βενετία τὸν Αὔγουστο τοῦ 1219, καὶ τὰ Ἑνετικὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ἐμπαιναν ἐλεύθερα στὰ λιμάνια τῆς Ἠπείρου. Ἰδὲ Nicol, «The Despotate of Epiros», σελ. 60.
- 25) Apokaukos, ibid., σελ. 266, στίχ. 35, «γίγνωσκε, δέσποτα, ὡς μεγάλην πάσαις ψυχαῖς τῶν ἐνταῦθα χριστιανῶν τὴν θυμηδίαν ἐνεποιήσατε τοῖς Λατίνοις κηδεύσαντες καὶ παρὰ τοῦτο τὴν κατ' αὐτῶν ὀρμὴν παρεάσαντες» σελ. 267, στίχ. 19, «δόσεις χωρῶν, χορημάτων καταβόλαιον». Philip Mouskes 23009—12. Ἰδὲ Norden, «Papstum und Byzanz», σελ. 344. Wellnhofer, op. cit. σελ. 53.
- 26) Akropolites 33, «μηδ' ὅλως τῇ τοιαύτῃ ἀθεσμογαμίᾳ συγκατανεύοντος».
- 27) Mansi, «Conciliorum amplissima Collectio», XXII, στήλ. 1138. Ralles καὶ Potles, «Syntagma», V, σελ. 115—16. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποῦ ἔλαβαν μέρος στὸ Συνέδριο αὐτὸ ἦταν καὶ ὁ Ρωμανός, Ἐπίσκοπος Δυρραχίου, ποῦ πρέπει νὰ εἶχε ἕνα καθαρῶς τυπικὸ διορισμὸ στὴ Νίκαια.
- 28) Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 16, σελ. 268—9.
- 29) Ibid., ἀριθ. 17 σελ. 270—8.
- 30) Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 17, σελ. 273, στίχ. 14—17, «ἔστι δὲ ἡ ἐκ βασιλέως προχείρισις... μόνον γνωριστικὴ τῆς τῶν προσώπων ἐπιλογῆς, οὐδὲν δὲ τι πλέον συμβαλλομένη πρὸς τὴν ἐπισκοπικὴν τελειότητα». Ἰδὲ ἐπίσης Chomatenos 631—2, ἀπόσπασμα εἰς Nicol «The Despotate of Epiros», σελ. 102, σημ. 44.
- 31) Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 17, σελ. 270, στίχ. 24 μέχρι σελ. 271, στίχ. 11.
- 32) Apokaukos, ἔκδ. P. Kerameus, V.V., XIII, ἀριθ. 9, σελ. 349. ἔκδ. Petrides, ἀριθ. 25, σελ. 26. ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 17, σελ. 271, στίχ. 5—22.
- 33) Nikephoros Blemmydes, ἔκδ. Heisenberg, «Curriculum Vitae», 14—15.
- 34) Chomatenos 481—4.
- 35) Chomatenos 484—6.
- 36) Bardanes, ἔκδ. Mustoxidi, «Delle Cose Corciresi», Appendix, σελ. LVI. Γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Καβάσιλα, ἰδὲ Thalloczy, Jireček, Sufflay, «Acta et Diplomata Albaniae», I, 51, καὶ Chomatenos, ἔκδ. Pitra, στήλ. 617—86.
- 37) Chomatenos 487—98.
- 38) Ἰδὲ ἰδιαίτερα Chomatenos 489, «προαερίθημεν ἡμεῖς γνώμη πάντων ἱερουργῆσαι, ὡς τὴν ὑπεροχὴν ἔχοντες ἀπὸ τῆς τοῦ καθ' ἡμᾶς θρόνου μεγαλειότητος».
- 39) Chomatenos 493, «...μέρος τῆς τελετουργίας τῆς ἱεραρχικῆς».
- 40) Chomatenos 381—90, 495—6. Ἡ ἐξάρτηση τῆς Ράς ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα καθιερώθηκε ἀπὸ τὸ Σαμουὴλ τῆς Βουλγαρίας, καὶ ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τὸ Βασίλειο Β' τὸ Μάιο τοῦ 1220. Ἰδὲ H. Gelzer, «Ungedruckte und Wenig bekannte Bistümerverszeichnisse», B.Z., II (1893), σελ. 41. Jireček, «Serben», I, σελ. 298—9.
- 41) Τὸ γράμμα τοῦ Βαρδάνη δημοσιεύεται μόνον ἀπὸ τὸ Μουστοξίδη, «Delle Cose Corciresi», Appendix, σελ. I—LVI.
- 42) Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 26, σελ. 288—93.

- 43) Αποκαυκος ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 27, σελ. 293—5.
- 44) Ἀνάμεσα στοὺς Ἐπισκόπους ποὺ εἶναι γνωστὸ πὼς διορίστηκαν κατ' ἐντολὴ τοῦ Θεοδώρου μεταξὺ 1223—1230 εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος Καβάσιλας στὸ Δυρράχιο (ἀπὸ τὴν Τιβεριοῦπολη, ἰδὲ P. Kerameus, «Βυζαντινὰ Ἀνάλεκτα», Β.Ζ., VIII (1899), σελ. 76, καὶ L. Petit, εἰς «Bulletin de l' Institut archéologique russe à Constantinople» VI (1900), σελ. 96· ὁ Ἰωάννης στὴ Βόνιτσα τὸ 1227 (ἰδὲ Αποκαυκος, ἔκδ. P. Kerameus, «Βυζαντίς», I (1909, σελ. 26). Ὁ Μανουὴλ Μακρὸς στὴ Βελλὰ (ἰδὲ Αποκαυκος, ἔκδ. P. Kerameus, «Sbornik Lamanskomu», ἀριθ. 4, σελ. 237)· ὁ Εὐστάθιος στὸν Ἀγελῶ (Αποκαυκος, ἔκδ. Petrides, ἀριθ. 13, σελ. 18)· καὶ οἱ Ἐπίσκοποι Λευκάδος καὶ Φαρσάλων (Αποκαυκος, ἔκδ. Vasilievsky, σελ. 290, στίχ. 17). Ὁ Χωματηνὸς σὲ μιά ἀπὸ τὶς πραγματεῖες του (ἔκδ. Pitra, στήλ. 631—2) συνοψίζει τὰ καθήκοντα καὶ τὰ προνόμια τοῦ Βασιλιᾶ σχετικὰ μὲ τὴν ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας. «Ὁ βασιλεὺς γὰρ οἶα κοινὸς τῶν ἐκκλησιῶν ἐπιστημονάρχης... καὶ συνοδικαῖς γνώμας ἐπιστατεῖ... καὶ πρὸς γε χηρευούσων ψήφοις ἐκκλησιῶν. Ἀνάγει δὲ καὶ ἀπὸ ἐλάττονος τιμῆς εἰς μείζονα, δηλαδὴ ἀπὸ ἐπισκοπὴν εἰς μητρόπολιν, ἢ ἀνδρὸς ἀρετὴν ἢ πόλιν τιμῶν... πλήν μόνον τοῦ ἱερουργεῖν, τὰ λοιπὰ ἀρχιερατικὰ προνόμια σαφῶς εἰκονίζει ὁ βασιλεὺς, ἐφ' οἷς πράττει νομίμως τε καὶ κανονικῶς».

ΣΤΕΛΙΟΥ Κ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

Δι κ η γ ό ρ ο υ

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ*

(167 π. Χ.)

ΑΙΦΝΙΔΙΑΣΜΟΣ ΑΠ' ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

Είδαμε ότι πριν αρχίση ο πόλεμος, η προσπάθεια τῶν Ρωμαίων νὰ κάνουν συμμάχους τοὺς Ἡπειρωτῆς ἀπέτυχε. Οἱ 400 νέοι ποὺ στρατεύθηκαν μεταξύ τῶν Ἡπειρωτῶν φιλορωμαϊστῶν καὶ στάλθηκαν στοὺς Ὀρέστες, στὰ σύνορα τοῦ κράτους τοῦ Περσέα, ἀποτελοῦσαν μὲ τὸ μικρὸ ἀριθμὸ τους ἀπόδειξη αὐτῆς τῆς ἀποτυχίας. Ἄν ὅμως ἀπέτυχαν στὸν τομέα τῆς στρατιωτικῆς σύμπραξης, οἱ Ρωμαῖοι ἐπέτυχαν ἀπόλυτα στὸ διπλωματικὸ πεδίο. Ἐκάναν τοὺς Ἡπειρωτῆς ἀδιάφορους θεατῆς τῆς ἀτέλειωτης πορείας τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων ἀπ' τὴς ἀκτῆς τοῦ Ἰονίου, ποὺ προσέφεραν ἔτσι, μὲ τὴν «εὐμενῆ» τους οὐδετερότητα, συμπάρασιση πολυτιμότερη ἀπὸ ὅποιαδήποτε στρατιωτικὴ βοήθεια ἀμφίβολης ἀποτελεσματικότητος, ὅπως π.χ. τοῦ Εὐμένη. Ποιά εἶναι τὰ αἷτια αὐτῆς τῆς οὐδετερότητας;

Τὸ γράψαμε καὶ παραπάνω: Τὸ ρωμαϊκὸ χρῆμα ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, καὶ ὁ πολιτικὸς τυχοδιωκτισμὸς καὶ ἡ πολιτικὴ μυωπία ἀπὸ τὴν ἄλλη, ποὺ ἦταν — τὰ τελευταῖα αὐτὰ — τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα ὀλόκληρου τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου τὴν ἐποχὴ τούτη. Φαίνεται πὼς ἀποτέλεσμα τῆς συνδρομῆς ὅλων αὐτῶν τῶν παραγόντων ἦταν ἡ ὑπαρξὴ κάποιας ἐπίσημης συνθήκης μεταξύ Ἡπειρωτῶν καὶ Ρωμαίων, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον μᾶς εἶναι ἄγνωστο, καὶ τὴν ὁποία θὰ συναντήσουμε καὶ παρακάτω.

Λίγες μέρες μετὰ τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου, ὁ Περσέας κατὰ τὴν διάρκειαν ἑνὸς πολεμικοῦ συμβουλίου, ἐπληροφόρησε τοὺς ἐπιτελεῖς του, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι μετεκίνησαν τὸ στρατόπεδόν τους ἀπ' τὸ «Νυμφαῖον»²³, ἀλλὰ σὲ λίγο πληροφορεῖται κι' ὁ ἴδιος ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ στρατιὰ ἐνισχυμένη τώρα μὲ νέα δύναμη, ἔκανε μιὰ γρήγορη διάβαση τῆς Πίνδου καὶ βρέθηκε ξαφνικὰ στοὺς Γόμφους τῆς Θεσσαλίας, κοντὰ στὸ σημερινὸ Μουζάκι τῆς Καρδίτσας, ἀφοῦ διέσχισε τὴν Ἡπειρὸ κατὰ πλάτος. Ἐκεῖνο ποὺ ἐντυπωσίασε τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, δὲν εἶναι ἡ διάβαση τῆς εἰρηνικῆς Ἡπείρου, ἀλλὰ τῆς ὄρεινῆς χώρας τῶν Ἀθαμάνων, ποὺ εἶχε «σκληρὸν καὶ ἀδιάβατον ἔδαφος». Ὁ Τίτος Λίβιος παρατηρεῖ ὅτι ἂν ὁ βασιλεὺς, στὰ ἀπ' τὴ φύση τους ὄχυρά αὐτὰ μέρη, ἐμπόδιζε τὴν διάβαση στοὺς Ρωμαίους, οἱ τελευταῖοι τοῦτοι, τσακισμένοι ἀπ' τὴν κούραση, θὰ μάχονταν μὲ μεγάλες ἀπώλειες²⁴. Μιὰ ματιὰ στὸ χάρτη τῆς Ἡπείρου, πείθει ἀπόλυτα ὅτι ἡ παρατήρηση τοῦ Ρωμαίου ἱστορικοῦ εἶναι ὀρθή.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 188.

23) Tit. Liv. XLIII, 2 «Iam enim dicí movere castra Ab Nymphaeo Romanos».

24) Tit. Liv. XLII, LV, 1—4 «Iter expeditum primo per Epirum habuit κ.λ.π.».

Ὁ βασιλεὺς ἔχασε τὴν πρώτη κίνηση στὴ σκακιέρα τοῦ πολέμου ἀπὸ ἀδράνειά του, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μεταφερθεῖ ἀπὸ τὶς πρώτες κιόλας ἡμέρες ὁ πόλεμος στὴ Θεσσαλία, εὐαίσθητο πάντα πολεμικὸ ὑπογάστριο τῆς Μακεδονίας.

Ἡ σκηνὴ αὐτὴ ἐπαναλήφθηκε ἀπὸ τότε, καὶ μέχρι τὸ τέλος τοῦ πολέμου πολλές φορές, ἀλλὰ ἡ παρακολούθησή της ἀπὸ τὸν ἐρευνητὴ τῆς Ἡπειρωτικῆς ἱστορίας, δὲν ἔχει παραπέρα ἐνδιαφέρον, γιατί δὲν προσφέρει καινούργια στοιχεῖα, ἱστορικὰ ἢ γεωγραφικά. Ὅ,τι καινούργιο μᾶς παρουσιασθεῖ, θὰ τὸ ἐπισημάνουμε.

ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΟ

Ὅταν μιὰ χώρα εἶναι βάση, ἔστω καὶ διαμετακομιστικὴ, ξένου - φιλικῆς στρατοῦ, καὶ μάλιστα σὲ μεγάλες μάζες, εἶναι φυσικὸ νὰ ὑφίσταται δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις ἀπ' αὐτὸ τὸ γεγονός, στὴν ἄσκηση τῆς πολιτικῆς της, ἀλλὰ καί, ἀντίστοιχα, εὐμενεῖς στὴν οἰκονομία της. Οἱ Ἡπειρώτες χονδρέμποροι καὶ μικροπωλητὲς πρέπει νὰ ἐξοικονομοῦσαν χρήματα, πουλῶντας τὶς πραιμῆτιες τοὺς στοὺς στρατιῶτες τῆς Ρώμης, καὶ τὰ φορτώματά τους στὶς ἀποθήκες τοῦ στρατοῦ.

Δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα οἰκονομικῶν σχέσεων μεταξὺ Ἡπειρωτῶν καὶ Ρωμαίων ἢ τοῦ Περσεία, καὶ θὰ ἦταν φυσικὸ ἢ πλευρὰ αὐτῆ τῆς ἐρευνᾶς μας, νὰ περιορισθεῖ στὶς γενικὲς αὐτὲς σκέψεις, πού θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν καὶ αὐθαίρετες.

Εἶναι εὐτύχημα ὅτι βρήκαμε μιὰ μαρτυρία, μοναδικὴ στὴν ὅλη ἐρευνᾶ μας, στὴν ὁποία μάλιστα μνημονεύονται εἰδικὰ οἱ Ἡπειρώτες ἔμποροι, καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία συνάγουμε ἓνα μέρος τῶν συναλλαγῶν τους μὲ τοὺς ἐμπόλεμους Ρωμαίους. Γιὰ νὰ γίνῃ ὅμως ἀντιληπτὴ ἡ ἀνάγκη ἀπ' τὴν ὁποία ἐπήγαγε αὐτὴ ἡ πολύτιμη ἀλλὰ κατὰ τὰ ἄλλα «ξεκάρφωτη» — ἀπ' τὴ θέση ποὺ βρίσκεται — αὐτὴ πληροφορία, ἐπιβάλλεται μιὰ διασάφηση.

Ὁ πόλεμος αὐτὸς ἐπέφερε πολλὰς μεταβολὰς στὴ διάρθρωση τῆς Ρωμαϊκῆς Πολιτείας, δηλαδὴ στὸν πολιτειακὸ ὀργανισμό της, πού δὲν μπορούν νὰ γίνουν ἀντικείμενο τῆς μελέτης μας, καὶ γι' αὐτὸ περιορίζομαστε στὴν περίπτωση μας:

Ἡ Σύγκλητος, ἐξ αἰτίας ἀναφορῶν καὶ παραπόνων κατοίκων τῶν ἐπαρχιῶν γιὰ χρηματοθηρίες ἀνώτατων ἀξιωματούχων, ἀπ' ἀφορμὴ, ὅπως φαίνεται τὸν βίον καὶ τὴν πολιτεία τῶν διοικητῶν τῆς Ἰσπανίας, πῆρε μιὰ ἀπόφαση πλὴν σημαντικὴ: Μὲ διάταγμα πού μᾶς διέσωσε ὁ Τίτος Λίβιος²⁵, καὶ τὸ ὅπο ἀναφέρει καὶ ὁ Πολύβιος²⁶, ἀπαγορεύθηκε στοὺς στρατηγούς τῶν ἐπαρχιῶν (καὶ γενικὰ σὲ κάθε διοικητὴ μονάδας ἔξω ἀπὸ τὴ Ρώμη), νὰ κάνουν οἱ ἴδιοι πληρωμὲς τῶν εἰδῶν, πού ἀγόραζαν γιὰ στρατιωτικὲς ἀνάγκες, καὶ ὅταν χρεώθηκαν νὰ δίνουν κατάστασι τῶν ἀγορῶν τους καὶ τῶν δικαιούχων, καὶ σὲ τὸν ὅτιον πλῆρον, νὰ ἀναφέρουν καὶ τὴν ἀνάγκη πού πρόκειται νὰ καλύψει τὴν ἀγορά, στὴ Σύγκλητο, ἢ ὁποία ἔδινε ἐντολὴ στοὺς ἀρμόδιους ἀξιωματικούς τῆς Πολιτείας, νὰ πληρώσουν τοὺς δικαιούχους πωλητὲς, οἱ ὁποῖοι τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἔπρεπε νὰ παρουσιαστοῦν στὴ Ρώμη. Τὸ αὐστηρὸ αὐτὸ μέτρο τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ὁποίου ὑπεστήριξαν, ὅπως φαίνεται ἀπ' τὴ διήγησι τῆς Πολιτείας, οἱ πρὸ ἐξέχοντες πολιτικοὶ τῆς Ρώμης, ὅπως ὁ μέγας Κάτ

25) Tit Liv. XLII, XVII, 2.

26) Πολυβ. XXVIII, 16, 1 μὲ ἀντικείμενο πολὺ εὐρύτερο ἀπ' τὶς προμήθειες τοῦ στρα

ὁ Σκιπίων ὁ Ἀφρικανὸς καὶ ὁ Αἰμίλιος Παῦλος, πιστεύουμε πὼς ἀφοροῦσε, ὄχι κάθε προμήθεια τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ τὶς «μεγάλες» ἀγορές, δηλαδὴ ἀπὸ ὠρισμένη ποσότητα ἢ ἀξία καὶ ἄνω, διαφορετικὰ ἢ πρακτικότητά του θὰ ἐκμηδενίζονταν.

Τὴν πρώτη ἐφαρμογὴ τοῦ μέτρου αὐτοῦ τὴ συναντᾶμε σὲ Ἑπειρωτες κονδρεμπόρους, γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ τὸ ἀναφέρομε.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 170 ὁ ὕπατος Κόιντος Μάρκιος, ποὺ πολεμοῦσε στὴ Μακεδονία, ἀνέφερε στὴ Σύγκλητο, ὅτι ἀγόρασε ἐφόδια γιὰ τὸν ἐρχόμενον χειμῶνα, ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας, ποὺ δὲν μνημονεύονται, ἀπὸ τὸν Τίτο Λίβιο, ποὺ μᾶς ἔσωσε τὸ περιστατικὸ αὐτὸ, καὶ ὅτι εἰδικὰ ἀπὸ Ἑπειρωτες ἀγόρασε εἴκοσι χιλιάδες μόδια σιτᾶρι καὶ δέκα χιλιάδες μόδια κριθᾶρι²⁷, καὶ ὅτι ἡ πληρωμὴ αὐτῶν τῶν εἰδῶν πρέπει νὰ κανονισθεῖ (ἀπ' τὴ Σύγκλητο) μὲ τοὺς ἀπεσταλμένους τῶν ἐμπόρων στὴ Ρώμη. Ὁ πραίτωρας γιὰ τὶς ὑποθέσεις τῆς πρωτεύουσας (PRAETOR URBANUS) Γάιος Σουλπίκιος, πλήρωσε, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ρωμαῖος ἱστορικός, τοὺς Ἑπειρωτες²⁸. Ἀτυχῶς δὲν ἀναφέρεται ἡ ἀξία οὔτε καὶ ὁ τρόπος ὑπολογισμοῦ τῆς, δηλαδὴ ἂν πληρώθηκαν οἱ ἔμποροι σὲ τιμὲς σιτηρῶν Ρώμης ἢ Ἑπίρου. Ὅποιαδήποτε σχετικὴ πληροφορία θὰ εἶχε καὶ οἰκονομολογικὸ ἐνδιαφέρον. Δὲν ξέρομε γιὰ τὴν γίνεσθαι αὐτὴ ἡ ἰδιαίτερη μνεία τῶν Ἑπειρωτῶν ἐμπόρων, καὶ μάλιστα γιὰ ποσότητες ὄχι σεβαστές. Τὸ πιθανώτερο εἶναι ὅτι τὸ περιστατικὸ ἀναφέρεται σὲν πρώτη ἐφαρμογὴ, ὅπως προαναφέραμε, τοῦ διατάγματος αὐτοῦ. τὸ ὁποῖο διαβάστηκε σὲ δημόσιες συνελεύσεις, λίγους μῆνες πρωτύτερα, ἀπὸ Ρωμαίους ἀντιπροσώπους, στὴ Θήβα καὶ στὴν Πελοπόννησο.

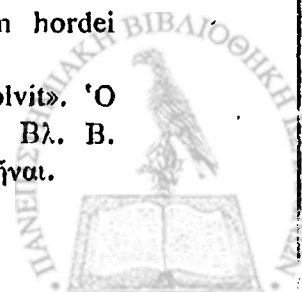
Ἀναφέραμε ἐδῶ αὐτὸ τὸ περιστατικὸ, ἀντιστρέφοντας τὴ σειρά τῆς διήγησής μας, γιὰ νὰ φανερώσουμε τὴν πραγματικὰ γραφικὴ εἰκόνα μᾶς εἰρηνικῆς κοινωνίας ποὺ ξέρει νὰ καρπώνεται ἀπ' τὰ ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης, ἢ ὅποια ὅμως δὲν κράτησε πολὺ.

ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ ΣΧΕΔΙΑΖΟΥΝ ΑΠΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΟΥ ΥΠΑΤΟΥ

Τὸ δεύτερο ἔτος τοῦ πολέμου (170 π.Χ.), κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὑπατείας τοῦ AULUS HOSTILIUS MANCIUS συνέβηκε στὴν Ἑπειρὸς ἓνα σοβαρὸ ἐπεισόδιο σὲ βάρος τοῦ ὑπάτου, ποὺ ἦταν καὶ ἀρχιστράτηγος τοῦ Ρωμαϊκοῦ στρατοῦ ποὺ πολεμοῦσε στὴ Μακεδονία, τὸ ὁποῖο μποροῦσε νὰ ἔχει ἀπροσδιόριστες συνέπειες. Ἑπειρωτες φιλομακεδονικοί, «κοιμάντος», ὅπως τὸ ἀπαιτεῖ ἡ φρασεολογικὴ μόδα τῆς ἐποχῆς μας, σχεδίασαν κ' ἀποπειράθηκαν τὴν ἀπαγωγὴ τοῦ ἀρχιστράτηγου!!! Ἀπ' ἀφορμὴ τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ, μαθαίνουμε ὅτι φιλορωμαῖστὲς Ἑπειρωτες φρουροῦσαν γιὰ λογαριασμὸ τῶν Ρωμαίων τὶς γέφυρες καὶ τὰ στενὰ ποὺ ὀδηγοῦν στὴ Μακεδονία, ἐξασφαλίζοντες ἔτσι τὶς κινήσεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, ὅπως ἐπίσης πληροφοροῦμαστε καὶ γιὰ ἐχθροπραξίες Μακεδόνων καὶ Ἑπειρωτῶν. Τέλος ἀπ' ἀφορμὴ τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ, ποὺ ἔμεινε, ἀπὸ συνδρομὴ τυχαίων περιστατικῶν, σὲ τὸ στάδιο τῆς ἀπόπειρας, μαθαίνουμε τὴν ὑπαρξὴ ἐπίσημης συνθήκης μεταξὺ Ἑπειρωτῶν καὶ Ρωμαίων.

27) Tit. Liv. XLII, II, 1—11 «et ab Epirotis viginti milia modium tritici decem hordei sumpsisse.

28) Tit. Liv. XLIV, XVI, 2—4 «Legatis Epirotarum pecuniam pro frumento solvit». Ὁ ρωμαϊκὸς μόδιος, τὸν τὸ 1)3 περίπου τοῦ σημερινοῦ κιλοῦ (8,640 λίτρες). Βλ. Β. Τσάκωνα: Λατινσελληνικὸν Λεξικόν, ἐπίμετρον σελ. 780, ἔκδοσις 1926 - Ἀθήναι.

Πρόκειται για μιὰ πολύτιμη πληροφορία λίγων ἀράδων, τὴν ὁποία παίρνομε ἀπὸ τὸν Πολύβιο.

Θὰ παραθέσουμε τὰ γεγονότα καὶ θὰ προσπαθήσουμε, ὅσο μπορούμε, νὰ τὰ συρράψωμε, καὶ εὐτυχῶς, δὲν εἶναι οὔτε ξερά, οὔτε ἀνιαρά. Ἕλλησθε κάθε πόλεμος ἔχει καὶ τὸ θεαματικὸ τοῦ στοιχείου, πὺ καμμιά φορὰ δὲν στερεῖται καὶ ρωμαντισμοῦ.

Κατὰ τὴ διάρκεια λοιπὸν τῆς ὑπατείας τοῦ Ἄουλου Ὀστίλιου, δηλαδὴ τὸ 170 π.Χ., ἀλλὰ σὲ ἀπροσδιόριστη ἐποχὴ τοῦ ἔτους αὐτοῦ, ὅταν αὐτὸς περνοῦσε ἀπὸ τὴν Ἑπειρο γιὰ τὴ Θεσσαλία, οἱ Ἑπειρωτὲς ἡγέτες Θεόδωτος καὶ Φιλόστρατος μὲ τοὺς ἐνόπλους τοὺς, ἔκαναν ἓνα πρᾶγμα «ἀσεβὲς καὶ παράσπονδον ὁμολογουμένως» κατὰ τὸν Πολύβιο πὺ μᾶς διέσωσε τὸ περιστατικόν²⁹.

Θέλησαν νὰ συλλάβουν τὸν ὑπάτο καὶ νὰ τὸν παραδώσουν στὸν Περσέα, στὸν ὁποῖο γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ εἶχαν γράψει νὰ ἔλθει στὴν Ἑπειρο.

Ὁ βασιλεὺς, μὲ τὴ σχετικὴ βέβαια δύναμη στρατοῦ, ἔτρεξε νὰ τοῦ βοηθήσει γιὰ νὰ ἐνεργήσουν μαζὺ τὸ σοβαρὸ ἐγχείρημα, ἀλλὰ σὲ μιὰ γέφυρα, σὲ ἄγνωστη θέσῃ στὸν Ἄωιο ποταμὸ, τοῦ ἔφραξαν τὸ δρόμο κάποιοι ἄλλοι Ἑπειρωτὲς, Μολοσσοί, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Πολύβιος, κί ἔτσι ὁ πονηρὸς βασιλεὺς, ἀναγκάσθηκε νὰ πολεμήσει μ' αὐτοὺς, καθυστερῶντας τὴ συμπάραστασή του στοὺς φίλους τοῦ Ἑπειρωτῆ³⁰.

Δὲν ξέρουμε τί ἀπέγινε μ' αὐτὴ τὴν «τυχαία» εἰσβολὴ τοῦ Μακεδονικοῦ στρατοῦ σὲ ἄγνωστο σημεῖο στὴν Ἑπειρο, ἀπ' τὰ γεγονότα ὅμως τοῦ ἐπομένου ἔτους μπορούμε νὰ βγάλουμε ὠρισμένα συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐκθέσουμε παρακάτω. Πάντως γιὰ τὴν ὥρα, ἡ καθυστέρηση αὐτὴ τοῦ βασιλεῦς ἀποδείχθηκε σιωπήρια γιὰ τὸν ἀνύποπτο ὑπάτο, ὁ ὁποῖος, ἀκολουθῶντας τὸ δρομολόγιό του βρέθηκε στὴ Φανωτὴ τῆς Μολοσσίας, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς νεώτερους ἱστορικοὺς ὅτι βρίσκονταν κοντὰ στὸ Γαρδίκι τῆς Βορ. Ἑπείρου, αὐτὸ πὺ κατέστρεψε στὰ 1815 ὁ Ἀλήπασας ὁ Τεπελενλῆς.

Ἐκεῖ, φιλοξενήθηκε στὸ σπίτι κάποιου Νέστορα ἀπὸ τὴν Κρωπία («παραγενόμενον καταλῦσαι παρὰ Νέστορι τῷ Κρωπίῳ»). Ἔτσι, κατὰ τὸ Μεγαλοπολίτη ἱστορικὸ, πὺ μᾶς διηγεῖται τὸ περιστατικὸ αὐτό, ἔδωσε καιρὸ στοὺς ἐχθροὺς του νὰ τὸν πιάσουν, κί ἂν ἡ τύχη δὲν τὸν βοηθοῦσε κατὰ τρόπο ἐντυπωσιακὸ, δὲν θὰ γλύτωνε: («εἰ μὴ τύχη τις ἐβράβευσε πρὸς τὸ βέλτιον οὐκ ἂν μοι δοκεῖ διαφυγεῖν»), συμπεραίνει ὁ ἱστορικὸς. Φαίνεται πὺς οἱ ἐχθροὶ του ἀπεφάσισαν νὰ ἐνεργήσουν ἐκεῖ, στὴ Φανωτὴ, καὶ χωρὶς τὴ βοήθεια τοῦ Περσέα πὺ δὲν φαίνονταν, ἀλλὰ «δαιμονίως πως» ὁ οἰκοδεσπότης ἀπ' τὴν Κρωπία, πληροφορήθηκε τὰ σχέδια τῶν ἀπαγωγέων, καὶ φυγάδεψε τὴ νύχτα τὸν ἐκπληκτο ὑπάτο -- ἀρχιστράτηγο γιὰ τὴν Κυτάνη, γνωστὴ μᾶς ἀπ' τὴν παραινάγωγὴ τῶν φιλορωμαϊστῶν στίς παραμονές τοῦ πολέμου.

Ἀπὸ κεῖ, ὁ τυχερὸς ὑπάτος, πὺ ὅμως στάθηκε ἄτυχος σ' ὄλο τὸ ὑπόλοιπο διάστημα τῆς ὑπατείας του, τροποποιῶντας τὸ δρομολόγιό του, τράβηξε γιὰ τὴ Θεσσαλία ἀπὸ τὴ θάλασσα. Σημειώνουμε ὅτι κατὰ πληροφορία τοῦ Τίτου Λίβιου πὺ τὴν ἀναφέραμε παραπάνω (σελ. 184), ἡ Κυτάνη ἀπέχει ἀπὸ τὴ θάλασσα 10 μίλια.

Ὁ Ὀστίλιος ὅταν ἔληξε ἡ ὑπατεία του πρὶν ἀπ' τὴν ἀντικατάστασή του ἀπὸ τὸν κανιούργιο ὑπάτο, τὸν Κόιντο Μάρκιο Φίλιππο, ἐνεργῶντας πᾶς σὰν ἀνθύπατος (PROCONSUL) ἔστειλε τὸν Γάιο Ποπίλιο μὲ χίλιους στρατιῶ

29) Πολύβιος: XXVII, 16, 1—6.

30) Πολύβιος: XXVII, 16, 1—6 «τῶν δὲ Μολοσσῶν κατὰ τὸν Ἄωιον ποταμὸν τὴν γέφυραν κατεῖληφόντων».

τες νὰ ξεχειμωνιάσουν σὲ χειμερινὰ καταλύματα στὴν Ἀμβρακία³¹. Ἡ πληροφορία τούτη δείχνει ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχαν μόνιμες ἐγκαταστάσεις στρατωνισμοῦ.

Ε'

ΤΡΙΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ - ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΧΑΟΣ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ - ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΜΟΛΟΣΣΟΙ

Τὸ ἔτος 169 π.Χ., τρίτο ἔτος τοῦ Τρίτου Μακεδονικοῦ πολέμου, ἦταν ἀποφασιστικὸ γιὰ τὴν Ἡπειρο. Σοβαρὲς καὶ γρήγορες ἐναλλαγὲς σὲ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ γεγονότα σὶ ἐδαφός της, ἐδημιούργησαν μιὰ κατάσταση καώδη, ἀπ' τὴν ὁποία δὲν μπόρεσε νὰ ἐπωφεληθεῖ κανένας ἀπ' τοὺς δύο ἐμπολέμους. Πάντως τὰ γεγονότα αὐτὰ ἔστρεψαν τὴν προσοχὴ ὁλόκληρης τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας ἐκεῖ, κί οἱ ἱστορικοὶ τῆς Ἀρχαιότητος γυρίζουν ἀνάλογα τοὺς προβολεῖς τους. Μόνον οἱ νεώτεροι ἐρευνητές μας ἔμειναν ἀσυγκίνητοι...

Ἡπειρωτομακεδονικὲς ἐχθροπραξίαι

Φαίνεται πὼς ἡ ἐμπλοκὴ τοῦ βασιληᾶ Περσέα στὴν Ἡπειρο, ἴσως ἀπ' ἀφορμὴ τὴν ἀπόπειρα ἀρπαγῆς τοῦ Ἀουλου Ὀστίλιου, εἶχε ὀριστικώτερο χαρακτήρα:

Κάποια θολὴ καὶ περίεργη πληροφορία τοῦ Πολύβιου, πὺ διασώθηκε ἀπ' τὰ χαμένα βιβλία τῆς Ἱστορίας του, ρίχνει λίγο φῶς στὰ γεγονότα αὐτῆς τῆς σκοτεινῆς περιόδου, καὶ μᾶς βοηθάει νὰ ἐξηγήσουμε μερικὰ ἀπ' ἐκεῖνα πὺ ἐπακολούθησαν. Ἀναφέρει ὁ Πολύβιος³²: «Ὅτι Περσεὺς πρὸς Γένθιον τὸν βασιλέα ἀπέστειλε πρεσβευτὰς Πλευράτον τε τὸν Ἰλλυριόν, ὄντα φυγάδα παρ' αὐτῷ καὶ τὸν Βεροιαῖον Ἀδαῖον, δοὺς ἐντολὰς διασαφεῖν τὰ πεπραγμένα κατὰ τὸν πόλεμον πρὸς τε Ρωμαίους αὐτῷ καὶ πρὸς Δαρδανίους, ἔτι δὲ καὶ πρὸς Ἡπειρώτας καὶ πρὸς Ἰλλυριοὺς κατὰ τὸ παρὸν καὶ παρακαλεῖν αὐτὸν τὴν τούτου φιλίαν καὶ συμμαχίαν». Δηλαδὴ οἱ δυὸ ἀπεσταλμένοι του σὶ βασιληᾶ Γένθιο τῶν Ἰλλυριῶν εἶχαν ἐντολὴ νὰ τοῦ ζητήσουν τὴ συμμαχία του, ἀφοῦ τοῦ ἐξηγήσουν τὰ «πεπραγμένα» τοῦ Περσέα κατὰ τὸν πόλεμο πὺ ἔκανε αὐτὸς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη («κατὰ τὸ παρὸν») πρὸς τοὺς Ρωμαίους, τοὺς Δαρδανίους, τοὺς Ἰλλυριοὺς (;) — ὅχι ἀσφαλῶς ὑπηκόους τοῦ Γένθιου — καὶ πρὸς τοὺς Ἡπειρώτες. Ὅσο κί ἂν ἡ πληροφορία αὐτὴ μᾶς φαίνεται ἀκατανόητη ἔχει τὴν ἀναμφίβολη ἐννοία ὅτι ὁ πόλεμος αὐτὸς, πρὸς ὅλους αὐτοὺς, ἦταν, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη (169 π.Χ.) ἀκόμα «ἐν ἐξελίξει». Γιὰ ἐχθροπραξίαι τοῦ βασιληᾶ κατὰ τῶν Ἡπειρωτῶν γράφει μόνον ὁ Πολύβιος, ἐνῶ ὁ Τίτος Λίβιος, κί ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, πὺ γράφουν κί αὐτοὶ γιὰ τὴν παραπάνω πρεσβεία τοῦ Περσέα κατὰ τῶν Ρωμαίων, τῶν Δαρδανίων καὶ τῶν Ἰλλυριῶν, δὲν ἀναφέρουν τίποτε γιὰ πόλεμο αὐτοῦ μὲ Ἡπειρώτες³³.

31) Tit. Liv. XLII, XVII, 10 «Popilium cum mille ferne militibus in Hiberna Ambra-
ciam misit».

32) Πολύβιος XXVIII, 8, 2.

33) Tit. Liv. XLIII, XIX, 13—14, Διόδωρος Σικελιώτης XXX, IX. Σὲ ἄλλους ἱστορικοὺς δὲν βρήκαμε στοιχεῖα γιὰ τὸ θέμα αὐτό.

Δὲν ἀποκλείεται ὁ πονηρὸς βασιλεὺς, νὰ θέλῃσιν νὰ ἐμφανίσῃσιν στὸ νεαρὸ Γένθιο, περιορισμένης μορφῆς ἐπιχειρήσεις, σὰν πόλεμο μὲ τὰ ὅλα του, γιὰ νὰ τὸν πείσῃσιν ὅτι διεξάγει πολυμέτωπο ἀγῶνα μὲ πολλοὺς ἐχθροὺς, καὶ νὰ τὸν ἐξωθήσῃσιν ἔτσι σὲ φανερὴ συμμαχία, πρᾶγμα πού, μὲ τὴ βοήθεια κ' ἄλλων γνωστῶν μας ἀπατηλῶν μέσων, τὸ κατάφερε.

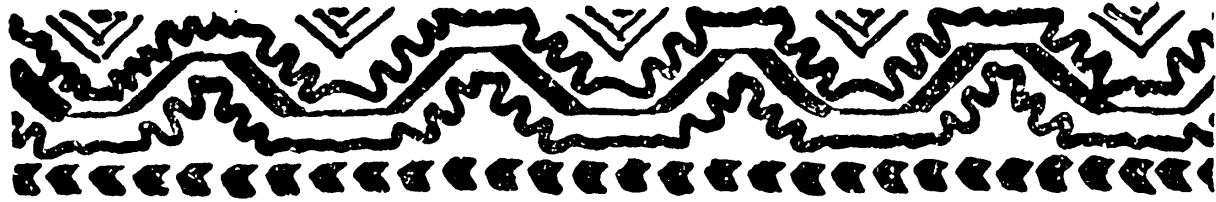
Γιὰ τὴ θριαμβευτικὴ ἔκβαση πού εἶχαν γιὰ τὸν Περσέα οἱ παραπάνω πόλεμοι μὲ τὴς Ἰλλυρικὲς φυλὰς καὶ τοὺς Δαρδάνους, ἔχομε ἀρκετὲς πληροφορίες. Ἀλλὰ ἂν καὶ γιὰ τὴν ἔκταση καὶ τὴ φύση αὐτῶν τῶν ἐπιχειρήσεων μὲ «τοὺς Ἡπειρῶτες» — ὅπως ἀποκαλεῖ γενικὰ καὶ ἀόριστα ὁ Περσέας τοὺς ἐχθροὺς του στὴν Ἡπειρο — δὲν ἔχομε συγκεκριμένες πληροφορίες, εἶναι γνωστὴ ἢ ἐπωφελὴς γι' αὐτὸν ἔκβαση του, κ' ἀκόμα πρὸ γνωστὲς οἱ αἰτίες τῆς νίκης του.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ ἰδίου ἔτους, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Τίτος Λίβιος, ὁ Περσέας ἐνίκησε τοὺς Δαρδάνους καὶ συνωμολόγησε εἰρήνη μαζύ τους. Ἀπ' τὸν ἴδιο ἱστορικὸ πληροφοροῦμαστε ὅτι ταυτόχρονα συνωμολόγησε εἰρήνη μαζύ του κ' ὁ Κέφαλος «ἀπ' τὴν Ἡπειρο» μὲ τὴν «ξαφνικὴ του ἀποσκίρτηση» ἀπ' τοὺς Ρωμαίους μετὰ τὴν «πρόσφατη» ἐπιτυχία τοῦ βασιλεῦς κατὰ τῶν Δαρδάνων καὶ τοῦ βασιλεῦς Κότυν τῶν Ὀδρυσσῶν τῆς Θράκης. Οἱ φράσεις πού βάλαμε σὲ εἰσαγωγικὰ εἶναι τοῦ Ρωμαίου ἱστορικοῦ, τοῦ ὁποῦ τὴ σοβαρὴ αὐτὴ πληροφορία θεωροῦμε ἀναγκαῖο νὰ παραθέσουμε «CUM A THRACIA PACEM COTTIS, AB EPIRO CEPHALUS REPENTINA DEFECTIONE AB ROMANIS PRAESTARENT DARDANOS RECENT DOMUISSET BELLUM» (XLIII, XVIII, 2).

Αὐτὸ πού χαρακτηρίζεται ἀπ' τοὺς Ρωμαίους σὰν ἀποσκίρτηση, ἀναφέρεται σὲ ἓνα νέο στοιχεῖο πού ἦρθε νὰ ταραξῇ τὰ νερὰ τῆς πολιτικῆς ἀδράνειας στὴν Ἡπειρο, καὶ τὸ ὁποῖο σὰν προστεθεῖ στὴν ἀπόπειρα τοῦ Θεόδοτου καὶ τοῦ Φιλόστρατου, θὰ διώξῃ μακριὰ καὶ γιὰ πάντα ἀπ' τὴν Ἡπειρο τὸ ὄραμα τῆς εἰρήνης, πού γιὰ τοὺς ἄλλους ἐπλησίαζε.

Συνεχίζεται

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΠΑΛΑΙΑ ΕΠΓΡΑΦΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΚΑΙ ΕΝΘΥΜΙΣΕΙΣ ΕΚ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΟΝΙΤΣΗΣ*

Δωρητήριο — Παραχωρητήριο Έτους 1841 (χωρίον Βούρμπιανη)

•• ἡ ἀγώντζω γυνεζα τοῦ ἀποθανόντος γιαννη κωσταντή ἔχουσα τρεῖς θυγατέρας χρούσω κέ ποῦλαν κέ μαριαν, ὡς χήρα δὲν ἠμπορούσε νὰ κυβερνηθῆ ὥστε νὰ ἔχη τὰ ὅσα τὴν ἔξαρχοῦν εἰς θροφὴν τῆς κέ εἰς θροφὴν τῶν κορητζίων τῆς. λοιπον ἔχουσα τὴν μεγαλήτερην θυγατέραν τῆς χρούσω ὑπανδρεμμενὴ μὲ τον Νικόλαον Γεωργίου ζήκου εἰς αὐτὴν σινεφωνίσεν νὰ ἀποκοιμηθῆ τῆς χηρείας τῆς καὶ τῶν ἀνηλικῶν κορητζίων τῆς τὴν ἀδυναμίαν, μὲ θέλησιν καὶ εὐχαρίστησιν τοῦ ἀνδρὸς τῆς χρούσος Νικόλαου, κέ ἔδωκεν εἰς τον γαμπρόν τῆς ὅλην τὴν περιουσίαν κληνιτὴν τε κέ ἀκίνιτὴν μὲ τὴν ἐξῆς συμφωνίαν. ἡ ἀγώντζω πεθερα του νικόλαου νὰ ζῆ μέσα ἰς τὸ σπίτι ὡς μήτηρ του ἔχουσα τὴν πᾶσαν ἐξουσίαν ὡς κέ κάθε κατὴ το του σπητίου ὡς ἂν ὁ μὴ γένοιτο συμπέση παράπονον κέ θελήσῃ καθέννας το χωρία ἢ πενθερὰ ἀγώντζω νὰ λαμβανῆ εἰς τὰ ὄχτὸ ἓνα ἀπὸ τὴν περιουσίαν τοῦ ἀποθανόντος ἀνδρὸς τῆς κληνιτὴν τε κέ ἀκίνιτον, κέ μετὰ τον θανατόν τῆς νὰ ἦνε κληρονομὸς μόνος ὁ γαμπρός τῆς Νικόλαος, δίδοντας κέ τὰ συνηθῆ μνημόσυνα τῆς, τὰ δὲ ἀνήλικα κορητζία ὁ Νικόλαος ὑποσχέθη νὰ τὰς περιποιηθῆ ὡς θυγατέρας του κέ ἀφ' οὗ ἔρθουν ἰς ἡλικίαν αὐτοὺς θελεῖ ἔχει τὴν φροντίδα νὰ τὰς ὑπανδρεύσι μὲ ὅποιον τρόπον ἠμπορέσῃ. ἔτσι τὰ κορητζία νὰ μὴν ἔχουν προφασιν νὰ θέλουν κληρονομίαν ἀπὸ τὰ ὑποστατικά τοῦ πατρὸς των καθὸ τὰ ἀνέθρεψεν ὁ Νικόλαος ὁ ἀνδρὸς τῆς χρούσος μὲ τὴν συμφωνίαν τῆς μητρός των κέ ὅτι νὰ ἔχη ὅλην τὴν φροντίδα διὰ νὰ τὰ φυλάξῃ νὰ μεγαλώσωσιν νὰ τὰς ὑπανδρεύσῃ ὡς θυγατέρες μὲ ὅποιον τρόπον ἔξέου κέ ἠμπορέσῃ ἢτο ἢ θέλησῃ κέ ἢ προκορῆ τῆς ἀγώντζως γυνεζος τοῦ γιαννη κωσταντή κέ μήτρος τῶν ἀνηλικῶν κορητζίων ποῦλας κέ μαρίας τὴν ὁποίαν μαρτυροῦμεν οἱ ὑποκάτωθεν ὑπογεγραμμένη ὡς δικήαν κέ ἀξιά πρὸς τὴν οἰκονομίαν αὐτῆς τῆς ἀγώντζως.

1841 γεναρίου 9 βουρμπιανη

πητροπος παπαζηκος πνευματικος με λογον τους γραφο μαρτηρο παρον
πητροπος σιμος ζηκος γραφο με λογον τους κέ μαρτηρό.

Κατάθεσις μάρτυρος τοῦ ἔτους 1843 (Βούρμπιανη)

εγο ο βασίλης του διμητροι ποστολόπλου οπου μεβαλεν ο ριζο κουσης κέ ο λολης ο πατερας του νικόλα κέ ο χριστο προτογερος τῆ σουμα ταβίλι (γεν. λογαριασιμόν) ομος γροσια δεν μετρισεν ο ριζος που ἦταν κεφιλης (εγγυητής) νὰ τα ιδω οχι αλο

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 64 τοῦ Κ' τόμου.

Ένοικιαστήριο του έτους 1844

κε το μαρτυρό σε οτι καν ικραρι (ἀπόκρισιν) ο λολης δεν εστρεξεν 1843 οκτομβριος 18.

Βασιλης διμητρι ποστολοπλου εγραψα κε μαρτηρο το παρον καθος γραφο κε ανοθεν ομος ο ριζος με φοροτοθη κε εγραψα.

δήδω τόν τεσκερέ μου του τάρτζη γζόντζου δια τὸ ἀγοαστήρι μου όπου νὰ καθήση, καὶ ἔχει νὰ δώση παρὰν τὸν χρόνον γρ. (όσια) 100, καὶ ὅτι ἔξοδα ἔχει ὅταν ἤθελε φύγη, ὅποιος εμπι ἔχει νὰ τοῦ τὰ δώση. οχι ἄλλο.

κόνιτζα 1844 αὐγούστου 1

σουλεϊμάν μπεγης κονήτζα

(Σφραγίδα τουρκικὴ σὲ δακτυλιόλιθο).

Πωλητήριο του έτους 1844

ηποφενομενι πεδια του μιτζι βασιλη απο κροτινιστα βασιλις κε κωσταντης κε χριστος την σιμερον επουλισαμαν το χοραφι ονομαζομενον σερβηνο το οπιον χοραφι το δοσαμαν του πάνου βασιλη πλαχαβα κε θελι γνοριστι ο ηδιος πανος τελιος νικοκιρις κε δεν εχι κανενας νὰ του γενι μανις (νὰ τὸν ἐνοχλήση) δια τουτο εδοσαμε το παρον μας δια ἀσφάλιαν του κε ηποφενομεθα.

1844 οκτοβριου 15 κροτινιστα

εγο ο χριστος μητζη μαζη με τα αδελφημα μου ηποσχομεστε τα ανοθεν

νικολα τογγα εγραψα κε μαρτιρο

κωστας παπαζησι παρον.

Σημ. Οἱ πωλητῆς καταγόταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Κορτινιστα (νῦν Νικάνορας), ὁ ἀγοραστῆς ἀπὸ τὴν Πηγῆ (πρώην Πεκλάρι), καὶ τὸ χωράφι ἦταν στὴν τοποθεσία Σέρβενα στὸν κάμπο τῆς Κόνιτσας.

Πωλητήριο του έτους 1844 (ἀπὸ Βούρμπιανην)

την σιμρεον φανερονώ εγώ ὁ ηποφενομενος διμητρις γιανη σουρις ὅτῃ σιμερον θεληματικός επουλησα το χοραφι μου όπου ηχα μπροστα εις το σπητι του λιολι πανταζη τα δυο κοματία ταπανο κε το κάτο όπου σινορεβη με του διμητρι κωσ τζητζη κε τον αδελφόν του απο το αλο μερος σινορεβη το σελιο του παπαγιόργη παπαζυκιου ἀπὸ απανο μερος σινορεβη, τολη ζηκο τζητζης απο το αλο μερος ἦν τον μουστεριδον το σπητι ὅλος αὐτός ὁ τοπος ηνε διο μεροκαματα απο τον πατο του κηπους εως την κορφην κε τα σινορα της ζυκουλενας όπου ηνε το πεζουλι το κορφίνο αὐτον τον τοπον τους τον επουλησα με την θελησην μου δια γροσια τετρακοσι εβδομηντα ἤτοι νουμερον 470 μαζὶ με το μεριδιον όπου πια απο τους τζυτζεου απο τον γιοργη κε διμητρην ὅλο αὐτον τον τοπον τους τον εκανα τεσλημη του νικολα λιολι πανταζη κε χριστου κε διμητρι με ὀλην τὴν ευχαριστησην μου κε η τελιη νικοκυρηι αὐτη κε να το εχουν μουλκι τους ὁ νικολας κε χριστος κε διμητρι κε δεν εχη κανενας να τους καριστιση εις το παραμικρον κε αν κε τυχη κανενας ν τους πηραξη κε τρεξουν τα εξοδα ηνε εις βαρος μου κε γηα ετουτο εστρεξα εγ ὁ διμητρις γιανη σουρις κε ελαβα τα γροσια εος τον παραν τα τετρακοσια εβδμηντα κε τους εδοσα το παρον μου πουλητιριον κατεμπροσταν τον κάτοθεν μαρτιρο κε εστω εις ἐνδιξις της αλιθιας.

1844 τὴν 12 νοεμβριου εγώ ὁ κωσμας παρακαλεστικος ηρθεν ὁ διμητρις σὺ

ρης μην ηξευροντας γραματα κε εβαλεν εμενα κε του εγραψα κε μαρτιρο παρόν.
 διμητροι γιανη σουρης μην ηξευροντας γραμματα έστρεξα κε ηπροσχομε κε θανο
 το δακτυλο μου (άποτύπωμα)

Χαράλαμπος Ι. Παπαρίζου μαρτυροῦ
 μητρο τζανης μαρτηρο
 λαμπος μήτση παρόν
 γιανη κατζάβος μαρτηρας
 γηρο δαμος μαρτηρας
 γιανη χαριση σαμαρας μαρτηρας
 ξησης του γηοργου τζουλτα μαρτηρας
 ριζο Νιζος μαρτηρας
 ρηζο τραντας μαρτηρο
 Ιωανης νηκολα παπατζημου μαρτιρο
 ξήσης-νικου τζακουμη παρον μαρτυρο
 ξήση ζικουλη λαγος παρον μαρτηρο.

Όμολογία χρέους του έτους 1845 (Κόνιτσα)

την σημερον φανερονο και ομολογο εγο ο κοντογηανις απο πουσους (Μπούση;) μαζί με τα πεδηα μου πως μου εκαμαν χρια ασπρα κε παρακαλεσα τον τασουλα γιοτη παπος κε με δανησε γροσια 60 νομερον εξηντα κε εχουν να τρεχουν με τον διαφορον τους τα δεκα εντεκα κε μησο εος της παναγης τον αυγουστον κε εχη να παρι κε φουρχες ος τον αυγουστον κε παγιδες το φορτομα 20 (παράδες;) κε του εχο κε τριγηα μησοταγαρα καλαμποκι οπος να περασι κε εχο να του κλησο γροσια κε εχη να λαβη εν ταγαρι καλαμπουκι απο τον λετζο μπονα εγο ο δημητρις κε μαρτηρο με λογον του κοντογηανι γραφο κε μαρτηρο.
 ετος 1845 ηουνηου 30.

Σημ.: Ό Κοντογιάννης κατήγετο άσφαλώς από τον συνοικισμό Μπούση, και ό Τασιολας Γιώτη Μπάμπος άπ' την Κόνιτσα.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΠΑΤΣΕΛΗ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΔΕΛΒΙΝΑΚΙΟΥ*

Ἀποκρῆς

Τὸ χορὸφορμα τῆς διασκεδάσεως τὰ παλαιὰ χρόνια εἰς τὸ Δελβινάκι, ἦτο ἡ τελευταία Κυριακὴ τῆς Ἀπόψεως, ἡ λεγομένη Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς ὅποτε ἡ διασκέδασις ἐλάμβανε γενικὴν καὶ πανηγυρικὴν χαρακτῆρα καὶ ἐφορτάζετο μὲ ἀσυνήθη ζωνρότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν. Πολλοὶ καὶ πτωχοὶ ἐγαίφοντο τὴν ἡμέραν αὐτὴν λησιμονοῦντες τὸν καθήμερινὸν μίσθον. Τὰ ἀρχαιότερα μάλιστα χρόνια ἤρχοντο εἰς τὴν πατρίδα τῶν καὶ ἀρχετοὶ ξενητεμένοι, ἰδίως ὅσοι ἐβρίσκοντο εἰς πλησίον μέρη καὶ ποὺ ἐθεώρουν ἀσχημὸν πρῶγμα νὰ «ἀποσκέφοντο» μισθικῶς ἀπὸ τὴν οἰογένειάν των. Ἦθελον καὶ αὐτοὶ τὴν ἀποσηρὴν νὰ συμμετάσχουν μὲ τοὺς ἰδιούτους τῶν καὶ τοὺς συγγενεῖς των, νὰ ἐνθουσιασθῶν τὰ παιδιὰ των χρόνια καὶ νὰ ποῦν καὶ νῆνα τραγοῦδι τὴν ἡμέραν αὐτὴν τῆς γενικῆς διασκεδάσεως. Ἀποσηρὴ στὸ Δελβινάκι εἰς μίαν ἀλαζάθαρὸν ἀτμόσφαιραν, χωρὶς βοήθου, εἶχε γὰρ τὸ ἄργον καὶ πηγαῖον καὶ ἦτο ἀφορητὴ γενικῆς ἐνθουσίας καὶ ζωνρότητας. Πολλὰ οἰογένεια «ἀποσκέφοντο» καὶ ὁμαδικά, ἦτοι συγγενεῖς καὶ γείτονες συνουθήζοντο εἰς μίαν οἰκίαν καὶ εἰς κοινὴν τράπεζαν ὃ καθεὶς μὲ φαγητὰ του ποὺ ἦσαν συνήθως πίττες, ψητὸ ἀρνίον. Μετὰ τὸ φαγητὸν καὶ τὸ χέρισμα χριστιανῶ ἐλόντο ἀμέσως ἢ γλῶσσα καὶ ἤρχιζαν τὰ τραγοῦδια. Πρῶτον ἡ ζωὴ λάβει καὶ εἰς τὰ χωριά μας τὴν κοσμοπολιτικὴν τῆς ἐκφοραῖς, ὃ δεσμός τῆς συγγενείας ὃ ὅποιος σήμερον ἔχασεν ἐπάνω - γὰρ τὴν σημασίαν του καὶ τῶσον πολὺ ἐγαλαρόθη, κατεῖχε τότε δεσπότησαν θέσιν εἰ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον. Κάθε οἰογένεια ἀπὸ τὴν ἀνωτάτην εἰς τὴν κοινωτικὴν τὴ τοποθέτησιν, μέχρι τῆς τελευταίας, ὅσο καὶ ἂν ἔξη μόνη της, ἠσθάνετο ὅτι πλαισιωνετο ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς της. Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐγαίφοντο καὶ ἐπινον δι' ἄλλα τὰ ἐνθάριστα καὶ δυσάρεστα γεγονότα τῆς χρονιάς. Καὶ ὅταν ἤρχοντο αἱ μεγάλας ἐφορταὶ ὅπως οἱ ἀποσηρῆς ἐξεδιηλοῦτο μεταξὺ τῶν κάποιων ἀλληλεγγύη ποὺ ἐξέλιπε σήμερον καὶ ἔχασε τὴν παλαιὰν γραμικότητά της.

Τῆς γενικῆς αὐτῆς ἐνθουσίας συμμετέχουν καὶ τὰ παιδιὰ τὰ ὅποια ἀπὸ τὴν πρῶτης νεολογοροῦν καὶ αὐτὰ «μισοκαρμένια» ἦτοι παριστάνοντα καὶ εἰρωνευόμενα διάφορα πρόσωπα τοῦ χωριοῦ ἦτοι καμμιὰ γορὰ μὲ τὴν ρόδα, καὶ νῆνα γέρο, γο πρό, νῆμαρ ἢ ἄλλο σημαῖνον πρόσωπον, σατυρίζοντα οὕτω τὰ πάντα. Τὰ παιδιὰ ἐπὶ πλέον τὴν ἡμέραν ἐκείνην προήρχοντο τὰ συγγενῆ σπῆτια προσημνεύμενα ἔσθ δια τὴν νικτερινὴν φωτιά καὶ τραγοῦδοῦντα:

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προσημνεύμενου, σελ. 221.

«Οποια δὲν μᾶς δίνει ξύλα,
νὰ μὴν κατοურήσῃ ἡ σκύλα».

Μὲ τὸ «ντύσιμο» κατὰ τὰς ἀπόκρως, μὲ προσωπίδες καὶ «μασκαράδες» τὰ σκυλιά ὄλεν τοῦ χωριοῦ εὐρίσκοντο εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν μὴ δυνάμενα νὰ γνωρίσουν καὶ αὐτὰ τὶς ἰδιότροπες φάσεις ποὺ παρουσιάζοντο ἀδιακόπως ἔμπροσθέν των. Ἐγαυίγιζον λοιπὸν «ἀλληχτοῦσαν» ὄλην τὴν ἡμέραν καὶ ἦσαν εἰς διαρκῆ φασαρίαν. Ἐδῶ εὐρίσκει πιστὴν ἐφαρμογὴν ἡ λαϊκὴ φράσις «δὲν γ ν ω ρ ί ζ ε ι τ ὸ σ κ υ λ ῖ τ ὸ ν ἄ φ ἔ ν τ ἠ τ ο υ».

Σημειώνομεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅτι εἰς τὴν Ἠπειρὸν ἔχει μετατεθεῖ εἰς τὴν ἀποκορῆν τὸ ἔθιμον ποὺ εἰς ἄλλα μέρη συνηθίζεται τὸ βράδν τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου νὰ ἀνάπτουν πυρκαϊὰς καὶ τὸ ὅποιον ὡς φαίνεται εἶναι ἀρχαϊότατον. Τὴν φωτιὰ τὴν ἀνάπτουν ἀφοῦ φᾶνε. Ὅλοι τότε τρέχουν πρὸς τὸ μέρος τῆς φωτιᾶς καὶ ἀρχίζουσιν τὸ χορὸ. Πελώριες φλόγες καὶ ἀμέτρητες σπίνθες ὑψώνονται εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν. Φεγγαβολοῦν ὅλα τὰ πέριξ, τὰ δὲ παιδιὰ τραγουδοῦν:

«Ἦρθαν οἱ ἀποκρηῆς
νὰ χορέψουν οἱ γρηῆς».

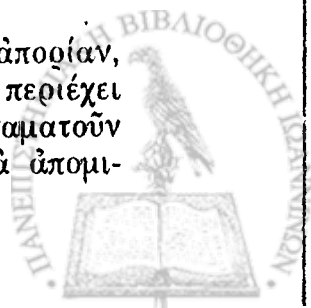
Τὴν νύκτα λοιπὸν τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς οἱ νέοι ἐχόρευον καὶ διενυκτέρευον πέριξ πυρκαϊῶν ποὺ ἦσαν εἰς διαφόρους ἰδίως διασταυρώσεις δρόμων καὶ πλατείας, προμηθευόμενοι ἀπὸ καιρὸν τὴν ἀπαιτουμένην ξυλείαν ἀπὸ παλαιούς φράκτας (πλοκοῦς) καὶ παλαιὰ πλεκτὰ κοφίνια (καλάδες) ποὺ ἐπεσήμαινον ἀπὸ καιροῦ. Ἄλλοι ἐπεσκέπτοντο φιλικὰ τῶν σπίτια μετημφιεσμένοι (μασκαρεμένοι) καὶ οἱ ὅποιοι μαζὺ μὲ τὴν εὐχὴν ποὺ ὑπέβαλλον «κ α λ ἦ σ α ρ α κ ο σ τ ἦ», ἠσπάζοντο τὴν χεῖρα τῶν μεγαλυτέρων ζητοῦντες συγχώρεσιν διὰ τυχὸν παρεξηγήσεις καὶ ἀδικίας ποὺ τυχὸν εἶχον διαπράξει καθ' ὅλον τὸ ἔτος. Ἐὰν δὲ μεταξὺ τῶν ἐπισκεπτῶν εὐρίσκετο καὶ κανεὶς ποὺ εἶχεν ἔλθει διὰ νὰ «ἀποκρέψη» καὶ αὐτὸς μὲ τοὺς ἰδικούς του, νὰ χορῆ καὶ αὐτὸς ὀλίγον τὴν φωτιάν, νὰ διασκεδάσῃ μὲ τοὺς συγγενεῖς του καὶ νὰ εὐχηθῆ «καλὴ σαρακοστή», αὐτὸς ἐδέχετο ἐπὶ πλέον ἀπὸ τὴν οἰκοδέσποιναν ποὺ ἐπεσκέπτετο τὴν εὐχὴν «ν ἂ κ α λ ω σ ο ρ ῖ σ ε τ ε κ α ἰ τ ἦ ν Π α σ γ α λ ῖ ᾶ».

Εἰς ἀρκετὰ χωρία τοῦ Πωγωνίου τὴν ἡμέραν ἐκείνην μετὰ τὸ φαγητόν, πρὸς ζωηροτέραν καὶ μεγαλυτέραν διασκεδάσιν, ἔπαιζον τὸν λεγόμενον «χ ἄ σ κ α». Ἐδενον ἓνα πολυβρασμένον ἀγὸ μὲ σχοινί, τὸ ὅποιον αἰωρούμενον τὸ κατηύθυνον εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν συνδαιτημιόνων, ὁ ὅποιος προσεπάθει νὰ τὸ ἀρπάσῃ μὲ τὸ στόμα ἐνῶ οἱ λοιποὶ ἐγέλων μὲ τὴν προσπάθειάν του αὐτὴν.

Τὸ ξεφάντωμα ὁμοῦ τῆς διασκεδίσσεως κατορθώνετο μὲ τὸν ὁμαδικὸν «χ ο ρ ὸ τ ο ῦ π ι π ε ρ ῖ ο ῦ». Τὸ σχετικὸν τραγοῦδι εὐθύμον καὶ ζωηρὸν εἰς τὸν ρυθμὸν του ἐσκόπιζε τὸ κέφι, ἐνῶ αἱ χορευτικαὶ μιμητικαὶ κινήσεις ὄλων ἀπομιμουμένων τὸν τρόπον ποὺ γίνεται τὸ τρίψιμον τοῦ πιπεριοῦ προुकάλει τοὺς γέλωτας.

«Πῶς τὸ τρι - μῶρ πῶς τὸ τρι-
πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι,
πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι
τοῦ διαβόλου οἱ καλογέροι».

Τὸ ὁμαδικὸν τραγοῦδισμα τῶν ἀνωτέρω στίχων ποὺ ἐκφράζουν μίαν ἀπορίαν, διατυπωμένην εἰς ἐρώτησιν, διαδέχεται ἡ συνέχεια τοῦ τραγοῦδιου, ποὺ περιέχει τὴν ἀπάντησιν τοῦ τριψίματος τοῦ πιπεριοῦ. Ἀμέσως τότε οἱ χορευταὶ σταματοῦν ἐπὶ τόπον, ὅπου τάχα εὐρίσκεται τὸ ὑποτιθέμενον πιπέρι καὶ ἀρχίζουσιν νὰ ἀπομι-

μοῦνται τὸ εἶδος τοῦ ἀναφερομένου κάθε φοράν τριψίματος, τρίβοντες εἰς τὸ χῶμα, τὸ μέτωπον, τὸ γόνυ, τὴν παλάμην κ.λ.π.

Ἴδου μερικαὶ ἀπὸ τὰς ἀποκρίσεις πού συνηθίζονται:

«Μὲ τὸ μέτωπον τὸ τρίβουν
καὶ τὸ διπλοκοπανίζουν·
μὲ τὸ γόνυ τὸ τρίβουν
καὶ τὸ διπλοκοπανίζουν».

Εἰς κάθε ἀλλαγὴν τρόπου τριψίματος, οἱ χορευταὶ ἀζινητεῖν προσωρινῶς, ἀπομιμούμενοι ἐπὶ τόπου τὸ νέον εἶδος τοῦ τριψίματος. Ὅλοι ὅμως αὐταὶ αἱ ἀπομιμήσεις τοῦ τριψίματος, ἀπαιτοῦν ἀκροβατικὴν δεξιότητα, τὴν ὁποίαν ὅποιος γάσει προκαλεῖ τὰ ἀβίαστα γέλια τῶν γύρω, τόσον τῶν συγχορευτῶν, ὅσον καὶ τοῦ περιεστῶτος λαοῦ. Ἔτσι λοιπὸν ὁ παράξενος αὐτὸς ὁ χορὸς τῶν καλογέρων πού συνηθίζουσαν νὰ τρίβουν τὸ πιτέρι, σχορπᾶ τὸν γέλωτα καὶ προκαλεῖ διάφορα σγόλια. Ἐνόσω τραγουδιέται οἱ δύο ἀνωτέρω πρῶτοι στίχοι, οὗτοι ἐπαναλαμβάνονται δύο καὶ τρεῖς φορές, ἐνῶ οἱ χορευταὶ τρίβουν μὲ τὸ μέτωπόν των τὸ δάπεδον περιστροφικὰ εἰς ἔνδειξιν τοῦ πῶς οἱ καλογέροι τρίβουν τὸ πιτέρι, ἐπιβεβαιώνοντες ὅτι πραγματικῶς «διπλοκοπανίζεται» τὸ πιτέρι. Ἀμέσως τότε ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἀρχικὴ ἐρώτησις ὁλόκληρος, ἐνῶ οἱ χορευταὶ ἐπαναρχίζουσαν τὸν εὐθυμον ρυθμικὸν χορὸν των, καὶ εἰς ὀλίγον ἀκούεται νέα ἀπάντησις, διάφορος τῆς πρώτης, ἐνῶ οἱ χορευταὶ ἀζινητοποιούμενοι ἐκ νέου ἀπομιμοῦνται ἐπὶ τόπου τὸ νέον εἶδος τοῦ τριψίματος φέροντες περιστροφικὰ τὸ δεξί των γόνυ εἰς τὸ πάτωμα, ἐπιβεβαιοῦντες οὕτω πραγματικὰ διπλοκοπάνισμα τοῦ πιτεριοῦ, ὁπότε ἡ μίμησις τελειώνει.

Τὴν πρωΐαν τῆς Καθαρᾶς Δευτέρας, μόλις ἑξημέρωνεν, ἐνῶ αἱ γυναῖκες ἐντατικῶς ἡσχολοῦντο εἰς πραγματικὸν καθαρμὸν μὲ στάκην καὶ σαποῦνι καὶ ἔξεσήκωνον κυριολεκτικῶς ὅλο τὸ σπίτι, πρὸς καθαρισμὸν ὄλων τῶν ἀντικειμένων ἀπὸ κάθε ἴχνος ὑπερνημιζόντος χοροφαγίαν, ἐναρμονίζουσαι οὕτω κυριολεκτικῶς τὴν λέξιν Καθαρᾶ Δευτέρας, ἑξόρμησις τουροχογύφτων ἀπὸ τὴν Πωγωνιανήν, Σιταριάν καὶ Χουσόδουλην παρετηρεῖτο εἰς ὁλόκληρον τὸ Δελβινάκι. Συνήθροίζον οἱ τοὶ τὰ περισσεύματα τῶν φαγητῶν τὰ λεγόμενα παρ' αὐτῶν «π ἦ τ τ ι α» οἶπτου αὐτὰ ἀναμίξιν ἐντὸς δερματίνων σάκκων.

Ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς ἰδίας ἡμέρας οἱ εὐλαβέστεροι — ἑξαιρουμένων τῶν ἰσθενῶν καὶ τῶν μικρῶν, ἐτήρουν τὸ λεγόμενον «τρίμερον» ἢ «τρίμερον» ἢτοι πραγματικὴν νηστείαν = νησιτεία, ἕως τὴν μεσημβρίαν τῆς καθαρᾶς Τετάρτης, καὶ τὸ διάστημα τῆς ὁποίας δὲν ἔτρωγον τίποτε, οὔτε ἔπινον νερό. Διὰ τοῦτο τὴν Κριακὴν τῆς ἀποκορῆς ὅταν ἐχόρευον, ὅσαι θὰ ἐκράτουν τὸ «τρίμερον» ἔλεγον «μα ὕρο χορό, πὸν κὰνω σὰν θυμηθῶ τὸ τρίμερο». Σημειώνομεν ὅτι ὅσαι ἐκράτουν τὸ «τρίμερον» ἔτρωγον τὴν καθαρὰν Τετάρτην καὶ Πέμπτην καὶ ἔμενον πάλιν νηστικοὶ τὴν Παρασκευὴν, διὰ νὰ εἶναι ὁλοκάδαροι τὴν ἑπομένην τῶν Ἁγίων Θεοδώρων (Ψυχασάββατο). Προσθέτομεν ἐνταῦθα, ὅτι κατὰ παιδικὰ μας χρόνια τὴν μεγάλην Τεσσαρακοστὴν τὴν ἐκράτουν ὅλοι μικροὶ καὶ μεγάλοι καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ἀσθενεῖς καὶ οὔτε αἱ βραδυναὶ μετάνοιαι, οὔτε τὰ διάφορα «ταξίματα» ἐπειθον τὸν ἱερέα τοῦ Δελβινακίου, νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν μετὰ εἰς οἶονδήποτε παραβάτην τῆς.

Ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς Δευτέρας αἱ γυναῖκες ἐντατικῶς ἡσχολοῦντο εἰς ἀληθὴν καθαρμὸν τῆς οἰκίας. Ἐκαθάριζον καὶ ἐπιπλα καὶ σκευὴ παντὸς εἶδους, καὶ σουτὰ καὶ δάπεδα καὶ τοίχους, καὶ ἴσως ἔνεκα τούτου ὠνομάσθη ἡ πρώτη ἑβδομάς

Τεσσαρακοστῆς «καθαρῆ ἑβδομάδα» κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ παλαιὰ χρόνια οὐδεὶς ἔτρωγε φαγητὰ ἐλαιόβραστα, παρὰ μόνον τὴν «Καθαρῆ Παρασκευῆ» καὶ μόνον ὅσοι ἤζουον τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἀκαθίστου ἵμνου, οἱ ἄλλοι ἔτρωγον νερόβραστα καὶ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην.

Ἡ μεγάλη σαρακοστή ἐφυλάσσετο αὐστηρότατα, ὁ δὲ καταλύων αὐτὴν ἐχαρκτηρίζετο ὡς ἀλλόδοξος. Ἐὰν δὲ κανεὶς ἠσθένει βαρέως καὶ κατὰ διαταγὴν τοῦ ἱατροῦ, ἔπρεπε νὰ ἀρτυθῆ, προὔτιμα νὰ ἀποθάνῃ παρὰ νὰ καταλύσῃ τὴν Τεσσαρακοστήν. Δὲν πλαντάζω τώρα, ἔλεγεν ὁ ἀσθενής, παρὰ νὰ χαλάσω τὴν σαρακοστή! Ἡ αἰωνία κόλασις ἀνέμενεν ὅσους περιεφρόνον τὴν νηστείαν.

Μεγάλη ἑβδομάς - Πάσχα

Εἰς τὸ Δελβινάκι ἄλλοτε, αἱ ἡμέραι ποὺ ὀδηγοῦν εἰς τὴν Μεγάλῃν ἑβδομάδα ἦσαν ἡμέραι ἀναμονῆς καὶ προσδοκίας. Ὁ κόσμος ὕστερα ἀπὸ τόσων ἑβδομάδων νηστείαν καὶ εὐλάβειαν, ἐπερίμενε τὴν ἀπογορεύσιν τῶν θρησκευτικῶν μυστηρίων ποὺ θὰ ὀδηγοῦν εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ Μεγάλη ἑβδομάς εἶναι περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλην θρησκευτικὴν περίοδον, δυνατὸν κίνητρον διὰ τὸ συναίσθημα καὶ τὴν φαντασίαν. Ἀπὸ αὐτὴν πρέπει νὰ ἐκκινήσῃ ὁποῖος θέλει νὰ τονώσῃ τὴν θρησκευτικὴν τῶν μικρῶν παιδιῶν. Τὰ κηρύγματα, αἱ νηστεῖαι καὶ αἱ ἄλλαι ἐκδηλώσεις δὲν ὠφελοῦν ἐὰν δὲν δημιουργηθῆ ἡ κατάλληλος ἀτμόσφαιρα ἢ ὁποῖα μὲ κάποιον ἀνεκφραστον τρόπον καὶ ὑποβλητικὸν φθάσει μέχρι μυελοῦ ὀστέων. Τὰ μικρὰ παιδιὰ ποὺ ἀδυνατοῦν νὰ καταλάβουν πράγματα καὶ καταστάσεις εἰς διαφοροποιημένην μορφήν τὰ νοιώθουν συναισθηματικὰ πλέον ἔντονα καὶ ἄγνά. Ἡ ψυχικὴ αὐτὴ προπαρασκευὴ ἐγίνετο ἄλλοτε σύμφωνα μὲ θεσπισμένους κανόνας ποὺ ἔτηροῦντο ἀπὸ ὄλους. Σήμερον, δυστυχῶς τείνουν νὰ ἐκλείψουν. Αἱ ἡμέραι τοῦ ἔτους φαίνονται ἴδιαι, ἡ δὲ Μεγάλη ἑβδομάς, ὀλίγον διαφέρει ἀπὸ τὰς πεντήκοντα καὶ μίαν ἄλλας τοῦ ἔτους. Παλαιότερον τὴν ἑβδομάδα ποὺ προηγεῖται τῆς Μεγάλῃς ἑβδομάδος, οἱ γεροντότεροι μετέβαινον εἰς Ἰωάννινα διὰ νὰ ἀγοράσουν τὰ «πασχαλιὰ καλοῦ ὁδία» τῶν σπιτιῶν των. Κανένα ζευγάρι τσαρούχια μὲ κόκκινες φουδιές, κανένα γυναικεῖο μαντήλι, φέσι (σζούφια), τίποτε πορτοκάλια καὶ λαμπάδες ποὺ ἔπρεπε κατὰ κανόνα νὰ εἶναι κεντητές μὲ πολλὰ χρώματα.

Κατὰ τὰς ἐσπερινὰς τῶν νημφίων, ὀλόκληρος ἡ Ἐκκλησία ἦτο κατάμεστος κόσμου, σημεῖον καὶ αὐτὸ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος μεταξὺ τῶν προγόνων μας. Τὰς ἡμέρας αὐτὰς κάθε σπιτί ἔκαμνε τὰ μικρὰ πασχαλιὰ δῶρα ποὺ θὰ προσέφερον εἰς τοὺς ἰδιούτους καὶ συγγενεῖς του.

Τὴν Μ. Πέμπτην οἱ νουνοὶ (ζουμπάροι) προσέφερον εἰς τοὺς μικροὺς βαπτιστικούς των (ἀναδεχτοὺς) μικρὸν χιτῶνα (ρουτί), κόκκινα αὐγά καὶ κουλούραν (κολύβια τῶν ἀρχαίων), τὰ δὲ Χριστούγεννα μόνον κουλούραν, εἰδικῶς τότε καλουμένην «κολιαντίναν».

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὅσοι δὲν ἐκοινοῦνον ἔπρεπε νὰ ἐφήσουν φακὴν νερόβραστον, εἰς ἀνάμνησιν τῆς φακῆς, τὴν ὁποίαν ὁ ἁββᾶς Ζωσιμᾶ, παρεσκευάσε, τὴν ἡμέραν ἐκείνην, χάριν τῆς ὁσίας Μαρίας.

Ἡ ἡμέρα τῆς Μ. Πέμπτης ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι καὶ σήμερον ἡμέρα τῶν νεκρῶν. Ὅλαι αἱ γυναῖκες τὴν διέρχονται πλησίον τῶν προσφιλῶν των νεκρῶν, ἀνάπτουσαι κηρία, καὶ ρίπτουσαι τρισύγια ἐπὶ τῶν τάφων των, συνήθεια ἱερὰ καὶ ἁγία, ὡς τὴν μνημονεῖ εἰς τὴν Θεολογίαν του καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης, ὁ Δαμασκηνός.

Τὴν Μ. Παρασκευὴν αἱ μητέρες ἡμῶν καὶ αἱ προμήτορες αὐτῶν, ἐθεώρουν ἔργον πίστεως τὴν παραμονὴν των καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ὅσοι δὲ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀκολουθίας τῶν «Ὁρῶν» τὸ πρωτὶ μετέβαινον εἰς τὰς οἰκίας των, ἔπλυνον τὸ στόμα μὲ ὄξος, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ὀξομίκτου χολῆς μὲ τὴν ὁποίαν ἐπότισαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸν Χριστὸν οἱ παράνομοι.

Κατά την Μεγάλην Παρασκευήν, ἔξετοξεύοντο αἱ χυδαιότεραι ὕβρεις κατὰ τοῦ μόνου τότε ἐν Δελβιναζίῳ Γιουδά' τῷ ὀνόματι καταστηματοῦχος Ἑβραίου. Τοῦτον τὰ παιδιά ἀναγώγως ὕβριζον ὡς ἑξῆς:

Ὅβρη ἐσκυλόβρη πού εἶν' ἡ κόττα πού ἔκλεψες;
Στὸ βρακὶ τὴν ἔβαλες. Κόττα κορκαλίστηκε.
Ὅβρηὸς τοιλίστηκε κ.λ.π.

Ἀκούων τὸ ὕβρεολόγιον τοῦτο ὁ Γιουδάς ἐφώναζεν ἀπειλῶν τὸν φονασκοῦντα:
— Ἄν σὲ πιάσ' στὰ χέρια μου· σὰν τὴ φημερίδα θὰ σὲ σκίσω.

Τὸ Μέγα Σάββατον ὅλα εἰς τὸ Δελβιναζὶ ἦσαν ἔτοιμα διὰ τὸν ἑορτασμὸν τοῦ Πάσχα. Τὰ ζώκινα αὐγά, τὸ πασχαλινὸ ἀρνὶ ἢ τεμάχιον αὐτοῦ, κατὰ τὰς οἰκονομικὰς δυνάμεις ἐκάστου, τὰ ἑορταστικὰ ἐνδύματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Ὅσον διὰ τὰς πτωχὰς οἰκογενείας ἢ ἐκεῖνας πού δὲν εἶχον λάβει ἔμβασμα τῶν ἰδικῶν τῶν ἀπὸ τὰ ξένα, ἐφρόντιζε δι' αὐτὰς ἡ δημογεροντία τοῦ χωριοῦ. Τὰ παιδιά περιεφέροντο ἀπὸ ἐνωρὶς ἀπὸ σπῖτι σὲ σπῖτι διὰ ξύλα, διὰ τὸ ἐτήσιον κάψιμον τοῦ Ἰούδα. Τὸ ἥρομον καὶ γλυκὸ δειλινὸν τῆς ἀνοιξέως ἐγλύζανε περισσότερον τὸ ἄρωμα τῶν προΐμων ἀνθέων τῆς πασχαλιᾶς, τὸ ὁποῖον διεχέετο εἰς ὅλον τὸ χωριό. Ἐκείνην τὴν νύκτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου οὐδεὶς σχεδὸν ἐκοιμάτο εἰς τὸ χωριὸν παρὰ τὴν χωρικὴν συνήθειαν νὰ κατακλίνωνται ὅλοι «μετὶ τὴς ζώττες».

Τὸ βράσιμο τῶν αὐγῶν πού ὅπως εἶπομεν ἐγένετο τὴν Μεγάλην Πέμπτην, ἦτο τὴν παραμονὴν τῆς Ἀναστάσεως μεγάλος πειρασμὸς διὰ τὰ μικρὰ παιδιά, τὰ ὁποῖα καθεὶς τόσον ἐρωτοῦσαν:

- Μάννα! Μωρὴ μάννα! Πότε θάρθη ἡ Πασχαλιά; Εἶναι μακρὰ ἀκόμα;
- Ὅχι μάτια μου, ὅπου νᾶναι ἔρχεται ἔρχεται κούτσα - κούτσα.
- Σὰν πού νᾶναι τώρα μωρ' μάννα;
- Νὰ τώρα ἀνεβαίνει τὸν Σταυρόν. ἔρχεται κούτσα - κούτσα καὶ ἀργάει.

Μετέτοια παρόμοια λόγια, οἱ μαννάδες προσελάθον νὰ παρηγορήσων τὴν ἀνυπομονησίαν τῶν παιδιῶν τῶν, μὴ τυχόν καὶ ἀρτυθοῦν τέτοιαις μέρεσι.

Αἱ μεγαλύτεραι συγγινήσεις τῆς παιδικῆς μας ζωῆς, συνδέονται μετὰ τῆς Μ. Ἑβδομάδος τὴν κατάνυξιν καὶ τὸ χαρμόσυνον Πάσχα, πού ἔφερε μαζύ του χαρὰν καὶ ἀνακούφισιν, εἰς μικροὺς καὶ μεγάλους, πλουσίους καὶ πτωχοὺς.

Κατὰ τὴν νυκτερινὴν λειτουργίαν τῆς Ἀναστάσεως, ἡ νοικοκυρά, πού δὲν ἐπήγαινε εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ διαφόρους λόγους, ἵνα ἔχη ἔτοιμον τὸ φαγητόν, ἐφρόντιζεν ὥστε μετὰ τὸ δεύτερον κτύπημα τῆς καμπάνας νὰ ρίξῃ τὸ ρύζι, μετὰ τὸν δὲ κρότον τῶν πυροβολισμῶν, διὰ τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη» ἐφρόντιζε νὰ αὐγοκόψῃ τὴν σούπαν, ἐπελογίζουσα τὸν χρόνον πού θὰ ἐπέστρεφον οἱ ἰδιοὶ τῆς ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν.

Τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα καὶ περὶ τὴν μεσημβριανὴν ἐλάμβανε χώραν ἡ τελετὴ τῆς ἀγάπης τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ πού ἐγένετο ἄλλοτε εἰς τὸ ἔξωκλήσιον τῶν Ταξιαρχῶν. Ἡ τελετὴ αὕτη γίνεται καὶ σήμερον ὄχι ὅμως μετὰ τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα πού ἐκυριόχει ἄλλοτε, ὅποτε προπορευομένων τῶν ἱερέων (πέντε τὸν ὀρθρινόν) μετὰ τὰ ἱερά ἄμφια καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἕνα Εὐαγγέλιον ἀν χειρὸς ὅλον τὸ ἐκκλησίασμα μετὰ τὰς λαμπάδας ἀνὰ χειρὸς μετέβαιναν ἐκ τῆς κεντρικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ ἔξωκλήσιον τῶν Ταξιαρχῶν, διὰ τὴν τελετὴν τῆς ἀγάπης.

Μετὰ τὴν λήξιν τῆς τελετῆς, ὁ ἱερεὺς ἐξερχόμενος τοῦ Ναοῦ ἵστατο εἰς μὴ θέσιν κρατῶν τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον.

Τότε ὁ πρῶτος ἀπὸ τούτων παρισταμένων, ἀφοῦ ἠσπάζετο τὴν εἰκόνα τῆς

1) Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Γιουδάς ἐδολοφονήθη ἀπὸ τούτους ἀντάφτες τὸ 1913—14 ἔξω τῆς μισελληνικῆς διαγωγῆς του κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1912.

ναστάσεως καὶ τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ποὺ ἐζοῦντο οἱ ἱερεῖς, ἀντήλλαξε τὴν εὐχὴν «Χριστὸς Ἀνέστη» — «Ἀληθῶς Ἀνέστη» καὶ ἐτοποθετεῖτο εἰς τὰ δεξιά του. Ὁ κατόπιν τούτου ἐρχόμενος, ἐπανελάμβανε καὶ αὐτὸς τὴν ἰδίαν εὐχὴν μὲ τοὺς ἱερεῖς, καὶ τὸν συμπατριώτην του ποὺ εὐρίσκετο δεξιά του, καὶ ἐλάμβανε καὶ αὐτὸς θέσιν μετὰ τὸν πρῶτον. Οὕτω λοιπὸν ὅλοι οἱ συγχωριανοί, μαζί μὲ τὴν πασχαλινὴν εὐχὴν «Χριστὸς Ἀνέστη» — «Ἀληθῶς Ἀνέστη», ἀντήλλασον καὶ τὸν ἀσπασμὸν τοῦ Πάσχα. Καὶ ὅταν ὅλοι ἔδιδον οὕτω τὸν ἀναστάσιμον ἀσπασμὸν, τὸ δὲ φίλημα τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Ἀγάπης ἦτο γενικὸν καὶ ἐλάμβανεν ὅλην τὴν πραγματικὴν σημασίαν, ἡ χαρὰ, ἡ εὐλογοῦντος χαρὰ ἦτο γενικὴ καὶ δὲν ὑπῆρχον πλέον ἐχθροὶ καὶ φίλοι, τὰ παλαιὰ μίσση τῶν οἰκογενειῶν διελύοντο, οἱ τέως ἐχθροὶ ἐνηγγαλιζόντο ἀλλήλους καὶ ἐνῶ ἀντήλλασον φιλήματα, ἀνεπέωναν τὰς φιλικάς των σχέσεις, ἐν ὀνόματι τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ.

Μὲ τὸν ἀσπασμὸν αὐτὸν τῆς ἀγάπης τῆς Ἀναστάσεως, ὅποτε ὅλοι ἦσαν ἀγαπημένοι ἀδελφοί, ἡ πνευματικὴ συγγένεια ἐπῆρχετο πλήρως μετὰ τοῦ Χριστεπώνιμου πληρώματος. Ἦχοιζε τότε ἡ κοινὴ τραπέζα ὅλων τῶν Χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἀδελφωμένοι οὕτω ἐώρταζον τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὰ κοινὰ χριστιανικὰ συμπόσια τῶν πρωτοχριστιανικῶν χρόνων.

Οὕτω λοιπὸν πλοῦσοι καὶ πτωχοὶ συνευθυμοῦντες καὶ συνεφροινόμενοι ἠνώοντο εἰς ἀγάπην καὶ ὁμόνοιαν καὶ ἐώρταζον τὸ χαρομόσυνον ἄγγελμα τῆς Ἀναστάσεως τῆς Χριστιανωσύνης ὅπως τὸ ἀπαιτεῖ ὁ θεῖος Χρυσόστομος λέγων:

«Πλοῦσοι καὶ πένητες μετ' ἀλλήλων χορεύσατε, τὴν ἡμέραν τμήσατε»

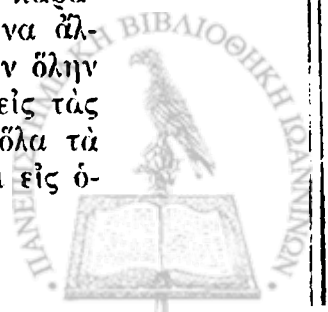
Μάθημα διδασκτικὸν διὰ τοὺς σήμερον καλουμένους χριστιανούς τῶν μεγάλων κέντρων εἶναι καὶ ὁ χαιρετισμὸς ἢ προσαγόρευσις «Χριστὸς Ἀνέστη», ποὺ ἦτο ἡ μεγαλυτέρα καὶ ἐνδοξότερα ἔκφρασις τοῦ θριάμβου τῆς χριστιανικῆς μας πίστεως καὶ ἡ ἀπάντησις «Ἀληθῶς Ἀνέστη» τὴν ὁποῖαν ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου τῆς ἡμέρας τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἦτοι μέχρι τῆς ἑορτῆς τῆς Ἀναλήψεως ἀπῆρθον πρὸς ἀλλήλους οἱ παλαιοὶ Δελβινακιῶται, ἐξακολουθοῦν δὲ μερικοὶ καὶ μέχρι σήμερον.

Ὁ ἑορτασμὸς τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ἐξακολουθεῖ εἰς Δελβινάκι καὶ καθ' ὅλην τὴν ἑβδομάδα τῆς Διακαινησίμου, ὅποτε καθ' ἑκάστην οἱ κάτοικοι ἐκκλησιάζονται εἰς ἓνα ἐξωκλήσιον ἢτοι τὴν Δευτέραν εἰς τὸ ἐξωκλήσιον τῶν Ταξιαρχῶν, τὴν Τρίτην τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, τὴν Τετάρτην τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὴν Πέμπτην τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, Παρασκευὴν Μπολιάνιτσα (Παναγία), Σάββατον εἰς Ἁγιον Θεόδωρον καὶ τὴν Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ εἰς Κεντροικὴν Ἐκκλησίαν. Μετὰ τὴν τέλει τῆς λειτουργίας εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐξωκλήσια, ὅλον τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἀφοῦ τελέσει χορὸν εἰς τὸ ὑπαίθριον, ἐπιστρέφει μὲ τραγοῦδια εἰς τὸ χωριό, ἀφοῦ ἐπισκεφθῆ καὶ εὐχρηθῆ τὰς συγγενεῖς τῆς οἰκογενείας, τῆς συνοικίας ποὺ εὐρίσκονται πρὸς τὸ μέρος ὅπου τὸ ἐξωκλήσιον ποὺ ἐκκλησιάσθησαν. Ὅλοι οἱ ἐπισκέπται μαζί μὲ τὴν εὐχὴν «Χριστὸς Ἀνέστη» — «Ἀληθῶς Ἀνέστη», λαμβάνουν ἀπὸ τὴν οἰκοδέσποιναν καὶ δυὸ ζόζκινα αὐγά.

★ ★ ★

Πρωτοχρονιά - Χριστούγεννα

Τὰς ἑορτὰς τοῦ δωδεκαημέρου τῶν Χριστουγέννων ποὺ ἀρχίζονται τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ διαρκοῦν ἕως τὰ Θεοφάνεια, τὰ ἐφαρμοζόμενα ἄλλοτε ἦθη καὶ ἔθιμα, γραφικὰ καὶ ἰδιάζοντα, ἔδιδον ξεχωριστὴν εἰκόνα εἰς τὴν ὅλην ἀτμόσφαιραν. Τὴν ἀτμόσφαιραν αὐτὴν δὲν τὴν χαίρονται καὶ δὲν τὴν ζοῦν εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, ὅπως εἰς τὰ χωρία ὅπου καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα, ἀπὸ ὅλα τὰ τζάκια τῶν σπιτιῶν, ἀνέβαιναν ὁ καπνὸς εἰς τὸν θαμπὸν οὐρανὸν καὶ ἀντήχει εἰς ὅ-

λόκληρον τὸ χωριό, ἢ φωνή τῶν παιδιῶν πού ἔλεγον τὰ κάλανδα, ἦτοι ἐγκωμιαστικά ἄσματα πού ἐξυμνοῦν τὰ χαρίσματα τῶν ἐνοίκων τοῦ «ἀφέντη» ἢ τῆς «κυράς». ἢ τῶν μοσχοαναθροεμένων τέκνων των, ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνηθέστατα συμμετέχουν τοῦ ἄδοντος ὀμίλου! Τὰ ἐγκώμια αὐτὰ δὲν περιορίζονται εἰς τὴν ἐξύμνησιν τῶν προσωπικῶν χαρισμάτων, ἀλλὰ μεταβάλλονται καὶ εἰς εὐχὰς ὑπὲρ ἀνξήσεως τοῦ πλούτου ἢ τοῦ «καζαντήματος» τῶν ξενητεμένων, ὑπὲρ ὑγείας καὶ εὐημερίας καὶ ἀνξήσεως τῶν αἰγοπροβάτων καὶ εὐκαρπίας τῶν κτημάτων τῶν οἰκοκυραίων, διὰ νὰ περιοσεύσῃ καὶ γὰρ διὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν παιδιῶν.

Τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων, τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ Θεοφανείων, τὰ παιδιά, ἐφωδιασμένα μὲ μακρὰς ράβδους, πού κατέληγον εἰς στρογγυλὸν ὄργανον καὶ αἱ ὁποῖαι εἰδικῶς τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας ἐκαλοῦντο «κ ο κ α λ ε ς» περιήρχοντο κατὰ ὀμίλους τὰ συγγενικά τους σπίτια καὶ ἔλεγον τὰ κάλανδα ἢ «τ ο α γ ο υ δ ι α» λαμβάνοντα ὡς φιλοδώρημα ξηροὺς καρπούς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, γλυκίσματα, σταφίδες, πορτοκάλια, ἢ καὶ κέρματα, χειρονομία πού ἐχαροκτηριζέτο ὡς ἐξαιρετικὴ γενναιοδωρία.

Ἄν ὅμως τὰ παιδιά, μετὰ τὰ τραγούδια, δὲν ἐτύγγανον τοῦ φιλοδώρηματος ἢ καὶ πενιχοῦ τοιούτου, τότε καὶ αὐτὰ κατέφευγον εἰς τραγούδια μὲ τὰ ὁποῖα ἀνήρουν ὅσας τυχὸν εὐχὰς εἶχον ἀπειθύνει καὶ ἀνήρουν τὴν μαγικὴν εὐτυχίαν πού τραγουδῶντας εἶχον χαρίσει πρὸ ὀλίγου εἰς τὸ σπίτι, καταρῶμενα τὸν φιλάργυρον οἰκοδεσπότην ἢ οἰκοδέσποιναν μὲ τὸ δίστιχον:

«Ἐδῶ εἶν' τοῦ κούκου ἢ φωλιά
καὶ τοῦ διαβόλου ἢ τρύπα».

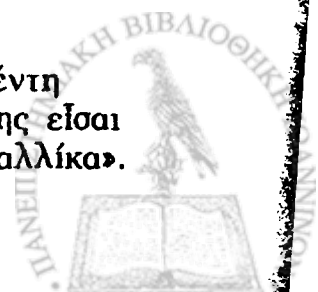
Τὰ παιδιά, καθὼς βλέπομεν μὲ τὸ ὁμαδικὸ τραγοῦδι ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, ἀπέκτων προσωρινῶς κάποιαν δύναμιν καὶ εἶχον τὴν δυνατότητα νὰ σκορπίσουν ἢ νὰ ἀφαιρέσουν τὴν καλοσήμενον ἀρχὴν μιᾶς νέας εὐτυχισμένης περιόδου. Εἶναι σημαντικὸν ὅτι τὴν δύναμιν αὐτὴν τῶν παιδικῶν τραγουδιῶν τὴν ἀνεγνώριζον ἀρκετοὶ

Τὰ παιδιά μὲ τὰ ἰδιαίτερα ἐκεῖνα τραγούδια ἀπηύθυνον ἔπαινον καὶ εὐχὰς πρὸ τὸν οἰκοδεσπότην, ἢ τὴν οἰκοδέσποιναν, καὶ ἐφλοτιμοῦντο νὰ ἐξάρουν καὶ νὰ ἐνίσχυσουν τὴν ὠραιότητα, τὴν νεότητα ἢ καὶ τὰς ἄλλας ἀρετάς, ἔστω καὶ ἀνυπάρχουσι ἐκείνων πού ἐξύμνον, ἵνα οὕτω τυχὸν γενναιοτέρου φιλοδώρηματος.

Τὰ τραγούδια ἐκεῖνα πού ἐποικίλλον ἀναλόγως τῶν ἐορτῶν ἦσαν κατάλληλα διὰ κάθε μέλος τῆς οἰκογενείας πού ἐπεσκέπτοντο οἱ παιδικοὶ ὄμιλοι, ἐνῶ συγγρόνοι ἦσαν καὶ προειδοποιητικὰ τῶν μεγάλων ἐορτῶν τῆς χριστιανοσύνης. Εἰς ὅσα σπίτια ἐπένθουν τὰ παιδιά δὲν τὰ ἐπεσκέπτοντο διὰ νὰ τραγουδήσουν. Ἐσέβοντο τὸ πένθος καὶ τὴν στενοχώριαν τῆς οἰκογενείας πού εἶχε χάσει προσφιλές τῆς πρόσωπον. Πενθοῦσαι αὐταὶ οἰκογένειαι οὔτε καὶ ἤνοιγον τὴν ἐξώπορταν, ἔνδειξις ὅτι δὲν εἶχοντο συγχαρητηρίους εὐχὰς.

Τὰ τραγούδια ἐκεῖνα ποικίλλοντα κατὰ τὰς ἐορτάς καὶ τὸ φιλοδώρημα πού ἐδετο εἰς τὰ παιδιά, ἠκολούθουν ἕτερα κατάλληλα διὰ κάθε μέλος τῆς οἰκογενείας οἰκίας τὴν ὁποίαν ἐπεσκέπτετο ὁ παιδικὸς ὄμιλος.

«Ἀφέντημ' ἀφεντούλη μου πέντε βολές ἀφέντη
Πέντε βολές ἀφέντεψες καὶ πάλ(1) ἀφέντης εἶσαι
Κι' ἄλλοι πέντε παρακαλοῦν: «ἀφέντη καβαλλίκα».
Ἄφέντης καβαλλίκεψε σὲ σέλλινο μουλάρι

Σ' ἀσέλλινο προσέλλινο¹ σ' ἀργυροκαπουλάτο
π' ἀκρήζει ἢ σέλλα ἑκατὸ καὶ τὰ καπούλια χίλια.
Καὶ τὰ σκαλωπατήματα ἀκρήζουν δυὸ χιλιάδες.
Στὰ τέσσερα τὸ πέταλο ἀσῆμι καὶ λογάρι
Στὰ εἴκοσι τέσσερα καρφιὰ σπυρὶ μαργαριτάρι
Ὅμπρὸς ἀπὸ τῆ σέλλα του ὁ Ἥλιος ἀνατέλλει
κί ἀνάμεσα ὅτῃ σέλλα του πατεῖ καὶ βασιλεύει.

Τραγούδι διὰ τὴν οἰκοδέσποιναν

Κυρὰ ψηλή, κυρὰ λιγνή κυρὰ μαλαματένια
κυρὰ μ' ὅταν στολίζεσαι καὶ βάζεις τὰ στολίδια
βάνεις τὸν ἥλιο πρόσωπο καὶ τὸ φεγγάρι κύκλο
τὸν πρῶτον τὸν Αὐγερινό, βάνεις καγκελοφρῦδι,
καγκλελοφρῦδι Φράγκικο, ρωμαϊκό σημαντήρι.
Στέκουν ἢ ἴκονες καὶ τηροῦν οἱ Ἅγιοι καὶ θαυμάζουν.
Εἰκόνες τί θαυμάζετε, Ἅγιοί μου τί τηρᾶτε.
Ὁ Θεὸς ὁ παντελεήμονας μου ἔδωκε τὸ καμάρι.

Εἰς ὅσα σπίτια εἶχον ἄρρενα μικρὰ τέκνα, ἔλεγον τὰ κάτωθι:

«Μωρὲ σπειρί, σπειρόπουλο, μωρὲ μαργαριτάρι
ὅταν σέ γέννα ἢ μάννα σου, κί ὅταν σέ κουναροῦσε,
ἐγὼ στήν πόρτα κάθοιμον τὸ Θεὸ παρακαλοῦσα.
Κύριε νὰ γίνῃ βασιλιάς, Κύριε νὰ γίνῃ Ρήγας².
Νὰ γίνῃ τ' ἀρχοντόπουλο μὲ τὲς πολλὰς χιλιάδες».

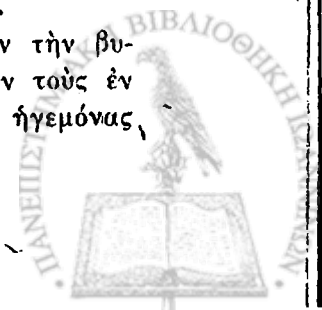
Ἀνάλογα ἔλεγον καὶ διὰ τὴν κόρην, τῆς ὁποίας ἀπηριθμοῦν τὰ περικοσμοῦντα
κάλλι, λέγοντες τὰ κάτωθι:

«Ἐδῶ ἔχουν κόρην ὠμορφή, ξανθὴ καὶ μαυρομάγα.
Τὴν λούζουν, τὴν χτενίζουνε, τηροῦν νὰ τὴν παντρέψουν.
Τῆς τάζουν γυιὸ τοῦ βασιληᾶ, τῆς τάζουν γυιὸ τοῦ Ρήγα.
Τῆς τάζουν τ' ἀρχοντόπουλο μὲ τὲς πολλὰς χιλιάδες.

1) Σχετικῶς μὲ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ «ἀσέλλινο προσέλλινο», ὁ Ἀραβαντινός ἐν ὑποσ. σελ. 197 τῆς Συλλογῆς γράφει «ὁ μὴ δαμιασθεῖς πῶλος», εἰς δὲ τὸ Ἑπειρωτικὸν Γλωσσάριον εἰς σελ. 26 ἀναφέρει μόνον τὴν λέξιν «ἀσέλλινο» (πουλάρι) τὴν ὁποίαν ἐρμηνεύει «ὁ μὴ σελλωθεῖς πῶλος».

Ὁ Κωνσταντῆς εἰς τὸν Τραγουδιστὴν («Ἔργα», Ἀθῆναι 1912 τ. Β' σ. 59) γράφει «ἀσέλλινο» καὶ «προσέλλινο» πουλάρι τὸ ἄπιαστο, ἀσέλλωτο ἀκόμη. (Πρὸβλ. Δ. Σάργου: Παρατηρήσεις εἰς τὸ Ἑπειρωτικὸν Γλωσσάριον τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ καὶ περὶ τῶν λέξεων ἀσέλλινο(ν) — προσέλλινο(ν). Κωνσταντινούπολις 1920 σ. 43—48.

2) Ἡ συχνὴ χρῆσις τῆς λέξεως «Βασιλιάς» καὶ «Ρήγας» φανερώνει νομίζομεν τὴν βυζαντινὴν προέλευσιν τῶν στίχων, διότι εἰς τὸ Βυζάντιον, ὡς γνωστόν, μόνον τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεύοντας ἐκάλουσαν «αὐτοκράτορας», τοὺς δὲ λοιποὺς ἡγεμόνας, ὠνόμαζον «βασιλεῖς» καὶ «ρήγας» (ἀπὸ τὸ γεκ).

Δέν θέλει γυιὸ τοῦ βασιληᾶ, δέν θέλει γυιὸ τοῦ Ρήγα·
Μόν' θέλει τ' ἄρχοντόπουλο μὲ τὲς πολλὲς χιλιάδες
Ποῦ κοσκινίζει τὸ φλωρί καὶ πέφτει τὸ λογάρι'».

Οἱ χαροῦμενες αὐτὲς παρδικὲς φωνὲς ἠχολογοῦν εἰς ὄλο τὸ χωριό, ἐνῶ οἱ νοικοκυρὲς εἶναι στὸ πόδι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὴν νύχτα διὰ νὰ ζυμώσουν τὲς ζολιαντίνες, τὰ χριστόψωμα, τὴν βασιλόπιττα καὶ τὰ ἄλλα γλυκὰ ποὺ τὰ καλοῦν οἱ χρονιαῖοι μέρες.

Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας εἰς ὄλα σχεδὸν τὰ σπίτια, ἔκαινον τὲς λεγόμενες «λαλαγγίτες» ἢ «σπάργανα τοῦ Χριστοῦ», ὅπως λέγονται εἰς ἄλλας περιοχάς.

Τὸ γλύκισμα αὐτὸ εἶναι νηστήσιμον καὶ κατασκευάζεται ὡς ἑξῆς:

Ἀνάβουν δυνατὴν φωτιὰν εἰς τὸ τζάκι (γωνιά) μὲ χονδρὰ ξύλα, εἰδικῶς διὰ τὴν περίπτωση ἀυτὴν καλούμενα «κούτσουρα», τὰ ὅποια ἀφοῦ κοποῦν χονδρὰ κάδουνα, θέτουν ἐπ' αὐτῶν τὴν πυρωσιὰν καὶ ἐπ' αὐτῆς μίαν πλάκα ποὺ νὰ ἀντέχη εἰς τὴν φωτιὰν, ἀλλὰ τουρναντίον ζεσταίνεται καὶ διατηρεῖ τὴν ζέστην ἢ κανένα παλαιὸν ταψὶ ἀνάποδα.

Ἐπειτα ἐτοιμάζουν τὸ κουκουῦτι, ποὺ εἶνε νερὸ καὶ ἀλευρι, ποὺ εἶναι οὔτε πολὺ νεροῦλό, οὔτε πολὺ πηχτό. Ὅταν ζεσταθῇ καλὰ ἡ πλακόπετρα ἢ τὸ ταψὶ ἀπλώνουν τὸ κουκουῦτι ἐπάνω καὶ διὰ νὰ μὴ εἶναι πολὺ χονδρὸ ἢ λαλαγγίτα, στρώνουν τὸ κουκουῦτι μὲ τὸ καλαμίδι. Ἡ λαλαγγίτα αὐτὴ ποὺ ἔχει τὸ σχῆμα τῆς πλάκας ἢ τοῦ ταψιοῦ τὴν ἀπλώνουν εἰς τὰ πιάτα, ἢ μίαν λαλαγγίτα τίθεται ἐπάνω εἰς τὴν ἄλλην καὶ περιχένεται μὲ ζαχαρόνερο καὶ μέλι καὶ καριδόφυγα, ὥστε σχηματίζονται ἀλλεπάλληλα στρώματα, τὰ ὅποια οὔτω φρουσκώνουν καὶ γίνονται μαλακά. Μὲ τὸ θανιάσιον αὐτὸ γλύκισμα «φιλεύουν» τοὺς συγγενεῖς ποὺ ἔρχονται νὰ εὐχηθοῦν τὴν οἰκοδέσποιαν. Εἰς τὸ φτιάσιμον τῆς λαλαγγίτας, τῶν γλυκῶν καὶ τῶν ἐορταστικῶν φαγητῶν καὶ μάλιστα τοῦ μπουρεκιοῦ, τῆς κρεατόπιττας καὶ κοτόπιττας, ἐξήντλουν ὄλην τὴν δεξιολογίαν τῶν ἰδίως αἱ «νιφάδες» διακεκομμένων οἰκογενειῶν.

Πρωτοχρονιά

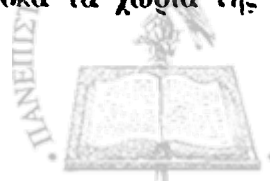
Ἡ παράδοσις τῆς πρωτοχρονιάτικης ἐορτῆς ἦτο πολὺ προσφιλεῖς εἰς τοὺς πρόγονους μας, ὅπως καὶ εἰς ὀλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν λαόν. Θρησκευτικὴ καὶ οἰκογενειακὴ συγχρόνως ἐορτὴ μᾶς ἐπαναφέρει εἰς τὴν μνήμην ὄλα ἐκεῖνα τὰ συναισθήματα ποὺ συντελοῦν νὰ διατηρηθῇ ἡ ψυχικὴ μας ὑγεία καὶ μᾶς ἐφοδιάζει μὲ τὴν ἐλπίδα, τὸν πολυτιμότερον σύμμαχον τῆς ζωῆς μας.

Τὴν ἡμέραν αὐτὴν τῆς πρωτοχρονιάς ἢ μὲν Ἐκκλησία ἐορτάζει τὸν μέγαν Διδάσκαλον τῆς Ἐκκλησίας τὸν Ἅγιον Βασίλειον καὶ τὸν τιμᾶ μὲ τὴν λειτουργίαν του, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ἔγραψε. Ἡ οἰκογένεια ἐπὶ πλεόν μαζὺ μὲ τὸν Ἅγιον τιμᾶ καὶ συνεχίζει τὴν παράδοσιν τοῦ λευκοῦ γέροντος, τὸν ὅποιον θέλει νὰ ἐρχεται ἀπὸ τὰ βῆθη τῆς Ἀνατολῆς φερωμένον μὲ διάφορα δῶρα, διὰ μικροὺς καὶ μεγάλους ἀσθενεῖς καὶ ὑγιεῖς, πτωχοὺς καὶ πλουσιοὺς. Ἀπὸ τὸν λευκὸν αὐτὸν γέροντα, ὄλοι τὴν ἡμέραν ἐκείνην, περιμένουν τὸ δῶρον των.

Τὰ παλαιὰ χρόνια, κατὰ τὸ δωδεκαήμερον τῶν Χριστουγέννων, ὅπως ἀναφέρει ὁ Γαζῆς, δέν ἐδάπτίζον τὰ νεογεννηθέντα, καὶ δέν ἐλοῦοντο, ἐκτὸς μόνον τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου.

Τὴν πρωτοχρονιάν, ἡμέραν μεγάλης χαρᾶς τὸν πλημμυρίζει τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων μὲ ἐλπίδας καὶ ὑποσχέσεις, διότι καθὲ νέον ἔτος θεωρεῖται ἀπὸ ὄλοι τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ἐλπιδοφόρον, ὡς ἕνα βῆμα πρὸς τὸ καλλίτερον μέλλον, πρὸς μίαν εὐτυχεστέραν ἐποχὴν, ποὺ κάποτε θὰ ἔλθῃ. Τὴν ἡμέραν αὐτὴν πρώτη ἢ οἰκοδέσποινα θὰ τὴν χαιρετήσῃ εἰς τὸ Δελβινάκι, ὅπως καὶ εἰς ὄλα τὰ χωρία τῆς Ἡ

1) Λογάρι = καθαρὸς χριστός.

πείρου. Αὐτὴ, πρῶτῃ πρῶτῃ (ὁ ἄνδρας εἰς τὰ περισσότερα σπίτια ἄλλοτε ἔλειπεν εἰς τὰ ξένα). Θὰ ἀνάψει φωτιά, πὺν τροφοδοτεῖ μὲ ζούτσουρα καὶ ψιλὰ γλαδιὰ (σουμιά), καὶ θὰ εὐχρηθῆ ἔπειτα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, ὅπως ὁ καινούργιος χρόνος εἶναι πλουσιοπάροχος ἀγαθῶν καὶ φέρῃ εἰς τὴν οἰκογένειαν τόσα χρήματα καὶ ἀγαθὰ, ὅσα φύλλα καὶ κλώνους ἔχουν τὰ ξύλα πὺν καίονται εἰς τὴν φωτιάν. Ἔτσι διεσκέδαζον τὴν φτώχειαν τῶν οἱ ἀπλοῖ καὶ ἀγαθοὶ πρόγονοὶ μας, πιστεύοντες ὅτι μὲ τὸ νέον ἔτος τὰ πράγματα θὰ ἥλλαζαν πρὸς τὸ καλλίτερον καὶ μὲ αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν πὺν δημιουργεῖ συναισθήματα χαρῆς ὑποδέχοντο τὴν πρωτοχρονιάν.

Ἴδου οἱ σχετικοὶ στίχοι, πὺν ἐπαναλαμβάνοντο ἀπὸ τὴν οἰκοδέσποιναν, ἐπὶ τοῦ προκειμένου:

«Ὅσα φύλλα καὶ κλαριά, τόσα γρόσια καὶ φλωριά.
Ἄρνιά, κασίκια, κόπτες καὶ πετοίκια.
Ἄρσενικὰ παιδιὰ καὶ θηλυκὲς κοπέλλες».

Ὅταν ἀκούει κανεὶς τὰ ἀνωτέρω λόγια, νομίζει ὅτι μὲ τὴν ἐορτὴν τῆς πρωτοχρονιάς, ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ ἓνα ξεχείλισμα ψυχικῶν καὶ ὑλικῶν ἀγαθῶν. Ὅλοι ἐσυνηθίσαιεν, μὲ τὸν νέον χρόνον νὰ χαρακτηρίζωμεν τὸν παλαιόν, σὰν πολὺ γερασμένον ἄνθρωπον, πὺν θεωρεῖται ἄχρηστος, οἱ δὲ λοιποὶ καὶ μεταξὺ τῶν ἰδικῶν του κάποτε, μὲ κάποιαν κρυφὴν ἀνακούφισιν ἀναμένουν τὸν θάνατόν του, καίτοι, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ζωῆς του, ἴσως νὰ ἔχουν ἰδῆ πολλὰ καλὰ ἀπὸ αὐτόν. Δυστυχῶς ὅμως ἔτσι πάντοτε συμβαίνει, οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀχάριστοι.

Ἴσως οἱ πρόγονοὶ μας, νὰ ἦσαν κάπως ὑπερβολικοὶ εἰς τὰς ἐλπίδας τῶν μὲ τὸν νέον χρόνον. Αἱ ἐλπίδες ὅμως αὐταὶ εἶχον ριζώσει βαθειὰ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν καὶ ἀνεμφώνοντο συνεχῶς μὲ τὸν ἐρχομὸν κάθε νέου χρόνου. Ἡ προσμονὴ εἶναι περισσότερο γλυκεία, διότι ἔχει μέσα τῆς τὴν ἐλπίδα, τὴν φαντασίαν, τὴν ὄνειροπόλησιν, ἐνῶ ἡ πραγματικότης ἐνὸς πράγματος πὺν περιμένει κανεὶς, θέτει τέρατα εἰς ὅλα καὶ μᾶς παραδίδει εἰς τὴν ἐπαύριον πὺν εἶναι πλέον ἢ ἕναξίς τῆς τόσον ἀδιαφόρον καὶ ψυχρῶς καθημερινότητος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ λαὸς μὲ τὴν βαθειάν του σοφίαν, ρίχνει τὴν παραιονίην τῆς πρωτοχρονιάς ὅλον τὸ βάρος, ὅλην τὴν χαράν, ὅλον τὸν πρῶτον τῆς καθ'αυτὴ ἐορτῆς πὺν συμπίπτει μὲ τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ νέου ἔτους. Οὐδεὶς αἰσθάνεται θλίψιν διὰ τὸν χρόνον πὺν ἔφυγεν, ἀλλὰ μόνον χαρὰν καὶ ἐλπίδα διὰ τὸν χρόνον πὺν ξημερώνει. Ὁ ἄνθρωπος ἀντὶ νὰ μελαγχολήσῃ ὅτι ἐγήρασε κατὰ ἓνα χρόνον, χαίρεται καὶ διὰ τὸ ἔτος πὺν ἐπέρασε καὶ διὰ τὸ νέον πὺν ξημερώνει. Εἶναι εἰς τὴν ἀνθρώπινην φύσιν, νὰ αἰσθάνεται τὸν χρόνον, ὄχι ὡς ποσότητα πὺν ρεεὶ καὶ συνεπῶς ὀλιγοστεύει, ἀλλὰ ὡς μία αἰωνιότητα πὺν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ σπαταληθῆ ποτέ. Διὰ τοῦτο εἴμεθα χαρούμενοι κάθε πρωτοχρονιά, διότι ἐνικήσαμεν ἀκόμη ἄλλην μίαν φορὰν τὸν χρόνον.

Ἡ πρωτοχρονιά εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν μιὰ ἡμέρα ἐπισκέψεων καὶ εὐχῶν, ἀρχετοὶ δὲ ἄνθρωποι προσέχουν πῶς θὰ περάσῃ αὐτὴν τὴν ἡμέραν, διότι κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν ὅπως θὰ περάσῃ κανεὶς τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ ἔτους, ἔτσι θὰ περάσῃ καὶ τὰς ὑπολοίπους. Ἄν δηλαδὴ κερδίσῃ εἰς τὰ χαρτιὰ τὴν πρωτοχρονιά, τοῦτο σημαίνει ὅτι θὰ εὐρίσκειται κερδισμένος καὶ εἰς ὅσας ἐπιχειρήσεις καὶ ἂν ἀναμιχθῆ. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἡ ἀρχαία γνωμικὴ παροιμία πὺν ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀρχὴ εἶναι «τὸ ἡμῖν παντός» εὐρίσκει εἰς τὴν ἡμέραν τῆς πρωτοχρονιάς, τὴν ἰδεώδη νοριολεκτικὴν ἐφαρμογὴν τῆς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀκριβῶς πολλοὶ προσέχουν τὴν ἡμέραν αὐτὴν νὰ μὴ κλάψουν, νὰ μὴ χάσουν τίποτε, νὰ μὴ δανείσουν χρήματα, φοβούμενοι ὅτι τὸ αὐτὸ θέλει τοὺς ἐπαναληφθεῖ καθ' ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἔτους. Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν σημασίαν τοῦ πρωτοχρονιάτικου αὐτοῦ ἐθίμου πολλοὶ ἀποδίδουν μεγάλην σημασίαν εἰς τὸν πρῶτον ἐπισκέπτην τῆς ἡμέρας, εἰς τὸ λεγόμενον «π ο δ α ρ ι κ ὄ», ἡ δεισιδαιμονικὴ σκέψις τῆς «νομηνίας». Ἐκεῖνος πὺν θὰ

ἐπιχειρήσει νὰ κάμῃ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν τὴν ἡμέραν τῆς πρωτοχρονιάς εἰς ἓνα σπίτι, πρέπει νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι ὁπωσδήποτε δὲν εἶναι ἐπιζήμιος, ἀλλ' ἄνθρωπος ἄγνός, τυχερός, ἄξιός, ἢ δὲ ἐπίσκεψίς του εἰς τὸ σπίτικόν πού ἐπισκέπτεται θὰ μεταδώσει παρομοίαν ἐπίδρασιν καὶ κατάστασιν. Ἐπειδὴ ὁμως παρομοία διαπίστωσις εἶναι ἀρκετὰς φορὰς ἀμφίβολος, διὰ τοῦτο πολλαὶ οἰκογένειαι, ἀντὶ νὰ περυσμένον τὴν ἐπίσκεψιν ἐνὸς οἰουδήποτε ξένου μὲ τὰς ἀμφιβόλους συνεπείας, προτιμοῦν τὸ «ποδαρικό» τοῦ σπιτιοῦ νὰ γίνεταί ἀπὸ γνωστό τους πρόσωπον, συνοδεύουσαι τὴν ἐπίσκεψιν του μὲ τὰς ἀναλόγους εὐχάς. Τὸ ρόλον αὐτὸν τοῦ «ποδαρικοῦ» ἐν ἀνάγκη παίζει καὶ μέλος τῆς οἰκογενείας, συνήθως ὁ πρωτότοκος υἱός. Ἐπίστευον ἦτοι οἱ ἀφελεῖς ἐκεῖνοι πρόγονοί μας ὅτι τὸ πρόσωπον πού θὰ ἐπισκεφθῆῖ πρώτον ἓνα σπίτι τὴν ἡμέραν τῆς πρωτοχρονιάς, γίνεταί φορέας τῆς ἀτομικῆς του εὐτυχίας ἢ δυστυχίας, τὴν ὁποίαν μεταβιβάζει εἰς τὸν χώρον πού ἐπισκέπτεται. Ἴδου ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον εἰς πολλὰ σπίτια ἐπρόσεχον ἰδιαίτερος ποιός θὰ εἶναι ἐκεῖνος πού θὰ πρωτομπῆ στὸ σπίτι. Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν σημασίαν τοῦ πρωτοχρονιάτικου τοῦτου ἔθιμου πολλοὶ πού πενθοῦν ἢ ἔχουν ἄλλους γενικωτέρους λόγους ἢ εἰδικωτέρους νὰ ἀμφιβάλλουν διὰ τὴν προσωπικὴν των εὐτυχίαν, καὶ ἐφ' ὅσον νομίζουν ὅτι δὲν ἔχουν προσωπικὸν ἀπόθεμα εὐτυχίας, ὥστε νὰ τὸ μεταδώσουν καὶ εἰς ἄλλα σπίτι, δὲν κάμνουν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπισκέψεις.

Ὁ Γαζῆς εἰς τὸν ἀνέκδοτον «Κώδικα τῆς Αὐτοβιογραφίας» ἀναγράφει ὅτι «τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου α Ἰανουαρίου συνηθίζουσι καὶ πηγαίνουν μὲ πήταις καὶ κουλούραις εἰς τὰ ἀμπέλια καὶ βάζουν ἐπάνω εἰς τὰ κλήματα ἀπὸ μιὰν χασιὰν πήτα καὶ κουλούραν εἰς ὄνομα τῶν πουλιῶν, ἀλωπέκων, σκύλων, λαγωῶν, προσφέρουσι δηλαδὴ θυσίαν εἰς αὐτὰ τὰ ζῶα διὰ νὰ μὴ τοὺς βλάψουν τὰ ἀμπέλια, τὸ ὁποῖον εἶναι φανερὰ εἰδωλολατρεία».

Τὸ ἔθιμον τοῦτο τὸ ὁποῖον ὁ Γαζῆς χαρακτηρίζει ὡς κακὴν συνήθειαν, προτείνει ἀντὶ «νὰ ὑπάγουν τὴν βασιλόπητα εἰς τὸ ἀμπέλι νὰ τὴν ὑπάγουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν νὰ τὴν εὐλογῆσῃ ὁ παπᾶς ἢ τοῦλάχιστον νὰ τὴν μοιράζουσι εἰς τοὺς δρόμους χωρὶς νὰ πηγαίνουν εἰς τὸ ἀμπέλι δηλ. ὅσους πτωχοὺς εὐρίσκουν καθ' ὁδὸν νὰ τοὺς τὴν μοιράζουσι».

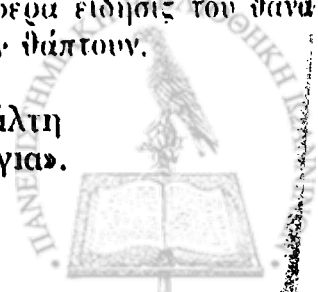

Θάνατος

Ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμε τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ξενητευμένου εἰς τὴν πατρίδα πρὸς κοινωνικὴν ἀποκατάστασιν. Κατὰ ἐπικρατοῦν καὶ σήμερον ἔθιμον, τὴν πρώτην Κυριακὴν ἐκ τῆς ξενητείας οἱ ἐπιστρέφοντες μετέβαινον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκεῖ τοὺς παρουσιάζετο ἢ εἰκὼν τοῦ πολιούχου ἁγίου τῆς πατρίδος των νὰ τοὺς εὐχηθῆ τὸ «καλῶς ὤρισαν». Τὴν ἠσπάζοντο εὐλαβῶς καὶ κάτωθεν αὐτῆς ἐναπέθετον τὴν εἰσφορὰν των διότι τοὺς ἐπροστάτευσεν καὶ τοὺς ἠξίωσε νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν πατρίδα των.

Πρώτη ἐπὶ πλέον φροντίς τοῦ ἐπιστρέφοντος ἀπὸ τὰ ξένα ἦτο νὰ ἐπισκεφθῆ καὶ συλλυπηθῆ τυχόν πενθεῶντας συγγενεῖς καὶ στενοὺς φίλους των. Δυστυχῶς ὁμως πολλὰς φορὰς ὁ ταξιδιώτης δὲν ἠξιοῦτο τῆς εὐφροσύνης ἡμέρας καὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὴν πατρίδα, νὰ χαιρετίσῃ, ἐναγκαλισθῆ καὶ χύσῃ δάκρυα χαρᾶς μὲ τοὺς ἰδιωκοὺς των καὶ τοὺς συμπατριώτας οἱ ὁποῖοι ἔτρεχον εἰς τοὺς δρόμους νὰ τὸν καλωσορίσουν διότι ἀρκετὰς φορὰς ἐφθάνεν εἰς τὴν πατρίδα ἢ θλιβερὰ εἰδησις τοῦ θανάτου εἰς τὰ ξένα, ὅπου κατὰ τὴν λαϊκὴν μοῦσαν τὸν ξένον τὸν θάπτουν.

«Δίχως θυμίαμα καὶ κερί, δίχως παπᾶ καὶ ψάλτη
δίχως μαννούλας κλάματα, γυναίκα μοιρολόγια».

Τὴν εἶδησιν τοῦ θανάτου τοῦ ξενητευμένου, ἐλάμβανεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κανεῖς συγγενῆς τοῦ ἀποβιώσαντος καὶ πρόσωπον μᾶλλον προχωρημένης ἡλικίας, τὸ ὁποῖον ἀνελάμβανε τὸ θλιβερόν προνόμιον νὰ τὸ ἀναγγεῖλῃ εἰς τοὺς οἰκεῖους του. Ἡ ἀναγγελία αὕτη «τὸ μαντάτο» ἐγένετο συνήθως τὸ πρῶν ἀπὸ δύο - τρεῖς γυναῖ-
 κας μᾶλλον μεσήλικας αἱ ὁποῖαι ἐνδεδυμέναι καθημερινὴν στολὴν καὶ τὴν συγγού-
 ναν μᾶλλον ἀνάποδα εἰς ἔνδειξιν πένθους εἰς τρόπον ὅστε πρῶτὴν ἐπίσκεψις παρο-
 μοίας ἐπιτροπῆς γυναικῶν ἤτο μᾶλλον ἀγγελία θανάτου (ἐπήγγαιναν νὰ «δείξουν»
 κατὰ τὴν καθιερωθεῖσαν φραστολογία, ἢ δὲ οἰκοδέσποινα ποὺ ἐδέχετο παρομοίαν
 ἐπίσκεψιν, ἀντελαμβάνετο ἀμέσως τὸν σολὸν της.

Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη τῶν γυναικῶν ἤρχιζε μοιρολογούσα μόλις εἰσῆρχετο εἰς τὸ
 σπίτι τοῦ ἀποβιώσαντος, τὸ ὁποῖον ἐδέχετο ἔπειτα δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐπισκέψεις
 συγχωριανῶν πρὸς ὑποβολὴν τῶν συλλυπητηρίων καὶ παραμυθίαν τῶν ἐπιζώντων
 ἐνῶ αἱ γυναῖκες γλαῖουν καὶ θρηνοῦν διαδοχικῶς, λέγουσαι ἀπὸ ἓνα μοιρολόγι, συγ-
 κλητικώτατον ποὺ προκαλεῖ τὰ δάκρυα καὶ τοῦ μᾶλλον ψυχραῖμου καὶ ἀπαθοῦς,
 ὡς τὸ κάτωθι:

«Ἀλλημονῶ καὶ καίρομαι χρυσέ μου νοικοκύρη.
 τῶρα μοῦ καίει ἡ καρδιά! Λελέ! κακὸ ποῦ μ' εὔρε!
 Βλέπω τοὺς νιοὺς ποὺ τραγουδοῦν, ταῖς νιαῖς ὅπου χορεύουν
 κ' ἐγὼ ἢ μαύρη κάθομαι στὴν ἄκρη χολιασμένη...
 Τῶχω πικρὸ παράπονο τῶχω καὶ ἡμὸ μεγάλο...
 Τώρα μεγάλη Πασχαλιὰ π' ἀνθίζουν τὰ λουλούδια
 ὅλοι πᾶνε στὴν Ἐκκλησιὰ κ' ὅλοι καλοκαρδίζουν
 Κ' ἢ μαύρη ἢ καρδούλα μου τρέμει κ' ἀναστενάζει.
 Χαρά ἔσθην ποῦ τὸν καρτερεῖ καὶ ποῦ τὸν παντυχαίνει
 κ' ἀλλοίμονον στὴν δυστυχῆ, ποῦ κάθεται καὶ κλαίει
 Πού 'χε ἄντρα στὴν ξενητεῖα στὰ ἔρημα τὰ ξένα
 κ' ἀκόμη θὰ τὸν καρτερεῖ, φουρτούνα της μεγάλης...».

Ὅπως τὰ τραγούδια τοῦ γάμου καὶ ἄλλων χαροποιῶν ἐκδηλώσεων ποὺ ἀνεφέ-
 ραμεν διακρίνονται διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ποιητικὴν τῶν οὐτῶ καὶ τὰ μοιρολόγια
 διακρίνονται καὶ αὐτὰ διὰ τὴν κλασικὴν τῶν ἀγνόητων, ὅπως τὸ εὐρίσκομεν ὀλο-
 ζώντανον εἰς τὴν Ἰλιάδα εἰς τὴν ταφὴν τοῦ Ἑκτορος, μὲ τὸν θρῆνον τῆς Ἐκάβης,
 τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τῆς Ἑλένης εἰς βαθμὸν ὅστε δύναται κανεῖς νὰ εἴπῃ ὅτι
 εἶναι ἓνας σωστὸς ὁμηρικὸς ἐπιτάφιος θρῆνος ἰδίως ὅταν ὁ νεκρὸς ἀπο-
 θάνει εἰς τὴν πατρίδα. Τὸ φέρετρον τοῦ νεκροῦ τότε, ὁ ὁποῖος ὕστερα ἀπὸ τὸ νε-
 κροστόλισμα (σαβάνωμα) ἐτοποθετεῖτο εἰς τὸ καλύτερον δωμάτιον (ὄντᾶ) τοῦ σπι-
 τοῦ, μὲ τοὺς πόδας πρὸς τὴν δύσιν τοῦ δωματίου, τὸ περιεκύκλωνον γυναῖκες συγ-
 γενεῖς, θρηνοῦσαι διαδοχικῶς καὶ κατὰ τάξιν, λέγουσαι ἀπὸ ἓνα «μοιρολόγι», προὐδὸν
 στιγμιαίας ἐμπνεύσεως ἀναφερόμενον εἰς τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀποθανόντος καὶ συγκλη-
 τικόν, ὅστε νὰ προκαλῆ τὰ δάκρυα καὶ τοῦ πλέον ψυχραῖμου καὶ ἀπαθοῦς.

Μὲ τὰ μοιρολόγια αὐτὰ ἢ ἐξυμνοῦνται αἱ ἀρεταὶ τοῦ ἀποθανόντος καὶ ἐξαί-
 ρεται τὸ κενὸν ποὺ ἐπῆλθεν εἰς τὴν οἰκογένειαν:

Ἐχάλασες τὸ σπίτι σου, χρυσέ μου νοικοκύρη
 Καὶ μ' ἄφησες στοὺς δρόμους λέλε κακὸ ποῦ μ' εὔρε
 Εἶμαι νὰ πάρω τὰ βουνά, νὰ φύγ' ἀπὸ τὸν κόσμον.
 Ἐγὼ τὸ εἶδα στὸν ὕπνο μου τὸ μαῦρο τυχερό μου.
 Ἐσὺ, παιδί μου, κίνησες νὰ πᾶς στὸν κάτω κόσμον
 Κι' ἀφίνεις τὴ μαννούλα σου πικρὴ, χαροκαμένη.

ἢ θρηνεῖται ἢ ματαιότης τῶν ἀνθρωπίνων πρὸς παραμυθίαν τῶν οἰκείων.

Ἄλλοτε μὲ τὰ μοιρολόγια αὐτὰ παραγγέλλουν εἰς τὸν νεκρὸν νὰ φέρῃ εἰς τοὺς προαποθανόντας οἰκείους των διαφόρους εὐχαρίστους ἢ λυπηράς εἰδήσεις γεγονότων τὰ ὅποια συνέβησαν εἰς τὴν οἰκογένειαν ἀπὸ τοῦ θανάτου των. Τὸν θάνατον ὁ Ἡπειρώτης γενικῶς, θεωρεῖ μεγάλον χωρισμόν, διαρκοῦντος τοῦ ὁποίου ὁ ἀποθανὼν δὲν παύει νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τοὺς οἰκείους του. Μόλις λοιπὸν τοῦ δοθῇ εὐκαιρία σπεύδει νὰ γνωρίσῃ τὰς εὐτυχίας ἢ δυστυχίας των¹.

Πολλάκις μὲ τὰ μοιρολόγια παρακαλοῦνται οἱ προαποθανόντες νὰ ἐπαγορευτοῦν ἐπὶ τῶν μικρωτέρων:

Ἄφτου κάτω σοῦ ἔρχεται, πατέρα μου καὺμένε,
ὁ γυιός μου ὁ μονάκριβος καὶ τὸ δικό σ' ἐγγόνι.
Νὰ τὸν κυτῆς, πατέρα μου, μὴν τύχη καὶ κρυώση,
γιατὶ ἀκόμη εἶναι μικρὸς καὶ καλομαθημένος.

Εἰς τοὺς ἀποθνήσκοντας εἰς μικρὰν ἡλικίαν, αἱ μοιρολογοῦσαι παραγγέλλουν νὰ μὴ «χολιάζουν», διότι καὶ εἰς τὸν κάτω κόσμον θὰ ἔχουν προστάτας συγγενεῖς των.

Τὴν κηδεῖαν τοῦ ἀποθανόντος ἠκολούθουν ὅλοι οἱ συγγενεῖς, οἱ φίλοι, οἱ χωριανοὶ ἐχθροὶ καὶ φίλοι, λησιμονοῦντες πρὸς στιγμὴν τὰς διαφορὰς πού τυχόν θὰ εἶχον μετὰ τοῦ ἀποθνήσκοντος. Μόνον οἱ νεόνυμφοι δὲν παρηκολούθουν τὴν κηδεῖαν διότι κατὰ ἐπικρατοῦσαν πρόληψιν δὲν ἐπρόσκοπον, ὅπως ἐπίσης ἐνομιζέτο ὅτι δὲν ἐπρόσκοπον ἐὰν ἐν ἔτος μετὰ τὸν γάμον ἢ μῆτηρ τῆς νέμφης δὲν προσέφερον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ ἕνα ζεῦγος μαύρων δροῦλων λέγουσα: «μ α ὕ ρ α τ ἄ π ο υ λ ι ἄ , ἄ σ π ρ ο ι κ α ἰ λ α μ π ρ ο ἰ ἄ ὑ τ ο ἰ ».

Μετὰ τὴν ταφὴν τοῦ νεκροῦ παρετίθετο τράπεζα (μακαρία) εἰς τὴν ὁποία παρεκάθητο οἱ στενωτέρου συγγενεῖς καὶ φίλοι τοῦ ἀποθανόντος, παρηγοροῦντες τοὺς οἰκείους καὶ ἐγκωμιάζοντες τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ προτερήματα τοῦ μεταστάντος ἔξ οὗ προῆλθε καὶ τὸ παροιμιώδες «ο ὕ κ ἄ ν ἐ π α ι ν ε θ ε ἴ η ο ὕ δ' ἐ π ε ρ ἰ δ ε ἴ π ν ω» λεγόμενον δι' ὅσους στεροῦνται κάθε ἀρετῆς.

Ὁ Λουκιανὸς εἰς τὸ περὶ πένθους 24 παρατηρεῖ περὶ τοῦ περιδείπνου «ἐ π ἄ σ ι τ ο ὕ τ ο ι ς τὸ π ε ρ ἰ δ ε ἴ π ν ο ν κ α ἰ π ἄ ρ ε ἰ σ ι ν ο ἰ π ρ ο σ ῆ κ ο ν τ ε ς κ α ἰ τ ο ὺ ς γ ο ν ἑ ἄ ς π α ρ α μ υ θ ο ὦ ν τ α ι τ ο τ ε τ ε λ ε υ τ η κ ὅ τ ο ς». Τὸν παραμυθητικὸν αὐτὸν χαρακτήρα διὰ τοὺς οἰκεοὺς τοῦ ἀποθανόντος διέτηρησε τὸ περιδείπνον καὶ κατόπιν εἰς τοὺς χριστιανούς.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐνομιζέτο ὅτι εἰς τὴν κοινὴν αὐτῶν τράπεζαν εἰς σπίτι τοῦ ἀποθανόντος μετὰ τὴν ταφὴν μετεῖχε καὶ ὁ νεκρὸς ὡς ξενιστής. Μὲ τὴν συνεστίασιν λοιπὸν αὐτὴν τῆς μακαρίας ἐκδηλοῦται ἡ πίστις περὶ τῆς συνεχιζομένης ἐπικοινωνίας τοῦ μεταστάντος μὲ τοὺς ἐπιζῶντας οἰκείους καὶ φίλους του, ποτελεῖ δὲ ἐπὶ πλέον καὶ σύμβολον κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης ἢτοι τῆς ἐνώσεως αὐτῆ τῶν ἐπιζῶντων, οἱ ὅποιοι τρώγοντες καὶ πίνοντες μαζύ, μετὰ τὸ λυπηρὸν γονὸς τοῦ θανάτου, ἐκδηλώνουν ὁμαδικῶς οὕτω ἀναιπαισθήτως τὴν συμπαράστασιν αὐτῶν εἰς τὴν δυστυχίαν, ὡς ὁ θάνατος, καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διάθεσιν πρὸς λήθην τοῦ λυπηροῦ γεγονότος, ὡς καὶ συνέχισιν τῆς ζωῆς. Σημειώνομεν ὅτι κατὰ τὰ πρῶτους χριστιανικοὺς χρόνους ἐκτὸς τοῦ περιδείπνου, ἐτελοῦντο καὶ δεῖπνα τῶν τάφων, τὰ καλούμενα «ν ε κ ρ ὀ δ ε ἴ π ν α».

1) Ὁ ἡμέτερος ἀείμνηστος πατήρ, διηγείτο ὅτι γυνὴ τις μοιρολογοῦσα νεκρὸν, τὸν ἐφόρτιζε μὲ τόσας παραγγελίας πρὸς ἀποθανόντα προσφιλῆ τῆς πρόσωπα, ὥστε πο καθημένη τὴν παρεκάλεσε νὰ παύσῃ τὰς παραγγελίας, διότι ὁ ἀποθανὼν ἦτο τόσοσν λότημος, ὥστε θὰ περιεπλανᾶτο εἰς τὸν ἄλλον κόσμον, ἡμέρας ὀλοκλήρους πρὸς ἐπίψιν καὶ διαβίβασιν τῶν παραγγελιῶν τῆς.

Τὴν ἡμέραν τῆς ταφῆς τοῦ νεκροῦ δὲν ἐπετρέπετο τὸ σκούπισμα τοῦ σπιτιοῦ, φοβούμενοι μήπως ὁ θάνατος «σκούπιση καὶ ἄλλου».

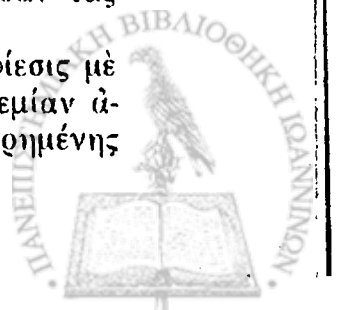

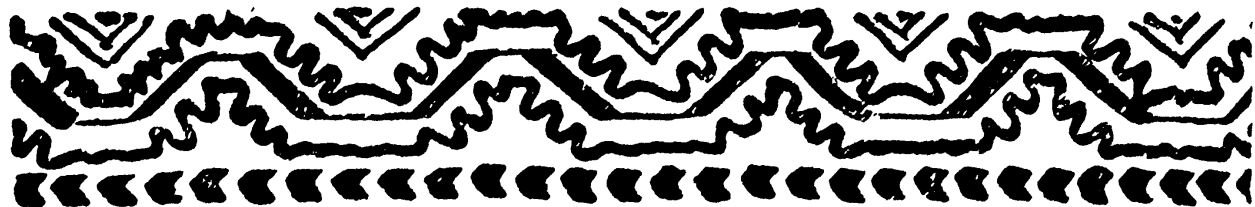
Περιορίσθημεν εἰς τὴν ἀπλὴν ὑπόμνησιν μερικῶν ἐθίμων τῆς γενετείρας μας διότι ταῦτα εἶναι τόσα πολλὰ καὶ τόσαι αἱ λεπτομέρειαι εἰς τὰς διαφόρους περιστάσεις ποὺ ἐφαρμόζονται ὥστε καὶ ὁ πλέον ἀκούραστος μελετητῆς δὲν θὰ κατορθώσῃ πλήρως ἐράνισμα καὶ σύλλογόν.

Ἡμεῖς τελευτῶντες θεωροῦμεν λυπηρὸν ὅτι ἐνῶ τὰ λείψανα αὐτὰ τῆς ἐθιμογραφίας γενικῶς ἐκτιμῶνται καὶ ἀποθαυμάζονται, οὐδεμία, δυστυχῶς, μέχοι τοῦδε ἀνελήφθη προσπάθεια πρὸς συστηματικὴν συγκέντρωσίν των. Νομίζομεν ὅτι ἐκεῖνο ποὺ κατηγοροῦμεν σήμερον ἐν μέσῃ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν παράδοσιν καὶ τὸ τοπικὸν χρώμα, εἶνε μᾶλλον ἀγνοια καὶ ἔλλειψις σχετικῆς μορφώσεως παρὰ ἀδιαφορία. Οἱ ξένοι ποὺ γνωρίζουν καλύτερον ἀπὸ ἡμᾶς τὴν ἀξίαν τῶν ἐθίμων τούτων, δὲν καταργεῖν τὸσον εὐκόλα οὔτε τὰς πλέον ἀναχρονιστικὰς συνηθείας τῶν αἰώνων των, προσέχοντες μόνον εἰς τὴν σχετικὴν πολιτισμένην βελτίωσίν των. Δὲν λέγομεν βέβαια νὰ κλείσωμεν τὸν δρόμον εἰς κάθε ξενικὸν στοιχεῖον, οὔτε ἀφνοῦμεθα τὸ κάλλος τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐξελίξεως καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιδράσεώς της. Ἀπὸ τοῦ σημείου ὅμως τούτου μέχοι τοῦ τελείου ἀφανισμοῦ καὶ τῆς περιφρονήσεως τῶν λαϊκῶν μας παραδόσεων ἢ παρεξήγησις εἶναι μεγάλη. Ἄν συμβαίνει τοῦτο δίδομεν τότε εἰς τοὺς ξένους μίαν ἐπαρχιακὴν μικρογραφίαν τῶν ἰδικῶν των παραδόσεων καὶ τοὺς στεροῦμεν τὴν ἰδιαιτέραν γνώσιν τῆς ἑλληνικῆς τοιαύτης. Σήμερον δυστυχῶς ξένοι φροντίζουν νὰ μᾶς προσφέρουν τὴν χαρὰν καὶ ἡμεῖς τὴν εὐρίσκομεν ἐτοιμὴν καὶ τὴν ἀγοράζομεν, διότι οὔτε συλλογίζομεθα οὔτε καιρὸν νὰ τὴν ἐτοιμάσωμεν διαθέτομεν, μιμοῦμενοι καὶ ἐνταῦθα κάθε ξενικόν, νὰ μὴ χαρακτηρισθῶμεν καθυστερημένοι καὶ ἀπολίτιστοι. «Πολιτισμός» ὅμως δὲν σημαίνει ἢ τυφλὴ μίμησις κάθε ξενικοῦ, οὔτε καὶ ἡ χωρὶς κρίσιν ἐντροπή διὰ κάθε ἑλληνικόν, ἀλλὰ νὰ γνωρίζομεν καλῶς τὸ ἰδικόν μας καὶ νὰ τὸ βελτιώσωμεν τὸ κατὰ δύναμιν.

Μὲ τὴν κακῶς νοουμένην πρόοδον ἐνὸς ψευδοπολιτισμοῦ ὅλα αὐτὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἐξαφανίζονται καὶ παραινέουσι μόνον ὡς νοσταλγικὴ ἀνάμνησις τῶν γεροντοτέρων τὴν ἡλικίαν. Τὸν ταξιδεύοντα δὲν ἀποχαιρετοῦν σήμερον εἰς τὴν Ζέπην καὶ Ἄσπρόζι... ποὺ ἦσαν ἄλλοτε οἱ κρανίου τόποι διὰ τὸν ἀναχωρεῖντα εἰς τὰ ξένα Δελβινασιώτην. Τόποι ποτισμένοι μὲ πιρὰ δάκρυα γενεῶν καὶ γενεῶν, μὲ ὀλοφρομῶς συζύγων καὶ μητέρων! Τόποι ποὺ ἤκουσαν ἀναστεναγμούς, ἀναφιλητά, ζοιφομιλήματα ἀτελείωτα ὄλων τῶν χωριανῶν. Τόποι ὅπου ἡ σύζυγος ὀλοφυρομένη ἔδιδεν εἰς τὸν «καλόν» της ὡς φυλαχτὸ εἰς τὰ ξένα, τὸ φίλιν τοῦ ζωντανοχωρισμοῦ! Τόποι ὅπου ἡ μάννα μὲ βουρκομένα τὰ μάτια, ἔδιδεν εἰς τὸν υἱόν της τὴν εὐχὴν «μὴ τὸν ποτίσουν βότανα» καὶ τὸν πλανέψῃ ἢ ἀπονη ξενετείᾳ! Σήμερον τὸ αὐτοκίνητον διέρχεται ὀλοταχῶς ἀπὸ τὰ μέρη αὐτὰ καὶ οὐδεὶς ἐνθυμεῖται τὸ σκληρὸν παρελθόν τους. Ἡ συνοδεία τοῦ ξεπροβοδίσματος σήμερον ἀποχαιρετᾷ τὸν ταξειδιώτην εἰς τὴν κεντρικὴν ἀγορὰν τοῦ Δελβινασιῶν καὶ οὐδεὶς ἐπιστρέφων κόπτει καὶ κρατεῖ εἰς τὰς χεῖρας του κλάδους δένδρων, εὐχόμενος ἵνα ὁ ταξειδιώτης ἐπιστρέφων ἀπὸ τὰ ξένα, φέρῃ καὶ αὐτὸς «τόσα γρόσια καὶ φλωριά, ὅσα φύλλα καὶ κλαδιά» εἶχεν ὁ κλάδος τοῦ δένδρου ποὺ ἐκράτει οὗτος εἰς τὰς χεῖρας του. Τὰ ἐξηφάνισε τὸ αὐτοκίνητον, τὸ ἀεροπλάνον καὶ τὰ ἄλλα σύγχρονα μέσα ποὺ ἐξηφάνισαν τὰς ἀποστάσεις καὶ ἔσβυσαν τὴν ἀντίληψιν τῆς ξενητείας.

Τὴν γραφικὴν στολὴν τῆς νεονύμφου ἀντιζατέστησεν ἡ σύγχρονος ἀμφίεσις μὲ τὰ ἐξώφτερα ὑποδήματα «γοβάκια» καὶ τὴν λευκὴν ἐσθῆτα, τὰ ὅποια οὐδεμίαν ἀπολύτως ἐντύπωσιν προκαλοῦν εἰς τοὺς διαβάτας καὶ ἰδίως εἰς τοὺς προχωρημένης

ΠΑΝΟΥ ΓΡΗΣΠΟΥ, Δασολόγου

ΔΑΣΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ*

Ρ.

Ράβδα (ή) είδος ποιμενικού εργαλείου και όπλου, ανάλογο προς την γλίτσαν, ἄλλα δὲν ἔχει τὴν καθολικὴν διάδοσιν τῆς γλίτσας. Συνηθίζεται εἰς ὄρισμένας περιοχὰς μόνον τῆς Στερεῆς Ἑλλάδος καὶ φέρεται μόνον ἀπὸ τῶν αἰγοβοσκῶν. Οἱ προβατοράϊοι δὲν χρῶνται ράβδαν. Εἰς τὴν Κρήτην εἶναι ἄγνωστα ἡ γλίτσα καὶ ἡ ράβδα. Χρησιμοποιοῦν μόνον τὸ ρ α β δ ἰ λεγόμενον καὶ θ ο υ ρ γ ἰ δ ι καὶ τὸ ὅποιον εἶναι εἶδος ζωντῆς ράβδου, κατασκευαζόμενον ἀπὸ ξύλου, ἢ κατὰ προτίμησιν ἀπὸ ὑπόγειον τμήμα κορμοῦ πρίνου, φυλακίου (ἀξίλακα) καὶ ἀμπελιτσιῶς (Ζελκόβης). Ἡ ράβδα ἔχει μῆκος δύο καὶ πλεον μέτρων, υπερβαῖνον τὸ ἀνάστημα τοῦ ἀνθρώπου, καμπυλῶνεται δὲ εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τῆς μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ πυρός, καταλήγουσα εἰς τὸ λεγόμενον γουριστόρι. Ξεφλουδίζεται καὶ ὅλον τὸ μῆκος τῆς, ἀποξύνονται αἱ προεξοχαὶ τῶν ρόζων καὶ τρίβεται ἡ ἐπιφάνειά τῆς ὥστε νὰ ἀποκτήσῃ γάλοιο λουστρου.

Κατασκευάζεται ἀπὸ λουμάκι δρυῶς, κρίνου, ἀρίας, κρονεύας, σφενδάμνου καὶ ἄλλων εἰδῶν καὶ εἶναι ἀνεκτιμῆσι εἰς γάμψην καὶ θραύσιν, «τσιλίγια», ὅπως λέγουσιν οἱ ποιμένες, ἀληθῆς σιδηρόξυλον. Μὲ τὴν ράβδαν ὁ τσοπάνος δὲν φοβεῖται οὔτε ἐχθρὸν ζῴον, οὔτε λύκον, οὔτε γλέπτην, διότι τὰ χέρια αὐτοῦ τὴν χειρίζονται εἶναι ἐπίσης τσιλίγια.

Διπλάσιον περίπου μῆκος εἶναι ἡ ρ α β δ ι σ τ ὀ β ε ρ γ α, χρησιμοποιουμένη εἰς συγχομιδὴν καρπῶν διὰ «ραβδιόματος» ἰδίᾳ ξηρῶν, καρπῶν, βαλανιδίου, ἄλλα καὶ ἐλαιῶν κλπ. Εἰς τὴν Ζάκυνθον, ἡ ραβδιστόβεργα λέγεται *κατσουρίδα*.

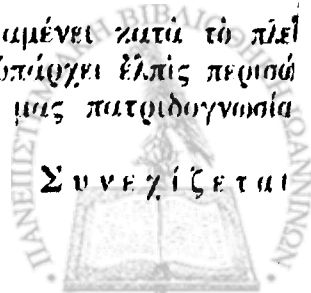
* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου, σελ. 207.

ἡλικίας συμπατριώτας, θεωρούμενα ὡς ὀλίγον προσβλητικὰ διὰ τὴν ἠθικὴν ἀξιοπρέπειαν, ἰσως ἀδίκως. Ἐλάχιστοι οἰκογένεια, κατὰ τὰς ἐσοτὰς τῶν Χριστουγῶν, ἐπιδίδονται σήμερον νὰ φτιάσωσιν «ταίμαγγίτας». Οὔτε καὶ τὰ παιδιὰ τῆς Μαρτίου περιέρχονται τὰ κατοίγια τῶν οἰκιῶν καὶ τὰς καλέβας, κωιδουνίζοντα ἰμονιωδῶς μὲ κωιδούνια ποῦ ἐπρομηθεύοντο τὴν προτεραιάν ἀπογυμνοῦντα ἀπὸ αὐτὰ κατοικίδια ζῶα πρὸς ἐκδίωξιν τῶν ἐρπετῶν λέγοντα:

«Φευγαῖτε φείδια καὶ γκουσιτερίδια,
ἔφτιασ' ὁ Βαγγελιορὸς καὶ οἷς ἐπλάκωσε».

Λυστογῶς ὅλος αὐτὸς ὁ ἀνεκτίμητος θησοῦρός, περιμένει κατὰ τὸ πλεῖστον ἄγνωστος καὶ ἀνεκμετάλλετος καὶ οὐδὲμία, ὡς φαίνεται ὑπάρχει ἐλπίς περισσὴ καὶ ἀξιολογήσεως. Εὐχόμεθα ἡ παροῦσα ἀτελής φρενὴ μῖς πατριδογνωσία συντείνῃ κατὰ τι πρὸς τοῦτο.

Συνεχίζεται

Τὸ ράβδισμα εἶναι ὁ ὀλιγώτερον ἐπιμελῆς τρόπος συγκομιδῆς, παραβλάπτον τόσον τὸ προϊόν, ὅσον καὶ τὸ δένδρον.

Παροιμῖαι. — «Ἐράβδισά την τὴν καρὰ (καρυδιά) ἤφρα καὶ καρύδια». (Κρήτη). Λέγεται ὑπὸ μεταφορικὴν ἔννοιαν. — «Θὰ κάμη ἡ ραβδιστόβεργα στὴ ράχη σου κονάκι». (Κρήτη) ἐκφράζουσα ἀπειλήν.

Ρ α γ ά ζ ι (τό) φίλυδρον θαμνώδες εἶδος *Imperata cylindrica* L. ἀπαντώμενον εἰς παραλιμνίους, ἐλώδεις ἢ ἄπλωως ὑγροὺς τόπους, ὡς εἰς τὰ παρόχθια ἐδάφη τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὰ κατὰ μῆκος αὐτῆς τέλματα τοῦ διαύλου Ἰωαννίνων. Ὁμοίως εἰς ὑγρὰ ἐδάφη τῆς χαμηλῆς Ἠπείρου, Αἰτωλίας κλπ. Ἀπαντᾶται ὁμως καὶ εἰς ὑψηλοὺς τόπους ἐπὶ τῶν ὄρεων εἰς τὴν ζώνην τῆς Ἐλάτης.

Τόπων. — «Στὰ Ραγάζια». — «Τὸ γεφύρι στὰ ραγάζια». (Ἀργιθέα).

Ρ α δ ί ζ ι (τό) διάφορα εἶδη χόρτων τοῦ γένους *Cichorium*. Διακρίνομεν αὐτοφυῆ, ὀνομαζόμενα «ἄγρια ραδίγια» ἢ «τοῦ βουνοῦ», «τῆς θαλάσσης» φυόμενα ἐπὶ τῶν ἀκτῶν, «πικροράδιχα» ἐξαιρετικῶς πικρά. Καὶ κηπευόμενα, γνωστὰ ὡς «ἡμερα ραδίγια», «ἰταλικά», «λεβαδείας» κλπ.

Τὸ ραδίχι εἶναι πῶδες φυτὸν εὐδοκιμοῦν εἰς τὴν ζώνην τῶν σκληροφύλλων δασῶν εἴτε ὑπὸ τὴν δασικὴν βλάστησιν, εἴτε ἐν ὑπαίθρῳ. Εἶναι εἶδος μεγάλης οἰκονομικῆς σημασίας λόγῳ τῆς εὐρυτάτης του καταναλώσεως ὡς βραστῆς σαλάτας. Οἱ πτωχότεροι τῶν ἀγροτῶν συλλέγοντες τοῦτο δι' ἐκριζώσεως πρὸ τῆς ἐκβλαστήσεως, ἢ τοὺς τρυφεροὺς βλαστοὺς πρὸ τῆς καρποφορίας διὰ κορυφολογήσεως (τσιμπητά), φέρουν καὶ πωλοῦν εἰς τὰς πόλεις καθ' ἑκάστην κατὰ μεγάλας ποσότητας, αἱ δὲ φωναὶ τοῦ διαλαλήματος, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀκούγονται μετὰ τινος μελωδικότητος, ἰδίως τῶν Ἀμπλιαντισσῶν καὶ τῶν Κρησῶν. Οἱ βλαστοὶ εἶναι γνωστοὶ ὡς «ραδικοβλάσταρο», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ «βρουβοβλάσταρα» ἢ ἄπλωως βλαστάρια ραδικοῦ ἢ βρούβας. Τὰ πρῶτα εἰς τὰς Κιννάδας ὀνομάζονται «πορίγια».

Λόγῳ τῆς σημαντικῆς θέσεως τὴν ὁποίαν ὀσημέραι καταλαμβάνει τὸ χόρτον εἰς τὴν κατανάλωσιν, ἡ λαχανοκομία πολλὰ εἶδη αὐτοφυῆ ἔχει μεταβάλλει εἰς κηπευτικά.

Ρ α ι θ ώ ν ω, λοξείω, λοξοδρομῶ, στραβῶνω, κάμπτω. Ἐπὶ πορείας «ραιθῶνω» δεξιᾷ ἀρήνω τὸν δρόμον πρὸς ἀκολουθῶν καὶ λαμβάνω τὴν πρὸς τὰ δεξιᾷ διακλάδωσιν. — «Μὲ ραιθῶσαν οἱ γιδόστρατες», μὲ ἔκαμαν νὰ χάσω τὸν ὀρθὸν δρόμον, νὰ λοξοδρομήσω κατὰ λάθος. — «Τὸ ξύλο ραιθώνει» στραβώνει κυρίως ἐκ κακῆς ἀποξηράσεως. Ἀντίστοιχον τοῦ «πετσικάρει» τῆς διαλέκτου τῶν Ξυλουργῶν.

Ἐπίθ. «ραιθός», ὁ ἔχων μέλος τι τοῦ σώματος στρεβλόν. Δέντρο ραιθό, τόπος ραιθός, ἄνθρωπος ραιθός ὁ ἔχων τοὺς πόδας στρεβλοὺς, ἀλλὰ καὶ χαρακτῆρα διεστραμμένον.

Ρ α ῖ δ ι ὀ ς (ἐπίθ.) ἀπότομος, ἀπόκηρμος, ὀρθόκοφτος. Λέξις τῆς Ἠπειρωτικῆς διαλέκτου: βαθύκηρμος. Εἶπε καὶ ὁ Κρυστάλλης: — «Θέλω νὰ περπατῶ γκρεμνοῦς ραῖδιά, ψηλά στεφάνια».

Ρ α ν τ ο λ ὀ ῖ (τό) ἡ συλλογὴ ἀπομεινάντων καρπῶν ἐπὶ δένδρων, ἀμπέλων κ.τ.τ. μετὰ τὴν συγκομιδὴν, ἢ ὁποία ἐνεργεῖται ἐλευθέρως κατ' ἔθιμον. Ἀνάλογος πρὸς τὸ σταχολόγημα ἐπὶ δημητριακῶν. ρ. ραντολογῶ. Ραντολόγος, ραντολόισσα.

Ρ ά π η (ἡ) καλαμιὰ ἀγρωστωδῶν (σταροκαλαμιὰ, βριζοκαλαμιὰ).

Παροιμ. στίχος. «... ὡς τὸ(ν) θερίζου τὸν καρπὸ κι' ἀφήνουμε τὴ ράπη» (Κρήτη).

Ράστι (τό) βραδυνομία, νωχέλια, ραστώνη, χωρίς βιασύνη: εὐ τροπῶν
 νος βάλλει τὴν γλῶττα σὺν ὄμο τῶν καὶ κρατύντας τὴν ἀπὸ τῆς ὄμοις κατεβαίνας
 τὴν πλαγίᾳ μ' ὄμο τὸ ράστι τοῦ. (Λογολογίος, Ποιμενιά τῆς Ροίμειης).

Ράχη (ῆ). Εἰς τὴν ἔδαφολογίαν ἡ γραμμὴ ἐνώσεως δύο γλῶττων, ἡ χορφογραμμὴ, ἄλλως ὑδροκοίτης καὶ ὥσως γέρονται τὰ νεοῖα. Λατὴν ἐκφρασις χορφομοποιομένη καὶ εἰς ἐπίγραμμα ἐγγράφα, ὡς σιμβόλιον, ποιῆσαι διαχωρισμοῦ γλῶττων ὁρίων γλ. Ἐν Κύπρῳ ἄθ ἔ ρ α ς.

Φράσις κτάει τὴν ράχη ράχη, ἦτοι ἀνιμιονθεὶ τὴν χορφογραμμὴν. — Ἄπο ράχη σὲ ράχη διὰ τὴν διαδρομὴν νοητῆς γραμμῆς ὁρίων. Εἶπε καὶ ὁ Παύλιος γὰρ τὰ χορῆμα:

ἀπὸ σπῆμα σὲ σπῆμα καὶ ἀπὸ ράχη σὲ ράχη
 τὰ τραβῆαι πικρὸ γατάκι, ποιῆ μῆνη:

Ραχοκέφαλο, ἡ χορφή, ἰδία ἢ ἀποτόμως ἐφομένη ἐπὲρ τὴν χορφογραμμὴν. Ραχόν (Χαλκιδική), ραχούλα (πανταγοῦ), ραχίδι (Κεζλάδες) ἐπομοιωστικῆ Καταράξι, κατάρραγο, ἡ χορφογραμμὴ ἀντερείματος κατὰ τὴν κατεχομένην ἐνοίαν. Ἄντ. ἀναράχη (ζων. Εὐβοαίας), Ἐπιρὶ γῶς κατάρραγα, ἀραχῶς ἐπὶ τὴν χορφογραμμὴν.

Ὡς τιν. ἀγγζοινον.

Ρέθ (ὁ, τό). Ξύλινος δίσκος ἢ τροχὸς συμπλαγῆς, περιμέτρος 2,30 μ. ἢ ἐκ. περίου καὶ πάχος 8—10 γλιστ. Προσδιορῶς τοῦ ρέθ εἶναι νὰ προσθῆ τὸ ρ ρεῖον ἢ τεζῆα ἐπὶ τοῦ ὁποῖον εὐρίσκειται τὸ πρὸς πρῶτον χορφοταμάχιον, εἶναι δὲ τμήμα τοῦ ὑδροκοίτης. Τοῦτο διακρίνεται εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς γάτω ἐξίνουος τ σελ. 716 τεύχ. 223—224 τόμ. ΙΘ' ἐμπροσθεν τοῦ κατάρρατος (τελλίου) καὶ ὠθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ προσδοκίμου χορφοταμαχίου. Λόγω τοῦ στροφοῦ τῶν ποῖον ἐκλήρου τὸ ρέθ, ὁ καθηρητῆς τῆς Τροχοποιτικῆς Ἄν. Οἰκονομολογίας τὴν Λαοολογίαν Σχολίαν (Παυ. Θεσσαλονίκης) ὀνομάζει τοῦτο ἐπομοιωτικῶν τ γόν». Τὸ ρέθ δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα καὶ μόνον ξύλον (μονοξυλαριον) ἢ ἀπὸ ἡμιξύλου, ἄλλα συντίθεται ἀπὸ πολλὰ τεμάχια ξύλου τὰ ὅποια εἶναι συστασιμα να κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε ἐπὶ τῆς περιφέρειας τοῦ τροχοῦ νὰ ἐμφανίζονται ποτε τὸ «σώρονον» τοῦ ξυλοταμαχίου (βλ. σώρονον). Τοῦτο δὲ ἵνα ὁ ἐπὶ τῆς το τῆς περιμετροῦς ἐπιφανείας συντελεστικῆς τριβῆς εἶναι ἀρκετὰ ἐπιγῶς καθίστα δὲ σὺν τῷ χρόνῳ, μετὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ τροχοῦ, ἐπιγῶτερος ἔσται ἐπιτεγῶς κατὰ τρόπον ἐκλιητικῶς σοφόν, ἢ αὐτοτροχοπέδησις τῆς κινήσεως, διότι μετὰ τὴν χρήση φθείρεται ταχύτερον τὸ πρῶτον ξύλον (τὸ ἑαρινόν) καὶ καθίσταται ἀκαμιωτέρα ἢ κατὰ τὸ σώρονον ἐπιφανεία, ὁ δὲ τροχὸς ἀποστῆ ἐλαφρῶς τὴν ἐν εἶδει ὀδόντων, ἀποτελειομένην ἀπὸ τὰ ἐξέχοντα μέρη τοῦ ὄργου ξύλου (χορφοῦ) τῶν ἐτησίων διακτινῶν.

Εἰς παλαιότερας κατασκευὰς τὸ ρέθ ἦτο σιδηροῦν, μορφῆς σιδηροῦ τ ὥστε ἡ μετάδοσις τῆς κινήσεως τοῦ μοχλοῦ ἐγένετο ὡς εἰς τὰς στήφαις μετὰ δι' ὀδοντωτῶν τροχῶν. Εἰς τὰς νεότερας ὄμοις κατασκευὰς κεκοινοῦν τὰ ρά ρέθ ἀντικατεστάθησαν διὰ ξυλίνων τροχῶν (δίσκων) ὅπου διὰ τὴν μετὰ τῆς κινήσεως κίριον ρόλον ποιῆει ἡ τριβή. Τὸ ρέθ στρεφόμενον μετὰ τὴν στρέψεως ἐπὶ τοῦ κτλ. ἄ ζ ο υ ς (βλ. λ.) ἀναγκάζει εἰς περιστροφὴν καὶ τὸ νὰ τοῦ σταθερῶς μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένον καὶ κλιόμενον ο ο δ ἄ ν ι ποῖ ο δ

Ρέθι (τό). Σύστημα ἀναστήσεως τοῦ γαλαροζοίδου εἰς τὸν λαοοποιμενινοῦ ἵου. Κατασκευάζεται ἀπὸ λούραν, ἦτοι λεπτόν ξύλον ἐκ πρίνου, βένου (ἀρκείδου) ἢ ἄλλων σκληρῶν ξύλων καὶ ἔχει σχῆμα ἡμικύλιου ἢ

τοῦ γράμματος Π. Εἶναι σύστημα ἀνάλογον πρὸς τὴν κ ό θ ρ α ν (βλ. λ.), ἀλλὰ ἐνῶ ἡ τελευταία εἶναι μονοζώμματος θυληκόνουσα ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ ζώου, εἰς τὸ ρέθι τὰ δύο ἀνοικτὰ σκέλη κλείονται διὰ τμήματος πετσιοῦ διήκοντος ἀπὸ τοῦ ἐνὸς σκέλους εἰς τὸ ἄλλο καὶ ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ ὁποῖου πετσιοῦ, ἀναρτᾶται τὸ γαλαροκούδουνον. Καὶ τὸ μὲν ξύλινον τμήμα τοῦ συστήματος ὀνομάζεται «κουλούρα» ἢ ζέβλα, τὸ δὲ τεμάχιον τοῦ πετσιοῦ, (κρεββάτι). Τὸ κρεββάτι φέρει εἰς κάθε ἄκρον ἀνὰ μίαν κυκλικὴν ὀπὴν διὰ τῆς ὁποίας διέρχεται τὸ ἄκρον τοῦ κάθε σκέλους τῆς ζέβλας στερεοῦμενον δι' ἐγκοπῆς ὥστε νὰ μὴν εἶναι δυνατὸν νὰ πέση τὸ κρεββάτι καὶ νὰ ξεφύγη ἀπὸ τὴν ζέβλαν· εἰς δὲ τὸ μέσον αὐτοῦ φέρει μίαν ἐγκοπὴν σχήματος πολὺ ἀνοικτοῦ γράμματος ὑψηλὸν διὰ τῆς ὁποίας στερεοῦται τὸ τροκάνι ἐπὶ τοῦ κρεββατιοῦ. Ἀλλὰ τὸ κρεββάτι δὲν εἶναι ἀπλοῦν τεμάχιον πετσιοῦ. Ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσαρας ἐπαλλήλους στρώσεις πετσιοῦν ἐκάστη τῶν ὁποίων ἐκπληροῖ ἓνα σκοπὸν, ὅλαι δὲ ὁμοῦ ἐξασφαλίζουν τὴν στερεότητα τῆς ἀναρτήσεως τοῦ γαλαροκούδουνου εἰς τὸ κρεββάτι καὶ τούτου εἰς τὴν ζέβλαν καὶ ὀλοκλήρου τοῦ συστήματος εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ ζώου.

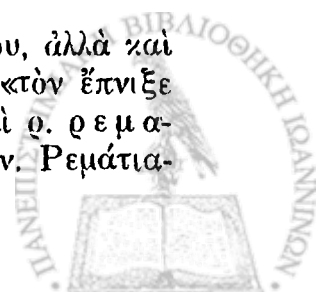
Ρ ε ί ζ ι (τό), ὁ δασικὸς θάμνος Ἑρική, *Erica arborea* L. χαμορείκι δὲ τὸ εἶδος τοῦ αὐτοῦ γένους *E. oerticilata* L. Ἀμφότερα εἶναι εἶδη τῆς ζώνης τῶν σκληροφυλλῶν δασῶν, ἀπαντώμενα εἰς τὸν ὑπόροφον τῆς παραλίου πεύκης κυρίως, ἢ καὶ ἄνευ ἀνωρόφου. Ἡ ἐπιζωότης τῆς ἐρικής καὶ ἡ δημιουργία ἐρικῶνος (*ericilignosa*) λαμβάνει χώραν μετ' ἄλληπαλλήλους καταστροφὰς τῆς λοιπῆς βλαστήσεως καὶ δι' ὑποβαθμίσεως τοῦ ἐδάφους ἀπὸ παραγωγικῆς ἀπόψεως. Ὁ κορμὸς καὶ ἡ ρίζα τῆς ἐρικής, ἰδία τῆς δεινροδούς, χρησιμεύει εἰς τὴν κατασκευὴν μαλακοῦ ξυλάνθρακος χρησιμοποιουμένου εἰς τὰ σιδηρουργεῖα ἐξ οὗ καὶ «γυφτοκάρβουνο» ἢ «γυφτόκαρνον), κατὰ συγκοπὴν, ὀνομαζομένου.

Εἰς ξυλοκατασκευὰς χρησιμοποιεῖται μόνον ἡ ἐρικόρριζα, ἐξ ἧς κατασκευάζονται τσιμπούκια, γουλιάρια, κοῦπες, πυξίδες κ.ἄ. ἀντικείμενα. Πρὸς τοῦτο ἡ ἐρικόρριζα ἵνα ἀποξηρανθῇ καὶ μὴ σαΐζη μετὰ τὴν κατεργασίαν, καταχώνεται ἐντὸς τοῦ ἐδάφους ἢ ἐντὸς κόπρου ἢ θεβρογμένου ἀχύρου ἔνθα δέον νὰ παραμείνη τουλάχιστον ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας, ἢ τέλος βράζεται ἐπὶ πολλὰς ὥρας.

Ἡ ἐρικόρριζα ἔχει ἤδη γίνεαι παρ' ἡμῖν ἀντικείμενον βιομηχανικῆς κατεργασίας, ἡ ὁποία ὅμως δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει λαογραφικῶς. Ἡ λαϊκῆς καταγωγῆς ἐπεξεργασία ὀφείλεται εἰς τοὺς ποιμένας, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὰς μακρὰς ὥρας τῆς σχολῆς τῶν εὐρίσκων ἐνδιαφέρον ἐπιλαμβανόμενοι, μεταξὺ ἄλλων, τῆς ἐπεξεργασίας τῆς ἐρικόρριζης. Μοναδικὸν ἐργαλεῖον ἔχουν μίαν ἀπλὴν κοπίδα, καλουμένην μ π ι ν τ ἔ λ ι (τό) ἢ λ ε π ἰ δ α με τὴν ὁποίαν, ἀφοῦ κόψουν τὴν σφαιρικοῦ σχήματος ἐρικόρριζαν εἰς δύο, λαμβάνουν δύο τμήματα ἡμισφαιρικά, κατάλληλα νὰ δώσουν διὰ ἐκβαθίνσεως (γυθώματος) δύο νερόκουπες. Ἡ τοιαύτη κούπα, εἰς τὴν Εὐρυτανίαν ὀνομάζεται κ ἰ κ α ρ η (ἦ).

Τὸ ρεῖζι, ὡς πρώτη ὕλη τοῦ ξυλάνθρακος σιδηρουργίας, ἀποτελεῖ εἶδος πολλῶν μικρῶν ἀξίας. Ἐντεῖθεν ἡ παράδοσις περὶ τοῦ γύφτου ὁ ὁποῖος ὀδηγούμενος εἰς ἐνθρόνησιν καὶ ἀνάληψιν βασιλικῶν καθηζόντων, ἰδὼν τὰ ρεῖζια ἀναστέναξε καὶ εἶπε: «Ἐ!... μωρὲ ρεῖζι γιὰ κάρβουνο!». Ἐξ ἧς ἡ παροιμιώδης φράσις «τὸν γύφτο ζῶναν βασιλιᾶ ζι' αὐτὸς γυφεύει ρεῖζια».

Ρ ε ῖ μ α (τό) κ. ρ ε μ α τ ἰ ᾶ (ἦ) ὁ χεῖμαρρος, ἡ κοίτη τοῦ χειμάρρου, ἀλλὰ καὶ ἡ ροή, τὸ ρεῖμα, ἡ φορὰ τοῦ νάματος. Φράσεις: «τὸν πῆρε τὸ ρεῖμα», «τὸν ἔπνιξε τὸ ρεῖμα». ἐνῶ ἡ «ρεματιᾶ» ἔχει ἀποκλειστικὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ τόπου. Καὶ ρ. ρ ε μ α τ ἰ ᾶ ζ ῶ, διαυλακῶνο: «οἱ βροχῆς ρεματιᾶσανε τὸν τόπον» τὸν διέβρωσαν. Ρεματιᾶ-

σμα δὲ ἢ ὑποσκαφὴ τοῦ ἐδάφους, ἢ διάβρωσις.

Ὡς τ.π.ν. πάγκοινων. Δίφραμα, ὁ διχασμὸς ρεύματος εἰς δύο κλάδους (ἐνῶ πρόκειται περὶ τοῦ ἀντιθέτου, ἦτοι συμβολῆς δύο ρευμάτων εἰς ἓνα κλάδον). Ὡσαύτως καὶ ὁ μεταξὺ δύο ρευμάτων καὶ τῆς συμβολῆς των χώρος (βλ. σμίξι).

Ρένια (ἦ) Δρυὶς ἢ μακρόμυθος *Quercus pendunculata* Ehrh. ἢ *robur* L. μεγαλοπρεπὲς δένδρον τῶν χαμηλῶν καὶ γονίμων τόπων τὸ ὁποῖον ἤδη τείνει νὰ ἐκλείψῃ ἀπὸ τὴν γλοιοῖδα τῆς χώρας. Ἐν Ἠπειρῷ ἀπαντᾷ κατὰ μεμονωμένα ἄτομα ἐπὶ πεδινῶν καὶ δροσερῶν ἐδαφῶν κατὰ τοὺς νομούς Ἄρτης καὶ Πρεβέζης, νοτιώτερον δὲ, εἰς τὰ παρόχθια ἐδάφη τῆς Αἰτωλοακαρνανίας. Παλαιότερον ἦτο πικνὴ ἢ παρουσία τῆς εἰς τὸν Βάλτον τοῦ Ἀγγελοζάστρου πρὸ τῆς ἀποξηράνσεώς του.

Ρεντίνα (ἦ) πελεκητὴ ξυλεία, κυρίως δρυὸς, καστανιάς, λεύκης κ.ἄ. εἰδῶν τετραγωνικῆς διατομῆς. Συνήθεις διαστάσεις 2,7 X 0,06 X 0,04. Ἡμίσεως μήκους ρεντίνα, κοντορέντινο (τό) διπλασίον μήκους, διπλορεντίνα. Ἐπάρχον ὅμως κατὰ τόπους ποικιλίαι εἰς τὰς διαστάσεις. Οὕτω εἰς τὸ Πήλιον ἢ διπλορεντίνα διατηρεῖ τὸ αὐτὸ μήκος μὲ τὴν ρεντίναν, αὐξάνει ὅμως τὰς διαστάσεις πλάτους καὶ πάχους.

Τοπονύμια. Κοινότης εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσας. Ἐτέρα παρὰ τὴν λίμνην τῶν Μπεσιζίων

Ρέτσι (τό) προαρ. *rétschi* ὁ στρόβιλος, ὁ κῶνος τῆς ἐλάτης, ἄλλως καὶ ροῦμπαλο. Οἱ ποιμένες καὶ ἐν γένει οἱ ὄρεινοὶ ἐκ τῆς πλουσίας, ἢ πτωχῆς καροπορορίας τῆς ἐλάτης μαντεύονται ἂν ὁ ἐπερχόμενος χειμὼν θὰ εἶναι βαρὺς ἢ ἐλαφρὺς. Λέγουσι:

λίγα ρέτσια — μπόλ(ι)κα χιόνια.

Μπόλ(ι)κα ρέτσια — λίγα χιόνια.

Καὶ αἰτιολογοῦν: ἂν ἐγένοντο πολλοὶ κῶνοι κατὰ τὴν διάρκειαν βαρέως χειμῶνος, ἢ ἐλάτη ποῦ εἶναι δένδρον ἀειθαλὲς καὶ συγκρατεῖ ἐπὶ τῶν κλώνων τῆς τὰ χιόνια, θὰ ἐθραύετο ὑπὸ τὸ διπλὸν βάρος χιόνων καὶ κῶνων. Ἔτσι κατ' οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, ἐναλλάσσεται ὁ βαρὺς χειμὼν μὲ τὴν πληροκραπίαν. Ἐπλάσθη δὲ καὶ σχετικὴ παράδοσις καθ' ἣν ἡ πρόνοια αὕτη ἐλήφθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, κατόπιν διαβήματος τῶν ἐλάτων, τὰ ὁποῖα ἐζήτησαν τὴν τοιαύτην διαρροήμιν καὶ ἡ παράκλησις τῶν εἰσηκούσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ρετσίνι (τό). Τὸ κυρίως ρητινοπαραγωγὸν εἶδος, ἢ χαλέπιος πεύκη, ἔχει πρὸ πολλοῦ ἐκλείπει ἀπὸ τὴν Ἠπειρον, μόλις δὲ σώζεται ἐν Ζακύνθῳ καὶ εἰς τινὰ μεμονωμένα σημεῖα τῆς Ἰθάκης. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκόμη ἐσώζετο ἡ πεύκη ἐν Θεσπρωτία κατὰ τὴν περιοχὴν Μαργαριτίου, ἢ ἔκτασις τὴν ὁποῖαν κατελάμβανε ἦτο τόσο μικρά, ὥστε δὲν ἀποτελοῦσε μονάδα ρητινευτικῆς ἐκμεταλλεύσεως. Ὡστε περὶ τῆς ρητινοκαλλιέργειας ἢ ὁποῖα παρουσιάζει μέγα λαογραφικὸν ἐνδιαφέρον, τόσον ὁ «βίος», ὅσον καὶ ὡς οἰκονομία (δασοπονία), δὲν θὰ ὀμιλήσωμεν ἐνταῦθα, διότι θέμα ἀνήκει εἰς τὴν γενικὴν δασικὴν λαογραφίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐδῶ περιοριζόμεθα νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ τῆς ρητινευτικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς Λευκοδέσμου πεύκης (Ρόμπολο), ἢ ὁποῖα ἀπαντᾷται εἰς τινὰ χωρία τῆς Πίνδου, ὅπως εἰς τὴν Βυβοῦσσα τὸ Μακρίνον, τὸ Ἐλατοχώρι, τὸ Φλαμπούρεσι, τὸ Περιβόλι, τὴν Ἀβδέλαν κ.ἄ. Ἐν τὰ χωρία αὐτὰ οἱ κάτοικοι ρητινεύουν τὰ ρόμπολα διὰ κεντήματος μὲ χονδρὰν βελόνην, ὅπως περίπου πράττουν οἱ Χῖοι ρητινεύοντες τὴν μαστιχοφόρον σκίνον. Ἡ ἐκρῆον βάλσαμον συλλέγουν ἐντὸς μικρῶν δοχείων ἀνηρτημένων ἀμέσως ὑπὸ τῆς πληγῆς καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποῖου τὸ βάλσαμον πήγνυται. Τοῦτο χρησιμεύει εἰς φαρμακευτικὰ σκοποὺς καὶ ἔχει τόσον ἰσχυρὴν τιμὴν (400 δραχ. τὸ κιλὸν ἐν ἔτει 1904) ὥστε παρὰ τὴν μικρὰν ἀπόδοσιν ἢ συλλογὴν του νὰ εἶναι ἐπικερδής.

Τὸ ἕτερον ὄρεινὸν εἶδος πεύκου τὸ Τσάμι (Μαύρη Πεύκη) δὲν ρητινοκαλλιερθεῖται, ἀλλὰ ἢ ἐν τῷ κορυφῷ περιεχομένη μικρὰ ποσότης ρητίνης διαχέεται μὲ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἡλικίας τοῦ δένδρου, τοῦτο δὲ προκαλεῖ τὴν δαδοποίησιν τοῦ ξύλου. Οἱ χωρικοὶ ἐκσκάπτουν, οὕτως εἰπεῖν, τὸν κορυμὸν τοῦ δένδρου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους μέχρις ὕψους 1.50 μ. περίπου, λαμβάνοντες τὸ δαδί εἴτε πρὸς ἰδίαν χρῆσιν εἴτε πρὸς πώλησιν.

Ρίγανη (ἢ) τὸ γνωστὸν ποῶδες φυτὸν *Origanum vulgare* S. ets. Εὐδοκιμεῖ εἰς ὅλην τὴν χώραν καὶ μάλιστα εἰς ξηροὺς καὶ ἀγόνους τόπους. Εἶναι τόσον ὀλιγαρκές, ὥστε ἐκεῖ ὅπου δὲν εὐδοκιμεῖ νὰ χαρακτηρίζεται τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν πτωχείαν του. Παροιμιώδης ἡ φράσις: «Οὔτε ρίγανη δὲ φυτρώνει». Λόγω τῶν αἰθεριῶν ἐλαίων πού περιέχει χρησιμοποιεῖται ὡς ἄρτημα ἐντεῦθεν ὠρισμένα φαγητὰ παρασκευαζόμενα τῇ προσθήκῃ ὀριγάνεως, χαρακτηρίζονται ὡς «ριγανάτα».

Φράσις: «κολοκύθια μὲ τὴ ρίγανη» λεγομένη ἐπὶ εὐτελῶν συλλογισμῶν ἐπικουρουμένων δι' ἀνοήτων ἐπιχειρημάτων.

Τοπωνύμια: «Στὶς Ρίγανες». — «Ριγανόραχη» κλπ.

Ριζό (τό) πλ. τὰ ριζά. Οἱ πρόποδες, ἄλλως ποδιές (τῶν βουνῶν): «πῆραν τ' ἀπόσκια στὰ ριζὰ κι' ἔτσάκισε τὸ κάμμα». Ριζανός δὲ ὁ περὶ τὰ ριζὰ κατοικῶν, ἐν Κρήτῃ ριζίτης. Περιοχὴ περὶ τὰ ριζά, Ριζανὰ (Ζαγόρι περιοχὴ κοιν. Νεγάρων). Καὶ dwandwa, χορφορίζανα, χωράφια κείμενα κατὰ τοὺς πρόποδας καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ὑψωμάτων, ὄχι ἐπὶ τῶν κλιτύων. Ριζιμιός, ὁ βαθέως ἐντὸς τοῦ ἐδάφους κείμενος. Ριζιμιὸ λιθάρι, ἐν Κρήτῃ ριζιμιὸ χωράκι. Τπν. Ρίγανη, κοινότης ἐν Θεσπροσίᾳ.

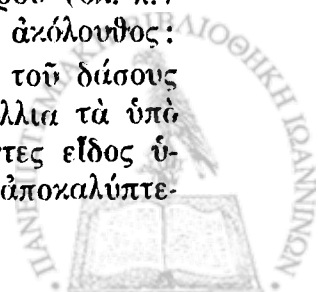
Ρίζα (ἢ) καὶ **ριζάρι** (τό) τὸ βαρικὸν εἶδος. Ἦδη ἔχει πλήρως ἐγκαταλειφθῆ ἢ χρῆσις φυτικῶν βαρικῶν ὕλων, αἵτινες ἔχουν ἀντικατασταθῆ ὑπὸ χημικῶν.

Ρόγα (ἢς) ὁ μισθός, κυρίως πιστικοῦ, ἤτοι ποιμενικοῦ ὑπηρετοῦ, ἢ βοσκοῦ. Ἡ μισθωσις εἰθίστα νὰ γίνεται δι' ἓν ἔτος, ἀρχομένου ἀπὸ τῆς ἐορτῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου). Συνίσταται εἰς χρῆμα, τροφήν (φάκνα) καὶ ἓνα ἢ δύο ζεύγη τσαρούγια. Ρογιαζώ, μισθῶνω ὑπηρετήν καὶ ρογιασμένος, ὁ μισθωμένος.

Ἡ ρόγα ἐθεωρεῖτο τὸ κατώτερον ὄριον μισθοῦ καὶ ὁ ρογιασμένος ἐχαρακτηρίζετο ὡς σκλαβωμένος. Φράσις: «μὲ τὴ ρόγα ζεῖ ὁ ἄνθρωπος», ἤτοι εἶναι πεντάφτωχος. Διὰ τοῦτο οἱ πιστικοὶ σήμερον ἔχουν ἀποθῆ δυσεύρετοι μ' ὅλον ὅτι οἱ κτηνοτρόφοι προσφέρουν ἱκανοποιητικὰς ἀμοιβάς. Τοῦτο ἀναγκάζει τὴν νομαδικὴν κτηνοτροφίαν νὰ μετασχηματίζεται.

Ρόγγι (τό) πλ. τὰ ρόγγια. Τὸ ρόγγι εἶναι χωράφι πὸν διανοίγεται ἐπὶ δασικοῦ ἐδάφους, βελτιωμένου ποιοτικῶς χάρις εἰς τὴν φυτογῆν τὴν προερχομένην ἐκ τῆς δασικῆς χουμάδος τῆς συσσωρευθείσης κατόπιν μακροχρονίου δασοκαλήψεως. Πρόκειται δηλ. περὶ ὄρεινῶν χωραφιῶν ἀκαταλλήλων πρὸς μόνιμον γεωργικὴν καλλιέργειαν καὶ λόγῳ ταχείας ἐξαντλήσεως τοῦ φυτοστρώματος κν φλέσουρου (βλ. λ.) καὶ λόγῳ κλίματος. Ἡ συνήθης μέθοδος δημιουργίας ἐνὸς ρόγγι εἶναι ἡ ἀκόλουθος:

Κατὰ μῆνα Αὐγουστον ἢ Σεπτέμβριον, τίθεται πῦρ εἰς τμήμα τι τοῦ δάσους τὸ ὁποῖον ἐξελέγη πρὸς ἐκχέρωσιν. Κατακαίονται ὅλα τὰ νεαρὰ δενδρύλλια τὰ ὑπὸ τὴν γηραιάν συστάδα καὶ ὅλοι οἱ μεταξὺ τούτων θάμνοι, οἱ ἀποτελοῦντες εἶδος ὑπορρόφου βλαστήσεως. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀραιώνει ἡ συστάς καὶ ἀποκαλύπτει-

ται τὸ ἔδαφος κατὰ τὸ μεγαλύτερον ποσοστόν. Ἐπ' αὐτοῦ σπείρουν στὰ πεταχτὰ τὸ συνηθιζόμενον γεωργικὸν εἶδος, σίκαλιν ἢ βρίζαν, κριθὴν ἢ βρώμην, σπανιώτερον σίτον. Καθ' ὃ εἶδος περισσότερον ἀπαιτητικόν, χωρὶς νὰ ὀργώσων προηγουμένως, ἀλλὰ ἐπάνω εἰς τὶς στάχτες καὶ τὰ ὑπολείμματα τῆς πυρκαϊᾶς. Ἐν συνεχείᾳ διὰ τὴν παράχωσιν τοῦ σπόρου, ὀδηγοῦν κοπάδια γίδια διὰ μέσου τοῦ ῥόγγι, τὰ ὁποῖα μὲ τὰ πόδια τους ἀνασκάπτουν ἐπιφανειακῶς τὸ ἔδαφος καὶ ἐπιφέρουν κάποιαν ἐπι κάλυψιν τοῦ σπόρου εἰς μικρὸν βάθος. Μὲ τὰς φθινοπωρινὰς βροχὰς ὁ σπόρος θὰ ριζοβλαστήσῃ καὶ θὰ ἀναπτύξῃ τὸ ριζικόν του σύστημα κατὰ τὸν χειμῶνα κάτω ἀπὸ τὸ χιόνι. Τὴν Ἐνοιξιν τὸ ῥόγγι θὰ πρασινίσῃ πρὸς μεγάλην ἰκανοποίησιν τοῦ καλλιεργητοῦ, ὁ ὁποῖος ἀναμένει πλουσίαν συγκομιδὴν, καυχώμενος ὅτι «θὰ θερίσῃ ὄρθιος». Κατὰ τὸν θερισμόν, συμπληροῦται ἡ διάνοιξις τοῦ χωραφιοῦ, περιχαρᾶ κώνονται παρὰ τὴν ρίζαν των τὰ χονδρὰ δένδρα διὰ νὰ ἀποξηρανθοῦν, περιζαίονται καὶ καθιστάμενα εὐχερῶς ὑλοτομίσιμα, ἀπομακρύνονται τέλος ὀριστικῶς καὶ τὸ χωράφι μένει τελικῶς ἐλεύθερον χωρὶς μάρτυρας ὅτι κάποτε ὑπῆρξε τιμῆμα δάσους. Μετὰ δύο ἢ τρία ἔτη τὸ χωράφι ἐξαντλεῖται παραγωγικῶς, τὸ κατ' ἐπιλογὴν χῶμα παρασύρεται ὑπὸ τῶν βροχῶν, ἡ καλλιέργειά τους ἐγκαταλείπεται καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐγκαθίσταται ἡ φτέρη, ἡ ὁποία καὶ τὴν φυσικὴν ἀναδάσωσιν παρεμποδίζει καὶ τὴν ἐπανακαλλιέργειαν μετὰ μακρὰν ἀγροανάπαυσιν. Ἡ πάλι κατὰ τῆς φτέρης εἶναι δυσχερεστάτη καὶ ὁ χωρικὸς προτιμᾷ νὰ ἐγκαταλείπῃ τὸ ῥόγγι του καὶ νὰ ἀνοίξῃ ἄλλα πάρα πέρα. Ἐτσι γερμίζει τὸ βουνὸ ἀπὸ ῥόγγια καὶ τὸ πρὸς τὰ ἄνω ὄριον τοῦ δάσους, τὸ ψυχροῦριον, κατέρχεται, αὐξάνει δὲ ἡ ἔκτασις τῶν ὑπαλπικῶν ἔδαφῶν.

Τὸ ῥόγγι εἶναι μία μορφή καταστρεπτικῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἐδάφους εἰς τὴν ὄρεινὴν περιοχὴν, τῆς ὁποίας ὅμως τὰ ὀδυνηρότερα ἀποτελέσματα ἐκδηλοῦνται εἰς τὴν πεδινὴν. Ἴδου μία περιγραφὴ τῆς καταστροφῆς ὀφειλομένη εἰς τὸν δημοδιδάσκαλον Δ. Λουκόπουλον, ἐκτελέσαντα περιοδείαν εἰς τὴν ὄρεινὴν Ἐυβοτανίαν κατ' ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. —«Τί καταστροφὴ εἶναι κείνη Θεέ μου... Ὅλα τὰ χωράφια πανώστρατα καὶ κατώστρατα εἶναι ῥόγγια Ἄλλος ἔβαλε φωτιά καὶ τὸ ἔκαψε (τὰ ἔλατα), ἄλλος τὰ ἔκαψε. Οἱ ἀποκαῆς καὶ οἱ ἀποκουρῆς ἀπόμειναν καὶ στέκουν ὄρθιες σὰν ἀράπηδες ἢ σὰν διακονιάρειοι, σκορπισμένοι ἐδῶ καὶ κεῖ μέσα στὰ χωραφίς. Μάρτυρες εἶναι αὐτῆς τῆς μεγάλης καταστροφῆς, λῆς καὶ θρογκολάκισσά νὰ φᾶνε τ' ἀφεντικά τους. Καὶ μήπως δὲν τοὺς τρῶνε κάθε μέρα χωρὶς αὐτοὶ νὰ τὰ πάρουν εἶδησι; Μέρα - νύχτα τὰ ρεματάκια κι' οἱ νεροσφαγιῆς ποὺ κάνουν οἱ ἀνοξιάτικες βροχῆς, τραβοῦν τὰ χῶματα κάτω καὶ τὰ δίνουν στὸν Ἄσπρο».

Τὸ ῥόγγι εἶναι μία μορφή γεωργικῆς παραγωγῆς, ταχείας δημιουργίας καὶ ὑποδόσεως εἰς περιπτώσεις ἐπείγουσας ἀνάγκης. Τοιαύτη ἀνάγκη ἐνεφανίσθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατακτῆσεως τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπὸ τοὺς Σλαῦους καὶ Τούρκους, μετὰ τὴν φραγκοκρατίαν, μετὰ τὴν πτώσιν τῆς πόλεως καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας διωγμῶν. Εἰς τὰ ῥόγγια κατέφευγον οἱ εἰς ἀσφαλέστερα ὄρεινὰ μέρη καταφεύγοντες πληθυσμοί, οἱ πιεζόμενοι ἀπὸ ἀμέσους ἀνάγκας καὶ σπυροῦμενοι μηχανικῶν μέσων διὰ τεχνικωτέρας καὶ μονιμοτέρας ἐκχερσώσεις. Τὰ ῥόγγια ἀπαντῶσιν ἀπὸ τοῦ Πόντου ἐφ' ὅλων τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν, μέχρι τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἰονίου καὶ μᾶς ὁμιλοῦν διὰ τὸ δροῦμα τῶν πληθυσμῶν ἐκείνων τῶν ὁποίων βουνὰ ὑπῆρξαν τὸ μόνον σωτήριο καταφύγιον.

Ρ ο (γ) δ ι ᾶ (ἦ) τὸ δένδροκομικὸν εἶδος *Punica granatum* L. ὁ καρπὸς ῥόδι τὸ περίβλημα, ροδόφλοιδα καὶ ροϊδότσεφλα (τά). Ἐχουν βαφικὰς ιδιότητες. Πικρὸν ἔστιν. Ἐννοροϊδιὰ, ὁ καρπὸς ξυνοροϊδο. Πλουσία λαογραφία, ἀλλὰ μὴ δασικὴ.

Ρ ο δ ᾶ μ ι (τό). Τὸ ροδόχρον καινούργιο φύλλωμα τοῦ ποίνου, τὸ ἐκπτύσσεται.

μενον τὴν Ἐνοιξιν, περιέχον μεγάλην ποσότητα ξανθοφύλλης καὶ πρὸ τῆς μεταβολῆς τῆς εἰς χλωροφύλλην. Λόγω τῆς τροφερότητός του εἶναι περιζήτητος τροφή τῶν ποιμενικῶν ζώων καὶ ἰδία τῶν νεαρῶν ἐριφίων. Τὸ ἀντίστοιχον νεαρὸν φύλλωμα εἰς τὰ εἶδη τῶν φυλλοβόλων δρυῶν (ὁ Πρῖνος εἶναι ἀειθαλὲς εἶδος δρυός) ὀνομάζεται *μουγκρός* καὶ ἀποκομίζεται ὑπὸ τῶν κτηνοτρόφων χωρικῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν κατ' ἐπάγγελμα κτηνοτρόφων, τῶν τσοπάνων, εἰς τοὺς τσάρκους, τὰ πιτούλια, τὰ κατσιζομάντρια, τὰ ριφοκέλια καὶ ἀρονοκέλια, ὡς χλωρὰ μορφή τῶν νεογενήτων μικρῶν ζώων τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι εἰς θέσιν, ἀλλ' οὔτε συμφέρει νὰ ἀκολουθήσουν τὰ ἐνήλικα εἰς τὴν βοσκήν.

Χάσμα ὀφθαλμῶν εἶναι τὸ ροδάμι τὴν Ἐνοιξιν ὄχι μόνον εἰς τοῦ ἀνθρώπου τὰ μάτια, ἀλλὰ καὶ τῶν ζώων καὶ μάλιστα τῶν ποιμενικῶν. Ὁ Κρουστάλης ἐνοστάλησε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα:

«Νὰ ἔχω ἀπὸ πάλιουραν βορὸ καὶ στρούγκ' ἀπὸ ροδάμι».

Καὶ ὁ δημοτικὸς τραγουδιστὴς ὕμνησε τὰ βουνὰ μὲ τὸ ζακόνι πῶχον, νὰ εἶναι τὴν πιρὴ τὴν Ἐνοιξιν «πολὺ ροδαμισμένα».

Ρῆμα ροδαμίζω: «ροδάμισε τὸ πουρνάρι». Εἶναι τὸ σύνθημα νὰ ἀρχίσῃ ἡ τσοπανούρα νὰ ἀνεβαίνει ὀλίγον κατ' ὀλίγον πρὸς τὰ ὄρεινά, μὲ ἐνδιαμέσου σταθμούς, τὰ τσιγρέκια (βλ. λ.).

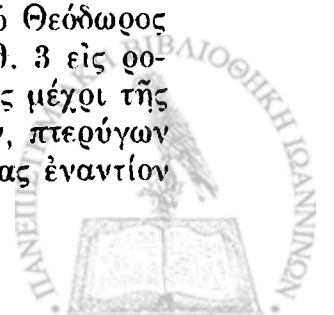
Ροδάμι (τό) ὁ ἄξων τοῦ προωσιτικοῦ τροχοῦ (ρέθ) εἰς τὸ νεροπρίονον. Τὸ αὐτὸ ὄνομα φέρει καὶ ὁ ἄξων περιστροφῆς εἰς τὴν ἀνέμην, λεγόμενος καὶ σβία. Ὁ ἄξων οὗτος εἶναι σταθερῶς ἠνωμένος μὲ τὸ ρέθ, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν περιστροφικὴν κίνησιν καὶ μεταδίδει ταύτην εἰς τὸ ροδάμι. Τὸ ροδάμι περιστρεφόμενον περιελίσσει ἐπ' αὐτοῦ ἄλλσον τῆς ὁποίας τὸ ἓνα ἄκρον εἶναι σταθερῶς προσηροσμένον ἐπ' αὐτοῦ, τὸ δὲ ἄλλο μετὰ τοῦ φορείου (τεζάκι) τοῦ φέροντος τὸ πρὸς πρῖσιν κορμοτεμάχιον. Διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τούτου ἐπιτυγχάνεται ἡ προώθησις το φορείου καὶ ἡ πορεία τοῦ κορμοτεμαχίου ὑπὸ τὸν καταρράκτην ὥστε νὰ παράγεται ὠφέλιμον ἔργον. Ἡ κίνησις τοῦ συστήματος (ρέθ — ροδάμι — φορεῖον) εἶναι βραδεία καὶ ρυθμισμένη ὥστε νὰ συμπίπτῃ μὲ διπλὴν παλλινδρομικὴν κίνησιν (ἀνεβοκατέβασμα) τοῦ τελάρου μετὰ τοῦ πρίονος ἐπὶ τοῦ ζουτσούρου.

Ὡστε ἡ κοινὴ φράσις, ἡ χαρακτηρίζουσα τοὺς (ἢ τὰς) φλυάρους «πάει ἡ γλώσσα τοὺς ροδάμι» δὲν δύναται νὰ προέροχεται ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ νεροπρίονου, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῆς ἀνέμης, ὅπου τὸ ροδάμι περιστρέφεται ταχέως.

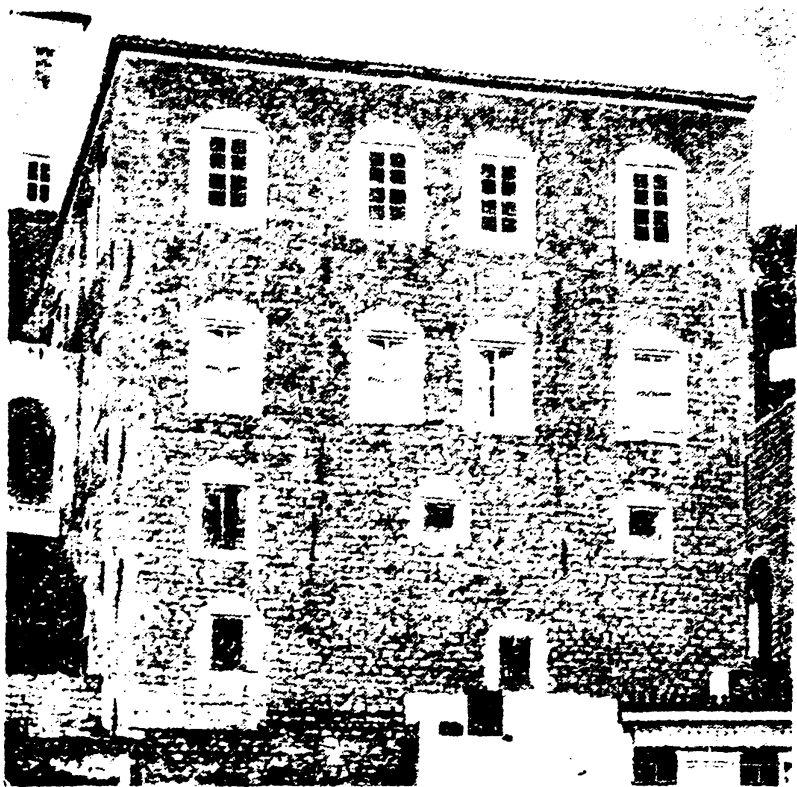
Ροδωτός (ἐπίθ.). Λαϊκὸς οἰκοδομικὸς ρυθμὸς, αὐστηροῦ φρουριακοῦ χαρακτῆρος ἀπαντῶμενος σποραδικῶς καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν βορείων συνόρων μέχρι Κρήτης. Μία κρητικὴ μαντινάδα λέγει:

«Ἀποῦ ἔχει σπίδια ροδωτὰ καὶ σπίδια ροδωμένα».

Καλοτυγχίζεται ὁ κοινοκέρως διὰ τὰ σπίτια του ποὺ εἶναι ὄχι ἄνετα, ὄχι πλουσίως διακοσμημένα, ἀλλὰ ροδωτὰ, ἥτοι ἀσφαλῆ, παρέχοντα τὸ αἶσθημα τῆς ἰσχύος ἢ ὁποῖα προσέιχε τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ροδωτοῦ ρυθμοῦ εἶναι ὅλα τὰ ἀρχοντικά τῆς Ἰθάκης, ὅπως φαίνεται εἰς τὴν παρατιθεμένην εἰκόνα τοῦ ἀρχοντικοῦ τοῦ Τομπάζη, εἰς τὸ ὁποῖον στεγάζεται σήμερον ἡ Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν. Καὶ τὸ ἀρχοντικὸν τοῦ Γ. Κοινοκέρωτη ροδωτοῦ ρυθμοῦ εἶναι. Εἰς τὸ Ψυχικὸν τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Θεόδωρος Σαμάντης ἐκ Γρεβενῶν, ἔκτισε τὸ σπίτι του ἐν ὁδῷ Ἀγ. Δημητρίου ἀριθ. 3 εἰς ροδωτὸν ρυθμὸν. Κατὰ τὸν ρυθμὸν αὐτὸν ἡ οἰκία ἐγείρεται ἀπὸ τοῦ ἐδάφους μέχρι τῆς ἀτέγης ἀπότομος, κάθε τοῖχος ἀποτελεῖ μίαν ἐπιφάνειαν ἀνευ προεξοχῶν, πτερυγῶν κ.τ. Προέκειται περὶ ρυθμοῦ ὁ ὁποῖος ἐξυπηρετεῖ τὰς ἀνάγκας ἀσφαλείας ἐναντίον

ἐπιδρομῶν ληστῶν καὶ πειρατῶν, ἓνα τέτοιο σπίτι δὲν «πατιέται» εὐκόλα. Εἶναι κάπως ἀνθρωπινώτερη μορφή ἢ παραλλαγή τῶν πύργων τῆς Μάνης. Χορῆζει διερευνήσεως.

Τὸ ἐν "Υδρα ἀρχοντικὸν τοῦ Τομπάζη, ροδωτοῦ ρυθμοῦ, ἔνθα νῦν ἡ Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν

Ρόζος (ὁ) τὸ ἴχνος τοῦ κλάδου εἰς τὸν κορμὸν δένδρου. Κατὰ τὴν προῖσιν τοῦ κορμοτεμαχίου εἰς πριστὴν ξυλείαν (δοκάρια, μαδέρια, σανίδες) ὁ ἐν τῷ κορμῷ ἐνσωματωμένος κλάδος ἐμφανίζεται ὑπὸ λοξὴν διατιμὴν, ἥτοι ὑπὸ μορφήν ἐλλείψεως. Μόνον εἰς τὴν ἐλάττην τῆς ὁποίας οἱ κλάδοι εἶναι κάθετοι πρὸς τὸν κορμὸν οἱ ρόζοι εἶναι δυνατόν νὰ ἐμφανίζονται ὑπὸ κυκλικὴν διατομὴν. Ἡ ἐνσωμάτωσις τοῦ ρόζου εἰς τὸ ξύλον τοῦ κορμοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ κατὰ πόσον πρὸ τῆς ὑλοτομίας ἔλαβε χάραν φυσικὴ ἀποκλάδωσις. Εἰς περιπτώσιν τεχνητῆς ἀποκλαδώσεως, ἐπειδὴ ὁ ρόζος ἔχει διάφορον συντελεστὴν συστολῆς ἀπὸ τὸ λοιπὸν ξύλον, ἀποσπᾶται καὶ ἀφήνει εἰς τὴν θέσιν του ὀπήν. Εἶναι ἡ χειροτέρα περιπτώσις ξυλοτεχνικοῦ μειονεκτήματος, διότι καὶ οἱ μεγάλοι ἐμφανεῖς ἀλλὰ μὴ ἀπεσπασμένοι ρόζοι, ἀποτελοῦν ξυλοτεχνικῶν μειονέκτημα. Ὁ ρόζος χαρακτηρίζεται ἀπὸ συσῶρευσιν μεγάλης πυκνότητος ξυλοδῶν στοιχείων, διότι ἀποτελεῖ στερεωτικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ εἰς τὸ κεντρὸν ἐκτεινομένου κλάδου. Ὡστε κατὰ τὴν προῖσιν ἢ κατεργασίαν ἐν γένει παρουσιάζει μεγαλυτέρας ἀντίστασιν ἀπὸ τὸ λοιπὸν ξύλον. Ἐντεῖθεν ἡ προμ «ἡ ἀρίδα βροῆκε ρόζο». Ἡ ἀρίδα, εἶδος δοκιμαστικῆς τρουπάνης.

«Κάθε ξύλο ἔχει τὸ ρόζο του» ἀνάλογος πρὸς τὴν «κάθε πόρτα ἔχει τὸ καρφάκι της», ἥτοι ὑπάρχει ἄνθρωπος ποὺ νὰ μὴν ἔχει τὸν πόνον του.

Ρόμπολο (τό) Πεύκη ἢ λευκόδερμος *Pinus leucodermis* Ant. ἓνα ἐκ τῶν κυριωτέρων δασοπονικῶν εἰδῶν τῆς χώρας, σχηματίζουσα δάση ἀμιγῆ ἢ καὶ μιᾶς μετὰ Μαύρης Πεύκης *Pinus nigra* ἐπὶ τῆς Πίνδου κατὰ τὰς περιφερείας τῶν νοτιῶν Μετσόβου, Μαλακασίου, Περιβολίου, Ἀβδέλας, Βωβοῖσης, Φλαμπουροῦ, Ἐλατοχωρίου, Μακρίνου, Λαίστης, Βουσοχωρίου, Ἡλιοχωρίου κ.ἄ. Εἶναι πο

τιμον είδος και κόσμημα τῶν Ἡπειρωτικῶν ὄρεων. Ἡ πριστη Ξυλεία χρησιμοποιουμένη εἰς πατώματα, περιστίλβια, ὀροφάς κ.ἄ. κατασκευάς, ἀποκτᾶ μὲ τὴν χρῆσιν φυσικὸν στίλβωμα (λαῖστρο) ἀνώτερον τῆς παροκετίνης. Κατασκευάζονται ἐπίσης ἀπὸ ξύλον ῥόμπολου καὶ ἐπιπλα ἀγροτικοῦ ρυθμοῦ, κορνίζες, προσόψεις ἐρμαρίων (μπαούλα, κασσέλες, σεντούκια) μὲ σκαλισμάτα δίξην καρυδιᾶς, καθὼς καὶ διάφορα ξυλόγλυπτα εἰς τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν ἐπίδοσιν αὐτοδίδακτοι σκαλιστάδες ἐν Μετσόβῳ καὶ τινὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας Κονίτισης.

Ἡ λευκόδενδρος πεύκη ὑφίσταται, ὡς εἶπομεν, ἐλαφρὰν τινὰ ρητίνευσιν (βλ. ρετσίιν) τοῦ ρητινοβαλσάμου τῆς ἔχοντος φαρμακευτικὴν ἐφαρμογὴν καὶ λίαν ὑψηλὴν τιμὴν. Ἡ ρητίνευσις ἐνεργεῖται διὰ κεντήματος μὲ βελόνην, ὅπως εἰς τὴν Μαστιχοφόρον Σχῆνον καὶ ὄχι διὰ πελεκήματος, ὅπως εἰς τὴν χαλέπιον πεύκην.

Οἱ κλάδοι τῆς λευκόδερμου πεύκης ἐκφύονται ἀπὸ πολὺ χαμηλά, σχεδὸν ἀπὸ τῆς ρίζης καὶ λαμβάνουν κατεύθυνσιν πρὸς τὰ ἄνω, καμπυλούμενοι μὲ τὸ κοῖλον ἐστραμμένον πρὸς τὰ ἄνω, εἰς τρόπον ὥστε τὸ δένδρον ἐμφανίζει εἰκόνα πρεμνοβλαστήσεως.

Ρο ν ι ἄ (ή) σταλαγματιά, ἢ σταξιά, ἢ σταγῶν καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὸ μέρος τῆς συνήθους πτώσεως σταγόνων τῆς βροχῆς ἀπὸ τῆς στέγης. Εἰς τὴν περίπτωσιν γειτονικῶν οἰκιῶν δημιουργοῦνται ζητήματα ἀναφερόμενα εἴτε εἰς τὴν διαπότισιν τῶν θεμελιῶν τῆς οἰκίας τῆς ὑφισταμένης τὴν διαπότισιν, εἴτε εἰς τὴν δημιουργίαν περικορισμένου δικαιώματος (οἶονεὶ δουλείας) πτώσεως τῶν σταλίδων τῆς μιᾶς οἰκίας εἰς τὸ οἰκόπεδον τῆς ἄλλης. Ὁ ὑφιστάμενος τὴν ζημίαν ἐκ τῆς πτώσεως τῶν βροχοσταλίδων δύναται νὰ ἀξιώσῃ ὅπως ὁ γείτων «μαζέψῃ τίς ρονιές του», ἥτοι τοποθετήσῃ λούζι διὰ τὴν διοχέτευσιν τῶν ὑδάτων ἔξω τοῦ οἰκοπέδου τοῦ πρώτου.

Ρο τ σ ὀ ζ ι (τό) τὸ δασικὸν δένδρον Δρυῖς ἢ πυκνανθῆς *Quercus sessiliflora* Sm. λέγεται καὶ Κε λ ἄ ν ι. Σύνηθες ἐπὶ τῶν Ἡπειρωτικῶν ὄρεων ἐντὸς δασῶν πλατυφύλλου δρυός, πεύκης καὶ ἐλάτης. Ἐν Μακεδονίᾳ (ἐπαρχία Σιντικῆς) ὅπου σχηματίζει δάση ἐπὶ τοῦ Μπέλες καὶ μίγνυται μετὰ τῆς Ὁξυᾶς, ὀνομάζεται π ί κ ρ ο.

Ρο υ (γ) ι ἔ β ω, διαμοιράζω, φιλεύω. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος (Ἁγ. Τριᾶδος) ἐπικρατεῖ ἡ συνήθεια, ἂν καὶ τώρα εἰς ἐλαττωμένον βαθμὸν, οἱ τσελιγκάδες νὰ ψήνουν ἀπὸ ἓνα ἢ δύο σουγκαράκια (ἀρνάκια ἢ κατσικάκια) μέσα σὲ ταψιά ὅπου πολλὰς φορὰς προσθέτουν ρύζι, λουβουδιές καὶ ἄλλα μαλακὰ χορταρικά, καὶ ρο υ ἱ ἔ β ω ν μερίδες εἰς τὰ συγγενικά ἢ γειτονικά ἢ πολὺ φτωχὰ σπίτια «γιὰ τὸ καλὸ τοῦ χρόνου». Οἱ δεχόμενοι πάλιν τὴν μερίδα φιλεύουν τοὺς μικροὺς κομιστὰς μὲ μικρὰ φιλοδωρήματα, δυὸ - τρία καρύδια, κανένα μήλο, λίγα σῦκα, κανένα λουκουμάκι καὶ σπανιώτερον καμμιά δεκάρα.

Εἰς τὴν Εὐρυτανίαν ἡ συνήθεια ἐπέβαλε ὅπως ὁ παπᾶς τοῦ πλησιεστέρου χωριοῦ μετὰ τὴν λειτουργίαν καὶ ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας ἐπισκεφθῆ τίς στάνες καὶ τίς ἀγίασι μὲ τὴν ἀγιαστούρα του, ἀμειβόμενος, ἐννοεῖται, πλουσιοπαρόχως, ἀλλὰ εἰς εἶδος. Οἱ τσελιγκάδες τὸ τυρὶ τῆς ἡμέρας αὐτῆς τὸ διαμοιράζουν ἐξ ὀλοκλήρου, ἀκούγοντες εὐχές, «νὰ τὰ χιλιάσιτι». Εἰς τὴν Λαῖστα τοῦ Ζαγορίου, ἐπικρατεῖ ἡ συνήθεια τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως (15 Αὐγούστου) κατὰ τὴν ὁποίαν ἐορτάζει ἡ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ, μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τὰ πλησιέστερα πρὸς τὴν ἐκκλησίαν σπίτια νὰ δέχωνται διαδοχικῶς τὸ ἐκκλησίασμα, ἥτοι ὅλους τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ξένων παραθεριστῶν, εἰς τοὺς ὁποίους προσφέρονται ἀναψυκτικά.

Ρο ὄ δ ι (τό) δασικὸς θάμνος ἢ δενδρύλλιον τῆς ζώνης τῶν ἀειθαλῶν πλατυ-

φύλλων ἀπαντόμενον κατὰ τὴν παράλιον Ἡπειρον, τὴν Ν. Ἀλβανίαν καὶ τὰς Ἰονίους Νήσους. Ἐνιαχοῦ, ὅμως, ὅπου δημιουργεῖται ἀνάλογον πρὸς τὴν ζώνην ταύτην μικροκλίμα, ὅπως εἰς τὰς λεκάνας καὶ κλειστάς κοιλάδας τοῦ Ἀγγελώου, τοῦ Ἀράχθου καὶ τῶν παραχειμάρρων των, ἀπαντῶσιν πολλὰ εἶδη τῆς ζώνης ταύτης μετὰ τῶν ψυχροβιωτέρων κυρίως ἐν οἷς καὶ τὸ ρούδι.

Διακρίνονται δύο εἶδη, τὸ *Rhus cotinus* L. τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν βαφικὴν, δίδον χρυσοκόκκινον χρῶμα, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἑτέρα ὀνομασία του χρυσοξύλον. Καὶ τὸ *Rhus coriaria* L. τοῦ ὁποῖου τὰ φύλλα καὶ ὁ φλοιὸς χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν λαϊκὴν βυρσοδεφικὴν. Πρὸς τοῦτο κοινοποιεῖται διὰ τριβῆς ἐντὸς ἰγδίου μαρμαρίνου τὸ ὑλικὸν μετὰ προηγουμένην ἀποξήρανσιν καὶ μετὰ τὴν κόκκιν αὐτὴν ἐπιπλάσσονται αἱ δοραὶ καὶ διατηροῦνται ἐν ἐπιπλάσει ἐπὶ μακρὸν μέχρις ὅτου μεταβληθῶν εἰς δέσμα. Ἐντεῦθεν καὶ λαϊκὸν δίστιχον ἐκ Κεφαλληνίας:

«Στὴν πόρτα σου εἶν' τὸ μάρομαρο τοῦ τρίβουνε τὸ ρούδι» κ.λ.

Τὸ Ρούδι, ἀδιακρίτως εἶδους, εἶναι γνωστὸν ἐπίσης καὶ μετὰ τὰ ὀνόματα Πουρδαλιά, Σθέντζα, Τσιριτζέλα, Μπογιά, Ἀσμάκι, Σουμάκι, Θάφος καὶ ἄλλα κατὰ τόπους, δεικνύει δὲ ἡ ποιικιλία αὐτῆ τὴν μεγάλην χοῆσιν του εἰς βαφικούς καὶ δεψικούς σκοπούς. Κατὰ τὴν ἀνθισίν του τὸ φυτόν φέρει ταξιανθίας περιβαλλομένας ἀπὸ τολύπας ἐλαφρότατας διὰ τὴν διασποράν τῶν σπερμάτων του τῇ βοήθειά τοῦ ἀνέμου. Οἱ κλάδοι τοῦ φυτοῦ μετὰ τὶς τολύπες αὐτῆς τῶν ἀνθέων ἐχρησιμοποιοῦντο παλαιότερον ὡς στρωμάτσες ἐπὶ τῶν ξύλινων χορβατιῶν διὰ τὴν σηροτροφίαν. Εἰς τὰ Θεσσαλικά Ἄγραφα ἐπικρατεῖ ἡ παράδοσις ὅτι ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ κατεσκευάσθη ἀπὸ ξύλον πουρδαλιάς. Πρόκειται περὶ μεταφορᾶς ἀπὸ τὸ δένδρον Τσέρου (βλ. λ.).

Ρ ο ὦ ν τ ο ς (ἐπίθ.) ὁ βραχύνος, ὁ ἔχων βραχεῖαν κόμην, κοντότριχος. Ἐκτιμᾶται τὸ μακρόνιον νῆμα, ἢ μακρόνιος κλωστή εἰς τὰ κονζούλια τοῦ μεταξοσκώληκος, καθὼς καὶ εἰς τὸ μαλλὶ τῶν προβάτων. Τὸ βραχύνιον μαλλὶ τῶν προβάτων λέγεται ροῦντο. Ἡ φέρονσα τοιοῦτον μαλλὶ προβατῖνα λέγεται ροῦντα.

Αἶνιγμα: Μιὰ προτῖνα ροῦντα ροῦντα

ὄλο τὸ χαλιά πηγαίνει

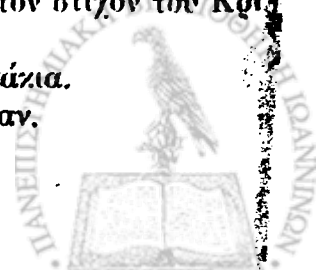
καὶ χαλίσι δὲ σαλεύει. —Τί εἶναι; —Ἡ ἀντάρα.

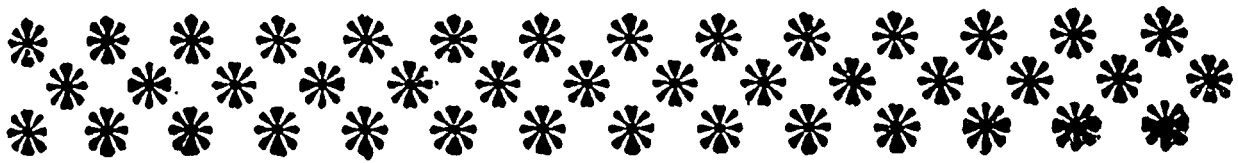
Συνήθως ἡ ἀντάρα ὁμοιάζει πρὸς μικρὸν ὑπόλευκον συννεφάκι τὸ ὁποῖον ὅσον ψηλώνει ἢ ἡμέρα κινεῖται ἀνερχόμενον ἐντὸς τῆς μισγαγγείας ὅπου ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρεῖται. Παρὰ τὴν κίνησιν ὅμως αὐτὴν «χαλίσι δὲν σαλεύει» διότι δὲν διαταράσσεται ἢ ἀσταθῆς ἰσορροπία τῶν ἐντὸς τοῦ χειμάρρου λίθων.

Ρ ο υ π ά κ ι (τό). Ὄνομα ἀποδιδόμενον ἀδιακρίτως εἶδους εἰς τὰς φυλλοβόλους δρυς. Φαίνεται ὡς ὑποκοριστικόν, ἀλλὰ τίνοσ; Ὁ Κοντὸς ἀποδίδει τὸ ὄνομα εἰς τὴν γνοῶδη δρῦν (*Quercus lanuginosa* Lam.), θεωρεῖ δὲ τὸ ὄνομα ὡς «ἐξέλιξις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λέξεως ρώπαξ — ρώπακος (ἢ ὁποῖα ὑποδηλοῖ) θαμνώδη εὐλύγιστα χαμόκλαδα. Τὰ μικρὰ ἐκ τοῦ δένδρου τούτου δασύλλια ἐπίσης ρουπάκια ἢ ρουπακιάς, τὰ δὲ μέσης ἡλικίας ἰσημερὰ δένδρῦλλια ἢ προεμβλαστήματα, ρουπακιάδες». (Ἑλληνικὴ Δασοκομία σ. 182. Ἀθήναι 1921). Ταῦτα εἶναι ὀλίγον φανταστικὰ ὁ Κ. ἠρέσκειτο νὰ ἀνακαλύπτῃ περιπτώσεις καὶ ὑποπεριπτώσεις ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπῆρχον παρὰ ἀπλᾶ πράγματα. Τὸ ὄνομα δίδεται εἰς τὰς φυλλοβόλους δρυς ἀσχέτως εἶδους καὶ πιθανῶς εἰς τὰ νεαρὰ ἄτομα δρυός, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν στίχον τοῦ Κρισταλλῆ:

—«Νὰ ἴγω καὶ σὲ ψηλὴ χορφή καλύθα ἀπὸ ρουπάκια.

Βέβαια μὰ ποιμενικὴ καλύθη δὲν χρειάζεται χονδρὴν ξυλείαν.

ΠΕΤΡΟΥ ΜΠΕΝΕΚΟΥ

Συν/χου Δημ/λου

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΟΥΛΙΑΡΑΔΩΝ

(Περιοχῆς Ἰωαννίνων)

Μόλις πλησιάσουν - ὁ χορὸς ποὺ κάνει τὸ συγγενολοῖ τῆς νύφης, ἀμέσως διαλύεται. Πέντε δέκα λυγερὲς τραγουδίστριες παρατάσσονται ἔξω ἀπ' τὴν αὐλὴ νὰ καλωσορίσουν τοὺς συμπεθέρους. Μία ἀπ' αὐτὲς κρατᾷ ἕνα κόσκινο σκεπασμένο μ' ἕνα μεταξωτὸ μαντήλι μὲ ρύζι ραντίζουν τοὺς συμπεθέρους καὶ τὸ γαμπρὸ μὲ ρύζι καὶ κουφέτα καὶ ταυτοχρόνως τραγουδοῦν, σὲ ἄλλο πάλι ιδιόρρυθμο ἦχο, συγκινητικὸ ἀργό:

«Καλῶς τον γιὸν ὅπ' ἔρχεται
Καβάλλα ἀπὸ τὴν πόλη».

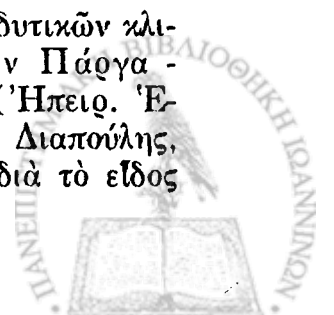
Οἱ τῆς νύφης συμπέθεροι μπαίνουν εἰς παράταξιν κατὰ μέτωπον ἔτοιμοι νὰ καλωσορίσουν τοὺς συμπεθέρους τοῦ γαμπροῦ μὲ χαιρετοῦρες, μὲ γέλια καὶ καλαμπούρια:

«Καλῶς ὄρισατε, νὰ μᾶς ζήσουν, καὶ στὰ σπιτικά σας συμπεθέροι» ἐνῶ τὸ ντουφεκίδι ἀπ' τὴς δυὸ παρατάξεις τώρα, τραντάζει τὴς πλαγιὲς καὶ λαγκάδια τοῦ χωριοῦ. Οἱ γυναῖκες μπαίνουν μέσ' τὴ νύφη νὰ τὴ στολίσουν καὶ νὰ τὴν ἀποχαιρετήσουν, μὲ συγκινητικώτατα τραγούδια. Προχωροῦν οἱ συμπεθέροι, ἀλληλοχαιρετοῦνται μὲ τοὺς ἄλλους συμπεθέρους, παίρνουν τὸ οὔζο ἢ γλυκὸ ποτὸ τοὺς κερνοῦν ἀπ' τὴ νύφη καὶ παραμερίζουν νὰ προχωρήσῃ ὁ γαμπρός. Οἱ γονεῖς τῆς νύφης περηνένουν στὴ θύρα τὸ γαμπρὸ ποὺ προχωρεῖ καβάλλα

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 199.

Ρ ο υ π ὶ ο ν ο (ρ .) παραγεμίζω, μπουκώνω, παραταίζω. Ἡ λέξις ἀκούγεται καὶ εἰς τὰ θεσσαλικά "Αγραφα εἰδικῶς διὰ τὰ τζάκια, τὰ ὅποια ἀπαιτοῦν μεγάλα ποσὰ καυσόξυλων διὰ μετρίαν ἀπόδοσιν θερμότητος. «Κάθε χωρικὴ φαμίλια, λέγει ὁ συνάδελφός μου Σεφ. Τσιτσάς, ὑλοτομεῖ 60 μὲ 100 φορτία δεντροῖσια καυσόξυλα τὸ χρόνο, γιὰ νὰ ροιπώσουν τὰ πρωτόγονα ἀδηφάγα τζάκια» (Στὰ "Αγρια "Ορη).

Ρ ο ὕ σ ζ ο υ λ ο καὶ ρ ο ὕ σ ζ λ ο (τό). Φρύγανον τῆς ζώνης τῶν σκληροφύλων παραμεσογείων δασῶν *Ruscus aculeatus* L. Εὐδοκιμεῖ εἰς ἠροσεροὺς καὶ συσκίους τόπους μεταξὺ τῶν εἰδῶν τοῦ προεμφοφυοῦς ὑποόφρου ὑψηλῶν καὶ θαμνωδῶν δένδρων. Ἀπαντᾷται κατὰ τὴν παράλιον ζώνην τῆς Ἠπείρου ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ Μιτσικελίου καὶ τῶν ὀρέων τοῦ Σουλίου. Κατὰ Ν. Τσάκαν ἐν Πάργα - Στεριά, ἀπαντᾷ ὑπὸ τὰς ὀνομασίας ἀγριοκισσός καὶ (ἀγριο)κίσσαρης (Ἠπειρ. Ἑστία τ. 209—210 σ. 460). Οἱ γνωστοὶ συλλογεῖς βοτανικοὶ Καββάδας, Διαπούλης, Δημάδης, Χελδραῖχ - Μηλιαράκης, οὐδὲν δημῶδες ὄνομα ἀναγράφουν διὰ τὸ εἶδος τοῦτο.

στο μουλάρι καμαρωτὰ καὶ προσκυνῶντας, τὸν ἀκολουθοῦν, μαζὺ μὲ τὶς δικές του ποὺ τὸν ἔφερναν γυναῖκες καὶ οἱ λυγερὲς τῆς νύφης ποὺ τὸν καλωσόρισαν μὲ τὸ ρύζι καὶ συνεχίζουν τώρα τὸ β' τραγούδι:

«—Γιὰ πέζα Ρήγα μ' πέζα.
—Δὲν πεζεύω, δὲν ζονεύω
τὸ κάλεσμα γυρεύω
ἀπὸ τὸν πεθερό μου
ἀπὸ τὴν πεθερά μου».

Τότε ὁ πατέρας τῆς νύφης — ὁ πεθερὸς — προχωρεῖ καὶ προσφέρει στὸ γαμπρὸ ἓνα ποτήρι γεμᾶτο κρασί. Σκύβει ὁ γαμπρὸς, προσκυνεῖ, φιλεῖ εὐλαβικὰ τὸ χέρι τοῦ πεθεροῦ του καὶ παίρνει τὸ ποτήρι μὲ τὸ κρασί. Πίνει λίγο καὶ τὸ ὑπόλοιπο τὸ ρίχνει πρὸς τὰ πίσω του ποὺ ἀναμεροῦν ὅλοι νὰ μὴν τοὺς βρέξει τὸ κρασί ποῦχυσε ὁ γαμπρὸς — ἐνῶ τὸ ποτήρι τὸ βάζει ὁ γαμπρὸς στὴ τσέπη ποὺ τῶχει μετέπειτα ἐνθύμιο.

Τώρα τὸν βοηθαεῖ ὁ πεθερὸς καὶ ξεκαβαλικεύει καὶ τοῦ ρίχνει στὴν πλάτη τοῦ γαμπροῦ ἓνα μαντιῆλι τοῦ κεφαλιοῦ γυναικεῖο ποὺ σ' ὄλο τὸ διάστημα ποὺ κρατεῖ ὁ γάμος τὸ σέρνει ὁ γαμπρὸς στὴν πλάτη του διπλωμένο. Μὲ τὸ ξεκαβαλίκευμα ὅμως τοῦ γαμπροῦ τὸ τί τραβάει τὸ μουλάρι δὲν περιγράφεται (βάρβαρος συμπεριφορά).

Μόλις ξεκαβαλικεύση ὁ γαμπρὸς καιροφυλαχτοῦν πολλὰ παιδιὰ καὶ νέοι — ποῖός — μετὰ τὸ ξεκαβαλίκευμα θὰ μπῆ πρῶτος καβάλλα στὸ μουλάρι. Ἐκεῖ οπρώχνονται, ὁ ἓνας γκρεμίζει τὸν ἄλλον κι' ὅλοι μαζὺ προσπαθοῦν ποῖός θὰ ἐπικρατήση καβάλλα καὶ τὸ φαινόμενο τσαρπαλειμένοι ἀπάνω στὸ μουλάρι ἓνας ἀπ' ἄν' στὸν ἄλλον ποὺ πολλὲς φορές γονατίζει τὸ μουλάρι ἀπ' τὸ βάρος. Τέλος ἐπικρατεῖ ἓνας (νικητής), φέρνει περήφανος μιὰ γυροβολιὰ τὸ μουλάρι στὴν αὐλὴ καὶ μὲ τὸ «μπράβο» τῶν ἄλλων ξεπεζεύει ἱκανοποιημένος. Τὸν γαμπρὸ τὸν παίρνουν ὁ πεθερὸς κι' ἡ πεθερὰ καὶ προχωροῦν νὰμποῦν μέσα στὸ σπίτι ἐνῶ οἱ γυναῖκες τραγουδοῦν μὲ χαρούμενο πεταχτὸ σκοπὸ τὸ τραγούδι:

«Ἄνοιξε κόρη μ' τὴν πόρτα
γιὰ νὰ μποῦν οἱ ξένοι μέσα
γιὰ νὰ ρθοῦν οἱ ξένοι μέσα
κι' ὁ λεβέντης παραμέσα...».

Ἔτσι μαζὺ μὲ τὸ γαμπρὸ ἀκολουθοῦν καὶ πολλοὶ συμπεθέροι, ἐνῶ τὰ παιδιά καὶ οἱ κοπέλλες πιάνουν χορὸ στὴν αὐλὴ ὅσο νὰ βγῆ ὁ γαμπρὸς κι' ἡ νύφη...

Στὸ σπίτι τῆς νύφης. Ἄλλες ἐδῶ συγκινήσεις μὲ ξεκινήματα κι' ἰδιόρρυθμα, συγκινητικά, παθητικά τραγούδια. Ἐνῶ στολίζουν τὴ νύφη κι' ἡ μάνα μὲ δάκρυα, δίνει τὰ νυφικὰ στὴν κόρη μ' εὐχὲς οἱ νέες τραγουδοῦν:

«Μῆλο μου κατακόκκινο
τί στέκεις μοραμένο
χωρίζω τὴ μανούλα μου
καὶ στέκω μοραμένο.
Πῶς τρέμ' ὁ ἥλιος τρέμει
τρέμει νὰ βασιλέψη
Ἔτσι κι' ἡ κόρη τρέμει

τὸ ποῦ θὰ μείνη βράδν
βράδν κι' ἀφιοβράδν
στοῦ νιόγαμπρου τὸ σπíti...».

Καὶ συνέχεια ἄλλα κορίτσια μ' ἄλλο τραγούδι:

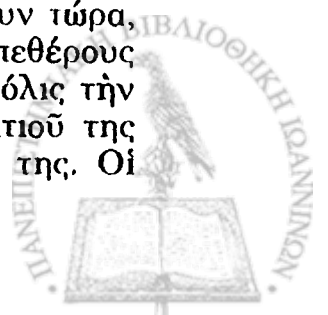
«Κόρη μου, ποιός νὰ σ' ἔλουσε;
Μανοῦλα μου μὲ ἔλουσε - πατέρας μου μ' ἀλλάζει».

Στὸ μεταξὺ ὁ γαμπρὸς στέλνει τοὺς βλαμάδες ἢ συγγενεῖς ἢ φίλους καὶ πηγαίνουν τὰ δῶρα ποῦφερε στὴ νύφη. Παραμερίζουν οἱ γυναῖκες καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι πηγαίνουν τὰ τσαρούχια στὴ νύφη (ἀργότερα παπούτσια), ἀφοῦ πρῶτα ρίξουν στὸ καθένα ἀπὸ ἓνα νόμισμα ἀσημένιο, τῆς φοροῦν οἱ γυναῖκες τὸ μαντήλι στὸ κεφάλι ποῦστείλε ὁ γαμπρὸς κι' οἱ βλαμάδες παραδίνουν στοὺς συμπεθέρους τὰ ἄλλα δῶρα — τσαρούχια τοῦ νονοῦ ἀπαραίτητα κι' ἀπὸ ἓνα ζευγάρι στ' ἀδέρφια κι' ἀδερφές τῆς νύφης καὶ ἀποχωροῦν.

Ἐνῶ οἱ γυναῖκες ἀσχολοῦνται μὲ τὴ νύφη οἱ ἄλλοι βγάζουν τὰ προικιά, ἓνα, ἓνα, προτοῦ τὰ πάρουν ἀπάνω στὴ στίβα τῶν προικίων, κάθεται ἓνα μικρὸ παιδί ποῦ ἔχει μᾶνα καὶ πατέρα — καὶ δὲν ἀφίνει νὰ τὰ πάρουν χωρὶς νὰ τοῦ δώσουν τὸ «μπαξίδι του» (δῶρο). Τὰ προικιά τὰ ζαλικώνονται ἀνύπαντρα κορίτσια καὶ τὰ μεταφέρουν στοῦ γαμπροῦ τὸ σπíti τὴν ἴδια ὥρα μὲ τὴν πομπή τοῦ γάμου μαζὶ μὲ τὸ ξεκίνημα τῆς νύφης, προπορεύονται καὶ τὰ προικιά. Ἀφοῦ γίνουν ὅλα ἔτοιμα, ὁ γαμπρὸς μὲ τοὺς δικούς του ἐξέρχονται ἔξω, ὁ γαμπρὸς στέκεται προσοχὴ στὴ θύρα περιμένοντας νὰ βγῆ ἡ νύφη. Ὅλοι, μικροὶ μεγάλοι, τὰ μάτια στηλωμένα στὴ θύρα περιμένοντας νὰ ξεπροβάλλῃ ἡ νύφη νὰ τὴν δοῦν καὶ τὴν καμαρώσουν Νά! καὶ ξεπροβάλλει ἡ νύφη στὸ διάδρομο τοῦ σπιτιοῦ τὴν φέρνουν — κρατῶντας τὴν ἀπ' ἐδῶ κι' ἀπ' ἐκεῖ, ἢ τ' ἀδέρφια τῆς νύφης ἢ ἄλλοι συγγενεῖς — σιγὰ - σιγὰ μὲ τὰ χέρια πιασμένα ἐμπρός, κρατῶντας ἓνα χειρομάντηλο, χαμηλοβλεποῦσα, ντροπαλή, συγκινημένη καὶ φοβισμένη μὲ βουρκωμένα μάτια προχωρεῖ στὸ κατῶφλι τῆς θύρας ποῦ περιμένει ὁ γαμπρὸς. Δεξιὰ κι' ἀριστερὰ στ' ἀνῶφλι τῆς θύρας στέκονται δυὸ μικρὰ παιδιὰ ἀπ' τὸ σοῖ τῆς νύφης, δὲν φεύγουν ἀπ' τὴ θύρα, οὔτε ἀφίνουν τὸ γαμπρὸ «νὰ τραβήξῃ τὴ νύφη» ἂν δὲν πάρουν τὸ «μπαξίδι» ἀπ' τὸ γαμπρὸ — εἶναι τὸ ἔθιμο — ὁ γαμπρὸς τὰ πληρώνει μὲ μερικὰ νομίσματα, ἀπ' ἐκεῖνο ποῦ τοῦρριξαν οἱ δούλοι στὸ σπíti του, καὶ τότε ἐκεῖνα φεύγουν. Ἡ νύφη στέκεται στὸ «πράκι» τῆς θύρας προσκυνᾷ τρεῖς φορές καὶ στὸ τρίτο προσκύνημα ἀμέσως ὁ γαμπρὸς ἀπλώνει καὶ πιάνει τὴ νύφη ἀπ' τὸ χέρι τὴν τραβάει ἔξω ἀπ' τὴ θύρα καὶ στρίβει ἀμέσως νὰ φύγῃ — γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ γλυτώσῃ τὸ μπάτσο — στρίβονται ἓνας συγγενῆς τῆς νύφης ὁ πεθερός, ἡ πεθερά, ἢ ἄλλος, τοῦ τινάζει μιὰ κατακεφαλιὰ γερῆ κι' αὐτὸς γελῶντας τρέχει νὰ γλυτώσῃ τὶς ἄλλες, τῶν ἄλλων γερώτερες. Τὸν κυκλῶνουν οἱ γυναῖκες ξεκινῶντας γιὰ φεύγα μὲ τὸ τραγούδι:

«Γιὰ μὴ σᾶς ζαζοφαίνεται - ποῦθθα στὸ μαχαλά σας
ἔμεις τὴ νύφη παίνοουμε - κι' ὁ μαχαλᾶς δικός σας».

Μὲ τὸ γαμπρὸ φεύγουν κι' ὅλοι οἱ συμπεθέροι τοῦ γαμπροῦ μένουν τώρα, οἱ ὄργανοπαῖχτες τοῦ γαμπροῦ νὰ συνοδέψουν τὴ νύφη μὲ τοὺς συμπεθέρους τους, ποῦ αὐτοὶ μένουν ἀκόμα, θὰ πᾶνε μὲ τὴ νύφη τους. Ἡ νύφη μόλις τὴν τραβήξῃ ἔξω ἀπ' τὸ σπíti ὁ γαμπρὸς, γυρίζει πρὸς τὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ τῆς — μεταβολῆ — κι' ἀρχίζουν τώρα οἱ ἀποχαιρετισμοὶ τῶν συγγενῶν τῆς. Οἱ

ὄργανοπαῖχτες, βάζουν τὰ δυνατὰ τους, βροντερὰ καὶ παραπόνετικά παίζουν τ' ἀποχαιρετιστήριο τραγούδι:

«Ἀφίνω γειὰ μανούλα
ἀφίνω γειὰ πατέρα
ἀφίνω γειὰ ἀδερφοῦλες
ἀφίνω γειὰ ἀδερφάκια μου
ἀφίνω γειὰ γειτόνισσες
κι' ὅλες νὰ μὲ θυμᾶστε».

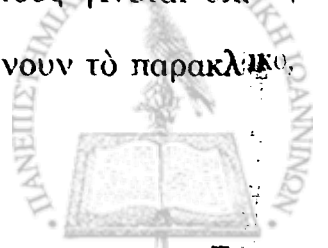
Ὁ πατέρας, ἡ μάνα, τὰ ἀδέρφια, οἱ συγγενεῖς, φίλοι καὶ γνωστοὶ ἀποχαι-
ρετοῦν τὴ νύφη πού κι' αὐτὴ φιλῶντας τὰ χέρια των κλαίει γιὰ τὸν ἀποχω-
ρισμὸ καὶ ἡ συγκίνησι καὶ τὸ κλῆμα γενικεύονται σ' ὅλους τοὺς παρισταμένους.
Ἡ συγκίνησι καὶ τὰ δάκρυα πλημμυρίζουν πῶς περισσότερο ὅταν τυχὸν ἡ νύφη
εἶναι ὄρφανή, πού προκαλεῖ ὁ ἀποχαιρετισμὸς τῶν ὄργανοπαικτῶν στὸ «ἀφίνω
γειὰ μανούλα μου» κι' ἡ νύφη τυχαίνει ὄρφανή ἀπὸ μάνα, σὲ τοῦτο τὸν ἀπο-
χωρισμὸ δίνει περισσότερο ἔνταση καὶ πόνο. Γοργὰ τὴν ἐνθαρρύνουν οἱ συγ-
γενεῖς «κουράγιο γιὰ τοὺς ὀχτροὺς» λένε. Μὲ δάκρυα κι' ἀναφυλλητὰ κάνε
μεταβολὴ καὶ προχωρεῖ ν' ἀκολουθήσουν τὸ μακρυνόμενο συμπεθερικὸ τὸ
γαμπροῦ. Στὴ μεταβολὴ κι' ἐδῶ ἡ μάνα τῆς, μὲ νερὸ κι' ἀλάτι σ' ἓνα πιά-
ταντίζει μὲ δάκρυα τὴν κόρη τῆς, πού φεύγει καὶ τῆς συγχωρεῖ τίς τυχὸ
πίκρες καὶ τὴν εὐχεται νὰ εὐτυχίση καὶ προκόψῃ.

Ξεκινῶντας ἀπ' τὸ σπίτι, πού τὴν κρατοῦν ἀπ' ἐδῶ κι' ἀπὸ ἐκεῖ τ' ἀδέρφια
τῆς ἢ στενοὶ συγγενεῖς καὶ πῶς πέρα τὴν περιμένει ἓνας συγγενὴς τοῦ γα-
προῦ, μ' ἓνα μουλάρι στολισμένον μ' ὀλοκέντητο κελίμι τὴ βοηθᾷ καὶ τὴ βί-
ζουν καθάλα στὸ μουλάρι κι' ἐκείνη μὲ σταυρωμένα χέρια καὶ χαμηλωμέ-
νὰ μᾶτια προσκυνᾷ, οἱ δὲ λυγερὲς τοῦ χωριοῦ τραγουδοῦν:

«Μ' ὄρ' κακὲς γειτόνισσες
τί κακὸ σᾶς ἔκανα
καὶ μὲ παραδιώχνετε
καὶ μὲ ξεχωρίζετε
καὶ μακριὰ μὲ στέλνετε
ἐγὼ στὴ βρύση πηγαινα
κι' ἂν γιὰ ξύλα πηγαινα
συντροφιὰ σᾶς ἔκανα».

Οἱ γύφτοι μὲ τὰ ὄργανα ἔπαιρναν χαρούμενα ἐμβατήρια καὶ σιγὰ - σιγὰ
τὸ συμπεθερικὸ τῆς νύφης ἐνώπιόν των μὲ τοὺς συμπεθέρους τοῦ γαμπροῦ
ὅλοι μαζὶ προχωροῦν πίνοντας τραγουδῶντας καὶ χοροπηδῶντας γραμμῆς
τὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ γονεῖς τῆς νύφης δὲν ἀκολουθοῦν τὴν κόρη τους, μένου
στὸ σπίτι. Μὲ τὸ ξεκίνημα γυρίζει ἓνας συγγενὴς τοῦ γαμπροῦ «καλεσιμέ»
μὲ μιὰ πλόσκα κρασί, δίνει στὸν πατέρα καὶ τὴ μάνα τῆς νύφης νὰ πιοῦν κροῖ
ἀπ' τὴν πλόσκα. Τοῦτο εἶναι κάλεσμα τοῦ γαμπροῦ πού προσκαλεῖ τὰ θε-
ρικά του, νὰ ρθοῦν τὸ βράδυ στὸ σπίτι, σὰν δικοὶ του καλεσιμένοι, ἔξωρα νὰ
συμμετέχουν στὸ τραπέζι καὶ τὸ γλέντι. Ὅταν μιὰ φτάσῃ ἡ νύφη στὸ πῆ-
τοῦ γαμπροῦ κι' ὅλα ταχτοποιηθοῦν, τότε, τὴ νύχτα ἀργὰ πηγαινοῦν κι' ἐκα-
λεσιμένοι γονεῖς τῆς νύφης στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ πού τοὺς γίνεται ὑπερ-
διακριτικὴ μὲ εὐχές.

Ὅταν πλησιάσουν στὴν Ἐκκλησίαν, οἱ γυναῖκες παίρνουν τὸ παρακλητικὸ
χαρούμενον τραγούδι ρυθμικόν:

«Ἐκκλησοῦλα φουντωτή
 φουντωτή ζαμαρωτή
 ὄπως δέχῃσαι ζηριά
 δέξου καὶ τὰ νιόγαμπρα
 δέξου νὰ στεφανωθοῦν
 καὶ γιὰ νὰ ζευγαρωθοῦν
 καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Παναγία
 νὰ φυλάῃ τὰ νιόγαμπρα...».

Στὴν Ἐκκλησία, προχωρεῖ πρῶτος ὁ γαμπρὸς μὲ τοὺς συγγενεῖς του, ἀκολουθαίει ἡ νύφη ποὺ τὴν κρατοῦν ἀπ' τὰ χέρια τ' ἀδέρφια της, προσκυνᾷ τρεῖς φορές πρὸ τῆς θύρας τῆς εἰσόδου, προχωρεῖ καὶ στέκεται ἀριστερὰ τοῦ γαμπροῦ. Στὰ παλαιὰ χρόνια: στὰ στέφανα πολὺ ἐλάχιστοι συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ καὶ τῆς νύφης ἔμπαιναν μέσα στὴν Ἐκκλησία νὰ παρουσιαστοῦν στὰ στέφανα καὶ αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ ἐμπνέουν τὴν ἀπόλυτο ἐμπιστοσύνη τοῦ γαμπροῦ καὶ τῆς νύφης. Ἔβγαζαν ὄλους ἔξω, κλείδωναν τὶς πόρτες τῆς ἐκκλησίας, ἀφοῦ πρῶτα ἐρευνοῦσαν παντοῦ μέσ' τὴν Ἐκκλησία μήπως ἔμεινε κανένας ἀπαράδεκτος. Μέχρις οὗτου στεφανωθοῦν φύλαγαν οἱ συγγενεῖς τὰ νιόγαμπρα, μὲ τὰ μάτια τέσσερα, μήπως τὰ μαγέση κανένας ἢ τοὺς κάμη ἄλλα μάγια καὶ κακὸ ὅπως πίστευαν καὶ ἔχουν κακὴ ζωὴ ἀργότερα. Μετὰ τὰ στέφανα μὲ τὸ τέλος τῆς τελετῆς τοῦ μυστηρίου, τρεῖς τέσσαρες νέοι ἄρπαζαν τὸ νουνὸ στὰ χέρια, τὸν σήκωναν ψηλὰ καὶ τοῦλεγαν: «Τάξε νουνὸ» — τρεῖς φορές — ὁ νουνὸς ἀποκρινόταν (ἔταζε): «Πέντε γιουὺς καὶ μιὰ μηλιά». Καὶ ὅμως, δὲν τὸν ἄφιναν ἀλλὰ τὸν χόρευαν στὰ χέρια ὅσο ἔταζε καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ τὸν σήκωναν, τὸ «μπαξίσι» τους, τοὺς ἔδινε χρήματα καὶ ἔτσι τὸν ἄφηναν.

Μετὰ τὰ στέφανα. Πάλι τὰ νιόγαμπρα χωριστὰ, τὸ καθένα μὲ τοὺς δικούς του συγγενεῖς, μπροστὰ ὁ γαμπρὸς μὲ τοὺς δικούς του καὶ ξοπίσω ἡ νύφη, πάλι μὲ τοὺς δικούς της, ξεκινοῦν γιὰ τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ — πάντα ὄλον τὸ δεξιὸν δρόμον ὅσο νὰ κλείσουν τὸν κύκλο — ἀπ' τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ σιὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ ἐπαναφορὰ ἐκκλησία καὶ σπίτι γαμπροῦ ὄλο δεξιά καὶ πάλι καβάλλα στὰ μουλάρια καὶ ὁ γαμπρὸς καὶ ἡ νύφη (τώρα μετὰ τὰ στέφανα συνοδεύει ὁ γαμπρὸς τὴ νύφη). Μὲ τὸ μπαϊράκι ὁ μπαϊραχάρης μπροστὰ καὶ ὄλοι μαζὶ οἱ συμπεθέροι μὲ τὰ ὄργανα βαροῦν καὶ τὰ παλληκάρια πίνοντας, τραγουδῶντας, χορεύοντας, οἱ πιὸ πολλοὶ μεθυσιμένοι ἀπ' τὸ ρακί, πᾶνε γιὰ τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ, ἐνῶ ὁ ἥλιος γέρνει πρὸς τὴν δύση του. Στὸ δρόμο γιὰ τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ οἱ γυναῖκες τραγουδοῦν τ' ἀκόλουθο τραγούδι:

«Στὸν Ἄδη τ' ὄργανα βαροῦν — στὸν Ἄδη κάνουν γάμο
 παντεύεται Ρηγόπουλο — Βασιλοπούλα παίρνει
 ὄλον τὸν κόσμον τοὺς καλεῖ — στὴ γῆ στὴν οἰκουμένη.
 Τὸ Δελιγιάννη δὲν καλεῖ — γιὰτ' εἶναι νταμαχιάρης
 Αὐτὸς σκοτώνει τοὺς γαμπροὺς καὶ παίρνει τὶς νυφάδες
 Καὶ αὐτὸς σὲ πείσμα τόβαλε — καὶ σὲ πολὺ βερέμι
 Πᾶνσε καὶ τοὺς κατέρησε σὲ τρίχινο γιοφύρι
 Πιάνει τὴ σκάλα τοῦ γαμπροῦ --- καὶ τ' ἄλλογο τῆς νύφης
 Κανεῖς σας νὰ μὴν κουνηθῆ καὶ ἀπολοῖ γυροῦ
 Πιανοὺς γαμπροὺς ἐσχότωσα; καὶ ποιὲς νυφάδες πῆρα;
 Γιὰ βάλτε τὰ περαστικά γιὰ νὰ περάσ' ἡ νύφη...
 Κανεῖς δὲν ἀποκρίθηκε --- ἀπὸ τοὺς συμπεθέρους
 καὶ αὐτὸς ὁ νιὸς γαμπρὸς --- ὅπου ἔχει τὸν καϊμό του
 ἀπλώνει τὸ χερσάκι του --- στὴν ἀργυρῆ του τσέπη

καὶ βγάξει δυὸ καὶ βγάξει τρεῖς καὶ δίν' ἑννιά χιλιάδες
 Οἱ πέντε νῦν γιὰ τὸ γαμπρὸ — κι' οἱ τέσσερες τῆς νύφης
 κι' ἄλλες δέκα τέσσερες — νῆναι τῶν συμπεθερῶν.
 Γοργὸς σχερζιάρης ἔτρεξε — στὴν πεθερὰ νὰ πάγη
 τὴ νύφη τοῦ σοῦ φέραμε — βαρεῖα εἰν' ἑξαγορασμένη
 τσαπὶ καὶ φτιάρι ἄδραξε — σὲ πετροβοῦνι πάει
 καὶ βγάξ' ἀστίται παρδαλὸ — κι' ὄχιὰ μὲ δυὸ κεφάλια
 πήγε καὶ τὰ τηγάνισε σ' ἕνα ἀργυρὸ τηγάνι
 Γιὰ φᾶτε συμπεθεροὶ μου ἑλάφια καὶ μοσχάρια
 κι' ἐγὼ μὲ τὴ νυφούλα μου — ψαράκια στὸ τηγάνι
 πᾶρε νυφούλα μ' μιὰ φορὰ — πᾶρε νυφούλα μ' δύο
 'Απλὼν' ἢ νύφη μιὰ φορὰ — ἀπλὼν' ἢ νύφη δύο
 στὸ τρίτο φαρμακώθηκε κι' ἔπεσε νὰ πεθάνη
 Σταυρώνει τὰ χεράκια τῆς — στὸν πεθερὸ τῆς πάει.
 Νεράκι ἀφέντη μ' τ' ἔσκασα — καὶ πλάνταξ' ἢ καρδιά μου
 'Εγὼ ἀφέντη γέρασα — τὴ βρύση δὲν τὴν ξέρω
 Σταυρώνει τὰ χεράκια τῆς στὸ ταῖρι τῆς πηγαίνει
 Νεράκι ἀταῖρι μ' τ' ἔσκασα — καὶ πλάνταξ' ἢ καρδιά μου.
 Χρυσὸ κανάτι ἄδραξε — καὶ στὴ βρυσούλα πάει
 Γιὰ στάξε βρύση μ' μιὰ φορὰ — γιὰ στάξε βρύση δύο
 ὅσο νὰ πᾶη καὶ νὰ ρθῆ — τὴ βρῖσκει πεθαμμένη
 Χρυσὸ μαχαίρι ἔβγαλε — στὰ στήθη τ' ἀκοιμπάει
 τοὺς πῆραν καὶ τοὺς θύρανε — τοὺς δυὸ σ' ἕνα κιβοῦρι
 τῶνα φυτρώνει κίλαμος — καὶ τ' ἄλλο κυπαρίσσι
 λυγίζ' ὁ πετροκίλαμος — φιλεῖ τὸ κυπαρίσσι
 κι' ὅσοι διαβάτες κι' ἂν περνοῦν τὰ γλέπουν καὶ δακρῦζον
 Γιὰ δέστε τὰ λιγόνμερα — τὰ λιγοζευκομένα,
 δὲ φιληθῆκαν ζωντανὰ — φιλιοῦνται πεθαμένα...».

Ἄπ' τὴν ἐκκλησιὰ μόλις ξεκινήσουν, τρέχουν μὲ τᾶλογα οἱ συχαρικιάρεοι
 σιὰ πεθερικὰ τῆς νύφης νὰ πᾶνε τὸ μήνυμα, ὅτι ἔρχεται ἡ νύφη ὁ νικητὴς
 κι' ἔδω προχωρεῖ καθάλλα μέσ' σιὸ σπῆτι, τοῦ δένουν σιὰ τσαμπαλίκια τοῦ ὁ
 λόγου ἕνα μανιήλι μὲ νομίσματα καὶ γυρνάει, νὰ συναντήσῃ τὸ «ψίκι».

Στὴν πόρτα τοῦ γαμπροῦ περιμένουν ὁ πεθερὸς κι' ἡ πεθερὰ τῆς νύφης
 νὰ δεχτοῦν τὴ νύφη. Ὁ Μπαῖραχάρης τρέχει, ἀνεβαίνει σιὸ σπῆτι τοῦ γαμπροῦ,
 ἔρχεται ἀκριβῶς σιὸν πάτω τῆς σκεπῆς πάνω ἀκριβῶς ἀπ' τὴν πόρτα
 χαμηλώνει τὸ μπαῖράκι καὶ τὸ ἀνεμίζει ἀργὰ - ἀργὰ πέρα δῶθε ἀπ' τὰ κεφάλια
 τοῦ γαμπροῦ καὶ τῆς νύφης. Τόιε βάζουν σιὰ μπαῖράκι τρία μήλα σιὰ
 ἄκρες τοῦ σταυροῦ καὶ δένουν ἕνα χειρομάνιηλο δῶρο τοῦ Μπαῖραχάρη.

Ἐξω σιὸ προαύλιο τοῦ γαμπροῦ (ὅπως καὶ σιὴ νύφη) περιμένουν
 νιόγαμπρα καὶ τοὺς συμπεθεροὺς ὀμάδα κοριτσιῶν μ' ἕνα κανίστρι μὲ ρύζι
 ραντίζουν τοὺς συμπεθεροὺς τραγουδῶντας μὲ ἰδιόρρυθμο ἦχο:

«Συμπεθεροὶ μ' τί ἀργήσεται καὶ πάει τόση ὥρα;
 Ἡ νύφη μας μᾶς ἀργήσε, νὰ μᾶση τὰ προικιά τῆς
 εἶχε κασσέλες κλειδιωτές κι' ἀδίπλωτα σιαγάκια».

Οἱ συμπεθεροὶ τοῦ γαμπροῦ προχωροῦν βιαστικὰ καὶ παρατάσσονται ἡ
 γραμμὴ νὰ καρτερέσουν τοὺς συμπεθεροὺς τῆς νύφης καὶ νὰ δεχτοῦν σ' ἕνα
 ἀτέλειωτο χαιρετισμὸ τῆς εὐχὲς καὶ χαιρετοῦρες τῶν, ὅποτε μὲ τὸν τελευταῖο
 τῶν ἀποχαιρετισμῶν καὶ τὸ κέρασμα τῶν συμπεθερῶν, ποῦ περνοῦν μπροσά

ἀπὸ ἓνα πρόχειρο τραπέζι μὲ λουκούμια γιὰ τὶς γυναῖκες καὶ παιδιὰ καὶ οὔζο τοῖπουρο, κονιάκ γιὰ τοὺς ἄνδρες, προχωροῦν οἱ συμπεθέροι μὲ τὴ νύφη, προπορεύονται τὰ βιολιά καὶ τὰ κλαρίνα κι' οἱ γύφτοι πιάνουν θέση μπροστὰ στὴν πόρτα ἀπ' ὅπου θὰ σταθῇ ἡ νύφη, γιὰτὶ τώρα θάχουν κολλήματα μὲ τὸ σωρὸ «στὸ καρτέρημα τῆς νύφης» κι' ἀρχίζουν τὸ τραγούδι μὲ διάφορο ἤχο τῶν ἄλλων:

«Ἔβγα κυρὰ καὶ πεθερὰ
γιὰ νὰ δεχτῆς τὴν πέροδικα
καὶ νὰ τὴ βάλῃς στὸ κλωβὶ
νὰ κελαῖδῃ κάθε πρωτὶ.
Γιὰ δέστε τὴν πῶς περπατᾷ
σὰν ἄγγελος μὲ τὸ σπαθί».

Οἱ μπάλλες τῶν γυφτιῶν, γεμίζουν κολλήματα, λίρες, μεντζίτια, κάρτα, γρόσια, κι' ἀργότερα τάλληρα, εἰκοσιπεντάρικα, κατοστάρικα καὶ χιλιάρικα ποὺ δὲν προκάνουν νὰ τὰ μαζεύουν καὶ νὰ παρακολουθοῦν ποιὸς κόλλησε καὶ τί κόλλησε — γιὰτὶ δὲν ἦταν σπάνιο — πολλοὶ κατεργαρέοι κι' ἀσυνείδητοι ἐνῶ κολλοῦσαν κάρτο ἢ δραχμὴ νὰ ζητάει ὕστερα λίρα. Σημειωτέον ὅτι τὰ μεγάλης ἀξίας κολλήματα, ἐπιστρέφονται στοὺς κατόχους κι' ἐκεῖνοι ἔδιναν ὅ,τι εἶχαν εὐχαρίστησι στοὺς γύφτους.

Ἐνῶ ξελαρυγγιάζονται — γύφτοι κι' ὄργανα — οἱ γυναῖκες ποὺ συνοδεύουν τὴ νύφη λένε, τ' ὁμορφόστιχο, σὰν συμβουλὴ στὴ νύφη - τραγούδι:

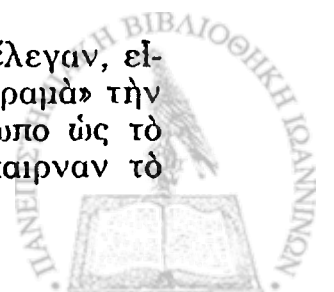
«Ὡς αὐτοῦ μικρὴ μηλιά.
Μέσ' αὐτοῦ στῆσε φωλιά
καὶ νὰ κίνης τὰ πουλιά
πέντε γυιοὺς καὶ μιὰ μηλιά».

Ἡ νύφη προχωρεῖ ἀργὰ - ἀργὰ ντροπαλὴ μὲ σταυρωμένα χέρια καὶ μισοκλειστά μάτια, προσκυνᾷ τρεῖς φορές ἀργὰ, φιλεῖ τὸ χέρι τοῦ πεθεροῦ καὶ τῆς πεθερᾶς καὶ ἀφοῦ τὴ φιλήσουν κι' αὐτοί, τότε τῆς προσφέρουν γιὰ δῶρα χρυσὸ σταυρὸ - καρδιές, ἀλυσίδες καὶ τὰ κρεμοῦν οἱ ἴδιοι στὸ λαιμὸ τῆς νύφης.

Ἡ πεθερὰ ἔχει στρωμένα στρωσίδια ἀπ' τὴν πόρτα ὡς μέσα ἀπ' ὅθε θὰ περάσῃ ἡ νύφη. Στὰ παλαιὰ ἔθιμα τῆς περνᾷ ἡ πεθερὰ ἀπὸ κάθε χέρι μιὰ κολούρα (ψωμί) καὶ κρατᾷ στὰ χέρια τῆς ἡ νύφη δυὸ στάμνες μὲ κρασί. Ἔτσι ἀρματομένη τὴν παίρνουν — ἐνθεν καὶ ἐνθεν — ὁ πεθερὸς μὲ τὴν πεθερὰ καὶ προχωροῦν στὴ θύρα νὰ μποῦν μέσα. Τὸ νοῦ τῆς ἡ νύφης, ὅταν μπῆ μέσα, θὰ βάλῃ τὸ δεξιὸ πόδι πρῶτα. Μπαίνοντας στὴν πόρτα ἀρχίζει νὰ προσκυνᾷ καὶ σὲ κάθε προσκύνημα χύνει κι' ἀπ' τὶς στάμνες καὶ ἀπὸ λίγο κρασί ὅσο φθάνει στὴ θέση ποὺ θὰ καθίση. Νὰ καθίση; ... «Ἀσέβεια, ἀδιαντροπιά».

Ποῦ νὰ καθίση; Νύφη καὶ γαμπρὸς ὑποχρεωτικὰ ὄρθιοι ὅλη τὴ νύχτα τοῦ γλεντιοῦ ἐξ ἐθήμου καὶ νὰ προσκυνοῦν συνεχῶς πρὸ παντὸς ὅταν παρουσιάζονται κάποτε συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ ἢ πίνοντας ἔδινε εὐχὲς στοὺς συμπεθέρους, ἡ νύφη — προπαντὸς — προσκυνᾷ συνεχῶς. Ὅταν ἔστρωναν τὰ τραπέζια καὶ ἔτρωγαν οἱ καλεσμένοι... ἡ νύφη ὄρθια θὰ προσκυνοῦσε κατὰ διαστήματα, μέχρις ὅτου τελείωνε τὸ φαγοπότι.

Οἱ νύφες — στὰ παλαιὰ χρόνια — ἦταν «μπουλωμένες», ἔτσι ἔλεγαν, εἶχαν τὸ πρόσωπο σκεπασμένο μὲ μιὰ ψηλὴ χρωματιστὴ τοῖπα — «μακραμὰ» τὴν ἔλεγαν — μακρὰ ριγμένη ἀπ' τὸ κεφάλι, ποὺ σκέπαζε τὸ πρόσωπο ὡς τὸ στήθος. Στὸ σπῆτι ποὺ ἦταν στρωμένα τὰ τραπέζια, τὰ ὄργανα ἔπαιρναν τὸ

τραγούδι, κατὰ παραγγελίαν τῆς πεθερᾶς :

« Ἀπόψε ἡ μάνα τοῦ γαμπροῦ
 κι' ἡ πεθερὰ τῆς νύφης
 μὲ τὸν ἀέρα μάλωνε
 μὲ τὸν βοριᾶ μαλώνει.
 Γιὰ πᾶψ' ἀέρα μ' τὸ θυμὸ
 σταμάτα καὶ τὸ κῆμα
 Ν' ἀνάψω τὰ λυχνάρια μου
 καὶ τὶς χουσῆς λαμπάδες
 Νὰ δῶ τῆ νύφη ποῦφεραν
 βαρειά ξαγορασμένη.
 Ἄν εἶν' ἄσπρη καὶ κόκκινη
 συχνὰ βαρῆτε τ' ὄργανα
 συχνὰ γιομῆστε τὰ γυαλιὰ (ποτήρια)
 κι' ἂν εἶναι γιὸν μελαχροινὴ
 ἀνάργια - ἀνάργια, τ' ὄργανα
 ἀνάργια - ἀνάργια, τὰ γυαλιὰ.

Ἄφου χορέψουν στὴν αὐλὴ καὶ γλεντοκοπήσουν, οἱ βλαμάδες καὶ μαγεῖροι στρώνουν τὶς τάβλες, μακρὰ χαμηλοπόδαρα στρογγυλὰ τραπέζια, γιατί οἱ καλεσμένοι κάθονται σταυροπόδοι καὶ τρῶνε φαγητὸ μέσα κι' ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, γιατί δὲ χωροῦν τὰ χαμηλόσπιτα τοὺς καλεσμένους. Τὸ γενικὸ πρόσταγμα, ἔχει ὁ νουνὸς καὶ οἱ «βλαμάδες» τὴν τάξι βοηθούμενοι ἀπ' τοὺς μαγεῖρους καὶ καλεσμένους. Γιὰ φωτισμὸ τῆ νύχτα εἶχαν τὰ λυχνάρια μὲ λάδι καὶ κηροπάνια κηριὰ καὶ λαμπάδες. Ἀργότερα μὲ τὸ πετρέλαιο «χειρολάμπες» παφιλιένιες καὶ τώρα «λάμπες μὲ γυαλιὰ» (κι' οἱ προνομιούχες περιοχὲς ἠλεκτρικά). Πιὸ παλαιότερα ὅμως, ἀναβαν φωτιὲς στὸ τζάκι κι' ἔρριχναν ξύλα νὰ βγάζουν «μπερμπέλες» ὅπως ἔλεγαν δηλαδὴ λαμπάδες φωτιές. Ἐνας ἐπιτραμένος κρατοῦσε γιὰ νὰ φέγγη δαδιὰ ἀναμμένα συνεχῶς. Τὸν ἔλεγαν «Δάδα» τιμητικά. Αὐτὸς κρατοῦσε τιμητικά ὅλη τὴ νύχτα δαδιὰ ἀναμμένα γιὰ νὰ φέγγουν. «Δῶσε ἓνα ρακὶ στὸ Δάδα» ἀκούονταν συχνὰ — ὅλοι προθυμοποιοῦνται νὰ τὸν ἐξυπηρετήσουν. Ἄλλιῶς; θὰ σκοτίδιαζε! ὁ καπνὸς ἀπ' τὰ δαδιὰ κι' ἀπ' τὰ κούτσουρα τῆς φωτιᾶς ἔπνιγε τὸ σπίτι. Ἦταν ὅμως ξεταβάνωτα, μόνον μὲ τὴ σκεπὴ κι' αὐτὴ μὲ πολλὰς στρογγυλὰς φεγγίτες νὰ βλέπουν πότε φέγγει — δὲν εἶχαν τὸ φόβο μήπως καπνιστῆ γιατί ἦταν γραντιές, ψαλιδία μετέρια καὶ στέγη κατάμαυρη ἀπ' τοὺς καπνοὺς κι' οἱ ἔνοικοι μὲ τὰ μάτια κόκκινα καὶ δακρυσιμένα ἀπ' τὸ τσοῦξιμο τοῦ καπνοῦ. Στρωματοσάδα μέσα κι' ἔξω οἱ καλεσμένοι. Ἀρχίζαν τὰ στρωτὰ τῆς τάβλας τραγούδια μὲ τὴ ρακοκατὰ νυξή — ἔξω πιὸ πέρα — στὸ ὑπαιθρο τῆς αὐλῆς, ἔβραζαν τὰ καζάνια μὲ τὰ φαγητὰ κι' οἱ πρόχειροι κι' αὐτοδίδακτοι μάγειροι ἀνακάτευαν τὸ φαῖ μὲ τὰ μακρυὰς ξύλινες χουλιάρες κι' ἄλλα ψηλὰ σ' ἓνα χεράμι, ἔκοβαν τὸ κρέα «κοψίδια», δηλαδὴ μικρὰ κομματάκια κι' ὄχι μερίδες γιατί θάτρωγαν στὸ ἴδιον πιάτο - νταβά, καπάκι ἢ σαγάνι, δυὸ τρεῖς καὶ τέσσερες μαζὶ κι' ἔτσι ἔρριχναν ὅσα κοψίδια λάβαινε ἡ χουλιάρη, κι' ἔτρωγαν σχεδὸν τὰ κοψίδια οἱ πιὸ ἐπιτηδαιοί, οἱ ἀδιάντροποι, ποῦτρωγαν στὸ ἴδιο καπάκι (κούπωμα τέντζερης). Ὅσο τὸ γλέντι ἔφτανε στὸ ζενίθ. Νὰ κι' οἱ συμπεθέροι... Οἱ γονεῖς τῆς νύφης - τότε ἔρχονται, ὅλοι ὀρθοὶ μὲ χαρὲς τραγούδια κι' εὐχὰς καλωσόριζαν τοὺς συμπεθέρους, τοὺς ἔπαιρναν οἱ βλαμάδες καὶ τοὺς ἔβαζαν κοντὰ στὰ γαμπρίδια. Τὰ γαμπρίδια κάθονται οἰὸ πιὸ ἐπίκεντρο σημεῖο, ἀλλὰ ὄχι μαζὶ. Τὰ χωρὶς ὁ νουνὸς καὶ ἡ νουνά, ὁ νουνὸς κοντὰ στὸ γαμπρὸ κι' ἡ νουνά κοντὰ σ

νύφη. Κοντὰ στὸ γαμπρὸ κάθονται τὰ πεθερικά του (γονεῖς τῆς νύφης) καὶ κοντὰ στὴ νύφη τὰ πεθερικά της (γονεῖς τοῦ γαμπροῦ). Σὰν περνοῦσαν τὰ μεσάνυχτα κι' ἄρχιζαν νὰ μεθοῦν ἀπ' τὴν πιτούρα οἱ πολλοὶ — τότε ποὺ καὶ τὰ φαγητὰ ἦσαν ἔτοιμα, ἐτοίμαζαν καὶ τὶς τάβλες γιὰ φαγητὸ — ἔπιαναν ὄλοι σιρμηωχτὰ θέση γιὰ φαῖ. Οἱ μάγειροι μὲ τὰ κόσκινα καὶ τὰ τεψιὰ γεμάτα θεοκόμματα ψωμιὰ σμιγὰ, ἀνεβατὰ, κουνκουῦλες (μπομποτίσιο ψημένο στὴ γωνιὰ μὲ γάσιρα χωρὶς προζύμι καὶ μὲ κρῦο νερό), λειψὰ (τὸ ἴδιο σὰν οἱ κουνκουῦλες ἀλλὰ μὲ ζεστὸ νερό, ποὺ ὅταν κρῦωνε δὲν τὸ τρύπαγε οὔτε σφαῖρα μᾶουζερ) — ἔβαζαν σιὸν καθένα ἀπ' ἓνα ξύλινο κουλιάρι (ἐγχώριας κατασκευῆς) καὶ ἔρριχναν κι' ἀπόνα σωρὸ κοιμένα θεοκόμματα, μπομποτίσια ψωμιὰ, καὶ ὁ καθένας φροντίζει νὰ συμμαζεῦη μπροστὰ του ὅσα κομμάτια καταλάβαινε ποὺ θὰ ἔτρωγε νὰ χορτάσει. Τώρα ἀπὸ τὰ καζάνια ὡς μέσα στὰ τραπέζια, ἔμπαιναν στὴ γραμμὴ οἱ βλαριάδες μάγειροι καὶ βοηθοὶ κι' ἔπαιρναν ἀραδιαστὰ «πάσσα» τὰ φαγητὰ ποῦβαζε ὁ μάγειρος καὶ ἀπὸ χέρι σὲ χέρι ἔφταναν ὡς μέσα στὶς τάβλες. Τὸ θέαμα «κινηματογραφικὸ» πηγαινοέρχονταν τὰ καπάκια, καυκὲς (ξύλινα πιάτα) νταβάδια καὶ σαγάνια (χαλκωριὰ πιάτα) κι' ἀλλοίμονο ἀπ' ἐκεῖνον, ὅταν ἔπεφτε ἀπ' τὰ χέρια τὸ καυτὸ φαγητὸ, κι' ἦταν ὄλο ψωμιὶ μὲ μπόλικο κοκκινοπίπερο ποῦκαιγε κι' ἀπ' τὴ βράση κι' ἀπ' τὸ πιπέρι. Σὰν γιόμιζαν ὅλες οἱ τάβλες μὲ τὸ φαγητὸ... Νεκρικὴ σιγή. Ὁ παπᾶς βάνει εὐλογητό... «Σωπάτε», κάνουν ὄλοι τὸ σταυρὸ, δίνουν εὐχὲς στὰ πεθερικά ποὺ στέκονται ὄρθια στὴ μέση, νὰ δεχτοῦν τὴν «εὐκὴ», τὰ γαμπριδία ὄρθια προσκυνᾶν κι' ἀκούγονται οἱ εὐχὲς. «Νὰ σᾶς ζήσουν συμπεθεροὶ... καὶ σὲ μικρότερα νὰ δώσ' ὁ Θεός». Στὰ σπίτια σας ὄλοι ὄρέ. «Νὰ σᾶς ζήσουν κυρ' νουνέ, νὰ κοπιᾶσ' καὶ μὲ λάδι». «Καλορίζικα τὰ γαμπριδία» κλπ. Ἀρχίζουν τὸ φαῖ, ἀλλὰ ἡ φούρια στοὺς μαγείρους — παίρνουν τ' ἀδειανὰ καὶ φέρνουν τροχάδην τὰ γιομιᾶτα «ἀστραπηδὸν» «ἀρούπητοι - ἀκόρταγοὶ δὲν γιομίζουσι οἱ κοιλιές των, ὄρέ λένε - ἐτοῦτοι οἱ συμπεθεροὶ».

«Ἀλλαγὴ» ἀκούεται τὸ πρόσταγμα τοῦ νουνοῦ. Ἀπὸ στόμα σὲ στόμα φτάνει ἡ προσταγὴ στὰ καζάνια. Τ' ἄλλο καζάνι τώρα μὲ τὸ κρέας μὲ ρύζι καὶ συνέχεια τὸ γιαχνὶ — ὄλο νεροζούμα — μὲ πατάτες κλπ. «Νὰ σταματήσιτε ὄχι ἄλλο — ἄλλη προσταγὴ. Νὰ φᾶνε τώρα κι' οἱ γύφτοι. Στους ὄργανοπαῖχτες βάζουν πάρα πέρα χώρια τάβλα καὶ τρῶνε — ἔπειτα στρώνουν τάβλες γιὰ τὰ παιδιὰ καὶ τὴ «βλιῶρα» καὶ τὸ φαγοπότι βρόντος.

Σὰν τελειώσει τὸ φαγητὸ εὐλογεῖ τὴν λῆξιν τοῦ φαγητοῦ ὁ παπᾶς καὶ πρῶτος αὐτὸς ψέλνει: «Τὴν ὠραιότητα τῆς παρθενίας σου καὶ τὸ ὑπέρημαχον τῆς ἀγνοίας σου» καὶ συνέχεια τώρα τραγουδοῦν ὄλοι καθ' ὀμάδας τὸ παίρνουν ἓνα στίχο πρῶτα ὄλοι οἱ ἄντρες καὶ ὕστερα τὸν ἴδιο στίχο ὅλες μαζὺ οἱ γυναῖκες ὅσο τελειώνει ὄλο τὸ τραγούδι. Τὸ πρῶτο μετὰ τὸν παπᾶ λένε:

«Σὲ τούτ' τὴν τάβλα ποῦμαστε σὲ τοῦτο τὸ τραπέζι
τὸν ἄγγελο φιλεύουμε καὶ τὸ Χριστὸ κερνάμε
καὶ τὴν κυρὰ τὴν Παναγιά τὴν διπλοπροσκυνᾶμε.
Νὰ μᾶς χαρίσι τὰ κλειδιά, κλειδιά τοῦ παραδείσου
ν' ἀνοίξω τὸν παράδεισο νὰ μπῶ νὰ σεριανίσω
νὰ ἰδῶ τοὺς πλοῦσιους πῶς περνᾶν καὶ τοὺς φτωχοὺς πῶς ζοῦνε
Νὰ ἰδῶ καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ πῶς παίζουν μὲ λουλούδια».

Τὸ δεῦτερο τραγούδι λένε μὲ ιδιόρρυθμο χτυπητὸ τὸν ἦχο:

«Φιλοὶ μου γιὰ δὲ τρῶ μπρὲ δὲν τρῶτε γιὰ δὲν πίνετε
Μὴ νᾶν καὶ τὸ φαγὶ μας δὲ σᾶς ἄρρεσε;

Ἐδῶ εἶν' ὁ μάγειράς μας καὶ τ' ἀλλάζουμε.
Μὴ νῆν καὶ τὸ κρασί μας δὲν σῆς ἄρσσε;
Ἐδῶ 'ν κι' ὁ κρασοποῦλος καὶ τ' ἀλλάζουμε»

(ἄντι γιὰ μάγειρα ἢ τὸν κρασοποῦλο, λένε κάποτε τῶνομα τοῦ μάγειρα ἢ τοῦ σερβιτόρου - κι' ὅλοι γελάνε).

Ἐνῶ οἱ καλεσμένοι λένε τὰ τραγούδια τῆς τάβλας νά... κι' ἡ πεθερὰ προχωρεῖ ἀνάμεσα — παραμερίζουν ὅλοι κι' αὐτὴ παίρνει ἀπὸ τὸ χέρι τῆ νύφη καὶ πηγαίνει σ' ἄλλο δωμάτιο ἢ σὶδ μαγειρεῖο νά τῆς δώση νά φάη ξέχωρα — γιὰ νὶ ντρέπεται νά φάη σὶδ τραπέζι ἢ μπροστὰ σ' ἄλλους καὶ τὸ φαγητό τους εἶναι τὰ καθιερωμένα: Τ' αὐτὰ τηγανισμένα ἀπ' τὴν πεθερὰ ξέχωρα γιὰ τὴ νύφη καὶ κάποτε καὶ κανένα κοψίδι κρέας ποὺ τῆς δίνει κρυφὰ ἢ πεθερὰ. Ἔτσι ἦταν τὸ ἔθιμο «τηγανιτὰ αὐτὰ τῆς πεθερᾶς» νά τὴν «καλοπιόση» ποὺ νά φάη, καὶ ἰὼρα ἢ νύφη νιρέπεται τὴν κάνουν παρέα γιὰ τὸ θάρρος κι' ἄλλες κοπέλλες. Ἀφοῦ ψευτοίρωγε τὴν ξανάφερνε ἢ πεθερὰ, πάλι σὶδ τραπέζι τῶν συμπεθέρων. Σὲ λίγο προσταγή: «Σηκῶστε τίς τάβλες». Ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ τάβλες, σκαμινιά, προσκέφαλα, ἔξω γιὰ νά γίνῃ χῶρος γιὰ χορὸ μὲ τὰ βιολιά καὶ κλαρίνα ἀρκεῖ ποὺ πρῶτα τρώγανε. Ὅλοι παραμερίζουν σὶς ἄκρες κι' ἀρχίζει ὁ χορὸς καὶ τὰ γλέντια ὡς τὸ πρῶτ.

Δευτέρα ξημέρωσε. Τότε ὅλοι σὶν αὐλὴ σὲ γενικὸ χορὸ γυναῖκες κι' ἄντρες μὲ τὰ νιόγαμπρα μπροστὰ καὶ πρῶτος - πρῶτος σέρνει τὸ χορὸ ὁ νουνὸς μετὰ τὰ γαμπρίδια ἢ νουνὰ ποὺ κρατεῖ τὴ νύφη, οἱ γονεῖς γαμπροῦ καὶ νύφης καὶ συνέχεια οἱ συμπεθέροι (γαμπροῦ καὶ νύφης ἀδελφωμένοι) παίρνουν πρῶτα οἱ ἄντρες κι' ὕστερα οἱ γυναῖκες τὸ τραγούδι:

«Γιὰ ἔβγα μᾶϊκο (μᾶνα) ἰδὲς με
πῶς τὴν κρατῶ ἀπ' τὸ χέρι (τὴ νύφη)
σὶν ἄγριο περιστέρι.
Ὁρμήνεψέ με μᾶϊκο
πῶς νά τὴν ἡμερέψω
Γιὰ πάρετ' ἀπὸ τὸ χέρι
Κατέβα σὶδ παζάρι
κι' ἀγόραστης φουστάνι
Φουστάνι τῆς ἐπῆρα
ποδοπατάει τὸ ρίχνει
καὶ μένα δὲ μέ θέλει
τὸν ξένον τὸν διαβάτην
τὸν πέρα μαχαλιώτη
Ὁρμήνεψέ με μᾶϊκο — πῶς νά τὴν ἡμερέψω
Γιὰ ἔβγα σὶδ παζάρι
κι' ἀγόραστης ζωνάρι
Ζωνάρι τῆς ἐπῆρα
ποδοπατάει τὸ ρίχνει
καὶ μένα δὲ μέ θέλει
τὸν ξένον τὸν διαβάτην
τὸν πέρα μαχαλιώτη
Ὁρμήνεψέ με μᾶϊκο — πῶς νά τὴν ἡμερέψω
Γιὰ πάρετ' ἀπὸ τὸ χέρι
καὶ σύρε σὶδ παζάρι
κι' ἀγόραστης τσαρούχια

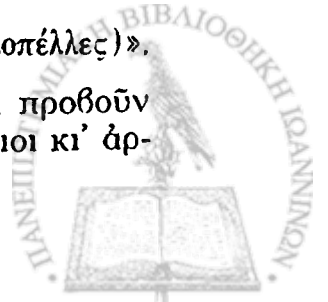

Τσαρούγια τῆς ἐπῆρου
καὶ μένα δὲ μὲ θέλει
τὸν ξένο τὸν διαβάτη — τὸν ἀπάνω μαχαλιώτη».

Καὶ συνεχίζεται τὸ τραγούδι μὲ ὅλα ὅσο φορεῖ ἡ νύφη. Οἱ ὄργανοπαῖ-
χτες, ἄπνοι καὶ κουρασμένοι, φουσκώνουν, ξεφουσκώνουν καὶ βάζουν τὰ
δυνατά τους νὰ ξενουστάξουν, γιατί εἶναι οἱ ὥρες γιὰ εἴσπραξι καὶ κολλήματα
ποῦ ἄρχισαν νὰ πέφτουν σὰν βροχὴ μόλις ἀρχίσουν καὶ χορέψουν τὰ νιό-
γαμπρα, ἕνα - ἕνα μπροστὰ λύνουν τὶς σακκοῦλες μὲ τὰ γρόσια, πῶχουν κρε-
μασιμένες ἀπ' τὸ λαιμὸ καὶ λεριασιμένες ἀπ' τὸν κόρφο ποῦ τὶς ἔχουν κρυμ-
μένες καὶ κολνᾶν στὶς μπάλλες τῶν γύφτων. Ὁ χορὸς καὶ τὸ γλέντι συνε-
χίζεται ὡς ἀργὰ τὸ μεσημέρι. Διακόπτεται καὶ γίνεται τὸ ξεκίνημα τῶν συμ-
πεθέρων τῆς νύφης, ποῦ βιάζονται νὰ φύγουν. Πρέπει νὰ πᾶνε στὸ σπίτι
τῆς νύφης νὰ ἐτοιμάσουν γιὰ νέο ἐκεῖ βραδυνὸ τραπέζι τὰ «Πιστρόφια» τὰ
ὄργανα μπροστὰ μὲ ἐμβατήρια ξεκινήματος τὰ νιόγαμπρα κι' ὅλοι οἱ συμπο-
σιάρχαι γυναῖκες κι' ἄνδρες ξεπροβοδίζουν ὡς πέρα ἀπὸ τὸ σπίτι τοὺς συμ-
πεθέρους τῆς νύφης μὲ εὐχές, χαιρετοῦρες καὶ φιλιὰ οἱ συμπεθέροι ἀποχαι-
ρετοῦν καὶ φεύγουν οἱ τῆς νύφης νὰ ἐτοιμάσουν «Τὰ πιστρόφια» καὶ οἱ τοῦ
γαμπροῦ τὰ γαμπρίδια καὶ βιολιὰ γυρίζουν σπίτι ποῦναι ἔτοιμο πάλι — στρω-
μένο τραπέζι — θὰ ρίξουν τὶς πρεβέντες (εἶναι πίττες, ψωμιὰ καθάρια ποῦ-
φεραν οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ καὶ τῶνε τὸ μεσημέρι) καθὼς καὶ τὸ ψητὸ
τοῦ νουνοῦ μὲ τὴν πίττα, τὸ ψωμὶ καὶ τὸ κρασί. Φέρνουν ὁ καθένας τους ὅλοι
τὰ τροβάδια μὲ τὰ ψωμιὰ — τὰ τεψιὰ — καὶ τὶς πίττες, τὶς πλόσκες μὲ τὰ
κρασιά. «Κανίσκια καὶ πρεβέντες, καὶ μπογάτσιες», ἔτσι τὰ λένε ὅλα αὐτά,
ποῦ τᾶφεραν οἱ «μπεκτοῆδες», δηλαδὴ οἱ καλεσιμένοι τοῦ γαμπροῦ — στρώ-
νεται ἄλλο γλέντι καὶ φαγοπότι τώρα κι' ἀρχίζουν οἱ πλόσκες μὲ τὸ κρασί
μία - μία ξέχωρα ὁ καθένας τὴ δική του καὶ πίνουν μὲ τὴν πλόσκα ὅλοι κι
ἀπ' ὅλες τὶς πλόσκες καὶ μ' εὐχές σ' ἐκεῖνον π' ἀνήκει ἡ πλόσκα. Τώρα ἔρ-
χονται οἱ μπεραστάρες καὶ φέρνουν στὰ τεψιὰ τὸ ψητὸ τοῦ νουνοῦ κομμένο
σὲ κομμάτια καὶ τὸ ρίχνουν στὶς τάβλες σκόρπια κι' ὁ καθένας παίρνει. Τὸ
ἴδιο καὶ τὴν πίττα καὶ τὸ καθάριο ψωμί, ἔρχεται τώρα ἡ σειρά τῆς πλόσκα
μὲ τὸ κρασί, πίνουν κι' εὐχονται «Νὰ σοῦ ζήσουν κὺρ νουνὲ καὶ νὰ κοπιάσης
καὶ μὲ λάδι», ὀρθοὶ οἱ νουνοὶ δέχονται τὶς εὐχές τῶν «μπεκτοῆδων» στὸ νουνὸ
ἀπ' τὸ ψητὸ του τοῦ βάζουν ξέχωρα σ' ἕνα πιάτο τὸ κεφάλι ἀπ' τὸ ψητὸ κι'
ἕνα ψαχνὸ μεγάλο ψητὸ κοψίδι. Ἀπ' αὐτὸ τρώγουν οἱ νουνοὶ. Γιὰ τὸ κρασί
τοῦ βάζουν σ' ἕνα ποτήρι καὶ τοῦ προσφέρουν. Σηκώνεται ὄρθιος καὶ κάνει
τὴν πρόποσι:

«Τοῦτο τὸ παρὸν γιαλάκι
πῶχει τὸ γλυκὸ κρασιάκι
στέκεται ἕνα πουλάκι
καὶ γλυκολαλεῖ καὶ λέει
Νοικοκύρη τοῦ σπιτιοῦ
σὺ ποὺ κάνεις τὴ χαρὰ
νὰ σοῦ ζήσουν τὰ παιδιά
σὲ μικρότερα νὸ χαροῦμαι
καὶ στὰ σπῖτια σας μπεκτοῆδες
καὶ στὸ γάμο σας κουτσέλια (ἀνύπαντρα παιδιά κοπέλλες)».

Σὰν τελειώσουν οἱ πλόσκες καὶ οἱ εὐχές γιὰ τὰ νιόγαμπρα καὶ προβοῦν
σ' ἄλλα τραγούδια, μιὰ ομάδα ἀπὸ γυναῖκες κι' ἄνδρες στέκονται ὄρθιοι κι' ἀρ-
χίζουν νὰ τραγουδοῦν κουνιστὰ τὸ τραγούδι τοῦ νουνοῦ:

«Κέρινα νουνέ τή τάβλα σου
 κέρινα τοὺς συμπεθέρους μας
 Για νὰ σοῦ ζήσουν τὰ παιδιὰ
 καὶ τ' ἀναδεχτούδια σου
 Κέρινα νὰ ζήση ἡ νουνά
 καὶ νὰ χαρῆ τὰ νιόγαμπρα.

Προτοῦ τελειώσουν τὸ τραγούδι, ρίχνουν πεταχτὰ στὸ νουνὸ ἓνα χειρομάντηλο. Ὁ νουνός, πού ξέρει τὸ σκοπὸ τραγουδιοῦ καὶ μαντηλιοῦ, παίρνει τὸ μαντήλι βάζει μέσα ὅ,τι αὐτὸς ἔχει εὐχαρίστηση — χρήματα γιὰ δῶρο τῶν τραγουδιῶν — τὰ δένει στὸ μαντήλι καὶ τοὺς τὸ ξαναρρίχνει, τὸ παίρνουν καὶ κάθονται συνεχίζοντας τὸ ὑπόλοιπο τραγούδι:

Νὰ ζήση ὁ κουμπάρος μας
 νὰ ζήση ἡ κουμπάρα
 καὶ τὰ παιδιὰ π' ἀντάμωσαν
 νὰ ζήσουν νὰ προκόψουν
 καὶ ὁ νουνὸς καὶ ἡ νουνά
 μὲ λάδι νὰ κοπιᾶσουν (ἐννοοῦν νὰ βαφτίσουν).

Τώρα πιά κουρασμένοι, ἄϋπνοι, ἀρχίζουν νὰ διαλύονται καθένας γιὰ τὸ σπίτι του νὰ ξαποστάση γιατί εἰδοποιοῦνται ἀπὸ τώρα, ὅτι θὰ ξαναγυρίσουν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ τὸ βράδυ, γιὰ νὰ πᾶνε ὅλοι μαζὺ στὰ «Πιστρόφια», τραπεζί καὶ γλέντι, στὸ σπίτι τῆς νύφης τώρα (Δευτέρα βράδυ) καλοῦνται ποιοὶ καὶ πόσοι θὰ πᾶνε.

«Πιστρόφια»: Τοῦτα εἶναι, ἀνταπόδοσι τοῦ τραπεζιοῦ. Καλεστροποῦλες λένε τὸ τραπέζι πού κάνουν οἱ γονεῖς τῆς νύφης, στοὺς νέους συμπεθέρους καὶ συγγενεῖς των μὲ τὰ γαμπρίδια (νεόνυμφοι) εἰς ἀνταπόδοσιν τοῦ τραπεζιοῦ καὶ γλεντιοῦ πού ἔκαναν οἱ γονεῖς τοῦ γαμπροῦ. Φεύγοντας οἱ συμπεθέροι τῆς νύφης, ἀπ' τὸ ὄλονύχτιο Κυριακάτικο γλέντι, ἀρχίζουν αὐτοὶ τώρα, ἄλλη ἐτοιμασία, σφάζουν, ζυμώνουν ψωμιά, μαζεύουν τάβλες, κουλιάρια, σαγάνια, καπάκια, νταβάδες κλπ. γιὰ τὸ νέο γλέντι πού θάρθουν ἀπόψε — Δευτέρα βδάδυ — οἱ συμπεθέροι μὲ τὰ γαμπρίδια καὶ τοὺς καλεσμένους των καὶ πού θὰ συμφάγουν καὶ γλεντήσουν μὲ τοὺς συμπεθέρους τῆς νύφης. Πιστρόφια ἔχουν τὸ ἴδιο γλέντι θὰ συνεχισθῆ κι' ἐδῶ. Κι' ἐδῶ φέρνουν τῶν οἱ καλεσμένοι καὶ συγγενεῖς τῆς νύφης τὰ «Κανίσκια» καὶ τὶς «Πρεβέντες» — ὄργανισμός, ἐτοιμασίες, στρώσιμο τάβλες, καζάνια σφαχτά, μάγειρος καὶ σερβιτόροι μὲ ζυμωμένες πολιές ἀπὸ ζιάκες — πλόσκες καὶ παγούρια τρεῖς γεμᾶτες ρακὶ καὶ τσίπουρο, καρτεροῦν νὰ φουντώσῃ κι' ἐδῶ τὸ γλέντι τῆς νύφης τὸ σπίτι. Οἱ φωνές, τὰ κούτσουρα, τὰ λιχνάρια, τὰ δαδιά κι' ὁ Διδᾶς ἐδῶ στὰ καθήκοντά του ξενῦχτι θὰ γίνῃ. «Νύχτιωσε... ἀνησυχία... Ποῦ μᾶς ἄργησαν οἱ συμπεθέροι... Ἔ, ὅσο νὰ ξυπνήσουν ἀπ' τὸ γλέντι νὰ κλῶσιν τὰ ζωντανά, νὰ μαζευτοῦν καὶ νὰ ἐτοιμαστοῦν θ' ἀργήσουν. Κάποια στή μὴ φῶτα πηγαινοέρχονται, στής νύχτας τὸ σκοτιάδι ἀγνάντια στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ σκόβουρο καὶ σιαλιακᾶς ἀκούεται. Νὰ τραγούδια «Κι' ἂν πᾶς Μαλιὰ γιὰ νερό» κλπ. τὸ συνηθισμένο στὰ ξεκινήματα τραγούδι. Ξαφνικά, κλαρίβιολιά, ντέφια, ταραζοῦν τῆς νύχτας τὴ σιγαλιά. Μπάμ - μπούμ οἱ τουφεκὶ ξυπνᾶν τοὺς καλεσμένους τοῦ χωριοῦ.

Ἀναστατώνεται τὸ χωριὸ λαλοῦν πρόωρα τὰ κοκόρια. Φεγγοβολαίει ἡ νύχτα μὲ τ' ἀναμμένα δαδιά, λάμπες, κερὰ καὶ λαμπάδες. Στὸ σπίτι τῆς νύφης φωνές, ξεκίνησαν, ἔρχονται. Ἐτοιμάζονται, ὑποσυχὴ μὲ δαδιά καὶ φανάρια

περιμένουν με γέλια κι' άστεϊα με τὰ παγούρια τὸ ρακὶ στὰ χέρια. Ἀρχίζει ἡ ποτούρα.

Φτάνουν στὸ σπίτι τῆς νύφης οἱ συμπεθέροι τοῦ γαμπροῦ, χαρὲς, χαιρετοῦρες, εὐχὲς καὶ καλαμπούρια. Πιὸ μεγαλύτερη χαρὰ ἢ νύφη ποῦρχεται σιὸ πατρικὸ της, σιτὴ μάνα, σιτὸν πατέρα, σιτ' ἀδέρφια κι' ἀδερφές, φιλοξενούμενη τώρα, με καῦμὸ καὶ πόνο.

Στρώνονται ἀπ' ἀρχὴ σὲ καινούργιο γλέντι, φαγοπότι καὶ χοροὺς καὶ κάποιε άστεϊα πετυχημένα κι' ἐπίκαιρα μέχρι τὸ πρωῖ τῆς Τρίτης. «Ἄιντε ἀπόψε:» Ἡμέρα Τρίτη τοὺς βρίσκει ὅλους σιτὴν αὐλή, σὲ γενικὸ χορὸ — γιὰ εἶναι κι' ὁ τελευταῖος ποὺ θὰ τελειώσῃ ὁ γάμος. Ἄλλοι μισομεθυσμένοι στραβοπατοῦν, ἄλλοι ξαπλωμένοι ἀναίσθητοι σιουπιὶ σιὸ μεθύσι κι' ἄλλοι σ' εὐθυμία καὶ σιὸ Ζενιθ τοῦ γλεντιοῦ.

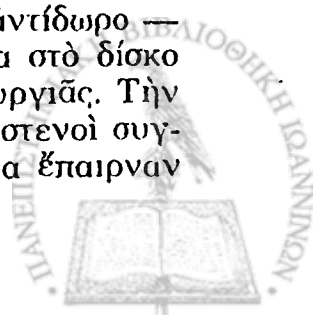
Ἀχολογᾷ τὸ χωριὸ σιὰ ξημερώματα ἀπ' τὰ κλαρίνα, τὰ τραγούδια καὶ τὶς φωνές. Πλησιάζει ἡ ὥρα γιὰ τὸ ξεκίνημα. Ἡ νύφη, ὄλο δάκρυα κι' ἀναφυλλητά, πλησιάζει ὁ ξεχωρισμὸς. Ξαναστρώνουν τὶς τάβλες τὸ πρωῖ καὶ ρίχνουν κι' ἐδῶ τώρα, τὶς πρεβέντες καὶ τὰ κανίσκια (ψωμιά, πίττες, κρέας, κρασιὰ τῶν συγγενῶν τῆς νύφης) τραβοῦν ἕνα φαῖ ἄκόμα κι' ἐτοιμάζονται γιὰ φεῦγα. Μπροστὰ τὰ ὄργανα μετὸ ἐμβατήριο τοῦ ξεκινήματος, ὄλοι μαζὺ ἔοπισω οἱ συμπεθέροι τῆς νύφης, ξεπροβοδίζουν τοὺς συμπεθέρους τοῦ γαμπροῦ, προχωροῦν λίγο ξέμακρα ἀπ' τὸ σπίτι σιὸ ξάγναντο. Στέκονται. Ἐδῶ θὰ γίνῃ ὁ ξεχωρισμὸς καὶ ἡ λήξις τοῦ γάμου. Τὰ βιολιά καὶ τὰ κλαρίνα βαροῦν με ἔντασι τὰ τελευταῖα ἐμβατήρια. Ὁ γαμπρὸς μετὸ τὴ νύφη, ἀρχίζουν τὸ χειροφίλημα. Οἱ γονεῖς τῆς νύφης, λύνουν τὸ κομπόδεμα καὶ κερνᾶν τὴν κόρη τους ἐνῶ ἐκείνη με σεβασμὸ προσκύνημα, δάκρυα καὶ πόνο, φιλεῖ τὰ χέρια τῶν γονιῶν της, αὐτοὶ τὴν ἀγκαλιάζουν σ' ἕνα ζωντανὸ ξεχωρισμὸ καὶ κλαίοντις δίνουν εὐχὴ «ὦρα καλὴ παιδάκι μας καὶ τὴν εὐχὴ μας νάχης». Τὸ κλάμα γενικεύεται. Τ' ἀδέρφια κι' ἀδερφές, ἀποχαιρετοῦν μ' ἀσπασιὸς τὴν ἀδερφή.

Οἱ συγγενεῖς κι' οἱ γειτόνοι, τὰ κορίτσια κι' οἱ γυναικοῦλες τοῦ μαχαλᾶ με κλάματα τὴν κερνοῦν, τὴν φιλᾶν καὶ τὴν εὐκιοῦντι νὰ προκόψῃ. Συγκινητικὴ τελετὴ ξεχωρισμοῦ. Τὰ πεθερικὰ τῆς νύφης τὴν παίρνουν καὶ τὴν ἀναβαρρύνουν κι' ὄλοι μαζὺ οἱ συμπεθέροι σ' ἕνα γενικὸ ἀποχαιρετισμὸ φεύγουν γιὰ τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ χαρούμενοι. Κι' οἱ συμπεθέροι καὶ συγγενεῖς τῆς νύφης, γερνοῦν σιὸ σπίτι δακρυσμένοι, κι' ὁ γάμος τελειώνει.

Τὴν Τετάρτη τὸ πρωῖ, πηγαίνουν τὴν νύφη σιτὴ βρύση νὰ πάρῃ «σ' ἄφιχτο κανάτι» τὸ πρῶτο νερό. Φτάνοντας σιτὴ βρύση, ἡ νύφη στέκεται, προσκυνᾷ τρεῖς φορές, ρίχνει σιὸ πέτρινο κανοῦλι τῆς βρύσης, μερικὰ νομίσματα καὶ παίρνει τὸ πρῶτο νερό. Ξαφνικά, στρίβει καὶ μετὸ νερὸ καταβρέχει τὸν ἀνύποπτο γαμπρὸ. Μετὸ γέλια κι' άστεϊα τ' ἄλλα κορίτσια ποὺ τὴν συνοδεύουν. Φέρνει ἡ νύφη τὸ πρῶτο νερὸ σιὸ σπίτι καὶ πίνουν τὰ πεθερικὰ ποὺ τῆς χαρίζουν καλορίζικες εὐχές.

Τὸ ὀκταήμερο αὐτὸ τοῦ γάμου — Κυριακὴ σὲ Κυριακὴ — δὲν βγαίνουν ἔξω ἀπ' τὸ σπίτι τὰ νιόγαμπρα γιὰ τ' ἰοκίωματα ἀπ' τὰ στέφανα καὶ φοβοῦνται ἀπὸ κακὰ συναπαντήματα.

Κυριακὴ μετὰ τὸ γάμο. Οἱ συγγενεῖς καὶ τὰ πεθερικὰ (γαμπροῦ καὶ νύφης) πηγαίνουν τὰ γαμπρίδια νὰ ἐκκλησιαστοῦν. Ἡ νύφη προσκυνᾷ ἀνὰ τρεῖς φορές, σιτὴν εἴσοδο τῆς Ἐκκλησίας, σιτὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ σιὸ εἰκόνημα τῆς Παναγίας. Ὁ Παπᾶς δίνει σιὰ νιόγαμπρα — ξέχωρα ἀντίδωρο — τυλιγμένο σιὸ χαρτὶ καὶ ἡ νύφη μετὸ γαμπρὸ ρίχνουν νομίσματα σιὸ δίσκο τοῦ παπᾶ. Τὸ ἴδιο προσκύνημα κάνουν καὶ σιτὴν ἀπόλυσι τῆς λειτουργίας. Τὴν ἡμέρα αὐτὴ θὰ πᾶνε «καλεσιτροπούλα» — γαμπρίδια, πεθερικὰ καὶ στενοὶ συγγενεῖς γαμπροῦ, σιὸ σπίτι τῆς νύφης. Παλαιότερα, αὐτὴ τὴν ἡμέρα ἔπαιρναν

τὰ προικιά τῆς νύφης, ἀπὸ τὸ ὅτι γιὰ τὸ ὅτι τοῦ γαμπροῦ καθὼς καὶ τὰ ζωντανὰ ποδηλάτων μπροστὰ. Τώρα τὸ προικιὸ τὸ παίρνουν τὴν Κυριακὴ τοῦ γάμου μὲ τὴν νύφη. Πρῶτα βγάζουν ἔξω τὰ προικιά, τὰ φοριζόμενα στὴ μοῦλα, προπορεύεται ἡ πομπὴ τῶν προικίων καὶ μετὰ βγάζουν τὴν νύφη. Παλαιότερα δὲν ἔκαναν ἐπίδειξη προικίων οἱ γεροντιότεροι. Δὲν ἔδιναν καὶ πολλὰ νὰ ἐπιδείξουν, ἕνα τραγούτιλο, ἕνα μακρὸ προσκέφαλο ποῦ κοιμοῦνταν τρεῖς καί... μιά κασέλα μὲ τὰ λίγα φουστάνια, οἰγκοθόνια, ποδιές, μαντήλια, τσουράνια καὶ πουκίμια τῆς νύφης, τένιζερ, τσιψί, νιαθὰ καὶ σαγόνι ποῦ ἔδε φώτισι ἀπ' τὸ νονὸ ἢ νύφη καὶ τὰ ζωντανὰ γιδουπόδατα κλπ.

Συνέβαινε πολλὲς φορές, ἂν τοῦτον δὲν ἔκαινε ἄμεσως τὰ καλκίματα ἢ νύφη, νὰ μαγειρέψη στὴν τένιζερ τῆς πεθερᾶς, ἀλλὰ τῆς ἔλεγε: Κρέμασε, στὴν κρεμασιάλα, τὴ βιδούρα, νὰ μαγειρέψη τὸ φαγιτὸ στὴ φωτιά. Ἡ βιδούρα ἦταν ἔβλινο δοχεῖο γιὰ ν' ἄρμέγουν τὸ γάλα — στὴ φωτιά καιγόταν. Κι' ἡ δυστυχημένη νύφη ἔτρεχε στὴ μάνο μὲ παρακάλια νὰ τῆς ἀγοράσῃ τένιζερ, νὰ μὴ φωνάξῃ ἢ πεθερᾶ.

Κι' ἂν ρωτᾶτε καὶ γιὰ τὸν ὕπνο! Δὲν τὸ γράφω... Τὰ σπύτια ἦταν μονόροφα μ' ἕνα ὄλο - ὄλο δωμάτιο, πατομένο μὲ λάσπη ἐξαιθάνιστο καὶ μὲ φεγγίτες στὴ στέγη. Ἐκεῖ, ὑπόσوخ, μαγειρεῖο, ἴβικι καὶ ὕπνο. Ἐπίδιναν ὄλο στὸ ἴδιο, κι' ἦταν τότε πολυμελεῖς, οἰκογένειες, κι' ὄλες, οἱ νύφες, ὄνιρες, κορίτσια, παιδιά, πεθερικά σιρματιόδια κάτω στὴν ἀράδα καὶ σιρμαχιά καὶ σὲ μιά βελέτζα σκεπασμένοι τέσσερες, καὶ πέντε νομάτοι. Ἡ νύφη ἔμεινε τελευταία στὸν ὕπνο. Ἔσθιναν τὴ λάμπα. Τότε σιγὰ - σιγὰ κι' ἀνάλαφρα κι' αὐτὴ μαζέβονταν μὲ ντροπὴ καὶ προσοχὴ στὴν ἄκρη στὸ γαμπρό. Ἀνάσα δὲν ἰκοῦνταν, τὰ πεθερικά ροχάλιζαν γιὰ θόρυβο καὶ καί...

Ὅντε γαμήλια ταξίδια, ὄντε μῆνες, μέλιτος. Ἐκεῖ στὸ τραγούτσιλο γρούδα... (Στὰ ἔθνια τὰ ὑπόλοιπα).

Νά γάμος! Νά καρὲς, γλένια κι' ἐνθόμια ἀπ' τὰ νεῖτα, ποῦ θὰ μένουν ἀξέχαστα — κι' ὄχι ψευτογάμοι μὲ μπουμπουνιέρες... «Νῆταν τὰ νεῖτα ὀνὸ φορές, τὰ γέρατα καμῖα».

«1961»

ΠΑΙΔΕΙΑ

ΚΩΝ/ΝΟΥ ΚΙΤΣΟΥ

Διευθυντοῦ Παιδαγ. Ἀκαδημίας

ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑΣ*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΓΟΝ

Η ΨΥΧΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΤΟΥ ΠΑΘΟΥΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑΣ

1. Περιεχόμενο καὶ σκοπὸς τῆς ἐρευνητικῆς ἐργασίας. 2. Στοιχεῖα τῆς ψυχικῆς δομῆς τῶν φορέων τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας: α) ἡ ἔντονη παρουσία τῆς ὑπάρξεώς των. β) ἡ φιλότιτα πρὸς τὸν συνάνθρωπο, γ) ἡ σύζευξη ψυχῶν, δ) ἡ ἥρωϊκὴ διάθεση, ε) συμπεράσματα. 3. Βιβλιογραφία.

1. Περιεχόμενο καὶ σκοπὸς τῆς ἐρευνητικῆς ἐργασίας.

Στὰ προηγούμενα κεφάλαια ἐρευνήσαμε τὴν ἔννοια καὶ τὸ ἀντικείμενο τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας καὶ τὸ πρωτότυπο παιδευτικὸ ἐνέργημα τῶν φορέων αὐτοῦ τοῦ πάθους. Ὑπολείπεται, ὅπως δηλώσαμε στὴν εἰσαγωγή, νὰ ἐρευνηθοῦν τὰ ἐσωτερικὰ βιώματα τοῦ Σωκράτη, τοῦ Pestalozzi καὶ τοῦ Ker-schensteiner, κατὰ τὴν παιδευτικὴ τους ἐνέργεια.

Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου αὐτῶν τῶν τριῶν παιδαγωγῶν θὰ μᾶς ἀποδείξῃ τὴν ποιότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσεώς των καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ παιδαγωγικοῦ των ἔθους. Τὰ πορίσματα ἀπὸ τὶς προηγούμενες ἐρευνές μας ἀναφέρονται κυρίως στὶς ἐκδηλώσεις τοῦ πάθους παιδαγωγίας, ὅπως εὐεργετοῦν τοὺς ἄλλους, ἐνῶ τὰ πορίσματα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐρευνα θὰ ἀναφέρονται στὶς ἐσωτερικὰ καταστάσεις τῶν φορέων αὐτοῦ τοῦ πάθους. Τὰ δεδομένα ἀπὸ μιὰ τέτοια ἐρευνα εἶναι ἀπαραίτητα, γιὰ νὰ ὀλοκληρωθῇ ἡ ἐρμηνεία τοῦ φαινομένου τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας μὲ τὴν ἀνάλυση τοῦ ψυχικοῦ ὑποστρώματος τῆς ἰσχυρῆς ἐκείνης ὀρμῆς ποὺ κατευθύνεται στὴ δημιουργία ἀνθρώπων.

Μὲ τὴν ἐρευνα τῆς ἐσωτερικῆς ποιότητος τῶν φορέων τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας θὰ διαφανῇ ἡ μέριμνά τους γιὰ μιὰ ἔντονη παρουσία τῆς ὑπάρξεώς των, ἡ πλούσια φιλότιτά τους πρὸς τὸν συνάνθρωπο, ἡ σύζευξη τῶν ψυχῶν τους μὲ τοὺς μαθητάς των καὶ ἡ ἥρωϊκὴ τους διάθεση, ποὺ καταλήγει στὴν εὐψυχία πρὸς θάνατον. Ἐνα τέτοιο ψυχικὸ ὑπόστρωμα προσδίδει ἰδιόζοντα χαρακτήρα στὴν ψυχικὴ δομὴ τους.

II. Στοιχεῖα τῆς ψυχικῆς δομῆς τῶν φορέων τοῦ πάθους τῆς Παιδαγωγίας

1. Ἡ ἔντονη παρουσία τῆς ὑπάρξεώς των.

Οἱ τρεῖς φορεῖς τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας κατανοοῦσαν βαθύτατα τὶς

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου, σελ. 237.

σχέσεις τῆς ὀντότητός των μὲ τις χρονικές, κοινωνικές καὶ ὑπερβατικές διαστάσεις. Ἡ κατανόησις αὐτῆ τοῦ ἀδηγοῦσι οἱ συναίσθησις τῆς θέσεώς των μέσα εἰς τὸ Σύμπαν καὶ οἱ διαμόρφωσις ἔντονος τῆς παρουσίας τῆς ὑπάρξεώς των.

A. Ἡ συνείδησις σχέσεων μὲ τὸν χρόνον.

Ὁ Σωκράτης, ὁ Pestalozzi καὶ ὁ Kerschensteiner δημιουργοὺν τὸν δικό τους οἰοχασμό, τὴ δική τους ἀπόφασιν καὶ τὸ δικό τους ἔργο εἰς τὸ παρὸν ξεκινῶντας ἀπὸ τὴν παροῦσα συνείδησις τοῦ παρελθόντος καὶ φωτιζόμενοι ἀπὸ τὴν παροῦσα συνείδησις τοῦ «γίγνεσθαι». Πρόκειται γὰρ μὴ γόνιμη σύνθεσις οἱ συνείδησις τους τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, τῆς ὁποίας καρμὸς εἶναι ἢ συνεχῆς μέρηνά τους νὰ ὑπάρξουν ἔντονα εἰς τὸ παρὸν.

Ἡ ἀτομικὴ τους παρουσία, κατὰ τὴν ἐπίγειαν πορείαν τους, δὲν φωτίζεται μόνον ἀπὸ τὴν ἐλπίδα ἐνὸς μέλλοντος, ζῆου ἢ μὲ τὴν θεία χάριν θὰ σωθοῦν καὶ θὰ εὐτυχίσουν ἢ μὲ τις γνώσεις καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῶν θεϊκῶν ἐπισημῶν θ' ἀποκρίσονται τὴν εὐτυχίαν ἢ μὲ τὴν ἀναμονὴν βελτιώσεως τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων θὰ λυθοῦν τὰ ἀνθρωπολογικὰ προβλήματα. Οὕτως, ἐπίσης, ἡ ἀτομικὴ τους ὀντότητα συνδέεται ναρκωτικῶς μόνον ἀπὸ τὸ παρελθόν, χωρὶς νὰ αἰσθάνεται καμμίαν κατεύθυνσιν πρὸς τὸ μέλλον. Κατανοοῦν μὲ πληρότητα τὸ χρέος των νὰ διαμορφώσουν ἔντονα τὴν παρουσίαν τῆς ὑπάρξεώς των οἱ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ βρῶσκον τὸν τρόπον γὰρ τὴν ἐκκλήρωσιν αὐτοῦ τοῦ χρέους μὲ τὴν σύνθεσιν μέσα τους τῶν διδαγμάτων τοῦ Παρελθόντος καὶ τῶν ὁραματισμῶν τοῦ Μέλλοντος εἰς ἓνα Παρὸν.

I.— Ὁ ΣΩΚΡΑΤΗΣ ἔχει πάντοτε μέσα τοῦ συνείδησις τοῦ παρελθόντος καὶ κατανοεῖ οὐγχρόνα τὸ «γίγνεσθαι», τὸ ὁποῖο πάντοτε ἐπίσης εἶναι μέσα τοῦ παρὸν. Ζῆ ἔντονα τὸ παρελθόν τῆς πατρίδος του, τὸν θρίαμβον τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς (Πέρσας), τις συνέπειάς του οἱ κοινωνικὴ ζωὴ, γινρίζει τοὺς οἰοχασμοὺς τῶν δογματικῶν φιλοσόφων καὶ τῶν σοφιστῶν, τὰ ἔργα τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Ἡοιδῶν, τοῦ Πινδάρου, τις ἀνιλήψεις γὰρ τὴν παιδείαν τοῦ Ἰππία (πολυτεχνικὴ μόρφωσις), τοῦ Γοργία (τεχνικὴ τοῦ λόγου), τοῦ Πρωταγόρα (ἠθικὴ ἀγωγή). Στις συζητήσεις του μὲ τοὺς μαθητὰς καταφαίνεται δι' αὐτὸν φωτίζεται ἀπὸ τὴν πεῖρα καὶ τὰ διδάγματα τοῦ παρελθόντος, ἀφοῦ χρησιμοποιοῦν παραδείγματα καὶ γνώμης ἀπὸ τὸν Ὀμηρὸν καὶ τὸν Ἡοιδόν (18—A I, 56—59 B I 20), ἀπὸ τοὺς μῦθους καὶ τὰ ἀνέκδοτα γὰρ τοὺς κατὰ καιρὸν πραγματικοὺς ἢ μυθικοὺς ἥρωας (18— B I 21—34), καὶ ἐκφράζει θαυμάσιον οἶον γὰρ ποιητὰς, τραγῳδοὺς καὶ καλλιτέχνους τοῦ παρελθόντος. (18—A, 3—5). Ὅλα αὐτὰ εἶναι παρόντα μέσα του, τοῦ ὁμιλοῦν, ἀλλὰ δὲν κυριαχοῦν ἐπάνω του. Ὁ Σωκράτης δὲν εἶναι ἔνας ληρὸς φορέας τοῦ παρελθόντος ἔχει συνείδησις τῆς καταστάσεως, οἱ ὁποῖα θὰ βρεθῆ ἢ κοινωνία μὴ κατανοεῖ δι, μετὰ τὰ Μηδικά, κυριαρχεῖ οἱς φυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἢ ἀνά τῆς ἐπικρίσεως καὶ δραστηριότητος, ἔνας πῶτος καὶ μὴ θέλημα δύναμις ποὺ ἐκκλόνιζε μᾶλλον παρὰ ὑπηρετοῦσε τὸν σεβασμὸν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν λατῶν ἀνιλήψεων. Ἀπ' αὐτὴ τὴν οὐγχρόνη παρουσίαν μέσα του τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος ξεπηδάει μὴ «μέρηνα», ποὺ συνοδεύει τὰ σχέδιά του γὰρ τὸ μέλλον τῆς κοινωνίας, μὴ μέρηνα, ποὺ ἐκφράζεται ὡς συνεχῆς διδασκαλία τοῦ λαοῦ. Σὲ συζήτησιν μὲ τὸν Ἀρίστιππον γὰρ τὰ θέματα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἀφοῦ ἀναφέρει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἀρείης καὶ τῆς Κεας (μῦθος περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἡρακλῆ), προτρέπει τὸν συζητητὴν τοῦ νὰ

μη μιὰ σύνθεση τοῦ Παρελθόντος καὶ τοῦ Μέλλοντος σ' ἓνα Παρόν, πού θὰ τὸν ὀδηγήσῃ σὲ ἀνάλογη δραστηριότητα: «Σοὶ δ' οὖν ἄξιον, ὦ Ἀρίστιππε, τούτων ἐνθυμουμένῳ πειρᾶσθαι τι καὶ τῶν εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον τοῦ βίου φροντίζειν» (18— Β, I, 34). Στὸ διάλογό του ἐπίσης μὲ τὸν Κρίτωνα διατυπώνει σοφά, τὶς προβλέψεις του γιὰ ὅσα θὰ συμβοῦν εἰς βάρος του, ἂν δραπετεύσῃ ἀπὸ τῆ φυλακῆ (κρίσεις, ἐπιβεβαίωση τῶν κατηγοριῶν, μομφὴ γιὰ τὴν παράβαση τῶν Νόμων τῆς Πολιτείας), ἀποδεικνύει ἔτσι ὅτι κατανοεῖ βαθύτατα τὴ σημασία τοῦ Μέλλοντος καὶ σύγχρονα συνδυάζοντας στὶς σκέψεις του καὶ τὰ διδάγματα τοῦ Παρελθόντος (Νόμοι, ἀντιλήψεις ἰσχύουσες κ.λ.π.) λαμβάνει τὶς ἀποφάσεις τοῦ Παρόντος του, πίνει τὸ κώνειον καὶ διαμορφώνει τὴν αἰώνια παρουσία τῆς ὄντοτήτος του, τὴν παρουσία τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος (25— παράγρ. 13—17).

Ὁ Σωκράτης ξεπερνᾷ τὶς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς του γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ τὴ μέθοδο τῆς παιδαγωγίας· ἐπιμένει κατὰ τὴν ἄγωγή στὴν ἐσωτερικὴ κυρίως καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν ἐσωτερικὸν διαλογισμὸν καὶ μὲ τὴν «μαιευτικὴν» βοήθεια τοῦ παιδαγωγοῦ. Ἔτσι συμβαίνει νὰ εἶναι πρωτότυπος στὶς ἰδέες του, στὴν τεχνικὴ του, στὴν παιδαγωγία του¹. Ἡ ἀδιάκοπη μέριμνά του γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ καλλιέργεια ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν φωτίζεται ναρκωτικὰ ἀπὸ μιὰ ἐλπίδα ἐνὸς μέλλοντος, πού θὰ δημιουργηθῆ ἀπὸ ἐξωτερικοὺς παράγοντας, οὔτε μένει φορέας ἐνὸς παρελθόντος χωρὶς καμμιά κατεύθυνση πρὸς τὸ μέλλον, ἀλλὰ πιστεύει, ὅτι τὸ κάθε ἄτομο δημιουργεῖ τὴ μοῖρα του (τὴν εὐδαιμονία του) μὲ τὴν ἀτομικὴ του κυρίως προσπάθεια¹. Κι' ἀφοῦ ἔτσι ἔντονα καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό του κατανοεῖ τὴν παρουσία μέσα του τοῦ Χρόνου, φθάνει στὸ σημεῖο ν' ἀφοσιωθῆ ὀλοκληρωτικὰ στὴ «μέριμνά» του καὶ νὰ θυσιάσῃ ἀκόμη καὶ τὴν ὑπαρξὴ του γι' αὐτὴν τὴ μέριμνα².

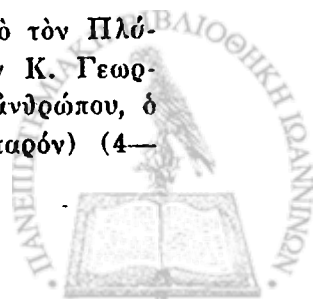
Ὁ ἑκούσιος θάνατος τοῦ Σωκράτη δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀπόδειξη κατανοήσεως τῆς θέσεως τῆς ὄντοτήτος του μέσα στὸ χρόνο καὶ ἡ τελευταία στιγμὴ ἐκδηλώσεως μιᾶς «ὑπαρξιακῆς μέριμνας», πού δίνει τὸ ὑψηλότερο νόημα στὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ (12— σελ. 352), μιὰ στιγμὴ πού γι' αὐτὸν γίνεται τὸ ὑπέροχο ἐκεῖνο χρονικὸ σημεῖο τῆς «εὐψυχίας πρὸς θάνατον».

Ἡ σύνθεση τοῦ Παρελθόντος καὶ τοῦ Μέλλοντος σ' ἓνα Παρόν ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς προϋποθέσεις τῆς αἰωνιότητος τῆς πνευματικῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Σωκράτης πιστεύει σὲ τοῦτο, γι' αὐτὸ καὶ διακηρύττει τὰ ἐξῆς χαρακτηρίζοντας τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἀρετῆς (σὲ διήγηση τοῦ μύθου: ὁ Ἡρακλῆς ἐνώπιον τῆς Ἀρετῆς καὶ τῆς Κακίας): «καὶ ἡδέως τῶν παλαιῶν πράξεων μέμνηται, εὖ δὲ τὰς παρούσας ἠδονταί τε πράττοντες, δι' ἐμὲ (Ἀρετὴν) φίλοι μὲν θεοὶς ὄντες, ἀγαπητοὶ δὲ φίλοις, τίμοι δὲ πατρίσιν· ὅταν δ' ἔλθῃ τὸ πεπωμένον τέλος, οὐ μετὰ λήθης ἄτιμοι ζεῖνται, ἀλλὰ μετὰ μνήμης τὸν αἰεὶ χρόνον ἠμνούμενοι θάλλουσι». (18— Β, I, 33).

2.— Ὁ Pestalozzi, ἐπίσης, ζῆ ἔντονα τὸ παρελθὸν καὶ σύγχρονα κατευθύνει τὴν δραστηριότητά του πρὸς ἓνα καλύτερο μέλλον τοῦ λαοῦ τῆς χώρας του. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι συγγραφεῖς καὶ κυρίως ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Πλούταρχος σὲ πολλὰ τὸν διδάσκουν. Ἡ γόνιμη παρουσία τοῦ παρελθόν-

1) Βλ. Κεφάλαιον Β' Παράγραφος J ἡ ὑπαρξὴ δύο χαρτῶν.

2) Ἡ ἀνάλυση τῆς ὑπαρξιακῆς μέριμνας τοῦ Σωκράτη, πού παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸν «Φαῖδωνα» μὲ τὴ μελέτη τοῦ θανάτου, συναντιᾶται, κατὰ τὸν Κ. Γεωργούλη, μὲ τὴν ἀνάλυση τοῦ Χάιντεγγερ ἐπὶ τῆς ὑπαρξιακῆς μέριμνας τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὅποιος ζῆ ἔντονα μέσα του τὴ χρονικότητα (παρελθὸν καὶ μέλλον σ' ἓνα παρόν) (4— σελ. 68).

τος στη συνείδηση του Pestalozzi και η μετουσίωσή του σε κατεύθυνση για τὸ μέλλον καταφαίνονται στη μελέτη του «ἸΑγίς» (1776) (22—σελ. 31—33), ἡ ὁποία ἀναφέρεται στὸν ἀγνὸ καὶ ἰδεολόγο Βασιλιᾷ τῆς Σπάρτης (245 π.Χ.) : Ὁ Πλούταρχος στοὺς «Παράλληλους βίους» περιγράφει τὶς προθέσεις καὶ τὸν δραματικὸ βίον τοῦ νεαροῦ ἸΑγίδος, ὅταν ἔγινε Βασιλιᾷς τῆς Σπάρτης. Στὴν ἀρχή, ἡ ἐσωτερικὴ κατάσταση τῆς Πολιτείας προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον του. Ἡ λιτότητα τῆς ζωῆς, ἡ ἠθικότητα, ἡ ἀφιλοκέρδεια δὲν θεωροῦνται πρὸς ἀρετὴς, ὅπως πρὶν. Μαζὶ μὲ τὸν πλοῦτο ἀρχίζει ἡ καλοζωΐα κι' ἡ ξέγνοιαστη ζωὴ. Ὁ πλοῦτος συγκεντρώνεται σὲ λίγα χέρια. Οἱ πολλοὶ δουλεύουν γιὰ τοὺς λίγους. Ἀκόμη κι' ὁ πόλεμος γιὰ τὴν πατρίδα, ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ φιλοπατρία ἔχουν χάσει τὴ σημασίαν τους. Αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ Πλουτάρχου παίρνει ὁ Pestalozzi καὶ γράφει τὸν «ἸΑγίς» του. Ὁ ἸΑγίς, κατὰ τὸν Pestalozzi, ἀγωνίζεται νὰ ξαναδώσῃ τὶς ἀρετὲς στὸ λαὸ του· ἀναζητεῖ νὰ φέρῃ τὴν εὐτυχία μεταξὺ τῶν πολιτῶν. Ἡ ἀγάπη του στὴν ἐλευθερία, ἡ τόλμη του κι' ἡ λιτότητά του ἐνθουσιάζουν τοὺς νέους τῆς Σπάρτης, οἱ ὁποῖοι τὸν ἀκολουθοῦν στὰ σχέδιά του. Οἱ ἀντιδράσεις, ὅμως, πολλῶν πολιτῶν εἶναι σημαντικὲς κι' ἐκδηλώνονται μὲ συκοφαντίες εἰς βάρος του καὶ παρεμβολὴ ποικίλων ἐμποδίων. Ὁ ἸΑγίς προσφέρει τὴν περιουσίαν του στὸ Κράτος καὶ εἰσάγει νέους Νόμους δικαιότερης κατανομῆς τῆς γῆς. Ἡ ἀντίδραση γιγαντῶνει καὶ μόνον οἱ Θεοὶ θὰ σώσουν τὸν ἸΑγί. Μὲ ἀφορμὴ τὸ μεταρρυθμιστικὸ ἔργο τοῦ Βασιλιᾷ τῆς Σπάρτης, γράφει ὁ Pestalozzi μιὰ μελέτη, γιὰ νὰ δώσῃ διέξοδο στὰ συναισθήματα ἀγανακτικῆς πρὸς πλημμυρίζουσαν τὴν καρδίαν του κατὰ τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας, καὶ γιὰ νὰ ὑμνήσῃ τὴν ἀρετὴν. Ἡ μελέτη αὐτὴ στρέφεται γύρω ἀπὸ δυὸ βασικὰς ἐννοιες, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην. Τὶς ιδέας αὐτὰς βρῖσκει ὁ Pestalozzi καὶ στὰ κείμενα τοῦ Ρουσσώ, τὰ ὁποῖα ἰδιαίτερα τὸν θέλγουν, ὅπως καὶ στὰ κηρύγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, τὰ ὁποῖα πολὺ τὸν ἐνθουσιάζουν¹.

Ὅλα αὐτὰ τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ δεδομένα τοῦ παρελθόντος, ὅπως καὶ οἱ παιδαγωγικὲς ἀντιλήψεις τῶν προηγουμένων παιδαγωγῶν Κομενίου, Ρουσσώ, Μπάζεντοβ, γίνονται παρόντα μέσα στὴ συνείδησίν του καὶ συνθέτουν τὴν παρουσίαν τῆς προσωπικότητός του, ἡ ὁποία διακρίνεται ἀπὸ τὴ «μεριμνά» του ν' ἀσχοληθῇ μὲ τὰ κοινωνικο-πολιτικὰ καὶ παιδευτικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του καὶ νὰ ταχθῇ στὸ πλευρὸ τοῦ λαοῦ τοῦ υπερασπιστῆς καὶ ὁδηγός του. Διαθέτει ὅλη του τὴ δραστηριότητα στὴν πραγμάτωσιν τῶν σχεδίων του γιὰ τὴν ὑλικὴ ἀνακούφισιν τοῦ λαοῦ, γιὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀγνωστῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ πιστεύει στὴν ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν του, ὄχι τὸς μὲ ἐξωτερικὰ μέσα ἢ ἐκ τῶν ἄνω βοήθειες, ἀλλὰ μὲ τὸ ἔργο τῆς παιδείας διότι «ἡ μόνη σωτηρία μπορεῖ νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν λαόν, μὲ τὴν μόρφωσίν του, μὲ τὴν διάπλασιν τῆς ψυχῆς του, μὲ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ τοῦ πρὸς τὸν εἶχε χαμένο».

Τὸ παρελθὸν καὶ τὸ γίνεσθαι εἶναι ἔντονα παρόντα μέσα του, γι' αὐτὸ γέροντας πιά, λέγει στὴν Ka Niederer (19—σελ. 99) :

«Κάποια μέρα, ὅταν περάσῃ ἡ ἐποχὴ μας, ὅταν, ἕστερα ἀπὸ μισὸν αἰῶνα, θὰ μᾶς εἰσαχθῇ μιὰ νέα γενεά, ὅταν ἡ Εὐρώπη θὰ κινδυνεύῃ ἀπὸ τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἰδίων σφαλμάτων, ἀπὸ τὴν αὐξανόμενὴ ἀθλιότητα τοῦ λαοῦ καὶ τὶς σκληρὰς συνέπειάς της, ὥστε δὲ τὰ κοινωνικὰ στηρίγματα τῆς νὰ ἔχουν διασαλευθῇ, τότε, ὡ τότε, οἱ ἄνθρωποι θὰ ἀντλήσῃ διδάγματα ἀπὸ τὶς ἐμπειρίες μου καὶ περισσότερο φωτισμένοι ἀπ' αὐτὰ θὰ κατανοήσουν.»

1) Βλ. Βιογραφικὰ δεδομένα στὸ Α' Κεφάλαιο.

τέλους, ότι «μόνον με τὸν ἐξευγενισμό τῶν ἀνθρώπων θὰ εἶναι δυνατόν νὰ τεθοῦν φραγμοὶ στὴν ἀθλιότητα καὶ στοὺς ἀναβρασμοὺς τῶν λαῶν, ὅπως ἐπίσης καὶ στὶς καταχρήσεις τοῦ δεσποτισμοῦ εἴτε ἀπὸ μέρους τῶν ἡγεμόνων εἴτε ἀπὸ μέρους τῶν μαζῶν».

Ὁ Pestalozzi διαβλέπει, ὅπως ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ ἄλλα κείμενα (Κύκνειο ἄσμα του), τὶς συνέπειες τῆς νοοτροπίας τῶν Κυβερνώντων στὴ χώρα του καὶ τῆς καταστάσεως τοῦ λαοῦ τῆς καὶ μέσα σ' αὐτὸ τὸ θλιβερὸ δρᾶμα ἀπὸ τὴ μελλοντικὴ ζωὴ τοῦ τόπου του, ἐνθυμεῖται παρόμοιες καταστάσεις σ' ἄλλους λαοὺς στὸ παρελθὸν καὶ συλλαμβάνει τὴν πρωτότυπὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ του ἰδέα νὰ συμβάλῃ σ' ἓνα καλύτερο μέλλον με τὴν ἀφοσίωσή του στὴν παιδεία τοῦ λαοῦ του. Πρωτότυπὴ ὅμως εἶναι καὶ ἡ μέθοδός του γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν του, διότι ὁ Pestalozzi ξεπερνᾷ τὸν Ρουσσὸ με τὴν ἀναγνώριση τῆς παιδευτικῆς ἀξίας τῆς οἰκογενείας ὅπως καὶ τὸν Κορμένιο καὶ τὸν Basedow με τὴν εἰσαγωγή τῆς δραστηριότητος τοῦ παιδιοῦ ἐπὶ τῶν δεδομένων τῆς ἐποπτείας καὶ με τὴν ὀργάνωση τῆς σχολικῆς ζωῆς.

Ἡ μέριμνα αὐτὴ τοῦ Pestalozzi, πού διέρχεται καταστάσεις ἀποτυχιῶν, ἀπογοητεύσεων, ἐχθροτήτων, συκοφαντιῶν, θεριεύει τὴν προσωπικότητά του στὴν ἀντοχή τῆς καὶ καλλιεργεῖ μέσα τῆς τὴ διάθεση τῆς θυσίας.

3.— Ὁ Kerschensteiner γνωρίζει, ἐπίσης, τὴν ἱστορία τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὸν ἑλληνορωμαϊκὸ πολιτισμὸ τὰ οἰκονομικά, κοινωνικά καὶ πνευματικά ἰδρύματα τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος στὴν Εὐρώπῃ, ξεύρει νὰ διακρίνῃ τὶς αἰώνιες ἀξίες ἀνάμεσα στοὺς πολιτισμοὺς, ταξιδεύει σ' ἄλλες χῶρες, μελετᾷ τὰ ἐκπαιδευτικὰ συστήματα, κατανοεῖ τὶς ἀνάγκες τῆς χώρας του, διαισθάνεται τὴν ἐξέλιξη τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας καὶ κοινωνικῆς ζωῆς καὶ προβλέπει τὴ θέση τοῦ λαοῦ τῆς πατρίδος του στὸ μέλλον¹. Ἔτσι, συλλαμβάνει τὴν πρωτότυπὴ ἰδέα κι' ἀπόφαση ν' ἀναδιοργανώσῃ τὴν ἐκπαίδευση τῆς χώρας του εἰσάγοντας τὶς χειροτεχνικὲς ἐργασίες ὡς μέσα μαθήσεως καὶ ψυχικῆς καλλιεργείας καὶ παρέχοντας δυνατότητες στοὺς νέους νὰ γίνουν καλοὶ πολῖται καὶ παραγωγικοὶ ἐπαγγελματίαι με τὴν εἰδικὴ μόρφωση στὰ σχολεῖα, πού ἱδρυσε. Μοχθεῖ νὰ δώσῃ εὐρύτερους προσανατολισμοὺς στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ του. Θεμελιώνει γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἐπαγγελματικὴ κατάρτιση στὴν ἠθικὴ μόρφωση. Δημιουργεῖ τὴ στροφή στὶς παιδαγωγικὲς μεθόδους ἀπὸ τὸ σύστημα τοῦ Ἐρβάρτου στὸ σύστημα τοῦ Σχολείου Ἐργασίας με τὴν αὐτενέργεια τῶν μαθητῶν ἐπὶ τῶν χειροτεχνικῶν κατασκευῶν.

Στὴν προσωπικότητα τοῦ Kerschensteiner, ὅπως καὶ τοῦ Σωκράτη καὶ τοῦ Pestalozzi, εἶναι παρόντα τόσο τὸ παρελθὸν ὅσο καὶ τὸ μέλλον τῆς ζωῆς τῶν λαῶν. Ἀπ' αὐτὴ τὴ σύνθεση τῆς παρουσίας τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ «γίνεσθαι» μέσα στὴ συνείδησή του πηγάζουν οἱ πρωτότυπες ἰδέες κι' οἱ τολμηρὲς ἀποφάσεις. Μιὰ ἴδια «μέριμνα» κυριαρχεῖ καὶ στὸν Kerschensteiner, ἡ μέριμνα νὰ βοηθήσῃ τὸν λαὸ του με τὴν παιδεία. Πρόκειται γιὰ μιὰ φροντίδα συνεχῆ, πού ἐκφράζεται στὴ σταθερότητα ἀποφάσεων, στὴ συστηματικὴ ἐργασία, στὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν ἀντιδράσεων, στὴν ἐπιμονὴ γιὰ τὴν πραγμάτωση σκοπῶν. Ἄν στὴν περίπτωσι τοῦ Kerschensteiner δὲν ἔχωμε τὴ θυσία ἐνὸς Σωκράτη ἢ ἐνὸς Pestalozzi, ἔχομε ὅμως τὴν καταβολὴ ἐνὸς συνεχοῦς μόχθου καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀφοσίωση μιᾶς ψυχῆς στοὺς σκοποὺς μιᾶς παρόμοιας «μέριμνας».

4.— Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ διαφαίνεται ὅτι τὴν προσωπικότητα τῶν φορέων τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας συνέχει μιὰ «μέριμνα», ἡ ὁποία δὲν εἶναι μόνον βιοτικὴ μέριμνα (γιὰ τὰ μέσα πού θὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ὑπόστασή του στὸν κό-

1) Βλ. Στοιχεῖα ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν φορέων τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας στὸ Α' Κεφάλαιο.

ομο τουτον), ούτε μόνον άνθρωπομέρινα (για τὰ ἄτομα τῆς συμβιωτικῆς κοινότητος), ἀλλ' «ἡ ἄγνή μέρινα» (για τὴν παρουσία τοῦ ἑαυτοῦ των με ὑψηλὰ ἔργα), ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Heidegger, (4—σελ. 67). Σ' αὐτὴ τῇ μέρινα βρίσκεται τὸ νόημα τῆς ὑπάρξεως: «μερινοῦν», σημαίνει ὅτι ἔχουν μπροστὰ τους τὴν πρόβλεψη πῶς ἔρχεται πρὸς αὐτοὺς τὸ μέλλον καὶ σχεδιάζουν νὰ κάμουν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, φροντίζουν δηλαδὴ νὰ πραγματοποιήσουν τὰ σχέδιά τους βάσει τῆς πείρας τοῦ παρελθόντος, πού τοὺς εἶναι παρούσα· αἰσθάνονται τὸν ἑαυτό τους σὰν ἐνοποίηση τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος καὶ σὰν προβολὴ σὲ μέλλον· κατανοοῦν τὶς δυνατότητές των, μοχθοῦν γιὰ τὰ σχέδιά τους, πού συλλαμβάνονται με τὴν προοπτικὴ τοῦ μέλλοντος καὶ τὰ διδάγματα τοῦ παρελθόντος, ὑπάρχουν, ζοῦν ἔντονα τὴ συνείδηση ἑνὸς χρέους τῆς δυνατότητός των, εἶναι «παρόντες» στὴν πορεία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Μ' αὐτὴ τὴν κατανόηση τοῦ χρόνου παίρνει ἡ προσωπικότητά τους μιὰ παρουσία στὴν Ἱστορία. Ἔτσι, ἔχομε μπροστὰ μας παιδαγωγούς, πού ξεύρουν τὴ θέση τους στὴν Ἱστορία καὶ πού μοχθοῦν γιὰ τὴν πραγμάτωση σκοπῶν.

Ὁ Σωκράτης, ὁ Pestalozzi κι' ὁ Kerschensteiner εἶναι οἱ ἄνθρωποι, τῶν ὁποίων ἔχει σημειωθῆ ἰδιαίτερα ἡ παρουσία στὴ ροὴ τοῦ Χρόνου, γιατί οἱ ἴδιοι ζοῦσαν ἔντονα τὴ σύνθεση τῶν διαστάσεων τοῦ χρόνου μέσα στὴ συνείδησή τους. Ζοῦσαν τὸν ὑπαρξιακὸ χρόνο, πού συνθέτουν τὸ παρελθόν, τὸ παρόν καὶ τὸ μέλλον (4—σελ. 69, 9—σελ. 33—49).

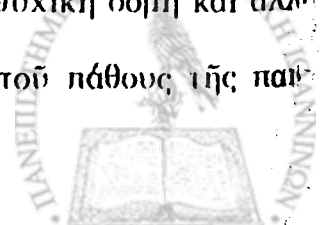
Ἰσως καὶ ἄλλοι παιδαγωγοὶ νὰ στηρίζονται στὸ παρελθόν καὶ ὁραματιζόμενοι τὸ μέλλον νὰ δημιουργοῦν τὸ ἀξιοσημείωτο παρόν τους· τοῦτο ἔρχεται νὰ ἐνισχύσει τὴν ὑπάρξει τοῦ χαρακτηριστικοῦ αὐτοῦ, πού διακρίνομε στὴν ψυχικὴ δομὴ τῶν φορέων τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας, διότι ἀσφαλῶς καὶ ἄλλοι παιδαγωγοὶμποροῦν νὰ εἶναι φορεῖς πάθους παιδαγωγίας. Ὑπάρχουν όμως, ὅπωςδὴποτε, παιδαγωγοὶ καὶ στοχασταί, πού εἶχαν στραμμένη τὴ συνείδησή τους μόνον στὸ παρελθόν (ἀνθρωπιστικὸ ἰδεῶδες, κλασικισμὸς, πατριδογνωστικὴ παιδαγωγικὴ) κι' ἐπιζητοῦσαν ν' ἀναβιώσει τοῦτο στὸ παρόν (3—σελ. 28—32, 6—σελ. 7—15).

Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ παιδαγωγοί, πού προσέβλεπαν μόνον πρὸς τὸ μέλλον (χριστιανικὴ παιδαγωγικὴ τοῦ Μεσαίωνα= διάσωση τῆς ψυχῆς στὴ μέλλουσα ζωὴ, παιδαγωγικὸς ἐπιστημονισμὸς= εὐτυχία με τὴν ἐξέλιξη τῶν ἐπιστημῶν= Κόντ, σοσιαλιστικὴ παιδαγωγικὴ= εὐτυχία με τὶς ἀναμενόμενες κοινωνικὲς μεταβολές) (3—σελ. 32).

Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ὑπολογίζεται περισσότερο ἢ μία διάσταση τοῦ χρόνου (τὸ μέλλον ἢ τὸ παρελθόν) καὶ παραγνωρίζεται ἡ σημασία τῆς ἄλλης γιὰ τὴ δημιουργία ἔργων στὸ παρόν καὶ τὴ διασφάλιση τῆς ἔντονης παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου με τὶς δикές του δυνάμεις (3—σελ. 32—33).

Θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς ὅτι τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, πού ἔθεσαν τὴ σφραγίδα τους στὴν ἱστορία. Ἀσφαλῶς, εἰς πρὸς νὰ συμβαίνει καὶ γιὰ κάθε ἄλλον φορέα πάθους δημιουργίας (τέχνης ἢ ἠθικῆς ἐπιστήμης κλπ.). Ἐδῶ δὲν ὑποστηρίζεται ὅτι μόνον ὠρισμένοι μεγάλοι παιδαγωγοὶ εἶναι φορεῖς πάθους δημιουργίας ἀλλ' ὅτι καὶ παιδαγωγοὶμποροῦν νὰ εἶναι μεγάλοι φορεῖς πάθους δημιουργίας ἀνθρώπων με ἰδιάζουσα γιὰ τὴν κατηγορία τους τὴν ψυχικὴ δομὴ. Ἡ σύνθεση μέσα τους τοῦ Παρελθόντος καὶ τοῦ Μέλλοντος σ' ἕνα Παρόν ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ψυχικῆς δομῆς των, πού μπορεῖ ν' ἀπαντᾷται καὶ στὴν ψυχικὴ δομὴ καὶ ἄλλων φορέων πάθους δημιουργίας.

Ἡ διερεύνηση τοῦ στοιχείου αὐτοῦ σιτοῦς φορεῖς τοῦ πάθους τῆς παι-

γωγίας είναι απαραίτητη, διότι ή όλη μελέτη μας σκοπεύει ν' αποκαλύψη τὰ στοιχεῖα ἐνδὸς φαινομένου, πού δὲν ἔχει ἐρευνηθῆ καὶ τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ πάθος παιδαγωγίας. Ἄν συμβαίη τὰ στοιχεῖα πού ἐμεῖς ἀποκαλύπτομε σὸ φαινόμενο τῆς ἀφοσιώσεως στὴν Παιδεία, νὰ ἀνευρίσκωνται καὶ σὲ ἄλλα ψυχικὰ φαινόμενα καὶ πράξεις μεγάλων δημιουργῶν, τότε ἐνισχύεται περισσότερο ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ φαινομένου, πού ἐρευνοῦμε, ὡς ἐνδὸς πάθους δημιουργίας.

B. Ἡ συνείδηση σχέσεων μὲ τοὺς ἄλλους.

Παράλληλα πρὸς τὴν κατανόησι σχέσεων μὲ τὶς διαστάσεις τοῦ χρόνου, διαπιστώνομε στὶς συνειδησιακὰ καταστάσεις τῶν τριῶν φορέων τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας καὶ τὴ συναίσθησι εἰδικῶν σχέσεων τους μὲ τοὺς Ἄλλους. Κατανοοῦν κατ' ἀρχὴν τὴ σχέση τοῦ Ἐγὼ τους καὶ τοῦ Ἄλλου, διαπιστώνουν μέσα τους τὴν μεταξὺ τους σύνδεσι κι' ἀλληλεξάρτησι καὶ φθάνουν, τέλος, στὴν ἔννοια ἐνδὸς Ἐμεῖς.

Μὲ τὴν κατανόησι τοῦ Ἐμεῖς κατορθώνεται, ὥστε ἡ σχέση τοῦ Ἐγὼ καὶ τῶν Ἄλλων νὰ γίνετα κοινωνικὴ σχέση (3—σελ. 39). Αἰσθάνονται ὅτι ἡ κατάστασι τῶν Ἄλλων ἐπηρεάζει καὶ τὴν κατάστασι τοῦ Ἐγὼ τους, διότι βρίσκουν, ὅτι ἔχουν σχέσι με τοὺς Ἄλλους, ὅπως κι' ἡ δική τους κατάστασι ἐπηρεάζει τοὺς Ἄλλους. Ἔτσι, κατανοοῦν μέσα τους μιὰ «μικροκοινωνία», ἓνα Ἐμεῖς.

Οἱ τρεῖς παιδαγωγοὶ δὲν ζοῦν μέσα τους ἓναν ἐγωϊσμὸ μὲ τὶς ποικίλες ρομαντικὰς κατακτήσεις γιὰ τὸ Ἐγὼ τους, οὔτε ἀναζητοῦν ἓνα φιλελευθερισμὸ μὲ τὴν ἀποδίωξι τῆς ἐπεμβάσεως τῆς κοινωνικῆς ἀμάδος. Ἄλλ' οὔτε ἀκόμη θεωροῦν τὸν ἑαυτὸν τους ὡς φορέα μόνον τῶν ἰδεῶν τῆς κοινότητος, γιὰ νὰ ἐπιδιώκουν νὰ πάρη ἀξία ἢ ὄντοτήτά τους μὲ τὴν κοινωνικὴ πειθαρξία καὶ μὲ τὴ σύμφωνη πρὸς τὴ συλλογικὴ συνείδησι δραστηριότητα. Κατορθώνουν νὰ συνθέσουν μέσα τους τὸ Ἐγὼ καὶ τοὺς Ἄλλους σ' ἓνα Ἐμεῖς.

1.— Ὁ ΣΩΚΡΑΤΗΣ, μὲ τὴ ζωηρὴ ἐπιθυμία του νὰ κάμῃ ἐναρέτους τοὺς Νέους τῶν Ἀθηνῶν, μὲ τὴν πνευματικὴν του ἐπικοινωνία μὲ τοὺς μαθητὰς του (διαφόρων ἡλικιῶν) στοὺς διαλόγους του, μὲ τὶς συμβουλὰς του πρὸς αὐτοὺς στὶς συγκεκριμένους περιπτώσεις τῆς ζωῆς των (18—ΑV, VII, BI, VI), μὲ τὸν ὑποδειγματικὸ ἐνάρετο βίον του, μὲ τὶς ὑπηρεσίες του στὴν πατρίδα καὶ τὶς ἐπικρίσεις του στὰ σφάλματα τῶν πολιτικῶν, μὲ τὸν ἐκούσιο θάνατό του γιὰ τὴν ἔμπρακτι ἀπόδειξι τῆ ἐπίστεώς του στὴν ἀνάγκη πειθαρξίας στοὺς Νομοὺς τῆς Πολιτείας (25—παράγρ. 10), μὲ ὅλα αὐτὰ ἀποδεικνύει τὸ εἶδος τῶν συγκεκριμένων σχέσεων του μὲ τὴν κοινωνία. Αἰσθάνεται μέσα του ἔντονα τὸ Ἐμεῖς (οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ἄνθρωποι), τὴν κοινωνία, κι' ἔτσι μπορεῖ καὶ βρίσκει σὸ Ἐγὼ του τοὺς Ἄλλους. Ὅμιλεῖ γιὰ τὴ ζωὴ ἄλλων ἔθνων στὴν Ἀσία, στὴν Ἀφρικὴ καὶ στὴν Εὐρώπη καὶ ἐξάγει συμπεράσματα γιὰ τοὺς κοινωνικοὺς δεσμοὺς των (18—BI, 10—11). Ἀναλύει τὴ σχέση τοῦ Ἐγὼ καὶ τοῦ Ἄλλου σὲ συγκεκριμένους περιπτώσεις τῆς ζωῆς:

«Ὁὖζον, ἔφη ὁ Σωκράτης, καὶ τῷ γείτονι βοῦλει σὺ ἀρέσκειν, ἵνα σοὶ καὶ πῶρ ἐναυή, ὅταν τοῦτου δέη, καὶ ἀγαθοῦ τέ σοὶ γίγνηται συλλήπτωρ κἂν τι σφαλόμενος τύχης, εἰνοῖ- κῶς ἐγγύθεν βοηθῆ σοι; Ἐγώγε, ἔφη (ὁ Λαμπροκλῆς). Τί δέ; συνοδοιπόρον ἢ σύμπλον, ἢ εἴ τῷ ἄλλῳ ἐντυγχάνοις, οὐδὲν ἂν σοὶ διαφέροι φίλον ἢ ἐχθρόν γενέσθαι, ἢ καὶ τῆς παρὰ τοῦτου ἐννοίας οἶε δεῖν ἐπιμελεῖσθαι;» (18—BII, 12).

Ἀρνεῖται νὰ διασώσῃ τὸν ἑαυτὸ του, γιὰτὶ αἰσθάνεται τὸ συμφέρον τῆς

Πολιτείας με την πειθαρχία του στους Νόμους της¹ και βλέπει το 'Εμείς υπεράνω του 'Εγώ. "Ετσι, ο Σωκράτης δεν είναι ο άτομιστής άνθρωπος. Δεν είναι, όμως κι' ο τυφλός φορέας κοινωνικῶν ιδεῶν, διότι έχει τὴ δύναμη νὰ εἰσάγη «καινὰ δαιμόνια» μετὰ τὴ διδασκαλία του (18 Α, Ι, 1—5). Ἡ στοχαστικὴ ἀνάλυση τῶν ἐννοιῶν τῆς φιλίας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀνδρείας καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν μαρτυροῦν ἐπὶ πλέον τὴν ἀναζήτησή του νὰ καθορίσῃ στὰ πλαίσια τοῦ 'Εμείς τὴν κίνηση τοῦ 'Εγώ καὶ τοῦ οἱ "Ἄλλοι.

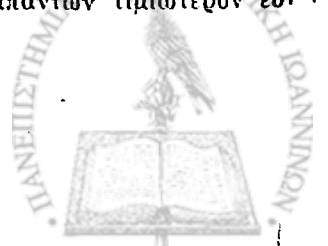
2.— Ὁ Pestalozzi, ἐπίσης, μετὰ τὴν σύνδεση τῆς ζωῆς του μετὰ τὸν ἀγροτόκοσμο ἀπὸ τὰ νεανικά του χρόνια, μετὰ τὴν συμμετοχὴ του στὴν «Ἐταιρεία τῶν Πατριωτῶν», μετὰ τὸ διαφωτιστικὸ ἔργο του γιὰ τὴ βελτίωση τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως στὴ χώρα του, μετὰ τὴν περιουλλογὴ καὶ προστασία τῶν παραστρατημένων παιδιῶν στὸ ἀγρόκτημά του στὸ Neuhof, μετὰ τὸ πατρικὸ του ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ὄρφανὰ καὶ μετὰ τὸ παιδαγωγικὸ ἔργο του στὸ Yverdon, ὅπου μορφώνονται «φτωχὰ παιδιά, γιὰ νὰ γίνουν δάσκαλοι ἄλλων φτωχῶν»; ἀποδεικνύει ὅτι συναισθάνεται ἔντονα τὴν κατάστασι, στὴν ὁποία βρίσκονται οἱ συμπατριῶτες του κι' αὐτὸς μαζί². Κατανοεῖ μέσα του τὴν κατάστασι τοῦ 'Εμείς καὶ θυσιάζει γι' αὐτὸ πολλὰ ἀπὸ τὸ 'Εγώ του γιὰ τοὺς "Ἄλλους.

3.— Ὁ Kerschensteiner μοχθεῖ γιὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ πρόοδον τῆς χώρας του μετὰ τὴν ἀναδιοργάνωσι τῆς ἐκπαιδεύσεως, μετὰ τὴν ἐπαγγελματικὴ μόρφωσι τῶν Νέων καὶ μετὰ τὴν πολιτειακὴ ἀγωγή τους. Μετὰ τὸ διαφωτιστικὸ καὶ πρακτικὸ ἔργο του ἐπιμένει γιὰ τὴν πρόσκτησι πνευματικῶν ἀξιών ἀπὸ τοὺς συμπολίτας του, γιὰ νὰ διασφαλισθῇ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἕνα ἀνώτερος δεσμός, ὁ δεσμός πού ὑπάρχει ἀνάμεσα σὲς αὐτόνομες ἠθικὲς προσωπικότητες. Μετὰ τὴν σύγχρονη ἐπιδίωξι τῆς αὐτενεργείας καὶ τῆς ἀγωγῆ τοῦ πολίτου διὰ τῆς ἠθικοποιήσεως ἐξασφαλίζονται οἱ δεσμοὶ Ἀτόμου καὶ "Ἄλλων μέσα σ' ἕνα 'Εμείς.

4.— Οἱ τρεῖς παιδαγωγοὶ μας σ' ὅλες τὼν τὶς δραστηριότητες ἔχουν ἔντονη συνείδησι μιᾶς συνθέσεως μέσα τους τοῦ 'Εγώ τους, τῶν "Ἄλλων, καὶ τοῦ 'Εμείς. Γι' αὐτούς, τὸ 'Εμείς, στὴν ἀρχὴ, ἀναφέρεται στοὺς Ἀθηναίους (Σωκράτης), στοὺς Ἑλβετοὺς (Pestalozzi), στοὺς Γερμανοὺς (Kerschensteiner) παίρνει ἔπειτα μεγάλη ἔκτασι κι' ἀναφέρεται σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ κείμενά τους, πού ὁμιλοῦν ὄχι μόνον γιὰ τοὺς συμπατριῶτες των, ἀλλὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπον γενικά, κι' ἀπὸ τὸ πρακτικὸ ἔργο τους. ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔχουν εὐεργετηθῆ πολῖτες ἄλλων χωρῶν σὲ διάφορες ἐποχάς. Οἱ φορεῖς τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας συναισθάνονται ὄχι μόνον μιὰ συγκριμένη κοινωνικότητα (γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ τόπου των, οὔτε μόνον μιὰ ἀφηρημένη κοινωνικότητα (ἐκτασι τοῦ "Ἔθνους των), ἀλλὰ καὶ τὴν πνευματικὴν κοινωνικότητα (ἀνθρώπινο γένος). Αἰσθάνονται ὅτι τὸ 'Εγώ τους συνδέεται μετὰ τοὺς ἀνθρώπους ὅλων τῶν χωρῶν καὶ τῶν ἐποχῶν, διότι κατανοοῦν, ὅτι ἀνήκουν σ' ἕνα εὐρὺ 'Εμείς, πού ἀποτελεῖ ὁλόκληρον ἀνθρώπινο γένος. Αὐτὴ ἡ κατανόησι τοῦ 'Εμείς ἔχει ὡς ἀπόρροια τὴ δημοσιότητα γιὰ ἔργου, πού μπορεῖ νὰ ἐπιδρᾷ εὐεργετικὰ ὄχι μόνον σὲ σύγχρονους, ἀλλὰ

1) «Ὁ Σωκράτης, τί ἐν νῶ ἔχεις ποιεῖν; ἄλλο τι ἢ τούτω τῷ ἔργῳ, ὃ ἐπιχειρεῖς, δινεῖ τοὺς τε νόμους ἡμᾶς ἀπολέσαι καὶ ξύμπασαν τὴν πόλιν τόσον μέρος;...» "Ὡστε λέθέ σε, ὅτι μητρὸς τε καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμιώτερον ἐστὶ ἡ πατρίς...» (25—παράγρα. 11—16).

2) Βλ. βιογραφικὰ δεδομένα στὸ Α' Κεφάλαιο.

καὶ μελλοντικῶν γενεῶν συνανθρώπους. Καί, ἀκριβῶς, ἓνα τέτοιο ἔργο κάνει ἔντονη τὴν παρουσία τοῦ δημιουργοῦ του στὴν πορεία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

Γ. Ἡ συνείδηση σχέσεων μετὰ τὸ ὑπερβατόν.

1.— Ὁ Σωκράτης δέχεται τὴ φωνὴ τοῦ «δαιμονίου» στὶς σοβαρὰς στιγμὲς τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς ζωῆς καὶ ἀναγνωρίζει τὴν παντογνωσία καὶ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ (25— παράγρ. 19, 27— παράγρ. 107D— 108B, 28— παράγρ. 61α— 621 ββ, 29 — παράγρ. 90α, 30 — παράγρ. 203α καὶ σελ. 192— 196). Θεωρεῖ ὡς θεία ἀποκάλυψη τὸ συχνὰ ἔντονο καὶ πάντοτε ἀνεξήγητο ἐκεῖνο συναίσθημα, τὸ ὁποῖο, ἔξω ἀπὸ τὴν καθαρὴν θέα τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ὑπαγόρευε τὴ διαγωγή του, παρουσιάζοντας τὶς συνέπειες ποὺ εἶχε γι' αὐτόν: «Ἐμοὶ δὲ τοῦτ' ἐστὶν ἐκ παιδὸς ἀρξάμενον φωνὴ τις γιγνομένη, ἣ, ὅταν γένηται, ἀεὶ ἀποτρέπει μετὰ τούτου, ὃ ἂν μέλλω πράττειν, προτρέπει οὐποτε» (26 — παράγρ. 19).

Θεωρεῖ ὡς «μεῖζον ἀγαθόν» τὴν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου στὸ Θεό: «Ταῦτα γὰρ κελεύει ὁ Θεός, εὖ ἴστε, καὶ οἶομαι οὐδέν πω ὑμῖν μεῖζον ἀγαθόν γενέσθαι ἐν τῇ πόλει ἢ τὴν ἐμὴν τῷ Θεῷ ὑπηρεσίαν» (26— παράγρ. 17).

2.— Ὁ Pestalozzi σὲ πολλὰ κείμενά του θεωρεῖ «ὡς μόνο στήριγμά του κατὰ τῶν καταδρομῶν τῆς μοίρας του, κατὰ τῶν θλίψεων, τῶν ταλαιπωριῶν καὶ τῶν ἀπογοητεύσεων τὸν Θεὸν Πατέρα, στὸν ὁποῖο ἀποδίδει τὴν ὑπομονή, τὴν ἀντοχή καὶ τὴν σωτηρία, ὅπως καὶ κάθε ἄλλη ἐπιτυχία»...

«Καὶ ὅμως ἐπέτυχε τὸ ἔργο μου. Ὁ Θεός ὑψωσε ἐμένα τὸν ἄθλιο ἀπὸ τὴ σκόνῃ, ὅπου βρισκόμουν ὅπως ὀλίγους ἀνθρώπους εἶχεν ὑψώσει ὡς τότε ἀπὸ τὴ σκόνῃ».

Νομίζει ὅτι «ἡ πίστις πρὸς τὸ Θεὸ εἶναι ἡ πηγὴ κάθε ἀγνοῦ πατρικοῦ καὶ ἀδελφικοῦ συναισθήματος τῶν ἀνθρώπων, ἡ πηγὴ, κάθε δικαιοσύνης»...

«Πίστις στὸ Θεὸ ὑπάρχει στὰ κατὰβαθα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς... Ὁ Θεός, ὁ πατήρ τῶν ἀνθρώπων, ὁ ἄνθρωπος, τέκνο τοῦ Θεοῦ. Ἡ σχέση αὐτὴ εἶναι τὸ καθαρὸ ὑποκείμενο τῆς πίστεως» (19— σελ. 107).

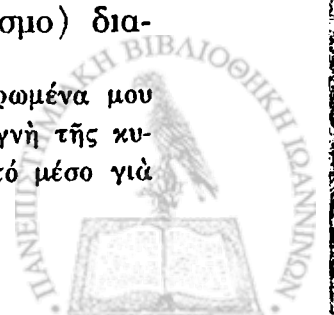
Τὴν ἔννοια τοῦ Θεοῦ καὶ τὶς σχέσεις Θεοῦ — ἀνθρώπων συλλαμβάνει ὁ Pestalozzi ἀπὸ τὶς σχέσεις γονέων - τέκνων μετὰ τὸν συνδετικὸ κρίκο τῆς ἀγάπης:

«Ὁ Θεός, ὁ πατήρ τῆς οἰκογενείας σου, πηγὴ τῆς εὐτυχίας σου. Ὁ Θεός, ὁ πατήρ σου. Στὴν πίστιν αὐτὴ βρῖσκεις ἰσχύ, σοφία, τὴν ὁποία καμμιὰ δύναμη, κανένας τάφος δὲν μπορεῖ νὰ γκρεμίσῃ μέσα σου» (19— σελ. 105—107).

Ἀπὸ τὴ ζωοποιὸν ἰδέα τῆς ἀγάπης, ποὺ γεμίζει ὅλο τὸ εἶναι του ἀνεβαίνει ὁ Pestalozzi στὴν ἰδέα τοῦ θείου συνδέοντος μετὰ τοὺς ἐγκόσμιους καὶ ὑπερβατικούς δεσμούς τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὸν Θεὸ του. Ὁ Spranger ἐπ' αὐτοῦ διαπιστώνει: «Ὁ Κάντιος ἐδίδαξε τοὺς ἀνθρώπους νὰ βούλωνται ἔξω καὶ πέραν ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους. Ὁ Jacobi τοὺς ἐδίδαξε νὰ ἀδισθάνωνται καὶ νὰ πιστεύουν ἔξω καὶ πέραν ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους. Ὁ Pestalozzi μπόρεσε ἓνα καὶ μόνο νὰ τοὺς διδάξῃ: νὰ ἀγαποῦν ἔξω καὶ πέρα ἀπὸ τοὺς ἑαυτοὺς των μετὰ τὴν συνένωση τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς ὑπερβατικότητος καὶ μετὰ τὴν βίαιη ἀνάκαμψή της πρὸς τὸν κόσμον» (19— σελ. 107).

Αὐτὴ τὴν ἀνάκαμψιν τῆς ὑπερβατικότητος πρὸς τὴ γῆ (τὸν κόσμον) διαπιστώνομε καὶ στὶς ἐξῆς πεποιθήσεις του:

«Ἡ ἀλήθεια μου μένει προσκολλημένη στὴ γῆ... Ὡθούμενος ἀπὸ τὰ πεπωμένα μου δὲν βλέπω στὸ χριστιανισμὸν παρὰ τὴ διδασκαλία τὴν πρὸ εὐγενικὴ καὶ τὴν πρὸ ἀγνὴ τῆς κυριαρχίας τοῦ πνεύματος ἐπάνω στὴ σάρκα, τὸ μεγάλο μυστικὸ καὶ τὸ μόνο δυνατό μέσο γιὰ

τὴν προσέγγιση τῆς ἐσωτερικῆς φύσεώς μας πρὸς τὴν ἀληθινὴ εὐγένεια· ἢ, γιὰ νὰ ἐκφρασθῶ σαφέστερα, τὸ μόνο δυνατὸ μέσο γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς κυριαρχίας τοῦ λόγου ἐπὶ τῶν αἰσθησέων μὲ τὴν ἀποκάλυψη τῶν πλέον ἀγνῶν συναισθημάτων τῆς ἀγάπης... Πιστεύω, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι τὸ ἄλλας τῆς γῆς· ἀλλ' ὅσο κι' ἂν ἐκτιμῶ τὸ ἄλλας τοῦτο, ὄχι λιγώτερο πιστεύω καὶ ὅτι ὁ χρυσὸς καὶ ὁ λίθος καὶ ἡ ἄμμος καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι ἔχουν τὴν ἀξία τους ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἄλλας αὐτὸ καὶ ὅτι ὅλα τὰ πράγματα πρέπει νὰ ἐξετάζωνται στὴν κατάστασή τους... Πιστεύω δηλαδὴ ὅτι κάθε ἐγκόσμιο ἔχει τὴν διάταξή του καὶ τὸ δικαίωμά του, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν χριστιανισμό...» (19— σελ. 106).

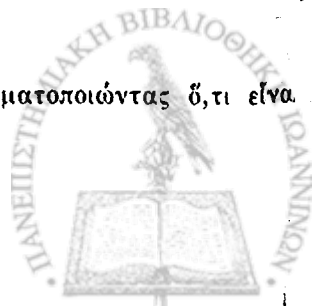
Ὁ Pestalozzi δὲν προσκολλᾶται ἐπίσης στὰ μερικώτερα σημεῖα τῶν ἱστορικῶν θρησκειῶν, ἀλλὰ ἐκτιμᾷ περισσότερο τὸ πνεῦμα τῆς ἠθικότητος ποὺ περιέχεται σ' αὐτὲς καὶ κυρίως στὴ χριστιανικὴ θρησκεία, τὴν ὁποία ἰδιαίτερα προσέχει:

«Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ἡ τελεία ἠθικότητα· γι' αὐτὸ εἶναι ἐντελῶς ὑπόθεση τῆς ἀτομικότητος τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Δὲν εἶναι ἔργο κατὰ κανένα τρόπο τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, δὲν εἶναι κατὰ κανένα τρόπο κρατικὴ θρησκεία ἢ κρατικὸ μέσο γιὰ τὴν ἐπιτυχία ὁποιοῦνδήποτε σκοπῶν ποὺ ἀπαιτοῦν βία» (19— σελ. 105).

3.— Ὁ Kerschensteiner πιστεύει ὅτι ὁ ὠλοκληρωμένος ἄνθρωπος εἶναι ἕνας ἀτομικὸς μικρόκοσμος τῶν ἀντικειμενικῶν ἀξιῶν, στίς ὁποῖες περιλαμβάνονται καὶ οἱ ἰθρησκευτικὲς ἀξίες. Ὑπάρχω, λέγει ὁ Kerschensteiner, ἐφ' ὅσον μπορῶ ν' ἀξιολογῶ, ἐφ' ὅσον μπορῶ νὰ βάζω ἱεραρχία στοὺς πόθους καὶ στίς σχέσεις μου μὲ τοὺς ἄλλους καὶ μὲ τὸ ὕψιστο Ὄν. Ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια συνίσταται στὴν ἱκανοποίησι μιᾶς ἀνάγκης τάξεως καὶ ἐνότητος μέσα στὴν ὅλη συνείδηση. Μὲ ὅλα αὐτὰ ὁ Kerschensteiner ἀποδεικνύει, ὅτι πιστεύει στίς σχέσεις μου μὲ τὸ Ὑπερβατόν, ὅπως πιστεύει καὶ στίς ἀπόλυτες κι' αἰώνιες ἀξίες. Κατὰ τὴν σύντομη ὑπαρξή μας, καλούμεθα, λέγει, νὰ πραγματοποιήσωμε μέσα μας, ὅλες τίς ἀξίες, ὅσο ἀδύνατοι κι' ἂν εἴμαστε. Οἱ ἀτομικὲς σχέσεις μου μὲ τὸ Ὑπερβατόν θεμελιώνονται βέβαια, κατὰ τὴν παιδικὴν τοῦ ἡλικία, μέσα στὴ θρησκευοῦσα οἰκογένειά του (Χριστιανικὴ Καθολικὴ οἰκογένεια), ἀλλὰ στερεώνονται καὶ ἀναπτύσσονται ἀπὸ τὸν ἴδιο, στὴν ὄριμη ἡλικία του, μὲ τὸν δικό του πᾶ προσωπικὸ στοχασμὸ (10— σελ. 334).

4.— Διαπιστώνομε, λοιπόν, ὅτι ὁ Σωκράτης, ὁ Pestalozzi καὶ ὁ Kerschensteiner κατανοοῦν, μέσα στὴ συνείδησή τους, κάποιες σχέσεις τῆς ὄντητός των μὲ τὸ Ὑπερβατόν. Ἡ κατανόησι αὐτὴ εἶναι ἐσωτερικὴ ἀποκάλυψις, εἶναι ἐσωτερικὴ ἐπαφή τοῦ Ἐγὼ μὲ τὸ Σύμπαν. Ἡ συνείδησι αὐτῶν τῶν σχέσεων ἔχει ὡς ἀπόρροια τὴν ἀντοχή στίς δύσκολες στιγμὲς τῆς ζωῆς, τὴ σταθερὴ πορεία γι' αὐτὴν πραγμάτωσι σκοπῶν, τὴν ψυχικὴ τόνωσι. Γι' αὐτὸ ὅλοι τους ἀναπτύσσονται πάντοτε ἀξιοθαύμαστη καὶ συνεχῆ δραστηριότητα καὶ ὑποκινοῦν καὶ τοὺς συνανθρώπους των νὰ σωθοῦν μὲ τὴ δική τους κυρίως προσπάθεια. Ὅπως δὲν ἐναποθέτουν τὰ πάντα στὸ Θεό, ἔτσι δὲν πιστεύουν καὶ στὴν παντοδυναμία τοῦ ἀνθρώπου, γι' αὐτὸ ὑπακούουν στὴν ἀποκάλυψι τῆς βουλήσεώς του, ποὺ γίνεται μὲ τὴ μυστηριακὴ ἐκείνη φωνή, ποὺ ξαφνικὰ ἀκούουν ἀπὸ μέσα τους¹⁾. Αὐτὴ ἡ συνείδησι τῶν σχέσεών τους μὲ τὸ Ὑπερβατικὸ Ὄν τοῦ ὠδήγησε στὴ δημιουργία ἔργων, ποὺ συνέθεσαν τὴν παρουσία τους ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους.

1) «Ὁ ἄνθρωπος δὲν γίνεται πραγματικὰ ἄνθρωπος παρὰ πραγματοποιώντας ὅ,τι εἶναι γιὰ νὰ ἀφεθῆ σ' ὅ,τι τὸν ξεπερνᾷ» (31— σελ. 342—353).

Δ. Πορίσματα.

Ἀπὸ τὴν ἔρευνά μας ἐπὶ τῶν συνειδησιακῶν καταστάσεων τῶν τριῶν φορέων τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἔντονη παρουσία τους στὴν πορεία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ὀφείλεται σὲ μιὰ ἰδιαίτερη κατανόηση τῆς θέσεώς των μέσα στὸ Χρόνο, τῶν σχέσεών τους μὲ τοὺς συνανθρώπους των καὶ τῶν σχέσεών τους μὲ τὸ Παγκόσμιο Ὄν, τὸ Ὑπερβατόν. Ἔτσι, διεπιστώσαμε, ὅτι μέσα τους αἰσθάνονται ἔντονα μιὰ σύνθεση τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, πὺν τοὺς γίνονται συνεχῶς παρόντα καὶ πὺν τοὺς φωτίζουν στὴν παροῦσα δραστηριότητά τους· κατανοοῦν μιὰ σύνθεση σχέσεων τοῦ Ἐγὼ τους μὲ τοὺς Ἄλλους σ' ἓνα Ἐμεῖς· τέλος, διαισθάνονται μέσα τους μιὰ σύνθεση σχέσεων τοῦ Ἐγὼ τους καὶ τοῦ Θείου, πὺν τοὺς δίνει ἓνα ξάνοιγμα πρὸς τὸ Σύμπαν. Ἡ συναίσθηση αὐτῶν τῶν συνειδησιακῶν καταστάσεων τοὺς ὠθεῖ σὲ μιὰ τέτοια δραστηριότητα, ἡ ὁποία ἐκφράζεται ὡς παρουσία τῆς ὑπάρξεώς των (33—σελ. 54—59, 15—σελ. 1—11). Ἔτσι, κατορθώνεται, ὥστε ἡ παρουσία τους αὐτὴ νὰ εἶναι, ὄχι ἀπλῶς αἰσθητὴ στοὺς συγχρόνους των, ἀλλὰ καὶ εὐεργετικὴ στὸν λαὸ τους καὶ σ' ἄλλους λαοὺς ὄλων τῶν ἐποχῶν. Ἡ συγκεκριμένη τους παρουσία, λοιπόν, εἶναι παντοτεινὴ, γιὰτὶ οἱ φορεῖς τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας εἶναι παρόντες καὶ σὲ μᾶς, σήμερα, μὲ τὸ ἔργο τους, μὲ τίς ιδέες των καὶ μὲ τὸ θάνατό τους ἀκόμη.

2. Ἡ φιλότιτα πρὸς τὸν συνάνθρωπον

Ἀπὸ τὸ ἔργο τῶν τριῶν μεγάλων παιδαγωγῶν ἔχομε μπροστά μας ὀλοζώντανους τοὺς φορεῖς μιᾶς ζωηρῆς φιλότιτος πρὸς τὸν συνάνθρωπο. Ἡ ἀγάπη, πὺν ὀλοκληρώνει τὴ μεγαλοψυχία τους, δημιουργεῖ μέσα τους τίς συγκινήσεις ἐκεῖνες, πὺν ὠθοῦν τὸ ἄτομο νὰ «συμπάσχη» μὲ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ ὑφαίνη μαζί τους μιὰ «κοινωνία συνειδήσεων».

1.— Ὁ ΣΩΚΡΑΤΗΣ «συμπάσχει» μὲ τὸν συνάνθρωπο, πὺν φέρει τὸ βάρος τῆς πνευματικῆς κυοφορίας καὶ πρέπει νὰ γεννήσῃ γιὰ ν' ἀπολυτρωθῇ. Θέλει ν' ἀπαλλάξῃ τὸν λαὸ του ἀπὸ τὴ δουλικὴ ὑποταγὴ του στὶς συνήθειες ἀντιλήψεις, πὺν ἔχει γιὰ τὴ ζωὴ, καὶ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ στὴν ἐλεύθερη ὑπηρεσία τῆς ἀλήθειας. Παρατηρεῖ τὸν παιδισμό τοῦ λαοῦ καὶ μοχθεῖ νὰ τὸν ἀνασύρῃ ἀπ' αὐτὴ τὴν παιδικότητα, κατὰ τὴν ὁποία σκέπτεται καὶ ἐνεργεῖ μὲ πηθκισμοὺς καὶ πιέσεις, γι ἀνὰ τὸν ὀδηγήσῃ στὴν ὀριμότητά του καὶ νὰ τὸν κάμῃ ἱκανὸ νὰ ἐνεργῇ μὲ τὴ λογικὴ καὶ νὰ πράττῃ τὴν ἀρετὴ, ὄχι ἀπὸ τὸν φόβο τῶν Νόμων καὶ τοῦ Κράτους, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐσωτερικὴ του ἐπίγνωση ὅτι ἡ εὐτυχία ταυτίζεται μὲ τὴν ἀρετὴ. Ἔτσι, ὁ Σωκράτης ἀγαπάει τὸν λαὸ του καὶ κυρίως τοὺς Νέους μὲ τίς ὑποσχέσεις τῆς ψυχῆς των, τοὺς ἀγαπάει σὰν μιὰ γόνιμη γῆ, ἡ ὁποία πρόκειται, μὲ τίς κατάλληλες συνθήκες, νὰ διευρύνῃ (φουσκώσῃ) τοὺς σπόρους τοῦ θάρρους, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐγκράτειας, τῆς σωφροσύνης. Ἔτσι, ἡ ἀγάπη του πρὸς αὐτοὺς ἐκφράζεται ὡς ζωηρὴ ἐπιθυμία «τόκου ἐν ψυχῇ». Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐπιβίωση τῆς πνευματικῆς προσωπικότητος, ὅπως προβάλλει στὶς ὀραῖες πράξεις ἢ στὰ λῶραῖα ἔργα τέχνης, πολιτικῆς δράσεως καὶ φιλοσοφικῆς ἔρευνας. Μὲ τὸ στόμα τῆς Διοτίμας ὡς ἐξῆς δέχεται ἰοῦτο ὁ Σωκράτης:

«Οἱ μὲν οὖν ἐγκύμονες, ἔφη, κατὰ τὰ σώματα ὄντες πρὸς τὰς γυναῖκας μᾶλλον τρέπονται καὶ ταῦτη ἐρωτικοὶ εἰσιν, διὰ παιδογονίας ἀθανασίαν καὶ μνήμην καὶ εὐδαιμονίαν ὡς ὀλοῦνται αὐτοῖς εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον πάντα ποριζόμενοι. Οἱ δὲ κατὰ τὴν ψυχὴν εἰσὶ γὰρ οὖν,

ἔφη, οἱ ἐν ταῖς ψυχαῖς κρυοῦσιν ἔτι μᾶλλον ἢ ἐν τοῖς σώμασιν, ἡ ψυχῇ προσήκει καὶ κηῆσαι καὶ τεκεῖν· τί οὖν προσήκει; φρόνησίν τε καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ὧν δὴ εἰσι καὶ οἱ ποιηταὶ πάντες γεννήτορες καὶ τῶν δημιουργῶν ὅσοι λέγονται εὐρετικοὶ εἶναι· πολὺ δὲ μεγίστη, ἔφη, καὶ καλλίστη φρονήσεως ἡ περὶ τὰς τῶν πόλεων τε καὶ οἰκίσεων διακοσμήσεις, ἡ δὴ δνομά ἐστι σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη, τούτων αὖ ὅταν τις ἐκ νέου ἐγκύμων ἢ τὴν ψυχὴν, θεῖος ὧν, καὶ ἡκούσης τῆς ἡλικίας τίκτειν τε καὶ γεννᾷν ἤδη ἐπιθυμεί» (30— παράγ. 208ε—209β).

Παρόμοια ἀγάπη τρέφει ὁ Σωκράτης καὶ πρὸς τοὺς ὠρίμους συμπολίτας του. Στὴν Ἀπολογία του (παρ. 18) διαφαίνεται ἡ ἀγάπη του αὐτῆ· στὴν πρὸ ὠλοκληρωμένη μορφῆ της: στὸν ἀποφασιστικὸ του ἐκείνο διάλογο μὲ τὸν Ἀθηναϊκὸ λαὸ ἐξηγεῖ τὴν ἀποστολὴν του νὰ ἐπιτύχη ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἐνέργεια τοῦ ὑόρθου λόγου, γιὰ νὰ τοὺς προφυλάξῃ ἀπὸ τὸ χειρότερο τῶν κακῶν, τὴν ἀδικία: «εὐ γὰρ ἴστε, ἐὰν ἐμὲ ἀποκτείνητε τοιοῦτον ὄντα, οἷον ἐγὼ λέγω, οὐκ ἐμὲ βλάψετε ἢ ὑμᾶς αὐτούς... πολλοῦ δέω ἐγὼ ὑπὲρ ἑμαυτοῦ ἀπολογεῖσθαι, ἀλλ' ὑπὲρ ὑμῶν». Ἐδῶ βλέπομε τὸν δάσκαλο, πὺρ μαστιγώνει γιὰ τὴν ἀγάπαι. Δὲν πρόκειται γιὰ τὴ ζωὴν του, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴ ξεπέσῃ αὐτὸς ὁ λαός. Ὁ Σωκράτης ἐπιχειρεῖ ἀκόμη μιὰ φορὰ νὰ τὸν παιδαγωγῆσῃ καὶ μένει αὐτῆ τὴν τελευταία στιγμή τῆς δημόσιας ζωῆς του, ὅτι πρέπει πάντοτε νὰ εἶναι: παιδαγωγὸς τῆς πολιτείας του. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀδιάφορος γιὰ τὸν θάνατο καὶ ὁμιλεῖ μὲ εἰρωνεῖα μὲ τὸν ἴδιον τόνο, ὅπως πάντοτε:

«Εἰ μοι πρὸς ταῦτα εἰποῖτε· ὦ Σώκρατες, νῦν μὲν Ἀνύτῳ οὐ πεισόμεθα, ἀλλ' ἀφίεμέν σε, ἐπὶ τούτῳ μέντοι, ἐφ' ὧτε μηκέτι ἐν ταύτῃ τῇ ζητήσῃ διατρίβειν μηδὲ φιλοσοφεῖς· ἐὰν δὲ ἀλῶς ἔτι τοῦτο πράττων, ἀποθανεῖ· εἰ οὖν με, ὅπερ εἶπον, ἐπὶ τούτοις ἀφίετε, εἴτοιμ ἂν ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ ὑμᾶς ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ μᾶλλον τῷ θεῷ ἢ ὑμῖν...» (26— παράγρ. 17).

Καὶ ἐπροτίμησε τὸν θάνατο γνωρίζοντας ἀναμφίβολα τί θὰ ὀρίσῃ τὸ δικαστήριον καὶ ἔχοντας τὴ συναίσθησιν ὅτι ὁ θάνατός του θὰ εἶναι πλέον τὸ μόνο μέσο, γιὰ νὰ ἐγγίξῃ πάντοτε τὴν καρδιὰ ἐκείνων, πὺρ εἶχε ἀληθινὰ πρὸ πολὺ ἀγαπήσει.

2.— Ὁ Pestalozzi φλέγεται ἀπὸ τὴν ἴδια ἀγάπη γιὰ τὸν συνάνθρωπο. Ἄν ὁ Σωκράτης «συμπάσχη» μὲ τὸν εὐρισκόμενον σὲ ἄγνοια ἄνθρωπο καὶ θέτῃ ὡς σκοπὸ τῆς ζωῆς του νὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ γεννήσῃ μὲ τὴ δική του προσπάθεια τὴν ἀλήθεια, πὺρ κυοφορεῖ μέσα του, ὁ Pestalozzi συμπονεῖ τὸν εὐρισκόμενον σὲ δυστυχία συνάνθρωπο καὶ μοχθεῖ νὰ τὸν κάμῃ αὐτάρκη καὶ αὐτοδύναμο στὸ βίον του: «Ἀρνήθηκα, λέγει, τίς χαρὲς τῆς ζωῆς, γιὰ ν' ἀφοσιωθῶ στὴν προσπάθειά μου γιὰ τὴν ἀγωγήν τοῦ λαοῦ, καὶ ἔμαθα νὰ γνωρίζω τὴν ἀληθινήν του κατάστασιν καὶ τὰ μέσα, γιὰ νὰ τὴν μεταβάλω, ὅπως ἴσως κανεὶς ἄλλο δὲν τὸ ἔκαμε» (5— σελ. 293). Καὶ συνεχίζει τὴν ὁμολογίαν του: «Θέλω νὰ βοηθῶ τοὺς ἀδικουμένους καὶ νὰ κατεβάζω τὴ μάσκα ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῶν ὑπερηφάνων ἀμαρτωλῶν». Συγκινημένος κυρίως ἀπὸ τὴ ζωὴν τοῦ χωρικοῦ ἔγροτῃ ἤθελε, ζώντας μαζί του, νὰ τὸν βοηθήσῃ στὴν καλύτερευσιν τῆς καταστάσεώς του: «Φτωχέ μου λαέ, θέλω νὰ σὲ βοηθήσω» (22— σελ. 43). Στὴ γεωργὸς κι' αὐτὸς ἤθελε νὰ δείξῃ στὸν ἀγροτικὸ πληθυσμὸ τῆς ὑπαίθρου πὺρ νὰ ἐργάζεται, πῶς νὰ ἐκμεταλλεῖται τὴν ἰδιοκτησίαν του, πῶς νὰ διαθέτῃ καλύτερα τὰ προϊόντα του. Ὁ λαὸς αὐτὸς ἦταν τὸ καλύτερον ὑλικὸν γιὰ μιὰ ψυχικὴ ἀναβίωσιν, διότι πνευματικὰ ἦταν ὀλιγώτερον κατεστραμμένον ἀπὸ τὸ λαὸν τῶν πόλεων. Βλέπει τοὺς χωρικοὺς τοῦ Μπρούγκ καὶ θέλει νὰ δώσῃ σ' ὅλην ἐργασίαν, γιὰ τὴν νοιώθει τὴν δυστυχίαν τους. Πιστεύει, ὅτι ὁ λαὸς πρέπει μόνον νὰ βγῇ ἀπὸ τὴ φτώχεια του καὶ τονίζει ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς ἀνακούσσεως τοῦ φτωχοῦ λαοῦ δὲν λύεται μὲ τὴν ἐλεημοσύνην. Συγκεντρώνει γι' αὐτὸν

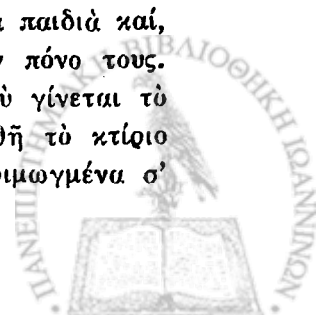
τὸ τοὺς φτωχοὺς Νέους στὸ Neuhof: τὸ καλοκαίρι ἐργαζόταν στὰ χωράφια καὶ τοὺς κήπους τοῦ κτήματος καὶ τὸν χειμῶνα στὴν ὑφαντουργικὴ καὶ τὴ νηματουργία· ἐκέρδιζαν μερικὰ χρήματα καὶ ἐγινόνταν προπάντων καλοὶ ἄνθρωποι. Μὲ τὸ ἔργο του ἐκεῖ ὁ Pestalozzi ἤθελε νὰ δείξη ὅτι καὶ τὸ φτωχότερο παιδί μπορεῖ νὰ μορφωθῆ μετὰ τὸν ἀνθρωπισμὸ. Ἡ ἀγάπη του ἦταν τόση πρὸς αὐτὰ τὰ παιδιά, ὥστε τὰ ἀναζητοῦσε καὶ τὰ «ξετρύπωνε ἀπὸ τὴς θημωνιῆς τῶν γύρω χωριῶν, ὅπου κοιμόταν κάτω ἀπὸ τὰ δεμάτια τοῦ σιταριοῦ· τραβοῦσε τὰ φτωχὰ κοντὰ του, ὄχι σὰν πλούσιος φιλάνθρωπος, μὰ σὰν πατέρας ποὺ ἐνοιωθετὸν πόνον τους, ποὺ τὸν πλήγωνε ὁ ξεπεσμός τους· καί, μόλις τὰ ἔφερνε στὸ σπίτι του, τὰ τάιζε, τὰ καθάριζε τάντυνε καὶ τὰβαζε σὲ δουλειά. Σὲ λίγο καιρὸ τὸ Neuhof βοῦίζε ἀπὸ τὴς φωνῆς τῶν παιδιῶν, τί χαρὰ γιὰ τὸν Pestalozzi» (22—σελ. 76).

Στὴς τρεῖς ἐπιστολές του ποὺ ἔστειλε σὲ φίλους του (32—), δὲν ὀμιλεῖ ἕνα συνηθισμένος φιλάνθρωπος, ἀλλὰ ἡ ἐξιδανικευμένη ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπο: «Ὅ,τι ἔλεγαν τὰ γράμματα αὐτά», λέγει ὁ σχολιαστὴς των, «ἦταν τὸ καθαρότερο πνεῦμα ἀγάπης πρὸς τοὺς συνανθρώπους, ἀγάπης, ποὺ ἡ ἀνθρωπότητα δὲν εἶχεν ἰδῆ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χριστοῦ... Ἐδῶ μιλοῦσε ἕνας ποὺ ἔπασχε μαζί τους σὰν ὅμοίός τους. Μιλοῦσε ἕνας ποὺ θεωροῦσε τοὺς φτωχοὺς ὄχι σὰν ἀντικείμενο κοινωνικῆς ἀντιλήψεως, ἀλλὰ σὰν ἄνθρώπους ποὺ εἶχαν μαζί του κοινὸ τὸ οὐσιωδέστερο: τὸ νὰ εἶναι δηλαδὴ κι' αὐτοὶ ἄνθρωποι (22—σελ. 74). Γι' αὐτὸ ἡ εὐτυχία του ἦταν ἀπερίγραπτη, ὅταν ζοῦσε μετέτοια φτωχὰ παιδιά, ἀγόρια καὶ κορίτσια:

«Εἶναι ἀνέκφραστη εὐτυχία νὰ βλέπης παιδιά, ἀγόρια καὶ κορίτσια, ποὺ πρὶν ἦταν βοητηγμένα στὴν κακομοιριά, νὰ μεγαλώνουν καὶ νὰ προοδεύουν. Νὰ βλέπης στὸ πρόσωπό τους τὴν ἰσχύα καὶ τὴ χαρὰ. Νὰ βλέπης νὰ κινοῦν τὰ χέρια τους γιὰ δουλειὰ καὶ νὰ ὑψώνουν τὴν καρδιά τους πρὸς τὸν πλάστη. Νὰ βλέπης στὰ μάτια ἀγαπημένων παιδιῶν τὰ δάκρυα τῆς ἀθωότητος καὶ νὰ γεννοῦν στὴν ψυχὴ σου τὴ μακρινὴ ἐλπίδα, πὼς μέσα στὰ κατεστραμμένα αὐτὰ πλάσματα θὰ μπορούσαν νὰ φερτοῦσαν ἀρετὴ καὶ ἦθος... Ἄνεκφραστη εὐτυχία καὶ ἀπόλαυση εἶναι νὰ βλέπης τὸν ἄνθρωπο, τὸ ὁμοίωμα τοῦ Παντοδυνάμου, νὰ μεγαλώνη καὶ νὰ παίρνῃ τόσες μορφές καὶ τόσους τύπους καὶ ἴστερα, ἐκεῖ ποὺ δὲν τὸ περιμένες, μέσα στὸ δυστυχισμένο, τὸ ἄθλιο παιδί τοῦ φτωχοῦ μεροκαματιάρη, ν' ἀνακαλύπτῃ καὶ νὰ σώξῃς τὴ μεγαλοψυχία, τὴ μεγαλοφυΐα» (22—σελ. 87—88).

Ἐκεῖ, ὅμως, ποὺ δόθηκε ὁ Pestalozzi ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὰ παιδιά, εἶναι στὴν πόλη Stans:

Ἔτσι ἀπὸ τὴ μεγάλη καταστροφὴ στὴν πόλη αὐτὴ ἀπὸ τοὺς Γάλλους, γιὰ τοὺς κάτοικοι τῆς δὲν ἤθελαν τὴ φιλογαλλικὴ κυβέρνηση τοῦ καντονίου τους, ὁ Pestalozzi τρέχει ἐκεῖ στὴν πόλη ἀπλόνηται σιωπῆ· κοπάδια μόνον παιδιά γυρίζουν στοὺς δρόμους, κλαμένα καὶ πεινασμένα. Οἱ γονεῖς τους ἔχουν σκοτωθῆ, τὰ σπίτια τους ἔχουν καῆ. Ἀπαρηγόρητος τρέχει ὁ Pestalozzi μέσα στοὺς δρόμους· τὰ μαλλιά του εἶναι ἀνασηλωμένα καὶ τὰ μάτια του τρέχουν δάκρυα τὰ δάκρυα· θέλει νὰ παρηγορήσῃ τὰ δυστυχισμένα παιδιά. Ἀνακατεύεται μαζί τους, τοὺς μιλεῖ μετὰ τὴ γλώσσα τῆς ἀγάπης καὶ προσπαθεῖ μετὰ ὅ,τι ἄλλο μπορεῖ νὰ ἐλαφρύνῃ τὸν πόνον τους. Ὅ,τι φαγώσιμο εἶχε στὸ σακκίδιό του, τοὺς τὸ δίνει καὶ ὅσα μῆλα εἶχε στὴν τσέπη του τοὺς τὰ δίνει καὶ ἐκεῖνα. Ψάχνει τὴς τσέπες του καὶ ὅσα χρήματα βρίσκει, τὰ δίνει στοὺς στρατιῶτες καὶ τοὺς στέλλει νὰ ἀγοράσουν τροφίμα, κάτω στὴ λίμνη, ἀπὸ τὴς βάρκες, ποὺ εἶχαν ἔλθει ἀπὸ πέρα ἀπὸ τὴ Λουκέρνη. Τρεῖς μέρες μένει μαζί μετὰ τὰ παιδιά καί, τὴς τρεῖς μέρες, εἶναι εὐτυχισμένος, ποὺ μπορεῖ νὰ μοιράζεται μαζί τους τὸν πόνον τους. Ζητεῖ βοήθεια παντοῦ καὶ κατορθώνει νὰ ἔξη στὴ διάθεσή του ἕνα κτίριο, ποὺ γίνεται τὸ σπίτι τῶν ὄρφανῶν. Στὴν ἀρχή, ἐργαζόταν σὰν ἐργάτης, γιὰ νὰ διασκευασθῆ τὸ κτίριο καὶ ν' ἀνοιχθοῦν οἱ ἀναγκαῖοι χώροι. Τὰ παιδιά ἦταν πολλὰ καὶ κοιμόταν στριμωγμένα σ'

ένα μεγάλο δωμάτιο. Στο ίδιο δωμάτιο κοιμόταν κι' ο ίδιος. Κοιμόταν τελευταίος και ξυπνούσε πρώτος. Πολλές νύχτες δὲν κοιμόταν καθόλου, μὰ ἀγρυπνοῦσε κοντὰ στὰ κρυολογημένα παιδιά. Ὅ,τι ἔτρωγαν τὰ παιδιά, ἔτρωγε κι' αὐτός. Μὰ, ἦταν εὐτυχιωμένος, πού μπορούσε νὰ μοιράζεται τὸ λίγο ψωμί του μὲ τὰ ὄρφανά του. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ εἶχαν τὴ φαγοῦρα στὸ σῶμα τους, ἔτσι πού δὲν μπορούσαν νὰ περπατήσουν. Ἄλλα ἐρχόταν μὲ στασιμμένα κεφάλια. Πολλὰ μὲ πληγές ἢ γεμᾶτα ψείρες. Πολλὰ ἀποκατωμένα και ἀδύνατα σὰν σκελετοί. Μερικὰ ἦταν συνηθισμένα στὴν ἀνάιδια, στὴ ζητιανιά, στὴν ψεντιά και σὲ κάθε κακία. Ἄλλα ἦταν καιομαθημένα και ἀπαιτητικά και δὲν τοὺς ἄρεσε ἡ ἰσότητα τοῦ ὀρφανοτροφείου. Ὁ Pestalozzi ἤθελε νὰ δγάλη τὴς δυνάμεις των ἀπὸ τὸν βούρκο και νὰ τὴς μεταφέρει και νὰ τὴς ἀφήσῃ νὰ ἐνεργήσουν σὲ ἀτίλες ἀλλὰ καθαρά οἰκογενειακές συνθήκες» (22— σελ. 252—258).

Ἡ μεγάλη ἀγάπη του πρὸς τὸν λαὸ τὸν ὠθοῦσε νὰ διαθέτῃ τὰ πάντα γιὰ τὸν ἐξανθρωπισμὸ τῶν ἀνθρώπων. «Οὔτε ἐγὼ», ἔλεγε, «οὔτε ἐκεῖνη (ἡ γυναίκα του) ἀφήναμε τὴν ἀρχή, πού εἶχαμε, νὰ δίνωμε τὸν καιρὸ μας, τὴς δυνάμεις μας και τὸ περίσσευμα τῆς περιουσίας μας γιὰ τὴν ἀπλοποίηση τῆς διδασκαλίας τοῦ λαοῦ και τὴν κοινωνικὴ του μόρφωση» (24— παράγρ. 164). Ἐνα θεωρητικὸ ὑπόδειγμα παιδείας τοῦ λαοῦ και ἀνυψώσεως τοῦ βιοτικῦ και κοινωνικῦ του ἐπιπέδου ἀποτελεῖ τὸ μυθιστόρημά του «Λεονάρδος και Γερτρούδη», ὅπου ἐκτυλίσσεται ἡ ἐκπολιτιστικὴ δραστηριότητα τοῦ Διοικητοῦ τῆς περιοχῆς Ἄρνερ και ἄλλων παραγόντων στὸ φανταστικὸ χωριὸ Μπόναλ. Στὴς σελίδες αὐτοῦ τοῦ ἔργου ξεχειλίζει ἡ ἀγάπη τοῦ Pestalozzi πρὸς τὸν ἄνθρωπο κάθε ἡλικίας και κάθε καταστάσεως, γι' αὐτὸ μὲ τὸ βιβλίον αὐτό, πού τόσο διαβάσθηκε, μπῆκε ὁ Pestalozzi σὲ κάθε χωρικὸ σπίτι κι' ἐπεκοινώνησε ψυχικὰ μὲ τὸν λαό, γιὰ νὰ τοῦ ὁμιλήσῃ γιὰ τὰ οἰκογενειακά, κοινωνικά, πολιτικά, ἐκπαιδευτικά και θρησκευτικὰ προβλήματα. Ἐκεῖνο, πού τὸν ἐνδιαφέρει ἐδῶ, εἶναι ὁ ἄνθρωπος· και ἡ προτίμησή του αὐτῇ εἶναι συνειδητή: «ἡ ὠμορφιά τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὴς ὠμορφιές τῆς γῆς» (5— σελ. 292—293). Γι' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο ὑπέφερε πολλὰ και ἀπέθανε βασανισμένος, ἀλλὰ βασανίσθηκε μὲ τὴ θέλησή του: «Εὐκόλα ὑπέφερα, λέγει, τὰ βάσανα τῆς ζωῆς. Στὰ βάσανα αὐτὰ ἀντίτασσα πείσμα και ὑπομονή. Μὰ δὲν μπορούσα ποτὲ νὰ ὑποφέρω πὼς θὰ πέθαινα, χωρὶς νὰ ὑπηρετήσω τὴν ἀνθρωπότητα. Μέσα μου εἶχα τὸ συναίσθημα πὼς εἶχα τὴ δύναμη αὐτή.....» (22—247—248).

3.—Πεσταλότσεια, ὅμως, ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπο αἰσθανόταν και ὁ G. Kerschensteiner: «Ἀγαποῦσα τοὺς μαθητάς μου, ἤμουν εὐτυχῆς μαζί τους», ἔλεγε «και οἱ μαθηταί μου ἀνταποκρινόταν στὴν ἀγάπη μου αὐτῇ» (1— σελ. 53—54). Ἡ ἀγάπη του γιὰ τὰ παιδιά και τοὺς ἐφήβους ἦταν ἀνάλογη πρὸς τὴν ἀγάπη τῆς μητέρας, γιατί ζοῦσε τὴς πὺ εὐτυχιωμένες ὠρες τῆς ζωῆς του μὲ τὴ νεότητα, ὅπως ἡ μητέρα μὲ τὰ παιδιά τῆς. Σὰν ἀληθινὸς παιδαγωγός, δὲν εἶχε ἐγωϊστικά, οικονομικά, χρησιμοθηρικά ἢ πολιτικά κίνητρα. Ἐδοκίμαζε μέσα του τὴν εὐτυχία νὰ βοηθῇ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἄλλου. Ζοῦσε μὲ τὴν ἀκλόνητη πίστη γιὰ τὸν θρίαμβο τῶν αἰώνιων ἀξιών στὴν ἀνθρωπότητα, διεπίστωνε ὅτι ὁ ἴδιος θὰ εἶχε κάποιες ἰκανότητες νὰ ἐνώσῃ πνευματικὰ μὲ ὁμάδα νέων ἀνθρώπων σὲ κάποια ἐποχὴ ὄχι μόνον μὲ τὴν πνευματικὴ σαφήνεια τῆς διδασκαλίας του, ἀλλὰ και μὲ ὀλόκληρη τὴν ὄντοτήτά του. Και ὅλα αὐτὰ γιατί ἔφερε μέσα του τόσο καθαρὰ τὴ νεότητα τῆς ζωῆς, ὥστε τὸ βάρος τῆς ἡλικίας κι' ἡ ὠριμότητα τοῦ θίου του νὰ μὴ μπορούν νὰ καταστρέψουν τὴ ζωντανὴ και ρέουσα πηγὴ τοῦ δυναμισμοῦ του. Σὲ ἡλικία 72 ἐτῶν, ὁ ἴδιος λέγει: «Ὁ χρόνος δὲν μπόρεσε νὰ μοῦ ἐλαττώσῃ οὔτε τὴν ἐπιθυμία οὔτε τὴ

εὐχαρίστηση γιὰ διδασκαλία... Συχνὰ διερωτῶμουν νὰ μάθω ἀπὸ ποῦ προ-
ερχόταν ἡ ἐπιτυχία τῆς διδασκαλίας μου. Δὲν εὔρισκα ἄλλους λόγους παρὰ
τοὺς ἑξῆς: «Ἀγαποῦσα ὑπερβολικὰ νὰ συναναστρέφωμαι τῇ νεότητι. Οἱ εὐ-
τυχέστερες ὥρες μου ἦσαν πάντοτε οἱ ὥρες τῶν μαθημάτων μου, τὰ ὁποῖα δὲν
ἔδιναν μόνον στὸ σχολεῖο κατὰ τὴν διδασκαλία τῶν μαθηματικῶν, ἀλλὰ καὶ
στὶς παγοδρομίες, στὸ κολύμβημα, στὶς ἐκδρομές, στὰ σπόρ. Τὴν ἰκανότητα τῆς
σιωπηρῆς χαρᾶς μου, τὴν ὁποία διατηροῦσα ἀπὸ τῆ μητέρα μου, τὴν ἔφερα
καὶ στὴν τάξη, ὅπου σύγχρονα ζοῦσα μ' ἐπιμονὴ τῇ σοφῇ σκέψει καὶ τὴν ἀκριβῆ
ἐκφραση» (1— σελ. 24).

Ὁ Kerschensteiner πιστεύει ὅτι ὁ «πραγματικὸς παιδαγωγὸς σπρώχνεται
ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ ὀρμή, ἡ ὁποία προϋποθέτει τὴν ἀφθαρτὴ νεανικότητα τῆς
καρδιάς. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι ἀρκετὸ νὰ λέγῃ κανεὶς, μὲ ἑλαφρὰ συνείδηση, ὅτι
εἶναι καλὰ προετοιμασμένος, γιὰ νὰ ἐκπληρῶνῃ τὸ ἔργο του.

Ὅφειλε ἐπὶ πλέον νὰ δοκιμάζῃ τὴν εὐτυχία μὲ τὸ ὅτι συμβάλλει στὴν
πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἄλλου, μὲ τὸ ὅτι βλέπει τὸν θρίαμβο τῶν ἀχρόνων
ἀξιῶν τῆς ἀνθρωπότητος» (1— σελ. 145).

Μὲ τὸ ἀνανεωτικὸ του ἔργο ἀπέδειξε ἔμπρακτα ὅτι ἡ παιδαγωγία εἶναι
μεταξὺ ἄλλων κυρίως «ἐνέργεια ἀγάπης».

Μὲ τὶς συνεχεῖς σπουδὲς καὶ μελέτες του καὶ μὲ τὸν προσωπικὸ του στο-
χασμὸ ἐζωντάνεψε τὸν λαὸ τοῦ τόπου του, ἔδειξε τὴν ἀγάπην του πρὸς αὐτὸ
τὸν λαὸ καὶ τοῦ ἔδωσε ἕναν προσανατολισμὸ πολὺ εὐρύτερον, πού θὰ τοῦ
ἐξασφάλιζε τὸ κυριώτερον προνόμιον τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, τὴν ἐλευθερίαν. Ὁ
ἐπισκέπτης τῶν σχολείων του τὸ 1914, Elie Bertrand, διαπιστώνει ὅτι «ἤθελε
σύγχρονα νὰ εἶναι χρησιμὸς καὶ στὴν ἐθνικὴ κοινότητα, μορφώνοντας καλοὺς
πολίτας ἰκανοὺς γιὰ αὐταπάρνηση καὶ στὸ ἄτομον, προσφέροντάς του μιὰ στα-
θερὴ ἐπαγγελματικὴ μόρφωση, πού θὰ τοῦ ἐπέτρεπε ν' ἀνεβῆ τὶς βαθμίδες τῆς
κοινωνικῆς ἱεραρχίας μὲ τὴν ἐργασία του καὶ τὴ διάνοησίν του» (2— σελ. 19).

Συνεχίζεται

ΧΡ. ΚΑΡΑΜΠΑΛΗ
Καθηγητοῦ Θεολόγου

ΣΦΑΛΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΥΣΧΕΡΕΙΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΝ ΑΓΩΓΗΝ*

II. ΣΧΟΛΕΙΟΝ

« Τὸ σχολεῖον φωτίζει τοὺς ἀνθρώπους. Ἀνοίγουν τὰ ὀμμάτια τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν νὰ μάθουν τὰ μυστήρια ».

(Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός. Διδαχὴ σ')

A. — Γενικά τινα

Μετὰ τὴν οἰκογένειαν τὸ σχολεῖον ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν μορφωτικὴν κοινότητα καὶ τὸν πρῶτον σταθμὸν τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ. Διὸ καὶ ἀσκεῖ ἐπὶ τοῦ παιδιοῦ τερασίαν ἐπίδρασιν. Ἐκ τῶν πρώτων, μάλιστα, ἐντυπώσεων τοῦ θὰ ἐξαρτηθῆ κατὰ ἓνα λόγον τόσον ἡ συναισθηματικὴ τοῦ τοποθέτησις εἰς αὐτό, ὅσον καὶ ἡ εὐδοκίμησις τοῦ εἰς πᾶσαν μορφήν ἀγωγῆς. Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀντιλαμβάνεται ὅτι εὐρίσκεται ἐντὸς μιᾶς ὀργανωμένης κοινωνίας, ἑτεροκλήτου μὲν, ἀλλ' ἐν ταύτῳ συγγενοῦς, ἡ ὁποία τοῦ διδάσκει μὲν διὰ τῆς προσφορᾶς καὶ τοῦ μόχθου τῆς τὰ δικαιώματά του, τοῦ τονίζει ὅμως μὲ σποργὴν καὶ κατανόησιν καὶ τὰς πάσης φύσεως ὑποχρεώσεις του. Παρ' ὅλον ὅτι οὐδὲν σχολεῖον, ὅσονδήποτε τέλειον, δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν οἰκογένειαν, ἐν τούτοις ὅλα τὰ πολιτισμένα κράτη ἐπ' αὐτοῦ, βασικῶς, στηρίζουν τὰς ἐλπίδας τῆς ἀναπτύξεώς των. Ἀπὸ δὲ τὴν ποιότητα τῶν ἰδανικῶν καὶ τῶν σκοπῶν ἀφ' ἑνός, καὶ τὴν περιωπὴν τοῦ σχολείου ἐφ' ἑτέρου ἐξαρτᾶται καὶ ὁ πολιτισμὸς ἑνός λαοῦ. Ἡ Ἑλλὰς ἔχει μακρὰν καὶ πλουσίαν ἐκπαιδευτικὴν παράδοσιν. Διὸ καὶ τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον ἔχει ἐπωμοθῆ τὸ βάρος τῆς πραγματώσεως πολλῶν καὶ ὑψηλῶν σκοπῶν μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ βασικώτεροι εἶναι: 1) Ἡ ἀνάπτυξις ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ 2) Ἡ μόρφωσις Ὀρθοδόξου Χριστιαν. φρονήματος. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ Ἐθναπόστολος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός εἶχε στηρίξει τὰς ἐλπίδας τοῦ ὅχι μόνον διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ δούλου τότε Ἑθνους, ἀλλὰ καὶ τὴν διάσωσιν τῆς Ὀρθοδοξίας. « Καλύτερον ἀδελφέ μου νὰ ἔχῃς ἑλληνικὸν σχολεῖον εἰς τὴν χώραν σου παρά νὰ ἔχῃς βρύσας καὶ ποτάμια καὶ ὡσὰν μάθης τὸ παιδί σου γράμματα, τότε λέγεται ἄνθρωπος. Τὸ σχολεῖον ἀνοίγει τὰς Ἐκκλησίας· τὸ σχολεῖον ἀνοίγει τὰ μοναστήρια¹. Δὲν θὰ ἀναφερθῶμεν εἰς τοὺς ἐπὶ μέρου σκοπούς, ἀναλόγως μάλιστα τῶν ὁποίων τοῦτο διεβαθμίσθη, θεωροῦμεν ὅμα

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 250.

1) Διδαχὴ Ε' (Παρά Ἀρχ. Ἀύγουστ. Ν. Καντιώτου «Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός»).

ὕποχρέωσίν μας νὰ τονίσωμεν ὅτι πρέπει νὰ ἀποτελῆ πρῶτιστον μέλημα τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου ἡ «ἐν παιδείᾳ καὶ νοθεσίᾳ Κυρίου»² μόρφωσις τῶν Ἑλληνοπαίδων. Ὅτι δὲ τοῦτο, μακρὰν παντὸς θρησκ. σωβινισμοῦ, ἀποτελεῖ καὶ ἔθνικὴν ἀνάγκην, καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς διακηρύξεως τοῦ πρώτου μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννου Καποδιστρίου. «Πρῶτον καὶ σπουδαιότατον καθῆκον τῆς Ἑλλην. Κυβερνήσεως θεωρῶ τὴν θρησκ. ἀγωγὴν»³. Ὁ ἴδιος δὲ ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Π. Μισαήλ, Ἀρχιμανδρίτην τῆς ἐν Τεργέστη Ὀρθοδ. Ἐκκλησίας, ἔγραφε: «Ἄν ἡ παροῦσα γενεὰ δὲν ἐνδυναμωθῆ ἀπὸ ἀνθρώπους μεμορφωμένους ἐν καλῇ διδασκαλίᾳ καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ἀγίας ἡμῶν πίστεως καὶ τῶν ἠθῶν μας, ἀμφιβάλλω, ὅτι θέλει δυνηθῆ νὰ ἐξισωθῆ πρὸς τὰ ἀποκεκληρωμένα εἰς αὐτὴν ἀγαθὰ παρὰ τῆς (Θείας) Προνοίας»⁴. Παρὰ ταῦτα θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμισθῆ: 1) Ἡ μέχρις ἐμπαιγμοῦ πολλάκις κατὰ τὸ παρελθὸν ἀσυνέπεια τῶν ὑπευθύνων, 2) Ἡ μετὰ μανίας καταπολέμησις τοῦ θρησκ. ιδεώδους τῆς Ἑλλην. Παιδείας ὑπὸ ἀνιφρονούντων παραγόντων καὶ 3) Τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ἐνίοτε σφάλματα, τὰ ὁποῖα διαπράττονται εἰς τὸν χῶρον τοῦ σχολείου περὶ τὴν θρησκευτικὴν ἀγωγὴν, τὰ σοβαρώτερα τῶν ὁποίων ἀναφέρονται: 1) Εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν μέθοδον, 2) Τὸν διδάσκοντα, 3) Τὸ σχολικὸν περιβάλλον καὶ 4) Τὰς θρησκ. σχολ. ἐκδηλώσεις.

Β. — Πνεῦμα καὶ μέθοδος. (νοησιарχία, « ἐλευθεροφροσύνη » καὶ σχηματοποιήσις)

α) Νοησιарχία.

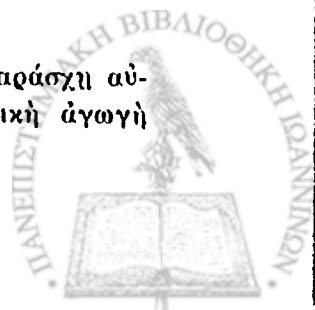
Τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν χωρὶς νὰ παραθεωρῆ καὶ τὰς δύο ἄλλας περιοχὰς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς (νόησιν καὶ βούλησιν), ἀποβλέπον περισσότερον εἰς τὸ συναισθηματικὸν μέρος τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ, ἀνήκει εἰς τὰ κατ' ἐξοχὴν φρονηματιστικὰ μαθήματα τοῦ σχολείου τόσον τῆς Στοιχειώδους ὅσον καὶ τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Ἄλλ' ἐνῶ πάντες δέχονται τὴν ἀποκλειστικότητά του σχεδὸν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν θρησκ. καὶ ἠθικῆς συνειδήσεως — καθ' ἡμῶν αἱ ἐννοιαὶ εἶναι ἀναπόσπαστοι—, ἐν τούτοις εἰς τὴν πρᾶξιν καὶ εἰς τὰς δύο βαθμίδας τῆς ἐκπαιδεύσεως μεταβάλλεται συνήθως εἰς νοησιарχικὸν μάθημα. Τρεῖς δέ, νομίζομεν, εἶναι οἱ κυριώτεροι λόγοι, οἱ ὁποῖοι συντελοῦν εἰς τοῦτο: 1) Ἐσφαλμένη θέσις τοῦ σκοποῦ⁵, 2) Ὑπερβολικὸς ζῆλος καὶ 3) Μορφωτικὸς ναρκισσισμός. Εἶναι δίκαιον ὅμως νὰ λεχθῆ ὅτι εἰς τὸ Δημοτ. σχολεῖον τὸ σφάλμα τοῦτο ἔχει περιωρισμένα ὄρια, ἀφ' ἐνὸς μὲν διότι τὸ παιδί δὲν ἐνθαρρύνει πρὸς τοῦτο τὸν διδάσκοντα, ἐπειδὴ κατὰ τὴν 2αν ἐπταετίαν μόλις ἀρχίζει νὰ σχηματίζῃ ἀφηρημένας ἐννοίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι οἱ διδάσκαλοι εἴτε ἀπὸ ὀρθὴν ἀντίληψιν τῆς ἀποστολῆς των, εἴτε ἀπὸ ἀδιαφορίαν — οὐδὲν κακὸν ἀμγῆς καλοῦ — ἀποφεύγουν τοὺς θρησκευτικοὺς πειραματισμούς. Εἰς τὸ Γυμνάσιον ὅμως τὸ πρᾶγμα ἔχει προσλάβει διαστάσεις πολὺ μεγαλυτέρας ἐκείνων

2) Ἐφεσ. 6,5.

3) Μ. Μεγαλοπούλου — Ἡ Ἄγωγή σ. 496.

4) Ἐπιστολαὶ Καποδιστρίου... Α' τόμος σ. 182.

5) Ἡ διδασκ. τῶν Θρησκ. σκοπὸν ἔχει οὐχὶ νὰ πείσῃ τοὺς παῖδας, ἀλλὰ νὰ παράσῃ αὐτοῖς Θρησκ. γνώσεις (Holfmann) (ιδὲ Δ. Μ. Μωραΐτου, Θρησκ. καὶ ἠθικὴ ἀγωγή σ. 100).

τοῦ Δημοτικοῦ. Ἄν εἰς τὴν ἐσφαλμένην θέσιν τοῦ σκοποῦ, τὸν ζῆλον καὶ τὸν ναρκισσοισμόν, προσθέσωμεν ὡς λόγους τὸ ἀνήσυχον τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, τὴν τάσιν πρὸς χειραφέτησιν, τὴν περὶ μεταφυσικῶν ἰδία προβλημάτων ἀμφιβολίαν, τὴν ροπήν πρὸς κατάκρισιν κ.λπ. κ.λπ., ἀντιλαμβάνεται κανεὶς πόσον δύσκολον εἶναι εἰς τὸν διδάσκοντα νὰ ἀποφύγῃ τὸν πειρασμόν τοῦ διανοητισμοῦ, καὶ νὰ κρατήσῃ τὸ θρησκ. μάθημα εἰς τὰ πλαίσια ἐνὸς ὑποβλητικοῦ συναισθηματισμοῦ. Ἀσφαλῶς πολλοὶ θὰ ἀντεῖπουν, καὶ παρ' ὄλον, ὅτι δὲν δικαιούμεθα νὰ τὸ ἀμφισβητήσωμεν, ὁ σκεπτικισμὸς μας ὑφίσταται καὶ ὡς πρὸς τὸ πόσοι εἶναι, καὶ ὡς πρὸς τὸ πόσον τὸ ἐπιτυχάνουν.

Μία ἄλλη αἰτία, ἡ ὁποία διευρύνει τὸ σφάλμα, εἶναι τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν. Τὸ μέχρι τοῦ 1964 ἰσχύσαν ἀναλυτ. πρόγραμμα τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν εἰς τὴν Μ. Παιδείαν, διὰ τοῦ ὁποίου σοβαρῶς ὑπεστηρίζετο ὅτι εἴχομεν ἀπαλλαγῇ τῆς Ἐρβαρτιανῆς νοσηρχίας, ἐθεωρεῖτο παρὰ πάντων σχεδὸν ὡς ἀπωστεωμένον καὶ ὅλοι ἐπεσήμιαν τὴν ἀνάγκην ἀναπροσαρμογῆς του εἰς τὰ δεδομένα καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς παρούσης γενεᾶς. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν συνεχείᾳ ὅμως τεθὲν ἐν ἰσχύϊ ἐπὶ τῆς διαβοήτου «Ἐκπαιδευτικῆς Μεταρρυθμίσεως», ὡς πρὸς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος θέμα τοῦλάχιστον, δὲν κατώρθωσε νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν, ἀπεναντίας μάλιστα, ὑπῆρξεν, ὡς ἐφάνη εἰς τὴν πράξιν, ἐξαιρετικῶς βεβαρυμένον ἀπὸ ἀπόψεως διδακτέας ὕλης. Καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἄλλως ἐφ' ὅσον ἡ διδακτέα ὕλη τῶν θρησκ. τῶν ἑξ. γυμνασιακῶν τάξεων ἔπρεπε νὰ δοθῇ, ἐν περιλήψει ἔστω, εἰς τὰς τρεῖς πρώτας, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν καὶ τὸν πρῶτον κύκλον. Τοῦτο ἰσχύει μὲ ὠρισμένας τροποποιήσεις ἀκόμη καὶ σήμερον. Βεβαίως, ἐφ' ὅσον τὸ Γυμνάσιον εἶναι χωρισμένον εἰς δύο κύκλους, εἶναι ἀνάγκη νὰ δοθῇ ἕνας κύκλος θρησκ. γνώσεων, ἐπὶ τῇ προῦπεί, ὅτι μεγάλο ποσοστὸν μαθητῶν μετὰ τὰς τρεῖς πρώτας τάξεις θὰ ἐξέλθουν εἰς τὴν κοινωνίαν. Τοῦτο ὅμως κατὰ 90% δὲν συμβαίνει, μὲ ἀποτελέσματα οἱ μὲν μαθηταὶ τῶν τριῶν πρώτων τάξεων παρὰ τὴν μικρὰν ἡλικίαν των νὰ εἶναι περισσότερον βεβαρυμένοι ἀπὸ ἀπόψεως ὕλης, οἱ δὲ τῶν τριῶν ἀνωτέρων νὰ ἀναμνησκάζονται ἐν πολλοῖς τὰ προηγούμενα. Οὕτως ὅμως ἐχόντων, ὁ διδάσκων εἶναι ὑποχρεωμένος, προκειμένου νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος, νὰ διδάσκῃ εἰς ἐκάστην διδακτικὴν ὥραν δύο, τρία ἐνίοτε καὶ τέσσαρα ἀντικείμενα, οὐκ ὀσπανίως διάφορα ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ βιωματικότης κατασιρέφεται καὶ τὸ μάθημα γίνεται ἐγκεφαλικὸν καὶ τὸ παιδί ὑπὸ τὸ βάρος τῆς «προσφορᾶς(!)» προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ, νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ περισσότερα, χωρὶς ἀσφαλῶς νὰ δύναται νὰ βιώσῃ ἐντονώτερον ὀλιγώτερα ἔστω πράγματα. Ἐχομεν τὴν συναίσθησιν, ὅτι ἡ ἄσκησις συστηματικῆς καὶ ἐνδελεχοῦς κριτικῆς ἐνὸς ἀναλυτικοῦ προγράμματος εἶναι ἔργον ἄλλων. Ἡμεῖς ἀπλῶς, καὶ ἀκροθιγῶς προβαίνομεν εἰς τὴν διαπίστωσιν αὐτὴν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀπόψεώς μας, ἡ ὁποία φαίνεται νὰ εἶναι ἄποψις καὶ ἄλλων, ὅτι τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν — καθ' ἡμᾶς ὅμως ὡς πρὸς τὰς τρεῖς πρώτας τάξεις — «τὸ βαρύνει διδακτικὸς ὑλισμὸς»⁶⁾. Πιστεύομεν, ὅμως, ὅτι ἡ προσθήκη τῆς τρίτης διδακτικῆς ὥρας εἰς τὸ μάθημα τῶν θρησκ. ὡς κλάδος Πατερικῶν κειμένων ὄχι μόνον δὲν θὰ καταστήσῃ τὸ μάθημα διδακτικῶς «ὕλκιώτερον», ἀλλὰ θὰ ἀποιελέσῃ ὅπωςδήποτε ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις λύσιν τοῦ ζητήματος. Ἡ νέα διδακτικὴ ὕλη, ἀπόσταγμα τῆς Πατερικῆς φιλολογίας καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας ποιήσεως, θὰ καταστήσῃ καὶ τὴν ἄλλην (ὑ

6) Κ. Κούφια, Ἡ διδασκαλία τῶν Φιλολογ. μαθημ. καὶ τῶν Θρησκευτικῶν, σ. 135.

λην) περισσότερον πρόσφορον καὶ εὐπειωτέραν. Θὰ δοθῆ δὲ ὅπωςδήποτε ἡ εὐκαιρία εἰς τὸν θεολόγον, ὅπου εἶναι δυνατὸς ὁ συνδυασμὸς, νὰ γίνῃ διὰ τοῦ Πατερικοῦ πνεύματος περισσότερον ἐποπτικὸς καὶ ἐπομένως περισσότερον βιωματικὸς. Ἄρκει ὅμως τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα νὰ ἀποβλέπῃ περισσότερο εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ καὶ ὀλιγώτερον εἰς τὴν ποσότητα τῆς ὕλης καὶ νὰ εἶναι περισσότερο «ἐλαστικὸν» καὶ ὀλιγώτερον ἀπαιτητικὸν εἰς τρόπον ὥστε νὰ παρέχεται εἰς τὸν διδάσκοντα ἡ εὐκαιρία πρὸς ἐπιλογὴν τῆς κατὰ περίστασιν διδακτέας ὕλης διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐπιτύχῃ τὴν «συνάντησιν» μετὰ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ. Δὲν θὰ ἐπεκταθῶμεν εἰς ἄλλα μέσα διὰ τῶν ὁποίων ἐξασφαλίζεται ἡ βιωματικότης τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν. Ἀρκούμεθα μόνον εἰς τὴν ἄποψιν, ὅτι «πρέπει νὰ ἀκούεται περισσότερο εἰς τὰ σχολεῖα μας τὸ θρησκευτικὸν ἄσμα καὶ τὸ κείμενον τῆς Γραφῆς»⁷.

β' — Σχηματοποιήσις καὶ «Ἐλευθεροφροσύνη».

Ἡ διδακτικὴ μέθοδος, ἀποτέλεσμα φυσικοῦ ταλάντου, εὐρείας μορφώσεως, ἀμέτρου ἐνδιαφέροντος καὶ μακροχρονίου κόπου, ἀποτελεῖ βασικὴν ἀρχὴν τῆς διδακτικῆς. Ὡς καρπὸς μόχθου καὶ πείρας εἶναι λίαν ὑπολογίσιμος. Εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ συμβαίῃ μετὰ αὐτὴν ὅ,τι μετὰ τὸν ἥλιον, ὁ ὁποῖος, ὡς γνωστὸν, «ὠριμάζει μὲν τοὺς καρποὺς, μαραίνει ὅμως τὰ ἄνθη». Διὸ καὶ «ἡ σχηματοποιήσις διὰ τὸ μάθημα τῶν θρησκ. τούλάχιστον, εἶναι ἀπορρίψιμος» κατὰ τὸν καθηγητὴν Δ. Μωραΐτην⁸. «Ὅχι ἡ μέθοδος, ἀλλὰ ἡ προσωπικότης τοῦ διδάσκοντος, φράφει ἐπίσης ὁ Hildebrandt, ὅχι γνώσεις ἀλλὰ ἐνθουσιασμὸς γιὰ τὸ ἀληθινόν, τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ ὠραῖον»⁹. Τὸ σφάλμα τοῦτο ἀναφέρεται συνήθως 1) εἰς τὴν διδακτέαν ὕλην, 2) τὴν διδακτικὴν μέθοδον καὶ 3) τὴν μετὰ τῶν μαθητῶν συναναστροφὴν. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, νομίζομεν, ὅτι εἰς μὲν τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον δύναται καὶ πρέπει ὁ διδάσκων νὰ εἶναι περισσότερο συνεπὴς εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ προγράμματος προβλεπομένην ὕλην. Εἰς τὸ Γυμνάσιον ὅμως καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις αὐτοῦ, ἐπιβάλλεται, ὅπως ὁ διδάσκων κινεῖται ἐλευθέρως διὰ νὰ κατορθώῃ νὰ εὐρίσκῃ περισσότερα σημεῖα ἐπαφῆς μετὰ τῆς ἐκρηκτικῆς ἰδίας σήμερον νεολαίας. Ὅσον ἀφορᾷ ἀκολούθως εἰς τὴν διδακτικὴν μέθοδον καὶ πάλιν, ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ δουλικὴ προσκόλλησις ἀποτελεῖ οὐσιῶδες σφάλμα, τὸ ὁποῖον ἀναμφιβόλως ἔχει ἐπιπτώσεις εἰς τὴν θρησκ. ἀγωγὴν. Τέλος ἡ συναναστροφὴ τοῦ διδάσκοντος μετὰ τῶν παιδιῶν, οἰκειότερα κατὰ τὴν Στοικ. Ἐκπαίδευσιν, πρέπει καὶ εἰς τὴν Μ. Παιδείαν νὰ διακρίνεται ὅπωςδήποτε δι' οἰκειότητα, ἀλλὰ ταυτόχρονον νὰ εἶναι περισσότερο διακριτικὴ, σοβαρὰ καὶ οὕτως εἰπεῖν αὐθεντικὴ. Ἐν οὐδεμίᾳ ὅμως περιπτώσει ἐπιτρέπεται νὰ εἶναι βλοσυρὰ καὶ ἀποκρουστικὴ¹⁰. Ἀπὸ τοῦ σημείου ὅμως αὐτοῦ ἀρχίζει τὸ δεύτερον σφάλμα, σοβαρώτερον ἴσως τοῦ πρώτου, ἡ λεγομένη «ἐλευθεροφροσύνη». Ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως, ὅπως καὶ

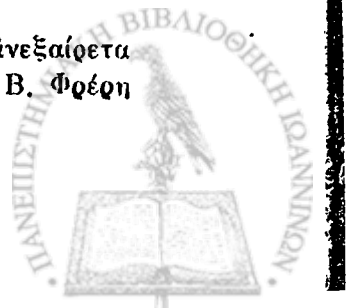
7) Ἡ ἄποψις αὕτη διετυπώθη πρὸ τῶν περὶ πατερικῶν κειμένων ἀποφάσεων τοῦ Ἐπιτομίου Παιδείας.

8) Πρακτικὰ Γ' Πανελλήν. Θεολογ. Συνεδρίου, σ. 110.

9) Δ. Μ. Μωραΐτου μνημ. ἔργ. σ. 195.

10) Εὐριπίδου Κωνσταντοπούλου μνημ. ἔργ. σ. 145

11) «Πρέπει νὰ αἰσθανόμαστε ἀγάπη γιὰ ὅλους. Ἡ οἰκειότητα ὅμως μετὰ ὅλους ἀνεξαιρέτα δὲν εἶναι ὠφέλιμη» (Thomas A. Kempis, Ἡ μίμησις τοῦ Χριστοῦ — Ἀπόδ. Β. Φορῆ σ. 12).

κάθε είδος έλευθερίας, έφ' όσον σέβεται τήν έλευθερίαν του άλλου, αποτελεί ίερόν δικαίωμα του ανθρώπου. Οί ούτως δέ σκεπτόμενοι, έκφραζόμενοι και πρό παντός ένεργοῦντες ύπηρετοῦν πράγματι τήν άρετήν. Θα ήτο, έπομένως, τούλάχιστον παραλογισμός, ό χαρακτηρισμός τής έλευθερίας του φρονήματος ως σφάλματος. Έν τούτοις όμως πολλάκις υπό τήν πρόφασιν τής έλευθερίας και τήν κάλυψιν αύτης κακοποιείται ή αλήθεια. Υπό τήν έννοϊαν αύτήν, τής συγκαλύψεως δηλονότι τών άδυναμιών μας, τής όλιγωρίας και τής άδιαφορίας, θεωρούμεν αύτήν σφάλμα παιδαγωγικής τακτικής. Άνεξέλεγκτος υίοθέτησις οίασδήποτε τακτικής έκ τών άνωτέρω έχει ως άποτέλεσμα τήν διάπραξιν άντιστοίχως επί μέρους σφαλμάτων, μερικά τών όποιών παραθέτομεν: 1) Άπαγόρευσις έρωτήσεων επί εύρυτέρων θεμάτων, 2) Περιορισμοί και άπαγορεύσεις 3) Καχυποψία, 4) Στραγγαλισμός τής κριτικής σκέψεως, έξ άλλου, 5) ύπερβολική οίκειότης, 6) άνοχή άυθαδείας και άπρεπών έκδηλώσεων, 7) βερμπαλισμός 8) άκαιροί και άγονοί συζητήσεις κ.λπ. Δέν θα έπιχειρήσωμεν άνάλυσιν τούτων με τήν πεποίθησιν, ότι και άπλή παράθεσις ώρισμένων είναι ίκανή νά δείξη τό μέγεθος τής ζημίας. Βέβαιον πάντως είναι, ότι διά μέν τής άκαλινώτου έλευθερίας είναι δυνατόν νά μεταβληθῆ ή τάξις εις άναρχουμένην κοινότητα¹², διά δέ τής διδακτικής σχηματοποίησεως ό μέν διδάσκων νά καταστῆ άπλοῦς χειρῶναξ, ή δέ προσπάθειά του πρός «συνάντησιν» μετά του μαθητου νά μετατραπῆ εις «μάχην» ίσως, έφ' όσον ό ίδιος «βαδίζει πρός συνάντησίν του ως κατακτητής»¹³.

Γ. — Ό διδάσκων (ή φωνή του παραδείγματος).

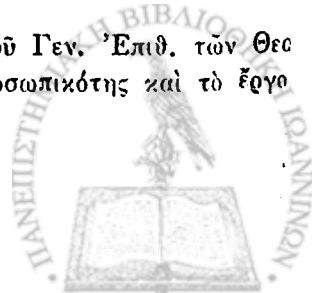
Είναι ανάγκη νά διευκρινισθῆ έξ αρχής, ότι δέν πρόκειται νά άσχοληθώμεν γενικῶς με τόν διδάσκοντα τό μάθημα τών θρησκ. και τό έργον του. Περί αύτου έχουν γραφῆ πολλά¹⁴. Ημεῖς ένταῦθα θα αναφερθώμεν εις τήν άνυπολόγιστον όντως ζημίαν, ή όποία είναι δυνατόν νά προκληθῆ εις τήν ψυχήν του παιδιου, όσον άφορᾷ εις τήν θρησκ. και ήθικήν του μόρφωσιν έκ τής άδιαφορίας και του κακοῦ παραδείγματος του διδάσκοντος.

Έχει τόσον πολὺ τονισθῆ ή δύναμις και ή σημασία του παραδείγματος ως μέσου άγωγῆς, ώστε μόλις αισθανόμεθα τήν ανάγκην νά εἴπωμεν ότι τούτο είναι κεφαλαιώδους σημασίας διά τήν θρησκ. άγωγήν και εις τās δύο βαθμίδας τής Έκπαιδεύσεως, τήν Στοιχειώδη δηλαδή και τήν Μέσην. Δυσκόλως μάλιστα θα ήδύνατο κανείς νά κάμη διάκρισιν μεταξύ του διδάσκοντος τὰ θρησκευτικὰ εις τό Δημοτικόν σχολεῖον και του θεολόγου διδάσκοντος εις τό Γυμνάσιον ως πρός τήν σημασίαν αύτῶν ως παραγόντων θρησκ. άγωγῆς, πρώτον, διότι ό διδάσκαλος είναι ό πρώτος ό όποιος παρέχει συστηματικήν θρησκ. μόρφωσιν επί του συνόλου τῶν νέων και δεύτερον, διότι ή πρώτη σχολική έξαετία του έπιτρέπει άπολύτως νά άσκῆ επ' αύτῶν άποφασιστικήν επίδρασιν. Πράγματι είναι τοιαύτη ή γοητεία, τήν όποϊαν άσκει επί του νέου ό διδάσκαλος έ-

12) Léon Barbey, 'Η άγωγή: Μία συνάντησις — Μετάφρ. Β. Α. Χαρώνη, «ΕΛΛΗΝΧΡ. ΛΓΩΓΗ» 'Ιανουάριος 1960.

13) Β. Α. Χαρώνη, Προσφορά και ύπερβολαί τής Σχολ. έργασίας («ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΓΩΓΗ» 'Ιανουάριος 1964).

14) Τελευταίως έκυκλοφόρησε ειδική, έμπεριστατωμένη έργασία του Γεν. Έπιθ. τῶν Θεολόγων Ε' Περιφερείας κ. Β. Χαρώνη υπό τόν τίτλο «'Η προσωπικότης και τὸ έργον του Θεολόγου Έκπαιδευτικοῦ».

πὶ παντός ζητήματος. πρὸ πάντων δὲ ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν, ὥστε καμμία ἀγωγή, καμμία αὐτόχρομα δύναμις νὰ εἶναι ἰκανὴ νὰ ἀποσβῆσῃ τὰς πρώτας ἐκείνας ἐντυπώσεις. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν δικαίως καὶ προσφυῶς ἀπεκλήθη «ἥλιος τῆς τάξεως» (Κοιμένιος¹⁵), καὶ παρ' ὅλον «ὅτι διδάσκαλος ἀρετῆς ἀδύνατον εἶναι ἄνθρωπος»¹⁶, πιστεύομεν ὅτι ὁ καλὸς διδάσκαλος δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἀρχὴν τοῦ κύκλου μιᾶς ὀρθῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς. Πρέπει ἐν τούτοις ἀπεριφράστως νὰ λεχθῆ, ὅτι, παρὰ τὰς φιλοτίμους καὶ τόσον ἐπαινετὰς προσπαθείας, αἱ ὁποῖαι καταβάλλονται ὑπὸ πολλῶν συναδέλφων τῆς Στοιχ. Ἐκπαίδευσως διὰ τὴν θρησκ. ἀγωγήν τῶν Ἑλληνοπαίδων, διαπράττονται ἀρκετὰ καὶ μάλιστα σοβαρὰ σφάλματα ὅπως: ἡ ἀδιαφορία, τὸ κακὸν παράδειγμα καὶ κάποτε ἡ ἀπροσημάτιστος πολεμικὴ ἐναντίον τῆς θρησκείας. Παρὰ τὴν ὀρθὴν γραμμὴν, ἡ ὁποία ὑπευθύνως χαράσσεται καὶ παρὰ τὰς θερμὰς συστάσεις τοῦ συνόλου σχεδὸν τῶν ἀρμοδίων ἐποπτικῶν ὀργάνων, δὲν ἔχει κατανοητῆ ἐπαρκῶς καὶ δὲν ἔχει καταστῆ συνείδησις ὅλων τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων, ὅτι ἡ θρησκεία ἀποτελεῖ τὴν βάσιν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς Παιδείας τοῦ ἀνθρώπου. «Πᾶσα ἀγωγή, γράφει ὁ Diesteriveg εἰς τὸν «ὀδηγὸν πρὸς μὀρφωσιν τῶν Γερμανῶν Δημοδιδασκάλων, ἵνα φέρῃ τοὺς καρπούς αὐτῆς πρέπει νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς θρησκείας. Ἡ ἀγωγή ἢ μὴ στηριζομένη ἐπὶ τῆς θρησκείας εἶναι ἄκαρπος... Ἡ ἀγωγή ἢ μὴ στηριζομένη ἐπὶ τῆς Χριστιαν. πίστεως εἶναι ἐλλιπής»¹⁶. Ἡ ἀπροθυμία ὀρισμένων νὰ κατανοήσουν τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ἔχει ὡς συνέπειαν νὰ ἀδιαφοροῦν διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν θρησκευτικῶν καὶ τὴν θρησκ. ἀγωγήν γενικώτερον, νὰ ἐκφράζωνται μὲ περιφρόνησιν διὰ τὴν θρησκείαν καὶ νὰ θέτουν τὴν ἀξίαν τοῦ μαθήματος εἰς ἥσσονα μοῖραν. Μὲ τὴν πρόφασιν δέ, ὅτι δὲν εἶναι θεολόγοι, ἡ ἀδιαφορία αὐτὴ ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὴν εὐθύνην προσφορᾶς καλοῦ παραδείγματος, διὰ νὰ φθάσῃ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἀρνησιν καὶ τὴν πολεμικὴν ἐναντίον τῶν θρησκευτικῶν ἀξιῶν. Ὁ τελευταῖος ἐμφύλιος πόλεμος ἀπεκάλυψε τὴν βαθεῖαν κρίσιν καὶ φθορὰν τῆς συνειδήσεως ἐνίων ἐκπαιδευτικῶν καὶ τὴν μεταβολὴν των εἰς κατευθυνόμενα ὄργανα πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἐχθρῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος. Ἴδου πῶς ἐκθέτει καὶ χαρακτηρίζει τὴν στάσιν διδασκάλων ὁ Π. Μελίτης, ὑπεύθυνος καὶ σεβαστὴ πνευματικὴ μονὰς τῆς ἐποχῆς μας: «...Ἐδῶ στὸν τόπον μας, εἶδαμε δασκάλους καὶ δασκάλας, νὰ δείχνουν τέτοια ἔλλειψι σεβασμοῦ, εὐπρεπείας, ἀνθρωπιᾶς ἀπέναντι στὶς θρησκ. ἀξίες πού θυμίζουν τὸν ισουχτερὸ ἐξουθενωτικὸ ἔλεγχον, ὅχι πὰς Χριστιανῶν ἀλλὰ ἀρνητῶν ὀλκῆς ὅπως ὁ Βολταῖρος. Ἡ Ἑλληνίδα δασκάλα, πού μπροστὰ στὶς μαθήτριές της ποδοπατεῖ μιὰν ἱερὴ εἰκόνα ἢ χλευάζει τὴν θρησκευτικὴν πίστι καὶ μάλιστα μὲ ἐπιχειρήματα πού δείχνουν παχυλοτάτην ἀγνοία, δὲν κάνει κἄν ἀθεῖσμον μὲ τὴν ἀρρωστημένη ἔστω Εὐρωπαϊκὴ μορφή. Κάνει μιὰ βδελυρὴν βαρβαρότητα, πού ἐπροκάλεσε ὅταν παρουσιάστηκε στὴ Γαλλικὴ ἐπανάστασι τὶς διαμαρτυρίες, τοὺς κεραυνούς, μὰ καὶ τὴν ἄμεση καὶ ἀμείλικτη ἐπέμβασι ἐνὸς Νταντόν, ἐνὸς Ντεμουλὲν καὶ ἀκόμα ἐνὸς Ροβε-οπιέρου»¹⁷.

Εἰς τὴν Μ. Παιδείαν τὸ πρόβλημα, παρ' ὅτι τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα τὸ συνθέτουν εἶναι ἐν πολλοῖς διάφορα, εἶναι ὀξύ, ἂν μὴ ὀξύτερον. Ἡ θρησκ. ἀγωγή κατὰ τὴν δευτέραν σχολ. ἐξαετίαν εὐρίσκει τοὺς νέους εἰς τὰς ἐπάλξεις τῆς ἐφηβείας. Τὸ ὀμαδικὸν πνεῦμα, ἡ τάσις πρὸς ἡρωοποίησιν καὶ χειραφέτησιν, ἡ

15) Ὁριγεν. Ε. Π. τ. 15 — 211,1.

16) Μιχ. Σαζέλλαροπούλου, Ἄγωγή καὶ Θρησκεία, σ. 99.

17) Π. Μελίτης, Γιά ν' ἀνάξιη ὁ δρόμος σ. 129.

ροπή πρὸς κρίσιν καὶ κατάκρισιν, ἡ ἀμφιβολία περὶ πάντων εἶναι μερικὰ ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικά της. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ὁ νέος ἀντιλαμβάνεται ἐπακριβῶς τὴν ἐξειδίκευσιν τῆς ἀγωγῆς. Γνωρίζει ὅτι ἡ θρησκ. ἀγωγή εἶναι ἔργον εἰδικοῦ παιδαγωγοῦ, τοῦ θεολόγου. Ἡ φωνὴ τοῦ παραδείγματος εἶναι πλέον εὐδιάκριτος. Τίποτε τὸ ἀνεύθυνον καὶ σκιῶδες. Καλὸν ἢ κακὸν παράδειγμα ἔχει κατὰ ἓνα ποσοστὸν ἀνάλογα ἀποτελέσματα. Πᾶσα παρέκκλισις ἢ μᾶλλον πᾶσα ὑποψία παρεκκλίσεως ἔχει ὡς συνέπειαν ὄχι μόνον τὴν κρίσιν ἢ ἔστω τὴν κατάκρισιν, ἀλλὰ, δυστυχῶς, τὴν ἄρνησιν καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς θρησκευτικῆς. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν νέων ἡ ἐφευρετικὴ διάθεσις σφαλμάτων, διὰ τὰ ἀπορρίψουν προφασίζόμενοι τὰς θρησκ. ἀξίας καὶ πᾶν ὅ,τι σχετίζεται μὲ αὐτάς. Ὅθεν ἡ εὐθύνη ἡμῶν τῶν θεολόγων ὡς ἐκπαιδευτικῶν παραγόντων εἶναι μεγίστη. Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι δὲν ἰστάμεθα πάντες καὶ πάντοτε εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀποστολῆς μας. Βεβαίως δὲν δυνάμεθα εὐκόλως νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸ σύνολον τῶν συγχρόνων θεολόγων ἀδιαφορίαν περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν θρησκευτικῶν τῶν καθηκόντων, καὶ αἱ περιπτώσεις ἀρνήσεως καὶ πολεμικῆς ἐναντίον τῆς θρησκευτικῆς εἰς τὸν χῶρον τῆς Μ. Παιδείας, τοῦλάχιστον, εἶναι οπανιώταται. Ὑφίσταται ὅμως ὡς βασικὸν σφάλμα μας ὁ κακὸς παραδειγματισμὸς, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν συγκεκριμένως τῆς ἀσυνεπείας μεταξὺ λόγων καὶ ἔργων. «Ἄνθρωπος, ὅμως, λέγει ὁ Ἀββὰς Ποιμὴν διδάσκων καὶ μὴ ποιῶν ἂ διδάσκει, ὁμοίός ἐστι κρήνη, ὅτι πάντα ποτίζει καὶ πλύνει ἑαυτὴν δὲ οὐ δύναται καθαρῶσαι»¹⁸. Αὐτὴ δὲ ἡ ἀσυνεπεία εἶναι μία τῶν πολλῶν αἰτιῶν τῆς κρίσεως τῆς θρησκευτικότητος τῶν νέων. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τούτου ἀρκεῖ ἀπλῆ σύγκρισις τῆς ἐποχῆς μας μὲ ἐκείνην τῶν πρώτων χριστ. χρόνων. Τότε ὀλίγοι ἄνθρωποι ὀλιγώτερα ἴσως γνωρίζοντες, ἀλλὰ «σεμνῶς καὶ ἀγνῶς διδάξαντες τὸν λόγον τοῦ Κυρίου καὶ μηδὲν ὄλως νοσφισάμενοι εἰς ἐπιθυμίαν πονηράν, ἀλλὰ πάντοτε ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ πορευθέντες»¹⁹, ἐπέτυχον τόσα πολλά. Ἡμεῖς σήμερον παρὰ πάντα ὅσα φανερώς καὶ ἀφανῶς λέγονται καὶ πράττονται, ὅπωςδήποτε ὑπολειπόμεθα ἐκείνων ὄχι μόνον κατ' ἀναλογίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ποιότητα Χριστ. φρονήματος καὶ ἔργα Χριστιανικῆς εὐποιᾶς καὶ ἀγάπης.

Μεγάλην ἀσφαλῶς μερίδα εὐθύνης δι' αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἔχομεν καὶ ἡμεῖς οἱ Θεολόγοι, οἱ ὅποιοι ὡς μισθωτοὶ καὶ ἀμφιρέποντες πολλάκις δὲν κατωρθώσαμε πάντοτε νὰ ἀξιοποιήσωμεν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς νεότητος τὸ ὑψηλὸν περιεχόμενον τῆς πίστεώς μας. Ὁ προβληματισμὸς ἐπὶ παντὸς ζητήματος, ὅταν κατευθύνεται ἀπὸ καλοπροαίρετον διάθεσιν, εἶναι δημιουργικὸς. Ἐν οὐδεμιᾷ ὅμως περιπτώσει δικαιολογοῦνται ἀμφιβολίαι περὶ τὴν πίστιν εἰς ἓνα διδάσκοντα Θεολόγον. Ἐφ' ὅσον πάντως δι' οἰονδήποτε λόγον ὑπάρχει, εἶναι ἐπάναγκες νὰ δοθῇ μία ἐλευθέρα καὶ ἀνεπηρέαστος ἀπάντησις προτοῦ νὰ ἀναλάβῃ ὑπεύθυνον ἔπαλξιν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν πρὸς προαγωγὴν τῆς θρησκ. ἀγωγῆς τῶν νέων. Τὴν ἀνάγκην δὲ αὐτὴν ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ἀν συγκρίνῃ τὴν ψυχικὴν κατάστασιν κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀμφιβολίας καὶ τῆς πάλλης μὲ ἐκείνην τῆς ἐσωτερικῆς βεβαιότητος περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεώς του, ὅταν μάλιστα εἶναι εὐχυμὸς καρπὸς ἀγῶνος καὶ χάριτος. Οὐδέποτε ὁ Θεολόγος θὰ δυνηθῇ νὰ ἀποκρύψῃ ἀπὸ τὸν διαισθητικὸν Ἕλληνα νέον ὄχι ἀμφιβολίας, ἀλλὰ ἀπλοῦν κραδασμὸν πίστεως. Κάθε προσφορά τους τότε ἀποτελεῖ ἔμπαιγμὸν τοῦ Θεοῦ, τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς ἐλέγχθη ὅτι τὸ χειρότερον πρᾶγμα εἶναι νὰ ἔχετε θρησκ. διδασκαλίαν ἀπὸ ἄ-

18) Π. Β. Πάσχου, Τὸ Γεροντικὸν σ. 68.

19) Ποιμὴν τοῦ Ἐρμᾶ Ε.Π. τ. 3ος — 100,5.

θρώπους, ποὺ εἶτε δὲν πιστεύουν εἶτε μισοπιστεύουν» (Bovet)²⁰.

Δ. — Δυσχέρειαι ἐκ τοῦ σχολ. περιβάλλοντος (Ἐλλειψις ἐποπτικῶν μέσων, Καλοπροαίρετοι παρεμβασμοί, Ὑποτίμησις τῆς ἀξίας τῆς Θρησκ. ἀγωγῆς, Προσχηματισμένη πολεμική).

Τόσον τὸ ἄψυχον ὅσον καὶ τὸ ἔμψυχον σχολ. περιβάλλον ἐντὸς τοῦ ὁποίου διαθερμαίνεται ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν εἶναι δυνατόν, ἀθελήτως κατὰ κανόνα, νὰ δυσχεραίνῃ τὸ ἔργον τῆς Θρησκ. ἀγωγῆς διὰ τὴν ὁποίαν, ὡς πολλαχοῦ ἐτονίσθη, τὸ σχολεῖον τόσας καταβάλλει προσπάθειας. Αἱ κυριώτεραι δὲ δυσχέρειαι εἶναι:

α) Ἡ ἔλλειψις ἐποπτικῶν μέσων.

Τὸ μάθημα τῶν Θρησκ. παρ' ὅλον ὅτι δὲν εἶναι πειραματικόν, ἔχει καὶ τοῦτο ἀνάγκην καρτῶν, φωτογραφιῶν, τοπογραφικῶν ἀρχαιολ. διαγραμμαμάτων, φωτεινῶν διαφανειῶν (Silghts) ταινιῶν μικροῦ μήκου κ.λπ. Ταῦτα, σχεδὸν ὅλα, ἐλλείπουν ἐκ τῶν περισσοτέρων σχολείων τῆς Μ. Παιδείας. Βεβαίως ἡ ἔλλειψις αὐτὴ ἰσχύει καὶ δι' ἄλλα μαθήματα, οὐκ ἴσως καὶ δι' αὐτὰ τὰ καθαρῶς πειραματικά. Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τονισθῇ, ἐξ ὧν τοῦλάχιστον ἔχομεν ὑπ' ὄψιν, εἶναι ὅτι εἰς τὴν προσπάθειαν καλύψεως τῶν ἀναγκῶν τούτων τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν συνηθέστατα ἀγνοεῖται. Εὐτυχῶς ὅμως ὅτι ἡ προθυμία τῶν μαθητῶν ἔρχεται νὰ ἀναπληρώσῃ ἐκ τῶν ἐνόντων τὸ κενόν.

β) Καλοπροαίρετοι παρεμβασμοί.

Παρ' ὅλον ὅτι ἡ διάθεσις εἶναι τὸ βαιοκώτερον στοιχεῖον ἀξιολογήσεως μᾶς πράξεως ἐν τούτοις καὶ τὸ ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας. Εἶναι λίαν παρήγορος ἡ διαπίστωσις, ὅτι πολλοὶ συνάδελφοι ἄλλων ἐιδικοτήτων ἐπιδεικνύουν ἐνδιαφέρον ζωηρότερον πολλακίς καὶ ἡμῶν τῶν Θεολόγων διὰ τὴν θρησκ. καὶ ἠθικὴν προκοπὴν τῶν νέων. Τυχὸν ἀπόρριψις ἢ ἔστω προσπάθεια μειώσεως τῆς πολυτίμου αὐτῆς προσφορᾶς, ἡ ὁποία εἶναι ἀπόρροια ὑγιῶν Χριστ. πεποιθήσεων καὶ συναισθήσεως εὐθύνης πέραν τοῦ τυπικοῦ καθήκοντος, προδίδει ἐμπάθειαν καὶ ἐγωϊστικὴν μονομέρειαν. «Τί γάρ; παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται καὶ ἐν τούτῳ χαίρω· ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι»²¹. Εἰλικρινῶς χαίρομεν μετὰ τοῦ Παύλου διὰ τὴν συμπράσασιν εἰς τὸ ἔργον μας μετὰ τὴν ἐλπίδα, ὅτι τοῦτο «ἀποθήσεται εἰς σωτηρίαν»²². Θὰ πρέπει ὅμως νὰ λεχθῇ, ὅτι αἱ τόσον καλοπροαίρετοι παρεμβάσεις, ὅταν γίνονται ἄνευ προσυνηνοήσεως καὶ συνεργασίας μετὰ τοῦ Θεολόγου ὡς ὑπευθύνου σχολ. παράγοντος, ἀποβαίνουν ἐπιζήμια καὶ δυσχεραίνουν τὸ ἔργον τῆς Θρησκ. ἀγωγῆς. Δὲν γίνεται λόγος περὶ τῆς θρησκ. ἀληθείας, ἡ ὁποία ἀντέχει εἰς πᾶσαν λογικὴν, ἀλλὰ περὶ ἀδεξίων καὶ ἀνευθύνων ἐπεκτάσεων πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἄλλων σκοπῶν μετὰ ἀποτέλεσμα τὴν παρέκκλισιν ἀπὸ

20) Ὑλ. Ἀσπώτου, Τὸ παιδὶ καὶ ἡ Θρησκ. διαπαιδαγώγησις σ. 121.

21) Φιλ. 1, 18.

22) Φιλ. 1, 19.

τοῦ σκοποῦ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν πνεύματος μισαλλοδοξίας καὶ ἐμπαθείας. Πάσομεν εἰλικρινῶς δι' αὐτὸ καὶ λυπούμεθα.

γ) Ὑποτίμησις τῆς σημασίας τῆς Θρησκ. ἀγωγῆς.

Θὰ εὐρεθῶμεν ἐκτὸς πραγματικότητος ἂν γενικεύσωμεν τὴν θέσιν αὐτῆν. Καὶ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα δὲν μᾶς παρέχουν — εὐτυχῶς — τὴν εὐχέρειαν αὐτῆν. Εἶναι ὅμως ἀληθές, ὅτι ἔστω καὶ εἰς μικρὰν κλίμακα, ὑποτιμᾶται ἡ ἀξία καὶ ἡ σημασία τῆς θρησκ. ἀγωγῆς. Βεβαίως δὲν ἔχομεν δεδηλωμένην ἀντίθεσιν. Διάχυτον ὅμως εἶναι τὸ πνεῦμα ἐνὸς ἐμεικτοῦ συμβατισμοῦ καὶ καταστροφικῆς ἀδιαφορίας. Καὶ εἶναι τοῦτο, νομίζομεν, περισσότερο ἐπικίνδυνον ἀπὸ τὴν ἀπροκάλυπτον ἄρνησιν. Περὶ αὐτῆς τῆς χλιαρότητος λέγει τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ διὰ στόματος Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν: «... οὕτως ὅτι χλιαρὸς εἶ καὶ οὔτε ζεστός οὔτε ψυχρὸς μέλλω σὲ ἐμέσαι ἐκ τοῦ στόματός μου»²³. Ἴσως ξενίση ἡ ἄποψις αὐτῆ ὠριμένους οἱ ὁποῖοι καὶ εἰς τοὺς λόγους τῶν εἶναι νεφελώδεις καὶ εἰς τὰ ἔργα τῶν ἀποδεικνύονται ὑπολογισταί. Δι' ἡμᾶς, παρ' ὅτι αἱ ἀποδείξεις δὲν διαγράφονται ἀδρα μῆσα εἰς τὴν ἀκλὺν τῆς σκοπίμου συμβατικότητος, ἡ θέσις αὐτῆ ἀποτελεῖ ἀδιάσειστον πεποίθησιν. Διὸ καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ καταστῇ κοινὴ συνείδησις ὅλων τῶν ἐκπαιδευτικῶν ὅλων τῶν βαθμίδων καὶ τῆς Διοικήσεως καὶ τῶν φορέων, ἡ ἄποψις τοῦ Gladstone ὅτι «πᾶν σύστημα ἐκπαιδεύσεως θέτον ἐν δευτέρα μοῖρα τὴν θρησκ. μόρφωσιν εἶναι δηλητηριῶδες»²⁴ καὶ ἀκόμη ὅτι «εἶναι - κατὰ τὸν Stou - κατάπωσις τοῦ Γυμνασίου ἐὰν διὰ τοῦ προγράμματός του περὶ οὐδενὸς ἄλλου φροντίζει, ἢ μὴ πῶς νὰ παρασκευάσῃ τοὺς μαθητὰς διὰ τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς ὑπαλληλίας καὶ τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα»²⁵.

δ) Προσηματισμένη πολεμική.

Ἄνεκαθεν τὰ σχολεῖα, ἰδίᾳ τῆς Μ. Παιδείας ἐπελέγησαν ὡς θέσεις ὀργανωμένης πολεμικῆς ἐναντίον τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Θρησκ. ἀγωγῆς. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέλαβον ἄνθρωποι ἐξοικειωμένοι πρὸς τὴν σχολ. πραγματικότητα καὶ γινῶσται τῆς παιδικῆς ψυχῆς οἱ ὁποῖοι, «ἀλλοτριωθέντες τοῦ χαρίματος» ἀνέλαβον τὴν συντήρησιν τῆς εἰκόνας καὶ τοῦ προαιωνίου σχήματος τῆς πάλης μεταξὺ φωτὸς καὶ σκοτῶν. Ἡ ἔπαλξις αὐτῆ ἀπὸ τῆς ὁποίας καὶ σήμερον βάλλουν εἶναι ἀναμφιβόλως ζωτικῆς σημασίας καὶ εἶναι ἐπόμενονον τὰ πλήγματα κατὰ τῆς παιδικῆς ψυχῆς νὰ εἶναι καίρια. Καὶ δὲν ἀρκοῦνται εἰς συγκεκαλυμμένας ἐνεργείας, ἀλλ' εὐκαίρως ἀκαίρως κατειρωνεύονται πᾶν ὅτι σκετίζεται μὲ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ὀπωσδήποτε παρεχομένην θρησκ. ἀγωγήν. Καὶ ἂν μὲν αὐτῆ παρέχεται μὲ κάποιο ἐνδιαφέρον, σύστημα καὶ ἀρτιότητα τὸ χαρακτηρίζουν τοῦλάχιστον ὡς ἀναχρονιστικὴν καὶ κοπιώδη. Ἄν ὄχι, ἡ ὀλγωρία ἀποτελεῖ δι' αὐτοὺς ἐν ἐπὶ πλέον δηλητηριῶδες βέλος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἐξακοντίσουν εἰς δεδομένην στιγμήν. Πρὸς αὐτοὺς εὐθυγραμμίζονται καὶ ὅσοι — ὀλίγοι εὐτυχῶς — νομίζουν ὅτι μία τοιαύτη στάσις ἐναντὶ τῆς θρησκείας δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν εἰδικότητά των καὶ εἴτε ἐξ ἀγνοίας εἴτε ἐκ πεποιθήσεων ἐξέρχονται τῶν ὀρίων τῆς ἐπιστήμης των, ἐκτρέπονται εἰς στηρίκτους θεωρίας καὶ ὑπεισέρχονται εἰς τὴν περιοχὴν τῆς θρησκείας π

23) Ἀποκαλ. 3,16.

24) Μ. Μιχαλοπούλου μνημ. ἔργ. σ. 501.

25) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 101.

ἰῶν ζητημάτων τῆς ὁποίας ἀποφθέγγονται μὲ ἐπιστημανικὴν δῆθεν αὐθεντίαν²⁶. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ κάμωμεν ἀπολογητικὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Εὐτυχῶς — καὶ εἶναι τοῦτο λίαν παρήγορον — τὸ ἔργον τοῦτο ἀναλαμβάνει πολλάκις μὲ ὄντως Χριστιανικὴν σεμνότητα ἀλλὰ καὶ ἀξιοζήλευτον θάρρος κάποιος μαθητῆς, μέλος συνήθως κάποιας θρησκευτικῆς ὁργανώσεως καὶ δίδει αὐτὸς λόγον περὶ τῆς πίστεως ἡμῶν. Παρὰ πάντα ταῦτα δὲν εἶναι δίκαιον νὰ ἀχθῆ κανεὶς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι εἰς τὰ σχολεῖα μας ἐπικρατεῖ κλίμα πολεμικῆς ἐναντίον τῆς θρησκείας. Πρόκειται περὶ σποραδικῶν περιπτώσεων, αἱ ὁποῖαι ἀμαυρῶνουν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου. Δὲν θὰ πρέπει ὅμως νὰ ἀρνηθῆ κανεὶς τὸ γεγονός ὅτι καὶ σήμερον, ὡς εἶπε εἰς τὸ Β΄ Πανελληνιον Θεολογ. Συνέδριον ὁ Καθηγητῆς κ. Ἐξάρχος «οἱ πολλοὶ εἰς τὰ σχολεῖα «γρατσούνανε» τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ καὶ τὴν ἐπούλωσιν καλεῖται νὰ κάμῃ ὁ Θεολόγος μὲ τὰς δύο ἐβδομαδιαίας ὥρας διδασκαλίας»²⁷.

Ε. — Θρησκευτικαὶ σχολ. ἐκδηλώσεις (Πρωινὴ Σχολ. Προσευχή, Σχολ. Θρησκευτικαὶ ἑορταί, Ἐκκλησιασμός).

Αἱ κυριώτεραι θρησκευτικαὶ σχολ. ἐκδηλώσεις εἶναι: α) Ἡ πρωινὴ προσευχή, β) αἱ σχολ. θρησκευτικαὶ ἑορταί καὶ γ) ὁ μαθητικὸς ἐκκλησιασμός²⁸. Τὰ κατ' αὐτὰς διαπραττόμενα σφάλματα ὡς περισσότερον ἐντυπωσιακά, εἶναι ἴσως καὶ περισσότερον βλαπτικά:

α) Πρωινὴ σχολ. Προσευχή.

Πρόκειται περὶ τῆς πλέον ἀπλῆς καὶ συνήθους θρησκ. ἐκδηλώσεως. Διὰ τοῦτο καὶ διαφεύγουν τὴν προσοχὴν τοῦ σχολείου αἱ ἑξῆς «λεπτομέρειαι»: 1) Ἡ προχειρότης περὶ τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν ἐκφώνησιν αὐτῆς, 2) Ἡ ἔλλειψις τάξεως καὶ ἀξιοπρεπείας κατ' αὐτήν, 3) Ἡ ἀνία ἐκ τῆς μονοτόνου ἐπαναλήψεως καὶ 4) Ἡ μὴ συμμετοχὴ ἀπάντων τῶν διδασκόντων.

β) Θρησκευτικαὶ σχολ. ἑορταί.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἑορταί ὑπὸ ὠρισμένας ἐντελῶς βασικὰς προϋποθέσεις ἀποτελοῦν ἀρίστας εὐκαιρίας πρὸς ἀνάπτυξιν θρησκ. φρονήματος καὶ ἐντύπωσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ θρησκ. βιωμάτων. Καὶ ἐν προκειμένῳ ὅμως σημειοῦνται συνήθως τὰ ἀκόλουθα βασικὰ σφάλματα: 1) Ἐπιβάλλονται εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ δὲν ἀπορρέουν ὡς θὰ ἔδει ἐξ αὐτῶν, 2) Ἡ ὁργάνωσις τῶν γίνεται κατὰ τρόπον ἐξαιρετικῶς πρόχειρον μὲ ἀποτέλεσμα τὰ προγράμματα θρησκ. ἑορτῶν νὰ προδίδουν ἐπιπολαιότητα, ἀδιαφορίαν καὶ ἀσυμμετρίαν, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα καθιστοῦν αὐτὰ αὐτόχρημα τερατώδη καὶ 3) Ἡ ἐκτέλεσις αὐτῶν λαμβάνει χώραν ἐντὸς κλίματος ἀκαταστασίας. «Θὰ ἴδωμεν γράφει ὁ καθηγητῆς Ἐξάρχος, ὅτι καὶ εἰς τὰ Κατηχητικὰ καὶ εἰς τὰ λοιπὰ σχολεῖα μας πολλὰ ἐκ τῶν ὀριζομένων καὶ τελουμένων εἶναι λίαν ἀκατάστατα καὶ ὡς λέγεται - ἀντιπαιδαγωγικά. Ἄνευ συζητήσεως π.χ. τῆς καταλλήλου ὥρας, τοῦ καταλλήλου περιβάλλοντος, τῶν καταλλήλων στοιχείων καὶ μορφῶν λατρείας καὶ τῶν

26) Ε. Γ. Μυτιληναίου, Ἐνώπιον τῆς τραγωδίας τῆς νεότητος σ. 9,10.

27) Πρακτικὰ Β΄ Πανελλην. Θεολογικοῦ Συνεδρίου σ. 116.

28) Θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναφερθοῦν ἀκόμη: Ἡ ὁργάνωσις φιλανθρωπικῶν μαθητ. ὁμάδων, ἡ ἐπίσκεψις εἰς διάφορα ἰδρύματα κ.λ.π.

ματος»³⁰, ὅπως λέει ὁ René Hulert. "Ἄν δὲν βοηθήσωμεν τὰ παιδιὰ νὰ ζήσουν αὐτὴν τὴν χαρὰν, θὰ ἔχωμεν διαπράξη ἔν εισέτι σφάλμα. Τὸ τρίτον τέλος σφάλμα τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ προλάβωμεν εἶναι ἡ προχειρότης τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας καὶ ἡ ἀκαταστασία κατ' αὐτήν. Καὶ ἡ μὲν ἱεροπρεπὴς τέλεσις αὐτῆς εἶναι ἔργον τῶν λειτουργῶν, ἡ εὐταξία ὅμως βαρύνει ἀφ' ἑνὸς μὲν τοὺς ἐκάστοτε ὑπευθύνους ἐκπαιδευτικούς, οἱ ὁποῖοι συνοδεύουν τοὺς μαθητάς, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ὅλους τοὺς ἐκκλησιαζομένους πιστοὺς. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὅλοι οὐδεὶς ὀλιγωροῦμεν μὲ ἀποτελέσματα νέοι, «καθάρματα ἢ νέοι» κατὰ τὸν Χρυσόστομον, νὰ διαλέγωνται, νὰ γελοῦν, νὰ καγχάζουν, οὐκ ἔστι σπανίως καὶ νὰ ἀσχημονοῦν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Θείου μυστηρίου. «Ἐντεῦθεν ἤδη καὶ διαμαρτύρομαι ὑμῖν τοῖς ὑγιαίνουσιν», συνεχίζει ὁ ἱερός Χρυσόστομος, ὅτι κρίμα ὑμῖν καὶ κατάκριμα εἶ τις ἰδὼν ἀτακτοῦντα, εἶ τις διαλεγόμενον μάλιστα ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, μὴ καταμηνύσει, μηδὲ ἐπιστρέψει· κάλλιον εὐχῆς τοῦτο. "Ἄφες σου τὴν εὐχὴν κάκεινῳ ἐπιτίμησον. Οὕτω κάκεινον ὠφελήσεις καὶ σὺ κερδανεῖς»³¹.

Ἐπισκοποῦντες τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς διαφόρους Θρησκ. σχολ. ἐκδηλώσεις εἶναι δίκαιον νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον ἀποδίδον ἴσως μεγαλύτεραν σημασίαν εἰς αὐτὰς καὶ βοηθούμενον καὶ ὑπὸ τῆς ἡλικίας τῶν μικρῶν τροφίμων του, περιορίζει τὰ σφάλματα καὶ ἐπιτυγχάνει, ἀσφαλῶς, πολὺ περισσότερα τοῦ Γυμνασίου θετικὰ ἀποτελέσματα εἰς τὸν τομέα τῆς Θρησκ. ἀγωγῆς. Ἄλλ' εἴτε ὅμως περὶ τοῦ Δημοτικοῦ, εἴτε περὶ τοῦ Γυμνασίου, εἴτε περὶ οἰουδήποτε ἄλλου παράγοντος, ἐπιφορτισμένου μὲ τὸ ἔργον τοῦτο πρόκειται ἡ γνώμη τοῦ Ablé Blanchard ἀποτελεῖ, νομίζομεν, ὀρθοτάτην συμβουλήν διὰ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἱεροῦ τούτου σκοποῦ τῆς δημιουργίας μιᾶς Χριστιανικῆς Κοινωνίας. «Τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα, ὅταν ἐπιτάσσονται μετὰ τραχύτητος, ἀπαιτῶνται μετ' αὐστηρότητος, ἐπιτελῶνται ἀκουσίως καὶ μετ' ἀνίας, ἀποβαίνουσιν ὁ πρῶτος ζυγός, ὃν ὁ νεανίας ἀποσεύεται εἰσερχόμενος εἰς τὴν κοινωνίαν, ἢ ἂν διατηρῇ ἔτι τινὰ τούτων, ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπιτελεῖ ταῦτα, βλέπει τις, ὅτι θεωρεῖ αὐτὰ ὡς τι καθήκον ἐθιμοτυπίας, τὸ ὁποῖον καθ' ἕξιν ἐπιτελεῖ τῇ Θεότητι»³².

III. ΕΚΚΛΗΣΙΑ

« Κόσμος δὲ τοῦ κόσμου ἢ Ἐκκλησία »
(Ὁμογενῆς)³³

A. — Γενικά τινα

Ἐκκλησία κατὰ τὴν θεολογικὴν τῆς ἔννοιαν, εἶναι, ὡς γνωστόν, σύνολον ἀνθρώπων εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Ἐκτὸς ὅμως τούτου ἡ Ἐκκλησία, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ὡς προέκτασις τῆς προνοίας Αὐτοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον εἶναι «εἰκὼν τῆς οὐρανόθεν Ἐκκλησίας»³⁴ καὶ κίβωτος τῆς Ἀληθείας καὶ τῆς Χάρτος τοῦ Θεοῦ. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ὀρθῶς ἐλέχθη, ὅτι «extra Ec-

30) René Hulbert, μνημ. ἔργ. σ. 557.

31) Migne E.Π. 60, 191, 192.

32) Μ. Μιχαλοπούλου μνημ. ἔργ. σ. 505.

33) Ὁμογ. E.Π. IB' 63, 38.

34) Κλήμ. Ἀλεξ. E.Π. Η'.

clesiam nulla salus». Ἄλλ' ἡ Ἐκκλησία, νύμφη τοῦ Χριστοῦ, «ἀγία καὶ ἄμωμος»³⁵ ποιμνη καὶ ἄμπελος ὡς προσφυῶς φέρεται εἰς τὴν Κ. Διαθήκην³⁶, δὲν εἶναι τί τὸ ὑπερφυῆς μόνον καὶ ἀόριστον· εἶναι καὶ ζῶν, ὁρατὸς καὶ ἐμπειρικὸς ὀργανισμὸς, ὅλον ἐν ἐξελισσόμενος ὑπὸ τὴν πνοὴν καὶ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἐκ τῆς διπλῆς φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ πρὸς τὸν ὁποῖον ἀποβλέπει, τὴν μόρφωσιν, ἀνακαίνισιν καὶ τελείωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀπορρέει τὸ δικαίωμα, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑποχρέωσις νὰ ἀποτελῇ «διδασκαλεῖον»³⁷ καὶ θεμελιώδη παράγοντα ἀγωγῆς. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ πραγμάτωσις τοῦ ἀνωτέρω σκοποῦ δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τῆς ἐξ ἀντικειμένου Θείας Χάριτος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀγῶνος τοῦ ἀνθρώπου, ἀναποφεύκτως σφαλλομένου, εἶναι εὐλογον νὰ διαπράττωνται σφάλματα καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν παιδαγωγουμένων καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν φορέων τῆς παιδαγωγούσης Ἐκκλησίας. Παρὰ πάντα ὅμως τὰ σφάλματα τῶν ὑπευθύνων περὶ τὴν θρησκ. διαπαιδαγώγησιν τῶν νέων, ἡ Ὁρθ. Χριστ. Ἐκκλησία δὲν θὰ παύσῃ νὰ ἀποτελῇ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἄγκυραν τῆς Ἑλλην. νεότητος. Ὡς μέλη αὐτῆς, τῆς Ὁρθ. Ἐκκλησίας, αἰσθανόμεθα τὴν χαρὰν νὰ ὁμολογήσωμεν τὴν ἀκράδαντον πίστιν μας εἰς Αὐτὴν καὶ νὰ ἐκφράσωμεν τὸν βαθύτατον σεβασμὸν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην μας, διότι ἐν τῷ προσώπῳ κατὰ κόσμον ἐκπροσώπων τῆς ἐγνωρίσασθαι ἀμέριστον τὸ ἐνδιαφέρον καὶ πολλὴν τὴν ἀγάπην Αὐτῆς.

B. — Οἱ φορεῖς

Τὸ ἱερατικὸν σχῆμα ἀσκεῖ τεραστίαν ἐπίδρασιν καὶ προκαλεῖ ἀνεξιτήλους ἐντυπώσεις καὶ δέος εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ. Ἐπομένως πᾶσα παρεκτροπὴ τοῦ κλήρου καὶ ἡ πλέον ἀνθρωπίνη εἶναι δυνατὸν νὰ προκαλέσῃ ἀνυπολόγιστον ζημίαν εἰς τὴν θρησκ. ἀγωγήν. Εἶναι ὅμως περίπου βέβαιον καὶ συνάμα λυπηρὸν ὅτι ὅσονδήποτε τέλειοι εἰς τὰς ἐκδηλώσεις των καὶ ἂν εἶναι οἱ κληρικοί μας, δὲν πρόκειται νὰ λείψῃ ἡ διάθεσις πρὸς κατάκρισιν καὶ παρ' ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν καὶ πολλακίς ἴσως «ἀγρυπνῶσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, καθὼς λέγει ὁ Παῦλος, ὡς λόγον ἀποδώσοντες»³⁸ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, γινόμεθα αὐστηροὶ καὶ οὐκ ὀσπανίως ἄδικοι εἰς τὰς κρίσεις μας. Τοὺς θεωροῦμεν ὁρατὰς εἰκόνας τῆς ἀοράτου τελειότητος καὶ παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἀναζήτησις ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου προτύπων τελειότητος εἶναι δικαιολογημένη ὡς ἔφεσις καὶ νοσταλγία, ἰσχύει ἀπολύτως, νομίζομεν, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο ἔλεγε εἰς τὰς «συνδιαλέξεις» τοῦ ὁ Κομφούκιος: «ὁ σοφὸς τὰ περιμένει ὅλα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του, ὁ ἄξεστος ἀνθρώπος τὰ περιμένει ὅλα ἀπὸ τοὺς ἄλλους»³⁹. Πρέπει ὅμως ὡς τόσο νὰ εἴπωμεν ὅτι «... εἰσὶ τινες ἐν κλήρῳ οὐχ οὕτως βιοῦντες ὥστε ὠφελῆθῃναι καὶ κοσμηθῆναι τὸν κλῆρον»⁴⁰ καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ὑποτιμοῦν τὴν παιδαγωγικὴν ἀξίαν ὠρισμένων λεπτομερειῶν. Ἐξ ὅλων αὐτῶν ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς δύο: 1) Ἄδιαφοροῦν διὰ τὴν εὐταξίαν καὶ εὐπρέπειαν τοῦ νουοῦ, ἰδίᾳ τοῦ ἱεροῦ βήματος εἰς τὸ ὁποῖον συχνάζουν συνήθως μικρὰ παιδιὰ. Ἐκ κακῶς νοουμένης ἀγάπης ἀνέχονται πάσης φύσεως συζητήσεις, ἀπρεπείας, ἐνίοτε δὲ καὶ βανδαλισμοὺς εἰς βάρος τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ χώρου καὶ 2) Ἀντιπαρέρχονται, ἂν ὄχι μὲ σκληρό

35) Ἐφεσ. ε' 27.

36) Ἰωάν. 1,16 καὶ ιε' 5.

37) Κλήμ. Ἀλεξ. Ε. Π. Ζ' 231,26.

38) Ἐβρ. ιγ' 17.

39) Ed. Sehuré, Ο μεγάλοι μύσται — Διασκευὴ — Ἀπόδοσις Κλέαρχου Μιμίκου σ. 24

40) Ὁριγ. Ε. Π. ΙΑ' 71,6.

τητα, ἀλλὰ πάντως μὲ ἀδιαφορίαν τὴν ὠραίαν παιδικὴν συνήθειαν νὰ ἐπιζητοῦν τὴν εὐχὴν τοῦ ἱερέως, κατασπαζόμενοι τὴν δεξιάν των. Πρόκειται, ὡς ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται, περὶ ἀσημάντων λεπτομερειῶν, ἢ ἐπισήμανσις τῶν ὁποίων δι' ὠρισμένους νὰ ἀποτελῇ σχολαστικισμόν. Ἐὰν ὅμως εἴχομεν προσωπικὴν ἐμπειρίαν καὶ ἦτο δυνατόν νὰ μεταστῶμεν εἰς τὴν παιδικὴν ἐκείνην ἡλικίαν καὶ νὰ ἐκφράσωμεν τὰς ἐντυπώσεις μας, θὰ ἐδίδομεν ἀσφαλῶς τὴν πρέπουσαν βαρύτητα εἰς τοὺς τύπους αὐτούς. Ἴδου χαρακτηριστικὸν παράδειγμα. Λιλλιπούτειος πενταετῆς περίπου ἀποσπᾶται αἰφνιδίως ἐκ τῆς ὀμάδος τῶν συμπαικτῶν του διὰ νὰ ἀσπασθῇ τὴν χεῖρα ἱερέως διερχομένου εἰς παρακειμένην ὁδόν. Ὁ ἱερεὺς ὅμως, ἀσχοληθεὶς μὲ παρατυχόντα ἐνορίτην του, παρεῖδε, πρὸς τὸ παρόν, τὸν προστρέξαντα μικρόν, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ ἀνέμεινε ἐπ' ὀλίγον, κατηχοχημένος ἐπανῆλθεν εἰς τὸ παιχνίδι του ὑπὸ τὰ σκώματα τῶν συνομηλίκων του. Ἐκτοτε, καθ' ἃ γνωρίζομεν, οὐδέποτε, παρὰ τὰς ἐξηγήσεις καὶ παροτρύνσεις οἰκείων καὶ γνωστῶν του, ἐπεχείρησε τοῦτο. Τὸ ἀνωτέρω, ἀπολύτως αὐθεντικὸν γεγονός, καθιστᾷ, νομίζομεν, ἔκδηλον τὴν προκληθεῖσαν ἀπὸ θρησκ. ἀπόψεως ζημίαν εἰς τὴν παιδικὴν ἐκείνην ψυχὴν ἐξ αἰτίας τῆς συμπτωματικῆς καὶ ἀθελήτου ἐκείνης ἀδιαφορίας.

Γ. — Τὸ μορφωτικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας. (Πλημμελῆς διαφώτισις - ἀνεπαρκῆς ὀργάνωσις καὶ συμμετοχὴ).

α) Πλημμελῆς διαφώτισις.

Βασικὸν γνώρισμα τῆς Χριστ. Θρησκείας εἶναι ἡ ἀποφυγὴ θορύβων περὶ τὸ ἔργον τῆς. Ἐφορμόζουσα ρητὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου⁴¹, πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ κάθε διαφήμισιν, ἐπίδειξιν καὶ διατυμπανισμόν. Ἐνταῦθα ὅμως δὲν πρόκειται περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ περὶ ἐνημερώσεως τῆς κοινῆς γνώμης ἐπὶ τῆς ἀνάγκης, τῶν σκοπῶν καὶ τῶν μέσων τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς τῆς νεότητος. Ἐχομεν τὴν γνώμην, ὅτι εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔδωσε τὴν δέουσαν προσοχὴν καὶ βαρύτητα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἔχουν δημιουργηθῇ ἐσφαλμένοι ἐντυπώσεις περὶ τὸ θέμα αὐτὸ τῆς ἀγωγῆς, αἱ ὁποῖαι μάλιστα, οὐχὶ σπανίως, μεταβάλλονται εἰς τερατώδεις προκαταλήψεις. Σποραδικαὶ καὶ ἀσυντόνιστοι προσπάθειαι δὲν ἀλλοιώνουν τὴν εἰκόνα καὶ δὲν μεταβάλλουν τὴν κατάστασιν. Οὕτω κατὰ τοὺς πολλοὺς ἡ θρησκ. ἀγωγή περιορίζει τοὺς πνευματικοὺς ὀρίζοντας τοῦ παιδιοῦ, διδάσκει τὴν περιφρόνησιν καὶ ἀντιπάθειαν πρὸς τὴν ζωὴν, ἀναπτύσσει ἀντικοινωνικὸν πνεῦμα καὶ ἐνθαρρύνει τὰς μοναστικὰς τάσεις, καταπνίγει τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἔφεισιν πρὸς δημιουργίαν καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἡχηρά. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι εἶναι ἀδύνατον τοιαῦτα συνθίματα νὰ ἐξέρχωνται ἀπὸ στόμα Ὁρθοδόξου Κατηχητοῦ ἢ ἄλλου γνησίου ἐργάτου τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἀναγκαῖον ἡ Ἐκκλησία, χρησιμοποιοῦσα πᾶν πρόσφορον μέσον (ὁμιλίαις, διαλέξεις, ραδιόφωνον, τηλεόρασιν, τύπον κλπ.) νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ ὡς πρὸς τοὺς σκοποὺς καὶ ὡς πρὸς τὰς μεθόδους τῆς Χριστ. ἀγωγῆς. Ἄν δὲ κρίνῃ κανεὶς ἐκ τῆς ὀργανωθείσης διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος Θρησκ. ἐκδηλώσεως ἐπὶ τῇ λήξει τῶν μαθημάτων τοῦ Κατηχ. σχολείου εἰς τὸ Παναθηναϊκὸν Στάδιον καὶ τῆς ἀπηχήσεως αὐτῆς εἰς τὴν κοινὴν γνώμην, δύναται ἀβιάστως νὰ συμπεράνῃ, ὅτι ὁ πάγος τῆς προκαταλήψεως δὲν θὰ ἀνθέξῃ ἐπὶ πολὺ ὑπὸ τὴν διαύγειαν καὶ τὴν ζέσιν τῆς Ἀληθείας.

41) Ματθ. ε' 1 καὶ ἐξῆς.

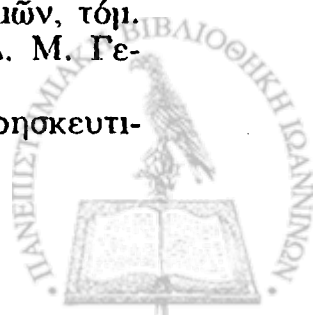

δώσουν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ παιδιοῦ τοιοῦτον περιεχόμενον, ὥστε ἀδιάστως νὰ ἀποκαλύπτεται ἡ κενότης καὶ νὰ διαγράφωνται οἱ καταστρεπτικοὶ κίνδυνοι ἐκείνου τοῦ περιεχομένου, τὸ ὁποῖον προσφέρει εἰς αὐτὸ ἡ ὀργανωμένη ἐκμεταλλευτικὴ σκοπιμότης τοῦ «κόσμου τούτου». Καὶ τοῦτο δὲν θὰ ἐπιτευχθῇ μὲ τὴν ἄρνησιν καὶ τὰς ἀστυνομικὰς ἀπαγορεύσεις, οὔτε βεβαίως καὶ μὲ τὴν ἀπεριπόλησιν τῶν ἀρχῶν τῆς Θρησκείας μας, ἄλλα μὲ τὸν ἐξαγνισμὸν παντὸς θεσμοῦ, τύπου καὶ σχήματος.

Πιστεύομεν εἰς τὴν ἐξαγνιστικὴν δύναμιν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ὑποσχόμεθα νὰ προσφέρωμεν τὸ ἐφ' ἡμῖν *ad majorem gloriam Dei*.

Πηγαὶ καὶ βοηθήματα:

- α) Π. Διαθήκη (μετφρ. Ο΄) Ἔκδ. Ἀδελφ. Θεολόγων ἢ «ΖΩΗ» ΑΘΗΝΑΙ 1950.
- β) Κ. Διαθήκη, κριτ. ἔκδ. ὑπὸ Dr. Elerhard Nestle
- γ) Ἑλλην. Πατρολογία. Ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ΑΘΗΝΑΙ.
- δ) Patr. Graec. J. P. Migne.
- Ἀσπιώτου Ἄρ. — Ὁ Ἔφηβος καὶ ἡ Θρησκευτικὴ ζωὴ ΑΘΗΝΑΙ 1952.
- » Ὁ Ἔφηβος καὶ ἡ Παιδεία ΑΘΗΝΑΙ 1952.
- » Ἡ Ἔφηβος κόρη καὶ τὸ Οἰκογενειακὸν περιβάλλον ΑΘΗΝΑΙ 1955.
- » Ὁ Ἔφηβος καὶ ἡ Οἰκογένεια ΑΘΗΝΑΙ 1958.
- » Τὸ Παιδί καὶ ἡ Θρησκ. διαπαιδαγώγησις ΑΘΗΝΑΙ 1962.
- Barley L. — Ἡ ἀγωγή: Μία συνάντησις — Μετφρ. Β.Δ. Χαρώνη («ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ», Ἰανουάριος 1960).
- Βεργιωτῆ Μ. — Ἱστορικαὶ μελέται περὶ ἀγωγῆς καὶ Παιδείας ΑΘΗΝΑΙ 1877.
- Debesse M. — Σταθμοὶ ἀγωγῆς ΑΘΗΝΑΙ 1957.
- Dufouer P. — Ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ — Μετφρ. Β. Ι. Νομικοῦ ΑΘΗΝΑΙ 1953.
- Ἐγκυκλοπαιδεῖα Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ ΑΘΗΝΑΙ.
- Ἐλεοπούλου Ν. — Προβλήματα τῆς ἀναιρεφομένης νεότητος ΑΘΗΝΑΙ 1934.
- Ἐξαρχοπούλου Ν. — Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν ἔκδ. 5η ΑΘΗΝΑΙ 1950.
- Ἐξάρχου Β. — Ἡ θεωρία τῆς λατρείας καὶ ἡ συμβολὴ αὐτῆς εἰς τὴν Χριστιαν. ἀγωγήν ΑΘΗΝΑΙ.
- Θεοδώρου Ε. — Ἡ οὐσία τῆς Ὁρθοδοξίας ΑΘΗΝΑΙ.
- Jaquin G. — Βασικὲς γραμμὲς ἀπὸ τὴν ψυχολ. τοῦ παιδιοῦ — Μετφρ. Ε. Χ. Ὀλιβέρη ΑΘΗΝΑΙ 1953.
- Juge K. — Ψυχολογία καὶ Θρησκεία — Μετφρ. Κ. Μεραναίου ΑΘΗΝΑΙ 1962.
- Καλλιῶφα Σ. — Λιθογραφημέναι σημειώσεις Γενικῆς Παιδαγωγικῆς ΑΘΗΝΑΙ 1953.
- Καντιώτου Λύγ. Ἀρχιμ. Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς ΒΟΛΟΣ 1950.
- Καποδιωτρίου Ἰωάν. Ἐπιστολαὶ — Μετφρ. ἐκ τῆς Γαλλικῆς ὑπὸ Μ. Γ. Σχινᾶ ΑΘΗΝΗΣΙΝ 1841.
- Caruso Ig. — Ψυχανάλυσις καὶ σύνθεσις τῆς ὑπάρξεως. Μετ. Α. Καραντώνη ΑΘΗΝΑΙ 1953.
- Kempis Th. — Ἡ Μίμησις τοῦ Χριστοῦ. Σὲ ἀπόδοση Β. Φρερῆ ΑΘΗΝΑ.
- Κολιτσάρα Ι. — Ὁ Μεγάλος Παιδαγωγὸς ΑΘΗΝΑΙ 1962.
- Conrad P. — Στοιχεῖα Παιδαγωγικῆς καὶ τῶν βοηθητ. αὐτῆς ἐπιστημῶν, τόμ. Β΄ — Στοιχεῖα Ἠθικῆς καὶ Γεν. Διδακτικῆς — Μετάφρ. Δ. Μ. Γεωργακάκι ΑΘΗΝΑΙ 1922.
- Κούρνια Κ. — Ἡ διδασκαλία τῶν φιλολογ. μαθημάτων καὶ τῶν Θρησκευτικῶν ΒΟΛΟΣ 1960.

- Κωνσταντοπούλου Ε. — Γενική Παιδαγωγική ΑΘΗΝΑΙ 1952.
- Lighthart J. — Ἐλευθερία καὶ Πειθαρχία στὴν ἀνατροφή τοῦ παιδιοῦ — Μετ. Ι. Χρυσάφη ΑΘΗΝΑΙ 1927.
- Μαστρογιαννοπούλου Ἡλ., Ἄρχ. — Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ ἄνθρωπος ΑΘΗΝΑΙ 1966.
- Μελίτη Π. — Γιὰ ν' ἀνοίξη ὁ δρόμος ΑΘΗΝΑΙ 1957.
- Μιχαλοπούλου Μ. — Ἡ ἀγωγή καὶ ἡ Ἐκπαίδευσις ΑΘΗΝΑΙ 1922.
- Μυτιληναίου Ε. — Ἐνώπιον τῆς τραγωδίας τῆς νεότητος ΑΘΗΝΑΙ 1932.
- Μωραΐτου Δ. — Ὀρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ ἀγωγή ΑΘΗΝΑΙ 1935.
- » Ἱστορία τῆς Παιδαγωγικῆς ΑΘΗΝΑΙ 1953.
- Πάσχου Π. — Τὸ Γεροντικὸν ΑΘΗΝΑΙ 1961.
- Πλουμίδη Β. — Εἰσαγωγή εἰς τὸν Χριστιανισμὸν (ἐκδ. Β΄) ΑΘΗΝΑΙ 1959.
- Πρακτικὰ Α΄ Πανελληνίου Θεολογικοῦ Συνεδρίου ΑΘΗΝΑΙ 1931
- Πανελληνίου Θεολογικοῦ Συνεδρίου ΑΘΗΝΑΙ 1952.
- » Β΄ Πανελληνίου Θεολογικοῦ Συνεδρίου ΑΘΗΝΑΙ 1952.
- » Γ΄ Πανελληνίου Θεολογικοῦ Συνεδρίου ΑΘΗΝΑΙ 1963
- Σακελλαροπούλου Μ. — Ἀγωγή καὶ Ὀρησκεία ΑΘΗΝΑΙ 1911.
- Sehuré Ed. Οἱ μεγάλοι Μύσται, Δασκ. καὶ Ἀπόδοσις Κλ. Μιμίκου ΑΘΗΝΑΙ.
- Spennser Herb. — Ἡ ἀγωγή - Μετφρ. Δ. καὶ Π. Λασκάρεως ΑΘΗΝΑΙ 1914.
- Spranger Ed. — Ψυχολ. τῆς Ἐφηβικῆς ἡλικίας - Μετάφρ. Ν. Λούβαρι ΑΘΗΝΑΙ 1956.
- Τρεμπέλα Π. — Ἡ Κατηχητικὴ ΑΘΗΝΑΙ 1931.
- Χαρώνη Β. — Ἡ προσωπικότης καὶ τὸ ἔργον τοῦ Θεολόγου Ἐκπαιδευτικοῦ ΠΑΤΡΑΙ 1969.
- Χαρώνη Β. — Προσφορὰ καὶ ὑπερβολαὶ τοῦ Σχολείου Ἐργασίας («ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ» - Ἰανουάριος 1964).
- Hubert R. — Γενική Παιδαγωγική - Μετ. Κ. Κίτσου καὶ Β. Σκουλάτου ΑΘΗΝΑΙ 1959.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

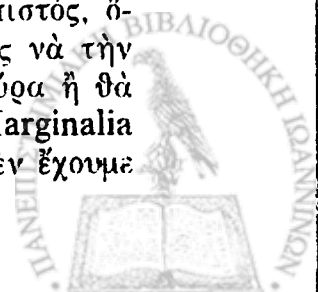
ΕΝΤΓΚΑΡ ΑΛΛΑΝ ΠΟΕ

ΤΟ ΚΟΡΑΚΙ

(Ἀπόδοση Ἄρσ. Γεροντικοῦ)

Εἰσαγωγή

Τὸ Κοράκι τοῦ Πόε ἔχει μεταφραστῆ σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς γλῶσσες τοῦ κόσμου. Ἔτσι καὶ στὴ δική μας, πολλὲς μάλιστα φορές. Ἐπειδὴ ὅμως τέτοιος στόχος σαγι-νεύει πάντα τὸν ἔραστή τῆς γνήσιας ποίησης, θέλησα νὰ τὸ ξαναδώσω στὴ γλῶσσα μας, βέβαιος ἀπὸ πρὶν πὼς ὁ κόπος μου, ὅσος καὶ νὰ εἶναι, δὲν θὰ μπορέσει νὰ ἰκανοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμία μου. Ξαίρω, πρῶτα - πρῶτα, ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποδοθῆ σὲ ξένη γλῶσσα ἐκείνη ἢ μοναδικὴ ὑποβλητικὴ μουσικότητα, ποὺ μ' αὐτὴ μπό-ρεσε ὁ ποιητὴς νὰ διαποτίσῃ τὸ σπαρακτικὸ σταλήθεια θέμα τοῦ μοιραίου, τοῦ ἀ-μετάκλητου χωρισμοῦ, τοῦ ἀτόμου σπάσιμου τῶν δεσμῶν ποὺ σφυρηλατεῖ τὸ ἐρωτι-κὸ πάθος, μὲ αἰτία τὸν θάνατο. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδοθῆ στὴ γλῶσσα μας ἐκείνη ἢ ἐποδός, ποὺ εἶναι καὶ ἡ οὐσία ὁλόκληρου τοῦ ποιήματος, ἐκείνο τὸ *neve-romoge*, ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐννοιακὸ του περιεχόμενον, εἶναι καὶ ἓνα μουσικὸ μοτίβο, ποὺ σέρνει τὴν ἀπελπισία ἐπάνω σ' ἓνα ἀπύθμενο βάραθρο; Μὰ καὶ σὲ ὁλόκληρο τὸ ποίημα ὁ Πόε συνδέει, μὲ τὴν μουσικὴ ἀξία τῶν λέξεων, μιὰν ὑποβλητικὴ ὑπόκρου-ση ποὺ στέκει σὰν πλαίσιο, μὰ συνάμα καὶ σὰν ὑποδομὴ, στὴν δραματικὴ ἀφήγηση. Μοῦ φαίνεται ὅμως πὼς θὰ ἦταν καθαρὴ ματαιοπονία ἢ καταβολὴ κόπου, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καρποφορήσῃ στὴ γλῶσσα ὅπου τὸ ποίημα μεταφέρεται. Αὐτὴ ἀ-κριβῶς ἢ ἐκ τῶν προτέρων καταδικασμένη προσπάθεια ἔσπρωξε κάποιους μεταφρα-στὲς στὴ θυσία τῆς γνήσιας ποιητικῆς οὐσίας, καὶ σὲ πηδῆματα στὸ κενό, ποὺ ἴσως ἰκανοποιοῦν τὴν φιλιαντία μας, ὄχι ὅμως καὶ τὴν ἀξίωση γιὰ σοβαρὴ δουλειά, οὔτε κἄν τὸ καλὸ γούστο. Γι' αὐτὸ ἔχω καταλήξει στὸ συμπέρασμα, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ εἶμαι ἀπόλυτα βέβαιος ὅτι αὐτὸ εἶναι καὶ ὀρθό, ὅτι στὸν Πόε πρωταρχικὸς στόχος τοῦ μεταφραστῆ πρέπει νὰ εἶναι ἢ δημιουργία ἐνὸς ψυχικοῦ τοπίου, ποὺ νὰ πλαισι-ῶνει τὴν σπαρακτικὴ ἀφήγηση. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνῃ μόνον μὲ τὴν ἐκλογή τῆς λέ-ξης, ποὺ, ἄσχετα ἀπὸ τὴν μουσικότητά της, ἔχει τὴν δύναμη, τοποθετημένη στὴν θέση ποὺ πρέπει, νὰ δημιουργεῖ ἐκείνον τὸν ἀέρα γνήσιας ὑποβολῆς, ποὺ εἶναι τὸ ὑπόβαθρο τῆς ποιητικῆς μαγείας. Ἡ γλῶσσα μας, τόσο πλούσια σὲ ἀποχρώσεις τοῦ αἰσθήματος, σὰν γλῶσσα λαοῦ ποὺ τὸν θερμαίνει καὶ τὸν δυναστεύει σὲ ὅλη του τὴν ἱστορία ὁ πόνος, εἶναι, μοῦ φαίνεται, ἓνα ἐκλεκτὸ ἐργαλεῖο γιὰ τὴν ἀπόδοση κεμε-νων ὅπως εἶναι τοῦ Πόε ἢ ποίηση. Πρέπει, νομίζω, νὰ μείνουμε ἰκανοποιημένοι ἂν τὸ πετύχουμε αὐτὸ ἢ μᾶλλον ἂν τὸ πλησιάσουμε, ἔστω καὶ ἂν δὲν μείνουμε ἀπόλυτα πιστοὶ στὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ ποιητῆ στὴν ἀξία τῆς ρίμας καὶ ὅλου τοῦ συνεργείου τῆς παλαιᾶς μετρικῆς, αὐτῆς ποὺ τὴν κανάκεψε ὅλη σχεδὸν ἡ ποίηση τοῦ 19ου αἰ-ῶνα, καὶ ποὺ ἡ δική μας ἐποχὴ «ἀπελάτισε καθαπερεὶ τὰ πουλάρια γεννηθέντα τὴν ἑαυτῶν μητέρα». Ὁ Πόε, σὰν γνήσιο παιδί τοῦ αἰῶνα του, τῆς ἔμεινε πιστός, ὅ-πως ὁ Ρεμπώ, ὅπως ὁ Ζεράρ ντε Νερβάλ, ποὺ ἂν ἔγραφαν σήμερα, χωρὶς νὰ τὴν ἀπαρηθῶν, θὰ τοὺς πετοῦσαν ἴσως στὸν σκοιπιδότοπο σὰν ὄγληρὴ σαβούρα ἢ θὰ τοὺς ἔστηναν μὲ εὐπρέπεια στὸ ράφι, σὰν ξοφλημένες γεροντοκόρες. Στὰ Marginalia δηλώνει ὁ Πόε καθαρὰ: «Ἡ ρίμα δὲν εἶναι ἀπλῆ ὁμοιχία. Ἔως τώρα δὲν ἔχουμε

ἀκόμη καταλάβει καλά τί ἀποτελέσματα μπορούμε νὰ ἐπιτύχουμε μὲ τὴν καλοχρησιμοποιημένη ὁμοιοκαταληξία».

Στὸ Κοράκι ὁ ποιητὴς μας τὴν χρησιμοποίησε κατὰ κόρον, γιατί ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἔξωτερικὲς ὁμοιοκαταληξίες, ὅπου συνηγοῦν οἱ τελευταῖες τῶν στίχων συλλαβές, παρεμβάλλει καὶ ῥίμες ἐσωτερικὲς, ποὺ σ' αὐτὲς ἢ μιὰ ἀπὸ τὶς συλλαβές ποὺ συνηγοῦν βρίσκεται ὄχι στὸ τέλος, μὰ μέσα τὴν ἴδια τὴν σάρκα τοῦ στίχου. Αὐτὸ τὸ κάνει ὁ Πόε μὲ ἀληθινὴ μαεστρία. Ἄν σ' αὐτὸ προστεθῆ ἡ σοφὴ ἐκλογή σπάνιων λέξεων προικισμένων μὲ εἰδικὴ μουσικὴ ἀξία καὶ ἡ θαυμαστὴ ὑποβλητικότητα ποὺ ἀναβλύζει ἀπὸ τὸ κεντρικὸ μοτίβο τῆς σύνθεσης, καταλαβαίνει κανεὶς γιατί τὸ ποιητικὸ αὐτὸ πλάσμα στέκεται μπροστὰ στὸν ἀναγνώστη σὰν μιὰ ὀντότητα, ποὺ ἀποπνέει μιὰ ἀλλόκοτη μαγεία, μιὰ ὑποβλητικότητα, ποὺ ἀνάγεται στὴ σφαῖρα τοῦ ἀποχρυσισμού. Γι' αὐτὸ ἴσως ὁ μῦθος στέκεται στὸ λίκνο τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ δημιουργήματος. Πότε ἄρχισε ὁ Πόε νὰ τὸ γράφει δὲν εἶναι γνωστὸ. Τὸ 1845 παρουσιάστηκε ἀνώνυμο στὸ N. York Evening Mirror, μὲ ἀρκετὴ ὅμως προεισαγωγικὴ τιμητικοχρυσία. Στάθηκε ἀμέσως ἕνας θρίαμβος καὶ γέννησε ἐνθουσιασμοὺς σὲ ὅλη τὴν Ἀμερικὴ ποὺ διάβαζε. Ὑστερα, παρουσιάζεται ἐπώνυμο, καὶ ἦταν φυσικὸ ὁ Πόε, ποὺ δὲν ἦταν καθόλου ἀδιάφορος στὴν γενικὴ ἀναγνώριση, σὰν φύση κατ' ἐξοχὴν ρομαντικὴ καὶ ἐνταίσθητη στὶς ἐγκωμιαστικὲς φανφάρες, νὰ σκεφτῆ νὰ ἐκμεταλλεῖ τὴν τὸν θόρυβο, γιὰ νὰ φουσκώσῃ τεχνητὰ τὴν ἔξαρση καὶ νὰ χαρῆ πιὸ έντονα τὸν θρίαμβο. Γιὰ νὰ καταπλήξῃ μάλιστα τὸν φιλισταῖο θαυμαστή του, προσπάθησε νὰ δημιουργήσῃ ἕνα τέτοιο ψυχικὸ κλίμα ὥστε νὰ πεισθῆ ὁ ἀναγνώστης ὅτι βρίσκεται μπροστὰ σ' ἕνα μάγο τοῦ στίχου, σ' ἕναν σοφὸ ταχυδακτυλουργό, ὅπως τὸν παρουσιάζει ὁ ἴδιος ὁ Πόε στὸ κείμενό του «Ἡ φιλοσοφία τῆς Σύνθεσης». Θέλει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι καὶ ἡ μικρότερη λεπτομέρεια στὴν τεχνικὴ τοῦ ποιήματος, ποὺ ἀναστατώνει γιὰ λίγο τὴν φιλότεχνη Ἀμερικὴ, εἶχε μελετηθῆ προκαταβολικὰ μὲ ἐπιμονὴ καὶ ἀκρίβεια, μὲ σκοπὸ τὸ κτύπημα ὀρισμένων στόχων, μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀναγνώστη. Ἦθελε δηλαδὴ νὰ ἀποδώσῃ στὸ ἔντεχνο στήσιμο μιᾶς σοφῆς μηχανῆς τὴν γέννηση ἐκείνου τοῦ θαυμαστοῦ κλίματος ὑποβολῆς, ποὺ ὀφείλεται, στὴν πραγματικότητά στὴν ἀνατομία, μέσα σ' ἕνα τοπίο ἀπελπισίας, τοῦ πόνου, ποὺ γεννάει ὁ πρόωρος θάνατος ἑνὸς ἀγαπημένου πλάσματος. Πιὸ ὕστερα, ἀναγνώρισε ὁ ἴδιος ὅτι ἦταν μιὰ ἀθῶα ἐπιθυμία νὰ καταπλήξῃ, ποὺ γέννησε αὐτὴν τὴν προσπάθεια αὐτοῦ τοῦ αἰώνιου παιδιοῦ γιὰ νὰ παρουσιαστῆ σὰν σοφὸς ἀρχιτέκτονας στὴ χώρα τῆς στιχογραφίας. Καὶ πῶς θὰ μπορούσε νὰ συμβαίνει ἄλλως μὲ κείνον ποὺ τὸ 1845 στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ: *The Raven and other poems*, γράφει: «Γιὰ μένα ἡ ποίηση δὲν στάθηκε σκοπός, ποὺ τὸν θέτει κανεὶς, μὰ ξεχείλισμα πάθους. Καὶ πρέπει νὰ στέκοιμε ἀπέναντι στὰ πάθη μὲ τὸν πιὸ μεγάλου σεβασμό. Γιατί εἶναι κάτι, ποὺ δὲν ἔχει κανεὶς τὴν δύναμη νὰ τὸ δημιουργῆ κατὰ βούλησιν μὲ τὴν ἐλπίδα πενιχρῶν ἀνταμοιβῶν ἢ ἀσήμαντων ἀνθρωπίνων ἐπαίνων». Εἶχε ὅμως τότε ἀνάγκη ἀπὸ αὐτὸν τὸν μάταιο θρίαμβο, ἔστω καὶ στηριγμένο σὲ μιὰ ἀθῶα ἀπάτη, γιατί θέλει νὰ μεταφέρῃ τὸν ἀντίπαλό του στὸ σπίτι του, στὸ Fordham, στὸ γνωρῖμο τοπίο ἀπελπισίας, ὅπου τὸν περιμένει ἡ μικρὴ γυναῖκα του, ἡ ἀθῶα καὶ θελκτικὴ Βιορτζίνια, ποὺ σὲ λίγα πεθαίνει.

Αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο τὸν συνοδεύουν ἡ ἀπελπισία καὶ ὁ θάνατος ἀπὸ τὰ πρῶτα του βήματα στὸν φθαρτὸ μας κόσμον. Στήσανε γύρω του σὰν ἕνα μυστικὸ τεῖχος ποὺ τὸν μονώνει ἀπὸ τὴν γύρω του ζωὴ. Κινεῖται πάντα ἐπάνω σὲ μιὰ σχηνή, ὅπου ὁ πόνος ὑφαίνει συνεχῶς τὰ πένθη, αὐτὸς ὁ μάγος, ὁ μυθομανὴς, ὁ ἀλκοολικός ἐραστὴς τοῦ μυστήριου καὶ τῆς ψυχικῆς μοναξιᾶς. Κάθε προσπάθεια γιὰ ζωὴ τοῦ τὴ γκρέμιζε πάντα ἐπίμονα ὁ θάνατος. Ἡ φθίση τοῦ παίρνει ὅλες τὶς ἀγάπες του. Ἡ μητέρα του, ἡ Elisabeth Arnold, ἡ Francis Allan, ἡ Jane Stanord, ἡ μικρὴ Βιορτζίνια

νια, όλες αφήνουν φεύγοντας από αυτόν τον κόσμο βαριά κατάλοιπα απελπισίας μέσα στην σκληρή του ζωή. Και δεν τον αφήνουν ποτέ να λησμονήσει.

Έτσι και το Κοράκι, ο αλήτης της μαύρης νύχτας, έρχεται να στηθή απέναντί του, σαν αιώνας εφιάλτης, όταν πασχίζει να κερδίσει την ηρεμία της καρδιάς με την λησμονιά, εκείνο το νηπενθές φάρμακο της Οδύσσειας, που ο Αιγύπτιος δώρισε στην Έλένη. Πώς όμως θα μπορούσε να το πετύχει αυτό ένας άνθρωπος, που το μόνο πράγμα που πραγματικά τον γοήτευε σ' αυτόν τον κόσμο ήταν ή πικρή όψη της ζωής; Στην ίδια τη φύση δεν είδε σχεδόν ποτέ την όψη της την γοητευτική. Όταν ο Άλλαν, ο θετός του πατέρα, θέλησε να ξανάρθη σε επαφή με τα πατριζα χώματα, έφτασε ή οικογένεια στο Ίοβιν της Σκωτίας, αφού το ίστιοφόρο που τους έφερε αγωνίστηκε επί τρεις ολόκληρους μήνες επάνω σ' ένα μανιασμένο ωκεανό, έναν αγώνα για ζωή ή για θάνατο. Και εκεί στην Σκωτία, στο Ίοβιν, εκείνο που τον γοήτευε ήταν οι παλιοί ρεπιασμένοι Πύργοι των παλαιών πατριών, μελαγχολικά στημένοι μέσα στην παγερή όμιγλη, μέσα σ' ένα τοπίο λιτό και αυστηρό, που το πλαισίωναν ή μοναξιά και το μυστήριο. Δεν ήταν εκεί ή χαρούμενη φύση του Νότου, μα το έντευκτήριο των στοιχειών, που με τόσο κέφι τα παρουσιάζει ο Burns στην περίφημη μπαλλάντα του: Τάμ Ο' Σάντερ. Η ψυχή του ποιητή σε μιὰ τέτοια φύση μπορούσε μονάχα να χαρή, όπως γοητεύονταν από την επίμονη επαφή με άρρωστες ανθρώπινες ύπαρξεις. Αυτός ο πεισιθάνατος λάτρειψε πάντα το θολό, το κρύο, το φοιχτό, το άρρωστο. Η απέχθειά του για την πραχτικά ρυθμισμένη ζωή, ανάγκασε κάποιους κριτικούς να σκεφθούν ότι ουσιαστικά ο Πόε είναι ποιητής ευρωπαϊός, αφού του έλειπε εκείνος ο αισιόδοξος δυναμισμός των αποίκων, που άκριβώς στην εποχή του, ώρμουσαν προς τις απέραντες πεδιάδες του Μισσισιππή και τα άκρογιάλια της ειρηνικής θάλασσας. Ήταν, βέβαια, ο Πόε ένας ρομαντικός, όχι όμως ένας ευρωπαϊός ρομαντικός, σαν εκείνους που ανέμιζαν μανιφέστα, αποτελούσαν κλειστές και θορυβώδεις συντροφίες και άπλωναν σε άφθονο χαρτί την θεωρητική τους επαναστατικότητα. Δεν ήταν ο ρομαντικός μιὰς σχολής, μα ο ρομαντικός μιὰς ιδιοσυγκρασίας. Έκρινε με αυστηρότητα και όργη όλην εκείνη την άδειαν ή από αισθήματα πουριτανική ευπρέπεια, που άκριβώς από την Εδρώπη είχε φτάσει με τους πρώτους Άγγλους αποίκους στη νέα ήπειρο, όπως ο Μάρκ Τουαίην έκρινε με το ιδιότυπο χιούμορ τον φιλοσοφικό τους μερκαντισμό. Ήταν και οι δυο Άμερικανοί γνήσιοι, με στάση όμως καθαρά κατακριτική. Αυτό όμως δεν εμπόδισε τον Τουαίην να γίνει έθνικό είδωλο και τον Πόε να οίξη στην πνευματική άγορά το αστυνομικό μυθιστόρημα και το διήγημα του τρόμου, δυο λογοτεχνικά είδη που ξεκινώντας από την Άμερική κατάκτησαν την παλαιά μας ήπειρο.

Τώρα πώς έξηγεϊται ή άφοσίωση των μεταφραστών στο λιγοστό έργο του ποιητή μας, αφού μιὰ σωστή πλημύρα από ποιητικές συλλογές κατακλύζει συνεχώς την ήπειρό μας και τον κόπο μας. Γιατί σπαταλούμε συνεχώς κόπους στο Κοράκι, την Οΐλαουμ, την Άνναμπελ Λή; Είναι γιατί σ' αυτόν τον άνθρωπο μας μαγεύει ή ικανότητα να δονή τους άλλους με ιδιαίτερο μήκος κύματος, να τους σηκώνη για λίγο από την πενιχρή και φλύαρη στατικότητα για να τους δείξη το μέτρο της ψυχικής τους άντοχής, με μέσο την συγκίνηση.

ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

Τ ο Κοράκι

Κάποια βαριά μεσάνυχτα όλο θλίψη,
όταν με άνία και κούραση είχα σκύψει
σε βιβλίο επάνω, γεμάτο άλλόκοτη σοφία παλιά:

ἐνῶ ἔγερνα τὴν κεφαλὴ σὰν ναρκωμένος,
ἀκούστη ξάφνου κάποιος ἦχος μουδιασμένος,
σὰν κάποιος νὰ χτυπᾷ δειλά· στὴ θύρα νὰ χτυπᾷ.
Θεὸ νᾶναι βέβαια, κάποιος ξένος, εἶπα, πού στὴ θύρα μου χτυπᾷ.
Μονάχα αὐτό. Σὰν τί ἄλλο πιά!

2

Ἄ! καθαρὰ στὴ μνήμη τώρα ξαναφέρνω,
πὼς αὐτὸ κάποιο Δεκέμβρη ἦταν παγωμένο.
Τὸ κάθε ἀθράκι σβηῶντας, ἔγραφε στὸ πάτωμα τὴ δική του σκιά.
Πρόθυμα τὴν αὐγὴ ἀποζητοῦσε ἡ σκέψη,
γιατὶ τοῦ κάκου στὰ βιβλία εἶχα γυρέψει
Μιὰ ἀναστολὴ στὸν πόνο γιὰ τὴν Λενώρα πού ἔφυγε μακρὰ·
Τὴν σπάνια κόρη πού τὴν λέει Λενώρα Ἄγγέλων ἢ λαλιὰ
μὰ δίχως ὄνομα ἐδῶ πιά.

3

Καὶ κάθε θρόϊσμα, ἀχνό, μεταξωτό, θλιμμένο,
πού ἔφτανε ἀπ' τὸν μπερντέ τὸν πορφυροβαμμένο,
Μὲ ἀντάριαζε, γεμίζοντάς με μὲ πρωτόφαντη ἀγωνία βαθιά.
Ἔτσι πού, γιὰ νὰ σβῆση τῆς καρδιᾶς ὁ χτύπος,
στεκόμουν, καὶ κάθε στιγμὴ σκεφτόμουν μήπως
κάποιος ξένος στὴν κάμαρη νὰ μπῆ ζητᾷ.
Κάποιος πάρωρος ξένος, πού δῶ μέσα νὰ φανῆ ζητᾷ.
Μονάχα αὐτό. Ὅχι ἄλλο πιά.

4

Τώρα σὰν νᾶνοιωσε ἡ ψυχὴ καινούργιο θάρρος·
καὶ κάθε δισταγμοῦ ἀποδιώχνοντας τὸ βάρος,
Κύριε, εἶπα, εἶτε Κυρία, ἄς μὲ σχωρέση ἡ ἀγαθὴ σας ἡ καρδιά.
Ὁ ὕπνος μὲ εἶχε ἀληθινὰ ναρκώσει,
καὶ μὲ ἀβρότητα χτυπήσατε σεῖς τόση,
στοῦ δωματίου τὴ θύρα· τόσο κρούσατε ἀλαφριά,
πού δίσταζα· ὕστερα ἄνοιξα τὴν πόρτα μου πλατειά.
Μὰ εἶδα τὴ νύχτα· ὄχι ἄλλο πιά!

5

Ἔτσι, τῆς σκοτεινιᾶς ἀφεύοντας τὸ βάθος,
Μὲ ἀμφιβολία στεκόμουν, δισταγμὸ καὶ πάθος.
Βλέποντας ὄνειρα πού ἄλλη ψυχὴ νὰ ἰδῆ δὲν τόλμησε καμιά.
Μὰ τὴν σιωπὴ μιλιὰ δὲν τάραξε καμιά,
καὶ ἡ μόνη λέξη στὴν ἀθρόιστη ἡρεμία
ἦταν ἐκείνη πού εἶπα ἐγώ: Λενώρα, λέξη μιὰ.
Αὐτὴν ψιθύρισα· καὶ εἶπε ἡ ἰχώ: Λενώρα· μέσ' στὴν σιγαλιά.
Αὐτὸ ἦταν ὄλο· ὄχι ἄλλο πιά.

6

Ξάφνου, σὰν γύρισα στὴν κάμαρή μου πίσω,
χωρὶς τὴν φλόγα πῶκαιε τὴν ψυχὴ νὰ σβήσω
Μοῦ εἰκάστηκε πῶς κρούουν ξανὰ κάπως πὶδ θαρρετά.
"Αχ! σίγουρα, εἶπα, κάτι κρύβεται ἐκεῖ πίσω,
κάτι ποῦ εἰς τοῦ παραθυριοῦ στέκει τὸ γεῖσο.
"Ἄς δοῦμε, σκέφτηκα, τί κρύβουν τὰ μυστήρια αὐτά.
"Ἄς βρῆ μιὰ λύση, ἀφοῦ ἤσυχάση λίγο, αὐτὴ ἡ καρδιά.
"Ὁ ἀγέρας θὰ εἶναι· ὄχι ἄλλο πιά.

7

Διάπλατα τοῦ παραθυριοῦ τὰ φύλλα ἀνοίγω.
Τότε μὲ θόρυβο καὶ θρᾶσος ὄχι λίγο,
Κοράκι μπαίνει, καθὼς στίς ἅγιες παληές μέρες, μὲ ἀρχοντιά.
Οὔτε μὲ χαιρετάει, οὔτε μὲ κοιτάζει·
μὰ δείχνει πῶς καθόλου δὲν διστάζει.
Στῆς κάμαρης τὴ θύρα μὲ ἀξιοπρέπεια στέκεται παληά·
στῆς Ἀθηνᾶς τὸ μποῦστο, ἀπὸ τὴ θύρα λίγο πὶδ ψηλά.
Στέκει· καθίζει· ὄχι ἄλλο πιά.

8

Μὰ τὸ πουλί, ὅπου τοῦ ἐβένου ἔχει τὸ χρῶμα,
σὲ χαμόγελο βιάζει τὸ πικό μου στόμα,
μὲ τὴν ἐπίσημη ἀξιοπρέπεια τῆς στάσης ποῦ κρατᾷ.
Κι ἂν ἔχει ὁ χρόνος, εἶπα, τὸ κεφάλι σου μαθήσει,
ἀλήθεια νὰ σὲ πῆ δειλὸ κανεῖς πῶς θὰ τολμήσει;
Σὰν τί σὲ φέρνει, ἀρχαῖο πουλί, τὴ νύχτα ἀπ' τὸ γυαλὸ μακρὰ;
Ποιό τ' ὄνομά σου στὴν πλουτώνεια, νύχτια ἀκρογιαλιά;
Κι' αὐτὸ ἀποκρίθη: Ποτὲ πιά.

9

Μπροστὰ σ' τᾶχαρο τ' ὄρνιο ἀλήθεια εἶχα σαστίσει,
σὰν τ' ἄκουσα ἔτσι σοβαρὰ νὰ μοῦ μιλήσει,
"Ἄν καὶ τὰ λόγια του λίγο εἶχαν νόημα, οὐσία σχεδὸν καμιά.
Τί δὲν μπορεῖ κανεῖς νὰ μὴν κάμη τὴ σκέψη,
Πῶς ἀνθρώπινο πλᾶσμα δὲν εἶχε ἀγναντέψει
Ποτὲ τέτοιο πουλί στητὸ στῆς κάμαρῆς του τὴ μπασιά·
ζῶο ἢ πουλί, στητὸ στὸ μποῦστο, στὴν πόρτα του μπροστὰ,
μὲ ὄνομα τέτοιο: Ποτὲ πιά!

10

Μὰ τὸ Κοράκι, ποῦ γαλήνια εἶχε καθίσει
στὸν ἀκίνητο μποῦστο, μόνη εἶχε μιλήσει
αὐτὴ τὴ λέξη, σὰν νὰ ξεχύνη τὴν ψυχὴ στὴ λέξη αὐτὴ τὴν μιὰ.
"Ἄλλο δὲν εἶπε λόγο πιά σὲ μένα·
οὔτε φτερὸ δὲν σάλεψε κανένα,

Καὶ σκέφτηκα: πρὶν ἀπ' αὐτὸ ἄλλοι φίλοι φύγανε μακριά.
 Σὰν τὶς ἐλπίδες, αὐριο πετάει καὶ αὐτὸ μακριά.
 Τὸ Κοράκι εἶπε: Ποτὲ πιά.

11

Ταραγμένος, σὰν εἶδα τὴ σιωπὴ κομμένη
 μὲ μιὰν ἀπόκριση ἔτσι καλοζυγισμένη,
 οἴγουρα, σκέφτηκα, δὲν ξαίρει τ' ὄρνιο λέξη ἄλλη καμιά.
 Ἄπο κάποιον του κύριο, τὴν ἔχει αὐτὸ κρατήσει,
 πού ἢ δυστυχία τὸν ἔχει ἀλύπητα χτυπήσει,
 ἔτσι πού ὁ θρῆνος χώνεψε, σὰν σὲ ἐπώδῳ, σὲ λέξη μιά·
 ἔτσι, πού ἀπόμεινε, σὰν τῆς ἐλπίδας μυρολόϊ λέξη μιά·
 ἐτούτη ἢ λέξη: Ποτὲ πιά!

12

Μὰ ὡς τὸ πουλί, μὲ τὴν ἀλλόκοτή του στάση
 ἔβιασε τὸ πικρὸ μου στόμα νὰ χαμογελάση
 Ἔσπρωξα κάθισμα ἀπέναντι σ' αὐτό, τὴ θύρα καὶ τὴ θεά,
 Καὶ καθὼς κάθισα ἢ φαντασία μου, ἐρεθισμένη,
 ὄνειρο μὲ ὄνειρο ἄρχισε εὐθὺς νὰ δένη,
 κι' ἔλεγα τί, τὸ μοιραῖο ὄρνιο, πού χρόνια μούστειλαν παληά,
 τί θέλει τὸ σημεδιακὸ αὐστηρὸ πουλί, πού στέλνει ἢ λησμονιὰ
 νὰ πῆ μὲ αὐτὸ τό: Ποτὲ πιά;

13

Στὸ νόημα τοῦτο πάσκιζα νὰ μπῶ ὀλοένα,
 κοιτάζοντας, χωρὶς νὰ πῶ λόγο κανένα,
 τ' ὄρνιο, πού μοῦ φλογίζαν τὰ πυρά του μάτια τὴν καρδιά.
 Μὲ τριβέλιζε ἢ σκέψη αὐτή, μὰ καὶ κάποια ἄλλη,
 ἐνῶ ἔγερνα ἤσυχια στὸ μαξιλάρι τὸ κεφάλι·
 στὸ μαξιλάρι τὸ λουσομένο ἀπὸ τῆς λάμπας τὴν φεγγοβολιά,
 στὸ βιολετὶ βελουῶδο, ὅπου στῆς λάμπας τὴ φεγγοβολιά,
 ἐκείνη δὲν θὰ γύρη ποτὲ πιά.

14

Σὰν νὰ φούντωσε τότε μ' εὐωδιὲς τὸ ἀγέρι
 θυματοῦ ὅπου ἄορατο κρατοῦσε χέρι
 ἀγγέλου, πού ἀπ' τὸ πόδι του θρόϊζαν μόλις τὰ χαλιά.
 Ἄμοιρε, φώναξα, ὁ Θεὸς σ' εὐφραίνει τώρα,
 στέλνοντάς σου μὲ κάποιον Σεραφεῖμ, σὰν δῶρα,
 ἀνάπαψη καὶ νηπενθῆ γιὰ τὴν Λενώρα, τὴν κόρη τὴν γλυκειά.
 Ἄχ! πιές, χάρου τὸ βάλσαμο, πού σοῦ χαρίζει ἢ λησμονιὰ.
 Τὸ Κοράκι εἶπε: Ποτὲ πιά.

15

Προφήτη εἶπα, πλᾶσμα ἐσὺ δαιμόνιο,

Προφήτη νάι, εἴτε εἶσαι σατανᾶς εἴτε ὄρνιο,
εἴτε σὲ στέλνει ὁ Πονηρός, εἴτε δωπέρα τ' ἀγριοκαίρι σὲ ξερνᾶ,
πάντοτε ἀδάμαστο, ἄν καὶ ἀπελπισμένο,
ἐπάνω στὸ ἔρμο χῶμα αὐτὸ τὸ στοιχειωμένο,
πές, σοῦ προσπέφτω, γιὰ τὸ σπῆτι αὐτὸ τῆς φρίκης βρίσκεται γιατριά;
Βρίσκεται, πές μου, στὴ Γαλαὰδ φάρμακο γιὰ τούτη τὴν καρδιά;
Τὸ Κοράκι εἶπε: ποτὲ πιά.

16

Κι' εἶπα: Προφήτη ἐσύ, μὲ διάστροφη τὴν γνώμη,
σατανᾶ ἢ ὄρνιο, μὰ προφήτη ἀκόμη,
γιὰ τὸν Θεὸ ποῦ προσκυνᾶμε· γιὰ τοῦ κοίλου οὐρανοῦ τὴν ἀπλωσιά,
πές στὴν ψυχὴν αὐτῆ, ποῦ ἡ λίκρα τὴν ποτίζει
ἄν στὴν Ἑδεμ τὴν μακρυνὴ μπορεῖ νὰ ἐλπίζει,
πὼς θέ νὰ σφίξει τὴν σεμνὴ τὴν ἀγνὴ κόρη μέσ' στὴν ἀγκαλιά,
αὐτὴν ποῦ τώρα Λενώρα τὴν φωνάζει Ἀγγέλων ἢ λαλιά.
Τὸ Κοράκι εἶπε: ποτὲ πιά.

17

Σηκώθηκα κι' εἶπα: ὅς γένη ἡ λέξη αὐτῆ σημάδι
τοῦ χωρισμοῦ μας. Ἄχ! πουλὶ ἢ πλᾶσμα τοῦ Ἄδη
Γύρνα στὴ θύελλα· στὴν πλουτώνεια, νύχτια ἀκρογιαλιά.
Μὴ μείνη ἐδῶ μαῦρο φτεροῦ ποῦ νὰ θυμίσῃ
τὴν ψευτιά, ποῦ ἡ φωνὴ σου ἔχει ἐδῶ μιλήσει.
Πέτα ἀπ' τὸ μποῦστο, ἄσε με στὴν μαύρη μου ἐρημιά.
Ἄπ' τὴν καρδιά μου ἀνάσουρε τὸ νύχι σου· πέταξε μακριά.
Τὸ Κοράκι εἶπε: ποτὲ πιά.

18

Καὶ τὸ Κοράκι καθὼς νᾶταν πετρωμένο
στέκεται πάντα ἐκεῖ ψηλὰ στημένο
στ' ὠχρὸ τῆς θεᾶς κορμί, στῆς κάμαρης ἐπάνω τὴν μπασιά.
Καὶ τὸ μάτι του λάμπει πάντα σὰν τὸ μάτι
πονηροῦ δαίμονα, ποῦ μαγγανεύει κάτι.
Καὶ τῆς λάμπας τὸ φῶς στὸ πάτωμα τοῦ γράφει τὴ σκιά.
Μὰ κι' ἡ ψυχὴ μου πέρα ἀπὸ τὸν κύκλο, ποῦ γράφει αὐτὴ ἡ σκιά,
δὲν θὰ πετάξῃ ποτὲ πιά.

Ἀπόδοση: ΑΡΣ. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

ΣΤΟ ΜΑΤΩΜΕΝΟ ΠΑΣΣΑΛΟ

(Θεατρική σπουδή σύγχρονης τραγωδίας)

ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΕΞΗΓΗΣΗ

Πιστεύοντας — ή, πτώ σωστά, βρίσκοντας — πώς εξαντλήθηκαν τὰ περιθώρια τῆς ἐκφραστικῆς δυνατοῦτητας στὴ νεότερη σκηνὴ, πειραματίστηκα γιὰ νὰ ἐξεύρω μὴ ζωινούργια μορφὴ σύνθεσης θεατρικῆς δράσης.

Ἡ τωρινὴ ὄραση (ὅπως ἐξελέχθη ἀπ' τὸ ἐπικίνδυνον πίννακμα τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου στὴ λογοτεχνία) χρυσταλλώνεται μονάχα στὴν αἴσθησι καὶ στὴν στίλβη τοῦ λόγου. Κι' ἔτσι, γιὰ νὰ γίνωμαι ἀναγκαστικῶς, τὸ σκηνοζῶ, γίνοντας τὴν ὀργανικὴν τὴν αἰθουπαρξία, ἀπόμεινε νὰ εἶναι — ὅπου χρειάζεται — μονάχα ἕνας τόνισμός στὴν ἄκρη τῶν διαλόγων. Ἐπόμεινε εἶναι, λοιπόν, ἡ ἀναπαράστασις νὰ ἀπαρξαιωθεῖ καὶ νὰ ἀποβάλλει τὸ βάρος τοῦ τῆς ἀνάθετε ἢ σκηνογραφία. Καί, τώρα, μετὰ ἀπ' τὴν περιπέτεια τῆς μιμητικῆς (ὀπτικῆς καὶ ἀκουστικῆς) — γιὰτί γὰτι παρόμοιο, ἢ, τοιούχιστο, ἀπὸ μιὰ κοινὴ ἀπόρριψις ἔγινεν ἔδω ἡ ἀναγωγὴ τῆς παραστάσεως στὴν πνευματικὴ ζωὴ —, τὸ θέατρο πρέπει ν' ἀναζητήσῃ τὴν ὀργανικὴν τὴν καταγωγὴν: τὸ λόγο.

Οἱ ἀπόψεις τοῦτες δὲν εἶναι, παρὶ ἕνα συμπέρασμα, πὸν ἔχει τὴν ἀξία, δῖσον αὐτὸ δίνει μιὰν αἰτιολόγησι. Καὶ μὲ αὐτὴν τὴν ἀδύνατη, ὀποιοδῆποτε, θεμελίωσι, θέλω νὰ διακινδυνεύσω μιὰν ἀπόσταξι τοῦ ποιητικοῦ στοιχείου καὶ στὸν θεατρικὸν λόγο. Δὲν ἀποφάσισα, χωρὶς κάποιες ἐνθαρρύνσεις καὶ θετικὰς ἐπιτεύξεις, πὸν εἶχα στὴν πεζογραφία (διηγήματα). Καί, τέλος, ἕνα θεατρικὸ, ὄχι καὶ τόσο τολμηρὸ, στίλβησε ἢ προτελευταία φάσις τῆς ἀπόπειρας.

Σπουδὴ γιὰ νὰ νὰ μορφὴ ἕνὸς ἐλληνικοῦ θεάτρον, πὸν ὅμοιον ἀνταποκρίνεται καὶ στὶς ἀξιώσεις τοῦ οἰκογενικοῦ ἀνθρώπου τοῦ παρόντος πρέπει νὰ θεωρηθεῖ τὸ ἔργο μου τοῦτο. Καί, γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο, ζητῶ τὴν αὐστηρὴν ἀνάγνωσι καὶ, εἰ δυνατόν, τὴν ἐξ ἴσου αὐστηρὴν κριτικὴν τοῦ ἀξιολόγησι. Γιατί, καθὼς ὑπογράμμισα παραπάνω, θέλω νὰ δοκιμάσω τὴν ἀντοχὴν τῆς σιμβολικῆς ἕνὸς προβληματισμοῦ μου στὸ ἀναπόφευκτο ἕνὸς ἀδιεξόδου, ὅπου ἔχει ἰστάσι ἢ ἐκφραστικὴ τῆς σύγχρονης σκηνῆς.

Πρὶν γλιέσω, θεωρῶ ἀπαραίτητο νὰ διπλώσω, πὸς, γιὰ τὴν ὄλη συγγρότην τῆς δομῆς καὶ τῆς δράσεως, δὲν πρόστρεξα στὴν ἀρχαία τραγωδία. Ἡ γοῆσι π χοροῦ ἔδω κι' ἡ ἐξοπραγματικὴ ἄγνοια τῆς πλατείας εἶναι κατὰλήξι ὀλότελα πρ σιωπικῆς μου λύσεως. Ἀπ' τὴν ἐσωτερικὴν συγγένεια, πὸν ὀποιοδῆποτε ὑπάρχει τὸν ἀρχαῖον τραγικὸν λόγον, εἶναι μονάχα φανερό, πὸς ἡ ἀρχαία τραγωδία εἶναι πάντα ἢ πὸν ἀναπαλλοτριώτη, ἀπ' τὸ χρόνον, μορφὴν τοῦ ἀνθρώπινου λόγου. Διασπώνεται, ἔτσι, πὸς ἕστερ' ἀπ' τὴν ἀνελέγη ἀναζήτησι καὶ τὸ ἀνησιχίσι ταραγμένῃς ἐποχῆς μας, ὁ λόγος στὸ ἀρχαῖον θέατρο ἀποτελεῖ τὴν πὸν ὕψηλὴν ἐτενῆ τῆς ἀνθρώπινῃς ἐκφραστικῆς δυνατοῦτητας.

ΣΤΟ ΜΑΤΩΜΕΝΟ ΠΑΣΣΑΛΟ

(Μέρη δύο)

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

ΧΟΡΟΣ ΑΠΟ ΤΡΙΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

ΚΡΑΤΙΝΟΣ

ΙΤΑΛΟΓΕΡΜΑΝΟΙ (5—6 άτομα)

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ

ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΕΣ (5—6 άτομα — απ' αυτά οι 2—3 έφηβοι)

ΣΚΗΝΙΚΑ

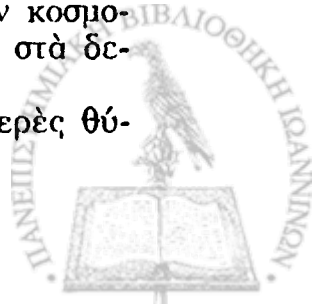
Μιά βολή προοπτική βάθους, όπου θα κινούνται, ανάλογα με τις απαιτήσεις της δράσης, τὰ πρόσωπα καὶ θὰ γίνεται ὁ σκηνικὸς ὑπαινιγμὸς.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

(Καθὼς ἀνοίγει ἡ αὐλαία, ἐμφανίζεται ὁ Κρατίνος, ἔχοντας ἔντονα τὴν κακουχία τῆς κατοχῆς, ἐνῶ στὴν ἄκρη — ἀριστερὰ τῆς σκηνῆς (ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν αὐλαία) στέκεται ὁ χορὸς ἀπὸ τρία ἄτομα. Καί, πίσω ἀπ' τὸν Κρατῖνο, διακρίνονται θαμπὰ ἕνα τεμάχιο ἀπὸ συρματοπλέγμα καὶ δυὸ τρεῖς σκιῆς Ἰταλῶν — Γερμανῶν).

ΚΡΑΤΙΝΟΣ (σχεδὸν ποιητής): Γυρνώντας ἀπ' τὴν Ἀλβανία, ἔφερα τὸ ἔπος ἀπὸναν πόλεμο, γιὰ νὰ τὸ κάνω ἀνοπνοὴ στὰ στήθεια μου. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ταπεινώθηκα. Τὴν ἀναπνοή μου θὰ στήσω πύρινη στήλη στὸ χάος τούτης τῆς κατοχῆς. Καὶ τὰ ἀποστεωμένα κορμιά, πὺ ρίχνονται στὰ κάρρα γιὰ νὰ κουβαληθοῦν στὰ νεκροταφεῖα τῆς πολιτείας, θὰ γίνουν ὄνειρα πὺ θὰ περιμένουν τὴν ἀνατολή... Φύλλα πὺ πέφτουν μέσα σ' ἕνα φθινόπωρο ἀχνὸ φωτίζουν τώρα τὸ μέτωπο τῆς χτυπημένης περηφάνειας... — μιᾶς περηφάνειας, ἀφημένης κάπου στὰ χιόνια τῆς Ἀλβανίας. Κι' ἐγὼ συλλογίζομαι πάντα ἐκεῖνη τὴν καλύβα κοντὰ στὴν Βρύση τῶν Κενταύρων (παύση). Τρανὲς νύχτες, εἶναι πὰ ἡ ψυχὴ μου, μετὰ ἀπ' τὴ μάχη. Στὰ χρόνια τῆς κατοχῆς. Μονάχα, βλέπω, μέσα σ' ἕνα μελανὸ σούρουπο, νὰ φωτίζονται ἀπὸ κάποιες μακρυνὲς χρυσὲς ἀνιαύγειες, ἐνῶ ἐγὼ νὰ εἶμαι παρατημένος ὁ ἴδιος ἐκεῖ πὺ χάνονται οἱ ὀρίζοντες — στὴν ἄκρη ἀπὸνα ἐμβατήριον ξεχασμένο... Νὰ εἶμαι παντέρημος καὶ τὸ φεγγάρι νὰ κάθεται πάνω σ' ἕνα πεταμένο κρᾶνος. Κι' ὕστερα, νὰ πέφτουν σύγνεφα τὰ χρώματα πηχτά: κίτρινο, κόκκινο, μπλέ, πράσινο. Καὶ νὰ σπιθάζονται ὀλόγυρά μου σωροὶ σωροὶ — βουνὰ ὀλόκληρα (παύση). Σὲ τοῦτες τὲς μέρες τῆς κατοχῆς πὺ περιφέρονται στοὺς δρόμους τυλιγμένες στὰ συρματοπλέγματα... Σ' αὐτὰ τὰ συρματοπλέγματα ὀρθώνει ἡ γενεά μου τὸν σκελετὸ τῆς ἱστορίας της. Καὶ πάνω του θὰ σκαλώσει τὴν ψυχὴ τῆς φυλῆς πὺ καρτερεῖ τὸ μεγάλο μήνυμα... ἕνα μήνυμα πὺ σταμάτησε στοὺς νεκροὺς ἑνὸς πολέμου καὶ πὺ μεθάει ἀκόμα τὸ ζεστὸ τῆς αἵμα... Αὐτὴν τὴν κοσμογονία τὴν ἀναπνέω τώρα μὲ ἀνοιχτὰ τὰ στήθεια μου, στημένος πάνω στὰ δεκανίκια μιᾶς νιότης πὺ ψάχνει γιὰ τὸν ἥλιο της.

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Σ' αὐτὰ τὰ στήθεια φύσηξαν οἱ φοβερὲς θύελλες τῆς ἱστορίας.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Γι' αυτό κι' ἡ κατοχὴ σηκώνει πάνω τους τὰ ὄπλα καὶ σημαδεύει στὴν καρδιά μου. Ὅπως οἱ Κένταυροι στὴν Ἀλβανία. Ὅμως, ἐγὼ ψηλώνω - ψηλώνω, γιὰ νὰ φτάσω μὲ τὰ χέρια μου τὸν οὐρανὸ καὶ νὰ γράψω ἐκεῖ τὸ μήνυμα ποῦ δὲν ἦρθε.

(Στὸ μεταξύ, ἓνας Ἴταλὸς χαστουκίζει τὸν Κρατίνο, ποῦ μένει ἀτάραχος μπροστά του)

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Χωρὶς ὄπλα οἱ ἥρωες ποῦ ἔχουν τὴν ἀντάρα καὶ τὸ πάθος στὰ περήφανα μάτια τους.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ (πρὸς τοὺς κατακτητῆς): Ἄναντροι!

(Σιωπὴ παρατεταμένη)

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: ... Κάποτε εἶμαν φοιτητῆς στὴ Ρώμη. Πρὶν ἀπόναν καταχωνιασμένον καιρὸ (παύση). Μιὰ ἱστορία μέχρι τοὺς τάφους τῆς κατοχῆς... Μὲ κείνα τὰ μεγάλα κτίρια στὰ προάστεια τῆς Ρώμης

(Ἄξαφνα, ἓνας ἀπ' τοὺς Ἴταλοὺς μπαίνει στὴ μέση χειρονομώντας, γιὰ νὰ προστατεύσει τὸν Κρατίνο)

ΙΤΑΛΟΣ: Μή! ... Εἶναι σὰν ἄγαλμα... Τούτῃ τὴν ὥρα, ξεκόπηκε ἀπ' τὸν οὐρανὸ ἓνα γαλάζιο κομμάτι κι' ἔπεσε ἀνάμεσά μας.

(Τὴ στιγμὴ αὐτῇ, καθὼς ὁ Κρατίνος ξαμώνει νὰ πάρει στὴν ἀγκαλιά του αὐτὸν τὸν Ἴταλό, φαίνεται νὰ ζαλίζεται)

ΚΡΑΤΙΝΟΣ (σὰν ὑπνωτισμένος): Ἡ γῆ χαμηλώνει κι' ἐγὼ πέφτω ἀπὸ πολὺ ψηλά. Δὲν ξεχωρίζουν τώρα τὰ κλαριὰ πάνω στὰ χιόνια...

(Ἐνῶ χαμηλώνει τὸ φῶς, οἱ Ἴταλοὶ παίρνουν τὸν Κρατίνο, τὸν σκαλώνουν σ' ἓνα αὐτοκίνητο — κλούβα, κι' ἐξαφανίζονται. Κι' ὅταν ξανατονώνεται ὁ φωτισμὸς, ξεχωρίζει — στὴν ἄκρη δεξιὰ τῆς σκηνῆς — μιὰ καλύβα)

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ (ἀπαγγελία):

Στὴν τρανὴ ἀφειτηρία
σταματήσαμε τὰ χελιδόνια κι' ἀνταμώσαμε
τις γυμνὲς παλάμες τῶν ἀνθρώπων
(χλωμὲς ἐλεγείες στὸ ἔφηβο βιβλίον
μῆς γενεᾶς ποῦ φόρεσε τὶς ὀδυνηρὲς δάφνες).
Κι' ἀποχαιρετήσαμε τὴν εἰδὴ τῶν νεκρῶν μας
στὸ μέλλον...

Στὴν τρανὴ ἀφειτηρία
περιμένουμε πάντα τοὺς ἴδιους δρομεῖς
τὰ ὀστᾶ τῶν ἐρήμων καὶ τῶν στρατοπέδων)
γιὰ νὰ φωτίσουν τὸ στεφάνι τῆς γῆς.

(Ὁ Κρατίνος, τώρα, ἐμφανίζεται ὡς Ἕλληνας στρατιώτης στὴν Ἀλβανία, ἔχοντας πλήρη τὴν πολεμικὴ του ἐξάρτυση)

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Ἀπομένουν στὰ μάτια μου κάποιες ἀκαθόριστες εἰκόνες. Κάτι ἀνάερα πράγματα ποῦ χάνονται μέσα μου. Καὶ πάσχω νὰ σταθῶ κάπου — ἔστω καὶ σ' ἓναν παράξενο πίνακα. Ὅμως, ὁ κόσμος εἶναι πάντα φτιασμένος ἀπ' τὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων. Γι' αὐτὸ φαντάζει καὶ τώρα νὰ εἶναι θολός... Ἐνῶ, παρέκει — στὶς πλαγιές, ὁ χειμῶνας θ' ἀνασαίνει πάνω στὰ δέντρα. Κι' ὁ τόπος ὀλοῦθε θὰ εἶναι γυμνός ὅπως ἓνα πεντακάθαρο σκίτσον.

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Ἐκεῖ... στὸν πόλεμο.

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ: Οἱ σκέψεις καὶ τὰ ὄπλα τῶν ἀνθρώπων βαραίνουν ἀβάσταχτα στὰ χέρια τους... Τώρα, ἦρθε μιὰ λυπητερὴ φωνὴ ποῦ

περπατάει πάνω στα ξερὰ φύλλα. Κι' ἔκατσε μέσα στὰ στήθεια μας.

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Κι' ἔκατσε μέσα στὰ στήθεια μας...

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ: Τὰ δέντρα μεγαλώνουν ἀπίθανα τοὺς ἴσκιους τοὺς κι' ἀπὸ ψηλὰ πέφτει μιὰ μακρυνὴ νύχτα.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ (ἐνῶ πλησιάζει πρὸς τὴν καλύβα): Θ' ἀλλάξει σιγὰ σιγὰ κι' ὁ κόσμος... Φαντάζομαι νὰ εἶμαι ὄμορφος, πανύψηλος ἄντρας.

(Τώρα, ὁ Κρατίνος ἀνοίγει τὴν πόρτα τῆς καλύβας καὶ κυττάζει μέσα. Διακρίνεται κάπως ἕνας ἄνθρωπος ποὺ σηκώνεται μὲ πολὺ κόπο καὶ φόβο. Πρέπει νὰ εἶναι ἕνας Ἴταλὸς στρατιώτης, χτυπημένος στὸ κεφάλι καὶ φοβερὰ καταλερωμένος)

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: "Ε! ... ποιός;

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Τὸ χαμηλὸ φῶς πῶς χορεύει ξέθωρα στὸ σκοτάδι γύρω ἀπὸ μιὰ φωτιὰν ἀπίθανη!

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ: Κι' ἀπομένει μονάχα ἡ σιωπὴ ν' ἀναδεύεται στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων ποὺ σκοτώνονται τὴν ὥρα τούτη στὰ πεδία τῆς μάχης.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: ... Τὴν ὥρα τούτη ἤθελα νὰ ἰδῶ τὰ μαλλιά μου πῶς εἶναι ἀνάκατα, ἔτσι ποὺ νὰ θυμίζουν μιὰ σηκωμένη καίτη.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Ν' ἀνάψω φῶς;

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ: Πόσο κοντρὴ γίνεται ἡ φοβισμένη ἀνάσα. Λὲς καὶ γιομίζει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ κοντρά κλωνάρια πολύχρονου πλατάνου.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Ναί... Φῶς. Νοιώθω μιὰ ζεστὴ ἀναπνοὴ νὰ ἰδρώνει στὸν κόρφο μου, ἐνῶ ὄξω ἀκούγεται πάντα ἡ βροχὴ ποὺ διαβαίνει...

(κατεβάζει ἀργὰ τὸ ντουφέκι στὰ πόδια του)

... Ὄξω ἀκούγεται ἡ βροχὴ, ἐνῶ στὸ φῶς τώρα χαραχτήκαν μονάχα τὰ χαλασμένα μέτωπα τῶν ἐλπίδων. Γιὰ μιὰ στιγμή, ὅμοιαζαν ἀπάτη ἀπὸ κάποιον ἴσκιο ποὺ περπατοῦσε ζωντανός.

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Κάτι κουνήθηκε μέσα στὰ στήθεια τῶν ἀντρῶν ὅταν βρέθηκαν ἀντίκρυ ὁ ἕνας στὸν ἄλλον.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Φαντάξαμε, ὦ φίλε ἀπ' τοὺς ἐχθρούς, νὰ εἴμασταν κι' ἐμεῖς ἴσκιοι, ἔτοιμοι νὰ πετάξουν... Καλησπέρα!

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ (πρὸς τὸν Κρατίνο): Γιὰ ἰδές... Τὰ ρούχα μου πῶς εἶναι καταλερωμένα.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Μοῦ θυμίζεις ἕναν ἀμφίλυπο πίνακα, ποὺ τὸν εἶδα νὰ εἶταν ἀμίλητος σ' ἕνα μουσεῖο. Καὶ σκέφτομαι τώρα τὴν ἀλήθεια ποὺ εἶχε. ... Ἀπλώνω τὴν ψυχὴ μου πάνω στὸ ντουφέκι... Χαῖρε!

(Τώρα ὁ Κρατίνος κι' ὁ Τζιοβάννι, ὁ Ἴταλὸς στρατιώτης ποὺ εἶναι μέσα στὴν καλύβα, κυττάζονται στὰ μάτια, καθὼς στέκονται κεῖ ὄρθιοι, λίγο πρὸς τὰ ἔνδο τῆς καλύβας)

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: ... Ἐγὼ λέγομαι Τζιοβάννι Φιντέλλιο.

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Ἀκούγεται τόσο δυνατὰ ἡ γλῶσσα τῆς ἀγάπης στὸν πόλεμο.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Σὲ γνωρίζω... Γνωρίζομαστε ἀπ' τὴν ὥρα ποὺ πήραμε τὰ ὅπλα γιὰ νὰ πολεμήσουμε.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Βέβαια... Δὲν χωρίζει πάντα ὁ πόλεμος αὐτοὺς ποὺ ἀλλοσκοιούνται... "Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι γεννιοῦνται ἀπ' τὴν ἴδια μήτρα καὶ πορεύονται στὴν ἴδια ζωὴ.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: "Ἄν δὲν υπῆρχε ὁ πόλεμος, οἱ ἄνθρωποι θὰ ἤξεραν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο... Σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη.

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: ...Κι' όταν υπάρχει ο πόλεμος τὸ ἴδιο.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Χαῖρε!... Ὀνομάζομαι Κρατῖνος... Ἄλλὰ τί ἀξία θὰ εἶχε ἓνα ὄνομα;

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: ...Θέλω νὰ συνεχίσω, ἀλλὰ πέφτει στὰ μάτια μου μιὰ θαμπή καταχνιά. Κακὸς ὁ πόλεμος.

(Στὸ μεταξύ, ὁ Τζιοβάννι χλωμιάζει καὶ γέρνει νὰ πέσει. Τότε, ὁ Κρατῖνος τὸν ἀρπάζει στὴν ἀγκαλιά του καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν ἀπιθώσει, ἐνῶ, στὴν ἀπέναντι πλευρὰ τῆς καλύβας, διαγράφεται καθαρὰ ὁ ἴσκιος ἀπ' αὐτὸ τὸ σύμπλεγμα τῆς ἀδέλφωσης τῶν δυὸ ἀντρῶν)

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Ἐνα θεόρατο μνημεῖο, ὁ ἴσκιος αὐτὸς, ποὺ καταργεῖ τὸν πόλεμο. Στὸν ἴσκιον αὐτὸν κρέμεται τὸ μεγάλο μήνυμα ποὺ παράγγειλε στοὺς ἀνθρώπους ὁ Χριστὸς.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ (κυττώντας τὸν ἴσκιο): Κρίμα ποὺ δὲν στήθηκε πουθενὰ στὰ πεδία τῆς μάχης!... (κυττάζοντας καὶ τὸν Ἴταλὸ)... Πῶς εἶναι ζεστός, ἐνῶ τὸν βάφουν οἱ αὐλακιές ἀπ' τὸ αἷμα του στὸ μέτωπο... Κρατῖνε, νὰ τὸν ἀποθέσεις ἀπαλὰ στὸ χῶμα (τὸν ἀπιθώνει), σάμπως νὰ εἶναι κάνα παιδί ποὺ κοιμᾶται... Σάμπως νὰ εἶναι κάνα παιδί ποὺ κοιμᾶται κι' ὄνειρεύεται στὴν ἀγκαλιά τῆς μάννας του... Πῶς πέφτουν, Τζιοβάννι Φιντέλλιο, τὰ δάκρυά της ἀπ' τὰ δικά μου μάτια πάνω στὸ δικό σου τραῦμα!!... Κοιμήσου, λοιπόν, τώρα. Καὶ θὰ φυλάξω ἐγώ. Ἐσὺ, δὲν πρέπει νὰ φοβᾶσαι τὴ φωνή σου ἀνάμεσά μας... Καὶ κάτσε κοντὰ στὴ φωτιά.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ (σχεδὸν ξεπετάχτηκε): Ὅχι φωτιά!... Θὰ ἔρθουν οἱ Κένταυροι. Εἶναι κάπου ἐδῶ, κοντά... Ἴκετεύω, μή.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Αὐτὴν τὴν στιγμή, Τζιοβάννι, συναντήσαμε μαζὶ τὸν ἴδιον τὸ Θεό.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Καὶ δὲν εἶπαμε ἀκόμα κάτι ποὺ χωρίζει τοὺς ἀνθρώπους στὸν πόλεμο;

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ: Ἡ φοβερὴ κρίση τῶν ἀνθρώπων στὸν πόλεμο εἶναι ἡ ἀνέκφραστη σιωπὴ ποὺ τοὺς κρύβει τοὺς ὀρίζοντες γιὰ νὰ μὴν ἀνταμύσουν τὰ χέρια τους, τὸ λευκὸ περιστέρι, ποὺ θὰ φέρει τὸ κλαδί τῆς ἐλῆας.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: ...Θὰ πολεμήσω ἐγώ. Ἐσὺ νὰ μὴν κουνηθεῖς. Τὸ ἴδιο πρᾶγμα εἶναι τώρα, αὐτὸς ὁ πόλεμος, καὶ γιὰ τοὺς δυὸ μας...

(μετανοιωμένος ἐπειδὴ μονοπώλησε τὴ μάχη, βιάζεται νὰ ξαναπεῖ):

...Γιὰ νὰ μὴν πονέσεις, Τζιοβάννι.

...Μὴν ἀνασαίνεις βαρειά, χτυπημένε φίλε... Γιὰ ιδέες! Κάτι φύσηξε τ' ἄγριά μου μαλλιά κι' ἀνάμεσά μας φύτρωσαν μιὰν ἀγκαλιὰ μαργαρίτες.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Δὲν θέλουν νὰ καταλάβουν οἱ ἀνθρώποι ποὺ σκοτώνονται στὸν πόλεμο (παύση). Εἶμαι σὰν ὑπνωτισμένος, ἐνῶ στὸ δικό σου πρόσωπο χαράζεται ἀργὰ μιὰ πικράδα. Κι' αὐτὴ ἡ πικράδα τώρα χύνεται ὁλοῦθε μέσθι στὴν καλύβα καὶ βάφει στυφὸ, στὴ γεύση μας, τὸν ἀψὺ χειμῶνα, στὰ βουνὰ καὶ στὰ χιόνια τοῦτα ποὺ περπατᾶμε, Κρατῖνε, ποὺ περπατᾶμε μόνοι γιὰ νὰ σκετωθοῦμε... Ὅχι, γιὰ τοὺς Ἴταλοὺς, ὁ πόλεμος ἐδῶ δὲν ἔχει κανένα δικό του νόημα ἐξὸν ἀπ' τὸ ἐρώτημα τῶν ξυπνημένων στίς φωνές τῶν στρατηγῶν μα

(ἀφοῦ κάνει μιὰ προσπάθεια ἀφαίρεσης)

...Ἄν... ἄν...

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: ...Ἄν ἔρθουν οἱ Κένταυροι... Κι' εἶναι λήθεια ἓνα παιδί ὁ Τζιοβάννι.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ (σκληρὸς): Ὅχι!... Δὲν θέλω.

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Ὁ Χριστὸς εἶπε: «ἄφες τὰ παιδιά ἐλθεῖν πρὸς με...».

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ: Τί εὐτυχία πὸ εἶναι ἄνθρωποι τὰ παιδιά.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Θεέ μου... Σὰ νὰ πέφτω ἀπὸ κάποιαν ἄρρητη ἄβυσσο πὸ ὑπάρχει ἐντός μου... Δὲν κερδίζεται ἄλλοιῶς ἡ ζωή;

(μετανοιωμένος γιὰ τὴν σκληρότητα τῆς φωνῆς του)

...Φαντάζομαι πὼς ἦρθεν ἓνα κενὸ πὸ μᾶς χωρίζει ἐνῶ ὁ Τζιοβάννι κερώνεται πὼς κοιμᾶται. Καὶ γύρισε τὸ ματωμένο του κεφάλι... "Ἴσως γιὰ νὰ κλάψει... Κρατήθηκε στὰ χέρια μου μιὰ δική του βουβὴ προσευχὴ (παύση). "Ε. Τζιοβάννι, δὲν θέλω ν' ἀποκριθεῖς. Μονάχα νὰ σ' ἀντικρύζω σὰν ἡμερο παιδί πὸ πᾶει νὰ κοιμηθεῖ... Πόσο εἶσαι ξανθὸς καὶ πόσο ἔχεις ὠραῖο παράοιημα!... Στὰ χέρια σου περπατᾶει ἓνας πικρὸς μονόλογος πὸ συγκινεῖ τὴν ψυχὴ μου.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ: "Ἐνα χωράφι πὸ ἔχει νερατζιές καὶ λεμονιές, ὅλες κατάφορτες ἀπὸ χρώματα... Πόσες βιτρίνες ὑπάρχουν στὶς πολιτείες...

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Ὁραῖε μου φίλε, Τζιοβάννι, δὲν ἔχουμε πού νὰ σταθοῦμε οἱ δυὸ μαζί. Νοιώθουμε μετέωροι. Καὶ μόνο κάποιο πάτημα στὴν καρδιά μᾶς γιομίζει τὶς παλάμες μ' ἓνα παράξενο ρίγος. Ἐκεῖ πὸ θέλω νὰ ξεκόψω, βλέπω πάλι τὸ ματωμένο σου κεφάλι ν' ἀναπνέη ἡρέμα δίπλα μου. Καὶ τὸ κυττάζω τότε ἀφηρημένα, κοντὰ στὴ φωτιά τούτη. Φωτίζεται στὸ πρόσωπο χαμηλά, πάνω ἀπ' τὸ μέτωπο. Καὶ φαντάζει νὰ εἶναι πίνακας. "Ἐτσι, πὸ λίγο ἀνπέσει ἀκόμα τὸ φῶς, θὰ καθεῖ. Εἶναι σὰν ἰδέα πηγμένη πάνω σ' ἓνα χτυπημένο μέτωπο... Τζιοβάννι, πὼς μιλάω μὲ τὴν ἀνάσα σου!, ἐνῶ ἡ φωτιά μακραίνει μιὰ σκοτεινὴ ἀγωνία ψηλὰ ἀπ' τὴ σκεπὴ τῆς καλύβας... Κάποιες χρυσὲς πεταλοῦδες πηγαίνουν στὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων αὐτὴν τὴν ὥρα πὸ ἐγὼ σὲ κυττάζω.

(ἐνῶ ξυπνάει ὁ Τζιοβάννι)

...Δὲν ἤθελα νὰ ξυπνήσεις, ἀλλά... ὅταν ἔρθουν (παύση μεγάλη). Ντρέπομαι πὸ δὲν γινήκαμε ἀκόμα φίλοι.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ: Γιατὶ νὰ μὴν εἶναι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι φίλοι ἀφοῦ τὸ ἴδιο ὅλοι θέλουν νὰ ζήσουν;

(Στὸ μεταξύ, ὁ Κρατίνος σηκώνεται ἀμίλητος, γιὰ νὰ φύγει ἀπὸ κεῖ)

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ (μονολογῶντας): Πὼς φαντάζει πάνω μου θεόρατος! (ἀπότομα) ...Οἱ Κένταυροι...

(Τότε, ὁ Κρατίνος σταματᾶει, γιὰ νὰ ξαναγυρίσει)

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Πόνεσα (παύση). Τώρα, ξάμωσες, Τζιοβάννι, κι' εἶδα ἓναν σαρκασμὸ πάνω στὰ ματωμένα μαλλιά σου.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Θὰ μὲ σκοτώσουν...

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Σὲ κυττάζω, γιὰ νὰ σὲ ἰδῶ πάνω ἀπ' τὴ φωτιά. Φαντάζεις, ὄνειρο πυρωμένο πὸ παίξει μὲ τὸν μακρυνὸ της ἴσκιο... Μοιάζει μὲ κεῖνο τὸ χαμένο ἰδανικὸ πὸ ψάχνουν νὰ συναντήσουν οἱ ἄνθρωποι στὸν πόλεμο.

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Ἐκεῖνο τὸ χαμένο ἰδανικὸ πὸ ψάχνουν νὰ συναντήσουν οἱ ἄνθρωποι στὸν πόλεμο.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: "Ἐνα πουλὶ πὸ δὲν τὸ χωράει ὁ κόσμος καὶ πὸ ὅμως φωλιάζει μονάχα μέσα στὴν ψυχὴ μας.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Εἶναι ἀλήθεια ὁμορφο νὰ πιστεύει κανεὶς πὼς οἱ ἄνθρωποι θὰ πάψουν νὰ σκοτώνονται καὶ πὼς θ' ἀνακαλύψουν τί εἶναι ὁ πόλεμος

στη ζωή τους... Αυτό δηλαδή πού δείχνεται περισσότερο μονάχα στὸν πόλεμο... Ναί, ὅταν οἱ ἄνθρωποι στήνονται, ὁ ἕνας ἀπ' ἐδῶ κι' ὁ ἄλλος ἀπὸ κεῖ, γιὰ νὰ σκοτωθοῦν.

(Ἐδῶ, γίνεται κάποια σκηνική παρένθεση: χαμηλώνει γενικὰ ὁ φωτισμὸς κι' ὄλοι, πλὴν τοῦ Κρατίνου, πέφτουν σ' ἕνα ἀχνό, δεύτερο πλάνο. Τότε, ρίχνεται κάποιο ἐγχρωμο (γαλάζιο—χάλκινο) φῶς πάνω στὸν Κρατίνου, πού στέκεται ὄρθιος)

ΚΡΑΤΙΝΟΣ (σχεδὸν ἀπαγγέλει):

Ὁ Κατινάκης εἶταν μιὰ ἐποχή. Γιὰ τὸν καθένα, εἶχε κι' ἀπὸ μιὰ ὄψη ἀπόνα κωνεμένο μέταλλο. Κι' ὅμοιαζε κάποτε στὴ νωχέλεια ἐνὸς δειλινοῦ. Ἀκαθόριστος εἶταν.

Πάνω στὴ μαραμένη ἡλικία του, θυμᾶμαι πάντα πὸς εἶχε κάποια ὄνειρα νὰ περιμένουν, στὶς μνημεις τῶν προγόνων του. Κι' ὁ ἴδιος θυσιάζονταν ἔτσι σ' ἕνα παρελθὸν πού δὲν εἶταν δικό του. Στεγνωμένος στὸ πρόσωπο, πάσχιζε ὄλοένα γιὰ κάποιον χαμένο μῦθο. Κι' ὅταν ἀπομακρύνονταν ἀπ' τὶς σκέψεις του, τοῦ ἔδινα τὸ χέρι μου. Κι' ἀνταμώναμε πάνω στοὺς σαρακοφαγωμένους βράχους μιᾶς ξηρῆς ἐρημιᾶς. Καταμεοῖς στὴν ἐποχή μας. Κι' ἀπὸ κεῖ ἀγναντεύαμε τὸν ἥλιο πού μάτωνε στὶς παλάμες του, καθὼς ἤθελε νὰ χτίζει στὴ κούφτα ξεκομμένες χαρωπὲς ἀχτίδες...

—Ἐπὶ σκοπόν... Πῦρ.

Κι' ὕστερα τὸ ματωμένο προσκλητήριο τῶν νεκρῶν. Τόσα ἀγαπημένα πρόσωπα εἶναι τώρα μιὰ μεγάλη σιωπὴ πού καλύπτει ὀλόκληρη τὴ γῆ.

Συλλογίζομαι πὸς εἶναι μιὰ εὐτυχία πού ὁ Κατινάκης ἀναπνέει δίπλα μου. Στὴ ζωή μας σώθηκαν ὅλα ὅσα χάθηκαν, τότε. Ἄλλοιῶς δὲν θ' ἀντέχαμε νὰ θρηνησοῦμε στὴν ἀντάμωση μιᾶς ἄδειας ἐποχῆς. Στὶς ἄσπρες λόχμες μιᾶς ἡλικίας.

Ἔτσι πρέπει νὰ εἶταν.

Συλλογίζομαν. Κι' ὁ οὐρανὸς ἔσταζε κόμπους ἀπόνα πικρὸ σύγνεφο. γαλάζιο. Κάποια κίτρινα φύλλα κουβέντιαζαν κρυφὰ στὸ δρόμο, κι' ἐγὼ ξανάσασα. Καὶ μιὰ θλίψη ἴδρωνε στὶς φυλλωσιὲς τῶν δέντρων. Κατάμονη. Θὰ φαίνονταν πιὸ ἔντονη στὸ φεγγάρι, σκέφτομαν. Ὅπως σ' ἕναν πίνακα τοῦ Πέππλο. Ἐκεῖ φωλιάζει στὰ κλωνάρια, σὲ γέρικα ἔλατα. Κι' εἶναι κίτρινη καὶ χοντρή, σὰν κάποιες θύμησες. Ὡσπου ἀλλάργεψα μονάχος μου. Στὸν τόπο πού ἔκλαψα γιὰ τὸ θάνατο τῶν ὠραίων χρόνων. Ὅταν ἀντίκρυζα τὶς οἰμωγὲς καὶ τὶς σακατεμένες σάρκες. Πρὶν ματώσουν τὰ ὄνειρα τῶν ἐφήθων. Καὶ τώρα, ἡ μέρα ἐκείνη βρίσκεται πάντα μπροστά μου. Εἶναι ἕνας φριχτὸς δρόμος πού δένει τὰ πόδια τῶν ἀνθρώπων. Καὶ νοιώθω νὰ σβήνεται στὴν ψυχὴ μου ἕνα καυτὸ σίδερο.

Στὶς σκέψεις αὐτές, ἔχασα τὸ δρόμο. Κι' ἔβρεχε γύρω μιὰ θολὴ βροχὴ Ἔτσι, βγήκα στὸ παρελθὸν ἐνὸς κόσμου πού χάθηκε μέσα μας. Καὶ τότε μὲν στὴ νύχτα πέταξεν ἕνα λευκὸ ὄνειρο πού ἀνάδεψε τὰ φύλλα στὶς ἀκακίες, καθὼς αὐτὲς βάδιζαν ἀργὰ στὶς ἄκρες τοῦ δρόμου. Τότε, μπῆκα μέσο σ' ἕνα καφενεῖο, σὰν ἕνα φῶς κυνηγημένο. Κύτταξα ἕνα γύρω κι' εἶδα πὸς οἱ καρέκλε εἶταν γνώριμες. Κι' ὅλες ἄδειες, περίμεναν ἀκίνητες... Στὴν ἀναλαμπὴ βοθεία, πού ἠούχαζε σ' ἕναν καθρέφτη, ἀπέναντι. Καὶ σιγὰ ξεχώριζα τὸν Κατινάκη, κεῖ μέσα. Ἐρχόνταν μ' ἕνα τσιγάρο στὰ δάχτυλα, σὰν ἀστὸς μιᾶς ἐπικῆς. Ἐνῶ ἀπ' ὄξω τὸ πικρὸ σύγνεφο εἶχε φύγει. Θὰ διαλύθηκε. Καὶ θυμήθηκα ξανά πὸς οἱ ἔληδες κρατοῦν στὰ φύλλα τους μιὰ πυκνὴ σιωπὴ, πού εἶναι ἀσμένια ἡσυχία, στὸν κάμπο.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: "Ένα θεατρικό έργο πού δέν είδα στή σκηνή. Τό έγραψεν ένας Κινέζος στρατηγός. Στόν πόλεμο. Κ' είναι τόσο μεγάλο πού έχει μέσα του τήν ψυχή όλων τών ανθρώπων, άκόμα και τήν εποχή μας. Καί στά μάτια τοῦ Κατινάκη άναγνωρίζω τοὺς νικημένους ήρωες στοῦ έργο εκείνο. Κι' εἶναι εἶναι ὅλ' αὐτὰ μακρυνά, τώρα. Ὑπάρχουν ἐδῶ, κάτω ἀπό μιὰ κιτρινωπή ἀναλαμπή πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι τοῦ Κατινάκη... Ἐγὼ κύτταζα καταγῆς, μονάχος. Κι' ἀνταμώθηκα μὲ τήν ἀλήθεια στά σκηνικά τοῦ Κινέζου στρατηγοῦ. Κι' ὅταν ζαναγύρισα, βρῆκα τὸν Κατινάκη νὰ κάθεται συλλογισμένος. Κάπνιζε κι' ὄνειρευόνταν ἀνάμεσα σὲ σωρούς ἀπὸ συλλογισμένα χαρτιά. Σχεδὸν χωρὶς ἐνδιαφέροντα. Μιὰν ἀγκαλιὰ ντάλιες πυρωμένες, μαβιές, γιόμιζαν ἕνα παράθυρο, πίσω του. Θὰ μπορούσαν καὶ νὰ σκορπιστοῦν ἀνάμεσα στά χέρια του, σκέφτηκα. Κι' εἶμαι εὐχαριστημένος γι' αὐτό

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Ὁ Κινέζος ἐκεῖνος ἔφτιαξε τὸν πόλεμο ἔγκλημα. Κι' εἶχε μιὰν ἀτράνταχτη θεωρία, ὅταν διαμαρτυρήθηκαν γι' αὐτὸ οἱ δικοὶ του. Καὶ τοὺς ρώτησε:

—Γιατὶ μὲ στείλατε στήν ἐκστρατεία; "Οχι, βέβαια, γιὰ νὰ παίζω καθὼς ἐσεῖς κι' ὅλοι αὐτοὶ πού κάνουν τὸν πόλεμο. Ἡ δόξα, ὅταν δέν εἶναι περιστέρι, εἶναι ἕνα κόκκινο σύγνεφο πού σταλάζει παντοῦ αἷμα... "Ε, τότε, γιατί μοῦ ζητᾶτε τὸ λόγο γιὰ ὅ,τι κάνω; εἶπε... Καὶ πάνω σι' ἀνοιχτὰ χαρτιά τοῦ Κατινάκη ξεχώθηκαν σπῖθες ἀπόνα σθησιμένο στόμα. Δὲ συλλογίστηκα τότε τί καιρὸς θὰ εἶταν ὄξω. Θὰ ἔγερνε ὁ ἥλιος σκεπασμένος μέσα στὶς φλόγες πού κάθονται στὶς δύσεις τών βουνῶν. Καὶ θυμήθηκα τοὺς ὀρίζοντες μιᾶς ἐποχῆς. Νὰ θροῖζουν στὶς βιόλλες πού ἀνασάλευαν, πίσω ἀπ' τὸν Κατινάκη.

(Τώρα, ὁ φωτισμὸς ἀνεβαίνει καθὼς εἶταν καὶ πρὶν, καὶ συνεχίζεται ἡ δράση σὰν νὰ μὴν ὑπῆρξε ἡ παρένθεση)

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Κι' ὁ σκοτωμὸς αὐτὸς τών ανθρώπων στὸν πόλεμο νὰ γίνεται... νόμιμα, ὀργανωμένα, ὅπως θὰ γίνονταν μιὰ γιορτὴ γιὰ ν' ἀγαπηθοῦν οἱ ἄνθρωποι.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ: Μιὰ γιορτὴ πού οἱ λαοὶ τὴν περιμένουν καὶ πού γι' αὐτὴν ἔγινεν ἄνθρωπος ὁ Θεὸς ὁ ἴδιος.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ (ἐμφαντικὰ πρὸς τὸν Κρατίνο): Δέν εἶμαι λιγόψυχος, ἀδερφέ.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ (ποιητικὰ): Κάπου ἀστράφτει. Καὶ φάνηκες ὀλόκληρος, Τζιοβάννι, γιὰ μιὰ στιγμή. Θὰ κρατήσω αὐτὴν τὴν ὄψη τοῦ Ἴταλοῦ ἀπὸ κάπου στά βόρεια τῆς Φλωρεντίας.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Δέν εἶμαι προδότης. Μονάχα ἕνας ἄνθρωπος, πού δέν ξέρει πῶς νὰ φωνάζει γιὰ νὰ τὸ καταλάβουν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι... Εἶναι, βλέπεις, τόσο δύσκολο... Τόσους αἰῶνες, βέβαια, οἱ ἄνθρωποι χωρίζονται μονάχα ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀθῶα λέξη... Μονάχα, ὅταν οἱ ἄντρες στὸν πόλεμο κυττάζονται ἴσια στά μάτια καὶ σιωπαίνουν...

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Θεέ μου!... Ποιὸν νὰ ἰκετέψουμε πάνω στὴ γῆ τούτη; ὁ καθένας εἶναι μιὰ ὀλόκληρη ζωὴ!

(Στὸ μεταξύ, γιὰ ἕνα - δυὸ λεπτά, παρεμβάλλεται μιὰ μονωδία μὲ πνευστὸ ὄργανο (φλάουτο μᾶλλον) σ' ἕναν μακρυνὸ καὶ κάπως θαμπὸ σκοπὸ, πού νὰ θυμίζει ἀρχαῖον αὐλὸ)

ΚΡΑΤΙΝΟΣ (ἀποφασιστικὰ): Τότε, νὰ φύγω (παύση). Κι' ἔν ζήσουμε...

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Ναί... (παύση). Γιὰ σένα... Ἐγὼ... ὅπου νάσαι, θὰ ἔρθουν οἱ Κένταυροι. Κι' εἶμαι ἀπ' τὸ ἴδιο τάγμα (παύση). Δὲς τὸ κεφάλι μου.

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Αἷμα πηχτό, κατάμαυρο, πάνω στοῦ φωτεινὸ κεφάλι.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Ἴδές! Ἴσως νὰ ἔχω ἀκόμα ἕνα πικρὸ γέλιο στοῦ στόμα.

Μην άνατριχιάζεις. . . Κάτσε πιό κοντά (παύση μικρή). Μιά στιγμή κάποτε χωράει όλόκληρη τή ζωή μας.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ : Ξεκόπηκες, υπό δώ τούτην τήν ώρα. Γι' αυτό και δέν άνταμώνουμε. Μέσα στά μάτια κρατᾶς, εκείνο τό φῶς, πού ξυπνάει τίς μουδιασμένες ψυχές. . . Γιατί;

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ : Νά, δέν εὔρισκα κανένα νόημα κοντά στούς Κενταύρους. Δέν μπορώ νά πῶ ἄλλα (παύση). Γιατί κι' ἐγώ στήν πατρίδα μου ἔχω ἕναν κήπο. . . Ποιός θά ἤθελε νά πιστέψει αὐτά τώρα, γιά νά συνεχίσω; Είναι δύσνηρό νά παραδεχτοῦν οἱ ἄνθρωποι αὐτήν τήν ἀλήθεια. Γιατί, τότε, στά πηλίκια τῶν στρατηγῶν καί στά στέμματα τῶν βασιλιάδων θά φυλλορροοῦσαν οἱ χρυσές δάφνες.

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ : Ποιός θά φτάσει τόν οὐρανό γιά νά χαράξει τό μήνυμα τῶν νεκρῶν στά πεδία τῆς μάχης;

ΚΡΑΤΙΝΟΣ : . . . Κι' ἐγώ σπούδαζα κάποτε στήν Ἰταλία, Τζιοβάννι. . . Κάποτε (παύση). Γιατί τώρα πιό δνευρεβομαι μονάχα. Καταλαβαίνω κιόλας πῶς, ὁ πόλεμος, εἶναι κάτι δυνατό, σάν ἰδέα. Φοβερό, ἔρεις. Πῶς δέν βρήκαμε τόν ἴσιο δρόμο, ἀφοῦ θέλουμε νά πορευτοῦμε στήν ἴδια ζωή; . . . Νοιώθω τήν πάλη γιά νά βγεῖ κανείς στόν πόλεμο. Είναι μιὰ ἥττα, ἔρεις, Τζιοβάννι.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ : Μιὰ ἥττα. Καί μιὰ πάλη πού, γιά νά τήν κάμεις, πρέπει νά εἶσαι ἕνας ἀληθινός ἥρωας. Πιό πολύ, ἔρεις, ἀπ' τήν πάλη γιά νά μήν τήν κάμεις. . . Γι' αὐτό, φοβᾶμαι, . . . ὄχι γιά μένα, πίστεψε.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ : Τζιοβάννι, τὰ λόγια σου εἶναι σιγανά, ποτισμένα μέ κάποια νάρκη. . . Θεέ μου, πῶς εἶναι τόσο ἀστεῖα τὰ φύλλα τῆς δάφνης γιά τοὺς γενναίους! . . . Τέλος πάντων. Ἄν γίνονταν ἄλλοιῶς, δέν θ' ἀνταμώναμε, Τζιοβάννι. Καί, βλέπεις, ποιός θά μπορούσε ν' ἀντέξει τόσο βάρος πού δίνουν οἱ σκέψεις στόν πόλεμο χωρίς τήν ἀπόκριση τῶν ἐχθρῶν;! . . . Τώρα, πού θά σπάσω ἐγώ, θά ἰδῶ τήν φωτιά τοῦτη νά παίρνει σιγά τίς σκέψεις μου καί νά σέ πλάθει στίς διαστάσεις ἀπό κείνο τό χαμένο ἰδανικό μου. . . Ξαναθυροῦμαι τό κεφάλι σου, Τζιοβάννι, φωτισμένο στά ξανθά σου μαλλιά (παύση. Ἀποφασιστικά): Ἄφοῦ εἶναι ἔτσι, θά μείνω ἐδῶ, στόν ἴδιο τόπο μέ σένα.

(σπεύδει, γιά νά προλάβει νά συμπληρώσει)

. . . Γιά τόν ἄνθρωπο, ἤθελα νά πῶ. Κατάλαβες, Τζιοβάννι;

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ : Μακρυά, ἦρθαν κάτι πορφυρά περιγιάλια. Καί πετάξαμε πάνω ἀπ' τὰ κόματα. Ἀκούστηκαν φιλντισιένιες κιθάρες, κι' ἕνας πίνακας χόρεσε μίαν ἀπριλιάτικη νύχτα.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ : . . . Αὐτό εἶναι.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ : Κι' ὑπομείναμε νά ψάχνουμε, σ' ἕνα κενό.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ : Γιατί, ἀδερφέ μου, φέρεις μίαν ἀγκαλιά πικροδάφνες στό μέτωπο;

(Ἐδῶ, πέφτει ἀργά τό φῶς, κι' ὁ Κρατίνος ἀπαγγέλλει, τό ἴδιο ὅπως καί στήν προηγούμενη παρεμβολή)

ΚΡΑΤΙΝΟΣ : . . . Στό μεταξύ, ἄναψαν τὰ φῶτα. Κι' ὅλα ἔγιναν δνειρο. Στό μέτωπο τῶν ἀνθρώπων ἦρθε μιὰ τρυφερή χλόη. Κι' ὁ Κατινάκης φάνταζε νά εἶταν ἐκεῖ ἕνας ἀποστεωμένος σασκαομβέ. Γιά μιὰ στιγμή. Κι' ἔπαιξε τὰ ξηρά του δάχτυλα. Καί στό δρόμο πέταξαν δυό κίτρινα φύλλα.

Τόν κόπιαξα, γιά νά τόν ἰδῶ. Ἀλλά, καθῶς θέλησε νά γελάσει, τό φεγγάρι ἔσταξε δυό χοντρούς κόμπους στά χεῖλια του. Πάνω σέ μιὰ βαθειά κόκκινη αὐλακιά πού κρατοῦσε μέσα στά δόντια του.

Τότε, φοβήθηκα μήν ἀπλώσει τὰ χέρια του. Σκέφτηκα πῶς θά ἔφτανε τόν οὐρανό. Καί θά χαράκωνε κεῖ τίς λέξεις ὑπόνα μήνυμα. Ὁ Κατινάκης εἶταν

μιὰ ἀδικαίωτη ἐποχή. Καὶ συλλογίστηκα κείνες τὶς βιόλλες πίσω του, νὰ σαλεύουν. Τὸν Ξανάπιασα ἀπ' τὸ χέρι, σιωπηλά. Κι' εἴμασταν κατάμονοι, σ' ἐκείνη τὴν ὀδύνη...

—... Ἐπὶ σκοπόν!

Ξανακούστηκε πίσω μας ἡ φωνὴ τοῦ Κινέζου. Κι' ὁ δρόμος γιόμιζεν αἷματα. Μιὰ φρίκη ἀνάδεψε τοὺς κορμούς, στὶς ἀκακίες. Καταμεοῖς στοὺς ἀνθρώπους.

(Ἀνεβαίνει πάλι τὸ φῶς καὶ συνεχίζεται ἡ δράση,
ἔτσι σὰν μὴν συνέβηκε τίποτε)

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Ἡ ἀρετὴ ἔχει πικροδάφνες στὸ μέτωπο.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Γι' αὐτὸ δὲν μπορῶ νὰ τραγουδήσω, ἀδερφέ μου... Θέλω νὰ μιλήσω, ἀδερφέ. Εἶναι τόση φωτιὰ μέσα στὰ σπλάχνα τῶν ἀντρῶν πού σκοπιώνονται στὸν πόλεμο. Καὶ νοιώθω λαχανιασμένος... Φοβᾶμαι πὼς θὰ μοῦ φράξουν τὸ δρόμο οἱ ἄνθρωποι γιατί θέλω νὰ φτάσω στὴν ψυχὴ τους. Κι' ἐγὼ πάσχω γιὰ νὰ φτάσω, ... ἔστω καὶ τυλιγμένος στὴ σιωπὴ τοῦ φεγγαριοῦ πού βασιλεύει ἐντὸς μας. Ξέρω πὼς ὄξω θὰ εἶναι νύχτα καί, πέρα ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους πού ντουφεκίζονται, τὰ φλογᾶτα ἰδανικὰ τῆς ζωῆς.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ (στὸν ἴδιο τόνο): Ν' ἀνταμώσουμε, ἀδερφέ, ἔστω καὶ τὴν ὥρα πού κοιμοῦνται οἱ ἄνθρωποι. Νὰ σηκωθοῦμε κρυφὰ καὶ νὰ φύγουμε μονάχοι... Στους ὀρίζοντες πού θὰ ἔρχονταν ἡ ἀνατολή. Ἐκεῖ πού στήσαμε τὸ ματωμένο περιστέρι πού χτυπάει τώρα στὰ στήθια μας. Καὶ νᾶρθουμε ξανὰ καβαλλάρηδες μὲ τὴν πορφύρα μιᾶς αὐγῆς... Στὸν ὕπνο τῶν ἀνθρώπων.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Ἀδερφέ μου, πόσο ὠραῖος εἶσαι! Στὰ μάτια σου ἀναθρώσκει ὀλοένα αὐτὴ ἡ αὐγὴ. Καὶ οκέπτομαι ν' ἀνέβω πάνω στὸ δικό σου ἀνάστημα, γιὰ νὰ κάμω μιὰ προσευχὴ τὴν ἀναπνοὴ μας.

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Ὁ πόλεμος... ὁ πόλεμος.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Πρέπει νὰ ὑπάρχουν οἱ νεκροὶ γιὰ νὰ φέρουν πάνω στὸν τάφο τους τὸ μέλλον τῶν ἀνθρώπων... Αὐτὸ τὸ μέλλον πού θὰ φωτίσει στὶς κορφές πού θάφτηκαν τὰ ὄνειρα τῶν ἐφήβων τόσοι αἰῶνες!

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Δὲν πρέπει νὰ εἴμαστε μιὰ τυφλὴ πειθαρχία σ' ἓνα καθῆκον πού δὲν ξέρουμε ἂν εἶναι δικό μας, ἂν δὲν τὸ γιομίσουμε μὲ τὴν ἔννοια τῆς ζωῆς, γιὰ νὰ μποροῦμε νὰ τὴν ὑπερασπίσουμε.

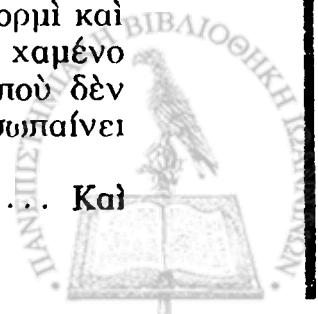
(Μακρότατη σιωπὴ)

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Ξαναγυρίζω ἐδῶ — στὴν καλύβα, κοντὰ στὸν Ἰταλὸ ἀδερφό. Εἶμαι ἓνας καταϊδρωμένος στρατοκόπος... Μ' ἔχουν κουράσει ὅλ' αὐτὰ πού ἐκφωνοῦνται στὶς πλατεῖες καὶ στὶς παρελάσεις. Κι' ἀπομακρύνθηκα. Σίγουρα, θὰ εἶταν καλύτερα ἂν δὲν λέγονταν μεγάλα λόγια γιὰ τὸν πόλεμο... Νά, σι' ἀνακοινωθέντα τοῦ στρατοῦ φυτρώνουν μονάχα λίγες ἀγριλιές. Γιατὶ ζυγώνουν τὴ σιωπὴ — γιατί ἡ θυσία γίνεται χωρὶς φωνές. (Παύση μεγάλη). Ἡ πορεία πρὸς τὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἓνας Γολγοθᾶς. Καὶ μονάχα ἡ φωνὴ μας ζώνεται ἓναν κύκλο ἀπὸ ἄσπρες μαργαρίτες. Κάποιες λησιμονημένες νοσιαλγίες θ' ἀνεβαίνουν ὡς τὰ στήθια μας, Τζιοβάννι...

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Μπήκες στὴ μορφὴ μιᾶς ἰδέας κι' ἔγινες ἓνα πελώριο ἄγαλμα, κατάλευκο, φτιαγμένο ἀπὸ φωτεινὸ μάρμαρο.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Κι' ἄπλωσα τὰ χέρια μου στὶς στάχτες, βαρὺς στὸ κορμί καὶ φορτωμένος τὶς σκοτωμένες ἐλπίδες ἑνὸς καιροῦ... Καὶ ψηλά, στὸ χαμένο γέλιο πού κυνήγησαν οἱ ἔφηβοι χρόνοι μας, στάθηκε τώρα μιὰ ζωὴ πού δὲν ἔχει ἄκρη. Ἐνα κλωνάρι ἀμυγδαλιᾶς, ἴδιο κάρβουνο πάνω σὲ χαρτί, σωμαίνει μονάχο του στὴν ψυχὴ μου.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Κι' ἐγὼ ἔρχομαι ὀλομόναχος ἀπὸνα ὄνειρο βαθύ... Καὶ

θαρρῶ πῶς αὐτὰ τὰ λόγια πού πέφτουν ἀπὸ ψηλὰ προκαλοῦν ἐκείνη τὴ θύελλα πού ἀναδεύεται μέσα μας.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ (πρὸς τὸν Ἰταλό): Πῶς φαίνομαι μὲ ἀνασηκωμένα μαλλιά κοντὰ στὴ φωτιά;

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Χαμόγελο πού στάθηκε στὶς χαραγματιές πού μᾶς ἀυλακώνουν τὰ πρόσωπα, ἀδερφέ.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Νοιώθω νὰ σταλάζει στὴν ψυχὴ μου αὐτὸ τὸ πηγμένο αἷμα στὸ μέτωπό σου, Τζιοβάννι.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ (ξανά στὸν ἴδιο ποιητικὸ τόνο): Ἡ αὐγὴ θὰ ξεντύσει τὰ κλαριά. Κι' ὕστερα θὰ ἔρθει πάνω τους ὁ ἥλιος. Ὁ τόπος τότε θὰ ξαλαφρώσει ἀπόνα πάθος. Κι' ἐμεῖς, οἱ ἔνοπλοι ἄνθρωποι, θὰ στρώσουμε τὰ χιόνια γιὰ νὰ ὑποδεχτοῦμε κι' ἐδῶ τὴ ζωὴ, ὅπως εἶναι στὰ παραμύθια... Πρέπει νὰ ἔρθει αὐτὸ τὸ γαλάζιο πρωῖνὸ πού ἔχουν οἱ καρδιές τῶν ἀνθρώπων. Νὰ μὴν κρέμεται ἀπ' τὴν ἀναπνοή μας μονάχα ἡ ἀγωνία. Νὰ λείψει ἡ προσμονὴ γιὰ τὸ θάνατο πού κρέμεται πάνω ἀπ' τὰ κράνη τῶν στρατῶν.

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ: Κάποια λύπη, ἴσια σὰν κυπαρίσσι, φτάνει μέχρι τὸν οὐρανό. Ὁ πόλεμος εἶναι πάντα ἓνα πνεῦμα πού δίνει τὴν δική του ὄψη στὰ πράγματα. Κι' οἱ στρατιῶτες τὸ παίρνουν ὕστερα μαζί τους, γιὰ νὰ μὴν τὸ ξεχάσουν ποτέ... Τὴν αὐγὴ στὸν πόλεμο τὴν ἔχουν οἱ νεκροὶ μαζί τους, γιὰ νὰ θυμίζουν κάτι ἀπὸ μιὰ χαμένη σελήνη. Κάπου μακριά, οὐ μιὰν ἄβυσσο ἠουχίας.

(Στὸ μεταξύ, πέφτει ἀπαλὰ ὁ τόνος τοῦ φωτισμοῦ, ἀποχωροῦν ὁ Κρατίνος κι' ὁ Τζιοβάννι, καὶ ξαναπαρουσιάζονται, σ' ἓνα νέο φῶς. Γύρω ἀπ' τὸν Κρατίνο, 5—6 Γερμανοὶ κι' Ἰταλοί, τὸν πηγαίνουν γιὰ ἐκτέλεση (συνέχεια ἀπ' τὴν προηγούμενη φάση). Δίπλα, ὑπάρχει ἓνα αὐτοκίνητο — κλούβα, ἀπὸ κείνα πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ κατακτητές γιὰ τὶς ἐκτελέσεις τῶν πατριωτῶν)

ΚΡΑΤΙΝΟΣ (σὲ κατάσταση μέθης): Αὐτὸ πού ἀπόμεινε ἀπὸ μένα, τώρα εἶναι μιὰ ματωμένη ἀνάμνηση ἀπ' τὴν Ἀλβανία — στὸ Τεπελένι. Μιὰν ἀνάμνηση, πού περιφέρεται στοὺς ἔρημους δρόμους τῆς πολιτείας, ἀνάμεσα σὲ ἴσκιους... Ἀνάμεσα στοὺς ἴσκιους ἀπόνα ἔπος ντυμένο μὲ κουρέλια... Γύρω ἀπόνα πολυβολεῖο φραγμένο μὲ ἀγκαθερὰ συρματοπλέγματα...

(πρὸς τοὺς Γερμανοῖταλους)

... Δὲν θὰ ντουφεκίσετε παρὰ ἓναν ἴσκιο (παύση). Ἐγὼ ἔμεινα στὶς κορφές ἐνὸς ἔπους — ἐκεῖ στὴ Βρύση τῶν Κενταύρων. Εἶμαι ἀκόμα ἡ ἱστορία μιᾶς γενεᾶς ἀπὸ γλαυκοὺς ἵππεις στοὺς ὀρθρινοὺς ὀρίζοντες...

(γελάει σχεδὸν ὑστερικά)

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Ψηλά, πάνω ἀπ' τὶς ἀκίνητες τοῦτες στέγες.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ (ποιητικά): Θυμᾶμαι τὸ ψηλό μου ἀνάστημα καὶ τὴν ξανθὴ μου κόμη πού καμάρινα. Δὲν θέλω, δὲν θ' ἀφήσω νὰ γίνουν ὅλ' αὐτὰ ἓνα παρελθόν... Φοβᾶμαι, ὦρες - ὦρες, τὸ καθρέφτη. Κυττάζοντάς τον, σήμερα νοιώθω νὰ εἶμαι πεθαμένος στὰ χιόνια τῆς Ἀλβανίας... κάπου σ' ἓνα ξάγναντο κοντὰ στὴ Βρύση τῶν Κενταύρων.

(Στὸ σημεῖο τοῦτο, ἐνῶ πέφτει πολὺ ὁ φωτισμός, σ' ἓνα πάσσαλο μ' ἓνα συρματοπλέγμα, ρίχνεται ἓνα κουρέλι)

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Τίποτ' ἄλλο ἀπόναν ἴσκιο δὲν ὑπάρχει:

(ἐμφανίζεται, στὰ θαλά, ἡ σκηνὴ τῆς ἀπαγωγῆς πρὸς ἐκτέλεση τοῦ Κρατίνου: Οἱ Γερμανοῖταλοι τοῦ κάνουν νόημα νὰ σκαλώσει στὸ αὐτοκίνητο. Ὁ Κρατίνος, καθὼς γυρίζει πρὸς τὰ ἐκεῖ,

σπρώχνεται άπόναν 'Ιταλό, πέφτει καί, καθώς είναι σ' αυτήν τή στάση, κυττάζει τόν 'Ιταλό κατάματα. 'Απ' τήν καρότσα τού αυτοκινήτου, στο μεταξύ, προβάλλουν πέντ' ἔξη κεφάλια έπαναστατών, πού, ανάμεσά τους, δυό - τρείς είναι σχεδόν ἔφηβοι. Οί κρατούμενοι - μελλοθάνατοι αὐτοί ἔχουν ἕναν οίστρο — σχεδόν μεθυσμένοι — καί φωνάζουν πρὸς τοὺς Γερμανοϊταλοὺς «αἰσχος... αἰσχος!». Στις φωνές τους, ὁ Κρατίνος σηκώνει τὰ μάτια γιά νὰ ἰδεῖ πίσω ἀπ' τὰ σίδερα, μέσα στήν καρότσα τού αυτοκινήτου)

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: "Α!, τὰ ώραῖα κεφάλια τῶν ἔφήβων... ἡ φωτεινότερη ὄψη τῆς γενεᾶς μου... θὰ ντουφεκιστοῦν χωρὶς δάκρυ στὰ μάτια τους.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ (προχωρεῖ καί, στή μέση τῆς σκηνῆς, ἀπαγγέλλει — σχεδόν — τὸν ἔξης μονόλογο): «...Τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον...» (παύση). Θυμῆθηκα ἕνα φράχτη, πὸν τύλιξε τὴν αὐγὴ ἑνὸς τοπίου, πραχτές... Τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ εἶταν πεταμένα πάνω σ' αὐτὸν τὸν φράχτη. Μιὰ εὐκάλυπτος περίμενε τὸν ἥλιο — θυμᾶμαι — παραπέρα. Θλιβερὴ μοναξιά πὸν δὲν ἀνάδευε τὴ σιωπηλὴ τῆς εὐγένεια. Ἐνῶ, κάτω ἀπ' τὴ λύπη τῆς ἑνας ντουφεκισμένος ἔφηβος Πάνω στὸν φράχτη... «...ἐκχυνόμενον...».

Κι' ἀκόμα ἀναπαρασταίνω τὰ αἵματα πὸν ἔβαψαν τοὺς πασσάλους, ἐκεῖ. Κι' ἀναλογίζομαι τὶς λέξεις τοῦ Χριστοῦ. Γιά τὸ αἷμα, γιά τὰ αἵματα πάνω στὴ γῆ. "Αν χύνονταν στὰ χαμένα...

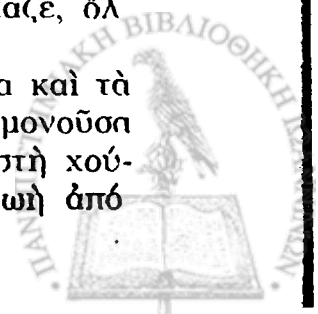
Κι' ὅμως ὑπάρχει ἡ ζωὴ. Ἀδιάφορο ἂν εἶναι πάντα πληρωμένη καὶ στὰ αἵματα. Σκέφτομαι, τώρα... Τότε, θυμᾶμαι πὸς περίμενα καὶ τὸν ἥλιο νὰ κατεβεῖ πίσω ἀπὸ κεῖνον τὸ φράχτη. Γιά νὰ φωτίσει τὴν καταπλακωμένη ἀνάσα μέσα μου. Κι' εἶταν ἡ ὥρα παντέρρημη. Ἡ πολιτεία ἀνάσαινε στὶς κορφές ἀπὸ κάτι κυπαρίσσια. Καὶ στὰ παράθυρα τῶν σπιτιῶν ἔμπαινε ἡ νύχτα. Καὶ μονάχα ὁ σκοτωμένος περίμενε τὸν ἥλιο. Γιά νὰ τοῦ στεφανώσῃ—τὸ ξανθὸ τοῦ κεφάλι.

Τότε, ὅλα περίμεναν. Κι' ἐγώ, ἄκουσα τὸ Χριστό, καθώς ἦρθε γιά νὰ τὸν τυλίξῃ στὶς κόκκινες παπαροῦνες.

Πέρ' ἀπ' τὸ φράχτη — θυμᾶμαι πάντα —, εἶταν τὰ ὄνειρα πὸν κυνήγησαν οἱ ἄνθρωποι. Κι' αὐτὰ ἔβαψαν κόκκινες κι' ἄσπρες τὶς σελίδες ἀπὸνα γαλάζιο βιβλίο. Κι' ὕστερα, ἔγιναν σύγνεφα. Καὶ κάθησαν πίσω ἀπὸναν θολὸν ὀρίζοντα. Κι' ὅλα ξαναησούχασαν. Μονάχα θροῖσαν — θυμᾶμαι — λυπητερὰ τὰ φύλλα στὴ μοναχικὴ εὐκάλυπτο. Κι' ἦρθε ἡ γεύση ἀπὸ κυδώνια, καθώς ἔφευγαν οἱ φωνές ἀπ' τὴν αὐγὴ... "Ὅπως ἀναθυμῆμαι, πάλι, κάποια χρυσὰ παλάτια. Κάθησαν, τότε, κι' αὐτά. Καὶ δὲν ἀπόμεινε παρὰ ἡ χαρὰ πὸς τὰ ἔφτιαξα μονάχος. "Ἐτσι, ἀπόμεινα κι' ἐγώ. Φορτωμένος ἀπὸ ώραῖες ἱστορίες, πὸν ἔλλειψαν ἀπὸ μιὰ ὀλόκληρη γενεά. "Ἐνα βαρὺ πένθιμο ἐμβατήριο πὸν κάνει νὰ μὴν κινοῦνται τὰ χρώματα. Κι' ἄς εἶταν ὀλόλευκες οἱ κερασιές...

Περίμενα τὸν ἥλιο. Θὰ χαιρετίζονταν πάνω στὶς κορφές ἀπὸ κάτι πελώρια δέντρα. Ἐκεῖ πὸν κλείνουν τὸν ὀρίζοντα. Καὶ θὰ εἶταν τὰ χέρια τους χρυσοφωτα. "Ἐτοιμα ν' ἀγγίξουν τὸ Θεό. Καὶ πρόσμενα. Γιά νὰ μὴν ἰδῶ τὰ μπράτσα ἑνὸς γυμνοῦ γίγοντα, πὸν φοβόμην πάντα, πὸς, ὅταν κάγχαζε, ὅλ' αὐτὰ θὰ σωριάζονταν.

Γι' αὐτό, ταξίδεψα στὸ νησί τῆς Ὠγωγίας, μαζώνοντας τὰ κύματα καὶ τὰ τραγούδια τῶν Σειρήνων. Πάνω ἀπ' τὶς στάχτες τῆς Τροίας. Κι' ἀδημονοῦσα πότε νὰ φτάσω στ' ἀκρογάλια μιᾶς κίτρινης ἄμμου. "Ἦθελα νὰ ἔχω στὴ χούφτα μου τὴ γοητεία τῶν μύθων. Κι' εἶμαν φοβισμένος. Μήπως ἡ ζωὴ ἀπὸ

μεινε νὰ περιμένει τὸν ἥλιο ποὺ θ' ἀντάμωνα στὸ φράκτη. Μήπως θὰ εἶταν κουρασμένη.

Ἐκλεισα τὶς ἀνησυχίες τῶν ἀνθρώπων στὶς φλέβες μου κι' ἔσπειρα τὰ χωράφια μὲ χίλιες ἀνοιξες. Κάτω ἀπὸ ἀνθισμένες ἀχλαδιές καὶ κάτω ἀπὸ ναν χρωματισμένον οὐρανό.

Κι' ὕστερα, ἔφτασα στὸ ἀχτιδωτὸ τοπίο.

Ἀπὸ κεῖ ἄρχιζε ξανὰ ἡ ζωὴ. τὸ γέλιο τοῦ Ἀρχιμήδη ποὺ κατσάρωνε τὰ μαλλιά στὸ κεφάλι τοῦ Ἀντρέι. Ἐνῶ οἱ στίχοι τοῦ Παλαμᾶ ἀνακατώνονταν μὲ τὰ κύματα καὶ χάνονταν. Καθὼς ἔσβηναν στὰ μάτια τοῦ Γαζῆ, πέρ' ἀπ' τὴν ἀκίνητη σιωπὴ τῶν βράχων, βαθεῖα. Κι' ἐμεῖς πασχίζαμε νὰ κρατήσουμε τὸν κόσμο στὴ χούφτα μας.

ΚΡΑΤΙΝΟΣ (οἰστρηλατούμενος): ... Σᾶς ξεχωρίζω, μελλοθάνατοι σύντροφοι. Πάρτε τὸ χέρι μου, γιὰ νὰ διασκελίσουμε ἀντάμα τὰ σύνορα τῶν ἡπλῶν. ... Σᾶς ξεχωρίζω, ὠραῖα κι' ἀνήσυχτα κεφάλια, ποὺ ἔχετε φωτεινὰ τὰ μάτια κι' ὁμοιάζετε νὰ κυνηγᾶτε κάποια ὄνειρα. Χειρονομῆστε γιὰ νὰ φτάσετε τὸν οὐρανό...

(ζαλίζεται κάπως)

... Χειρονομῆστε, γιὰ νὰ προφτάσω τὸ βλέμμα σας... Χειρονομῆστε, γιὰτὶ ἀπὸ μακριὰ φάνηκεν ἓνα κίτρινο στεφάνι ποὺ θὰ τυλίξει τὸν κόσμο στὰ μάτια μου... Χειρονομῆστε, γιὰτὶ τώρα πιά ἴσια ἴσια ποὺ ξεχωρίζω κάποια τραγούδια σας... κάποια θούρια τῶν μακρυνῶν ἐφήβων, ὁδεύοντας πρὸς τὸν τόπο τῆς ἐκτέλεσης... θέλω νὰ φανταστῶ πῶς θὰ στηθοῦν αὐτὰ τὰ παιδιὰ στὸν τοῖχο γιὰ νὰ πεθάνουν, λίγο πρὶν ἀπ' τὴν αὐγὴ...

Σ' ἓναν ματωμένο πάσσαλο, σ' ἓναν πένθιμο τόπο... κάτω ἀπ' τὰ σκοτεινὰ κυπαρίσσια τῆς πολιτείας... Δὲν θέλω νὰ στηθῶ σ' αὐτὸν τὸν πάσσαλο χωρὶς τὴν ἱστορία τῆς φυλῆς μου. Μέσα στὰ στήθεια μου, ταράζεται κεῖνο τὸ μνημεῖο ποὺ ἔφερα ἀπ' τὴν Ἀλβανία. Θὰ γίνεῖ πρῶτα ἓνας αἰετός, γιὰ νὰ πετάξει φωτίζοντας τὰ ξανθὰ κεφάλια ποὺ θὰ ντουφεκίζονται στὸ χάος τῆς κατοχῆς. Γιὰ νὰ μὴν ἀπομείνει τίποτ' ἀπὸ μένα τὸν ἴδιο, πάνω στὸν ματωμένο πάσσαλο, παρὰ μονάχα τὰ ματωμένα ροῦχα μου, καθὼς θὰ κρέμονται ἄδεια, μετὰ τὴν ἐκτέλεση. Νὰ εἶναι ἓνας ντουφεκισμένος καγχασιμός... Στὴ σιωπηλὴ ὠραιότητα τῆς αὐγῆς. Γιατί, οἱ μεγαλύτερες ἀλήθειες εἶναι αὐτὲς ποὺ δὲν ἔγιναν πραγματικότητας... Αὐτὴν τὴν ὥρα, ἤχοῦν οἱ φωνές σας, ὦ μελλοθάνατοι σύντροφοι, οἱ φωνές ποὺ φέρουν τὴν θέωση στ' αὐτιά μου... Δώστε μου τὸ χέρι γιὰ νὰ κυνηγήσουμε ἀντάμα τὸ δικό σας ὄραμα ποὺ ἀγγίζει τὶς δάφνες.

(ἔξαλλος πρὸς τοὺς Γερμανοῖταλους)

... Ὁχι, ποτὲ ζωντανόν... θὰ ντουφεκίσετε μονάχα ἓναν νεκρόν...

(Ἐδῶ, πέφτει τὸ φῶς, ἐξαφανίζεται τὸ αὐτοκίνητο μὲ τοὺς κρατουμένους καὶ τοὺς Γερμανοῖταλους. Ὅταν ξαναφωτίζεται ἡ σκηνή, ὑπάρχουν, ἔξω ἀπὸ κείνη τὴν πρώτη καλύβα στὴν Ἀλβανία, ὁ Τζιοβάννι κι' ὁ Κρατίνος)

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Κρέμεται ἀκόμα στὸν οὐρανὸ ἡ νύχτα. Κι' ἀνάμεσα στὶς ὄξυες περπατᾶει ἓνας φόβος ἄκριτος ποὺ μουδιάζει κάτω ἀπ' τὰ φύλλα...

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Σὰ νὰ περιμένουμε κάτι ξαφνικὸ καὶ μεγάλο. Τούτη τὴν ὥρα γεννήθηκε ὁ κόσμος καὶ τούτη τὴν ὥρα θὰ χαθεῖ... Εἶσαι σὰν ἄγγελος, Τζιοβάννι... Καὶ στὸ ξανθὸ σου κεφάλι στάζει τώρα — γιὰ ἰδέες! — καὶ τὸ δικό μου αἷμα... Εἶμαι χτυπημένος ἀπ' τὶς ἴδιες σφαῖρες τῶν Κενταύρων

(φαίνεται να είναι τραυματισμένος στον ώμο και στα σαγόνια).

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Τὸ νοιώθω Τὸ αἷμα σου, ἀδερφέ, νὰ πέφτει στὴν δική μου πληγή. (Παύση, ἐνῶ ὁ Τζιοβάννι θεωρεῖ τὸν Κρατῖνο νὰ σηκώνεται ὀρθὸς μπροστά του)... Πῶς ὁμοιάζει νὰ εἶσαι κεῖνο τὸ θεόρατο μνημεῖο ποὺ στήθηκε σιὸν ἴοκιο τῆς πρώτης μας χειραψίας. "Ἐνα πηγμένο ἰδανικό... "Ἄγριος κι' ὄμορφος κρατᾶς ψηλὰ τὴ ματωμένη κόμη ἀπόναν θρῦλο. Ἀγγίζεις τὸν οὐρανὸ, τούτη τὴ σιγιή. Εἶσαι σιημένος σιὸ χάος, κυττάζοντας μπροστά, καταματωμένος σὰ σαγόνια... Καί, καθὼς σιέκεις λίγο σκυφτός, κρατεῖς μιὰ δύναμη σὰ πλατεία σου στέρνα... "Ἐτοι καθὼς φαντάζεις μὲ τὴν χειροβομβίδα στὴ γροθιά σου, ἀδερφέ... Χτυπημένος σιὸν ὦμο, κι' ἐοῦ, σύντροφε ἀκριβέ, χτυπημένος κι' ἀμίλητος... Ἐνῶ, πιὸ πέρ' ἀπὸ μᾶς, ἡ αὐγὴ χρυσίζει τὰ κλωνάρια κάτω ἀπὸνα σιδερένιο κρῦο... Κι' ἐοῦ πνίγεσαι μέσα σὲ κάποια φωτεινὴ μέθη ποὺ σὲ ψηλώνει ὡς τὰ σύγνεφα. "Ἀγγιχτος ἔγινες ἀπ' τὸν ἄνθρωπο... Στάσου, ἀδερφέ, γιὰ νὰ σὲ θαυμάσω!

(Αὐτὴν τὴ στιγμὴ, ἀκούγονται φωνές Ἰταλῶν καὶ πυκνοὶ πυροβολισμοί. Εἶναι οἱ Κένταυροι ποὺ ἦρθαν πίσω ἀπ' τὴν καλύβα. Καθὼς ὁ Κρατῖνος, αἰμόφυρτος στ' ἀξούριστα σαγόνια του, καὶ στὴ λασπωμένη του πλάτη, στέκεται ὀρθὸς νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσει μὲ μιὰ χειροβομβίδα στὸ χέρι, τότε πετιέται ὁ Τζιοβάννι μπρὸς ἀπ' τὸν Κρατῖνο, γιὰ νὰ τὸν προστατέψει. Σηκώνει ἕνα μαῦρο πιστόλι, φωνάζοντας):

...Νιτροπή, Κένταυροι!... Ἰδέστε τί ὠραῖος εἶναι!

(σὸ μεταξύ, ὁ Κρατῖνος κουνήθηκε γιὰ νὰ ρίξει ἐναντίον τους τὴν χειροβομβίδα)

...Ἰδέστε τον, Κένταυροι... Γιομίζει τὸν ὀρίζοντα!

(τώρα, ἐμφανίζονται (θολὰ καὶ σὸ βάθος τῆς σκηνῆς) κάμποσοι Ἰταλοί — Κένταυροι, ποὺ σηκώνουν τὰ ὅπλα καὶ σημαδεύουν τὸν Κρατῖνο. Ξαμώνει γιὰ νὰ ρίξει αὐτὸς τὴν χειροβομβίδα, φωνάζοντας ἄγρια καὶ δυνατά. Γίνεται ἀπότομα μιὰ παρένθεση ἡρεμίας, ἐνῶ οἱ Ἰταλοί κατεβάζουν τὰ ὅπλα καὶ φεύγουν ἀμίλητοι)

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Ὁ κόσμος ὅλος ἀκινήτησε πάνω στὴ μορφὴ ἐνὸς στρατιώτη... Πόσο βάραιναν τὰ ὅπλα σὰ χέρια τῶν Κενταύρων, μπροστά του!..

ΑΥΛΛΙΑ

(Διάλειμμα δέκα λεπτῶν)

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

(Στὴ σκηνή, ποὺ φωτίζεται ἀπὸνα μακρυνὸ καθαρὸ φῶς, ὑπάρχουν — ὑποτίθεται πρὶν ἀπ' τὸ ἄνοιγμα τῆς αὐλαίας — ὁ χορὸς στὴν ἀριστερὴ ἄκρη πρὸς τὴν πλατεία καί, λίγο παρέκει — δεξιότερα ἀπ' τὴ μέση, μιὰ ὀμάδα ἀπὸ ἐπαναστάτες — ἀγωνιστὲς στὴν κατοχή. Στὴ μέση, διακρίνεται — ἀπ' τὸ ἄνοιγμα πρὸς τὸ μέρος τῆς πλατείας — ὁ Κρατῖνος νεκρός. Δίπλα του εἶναι ὁ Τζιοβάννι καὶ τρεῖς - τέσσερις (μεταξύ τους κι' οἱ νεώτεροι) ἀπ' τοὺς ἐπαναστάτες ποὺ εἶδαμε σὸ αὐτοκίνητο. Τὸ κλίμα τῆς στιγμῆς εἶναι ποιητικὸ, πνευματώδες, ἔχει κάτι, ἀπ' τὴ μόνωση τοῦ ἀναχωρητισμοῦ. Καί, μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἀτμόσφαιρα, κινεῖται ὁ διάλογος τῶν προσώπων).

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Εἶναι νεκρός.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ (ἔξωρίζοντας ἀπ' τοὺς ἄλλους τῆς ὀμάδας του καί

πηγαίνοντας πρὸς τὴ μέση — στὴν ἄκρη τῆς ράμπας, ὅπου στέκεται) . . . Καθὼς ἡ θάλασσα ἀγκομαχώντας ἐγλυφε τὰ πόδια μας. Στ' ἄρμυρὰ σπήλαια, πού τράνταζαν τὰ σπλάχνα τῶν βράχων. . . Μέχρις ἐκεῖ. Στὸς ἴσκιους μιᾶς πεταλούδας. Ἐνῶ, πίσω ἀπ' τὶς ματωμένες παλάμες τῆς κληματαριᾶς, διαγράφονταν οἱ τραγικὲς χειρονομίες ἀπόναν γυμνὸ πλάτανο, πού ἀγκάλιαζε τὰ κάρρα στὴν ξαπλωμένη στράτα.

Ποιὸς θᾶλεγε πὼς ἡ ζωὴ δὲν εἶναι καθὼς ἓνα γυμνὸ χέρι πού ζωγραφίζει πάντα: Ἄφοῦ, στὸ δρόμο — θυμᾶμαι — ἓνας ἄνθρωπος πάτησε μιὰν ἄκακη γάτα. Κι' ἐγὼ μάτωνα, στὴν ψυχὴ μου. Καθὼς ὁ φράχτης πού τὸν τύλιξαν οἱ κόκκινες παπαροῦνες. . . Τεντώθηκα ὡς ἀπάνω ἀπ' τὶς ταρατσες τῶν σπιτιῶν. Χτύπησα τὰ χέρια μου δυνατά. Καὶ ταραχτήκε ὁ ὕπνος ἐντὸς μου. Ἦθελα νὰ ὑπερασπίσω τὴ ζωὴ. Κι' εἶδα τὶς φλέβες μου ἑτοιμες γιὰ νὰ ποτίσουν κάτι ἀμάραντους, στὴν αὐλή. Ἐνῶ, στὶς βιβλιοθῆκες, θὰ κοιμοῦνταν οἱ ὑψηλὲς τροχιᾶς τῶν ἀνθρώπων. Σβησμένες καὶ κρύες ἀρτηρίες. . . «ὕπερ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον. . .». Πάνω στὰ πρῶτα σύνορα τῆς ζωῆς, ὅπου στάλαξε ὁ ἰδρὼς τοῦ Θεοῦ. Κι' ἀναλογίστηκα πὼς ἡ πορεία στὴ ζωὴ εἶναι τόσο μεγάλη. Τὴν κύτταξα, ὅπως ἀπόμεινε κι' ὁ Βέννος. Γιὰ νὰ θυμίζει ἓναν ἔλατο, καθὼς χαιρετίζεται μὲ ὅλους τοὺς ἀγέρηδες.

Τότε, μάζωξα μιὰν ἀγκαλιὰ παπαροῦνες. Καὶ περίμενα τὸν ἥλιο. Μιὰ λύπη ἄγγιξε τὶς σιωπηλὲς φυλλωσιὲς ἀπὸ μιὰ εὐκάλυπτο. Κι' ἐγὼ γέλασα μέσα μου, καθὼς θυμήθηκα τὶς μοτοσυκλέττες πού θὰ ἔφερνε φορτωμένος ὁ Κατινάκης

Κι' ἔνοιωθα πὼς ἴδρωνα ἀραιά, στὸ μέτωπο.

Καθὼς ἀνοῖξα ξανά τὶς μακρυνὲς σελίδες, στὸ ξένο διήγημα, ἀπόμειναν μονάχα τὰ πράσινα ἐξώφυλλα. . . Ξανασκέφτηκα. Κι' ὄξω ἀπ' τὶς σκέψεις μου περπατοῦσαν οἱ φωνὲς τῆς ζωῆς. . . Ἔτσι ὅπως ὁ νεκρὸς ἔφηβος σ' ἐκεῖνο τὸ πρωῖνό, πάνω στὸ φράχτη. Κι' ἡ πορεία πρὸς τὸν ἥλιο, ἔστω καὶ μὲ ἀγκαλιὲς ἀπὸ κόκκινες παπαροῦνες, ἢ πέρ' ἀπ' τὶς ἀχνὲς σκιές, στὸ καφενεῖο.

Κι' ἐμεῖς δὲν πάσαμε νὰ πορευόμαστε. Ἐνῶ τὸ φεγγάρι μπορεῖ νὰ ζωγράφιζε κι' ἓναν ζητιᾶνο μὲ ἀπλωμένα τὰ χέρια, κι' οἱ σκέψεις μας τότε νὰ φτερούγιζαν ἓναν ὀδονηρὸ νυγμό, πάνω ἀπ' τὰ γράμματα. Αὐτὴν τὴν ὥρα, ἦρθε ἀπ' τὰ βουνὰ ἓνα φῶς. Κόκκινο, ἀνάλαφρο, γιομᾶτο ἀπὸ βαθειοὺς ἴσκιους, πού ἔκατσαν στὶς χαράδρες τους. Κι' ἄρχισαν νὰ σηκώνονται οἱ καταθλιπτικοί του ὄγκοι. Γίνονταν σύγνεφα, καθὼς καίγονταν στὴν ἄκρη τ' οὐρανοῦ. Κι' ἐγὼ λυπήθηκα πού δὲν ἀναχάραζε στὶς κορφὲς ἓνας γυμνὸς πλάτανος. Θὰ εἶταν τὰ χέρια τοῦ τραγικοῦ γίγαντα. Τὸ φεγγάρι θὰ ζωγράφιζε μιὰν ὁμορφὴν οὐμφωνία, πρὶν ἔρθει πάνω ἀπ' τὶς στέγες τῆς πολιτείας. Κι' ὕστερα θὰ χάνονταν. Ὅπως ἓνας βαρὺς ἐφιάλτης, στὸν ὕπνο της. Καὶ θᾶρχονταν ἡ νύχτα

Στὸ μεταξύ, κατέβηκε ὁ οὐρανός. Κι' ἀνταμώθηκε μὲ τὸν ὀρίζοντα, στὸ κόκκινο ἀλαφρὸ φῶς, καθὼς ἀνθίζε πάνω στὸ ξανθὸ κεφάλι ἑνὸς ἔφηβου, ντυφειομένου σ' ἓναν φράχτη, στὴν κατοχὴ.

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Εἶναι νεκρός.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Κι' ἔχει τὴν εἰδὴ ἀπὸ μιὰ σκοτωμένη περηφάνεια, κρατημένη στὰ χεῖλη του. Καθὼς εἶναι δαγκωμένα καὶ πικρά.

ΕΝΑΣ ΑΠ' ΤΟΥΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΕΣ: Σκέφτηκα νὰ μιλήσω. . . Κι' εἶδα τὴν ἄκρη ἀπόνα χαντάκι πού χάνονταν πέρ' ἀπὸ μᾶς, . . . στὸ κενό.

ΕΝΑΣ ΕΦΗΒΟΣ (ἐπαναστάτης): Νοιώθω τὴ φωνή μου νὰ εἶναι ἀχνὴ καθὼς ἐγὼ ψηλώνω ἀπότομα. . . Καὶ μοῦ θυμίζει τοὺς ἴσκιους στὰ δάση.

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΣ: Κάπου ράγισε ὁ οὐρανός. Καὶ μπρὸς

κυλίστηκε κάτι, ἀπ' τὴν ψυχὴ μας.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Παρέκει ἀπὸ δῶ κάθεται ἡ σιωπὴ... Κι' ἐμεῖς καρτεροῦμε, κυιιάζοντας τὸ φωτεινὸ τοῦ μέτωπο. Ἀναδεύονται λίγες τρίχες, χρυσαφίες. Καθὼς πέφτει ἐδῶ τὸ βράδυ κι' ἀνασαινει πάνω του ὁ Θεός, ὕστερ' ἀπ' τὸ θάνατο (παύση).

ΤΡΙΤΟΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΣ: Νυχιώνει...

(ὅλοι κυττάζουν πρὸς τὸν Κρατῖνο)

ΕΝΑΣ ΕΦΗΒΟΣ (ἀπ' τοὺς ἐπαναστάτες): Ὁ νεκρὸς αὐτὸς εἶναι ἓνα ἐμβατήριο πὸ καλπάζει στὴν ψυχὴ μας.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Ἀναμνήσεις πὸ περπατοῦν μπροστὰ μας ἀργά, σκοτεινές.

ΤΡΙΤΟΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΣ: Τί θὰ κάνουμε τώρα;

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ: Σὰν νὰ συνεχίζουμε πάντα χωρὶς τίποτα ν' ἀλλάζει... Ἐνῶ παραπέρα φωτίζονται οἱ φτέρες, κάνουν ἔτσι μιὰ πλαγιὰ νὰ εἶναι κοκκινωπὴ, ἔρημη.

ΟΛΑ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΠΟΥ ΒΡΙΣΚΟΝΤΑΙ ΠΑΝΩ ΣΤΗ ΣΚΗΝΗ: Νὰ ξημερώσει...

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Ἀπαντήσαμε σ' ἓναν ἴσκιο πὸ στάθηκε ἀνάμεσά μας. Καὶ δὲν εἶπαμε κάτι πὸ περιμένουμε.

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Εἶναι κεῖ κι' αὐτὸς ὁ νεκρὸς.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Θὰ φυλάξω ἐγὼ σκοπιὰ (παύση).

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ (προχωρεῖ στὴ μέση τῆς σκηνῆς — πρὸς τὴν πλατεῖα καὶ σχεδὸν ἀπαγγέλλει): Σκέφτομαι γιατί ὁ Τζιοβάννι δὲν εἶπε νὰ κοιμηθοῦμε. Κι' ἄς τὸ ξέρω... Πάνω στὰ χεῖλη τοῦ Κρατῖνου ἔπηξε τὸ ζεστὸ αἷμα του... Κι' ἔγινεν ἓνας κατάμαυρος κόμπος στὸ λαιμὸ μας... Αὐτὸς ὁ νεκρὸς δὲν ἔχει χάσει, καθὼς οἱ πεθαμένοι, τὴ δύναμή του. Δρασκέλισε στὸν ἄλλο κόσμο, κυνηγώντας ἓνα σύγνεφο πὸ βγῆκε ἀπὸ μέσα του. Καὶ τὰ πατήματά του ἀκούγονται ἀκόμα, πίσω ἀπ' τὸν ὀρίζοντα... Λίγο πρὶν νὰ φέξει... (πηγαίνει ξανά στὴν ὀμάδα του).

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ (βγαίνοντας, τὸ ἴδιο κι' αὐτὸς, στὴ μέση): Πασχίζω νὰ κρατήσω τὴ μορφὴ σου, ἀδερφέ μου Κρατῖνε. Γιὰ νὰ ἰδῶ ἐκεῖνο τὸ ἄγαλμα πὸ ἔγινε αὐτὸς μέσα στὰ στήθεια σου καὶ πὸ πέταξε στὸ χάος (παύση). Ὅμως, ὅλα εἶναι ὑγρά. Καὶ χάνονται, καθὼς τὸ φθινόπωρο. Πίσω ἀπὸ μιὰ καταχνιὰ πὸ ρηκώνεται ἀπ' τὴν ψυχὴ μου... Ὅταν οἱ ἔφηβοι γίνονται ἓνα ὄνειρο θαμνό... Πῶς ἤθελα νὰ σταθῶ κάπου, γιὰ νὰ ἰδῶ ἓνα ταξίδι, διαλυμένο στὰ μάτια σου, νεκρὸ ἀδερφέ μου. Νὰ εἶταν τάχα μιὰ ὀλόϊσια δενδροστοιχία, μέχρι μὴ μοναξιά (παύση)... Αὐτὸ τὸ φευγαλέο νόημα πὸ φαίνεται νὰ κάθεται τώρα πὰ βλέφαρά σου.

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: Γιὰ νὰ κρατήσουμε τὸ μήνυμα πὸ περιμένουν οἱ ἄνθρωποι τόσους αἰῶνες... Τὸ μήνυμα πὸ ζήτησαν ὅλοι οἱ νεκροὶ τὰ πεδία τῆς μάχης.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: Τί περιμένουμε; ... Κυττάζομεν ἓναν ἄδειο τόπο, στὸν ὀρίζοντα. Μονάχα τὰ λόγια τοῦ νεκροῦ πέφτουν μπροστὰ μας ἀντάμα μὲ τὰ ἄλλα. Σ' ἓνα κενὸ πὸ γιομίζει ἀπὸ κεῖνο τὸ μνημεῖο πὸ δὲν στήθηκε ἄγμα στὴς αὐλὲς τῶν στρατώνων. Καὶ φανταζόμαστε πῶς αὐτὸς ὁ νεκρὸς ἤλε νὰ γελάσει, καθὼς ἀναχαράζουν τὰ χεῖλη του μὲ πηχτὸ ἀκόμη τὸ αἷμα.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ (πηγαίνει ξανά στὴ μέση): Στὸ προσκλητήριο, αὐτὸς ὁ νεκρὸς θὰ εἶναι ἄγαλμα, φραγμένο μὲ λουλούδια. Σὲ ὅλες τίς αὐλὲς τῶν στρατώνων (παύση). Φωνᾶτε, λοιπόν, δυνατὰ... Φωνᾶτε, γιὰ νὰ μὴν κομπεῖναι στὸ θάνατο μιὰ τρανὴ θύελλα.

ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ: ... Θυμάμαι κάποιον άλλο νεκρό. Τὸν εἶχαμε σκεπασμένον, κοντὰ στὴ θάλασσα τῆς Αὐλώνας. Κι' ὅταν χαιρετίσαμε τοὺς τάφους τῆς Ἀλβανίας, κείνη τὴν ὥρα στένεψε ἡ ἀπόσταση, στὸ χρόνο. Καὶ μιὰ λευκὴ γῆς φυτεμένη παπαροῦνες ἀνταμώνει τώρα τοὺς δυὸ νεκρούς. Φαντάζου στὴν ψυχὴ μου νὰ εἶναι δυὸ κόκκινα κρίνα ποὺ ἀγγίζουν τὸν οὐρανό... (ἀπαγγέλλει):

Στις κίτρινες ἐκτάσεις μιᾶς στέππας
(μνήμη στρατώνων χωρὶς φρουρὰ)
ἀπὸ κεῖ ξεκινήσαμε
μ' ἓναν βαθὺ πόνο στὴν ψυχὴ.
Ἕνα κῆνος κι' ἓνα ντουφέκι, πεταμένα
νὰ γυαλίζουν ἀκίνητα
πάνω στὸ νεκρὸ στρατιώτη,
ἔτσι σὰν ἓνα εἰκόνημα
γκρεμισμένο στὸ δρόμο.
Γιατί, καθὼς ἔπεφτε ἡ νύχτα,
ἡ στέππα γιόμιζε ἀργὰ γαλάζιο θάνατο
ἐνῶ οἱ λόφοι γύρω ἔλυωναν
καὶ γίνονταν πελώριες κηλίδες αἶμα.
Κι' ὁ νεκρὸς ἀπόμεινε ἀπείραχτος
σὰ νᾶταν πάνω σὲ σκηνὴ θεάτρου.
Ἕνα βαρὺ πένθιμο ἐμβατήριο
ἔκλεισε πίσω μας τὸν ὀρίζοντα
στὴν ψυχὴ μας.
Κι' ἐκεῖν' ἡ φοβερὴ σιωπὴ
ποὺ κατάπινεν ὕστερα τῆ στέππα
εἶχε μέσα της τρανὲς φωνὲς ὅπως ἡ θάλασσα
Αὐτὸς ὁ νεκρὸς εἶναι πάντα στημένος
στὴν ἡσυχία τῆς στέππας
ἓνα θεόρατο ἄγαλμα ποὺ φαίνεται
ἀπ' τὴν ψυχὴ μας
λουσιμένο στὸ φεγγάρι
καὶ παρητημένο στὴν ἀκίνησι τοῦ χρόνου.

(Στὸ μεταξύ, πέφτει πολὺ τὸ φῶς, φεύγουν ὄλοι, ἐνῶ μένει ὁ πρῶτος τοῦ χοροῦ. Αὐτός, στὴ μέση τῆς σκηνῆς καὶ στὸ φῶς ἐνός προβολέα ποὺ πέφτει ἀποκλειστικὰ πάνω του, ἀποστηθίζει):

... Σ' ἓνα λιγδωμένο τραπέζι, εἶταν τὸ σκίτσο ἀπόνα κατσαρόμαλλο παιδί. Κι' ἔπινε κρασί ἀπ' τὸ ποτήρι μου. Τὴν ὥρα ποὺ ἐγὼ κύτταζα νὰ ἰδῶ τὸ κτηνημένο ἐκεῖνο περιστέρι ποὺ εἶχε ὁ Στράτος μέσα στὴν καρδιά του. Ἀνάμεσός μας ἦρθε τότε ὁ Γεωργουσός. Καὶ κάτσαμε, οἱ τρεῖς μαζί, στὸ σκαλοπάτι τῆς πόρτας. Ὁ Γεωργουσὸς καθάριζε τὰ γυαλιά του κι' ἐγὼ κύτταζα καταγῆς, στυμμένο τῆς αὐλῆς. Εἶταν ἓνα φωτερὸ πρῶτὸ τυλιγμένο μὲ μιὰν ὑγρὴ κατχινιά. Κι' ὅλα ὅμοιαζαν νὰ εἶναι ὄνειρο. Μιὰ ὀδυνηρὴ σιωπὴ μιᾶς ἔδενε σφικτὰ καὶ τοὺς τρεῖς, ἐνῶ κάποιες ἀπαλὲς τρίχες ἔπαιζαν μονάχες πάνω ἀπ' τὸ μτωπο τοῦ Γεωργουσοῦ. Κι' ἤξερα πῶς τώρα θὰ εἶχε τὴ θολὴ ἐκείνη καταχνιστὰ μάτια του. Ὁ Γεωργουσὸς ὅμοιαζε καταπληκτικὰ σὸν Μπαίβεν τῆς Ἀγγλίας. Μονάχα ποὺ εἶχε κάτι δικό του στὴ μιὰ ἄκρη ἀπ' τὰ χεῖλη, κάτω ἀπ'

ναν προσωπικό χαρακτήρα στη δεξιά μεριά τῆς μύτης του. Καὶ σιωπούσαμε.

...Κι' ἀπ' τὴν ἄκρη τῆς στέγης κρεμάστηκε μιὰ ξηρὴ δυσκολία ποὺ μούδιαζε τὴν ψυχὴ μας. Γύρισα καὶ τὴν εἶδα μέσα σ' ἕναν καθρέφτη ποὺ μάζωνε ὅλη τὴν ἡσυχία τοῦ σπιτιοῦ. Ἐκεῖ, συναντηθήκαμε μὲ τὸ Στράτο, κι' αὐτὸς μὲ τὸν Γεωργουσό. Γιὰ μιὰ στιγμή. Ἐγὼ εἶμην ξάδερφος τοῦ Στράτου κι' ὁ Γεωργουσοῦς ἦρθε ἀπ' τὸ ρωσικὸ θέατρο ἢ ἀπ' τὸ προξενεῖο στὸ Σιάμ. Κι' ἀνταμώσαμε, τώρα. Ἐνας πεζὸς ἐγὼ ἀπ' τοὺς ὀρθρινοὺς κάρπους ὅπου κάλλαζα κυνηγῶντας τὴν αὐγὴ. Καὶ χαιρετήθηκα ἀναπάντεχα μὲ τὴν ἀπόμαχη ὀδύσεια ποὺ ἔφερνε ὁ Γεωργουσοῦς.

...Καθὼς πήγαινα νὰ συνεχίσω, εἶδα ἕνα χέρι ποὺ κουνούσεν ἕνα μαντήλι. Κι' ἕνα τραῖνο στὴν καρδιά τοῦ Γεωργουσοῦ. Τότε γέλασε ὁ Στράτος... θὰ εἶταν στὸν ὕπνο του. Γιατὶ στὸ μαξιλάρι του φύτρωσαν πασχαλιές, μιὰν ἀγκαλιά. Ποὺ τύλιξαν τὴ σιωπὴ μας.

...Ὁ Στράτος ἀνασηκώθηκε γιὰ νὰ ἰδεῖ. Θυμήθηκα πὼς ὀμοιαζε νὰ εἶταν περιστέρι. Καὶ τρόμαξα μήπως πετάξει, κεῖ μέσα. Στὸ σπῆτι, πάνω ἀπ' τὸν καθρέφτη. Καί, στὸ μεταξύ, περιμέναμε τὸ Γεωργουσό. Θὰ ἔπρεπε νὰ ἔρθει ὅπως οἱ παλιοὶ καιροί. Καὶ πόνεσε ὁ Στράτος.

—Κύριοι, ἀκούστε...

Φανταστήκαμε τὸ Γεωργουσό στὸ ρωσικὸ θέατρο. Τάχα, πὼς θὰ εἶταν ἀλήθεια.

—Ἀγαπητέ μου φίλε...

Εἶπε, γυρίζοντας κατ' ἐμένα. Κι' ἡ ἀνάσα του βρωμοῦσε κρασί. Εἶταν ἕνας πηχιὸς ἀχνὸς ποὺ φαίνονταν στὸ σκοτάδι. Κι' ἀπότομα, βρόντηξεν ἕνα ἐπιπλο μέσα στὸ σπῆτι

—Πλανᾶσαι πλάνην μεγάλην!

Μοῦ ἀπάντησε, μὲ μιὰ εὐαγγελικὴ καλωσύνη. Τὸ ἴδιο ἄκουσα καὶ στὴ φωνὴ τοῦ Στράτου, ποὺ χάρηκε γιὰ κάποιον ἄδειο θρίαμβο.

—Πλανᾶσαι, φίλε...

Εἶπε σβησιμένα ὁ Γεωργουσοῦς. Κι' εἶταν πολὺ ἀλλαγαγμένος, σάμπως ἀπὸ κάνα ὄνειρο. Στὴν ἀναπνοή του ἀναδεύτηκαν κάποιες γαζίες, κρυφά. Κι' ἐγὼ σκούνηξα τὸ Στράτο, γιὰ νὰ μὴν κλάψει...

...Τὴν ὥρα ποὺ κοιμηθήκαμε, σηκώθηκα κρυφὰ κι' ἔφυγα μονάχος. Στούς ἰρίζοντες ποὺ θὰ ἔρχονταν ἡ ἀνατολή. Κι' ἐκεῖ, ἔστησα τὸ ματωμένο περιστέρι ποὺ εἶχε ὁ Στράτος στὴν ψυχὴ. Κι' ἦρθα ξανά καβαλλάρης μὲ τὴν πορφύρα μιᾶς αὐγῆς... Στὸν ὕπνο τοῦ Στράτου.

(Τώρα, σβήνει τὸ φῶς καί, μὲ τὸ ἀναμμά του ξανά, ἐμφανίζεται στὴ σκηνὴ μονάχα ὁ Κρατῖνος, σχεδὸν μονολογῶντας. Βρίσκεται σὲ μιὰ φανερὴ ψυχικὴ ἀγωνία: προσπαθεῖ ν' ἀποδράσει ψυχικὰ στὸ παρελθόν, νὰ εἶναι δηλαδὴ κάτι ποὺ δὲν ἔγινε στὴν πραγματικότητα: ὁ μεγάλος νεκρὸς τῆς Ἀλβανίας, ὥστε, κατὰ τὴν ἐκτέλεσή του τώρα, νὰ μὴν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἡ φθαρτὴ μορφή)

ΚΡΑΤΙΝΟΣ: Οἱ ἥρωες ἀπόνα ἔπος ἀπομένουν σὲ κάποια μεγάλη ὥρα, ἃ εἶναι πάντα οἱ φύλακες τῆς ἱστορίας τους. Κι' ὁ πόλεμος χρειάζεται αὐτοὺς ὄχι μεγάλους νεκροὺς ὄχι γιὰ τὴν δόξα τῶν στρατηγῶν ἀλλὰ γιὰ τὴν πορεία τῶν ἀνθρώπων. Στὴν αὐλὴ τῶν στρατιῶνων στήνουν ἐκεῖνα τ' ἀνέκφραστα μνηεῖα ποὺ κρατοῦν πετρωμένο τὸ μεγάλο μήνυμα τῆς θυσίας αὐτῶν τῶν νεκρῶν

πού απόμειναν έρημοι στα πεδία τῆς μάχης... Τὸ μήνυμα πού δὲν ἦρθε ἀκόμα γιὰ νὰ ἡμερώσει τὴν ματωμένη ἀνάσα τῶν ἀνθρώπων. Κι' αὐτὸ τὸ μήνυμα δὲν ντουφεκίζεται ποτὲ σ' ἓναν πάσσαλο... Κι' ἐγὼ ἔχω πεθάνει, ὄρθιος καὶ περήφανος, στὴ Βρῦση τῶν Κενταύρων. Πάνω ἀπόναν χτυπημένον Ἴταλό, τὸν Τζιοβάννι. Κι' ὕστερα, στὰ θούρια τῆς Ἀντίστασης καὶ στὴν χρυσὴ κόμη τῶν ἐφήβων τῆς... τώρα, εἶμαι αὐτὸ τὸ πνεῦμα πού νίκησε τὸ θάνατο... Πῶς, λοιπόν, θὰ μπορέσουν οἱ κατακτητὲς νὰ μὲ ντουφεκίσουν, χωρὶς νὰ εἶμαι μιὰ φθαρτὴ ἱστορία; (γελάει, παύση). Ἐνῶ δὲν εἶμαι, παρὰ ἐκεῖνο πού αὐτοὶ μποροῦν νὰ ἰδοῦν στὶς κάννες τῶν ὅπλων τους. Θὰ ντουφεκίσουν, λοιπόν, ἓναν καγχασιμό, ἓνα σχῆμα ντυμένο ροῦχα, πού θὰ βαφοῦν κόκκινα πάνω στὸν πάσσαλο. Αὐτὴ ἡ ἐκτέλεση δὲν θάναί ὁ ἀληθινός θάνατος, κι' ἄς εἶναι ὁ πραγματικός. Ὁ θάνατος ἐνός ἥρωα δὲν εἶναι ποτὲ ὁ πραγματικός. Γιατὶ ὁ ἀληθινός μένει ἀπρόσιτος στὰ κοινὰ ὅπλα τῶν ἀνθρώπων, πέρ' ἀπ' τὴν κοινὴ φθορά... "Οχι, θὰ ντουφεκήσετε σὲ μένα μονάχα αὐτὸ πού απόμεινε γιὰ νὰ πεθάνει μιὰ μέρα. Ἐνῶ ἐγὼ θὰ δρασκελίσω τὰ νέφη, θὰ φτάσω τὸν οὐρανό, γιὰ νὰ γράψω τὸ μήνυμα τῆς Βηθλεὲμ πού οἱ ἄνθρωποι θέλησαν νὰ σταυρώσουν στὸν Γολγοθᾶ.

(Πέφτει τὸ φῶς καί, κατόπιν ἀπόνα λεπτό, σ' ἓναν ἀμυδρὸ φωτισμό, ἐμφανίζονται: ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ Γερμανοϊταλούς σὲ στιγμὴ ἐκτέλεσης, καί, ἀπέναντί τους, περιμένουν, δεμένοι στοὺς πασσάλους, τέσσερις - πέντε ἐπαναστάτες (αὐτοὶ πού εἶταν στὴν κλούβα — αὐτοκίνητο) καί, ἀνάμεσά τους, ὁ Κρατίνος. Ὁ χορὸς εἶναι στὴ θέση του, ἐνῶ, στὸ μεταξύ, δίνεται τὸ παράγγελμα: «πῦρ!». Ντουφεκίζονται ἔτσι οἱ ἐπαναστάτες καί οἱ Γερμανοϊταλοὶ φεύγουν. Τώρα, καθὼς ὁ χορὸς κινεῖται γιὰ νὰ φύγει):

ΧΟΡΟΣ — ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ: ... Ἐπὶ σκοπόν... Πῦρ!

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ: Ἡ φωνὴ αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη λέξη ἀπ' τὴν καινούργια ἱστορία πού γράφουν οἱ νεκροὶ ἐνός πολέμου στὸν σκοτεινὸν ὀρίζοντα τῆς κατοχῆς.

(Στὸ μεταξύ, οἱ ἄλλοι δυὸ τοῦ χοροῦ ἔχουν φύγει. Ἀφήνεται μιὰ παρένθεση ἔντονης σιωπῆς, ὅπου, ὁ πρῶτος τοῦ χοροῦ, πού ἀπόμεινε στὴ θέση του, κλείνει μὲ τὰ παρακάτω):

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ (συνέχεια, ἀλλὰ σὲ πολὺ χαμηλὸ φωτισμό): Ὑστερα, απόμεινε ἡ σιωπὴ. Ἀπέναντη. Ὁ Κρατίνος φάνηκε ψηλὰ νὰ κυνηγᾷ τὸ θάνατο (παύση). Ἀπ' τὰ σύγνεφα ἔπεφτεν ἓνας σαρκασμός... Κι' ἀπόμειναν τὰ ροῦχα τοῦ νεκροῦ, σκαλωμένα στὸ ματωμένο πάσσαλο... Ἐάνθος, καθὼς ἔγερνε τὸ χτυπημένο κεφάλι του. Καὶ πρόλαβε νὰ γελάσει... Στάζοντας αἷμα... Πίσω του, εἶχαν πᾶσει τὰ θούρια τῶν ἐφήβων. Καὶ κάποι ἀναχάραζε τὸ μέτωπο τοῦ Τζιοβάννι.

ΛΥΛΛΙΑ — ΤΕΛΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Οἱ παρενθέσεις τῶν πεζῶν (μονολόγων) καὶ τῶν ποιημάτων, πού νορηστρώνουν πού καὶ πού — ὅπου παρίσταται ἀνάγκη — ὀρισμένες σκηνὲς διαλόγου εἶναι τὸ ἴδιο δικές μου, παρμένες ἀπ' τὶς συλλογές μου «Χωρὶς ἐξώφυλλα» (πεζά) «Χειρονομία στὴ θύελλα» (ποιήματα).

ΣΠΥΡ. Γ. ΜΟΥΣΣΕΛΙΜΗ

Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΑΔΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΚΡΟΜΑΝΤΕΙΟ ΤΗΣ ΕΦΥΡΑΣ

(ιστορικόν ὁδοιπορικόν)

Ἄλλὰ καί ἡ ἄλλη Θεσπρωτία δέν ἔρχεται πίσω, σέ χριστιανικά χιτριανά καλλιτεχνήματα. Τοῦτο πάλι μαρτυροῦνται ἀπό τόν μαρμαροστολισμένο ναό τῆς Δράμης καί ἀπό τήν πόλη τῆς ἐπιγραφῆς «Ὀδοιπορεόν πάροδος» τῆς Νούνεσης, ὡς καί ἀπό τὰ ἐρεῖπια καί χαλάσματα μονῶν καί ἐκκλησιῶν πού καταστρέφθηκαν ἀπό τίς διάφορες βαρβαριζές ἐπιδρομές (500—1000 μ. Χρ.) καί ἀπό τίς Τούρδικες ὁδοῦς ἀργότερα.

Στόν ἱερό χώρο τῆς Δωδώνης βρέθηκε (ἀνασκαφές Σ. Δάκαρη 1965) μεγάλο τετράπλευρο βάθρο ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἔστεκε Θεσπρωτός καβαλάρης μέ δύο καί ξίφος, πανηπειρωτικό ἀνάθημα, μέ τήν ἐπιγραφή:

«ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ
ΜΙΛΩΝΑ ΣΩΣΑΝΔΡΟΥ
ΘΕΣΠΡΩΤΟΝ ΑΡΕΤΗΣ
ΕΝΕΚΕΝ ΚΑΙ ΕΥΝΟΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΙΣ ΑΥΤΟΥΣ».

Σπουδαῖοι ἄνδρες ἀνάδειξε ἡ Θεσπρωτία καί κατὰ τοὺς μεταχριστιανικούς χρόνους, ὅπως τὸ νεοπλατωνικό φιλόσοφο Πρόσο (330—398 μ.Χ.).

Η ΕΥΡΟΙΑ

Χρόνια καί αἰῶνες πέρασαν. Λίμνες ἐξαιείφθηκαν. Ποταμοὶ ἄλλαξαν κοίτες, πεδιάδες σχηματίσθηκαν, τόποι γονιμιάσθηκαν, πολιτεῖες καταπλακώθηκαν.

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΣ. Τὸ τεῖχος πού περιβάλλει τὴν ἀρχαία Ἔλλα.
«Τσαρδάκια» τῆς Παριανίδος.

· Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου, σελ. 289.

Ἡ ἔλλειψη ἱστορικῶν πληροφοριῶν μιᾶς χώρας δὲ σημαίνει πὼς ἡ χώρα αὐτὴ εἶναι ἀνάξια λόγου καὶ ὑστερεῖ σὲ πολιτισμό. Τοῦτο συμβαίνει καὶ μὲ τὶς Θεσπρωτικὲς πολιτείες τῆς περιοχῆς τοῦ ἀρχαίου Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἡλυσιῶν πεδίων.

Μάρτυρες γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τους καὶ τὴ θέσιν τους ὑπάρχουν οἱ περιγραφές τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν, τὰ ὀνόματα τῶν τόπων, ὅσα διατηροῦνται, ἀκόμα, τὰ εὐρήματα καὶ τέλος ἡ αὐτοψία.

Ἱστορία ποὺ γράφεται χωρὶς τὴν ἐπιτόπια παρατήρηση τοῦ τόπου τῶν ἱστορουμένων εἶναι φαγητὸ ποὺ τοῦ λείπεται ἀλάτι.

Ἡ Εὐροία κοίτονταν στὴν πεδιάδα μεταξὺ τῆς Χόικας καὶ τοῦ ἀπέναντι βουνοῦ τοῦ Βαθύλακκου, καταστρεμμένου χωριοῦ, κοντὰ στὴν ἀρχαία Βατία. Ἦταν ἔδρα ἐπισκόπου ἀπὸ τὸν τρίτο ὡς τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνα, ὅποτε, ἐπειδὴ κινδύνει ἀπὸ τὶς πλημμύρες τοῦ Κοκυτοῦ ποταμοῦ μεταφέρεται ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Πανδοσίας, ἡ δὲ ἔδρα τῆς ἐπισκοπῆς στὴ Φωτική.

Ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς ἅγιος Δονάτος σκοτῶνει κοντὰ στὴ Σωρεία, τὸ σημερινὸ Παλιοχώρι τῆς Γλυκῆς τὸ δράκο ποὺ φώλιαζε στὴν πλησίον πηγὴ καὶ τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ φαρμάκι τοῦ φιδιοῦ ἦταν πικρὸ καὶ ὅποιος ἔπινε πέθνησκε· καὶ ἀφοῦ τὸ βλόγησε ὁ ἅγιος ἔγινε γλυκό. Ἀπ' αὐτὸ εἶπαν καὶ τὸ χωριὸ Γλυκῆ.

Τὸ 380 μ.Χ. ὁ ἅγιος Δονάτος ἀνεγείρει, στὴ θέσιν «Ὀμφάλιο» τῆς Γλυκῆς, μεγαλόπρεπο χριστιανικὸ ναό, μὲ μαρμάρινο τέμπλο, κολῶνες καὶ δάπεδο. Τὰ χαλῶματα τοῦ σχηματίζουν ἐκεῖ σήμερα λόφο ἀπὸ πέτρες καὶ μῶλια.

«Οὗτος (ὁ Δονάτος) ἦν τοῖς χρόνοις Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, ἐπίσκοπος γενόμενος ἐν πόλει λεγομένη Εὐροία κατὰ τὴν Παλαιὰν Ἠπειρον. Ἐν δὲ τῇ αὐτῇ πόλει χωρίον ἦν, ὄνομα αὐτῷ Σωρεία, ἐν ᾧ ἦν πηγὴ ὕδατος, καὶ ὅσοι ἂν ἔξ αὐτῆς ἔπινον, πικρῷ θανάτῳ παρεδίδοντο. Μαθὼν δὲ τοῦτο ὁ ἀγιώτατος ἐπίσκοπος Δονᾶτος ἀφίκετο πρὸς τὴν πηγὴν, μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ κληρικῶν. Καὶ εὐθὺς ἐξελθὼν ζῶον θανατηφόρον, ὅπερ ἐνεφώλευε τῇ πηγῇ συνήνησε τῷ μακαρίῳ καὶ ἐπειράτο τῇ οὐρᾷ αὐτοῦ συμπαραλαβεῖν τοὺς πόδας τοῦ ὄνου, ᾧ ἐπωχεῖτο ὁ μακάριος. Ὁ δὲ ἐπιστραφεὶς καὶ ἰδὼν τὸ θηρίον, τὸ φραγγέλιον, δι' οὗ τὸ θηρίον ἔτυπτε, κατὰ νῶτον τοῦ θηρὸς θέμενος, καιρίαν μᾶστιγα δι' αὐτοῦ τούτῳ ἐπήνεγκεν, ὃ καὶ παρευθὺς πεσὼν ἀπέψυξε. Οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα τοῦ ὕδατος ἄσασθαι. Ὁ δὲ ἅγιος εὐχὴν ποιήσας εὐλογήσας καὶ πρῶτος πῶν, ἐπέτρψε καὶ τοῖς πᾶσιν ἀδεῶς πίνειν».

(Μέγας Συναξαριστῆς σελ. 461)

Ἄλλιῶς περιγράφει τὸ σκοτωμὸ τοῦ φιδιοῦ τῆς Σωρείας ὁ Ἐρμείας Σωζομένων ἐκκλησιαστικὸς συγγραφέας, ποὺ ἔζησε στὸν αἰῶνα τοῦ ἁγ. Δονάτου.

Λέει πὼς τὸ φίδι, στοιχειό, ἦταν τόσο μεγάλο ποὺ χρειάσθησαν ὄχι τὴν πηγὴ νεροῦ, ἀλλὰ κοντὰ σὲ λεωφόρο στὴν τοποθεσίαν «Χαμκλὰ Γεφύρια» τῆς Σωρείας καὶ ὅτι δὲν τὸ χτύπησε μὲ τὸ φραγγέλιον, ἀλλ' ἀφοῦ, ἔκαμε μὲ τὸ δάχτυλό του τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ στὸν ἀέρα, ἔφτυσε μέσα στὸ στόμα τοῦ θηριοῦ, τὸ ὁποῖο ἦταν ἔτοιμο νὰ τὸν καταπιεῖ, καὶ αἰμέσως ἐκεῖνο ψόφησε.

Προσθέτει ἀκόμα πὼς τὸ μέρος ποὺ ἐνταφιάσθηκε ὁ Δονάτος ἦταν ξερὸ, δὲν εἶχε νερὸ, καὶ μὲ τὴν εὐχὴν του βγῆκε ἀφθονο νερὸ ποὺ δὲν στίφει χειμῶνα καλοκαίρι.

«Κατὰ δὲ τοῦτον (τὸν καιρὸν) πολλοὶ πολλαχοῦ τῆς Οἰκουμένης ἐν ἐπισκόποις διέπρεπον, καὶ Δονᾶτος ὁ Εὐροίας τῆς Ἠλείου, ᾧ δὴ τε πολλὰ τε καὶ ἄλλα τε θαυματοργεῖσθαι μαρτυροῦσιν οἱ ἐπικώριοι, μάλιστα δὲ τὴν ἀναίρεσιν τοῦ δράκοντος, ὃς περὶ τὰς καλουμένας χαμαιγεφύρας παρὰ τὴν λεωφόρον ἐφώλευε· καὶ πρόβατα καὶ βόας καὶ ἵππους καὶ ἀνθρώπους καὶ ἄλλα

ἐξήρπαζεν· Οὐ γὰρ ξίφος ἢ δόρυ φέρων οὐδὲ ἄλλο τι βέλος ἔχων ἐπὶ τὸ θηριὸν ἦλθεν· ἀλλ' ὡς ἤσθετο καὶ τὴν κεφαλὴν ὡς ἐξορμησον ἐξανέστησεν, ἀντιπρόσωπον αὐτῷ εἰς σταυροῦ σύμβολον τὸν ἀέρα τῷ δακτύλῳ κατεσήμανε καὶ ἐπέπτυσε. Τὸ δὲ τὸν σίελον εἰς τὸ στόμα δεξάμενον αὐτίκα κατέπεσε καὶ νεκρὸν κείμενον οὐ μείον τῶν παρ' Ἰνδοῖς ἱστορουμένων ἐρπετῶν διεφάνη τὸ μέγεθος· ἀμέλει τε ὡς ἐπυθόμην, ὑπὸ ζεύγεσιν ὀκτῶ εἰς τὸ πλησίον πεδίον ἐξελκύσαντες αὐτοὶ οἱ ἐπικώριοι κατέκαυσαν, ὅπως μὴ διασαπεί τὸν ἀέρα λυμανεῖται καὶ λοιμώδη νόσον ποιήσει. Δονάτῳ δὲ τούτῳ τάφος ἐστὶν ἐπίσημος, εὐκτήριός τε οἶκος ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἐπωνυμίαν ἔχων, περὶ τοῦτον δὲ πηγὴ ὑδάτων πολλῶν, ἣν οὐ πρότερον οὔσαν, εὐξαμένου αὐτοῦ, τὸ θεῖον ἀνέδωκεν· ἦν μὲν γὰρ οὗτος ὁ κῶρος παντελῶς ἄνυδρος· ἐξ ὁδοιπορίας δὴποτε ἐνθάδε παραγενόμενος, λέγεται, τῶν ἀμφ' αὐτοῦ ἀπορία ὕδατος ταλαιπωρουμένων τῇ χειρὶ τὴν γῆν λαχίνας εὐξαισθαι· ἅμα δὲ τῇ εὐχῇ ἄφθονον ἀναβλύσαι ὕδωρ καὶ ἐξ ἐκείνου μὴ διαλιπεῖν. Ἀλλὰ τῶν δε μὲν μάρτυρες οἱ τῶν Σωρείαν οἰκοῦντες, κώμην Εὐροίας καθ' ἣν τάδε συνέβη».

Ἑρμείας Σωζομενὸς «βιβλίον Β'» κεφ. ΚΕ' σελ. 103

ἔκδοση Παρισίων

Ὁ ἀή - Δονάτος, κί' ὁ βασιλιάς τοῦ Καστριοῦ
(παράδοση)

Μιά βολὰ ὅλο τὸ Φανάρ' ἦταν θάλασσα κι' ἐκεῖ ποῦναι σήμερα τὸ Καστριὸν ἦταν νησί καὶ κά' οὐνταν ὁ βασιλιάς.

Κάποτε μπῆκ' ὁ διάολ'ς στὴν κοιλιὰ τοῦ βασιλ'σας καὶ τὴν κούναε.

Στέλλ' ὁ βασ'λιάς ἕνα δοῦλο μὲ τὴ βάρκα νὰ φέρ' ἀπὸ τὴ Γλυκὴ τὸν ἀή - Δονάτο.

Πιάν' ὁ ἅγιος τὴ γυναῖκα καὶ τὴ χτυπάει μὲ τὴ βίτσα ἀπὸ τὸ κεφάλι καὶ σὰ κάτ'. Ὁ διάολ'ς ἀπὸ μέσα ἔσκουζε καὶ χούγιαζε.

Χτυπώντας ὁ ἅγιος μὲ τὴ βίτσα ὁ διάολ'ς κατήφ'κε καὶ μαζῶκ'κε στὸ δάχτυλο τὸ μικρὸ τοῦ ποδαριοῦ. Μιὰ δίν' μὲ τὸ σκεπάρ' ὁ ἅγιος καὶ πέρα τὸ δάχτυλο μὲ τὸ σαϊτάν'. Ὁ βασ'λιάς ἤθελε νὰ δώκ' στὸν ἅγιο πολλὰ δῶρα. Αὐτὸς τοῦ γύρευε νὰ τοῦ δώκ' τὴ θάλασσα ἀπὸ τὴ Σπλάντζα κι' ἀπάν' ὁ βασ'λιάς τοῦ τὴ χάρ'σε. Τὴν ξέρανε καὶ τὴν ἔκαμε στεργιά.

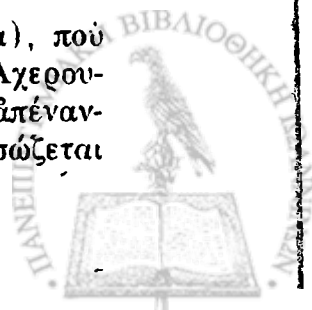
Οἱ Φαναρήσ' ἔχουν τὴν κατάρα τ' ἀή - Δονάτ' πού τ'ς ἔδωκε τέτοιο κῆμπο καὶ δὲν τ'φκιακαν οὔτε μιὰ ἐκκλησιά. Γι' αὐτὸ δουλεύ'ν δουλεύ'ν καὶ προκοπὴ δὲν κάν'ν.

Ὁ Δονάτος ἔλαβε μέρος καὶ στὴ Β'. Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381) τῆς Κωνσταντινούπολης.

Ἄλλος ἐπίσκοπος τῆς Εὐροίας ἀναφέρεται ὁ Μάρκος, ὁ ὁποῖος διαδέχεται τὸν Δονάτο. Εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴ σύνοδο τῆς Χαλκηδόνας (451) στὴν ὁποία ἔλαβε μέρος (Λήξ. 26—4 σελ. 65).

Οἱ Εὐροϊανοὶ κινδυνεύουν νὰ θραυτοῦν ἀπὸ τὴ ρίχη πού ζουβαλοῦν οἱ κατιμβασίες τοῦ Κοκρυτοῦ. Καταφεύγουν (550 μ.Χρ.) στὸν ἀντοκράτορα Ἰουστινιανό, ζητώντας προστασία.

Τοῦτος τοὺς συγκεντρώνει στὸ λόφο τοῦ Καστριοῦ (ἀρχαία Πανδοσία), πού δὲν ἦταν καὶ πολὺ ἀλλάφορα, καὶ ὁ ὁποῖος λόφος περιβαλλόμενος ἀπὸ τὴν Ἀχερουσία λίμνη σχημάτιζε νησί. Μόνον μὲ μιὰ στενὴ λουρίδα γῆς ἐνώνονταν μὲ τὴν ἀπέναντι ξηρά. Ἐδῶ τοὺς χτίζει νέα πόλη καὶ τὴν ἀσφαλίζει μὲ τεῖχος τὸ ὁποῖο σώζεται ἔχρι σήμερα.

«Ἦν δέ τις ἐνταῦθα πόλις ἀρχαία ὕδασιν ἐπιεικῶς κατακορῆς οὐσα, ὀνόματός τε τῆς τοῦ χωρίου φύσεως, Εὐροία μὲν γὰρ ἀνέκαθεν ὠνομάζετο. Ταύτης δὲ τῆς Εὐροίας οὐ πολλῶ ἀποθεν λίμνη κέχυται καὶ νῆσος κατὰ μέσον ἀνέχει καὶ λόφος αὐτῇ ἐπανέστηκε. Διαλείπει δὲ ἡ λίμνη τοσοῦτον, ὅσον τινὰ ἐν εἰσόδῳ μοίρα τῇ νήσῳ λελεῖφθαι.

Ἐνθα δὲ βασιλεὺς τοὺς τῆς Εὐροίας μεταβίβασας οἰκήτορας, πόλιν ὀχυροτάτην οἰκοδομησάμενος ἐτειχίσασατο».

(Προκόπιος «Ἰουστινιανοῦ Κτίσματα» VI, I, 37. 41)

«Υπάρχει δὲ ἐδῶ ἀρχαία τις πόλις, ἡ ὁποία ἦτο ἀρκούντως πλήρης ὑδάτων καὶ ἐξ ὀνόματος καὶ λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ χώρου, Εὐροία μὲν ὠνομάζετο ἀνέκαθεν. Ἀπ' αὐτὴν δὲ τὴν Εὐροίαν οὐχὶ πολὺ μακρὰν ἔχει σχηματισθεῖ λίμνη καὶ νῆσος εἰς τὸ μέσον ἐξέρχεται τῶν ὑδάτων καὶ λόφος εἰς αὐτὴν ἐξέχει. Ἀφήνει δὲ ἡ λίμνη τόσον τόπον (ξηρᾶς) ὅσος ἔχει μείνει ὡς εἶδος εἰσόδου (γεφύρας) εἰς τὴν νῆσον». (Μετάφρ. Σπ. Πανδῆ καθηγ. Γυμνασίου)

Ὅτι ἡ ἀναφερομένη ἀπὸ τὸν Προκόπιον νῆσος, στὴν ὁποία μετοίκησαν οἱ Εὐροϊανοὶ εἶναι ὁ λόφος τοῦ Καστριοῦ ἐνισχύεται: 1) Ἀπὸ τὴν εὑρεση, σὲ βάθος δύο μέτρων, στὴ θέση «Σκάλωμα» ποὺ θὰ εἰπεῖ μῶλος, κοντὰ στὸ Καναλαῖσι παλιοῦ σκαριοῦ κατασκευῆς πλοιαρίων (1960). 2) Ἀπὸ τὰ ἔλη ποὺ ὑπάρχαν μέχρι τὸ 1950 ὀλόγυρα τοῦ Καστριοῦ, καὶ 3) Ἀπὸ τὰ ἀναφερόμενα, ὡς παραπάνω, βυζαντινὰ τεῖχη ποὺ περιζώνουν κατάκορφα τὸ λόφο.

Βραδύτερα (850 μ. Χρ.) οἱ Εὐροϊανοὶ ἀπὸ τῆς βουλγαρικῆς ἐπιδρομῆς ἐγκαταλείπουν τὴ Νέα αὐτὴ Εὐροία καὶ καταφεύγουν ἄλλοι στὴν Κέρκυρα, παίροντας μαζί καὶ τὸ λείψανο τοῦ ἁγίου Δονάτου, καὶ ἄλλοι ἄλλοι.

Η ΦΩΤΙΚΗ

Ἡ Φωτικὴ βρισκονταν μισὴ ὥρα, βόρεια τῆς Παραμυθιάς στὴν τοποθεσία «Λιμπόνι». Πότε ἰδρύθηκε δὲν εἶναι γνωστό.

Ἄν κι' οἱ Θεσπρωτικὲς πολιτεῖες (300—167 π. Χ.) κυβερνιόνταν δημοκρατικά, αὐτὴ εἶχε βασιλιά, γιατί βρέθηκε ἀσημένιο νόμισμα μὲ παράσταση ἀπὸ τὴ μὴ ὀδηγὴ ἀνδρική κεφαλῆς στεφανομένης μὲ κλάδο ἐλιάς κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀμετῶ μισανοιγμένα τὰ φτερά καὶ ἐπιγραφή: «ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΦΩΤΙΚ».

Ἐπίσης: βρέθηκαν ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ καὶ ΡΩΜΑΪΚΑ.

Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐξακολουθεῖ νὰ χρησιμοποιεῖται ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἐπιγραφὰς ἀφιερωμάτων τῆς πολιτείας σὲ ἐπίσημοις ἄνδρες, καὶ μετὰ τὴν ὑποταγή της στοὺς Ρωμαίους.

«ΤΟΥΚΤΥΡΙΟΤΗΜΩΝΑΥΤΟ
(ΚΡΑ)ΤΟΡΟΣΚΑΙΣΑΡΟΣΓ
(ΣΕ)ΤΗΡΟΤΜΑΞ(ΙΜΙΑΝΟΥ)

(Έπιγραφὴ ἐπὶ λίθινης πλάκας ἐπὶ τῶν ἔρειπίων
Χριστιανικοῦ ναοῦ τῆς Φωτιζῆς στὴ θέση «Χάλασμα»)

«ΤΟΙΣΚΤΥΡΙΟΙΣ
ΓΑ·Γ·ΩΒΑΛΕΡΙΩ
ΔΙΟΚΛΗΤΙΩΝΩ

..... »

(Έπιγραφὴ ἐπὶ λίθινης πλάκας στὸν ἴδιο ναὸ)

«ΤΩΚΡΑΤΙΣΤΩΑΙΛΙΩΑΙΛΙΑΝΩΔΟΤΚΗ
ΕΚΠ(Ρ)ΩΤΙΚΤΟΡΩΝΕΠΙΤΡΟΠΩΤΗΣΗΠΕΙΡΟΥ
ΚΑΙ ΠΑΝΝΟΝΙΩΝ ΑΛΛΑΓΑΡΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑΝ
ΚΗΝΣΕΙΤΟΡΙΕ ΠΑΡΧΙΑΣ ΝΩΡΙΚΟΤΤΟ ΟΥΝΕ-
ΔΡΙΟΝ ΦΩΤΙΚΗΣ ΙΩΝΤΩ ΕΥΕΡΙ ΕΤΗ

(Έπιγραφὴ ἐπὶ λίθινης τετραγώνης βάσης στὸ κέντρο τῆς πολιτείας)

Τὸ ἀντίθετο συμβαίνει μὲ τὰ ἐπιτύμβια τῶν νεκροταφείων τὰ ὅποια εἶναι στὴ
λατινικὴ γλῶσσα καὶ γραφῆ:

Ὁ λειμῶνας τῶν ἀσφοδέλων

«PHODOPETI·X·
ANNXVIORINVS
AVGLHREPTAEFEC»

«SOSIPATPA
VIXIT: AN TPI
EVTH VCV.SFILIA
FECIT. VAIE»

—«ANNO DXXX MARIA
DEFICIT»

(Ἐπιτύμβιες πλάκες ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο τῆς Φωτικῆς)

Ἐπειδὴ ἡ πόλις ἦταν χτισμένη σὲ χαμηλὸν τόπο, περιβάλλονταν κ' ἀπὸ νερά που λίμναζαν, καὶ δὲν ἀσφαλιζόνταν, ὁ Ἰουστινιανὸς (550 μ.Χ.) τὴν ἄφησε ἀνοχύρωτη. Ἔχτισε ὁμως ἀπὸ πάνου τῆς σὲ κακοτρόχαλο μέρος φρούριο γιὰ νὰ καταφεύγουν οἱ κάτοικοι σὲ καιρὸ ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς.

«Αἱ δύο πολίχναι, ἢ τε Φωτικὴ
καὶ ἡ Φοινίκη ἐν τῷ χθαμαλῷ τῆς γῆς
ἔκειντο, ὕδασι περιρρέμεναι τῆδε
λιμνάζουσι. Δι' ὃ δὴ λογισάμενος
Ἰουστιανὸς βασιλεὺς εἶναι ἀμή-
χανα ἐπὶ στερρᾶς θεμελίων συν-
θήκας περιβόλους αὐταῖς ἀναστήναι,
αὐτὰς μὲν ἐπὶ σχήματος τοῦ αὐτοῦ
εἴασε, φρούρια δὲ αὐτῶν ἀγχοτάτω
ἐν τε ἀνάντει καὶ ἰσχυρῶς ὀρθίω
ἐδείματο».

(Προκόπιος «Ἰουστιανοῦ Κτίσματα» IV, I, 37, 41)

Ἡ Φωτικὴ ἦταν ἔδρα ἐπισκόπου.

Ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους τῆς γνωστοὶ εἶναι 4, οἱ:

1) Ἰωάννης, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος στὴν Γ'. Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τῆς Χαλκηδόνος (451).

2) Διάδοχος. Ἀπὸ θεολογικὸ σύγγραμμά του μαθαίνομε ὅτι ἡ Φωτικὴ (516 μ.Χ.) περιβάλλονταν ἀπὸ πολλὰ νερά, στολίζονταν μὲ ὄμορφα δενδροπερίβολα καὶ δροσερὲς βρύσες κ' οἱ κάτοικοι καλοπερνοῦσαν.

3) Ἰλάριος (520) καί,

4) Φλωρέντιος, τοῦ ὁποῖου πῶζεται στὸ "Ἁγιον" Ὄρος ἐγκώμιο γιὰ τὸν ἅγιον Στέφανο.

Μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Νικόπολης (925 μ.Χ.) ἡ ἔδρα τῆς διοίκησης τῆς Παλιᾶς Ἠπείρου μεταφέρεται στὴ Φωτικὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ὅλη ἡ Παλιὰ Ἠπειρὸς ὀνομάζεται Φωτικὴ. Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος στὴν αὐτοβιογραφία του, λέει πὼς ὑπέταξε «Ἀκαρνανίαν, Αἰτωλίαν, Ἰλλυρίαν καὶ Φωτικὴν ἅπασαν».

Οἱ ἐπιδρομὲς τῶν βαρβάρων δίνουν καὶ παίρνουν. Κύματα φουρτουνιασμένης θάλασσας διαδέχονται ἢ μία τὴν ἄλλη. Δὲ μνήσκει λιθάρι ἀπανουτό. Ἐρημίωνοντα χωριὰ καὶ πολιτεῖες. Πλάϊ σὲ κάθε σημερινὸ χωριὸ ὑπάρχει κ' ἓνα παλιοχώρι καὶ σὲ πᾶσα πολιτεία καὶ μιὰ ἄλλη θαμμένη χωρὶς ὄνομα.

Ἀπὸ τὸ 1000 μ.Χ., ἡ Φωτικὴ ἀρχίζει νὰ παρακμάζει, ὡς πὸν τὸ 1200 χάνεται ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς.

Νέοι λαοὶ κατέρχονται ἀπὸ τὸ βορρῆα καὶ νοικοκυρεύονται στὴν ἐρημωμένη χώρα.

Ἐπὶ Μιχαὴλ Γ' Ἀγγέλου δεσπότη τῆς Ἄστας χτίζονται οἱ μονῆς τ' ἁγ. Δημήτρη στὸ Τουροκοπάλουκο, τ' ἁγ. Δημήτρη στὸ Καμίσι, τῆς Παναγίας στὴν Παραμυθιά καὶ ἡ ἁγία Κυριακὴ στὸ Γαρδίσι.

Τὸ 1394 χύνεται κατὰ τῆς Θεσπρωτίας ὁ Ἀρβανιτοσερβοβλάχος Μπογκῆς με ὀρθὲς ἀτάκτων κι' ἐπὶ πέντε δλόκληρα χρόνια λημουριάζει τὸν τόπο.

Υποδουλώνεται ἡ χώρα στοὺς Τούρκους. Ἡ Φωτικὴ καθαρίζεται ἀπὸ τὰ χαλάσματα καὶ μεταβάλλεται σὲ καλαμποκοχώροφα. Ἀπὸ τοὺς πέντε μαρμαροκίονες ναοὺς τῆς, τῆς Κοντίνας, τῆς Λαμποθήθρας, τῆς Κυρᾶς, τῆς Χούβιανης καὶ τῆς Βέλλενης δὲν ἀπομνήσκει τίποτε ἄλλο παρὰ ἐρείπια, ξαπλαρωμένες μαρμαροκολῶνες οἱ ὁποῖες με τὸν καιρὸ σκελάζονται με τὰ χῶματα.

Οἱ κολῶνες τῆς Κυρᾶς καὶ τῆς Κοντίνας μεταφέρονται (1712) στὰ Γιάννενα καὶ τοποθετοῦνται στὸ τζαμί τοῦ Ἀσλάν Πασᾶ, στὸ Κάστρο.

Ἡ ἐκκλησιὰ τῆς Κυρᾶς ἦταν θαυματουργή.

Τὸ φίδι τῆς Κυρᾶς

(παράδοση)

«Ἐκεῖ πού σκάλιζε ἡ πεθερὰ με τὴ νύφη ἀκοῦν νὰ σκούζει τὸ μωρὸ πού ἦταν στὴ σαρμανίτσα στὸν ἥσκιό τῆς ἐλιᾶς. Ζυγώνουν, καὶ τί βλέπουν; Ἐνα μεγάλο φίδι, στοιχειό, κουλουριασιμένο στὴ σαρμανίτσα με τὸ κεφάλι στὸ στόμα τοῦ παιδιοῦ.

—Γλύτωσε κυρὰ τὸ παιδί καὶ πιλιὸ δὲν πατῆμε ἐδῶ, παρακαλοῦν.

—Ἦπ τὸ φίδι ξετυλιέται καὶ φέει σιὰ πέρα τῆς τοῦφρας.

Τὴν ἄλλη χρονιά, ἐπειδὴ δὲν πάταε, ἀπὸ τὴ λαχτᾶρα, κα'ένας ρωμιός, πῆγε ὁ ἀγὰς πού τόχε χτῆμα ἀτός του. Ὅπως δούλευε ἀρχίζει νὰ φωνάζει, σὰν κάποιος νὰ τὸν χτυπάει με τὸ σκόπι.

—Ὅϊ! δὲν τὸ κάνω ἄλλη βολά!

Καὶ φέει συντσακίζοντας καὶ πιά δὲν ξαναπάτησε ἐκεῖ».

Μόνο πέντε παρεκκλήσια μένουν ὀρθά, ὁ ἁγ. Θεόδωρος κοντὰ στὴ λίμνη Χότχοβα, τὸ παλιοκκλήσι ὁ ἁγ. Θανάσης, ἡ ἁγία Φωτεινὴ στὸ Βαλσαμάρι κι' ὁ ἁγ. Μηνᾶς, τὰ ὁποῖα κι' αὐτὰ ἀκολουθοῦν ἀργότερα τὴν τύχη τῶν πρώτων.

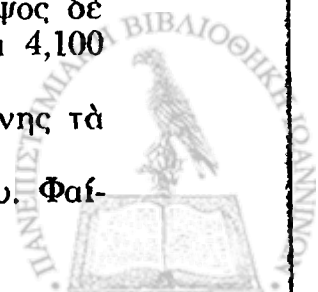
Ἡ σαρκοφάγος τῆς Φωτικῆς

Τὸ 1872 ἀνακαλύπτεται στὸ Λιμπόνι ὀραιότατη μαρμάρινη ρωμαϊκὴ σαρκοφάγος.

Ἐὁ σαρκοφάγος οὔτος εἶναι κατεσκευασμένος ἐξ ἑνὸς καὶ μόνον τεμαχίου μαρμάρου ἔχων 2,7 μῆκος, 1,5 πλάτος καὶ 1,3 μ. ὕψος, τὸ κάλυμμα αὐτοῦ ἔχον σχῆμα τριγωνιαίου πρίσματος ἔχει τὸ αὐτὸ μῆκος καὶ πλάτος, ὕψος δὲ 44 ἑκατοστομέτρων. Ὁ σαρκοφάγος μετὰ τοῦ καλύμματός του ζυγίζει 4,100 ὡς ἔγγιστα ὀκάδας.

Ἡ γλυπτικὴ ἥτις κοσμεῖ τὸ μνημεῖον τοῦτο εἶναι λεπτοτάτης τέχνης τὰ 5ῆ ἀνάγλυφα αὐτοῦ εἰσιν ἐπεξεργασμένα μετὰ μεγίστης ἐντελείας.

Ἡ μία τῶν μεγάλων πλευρῶν αὐτοῦ παριστᾶ ἐορτὴν τοῦ Βάκχου. Φαί-

νονται τρεῖς γυναῖκες καὶ τρεῖς ἄνδρες χορεύοντες, ἢ μία τῶν γυναικῶν κρούει τὸ κύμβαλον, ἅπαντα δὲ τὰ πρόσωπα ταῦτα εἰσιν ἡμίγυρνα, εἰς τοὺς πόδας τῶν ἀνδρῶν παρίστανται δυὸ λέοντες ὧν τὸ δέρμα ἐφάπτεται ἢ χεῖρ τῶν ἀνδρῶν.

Εἰς μίαν τῶν γωνιῶν παρίσταιται ὁ Διόνυσος εἰς δὲ τὴν ἐτέραν ἡ Δήμητρα.

Ἐπὶ τῆς ἐτέρας μεγάλης πλευρᾶς παρίστανται δύο μυθολογικοὶ δράκοντες ἔχοντες σῶμα καὶ πόδας λέοντος, κεφαλὴν καὶ πτέρυγα πτηνοῦ καὶ ὄψα λύκου. Μεταξὺ τῶν δρακόντων τούτων ἴσταιται εἶδος λυχνίας ἀνωθεν τῆς ὁποίας καθεῖται πῦρ. Τὸ σύμβολον τοῦτο εἶναι ἴσως τὸ τοῦ νεκροῦ.

Ἐπὶ τῶν δύο μικρῶν πλευρῶν παρίστανται οἱ χοροὶ τοῦ Βάκκου ἐκτελούμενοι ὑφ' ἑνὸς ἀνδρὸς καὶ μιᾶς γυναίκος.

Ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ σαρκοφάγου φαίνονται εἰς μικρὰ μεγέθη αἱ εἰκόνες πολλῶν ζώων μεταξὺ τῶν ὁποίων διαπρέπει ὁ ἔλεφας.

(Ἐκθεσὴ Στανιολάου Μινέϊκου, Πολωνοῦ μηχανικοῦ τοῦ Βιλαετίου Ἡπείρου. Ἐφημ. «Ἰωάννινα» 25.6.1872).

Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς σαρκοφάγου ἔρχονται ἀπὸ τὴν Ἑδρώπῃ διάφοροι ἀρχαιοκάπηλοι στὴ Φωτικὴ καὶ τὴν περιτριγυρίζουν, ὅπως οἱ μυῖγες τὴν κέριμα. Τελευταῖα κάποιος βατροχοφᾶς ἀνασχάφει τὸ νεκροταφεῖο στὸ ὁποῖο βρέθηκε ἡ σαρκοφάγος, καταστρέφει ὀρειοτάτα ἐπιτύμβια μὲ ἀνάγλυφες παραστάσεις, θρημματίζει ἐπιγραφὰς μεγάλης ἀρχαιολογικῆς ἀξίας καὶ ἀφαιρεῖ τὰ κτερίσματα τῶν τάφων. Λεκαεπτὰ ἀγάλματα, προερχόμενα ἀπὸ τὴ Φωτικὴ, στολίζουν σήμερον διάφορα μουσεῖα τῆς Ἑδρώπης.

Ὡς τὸ 1906 ἡ Φωτικὴ ἦταν ἀγνωστὴ. Τὴ χρονιά αὐτὴ ἀνακαλύπτεται ἀπὸ τὸν ἀρχαιοφίλο γιατροῦ Δημ. Παναγιωτίδη ἡ παραπάνου «τῷ κρατίστῳ Λιλίῳ Λιλιανῶν» ἐπιγραφὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία γίνεται γνωστὴ ἡ θέσις τῆς. Βραδύτερα παρουσιάζονται καὶ ἄλλες ἐπιγραφὰς σὲ κτίρια καὶ μνημεῖα.

ΤΟΥΡΚΟΣΚΛΑΒΙΑ

Ἔρχονται οἱ Τούρκοι.

Λοιλεῖται ὀλιμερὶς ὁ ραγιάς, χωρὶς ἀναπαυμὸ, ἀγαναχτᾷ, παιδεύεται μὲ μισὴ ψυχὴ, ξυπόλητος, γηινός, κακοδιαστρεφίμενος γιὰ νὰ οἰκονομήσει τὸ στάρι, τὸ καλαμπόκι, τὸ ρίζι, τὸ φασσούλι γιὰ τὸν ἀγᾶ, νὰ τοῦ τὸ ἀλωνίσει, ξεφλουδήσει, στοιμπήσει, νὰ τὸ βάλει καὶ στὸ σακκί κι' ἡ γυναῖκα του ἄχαρη, χλωμὴ, περιφρονημένη, μπαίλισμένη ἀπὸ τὴν ἀναφαιγιὰ καὶ λυομένη ἀπὸ τὸν παιδεμὸ νὰ τοῦ τὸ πιγαίνει κατακέφαλα ζαλιχομένη καὶ στὸν ὄντα του κιάλας. Ἡ κυρὰ τοῦ ἀγᾶ, ἡ ἀφέντρα νὰ λούζεται μὲ γάλα γιὰ νὰ κίθεται χλωρὴ στὰ σιντόνια καὶ τὰ πούπουλα καὶ τοῦ ραγιά νὰ ξεγεννάει στὸ χωράφι, στὸ τσαπλί, στὸ δρόμο, στὸ λόγγο. Τὸ ἀγόπουλο νὰ τῶχμ' ὁ κύρης του μὴ στάξει καὶ μὴ βρέξει κι' ὁ ραγιάς νὰ μὴν ἔχει οὔτε τσόλι νὰ τυλίξει τὸ σπορίδι του.

Ραγιάς κι' ἀφέντρας

(Ἀνάγνωσμα)

Κάκοιρος καὶ λειφοπρόσωπος ραγιάς μὲ μισότριβα ροῦχα ἀργῶνει τὸν ἀπλωτὸ κάμπο.

Ἄνοιξη τριγύρω. Μάης μῆνας. Στολισμένη μὲ πρασινάδες καὶ μωρόχρωμα λουλούδια ἡ γῆ μοιάζει ἕνα παρδαλὸ μεγάλο χαλί. Χαρὰ Θεοῦ. Τὰ ποιεῖα κελαϊδῶν.

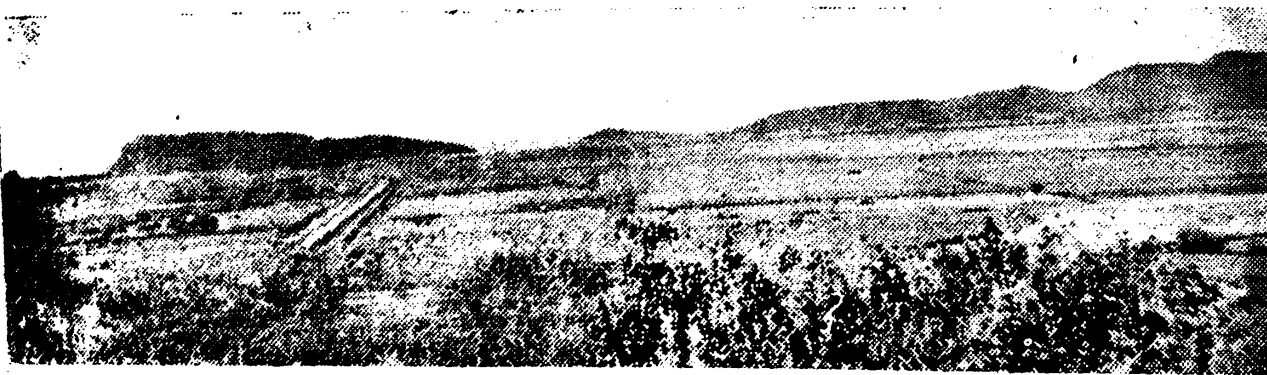
τας πετοῦν ἀπὸ δένδρου σὲ δέντρο, ὁ κοῦκος λαλεῖ στὴν κορυφή τῆς μεγάλου πλάτανου, οἱ πέρδικες καθαρίζουν στὰ πλάγια καὶ τὰ φουδόραχα.

Ἡ ἀνοιξη δὲν τὸν ἐνθουσιάζει, ἡ ὁμορφάδα τῶν λουλουδιῶν δὲν τὸ χαροποιεῖ καὶ στὸ κελιάδηνμα τῶν πουλιῶν μένει κροῦσταλλο, κλεισμένη εἰς τὴν καρδιά του καὶ δὲν συμμετέχει στὴ μεγάλη χαρὰ τῆς φύσης.

Ἡ γυναίκα του παρέχει φτωχοντυμένη, ταπεινωμένη καὶ σκυμμένη βαρεῖ τοὺς βόλους. Ἡ παρθένα μαντηλωμένη κρύβει τὰ μουσοῦδια της. Ἀπὸ τὰ ρεντζέλια τοῦ τσολιασμένου μαντηλιοῦ προβάλλουν τὰ τσουλούφρια της, καὶ ὁ μικρὸς γυιὸς στὸν ὄχτο, μὲ τὰ τσίτσινα ὄξω κλαίει ζητώντας πάπα.

Πονόβι τὸ χωράφι καὶ ἀπάνου στὴ φύγα τοῦ σπαρμοῦ. Ξένα τὰ βοῖδια, ἀλλουνοῦ ὁ σπόρος, δὲν εἶναι δικό του τὸ χωράφι. Δὲν ὀρίζει οὔτε τ' ἀχυροκάλυβο πού ξενυχταί. "Ὅλα ἀνήκουν στὸν ἀφέντη, τὸ σπαῖ, τὸν ἀγά, τὸν ἄρχοντα. Αὐτὸς δὲν ἔχει τόπο οὔτε νὰ ταφεῖ. Καὶ ἂν ὁ ἀφέντης δὲν τοῦ ἐπιτρέψει νὰ χωματισθεῖ νεκρὸς, θ' ἀπομείνει ἄταφος νὰ τὸν φῶν τὰ ὄρνια σὰν τὸ ψοφίμι.

Ἄθλιε ραγιά, πού ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ βρίσκεσαι σκυμμένος στὴ δουλειὰ δίχως ἀνάκρα καὶ ἀπολαβὴ καμμιὰ πόσο σὲ βλαστημιῶ ἀναλογιζόμενος πὼς καὶ τὰ παιδιὰ σου, τὸν ἴδιο μὲ σένα δρόμο θ' ἀκολουθήσουν. Καὶ σὺ κακοζωισμένη

ΒΟΥΧΛΑΓΤΙΟ. ΚΙΜΜΕΡΙΟΙ. Αεξιά ὁ ἀπόκοιμος λόφος τῆς Ἁγ. Ἐλένης. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς σώζονται τὰ τεῖχη τῆς ἀκρόπολης τοῦ Βουχλαγτίου. Στὸ μέσο ὁ Κιμμέριος κόλπος (Πλευρὸς λιμένας), ὅπου προσομοίωσεν ὁ στόλος τῶν Κορινθίων (333 π.Χ.) καὶ σκοτώθηκε ὁ Κριζιαζόλης Μαυρομιχάλης (1823 μ.Χ.) Ἄριστέρα ἡ χώρα τῶν Κιμμεριῶν.

σκλάβου, σκλάβου, τί κρῖμα αὐτοὶ οἱ ὁμορφοὶ σου κόρυφοι νὰ θυζᾶξουν σκλάβες, πὺν καὶ ἐκεῖνες μὲ τὴ σειρά τους θὰ προσθηλάσουν ἄλλες σκλάβες παρόμοιες μ' ἐκεῖνες ἢ καὶ χειρότερες.

Στὸ σώσιμο τοῦ δρόμου ξεκαμπίζει ἓνας καβαλλάρης. Κόκκινο εἶναι τ' ἄλογο του μὲ χρυσοκεντισμένη κόκκινη σέλλα. Ἔρχεται, καταφθάνει.

Σφίγγει τὰ βοῖδια ὁ ραγιάς, ἰδρώνει ἡ γυναίκα στὸ τσαπὶ χτυπώντας τοὺς σβόλους, ἡ κόρη κρύβεται στὸ δάσωμα τοῦ ὄχτου, ντρέπεται τὴν κατάντια της καὶ ἀποφεύγει τὰ μάτια τ' ἀφέντη. Ὁ μικρὸς φοβισμένος λησιμοναί τὴν πείνα, σταματᾷ τὸ κλάμα.

Μὲ τὰ χέρια στὸ στήθος οἱ δουλευτάδες προσκυνοῦν τὸν ἄρχοντα σκύβοντας τόσο πὺν τὸ κεφάλι κρούει στὴ γῆ. Ἡ κρυμμένη τρέμει ἀπὸ τὴν παρουσία τ' ἀφέντη καὶ ἀναμερώντας τὰ χαμόκλαδα τοῦ ὄχτου κοιτάει καὶ περιεργάζεται ἅτι καὶ καβαλλάρη, καὶ ὁ μικρὸς χουφτιάζοντας τὸ στεγνὸ καὶ ἀδύνατο προσωπάκι του, γεμάτο μουντζοῦρες, ἀπλυσιὲς καὶ κορνιαχτούς, μωλώνει στ' ὄργωμα.

Ὁ καβαλλάρης ἀμίλητος ἐπιθεωρεῖ τὴν ἐργασία. Δὲν καταδέχεται νὰ κοιτάξει τοὺς δουλευτάδες καὶ θεωρεῖ ταπεινὸ καὶ ὑποτιμητικὸ νὰ τοὺς χαιρετήσῃ κιάλας. Ποῖος μιλάει μὲ τὰ σκουλήκια;

Τρισάθλιε φαγιά, πῶς καπάντησες!

Γυρίζοντας τὸ βράδυ στὸ γαλλίκι του κατάντικος καὶ μπαλλισμένος ἀπὸ τὴ δουλειὰ καὶ τὴν ξενητοζομάρα, ψωμι ξερὸ, τὴν κόρα μὲ τὴ μέση, καὶ αὐτὸ λίγο καὶ λειψό, χωρὶς ποτὲ νὰ χορταίνει.

Ψίκα ψωμάκι ἕνα φελὶ
ἀπ' τὸ τεψὶ κομμένο.
τοκώση σὲ κλειδοπίνακο
ἀρμύρα ἀπὸ τομάρι
ποὺ τὴ γουρούδα τὸ τυρὶ
τ' ἀφαίρεσ' ὁ πατέρας
καὶ τὸδωκε, τὸ πούλησε
στὴν ἀγορὰ γιὰ χρέος,
αὐτὰ τ' ἀγρότη φαγητό,
τῆς ἐργατικῆς τὸ δειπνο.

Λαβαίνει τὸ θλιβερὸ μῆγμα πῶς τὸ χτήμα ποὺ δουλεύει ἀπὸ χρόνια δούλη ἀπὸ τὸν ἀφέντη σ' ἄλλοι φαγιά νὰ τὸ ἐργασθεῖ καὶ αὐτὸς νὰ φροντίσει νὰ βροῖ ἄλλο.

Ταμπλῆς ἔχεσε καὶ τὸν θάρεσε καὶ σκυφοβαλίσθησε σκάδι. Τὴν αὐτὴν ὁ ἄστρος ποταμὸς μ' ἕνα παλαιοκοῦτι ριμμένο στὸν λιάνη, ἢ γιγαιζα φορτωμένη τὰ μπαγιά, καὶ τοῦ νοικοκυριοῦ, ἕνα λιπτοζάλαβο, γιὰ γύστρα, ἕνα σκαφίδι, ἕνα ξυλοπίστη, καὶ ἡ κόρη τὸν μικρὸ ἀδελφὸ γάτσι, διαβαίνουν ἄλλοι, φηλοζωμένοι, ποὺ νὰ τοὺς κόψεις αἷμα δὲ θγαίνει στάλα.

Ποῦ πηγαίνουν; στὴν ἀγίαζα, στὸ γαλιὸ καὶ τὸν τσαλαμῶ.

Τρέχουν νὰ βροῦν ἄλλοι καβαλλάρη μὲ κόζανο ἄλογο καὶ χορσὴ σέλλα. Νὰ τὸν προσσηήσουν, νὰ τοῦ πέσουν στὰ ποδάρια.

Οἱ ἀρρώστειες

Δὲν ἔφταναν τὰ τυράγνια καὶ οἱ κακοπαθεῖες στοὺς φαγιάδες τοῦ Φαναρίου, ἀ καὶ οἱ ἀρρώστειες ἀπὸ κοτὰ, ἢ θέρημ καὶ ἢ μαλαφράντζα. Ἡ θέρημ ἦταν καλὰ, τὴ γένειε ὁ τόπος μὲ τὰ κοινοῦλια. Τὴ μαλαφράντζα τὴν ἄφηναν οἱ Ένταϊ. Τὸ γέμα καὶ ἡ καλοπέραση τὴς κοινοῦλια καὶ δὲν ἔγένησταν.

Ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία τῶν κατοίκων τῶν ἄλλων χωριῶν, ποὺ μετέβαιναν εἰς Φανάρι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, κατὰ τὴ συζουμδὴ τοῦ ραλιοῦ καὶ τοῦ καλοπαρακοῦ, καὶ ἀπὸ τὴ συτήθεια ποὺ εἶχε ὁ κόσμος νὰ φιλοστέται τὴ Λαμιοτὴ μὲ τὸ «Λιουσι» Ἀνέστηρ στόμα μὲ στόμα, ἢ ἀρρώστια μεταδόθηκε καὶ στὰ βοτηρία χωριά.

Τὰ κοινοῦλια στὸ Φανάρι ἦταν μέλλοσι. Ἀναβαν οἱ ἄνθρωποι φρετιές μὲ βουτιές ἀπὸ τὰ γελάδια, νὰ τὰ διώξουν. Τὸ 1923, θημάσια ποὺ ἐπισκέφθησαν γιὰ πρώτη φορὰ τὸν ἀη-Γιάννη τοῦ Λιουσιουοῦ καὶ ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα τεῖχη ποὺ εἶδα ἔπλασθηθησαν πῶς κατὰ κρίβουταν ἐκεῖ μέσα, τὰ κοινοῦλια ἦταν τόσα πολλὰ, μετὰ τὸ βουσίμα τοῦ ἡλιου, ποὺ τ' ἀναμέσαρα μὲ τὸ χέρι νὰ περάσω.

Οἱ γυναῖκες εἶχαν τὴς κοιλίες προσιμένες σὰ νῆταν στὸ μῆνα τους νὰ τὸ πῶμον. Οἱ ἄνδρες ἔβλεπαν μὲ τὸ κατὰ τὴ ρακὴ, γιὰ νὰ νιχίσουν. Ἐλεγαν, τὸ κορβὶο τῆς θέρημς.

Ἡ γιγαιζα τοῦ Φαναριοῦ μεγαλύνει γρήγορα. Στὰ 14 χρόνια εἶναι ὄρημ γιὰ λατρεῖα καὶ στὰ 40 γεράζει, γένεται δάβω. Κάνει πολλὰ παιδιά ἀπὸ τὰ ἀπὸ στὰ χρόνια τοῦ Τοῦρζου ἔζηε ἕνα ἢ καὶ κανένα. Χήρονς καὶ χήρες εἶχε δεκάδες.

κάθε χωριό. Ἄλλὰ κι' ἡ μπόунτα, ὅπως ἔλεαν τὸν πλευρίτη, βοήθαε τὸν χάρο.

Οἱ δυὸ συντροφάδες ἀρρώστιες, ἡ θέρμη κι' ἡ μαλαφράντζα ποὺ εἶχαν ἀποχτήσει Φαναρήσια ὑπηκοότητα καὶ μόνιμη κατοικία καὶ δὲν ἄφηναν τὴν περιοχὴ νὰ πάρει ἀπάνου της, ἀφοῦ ἀπὸ τὸ 1820 ὡς τὸ 1920, ὁ πληθυσμὸς ἦταν στάσιμος, καὶ σὲ μερικὰ χωριά λιγότερευε, δυὸ γεννιοῦνταν τρεῖς πέθνησκαν, ἐγκατέλειψαν τοὺς λιγότερους κατοίκους καὶ ξεπαστρέφθηκαν, ἡ πρώτη μὲ τὴν ἀποξέραση τῶν βάλτων κι' ἡ δευτέρα κατόπι βομβαρδισμοῦ μ' ὅλα τὰ κανόνια καὶ τοὺς ὀλμους τῆς γιαιτρικῆς ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος κι' ἀπόμεινε μόνον ἡ θλιβερὴ ἀνάμνησή τους.

Γυναίκα Σκαλοπανήσια κι' ἀπὸ τὰ Σουλιωτοχώρια δὲν καταδέχονταν νὰ παντρευτεῖ στὸ Φανάρι, ποὺ νὰ τὴ σκότωνες, ὅσο πλούσιο κι' ἂν ἦταν τὸ σπίτι ποὺ θὰ πῆγαινε. Μόνον καμμιά ξεπεσμένη. Ἡ πείνα, ὅμως, τῆς Κατοχῆς (1941—44), ἡ ἐξυγίανση τοῦ Φαναριοῦ ἀπὸ τὶς ἀρρώστιες καὶ τοὺς βάλτους καὶ ἡ ἀκολουθοῦσα μετανάστεψη πολλῶν νέων κι' ἡ διάδοσις τῆς χρηματικῆς προίκας ἔφεραν πολλὰς χαριτωμένες βουνησίες κοπέλλες στὰ καιποχώρια.

Ο ΑΗ - ΓΙΑΝΝΗΣ

Ἔρχονται οἱ Τούρκοι. Οὔτε Ἔφουρα, οὔτε Νεκρομαντεῖο, οὔτε Ἄδης ὑπάρχουν. Ἐνας τόπος ἀρωστιάρικος γεμᾶτος βούρκους καὶ βάλτους μὲ καλάμια, ψαθιά καὶ βοῦρλα, ἱτιές στὶς ἀκροποταμιές, ὅπου ζοῦν τσακάλια κι' ἀγριογούρουνα. Ἐνα μοναστήρι, ὁ ἀη - Γιάννης μὲ πολλὰ χωράφια χτήματα, μετόχι τοῦ Σινᾶ, ὑψώνεται στὸν ἱερὸ λόφο τῆς Ἐφουρας, χωρὶς νὰ ξέρει κι' αὐτὸ πὼς εἶναι χτισμένο ἐπάνου στὸ σκοτεινὸ παλάτι, στὴν κατοικία τοῦ Ἀιδωνέα, ἐνοῦ ἀπὸ τοὺς παλιούς Θεοὺς τοῦ Κάτου Κόσμου, καὶ πὼς ὑπαρχε ἐδῶ μιὰ ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες Ἑλληνικὲς πολιτείες. Σῶζεται μόνον ἡ παράδοσις πὼς στὸ Ξυλόκαστρο (ἔτσι λέγεται ἀπὸ τοὺς ντόπιους ἢ ἀκρόπολις τῆς Ἐφουρας) ὑπάρχει μεγάλος θησαυρὸς κρυμμένος ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια, καὶ πὼς κάτου ἀπὸ τὸν ἀη - Γιάννη εἶναι γκουμπές (ἢ ὑπόγεια στοὰ τοῦ Νεκρομαντείου) γεμᾶτος ἀγάλματα ποὺ σοῦ παίρνονται τὰ μάτια, ἀλλὰ τὸν φυλάξιν φίδια καὶ στοιχεῖα καὶ δὲν κοιτάει κανένας νὰ μπεῖ.

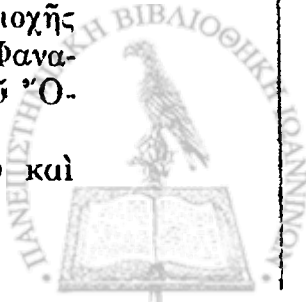
Πίστευαν πὼς ἦταν τρία καζάνια, ἓνα μὲ φίδια, τ' ἄλλο μὲ κουνούπια καὶ τὸ πρῶτο μὲ χρυσὸ κι' ἓνα μεγάλο στοιχεῖο περιτυλιγμένο τὰ φύλαε.

Τὰ δωμάτια στὰ ὁποῖα προτοιμάζονταν ὁ χρηστηριαζόμενος καὶ παρακαλοῦσε τὸ νεκρὸ ν' ἀνεβεῖ ἀπὸ τὸν Κάτου στὸν Ἀπάνου Κόσμο μετατρέπηκαν σὲ κελιά τοῦ μοναστηριοῦ. Τὰ τεῖχη τοῦ παλιοῦ ἱεροῦ ὑψώνονται γιὰ νὰ προσφυλάνε τὸ μοναστήρι ἀπὸ ληστὲς καὶ Τούρκους κακοποιούς. Ὁ χώρος τῆς ἱερῆς αἵθουσας τῶν διαμερισμάτων καὶ τῶν διαδρομῶν τοῦ Νεκρομαντείου σκεπασμένος μὲ τὰ χαλάσματα τοῦ ἐπάνου ὀρόφου μεταβλήθηκε σὲ νεκροταφεῖο τοῦ πλησίου χωριοῦ, ὁ δὲ περίβολος στάλος γιὰ τὶς κότες τοῦ μοναστηριοῦ. Μετέπειτα ἐγείρεται κι' ἡ κούλια τοῦ βούρκου σοῦμπαση.

Πότε ιδρύθηκε τὸ μοναστήρι, δὲν ξέρομε. Οἱ τοιχογραφίες τοῦ σημερινοῦ ἐκκλησίου εἶναι τοῦ 18ου αἰώνα. Ὅπως ἐξάγεται ὅμως ἀπὸ πιστοποίηση καὶ μαρτυρία τῶν μοναχάρηδων καὶ μουχιπάρηδων (1849) δώδεκα χωριῶν τῆς περιοχῆς αναρίου «τὸ μονίδριον τοῦ τιμίου Προδρόμου εἰς τὸ χωρὸν Λυκούρσι ἐν Φαναφῶ ἐπωνομαζόμενον Θάνεζα ἔχει ἀπὸ τὸ ἔτος 1630 καὶ ἐπέκεινα μετόχιον τοῦ Ὁσίου Σινᾶ» ἡ ὑπαρξὴ του ἀνάγεται στοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους.

«Πιστοποιούμεν οἱ ὑποφαινόμενοι καὶ μαρτυροῦμεν ἐν φόβῳ Θεοῦ καὶ

τῆς συνειδήσεως ἡμῶν ὅτι τὸ Μοναστήριον τοῦ "Ορους Σινᾶ ἔχει ἀπὸ τοῦ ἔτους 1630 καὶ ἐπέκεινα Μετόχιον ἐν Φαναρίῳ τὸ εἰς τὸ χωρίον Λυκούροι κείμενον Μονίτριον τοῦ Τιμίου Προδρόμου ἐπωνομαζόμενον θάνεζα καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διάφοροι ἡγούμενοι καὶ ἐπίτροποι ἀπέκτησαν διάφορα κτήματα τῶν ὁποίων τὰ ὁροθέσια καὶ αἱ τοποθεσίαι φαίνονται εἰς τὸν ἐπόμενον κατάλογον.

Α. Εἰς τοποθεσίαν Μπίστη εὐρίσκεται ἓνα χωράφι καθὼς πηγαίνει ὁ ποτιστῆς καὶ φθάνει καὶ ἕως εἰς τὸ βουνόν.

Β. Εἰς τὴν τοποθεσίαν Σαρσί, εὐρίσκεται ὁμοίως ἓνα χωράφι συγκείμενον ἀπὸ δύο λωρίδας 6 ἔξ στρέμματα ἢ κάθε μία.

Γ. Εἰς τοποθεσίαν Βαμβάκι καὶ Γκωνιά εὐρίσκεται εἰς τὸν παραπόμενον ἓνα χωράφι τὸ ὁποῖον φθάνει ἕως εἰς τὸ Λέδι, γυρίζει ἕως εἰς τὸν ποτιστὴν καὶ χωρίζει μὲ τὸν Βελῆ ἀγᾶ.

Δ. Εἰς τοποθεσίαν στὸν πάτον στὰ Ταμπάκια εἶναι ἓνα χωράφι τὸ ὁποῖον χωρίζεται μὲ τὸ Βαλανιδόραχον, μὲ τὸ Λουτσιώτικον καὶ ἐπάνω μὲ τὸ Λουκουριώτικον καθὼς πηγαίνει ὁ παλαιὸς ποτιστῆς καὶ περνᾷ εἰς τὸ Λουτσιώτικον.

Ε. Εἰς οἰοθεσίαν Ἄχυρον εἶναι ἓνα χωράφι ἀπὸ 12 στρέμματα.

ΣΤ. Εἰς τοποθεσίαν Σόπι εἶναι ἓνα χωράφι τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἀπὸ τὸ αὐλάκι τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ καὶ φθάνει εἰς τὴν παλαιὰν δέσιν.

Ζ. Εἰς τοποθεσίαν Βουνὸν εἶναι ἓνα χωράφι ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Ἅγιον Κοσμᾶν καὶ πέφτει εἰς τὸ χωράφι τοῦ Μοναστηρίου εἰς τὸ Λιθάρι καθὼς εἶναι τὸ τσουμπάρι καὶ καθὼς ἔρχεται ὁ ποτιστῆς καὶ ποτίζεται ὁ κάμπος καὶ φθάνει ἕως εἰς τὴν δέσιν τοῦ Ἱερόσοικου.

Η. Εἰς τοποθεσίαν Γκωνιά ἴσια μὲ τὸ σύνορον Ταμπάνι παρακάτω εὐρίσκεται ὁμοίως ἓνα χωράφι.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω χωραφίων :

Τὸ Α. ἐξουσιάζεται ἀπὸ τὸν Γιακοῦπ ἀγᾶ καὶ υἱὸν του Σέναγα.

Τὸ Β. κατακρατεῖται ἀπὸ τὸν Μαζοῦτ ἀγᾶ Ντελή.

Τὸ Γ. κρατεῖται ἀπὸ τὸν Ἀρπαζ ἀγᾶ τοῦ Ἀβδῆ ἀγᾶ.

Τὸ Δ. ἔχει ὁ Γιάτης τοῦ Καρᾶ Ἰσᾶ.

Τὸ Ε. ἐξουσιάζει ἀπὸ τὸν Σιακίνον τοῦ Μπεκῆρ ἀγᾶ.

Τὸ ΣΤ κατακρατεῖται ὁμοίως ἀπὸ τὸν ἀνωτέρω Ἀρπαζ ἀγᾶ τοῦ Ἀβδῆ ἀγᾶ.

Προσέτι εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ χωρίου Λυκούροι καὶ ἓνα ὁσπίτι μὲ τὴν περιοχὴ του, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς φουῦνος τοῦ μοναστηρίου ἅγιος Ἰωάννης.

Τὰ ἀνωτέρω γνωρίζοντες ὡς κτήματα τοῦ Μοναστηρίου ὑποφαινόμεθα ὡς τὸ παρὸν ιδιόχειρον ἔτοιμοι ὄντες νὰ ὑποστηρίξωμεν καὶ προφορικῶς τ' ἀνωτέρω εἰς πᾶσαν περίστασιν.

Ἐν Φαναρίῳ τῇ 7 Ἰουλίου 1849»

Ἀκολουθοῦν δώδεκα δυσανάγνωστες ὑπογραφεῖς μουχτάρηδων καὶ μουχπιρίδων ἐπικυρωμέναι μὲ τούρκικαις σφραγίδες, ἀπὸ τῆς ὁποίας διαβάζονται οἱ δύο πλεονεκτήματα πού ξεχωρίζονται ἀπὸ τῆς ἄλλης.

«Ὁ μουχπιρίης

Ἀναγνώστη Λάμπης

Ὁ μουχπιρίης

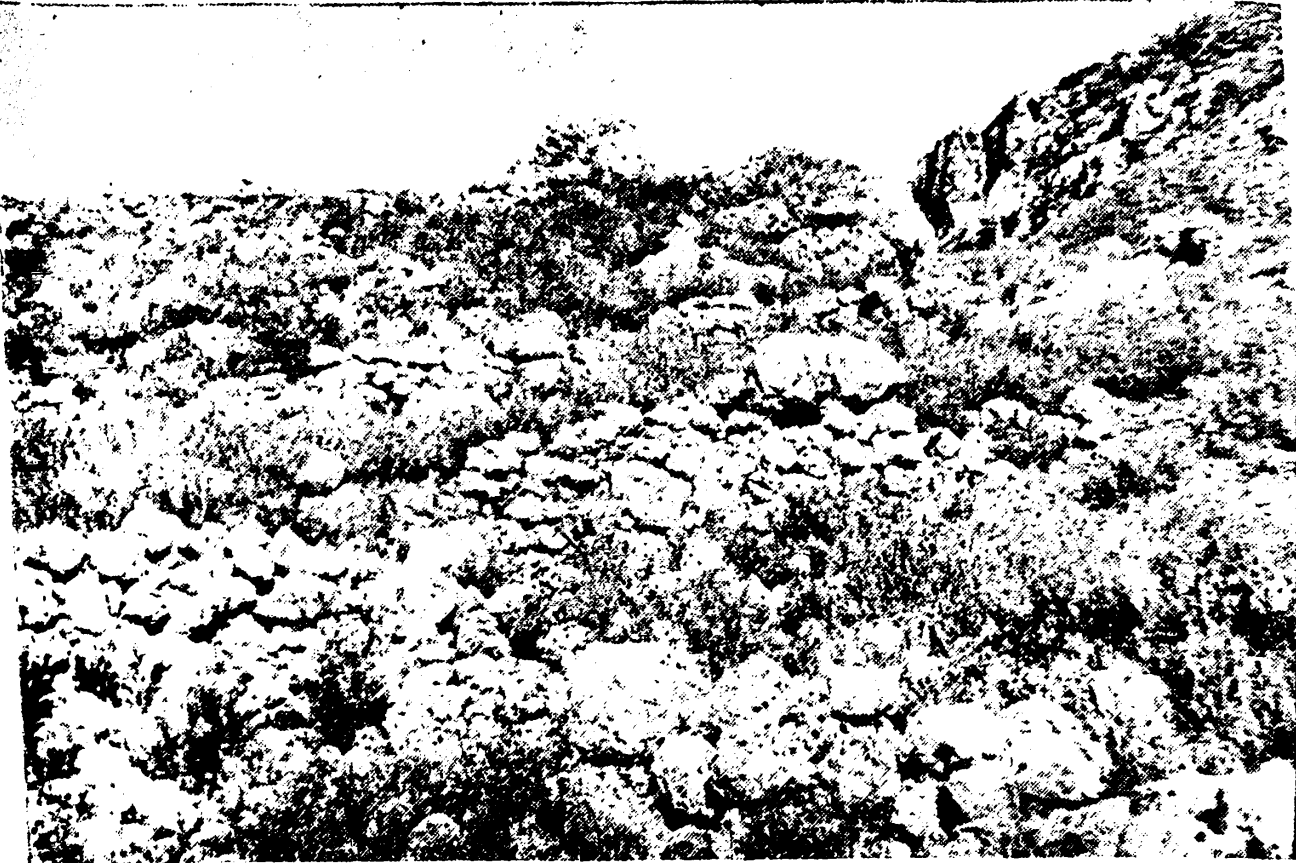
Γιάννη Βασιλῆς»

Γιὰ νὰ μὴ βάζουν χέρι οἱ Τούρκοι στὰ χτήματα τοῦ μοναστηρίου ὅπως εἶδαμα ἓνας ἡγούμενος πῆγε εἰς τὴν Πόλιν καὶ ἔφερε τὸ ταπὶ (τίτλο ιδιοκτησίας) τοῦ μοναστηρίου πού περιεῖχε τὰ χτήματα μὲ τὰ σύνορά τους σὲ μαρμάρινη πλάκα καὶ μ

μαρμάρινη παλάμη και διέδωσε πώς τὸ ταπὶ εἶναι δομένο ἀπὸ τὸν Προφήτη, ἢ δὲ παλάμη τὸ χεῖρ τοῦ Προφήτη. Οἱ Τοῦρκοι ἀγράμματοι πίστεψαν κι' ἀπόφευγαν τὴ διαρπαγὴ τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας.

Τὸ ταπὶ ὡς τὸ 1912 φυλάγονταν ἐντὸς τοῦ ἁγίου Βήματος. Στὸν πόλεμο ὅμως 1912—13 κάποιος ἀνάρτης μὴ γνωρίζοντας τὸ περιεχόμενο ποὺ ἦταν στὴν τούρκικη γλῶσσα καὶ γραφὴ τὸσπασε ἀπὸ τὸ ἄχτι του.

Μ' ὅλα ταῦτα, οἱ Τοῦρκοι ἄρπαζαν τὰ χτήματα τοῦ μοναστηριοῦ, ἔμπαιναν στὴν ἐκκλησιά κι' ἔκαναν ζημιές ἀπὸ θρησκευτικὸ μῖσος, ἔσπασαν τὰ καντήλια καὶ

ΕΛΑΤΡΙΑ. Χαλάσματα ἐσωτερικῶν οἰκοδομιῶν καὶ τοίχων
«Καὶ Ἐλάτρια ἐν Μεσογαίᾳ»

σοῦγλιζαν τὰ μάτια τῶν ἁγίων. Κάποιος παπᾶς γιὰ νὰ προφυλάξει τὶς τοιχογραφίες ἀσθέστωσε τὸν τοῖχο ὅπως σῶζεται μέχρι σήμερα (1966).

Κατὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Σκυλοσόφου (1611) τὴν τύχη τῶν ἄλλων μονῶν φαίνεται νὰ ἀκολούθησε κι' ὁ ἀη-Γιάννης, γιατί μετὰ τὸ 1638 δὲν παρουσιάζονται ἠγούμενοι στὸ μοναστήρι παρὰ ἐπίτροποι καὶ οἰκονόμοι.

Κατὰ τὸ 1638 ἐπίτροποι τοῦ μοναστηριοῦ φέρονται οἱ ἀδελφοὶ Θεόδωρος καὶ Νικόλαος, τὸ 1720 σὺν τοποτηρητῆς ὁ Ἰωαννίκιος, ἠγούμενος τῆς μονῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τῶν Γιαννίνων, γιὰ τὸν ὁποῖο σῶζεται ἐπιστολὴ ἀναφέρουσα τ' ὄνομά του (1723) στὴ διοίκησι καὶ ἐποπτεία τῆς ὁποίας ὑπάγονταν κι' ὁ ἀη-Γιάννης, τὸ 1730 ὁ Παπᾶ Νάστος, τὸ 1780, οἱ Ἀναστάσι Δράκος, Γιαννάκη Δράμας καὶ Ἐκτόρδος, τὸ 1795 κάθεται ἠγούμενος ὁ Κουφάλας. Μαζί του κονεῦει στὸ μοναστήρι κι' ὁ ἀφέντης τοῦ χωριοῦ Γιαζούπ ἀγᾶς μὲ τὰ παλληκάρια του, ὁ ὁποῖος ἄρπάει ἀπὸ τὸ μοναστήρι τὸν ἀγρὸ στὴν τοποθεσία Μπίστι.

Ἀπὸ τὸ 1795 ὡς τὸ 1815, μὴ ὀλόκληρη εἰκοσαετία, τὸ μοναστήρι μένει ἔρημο.

— Στά είκοσι αυτά χρόνια βρίσκουν εύκαιρία οι αγάδες και ιδιοποιούνται πολλά χωριά του.

Από τὸ 1815 ὡς τὸ 1829 ἐπιτροπεύει ὁ Μήτηρ Ρώνης.

Από δὲ τὸ 1829 καὶ δῶθε δὲν ἐνδιαφέρεται πιά κανένας. Τὰ κονάκια του κατέχονται ἀπὸ τοὺς δραγάτες τῶν αγάδων.

«Ἐπιτροπεύοντας τοῦ Θεοδώρου καὶ Νικολάου ἀταδέλφου ἐν ἔτος 1638 μηνὶ ἀπριλίου εὐδόμου, ἐπιτροπεύοντας τοῦ παπᾶ Νάστου ἐν ἔτος 1730 μηνὶ Ὀκτωβρίου 23, ἐπιτροπεύοντας Ἀναστάση Δράκου καὶ Γιαννάκη Δράμα καὶ Σκόρδου ἐν ἔτος 1780 μηνὶ Φεβρουαρίου 20.

Ἐν ἔτος 1795 μηνὶ Αὐγούστου 9 ἐκάθισεν διὰ ἡγούμενος ὁ Κουφάλας καὶ γιακούπαγας μὲ τὰ παληκάρια του, καὶ ἀπὸ τὰ 1795 καὶ ἕως τὰ 1815 ἔμεινε ἐρημωμένο καὶ ἀπὸ τοὺς 1815 ἕως τοὺς 1829 ἐστάθη ὁ Μήτηρ ρώνης καὶ ἀπὸ τὸ 1829 ἐκάθονταν οἱ δραγάτες τῶν αγάδων».

(Παλιὰ ἀχρονολόγητη μαρτυρία σὲ χωριστὸ φύλλο χαρτιοῦ).

Ὁ Πολύκαρπος ἡγούμενος τῆς Ἀγ. Αἰκατερίνης (1817 — 1855) ἐνεργεῖ καὶ ἐκδίνεται χρυσόβουλο Σουλτανικὸ φερμάνι, διὰ τοῦ ὁποῦ ἀναγνωρίζεται τέλειος οἰκονόμος τοῦ κτήματος τῆς Πάργας, στὴν ὁποία ὑπάγεται διοικητικὰ ὅλο τὸ Φανάρι, τοῦ Σινᾶ Ὄρους, ὁ ἐκάστοτε ἡγούμενος τῆς Ἀγ. Αἰκατερίνης καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ.

Τὸ φερμάνι σὲ ἀραβοτουρκοπερσικὴ γλῶσσα καὶ γραφῆ, φυλαγόμενο στὸ ἀρχεῖο τῆς Ἀγ. Αἰκατερίνης τῆς οἰκίας ὁ ἴδιος.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση (1913) ὁ ἀγ. - Γιάννης μένει χωρὶς νοικοκύρη καὶ τὰ κελιά τοῦ μοναστηριοῦ ἐρειπώνονται καὶ καταρρέουν. Ἐένος παπᾶς ποῦ καὶ ποῦ, ἔρχεται καὶ λειτουργεῖ, σὲ κανένα ἄνοιγμα καμμιᾶς γυναίκας γιὰ νὰ γιατρευθεῖ τὸ σπληνιάρικο πλασίδι τῆς ἀπὸ τὶς θέρμες.

Τὸ 1923 ἀπαλλοτριώνονται τὰ κτήματά του γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν Φαναρησίων καὶ ὁ ἀγ. - Γιάννης καταντᾷ ἓνα ἀπλὸ παρεκκλήσι τοῦ Λυκούρσιου.

Τὸ 1948 τὰ δυὸ χωριά Λυκούρσι — Μπεσερέ, ποῦ εἶχαν καεὶ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς (1943) χτιοῦν νέο χωριὸ ἐπὶ τῆς παλιᾶς Ἔφυρας μὲ τὸ καινούργιο ὄνομα Μεσοπόταμο.

Σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση βρῆκαν τὸ Νεκρομαντεῖο οἱ ἀνασκαφῆς τοῦ 1958.

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΚΩΝ. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ

Ἡ «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ», με πολλή καὶ ὀδυνηρή θλίψη ἀνακοινώνει τὸν θάνατο τοῦ Κων. Δ. Μέρτζιου (πρωτεργάτου τῆς καὶ Μέλους τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς), πού συνέβηκε στὴν Βενετία, στὶς 25 Αὐγούστου, τὴν 3ην μ.μ. ὥραν. Καί, γιὰ νὰ τιμήσῃ τὴν μνήμη καὶ τὸ ἔργο του, πρόκειται ν' ἀφιερῶσθαι ἓνα εἰδικὸ τεύχος τῆς.

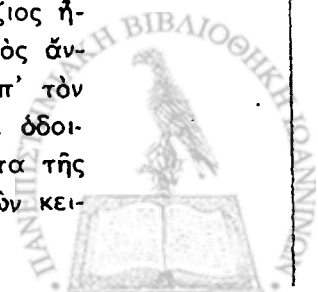
Στὶς 25 Αὐγούστου, ὁ Κων. Μέρτζιος, πού ἀνεδίφησε τὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας καὶ παρέδωσε εἰς τὴν διεθνή καὶ τὴν δική μας βιβλιογραφίαν ἓναν ἀνεκτίμητον θησαυρόν, ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν καὶ ἐτάφη ἐκεῖ, κοντὰ εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Γραικῶν, ὅπου ἐκοιμήθησαν οἱ τόσοι καλοὶ Ἕλληνες καὶ Ἡπειρώται, κατὰ τὴν ζοφερὰν περιόδον τῆς δουλείας.

Καίτοι ὁ θάνατος τοῦ ἀείμνηστου Κ. Μέρτζιου ἦρθε ὅπως ἓνας οἰκείος στὸ σούρζυπο τῆς ζωῆς του (κουδεντιάζοντας ὁ ἴδιος, πάνω ἀπὸ μισὸν αἰῶνα, με τοὺς ἴσκιους τῆς ἱστορίας μέσα στὴν εἰρηνικὴν ἡσυχίαν τῶν Ἀρχείων καὶ μαζώνοντας τὶς ὑστατες λέξεις ἀπ' τὶς διαθήκες τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας, συνομιλοῦσε πάντα μαζί του), ὑπῆρξε μιὰ μέγιστη ἀπώλεια, ὄχι μονάχα γιὰ τοὺς συγγενεῖς του καὶ γιὰ τὴν πόλιν μας, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὀλόκληρη τὴν

ἐπιστημονικὴν ἔρευνα. Γιατί, ὁ ἄνθρωπος αὐτός, πού ἀνάλωσε ἓναν ὀλόκληρο βίο γιὰ τὴν ἀναδίφηση τῶν ἱστορικῶν μαρτυριῶν, γιὰ τὴν ἀποκατάσταση ἐσφαλμένων καὶ γιὰ τὴν ἀπομνημείωση ἀδιάσειστων πηγῶν (ἔγγραφα, διαθήκες, ἐκθέσεις, συμβόλαια, ἡμερολόγια, κώδικες, πρακτικά, ληξιαρχικὲς πράξεις, αὐτοβιογραφικὰ κ.λ.π.), προσέφερε, μέσα σὲ χιλιάδες σελίδες, τόσα πολλά, ὅσα ἐλάχιστοι στὸν χώρο τῆς ἔρευνας. Ἐτίμησε τὸ ἑλληνικὸ καὶ τὸ ἡπειρωτικὸν ὄνομα, στὴν διεθνή ἐπιστημονικὴ κίνησιν, πέρασε τὶς πράξεις καὶ τὶς ἀξίες τῆς ζωῆς τῶν Γραικῶν τῆς Βενετίας στὰ συγγράμματα τῆς ἱστορίας, ἀντιπροσώπευσε τὴν Ἡπειρωτικὴ παράδοση καὶ ὡς ἀκαδημαϊκὸς καὶ ὡς λόγιος σὲ διεθνή συνέδρια καὶ κράτησε, στὸ παράστημα καὶ στὸ ἦθος του τὴν εὐγένεια, τὴν ἀρχοντιά καὶ τὴν περιωπὴ ἑνὸς πνευματικοῦ εὐπατρίδη. Ὁ Κων. Μέρτζιος ἦταν μιὰ πνευματικὴ ὄντοτητα, ὄχι ἓνας κοινὸς ἄνθρωπος, πού, γιὰ τὴν πόλιν μας, ὕστερ' ἀπ' τὸν

ναστο τοῦ ἀλησμόνητου Τάκη Σαλαμάγκα, ἀπόμεινε σχεδὸν μονήρης περιπατητῆς, ὁδοιπορὸς πού ἔρχονταν, κάθε χρόνο τέτοιον καιρό, φέροντας τὶς μνῆμες καὶ τὰ ὀνόματα τῆς ἱστορίας τεσσάρων αἰῶνων. Εἶχε πάνω του τὸ πνευματικὸ ἐκείνο ἄρωμα τῶν παλιῶν κει-

μένων που ανασκόλευε στα ράφια των αρχείων, πήρε κάτι απ' την γεύση των λέξεων που σφράγισαν την ζωή τόσων ανθρώπων, μικρών και μεγάλων, που κοιμήθηκαν εν ειρήνη, κάτω απ' το γλυκόν δραμα της αναστάσεως του Γένους. Γι' αυτό, στα τελευταία χρόνια, ο Κων. Μέρτζιος, όταν βρίσκονταν ανάμεσά μας, ήταν και δεν ήταν πάντα μαζί μας. Μια σκιά αδιόρατη, φευγαλέα και διάφανη, που μοιοιζε σάμπως να είχε σηκωθεί από εκείνο το μέρος και το απρόσιτο ύψος που έχουν οι διαθήκες που ερευνούσεν ο ίδιος, τον μοίραζε με την ζωή. Και, όταν έγραφε κι' όταν μιλούσε, θύμιζε πώς ή ζωή και ο θάνατος δεν έχουν απόσταση. Έτσι, χρωτισμένος με τον χρόνο και τους ίσκιους της ιστορίας, ο σοφός αυτός πρεσβύτες με το στητό ανάστημα πάνω απ' τα κανάλια της πόλης των Δόγηδων και της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας, έφτασε στα δυσμικά του βίου, πλήρης ημερών, για να ένταχθή κι' ο ίδιος στην χορεία των επίφανών ανθρώπων, που ελάμπρυναν την Έλληνική Κοινότητα της Βενετίας. Υπήρξε μεγάλος ιστοριοδίφης, λόγιος και ιστορικός, προσκόμισε πλούσιο πνευματικόν άμνητό και συνέδεσε το όνομά του, ως Ήπειρώτης, με την ιστοριογραφία στην διεθνή βιβλιογραφία. Και, σαν τέτοιος, τιμήθηκε απ' τους επιστήμονες και τους πνευματικούς ανθρώπους γενικά, αξιώθηκε να γίνη 'Ακαδημαϊκός (Αντεπιστέλλον Μέλος της 'Ακαδημίας 'Αθηνών) και, τελευταία, δωρητής του Πανεπιστημίου 'Ιωαννίνων, στο όποιο, ως έμπρακτη έκφραση αγάπης για την ανάπτυξή του και ως κληροδοσία, στους νέους, των κόπων του, έδώρησε την πολύτιμη βιβλιοθήκη του, τους μόνους αγαπημένους φίλους, με τους οποίους, καίτοι συνωμίλει καθ' όλην τας ώρας, ούδέποτε ήλλαξε πικρόν λόγον...», όπως μου έγραφε, όταν απέφασίσε να τους αποχωρισθῆ, ζωντανός ακόμα.

Ειδικώτερα, ο Κ. Μέρτζιος, προσέφερε για τα Γιάννινα πάρα πολλά, δένοντας έτσι την μνήμη του με την πνευματική παράδοση, την πολιτιστική δραστηριότητα και το πνευματικό παρόν τους. Υπήρξε απ' τους πρώτους που, με την συνεργασία του, ανέβασαν τα «Ήπειρωτικά Χρονικά», απ' τους πρώτους που συγκρότησαν τον πυρήνα της «Ήπειρωτικής Έστίας» και που, μέχρι τον θάνατόν του, ως μέλος της Έπιτροπής του περιοδικού αυτού, έδωσε τους θησαυρούς των αρχείων της Βενετίας, υπήρξεν ο πρώτος απ' τους πρετεργάτες της «Ήπειρωτικής Έστίας» που έφτιαξαν την Έταιρεία Ήπειρωτικών Μελετών και, ακόμα, ο λόγιος που, με μακρά και έμπεριστατωμένη άρθρογραφία στον έθναϊκό τύπο, έφρόντιζε για την προβολή των ήπειρωτικών ζητημάτων.

Τώρα, ύστερ' απ' τον θάνατο του Κων. Μέρτζιου, είναι ή σειρά ή δική μας, να τιμήσουμε την μνήμη του. Αύτός έτίμησε την πόλη, έπλούτισε την ιστορία μας με ντοκουμέντα και μαρτυρίες, πρόσφερε το όνομά του για τον τόπο μας και, ήρεμος όδοιπόρος, όταν έφτασε στο άφευκτο νύχτωμα της ζωής, έκοιμήθη εν ειρήνη, στον Άγιο Γεώργιο των Γραικών της Βενετίας.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΤΟ ΠΑΝΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ

Τό Β' Παγκόσμιον Πανηπειρωτικό Συνέδριο, που έγινε έφέτος (18—25 'Ιουλίου) στα Γιάννινα, υπήρξεν αναντίρρητα, ως γεγονός, απ' τις πιό αξιοπρόσεκτες δραστηριότητες των ξενητεμένων Ήπειρωτών. Άλλά και για μās ειδικώτερα, τους Ήπειρώτες να είναι στην Ήπειρο και όπουδήποτε άλλου στην χώρα μας, τό συνέδριον αυτό είναι εν πολυσήμαντο και μεγάλο κεφάλαιο για την διατήρηση των δεσμών και της παραδόσεως και για την αξιοποίηση των δυνάμεων, που έχει ή Ήπειρος. Γι' αυτό, θα πρέπει να σφθούν καλύτερα, όσοι έχουν την πρωτοβουλία για την όργάνωση και για τον προγραμματισμό των εκδηλώσεων και των θεμάτων που θα πρέπει να αποτελέσουν την σπονδύλα ενός τέτοιου γεγονότος, ώστε να επιτυγχάνεται ή καλύτερη δυνατή αξιοποίησή του. άπόδημος έλληνισμός, γενικώτερα, που αποτελεί μιά Έλλάδα κι' έξω απ' τα δικά μ' όντορα, μιά ζωτική δύναμη ανάμεσα στους σύγχρονους λαούς, όχι μονάχα για την δι

τήρηση, αλλά και για την ανάπτυξή μας σε μεγέθη και σε πρότυπα που ν' ανταποκρίνονται στις διαστάσεις και στις έπιταγές των τωρινών εκπληκτικῶν εποχῶν με τις ασύλληπτες έπιστημονικὲς έπιτεύξεις, πρέπει νὰ προσεχθῆ ιδιαίτερα. Γιατί, έξ ἄλλου, ἡ πίεση που ἄσκειται ἀπ' τὴν σύγχρονη μορφή τῆς ζωῆς στις μεγάλες χώρες με τὴν τεράστιαν ἀφομοιωτικὴ δύναμη, εἶναι ἀσύγκριτα μεγαλύτερη ἀπ' ὅ,τι εἶταν στὰ προηγούμενα χρόνια. Καὶ οἱ Ἑπειρώτες, που βρίσκονται ἐγκατεστημένοι στὴν ἄλλοδαπή, εἶναι κι' αὐτοὶ ἓνα μεγάλο μέρος ἀπ' αὐτὸν τὸν ἀξιοθαύμαστον ξενητεμένον ἑλληνισμό. Γιὰ τὴν διαφύλαξή τους ἀπ' τὸν ἀποχρωματισμὸ και γιὰ τὴν σύνδεσή τους με τὴν μητέρα πατρίδα, ὅ,τι και νὰ κάμουμε, θὰ εἶναι ἓνα χρέος ἔθνικό. Καί, πρὸ παντός, ἓνα μεγάλο βάρος, (ἐξ ἴσου μεγάλο με τὸ βάρος που ἔχουν οἱ ὁμογενεῖς μας αὐτοί), ἔχουμε κι' ἐμεῖς γι' αὐτό. Ἄς τὸ προσέξει, συνεπῶς, ἡ Πανεπειρωτικὴ Ὁμοσπονδία, ἡ ὁποία εἶχε ἀναλάβει τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ὀργάνωσή του. Εἶναι πολλὰ που ἔκαμε — εἶναι ἀλήθεια—ἀλλὰ και πολλὰ ἄλλα που θὰ μπορούσε νὰ εἶχε κάμει ἀκόμα. Τούλάχιστον, ἔτσι πιστεύομεν. Πάντως, γιὰ τὸ ἐπόμενο Συνέδριο, τώρα που ὑπάρχει ἀρκετὴ πείρα — τὸ συνέδριον αὐτὸ ἔγινε, μέσα στὰ τέσσερα τελευταία χρόνια, δυὸ φορές στὰ Γιάννινα —, νομίζομε πὼς ὑπάρχουν ὅλες οἱ προϋποθέσεις και ὅλα τὰ ἀναγκαῖα περιθώρια γιὰ νὰ φροντίσουν, ὥστε οἱ Ἑπειρώτες τοῦ Ἐξωτερικοῦ και τοῦ Ἐσωτερικοῦ νὰ συγκροτήσουν ἓνα Νέο Κοινὸ τῶν Ἑπειρωτῶν. Γιὰ μιὰ τέτοια προσπάθεια, πού, κατὰ τὴν γνώμη μας, ἐπιβάλλεται σήμερα περισσότερο ἀπὸ ἄλλοτε και πού, ὅπωςδῆποτε, εἶναι ἐφικτὴ χάρη στὰ σύγχρονα μέσα ἐπικοινωνίας και συγκοινωνίας, ἴσως χρειάζεται μιὰ πλατύτερη και μιὰ πιὸ μακροχρόνια συνεργασία τῶν ἀρμοδίων που ἔχουν τὴν πρωτοβουλία. Γι' αὐτό, θεωροῦμε πὼς, με τὴν λήξη τοῦ Πανεπειρωτικοῦ Συνεδρίου, εἶναι πάντα ἐποικοδομητικὲς οἱ σκέψεις, ὁ προβληματισμὸς κι' οἱ ἀπόψεις, πάνω στὸ θέμα τοῦτο.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Τώρα, ὕστερ' ἀπ' τὴν ἴδρυση και τὴν λειτουργία, ἐπὶ 7—8 χρόνια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, που ἀναδιώνει τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀνώτερη παράδοση που εἶχαν τὰ Γιάννινα στὰ χρόνια τῆς δουλείας, δημιουργήθηκαν οἱ πιὸ καλὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἔξαρση, στὴν παλιότερη περίφημη μορφή τῆς, και τῆς παράδοσης τῶν μεγάλων χορηγῶν τῆς παιδείας γιὰ μιὰ καινούργια ἀνθισθὴ τῆς στὴν Ἑπειρο. Γιατί, ἀκόμα και τώρα, στὸν τομέα αὐτόν, δὲν ἔλειψαν οἱ σύγχρονοι εὐεργέτες, που κληροδότησαν τὴν περιουσία τους (ὅπως ὁ Βασ. Πυρσινέλλας, ὁ Χρῆστος Πάτσης, ἡ Πολυξ. Μολυβάδα και ἄλλοι) ἢ τὴν πολύτιμη βιβλιοθήκη τους (ὅπως οἱ κληρονόμοι τοῦ Σπ. Λάμπρου, τοῦ Βασ. Βοῖλα και ἄλλοι) στὴν Σωσιμαῖα Βιβλιοθήκη και στὸ Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων (Χρ. Πράτσικας και Κων. Μέρτζιος). Τώρα, μάλιστα, με τὴν μεγάλη ἀνάπτυξη, που παίρνουν τὰ Γιάννινα, μπορούμε νὰ τοῦμε πὼς διευρύνονται αὐτὰ τὰ πλαίσια, ὥστε νὰ γίνει, σὲ συστοιχία με τὴν παράδοσή τους στὴν παιδεία, και μιὰ σύγχρονη ὀργανωμένη κίνηση, γιὰ τὴν συγκρότηση ἑνὸς εἰδιού σωματείου φιλεκπαιδευτικῆς μορφῆς. Κι' ἡ πρώτη προσπάθεια γι' αὐτὸ εἶναι ἤδη γεγονός: ἰδρύθηκε, ἐδῶ και κάμποσους μῆνες ἡ Ἑπειρωτικὴ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἑταιρεία, που, ὕστερ' ἀπ' τὴν διαδικασία γιὰ τὴν νομικὴ τῆς ὑπόσταση, συγκροτήθηκε και ἀναπτύσσει τὴν δραστηριότητα, σὲ πολὺ μεγάλη προοπτικὴ, με πρόεδρο τὸν Γυμνασιάρχην και γνωστὸ εὐαγέτη κ. Τάκη Σιωμόπουλο. Τὸ σωματεῖο τοῦτο, που ἔχει εὐρύτατους φιλεκπαιδευτικούς κυρίως στόχους (και, κατ' ἐπέκταση, πνευματικὲς γενικώτερα ἐπιδιώξεις που ἀνταποκρίνονται στὰ δεδομένα τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἐποχῆς μας), ἔχει ὡς βασικὴν ἀποστολή νὰ ἐνισχύσει με κάθε τρόπο και μέσον, νὰ συμπαρασταθεῖ ἠθικά και ὕλικά γιὰ τὴν ἐξέλιξη και τὴν προαγωγή ειδικώτερα τῆς Ἀνωτάτης Παιδείας (Πανεπιστήμιον Ἰωαν-

νίνων) και να αναβιώσει την παράδοση των Ἑπειρωτῶν Εὐεργετῶν τῆς Παιδείας, γιὰ μιὰ καινούργια πρόοδο τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν σὲ ὁλόκληρο τὸν ἡπειρωτικὸ χῶρο. Ἀκόμα, μέσα στὰ πλαίσια τῶν σκοπεύσεων αὐτῶν, εἶναι καὶ ἡ μέριμνα «ὅπως τὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων καταστή φάρος ἀνὰ τὸ πανελλήνιον καὶ διεθνῶς, ὡς τοῦτο ὠραματίζοντο οἱ μεγάλοι Ἑπειρῶται Ἐθνικοὶ Εὐεργέται, τιμωμένης οὕτω τῆς μνήμης αὐτῶν», ὅπως ἀναφέρεται, μεταξύ τῶν ἄλλων, καὶ στὸ καταστατικὸν τῆς Ἑπειρ. Φιλεκπ. Ἐταιρείας. Πράγματι, πιστεύουμε πῶς, ὅλ' αὐτὰ μποροῦν νὰ γίνουν πραγματικότητα, ἀφοῦ ὑπάρχει, ὄχι μονάχα ἡ παράδοση κι' ἡ ἀκτινοβολία μιᾶς φιλόμουσης ἱστορίας στὰ Γιάννινα, ἀλλὰ καί, οἱ καλύτερες δυνατὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀναβίωσή της, στὴν σύγχρονη πραγματικότητα τῶν Ἰωαννίνων. Γιατί, μὲ τὴν ἀνασύνδεση τούτη, πού δίνει ἡ νέα κίνηση τῆς Ἑπειρωτικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρείας, δημιουργεῖται πλέον ἕδαφος καὶ εἰδικὲς ἀφορμῆσεις γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῆς παράδοσης καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἰωαννίνων καὶ γενικώτερα τῆς Ἑπείρου.

Κι' αὐτό, τόσο γιὰ τοὺς Ἑπειρῶτες στὴν Ἑλλάδα, ὅσο καὶ γιὰ τοὺς Ἑπειρῶτες πού εἶναι ἐγκαταστημένοι σὲ ὁλόκληρο τὸν κόσμον, καθὼς καὶ γιὰ κάθε ἄλλον, Ἕλληνα ἢ καὶ ξένον ἀκόμα, πού θὰ εὑρίσκειν ἕνα οὐσιαστικώτερο καὶ πράγματι συγκινητικὸ περιεχόμενο στὶς ἀναζητήσεις του γιὰ τὸ πῶς νὰ φανεῖ ὠφέλιμος στὴν κοινωνία. Πάντως, ἡ ἴδρυση τῆς Ἑπειρωτικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρείας Ἰωαννίνων, πού γίνεται σχεδὸν μαζί μὲ τὴν ἱστορία τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, ἀποτελεῖ ἕνα εὐτύχημα καὶ μιὰ συνέχεια τῆς παράδοσης τῶν Ἰωαννίνων.

Τέλος, νομίζουμε πῶς δὲν θὰ εἶταν καὶ ἀνεδαφικό, ἂν ὄνειρεύονταν κανεὶς πῶς, ὅταν προσφέρεται μιὰ παρόμοια εὐκαιρία, δὲν θὰ ὑπάρξουν καὶ δὲν θὰ ἀναθερμανθοῦν ἀκόμα καὶ οἱ πιὸ μεγάλες αἰσιοδοξίες. Γιατί, π.χ., δὲν θὰ εἶταν δυνατόν, μιὰ συγκινητικὴ χειρονομία νὰ δώσει τὴν εὐκαιρία νὰ φανοῦν νέοι φιλόμουσοι μεγάλοι εὐεργέτες, πού νὰ ἱδρῦσουν μεγάλα οἰκοτροφεῖα ἢ ὁλόκληρες σχολές, πού νὰ δικαιῶνουν τὸν πλοῦτον τους καὶ πού νὰ τοὺς συνδέσουν, ταυτόχρονα, μὲ τὶς ἀνώτερες πατριωτικὲς καὶ χριστιανικὲς πράξεις; Νομίζουμε πῶς κι' οἱ σημερινοὶ Ἑπειρῶτες μποροῦν νὰ κάμουν πολλὰ.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

« ΑΘΗΝΑΓΟΡΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ »

Οἱ Ἑπειρῶται τῆς Ἀμερικῆς, πού ἐφέτος (17—25 Ἰουλίου) ἦρθαν στὰ Γιάννινα γιὰ τὸ Δεύτερο Πανηπειρωτικὸ Συνέδριο, καί, συγκεκριμένα, ἡ Πανηπειρωτικὴ Ὁμοσπονδία Ἀμερικῆς καὶ Καναδᾶ, ἀνέλαβεν μιὰ μεγαλεπήβολο καὶ ὠραία πρωτοβουλία: νὰ ἱδρῦσουν, στὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων, τὴν «Ἀθηναγόρειον Βιβλιοθήκην», ἕνα πράγματι μεγάλο καὶ μνημειῶδες πνευματικὸ ἴδρυμα, ἐνταγμένο στὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων, πού νὰ φέρεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Ἑπειρῶτου οἰκουμεικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα. Ἡ ἀπόφαση αὐτή, πού, πράγματι ἄρχισε νὰ παίρνει κιόλας σάρκα καὶ ὀστά (ἤδη συγκέντρωσαν, στὴν πρώτη προσπάθεια, 50.000 δολλάρια, πού, ἀπ' αὐτά, τὰ μισὰ τὰ πρόσφε-
 ρεν ὁ Ἑπειρῶτης εὐεργέτης κ. Εὐάγγελος Κοτσίδας), εἶναι ἕνα ἔργο ἀντάξιο τοῦ ὀνόματος τῶν Ἑπειρωτῶν Μεγάλων εὐεργετῶν τῆς Νεώτερης Παιδείας τοῦ ἔθνους μας. Γιατί, κατὰ τὴν φοβερὴ ἐκείνη περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, τὰ Γιάννινα εἶχαν γίνει ἕνα κέντρο παιδείας καὶ γραμμάτων γιὰ ὁλόκληρο τὸν ἑλληνισμό, καὶ κράτησαν, μὲ τὶς χορηγίες καὶ μὲ τοὺς σοφοὺς Διδασκάλους των, τὴν ἐγρήγορη τοῦ Γένους γιὰ τὴν ἀνάστασή του. Ἔτσι, τώρα, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς 150ετηρίδας, ἡ ἐνέργεια τούτη τῆς Πανηπειρωτικῆς Ὁμοσπονδίας Ἀμερικῆς καὶ Καναδᾶ, ἔρχεται νὰ δώσει μιὰ συνέχεια αὐτῆς τῆς ὄπως εὐκλεοῦς παραδόσεως καί, παράλληλα, νὰ τιμήσει τὸ μεγάλο τέκνον τῆς Ἑπείρου, πού ἀποτελεῖ τὴν βιβλικὴ καὶ σεπτὴ μορφή τῆς ὀρθοδοξίας στὸν θρόνον τοῦ Φαναρίου. Ἐν

λαμπρό και έμπνευσμένο αφιέρωμα, που θα μείνει ως ιστορική μαρτυρία και πού, θα συγκινί ως έκδηλωση, ενώ, παράλληλα, θα δέσει ακόμα την παράδοση αυτή με το Πανεπιστήμιον Ίωαννίνων. Καί τα Γιάννινα, σήμερα, με την ιστορία και την παράδοσή τους, με το Πανεπιστήμιο, με τη Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ύακαδημία και τις άλλες σχολές τους, με τα περιοδικά και τους πολλούς διανοουμένους που έχουν, είναι και τώρα ένα κέντρο παιδείας και γραμμάτων, όπως και παλαιότερα. Γι' αυτό, ή «Ύαθηναγόρειος Βιβλιοθήκη», που ξεκινάει άπ' τους Ύπειρώτες της Ύμερικής και που δίνεται στο Πανεπιστήμιον Ύωαννίνων, άποτελεί μια πραγματική όροθεσία φιλόμουσης έθνικής εύποιϊας.

Καί, έπειδή, τó Πανεπειρωτικό Συνέδριο ύπήρξεν έπίσης ένα γεγονός στην ζωή των Ύπειρωτών, νομίζομε πως οί Ύπειρώτες της Ύμερικής και του Καναδά, πρέπει να κοιτάξουν τó θέμα τούτο και «έξ αύτοψϊας». Δηλαδή, να έρθουν σ' έπαφή, πιό συγκεκριμένα, με τους άρμόδιους για την όργάνωση, για την ένταξη στον πανεπιστημιακό χώρο, για την μορφή που θα πρέπει να πάρη τó αρχιτεκτόνημα ώστε να είναι έντεταγμένο στο κλίμα της ήπειρωτικής παράδοσης και της όρθοδοξϊας κ.λ., ώστε να όλοκληρωθή, ει δυνατόν, ως ξεκίνημα. Καί, μετά, θα προχωρήση — είμαστε βέβαιοι — δίχως χρονοτριβή, γιατί θα έχει την άθόρμητη άγάπη αύτων των ίδιων και την άκτινοβολία του έργου.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ύωάννου Ν. Νικολαΐδου: «Η ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ», δοκίμια, Ύωάννινα, 1971

Ό στοχασμός κι' ή θεώρηση, πάνω στα προβλήματα που θάνει ή δική μας έποχή, είναι μια χειραγωγήση, όχι μονάχα για τόν προσανατολισμό της νέας όρασης του έκπληκτικού τούτου αίώνα, αλλά — πρό παντός — και για την άμυνα στην άπειλή της άλλοτρίωσης του σημερινού ανθρώπου. Στο παραπάνω βιβλίο, ό γνωστός Ύπειρώτης διανοούμενος Γιάννης Νικολαΐδης, που, συνάμα, είναι κι' ένας λαμπρός έκπαιδευτικός (Έπιθεωρητής Στοιχ. Έκπαιδύσεως) στο παραπάνω βιβλίο του, προσφέρει άκριβώς μιάν άνιχνευση και μιá θεώρηση, με εύρύτερα κριτήρια συσκειτισμού, των έπιπτώσεων και των άνακατατάξεων, που έφεραν ή καινούργια μορφή ζωής στον τωρινό άνθρωπο. και, άξιολογώντας τα πράγματα και τις έκφάνσεις, σε καίριους τομείς που μπορούν ν' άποτελέσουν άντιπροσωπευτικές έπιφάνειες για την σύλληψη και της βαρύτητας ένός διαφεύγοντος κλίματος στον κοινωνικό βίο, δίνει μιá ψηλάφηση και μιάν άποτίμηση όλων αύτων των δυσπρόσιτων παραόντων. Έτσι τó βιβλίο του, που φτάνει να έχει την άξια μιás φιλοσοφικής θεώρησης και την δύναμη ένός δοκιμίου στον τομέα της άνθρωποκεντρικής θεματογραφϊας, είναι πράγματι μιá ξεχωριστή τοποθέτηση του συγγραφέα στην σύγχρονη πνευματική μας παραγωγή. Γιατί, έκτός άπ' τις ίδέες, τις άπόψεις και την βιοθεωρία για τα αίτια του άγχους αι για την προδιαγραφή της περαιτέρω πορείας προς άπόκτηση συνείδησης όλων αύτων, πως όλα τα κείμενα του Ι. Νικολαΐδη και τα δοκίμια τούτα είναι όργανωμένα με τόν καρχτισμένο εκείνον πυκνόν και ώριμον λόγο, που, ως γνωστόν, ξεχωρίζει τόν έκλεκτόν λορτέχη κι' έκπαιδευτικό λειτουργό. Ύναντίρρητα, λοιπόν, και τó έργο αυτό του Ι. Ν. Νικολαΐδη, άποτελεί μιá προσφορά άπ' τις πιό άξιόλογες, στην προσπάθεια για την χειμγωγήση που είπαμε.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Ύωργίου Καφταντζή: «ΟΙ ΕΛΕΓΕΙΕΣ», Σέρρες, 1971.

Δανεισμένη στη μνήμη από ένα σκοτεινό κελί
μάταια προσπαθούν να με πληγώσουν διαρκώς αλλάζοντας

τούς μικρούς τάφους που κοιμούνται. Θάλεγε κανείς
 πώς αν ή γριά μητέρα του δεν άκουε κάτι ακόμα
 πούναι γιομάτο σκόνη απ' τὸ τελευταίό τους βήμα
 όταν αναστενάζει βαθιά και σιωπᾶ δακρύζοντας
 ὁ Δημήτρης, ἡ Ἐλένη κι' ὁ Λουκάς
 σ' αὐτὸ τὸ στίχο μου θ' ἀπόμειναν μονάχα.

Ἐνα ἔλεγείο, που κρατάει αἰθεριωμένη τὴν λυρική κρυστάλλωση ἀπ' τὴν κορυφαία
 δυνατὴ ἔκφραση τοῦ ἀνθρώπινου λόγου, εἶναι τούτη ἡ μοναδική, στὰ σύγχρονα γραμματά
 μας, ποίηση τοῦ Γιώργου Καφταντζή. Ἡ βαθύτατη καὶ χωνεμένη, κάτω ἀπὸ τέφρα καὶ ἀπρό-
 σιτη ὠραιότητα, δόνηση ἀπ' τὴν γεύση κι' ἀπ' τὴν ἔκσταση μιάς ἀφατῆς μέθης, που ὁ
 ποιητῆς φαίνεται νὰ εὐτύχησε νὰ λύσει ὄχι μονάχα ὡς χοϊκὸς ἄνθρωπος, μετουσιώθηκε ἐδῶ
 σ' ἓνα παραλήρημα, που ἴσως ἀγγίζει τὰ ἔσχατα ὅρια τῆς λυρικῆς ποίησης. Κι' αὐτὴ τὴν
 ἀμεσότητα, μέχρι τὴν μουσικὴ καὶ ζωγραφικὴ ἴσκιωση που δένεται μὲ τὴν ἀναπόληση καὶ
 τὴν καμένη σκηνογραφία, τὴν ἐξαϋλώνει μέσ' ἀπὸ μιὰ διάστρωση πικρότατης ὄρασης καί,
 πολλές φορές, χριστιανικῆς μεγαθυμίας. Ἔτσι οἱ ἔλεγείες του, γίνονται καὶ μιὰ ἐσώτατη
 σιωπηλὴ βίωση τῆς αἴσθησης γιὰ νὰ μεταξιωθοῦν σ' ἓνα ἀθύρικο λιγρὸ φθόγγο, πολὺ μα-
 κρὰ ἀπ' τὴν ἀπόσταση ἐκείνη που δίνει ἓνας θρήνος.

...Πορτοκαλάνθη ὁ ἄνεμος στὶς παπαροῦνες αἶμα
 ...καὶ τὰ γαρύφαλα χρυσὰ οἱ πελαργοὶ ἀσημένιοι.

Ἐ, σεῖς νυσταγμένοι στρατιῶτες
 που δὲν μὲ ξέρετε παρὰ μόνο ἴσως ἀπὸ φήμη,
 συγχωρεῖστε με γι' αὐτὰ τ' ἀχτένιστα μαλλιά.

Ἐ, σεῖς καλοὶ μου στρατιῶτες
 που σημαδεύετε τὰ γυμνά μου στήθια.

Ἐ, σεῖς στρατιῶτες τοῦ ἐχθροῦ μου ἀδέρφια.

Οἱ ἔλεγείες τοῦ Γ. Καφταντζή, καθὼς εἶναι καμωμένες ἀπὸ μιὰν ἄκρατη εὐαισθη-
 σία ἀπόναν πόνου κι' ἀπὸ μιὰ μελαγχολικὴ ἀποτίμηση, ἔχουν κάτι ἀπροσδιόριστο καὶ δυ-
 νατὸ ἀπ' τὴν ζωὴ τῆς γενεᾶς τοῦ ποιητῆ. Καλύτερη μνημείωση δὲν μπορούσε νὰ υπάρξει.

Χριστόφ. Μηλιώνη: «ΤΟ ΠΟΥΚΑΜΙΣΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΑΥΡΟΥ», Ἀθήνα, 1971

Ἀπ' τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα, στὰ σύγχρονα γράμματα καὶ στὴν προβληματικὴ τῆς
 νεώτερης πεζογραφίας μας, εἶναι καὶ τὰ διηγήματα τοῦ Χριστόφ. Μηλιώνη. Πρὶν ἀπὸ
 δέκα χρόνια, ὁ ἴδιος συγγραφέας, μὲ τὰ διηγήματα «Παραφωνίες», εἶχε πάρει μιὰ ξεχω-
 ριστὴ θέση, στὴν πρωτοποριακὴ πεζογραφία. Πράγματι, τὰ διηγήματα τοῦ Χρ. Μηλιώ-
 νη, κρατημένα σὲ μιὰν ὠριμη καὶ πειθαρχημένη λυρική εὐαισθησία ἀνήκουν σ' ἓνα ἐπι-
 πεδο καλλιεργημένης ἔκφρασης, ἐνῶ ἡ γενικώτερη δομὴ τους ἔχει μιὰν ἀναπαλλοτρίω-
 ἐσωτερικότητα, που ὑποβάλλει χωρὶς κανέναν λεκτικὸ θόρυβο. Ὑστερα, ἡ γνησιότη-
 αὐτῆς τῆς φιλέρημης ρεμβαστικῆς φιλοσοφίας, που διαποτίζει τὸ κλίμα καὶ τὸ ἐνανθρα-
 πισμένο τοπίο τους, πυκνώνει τὴν ποίηση τῆς καθημερινότητος στὰ αἰσθήματα καὶ στ
 στάση ζωῆς τῶν ἡρώων, ἔτσι πού, παρ' ὄλη τὴν ἀπόστασή τους ἀπ' τὸν μέσο δέκτη (ἀν

γνώστη), τούς δίνει μιὰ θέρμη ἀμεσότητας. Καί τὰ θέματα, ἀποτελοῦν ἐδῶ περισσότερο μιὰ καταχώριση καί τιτλοποίηση ἑνὸς ὀρίζοντα κι' ἑνὸς «σώματος», ποῦ ἔχει τὴν ἐγκυρότητα τῆς αὐτογράφησης, μ' ὅλον τὸν πόνο γιὰ τὸν ἄνθρωπο καί μ' ὅλη τὴν ἡρεμία γιὰ ἕναν ἄκακο σαρκασμὸ. Μιὰ περίπτωση ἀπ' τὶς πιὸ ἀξιοπρόσεκτες καί, πρὸ παντός, ἀπ' τὶς ὑποσχετικὲς γιὰ μιὰ εὐρύτερη ὄραση στὴν ἀναζήτηση τῆς ἐποχῆς μας.

Α. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Κ. Λότρη: «Ο ΚΛΕΦΤΗΣ ΤΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ» (μυθιστόρημα), Ἀθήνα, 1971.

Στὴν ἀβέβαια, ρευστὴ καί ἀγχώδη ἐποχὴ μας κοντὰ στὰ πολλὰ βιβλία, ποῦ ἐκδίδονται γιὰ νὰ κυκλοφοροῦν καί δὲν τὸ πετυχαίνουν, διότι δὲν προσφέρουν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν πνευματικὴ τους ἀνεπάρκεια, κυκλοφοροῦν καί πνευματικὰ δυναμάρια, προσωπικά, νευρώδη, ὄντως δόκιμα.

Τελευταία ἡ λογοτεχνία μας στὴν περιοχὴ τοῦ πεζοῦ λόγου πλουτίστηκε μὲ ἕνα ξεχωριστὸ μυθιστόρημα τοῦ κ. Λότρη (πρόκειται γιὰ ψευδώνυμο, πίσω ἀπὸ τὸ ὁποῖο κρύβεται διακριτικὰ μιὰ ἀρχοντική παρουσία τοῦ πνεύματος τοῦ καιροῦ μας) μὲ τίτλο: «Ὁ κλέφτης τῶν Μουσείων», Ἀθήνα, σελ. 160.

Πρωτότυπος μῦθος, πληθωρική φαντασία, κρουστὸς ραφιναρισμένος λόγος (ἀφηγηματικὴ ζωντάνια, ἀρχοντικὴ ἀπλότητα, παραστατικὸ ὕφος δόκιμο), ἔδωσαν τὰ χέρια, πῆραν ζωὴ ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ συγγραφέα καί ζωντάνεψε τὸ μυθιστόρημα: «Ὁ κλέφτης τῶν Μουσείων».

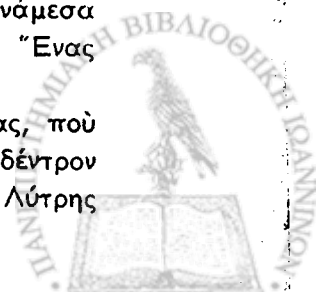
Ὁ μῦθος του ἔχει ὡς ἐξῆς: Ὁ Νίκος Δελίτης, καθηγητὴς Μαθηματικῶν, ἔκλεψε ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴ Πινακοθήκη τὸν πίνακα τοῦ Καββαδία, τὸ πορτραῖτο τῆς Μίνας Αὐγέρη, ὄχι ὅλο τὸ κάδρο, ἀλλὰ τὸ πρόσωπο καί τὸ σῶμα του, ποῦ ζωντανεῖ καί ζεῖ εὐτυχῆς κοντὰ στὸν Νίκο. Ἀργότερα γίνεται δευτέρη κλοπὴ στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο, κλέβουν τὸ ἄγαλμα τοῦ Διομήνη, ἔργο ἐξάισιο, Ἑλληνιστικὸ τοῦ 3ου αἰῶνα, ἀπὸ Πάριο μάρμαρο, ποῦ ζωντανεῖ καί ζεῖ κοντὰ στὸ Νίκο καί τὴν Μίνα. Ὁ Νίκος ἐρωτεύεται τὴν Μίνα, ἀλλὰ ἡ συμφορὰ του ἦταν ὁ Διομήνης, ποῦ τὴν ἀγαποῦσε καί εὔρισκε ἀναπαύρισι. Ξαφνικὰ ἀνάμεσά τους παρουσιάζεται ἕνας Νίκος Δελίτης, εἴκοσι χρονῶ, φοιτητὴς Μαθηματικῶν. Πηγαίνουν οἱ τέσσερις ἐκδρομὴ στὴν Πάρνηθα. Ὁ Νίκος χτυπᾷ τὸν Διομήνη θανάσιμα καί πηδᾷ στὸ γκρεμὸ. Ὁ Διομήνης καί ἡ Μίνα φεύγουν. Ὁ καθηγητὴς Νικόλαος Δελίτης αὐτοκτονεῖ στὴν Πάρνηθα. Τὰ ἀριστουργήματα τῶν Μουσείων ἐπιστρέφουν στὴν θέσι τους.

Στὸν ἔξυπνο καί συναρπαστικὸ μῦθο, ποῦ παρουσιάζεται ἔντονη ἡ πρωτοτυπία, ὁ νέος πολιτισμὸς, στὴν εἰκαστικὴ του μορφή καί ὁ ἀρχαῖος στὴν παρουσία τοῦ γλυπτοῦ τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς ζοῦν καί συγκρούονται χλιαρὰ μὲ τὴν ὄριμη γενιὰ καί δυναμικὰ μὲ τὸ Σήμερα, τούς ἐφήβους μας. Ἀπὸ τὴν σκληρὴ καί ἀδυσώπητη αὐτὴ πάλη γίνεται ἀνάγλυφη ἢ καλύτερα ὀλόγλυφη ἢ ὑπόθεσι τοῦ ἔρωτα τῆς Ἰδέας τοῦ Ὁραίου, ποῦ εἶναι ἀθάνατη, αἰώνια.

Τὰ ἀνωτέρω πλέκονται μὲ ἀνετὴ δομὴ τῆς τέχνης τοῦ λόγου, ποῦ ἀφήνει ἔντονη τὴν αἴθησι τοῦ καλλιεργημένου στοχασμοῦ, τῆς περιγραφικῆς ἀμεσότητος μὲ τὶς φυσικὲς καί ἀγακαῖες στοχαστικὲς προεκτάσεις καί τῆς ἀνέσεως στὴν ὅλη διεργασία. Ἡ πνευματικὴ πασπλία, θέμα δωρεᾶς, ἐντυπωσιάζει καί μαγνητίζει. Ἡ πνευματικὴ δύναμις δὲν εἶναι φτηνὴ γύψωσι τῆς πανοπλίας, ἀλλὰ καί τοῦ σφρίγους τοῦ ἀναστήματος τοῦ συγγραφέα, ποῦ εἶναι μιὰ σοβαρὴ, ἀξιόλογη ὄντοτης.

Στὸ καλοπροσεγμένο κείμενο βρίσκομε τὸ τραγοῦδι στὴν Ἀξία τοῦ Ὁραίου, τοῦ κάλους, ποῦ τραγουδάει ἡ ἴδια ἡ ζωὴ, ἐδῶ σὲ μιὰ σειρὰ περιπτώσεων καί γεγονότων ἀνάμεσα ἐν τρία πρόσωπα ἢ μᾶλλον τέσσερα μὲ τὴν διχασμένη προσωπικότητα τοῦ Νίκου. Ἕνας ραδασμὸς ζωῆς, ἕνα ἐσωτερικὸ πληθωρικὸ ξέσπασμα στὴν αἰώνια αἰσθητικὴ ἀξία.

«Ὁ κλέφτης τῶν Μουσείων» εἶναι μιὰ μνημιακὴ προσφορὰ στὰ Γράμματά μας, ποῦ οὐκ οὐκ στὴν δυναμικὴ τους ἐκπροσώπησι καί τούς ὄντως ἀξίους τοῦ ὀνόματος. «Τὸ δέντρον τοῦ καρποῦ γινώσκεται», ἢ πιὸ ἀδιάφυστη καί ἀντικειμενικὴ ἀξιολόγησι. Ὁ κ. Λότρη

μέ τὸ ἀνωτέρω μυθιστόρημα προβάλλει περήφανα ἀνάστημα πρώτης γραμμῆς στὰ Γράμμα-
τα τοῦ καιροῦ μας καὶ τοῦ τόπου μας.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

ΤΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ 21 (τῆς Πανηπειρ. Ὁμοσπονδίας Ἀμερικῆς—Καναδά)

Ἕνας ἄθλος, ἀπ' τοὺς μοναδικούς, στὴν σχετικὴ μὲ τὴν 150ετηρίδα τῆς Ἐθνικῆς μας Παλιγγενεσίας βιβλιογραφία, εἶναι ὁ καλοτυπωμένος, ὀγκώδης καὶ πλούσιος σὲ κείμενα καὶ εἰκόνες τόμος τοῦτος, ποὺ ἔδωσαν, κοντὰ στ' ἄλλα, οἱ Ἡπειρώτες Ἀμερικῆς καὶ Καναδά, μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ Πανηπειρωτικοῦ Συνεδρίου. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐργασία ποὺ, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς τεράστιες δαπάνες γιὰ τὴν ἔκδοσή της, χρειάσθηκε πολὺν μόχθο, καλλιεργημένα ἀξιολογικὰ κριτήρια καὶ ὑπεύθυνη πνευματικὴ ἐποπτεία, τόσο γιὰ τὴν συλλογὴ καὶ τὴν ἐπεξεργασία τῆς ὕλης, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ διάρθρωσή της. Ἔτσι ποὺ νὰ δίνη τὴν φυσιογνωμία τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἱστορικῆς μνήμης καὶ τὴν ἀρρενωπότητα τοῦ τοπίου, καθὼς καὶ τὸν θησαυρὸν τῶν μνημείων τῆς ἐνιαίας καὶ ἀδιαίρετου Ἡπείρου. Ἀξίζουν, γι' αὐτὸ τὸ ἐπίτευγμα, εἰδικώτερα, ὁ Μιχαὴλ Μάνος (ἐκ τῶν διευθυντῶν τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἐστίας»), ποὺ εἶχε τὸ μεγαλύτερο μέρος, καθὼς καὶ Ἡλ. Μπέτζιος, Βασίλ. Λουκάς καὶ Χρ. Μάστορας, ποὺ ἀποτέλεσαν τὴν ὁμάδα (Ἐπιτροπὴ Λευκώματος) γιὰ τὴν συγκρότησή του. Καὶ πολὺ ὀρθά, ἀναγράφεται στὸν πρόλογο τοῦ ἀφιερώματος, ὅτι «Ἀνυπολόγιστοι στάθηκαν ἀνεκάθεν οἱ προσφορές αἵματος, χρήματος, παιδείας πρὸς τὸ Γένος τῶν ὅπου γῆς Ἡπειρωτῶν... Τὸ ἀνὰ χεῖρας «ΠΑΝΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΝ ΛΕΥΚΩΜΑ ΑΠΟΔΗΜΩΝ», πρωτοπορικῶς στὰ χρονικὰ τῶν ἀποδημικῶν μας Ὀργανώσεων, εἶναι καὶ τοῦτο μιὰ ἀκόμη σεμνὴ προσφορὰ τῶν Ἀποδήμων Ἡπειρωτῶν, ἓνα ἔνθεον ἀφιέρωμα ἐθνικῆς μνήμης (στὴν 150ετία τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας). Τὰ κείμενα ποὺ ἀκολουθοῦν τεκμηριώνουν, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ, τὴν προαιώνια ἑλληνικότητα τῆς Ἡπείρου, ὑπευθυμίζουν τὴν συμβολὴ τῆς στὴν ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἱστοροῦν τοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν ἐνοποίησίν της καὶ μαζί μὲ σκόρπια ψήγματα τοῦ λαογραφικοῦ της θησαυροῦ — προβάλλουν τὴν ἐκ παραδόσεως πνευματικὴν της ἀκτινοβολίαν...».

Ἐταιρείας Εὐβοϊκῶν Μελετῶν: «ΑΡΧΕΙΟΝ ΕΥΒΟΪΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ» (τόμος ΙΣΤ' — 1970).

Ἀπὸ τὴν Ἐταιρείαν Εὐβοϊκῶν Σπουδῶν καὶ μὲ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ μέλους αὐτῆς συγγραφέως Σπύρου Κοκκίνη, ἐκυκλοφόρησε εἰς πολυτελεῆ ἔκδοσιν 448 σελίδων ὁ ΙΣΤ' τόμος (1970) τοῦ «Ἀρχείου Εὐβοϊκῶν Μελετῶν». Περιλαμβάνει τὰς ἑξῆς μελέτας:

Εὐθυμίου Σουλογιάννη, «Ὁ Δαπόντες περὶ Ἐκάβης». Ἐλευθ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Χαλκίδα καὶ οἱ δρόμοι της». Νικολ. Νικολαΐδη, «Ἡ πορεία τοῦ ἕτοιμοῦ εἰς τὴν πόλιν τῆς Χαλκίδος». RORHAM M. — SACKETT L., «Ἀνασκαφαὶ εἰς Λευκαντὶ Εὐβοίας κατὰ τὰ ἔτη 1964—66». Τάσου Ζάππα, «Λαογραφικὰ τῶν Καψάλων». Τάσου Καλαθέρη, «Ἀρχοντικὸ στὴ Χαλκίδα». Δημ. Τριανταφυλλοπούλου, «Ἡ μεσαιωνικὴ Χαλκίδα καὶ τὰ μνημεῖα της». Χ. Φαράντου, «Ὁ Ναὸς τῆς Θεοτόκου εἰς θέσιν «Μαραθιάς» τῆς Αἰδηψοῦ». Ἀγγ. Φουριώτη, «Ἡ Εὐβοία ὡς τὸν Ζ' π.Χ. αἰῶνα». Σπύρου Κοκκίνη, «Συμβολὴ στὴν ἱστορίαν τοῦ Εὐβοϊκοῦ συνδικαλισμοῦ». Τάσου Παπαποστόλου, «Ἡ γλῶσσα Αἰδηψοῦ—Ἰστιαίας». Ἄδαμ. Σάμψων, «Ἴκος—Ἀλόνησος καὶ αἱ ἔρημοι νησίδες τῶν Β. Σποράδων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα». Χρυσοστόμου Θέμελη, «Περὶ Ἰστιαίας—Ξηροχωρίου». Ξενοφῶντος Ἀντωνιάδου, «Ἕνα παράδοξο ἀποκερματικὸ ἔθιμο στὴ Σκῦρος».

Τὸν τόμον συμπληρώνουν τὰ Εὐβοϊκὰ Σύμμικτα μὲ σημειώματα τοῦ Βασιλείου Γ. Ἀτέση, Γεωργίου Α. Παναγιώτου, βιβλιοκρισίαι τοῦ Γιάννη Π. Γκίκα, ἐπιλογὴ εὐβοϊκῆς βιβλιογραφίας, πεπραγμένα Διοικ. Συμβουλίου κ.ἄ.